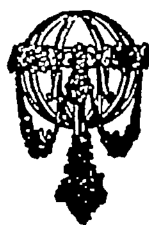
મારી સિંધ યાત્રા

શ્રીવિદ્યાવિજયજી

નવયુગ પ્રવર્તક, ગુરૂદેવ, સ્વ શાસ્ત્રવિશારદ જૈનાચાર્ય

શ્રીવિજયધર્મસૂરિ મહારાજ

A M A S. B. H M A. S I. H M G O. S

શ્રી વિજયધર્મસૂરિ જૈન ગ્રંથમાળા પુ. ૫૩

મારી સિંધયાત્રા

લેખક :
મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી

વીર સ. ૨૪૬૫ ધર્મ સં. ૧૭ ઇ. સ. ૧૯૩૯

મૂલ્ય ૨-૮-૦

: પ્રકાશક :
દીપચંદ બાંઠીયા
મંત્રી શ્રી વિજયધર્મસૂરિ જૈન ગ્રંથમાળા
છોટા સરાફા ઉજ્જૈન (માળવા)

મુદ્રક :
ક્ષેમશંકર મોહનલાલ દ્વિવેદી
પ્રભાત પ્રેસ, ડેન્સો હોલ, કરાચી.

કંઈક કથની

પ્રસ્તાવના લખવાનો બોજો મારા માથેથી ઉતર્યો છે; એટલા માટે કે આ પુસ્તકનું **'આમુખ'** પ્રસિદ્ધ સાક્ષર શ્રીયુત ડુંગરશીભાઇ સંપટે લખ્યુ છે. પુસ્તકના અંગે થોડીક કથની કથવાની છે, તે કથું છુ.

શ્રી **અરવિન્દ** ઘોષે, પોતાને સન્ ૧૯૦૮માં જેલમા રહેવાનો કંઇક સમય મળતાં જેલના એકાન્ત જીવનમાં આધ્યાત્મિક પ્રેરણા મેળવી લોકમાન્ય તિલકે જેલના જીવનમા ' ગીતા રહસ્ય ' લખ્યું. આમ અનેક મહાનુભાવોએ જેલના એકાન્ત જીવનમાંથી એક અથવા બીજી રીતની પ્રેરણાઓ મેળવી છે, અથવા પોતાના વિષયને લગતું કંઇને કઇ સાહિત્ય સર્જ્યું છે. આ પુસ્તકની ' **જન્મકથા** ' પણ એવાજ સંયોગવાળી છે.

૩૭ મા પ્રકરણમા કહેવામા આવ્યું છે તેમ, ગયા ભાદરવા મહીનામા આ શરીર બિમારીના પંજામાં સપડાયુ. તે દિવસથીજ ડોકટરો અને શુભેચ્છકો તરફથી એકાન્તવાસની ને તમામ પ્રવૃત્તિથી દૂર રહેવાની ' સખ્ત સજા ' મળી. એ ત્રણ મહીના આ સજા કઠોર રીતે ભોગવી. તે પછી જેલરો (ડોકટરો) તરફથી કઇક છૂટ મળી, પણ સર્વથા ' કારાવાસ 'માંથી મુક્તિ તો નહિજ. પણ જે થોડી છૂટ મળી એનો ઉપયોગ (ડોકટરોના હિસાબે તો દુરુપયોગ) લેખન કાર્યમાં છાની છાની રીતે કરવાનુ શરુ થયું. સ્વયં હાથથી તો કંઇ લખી શકાય તેમ હતું નહિ, એટલે મારા પ્રિય શિષ્ય પં. અમૃતલાલ તારાચંદ દોસીનો ઉપયોગ લખાવવાના કામમાં કર્યો. સાગ નગીએ મારા જેલનું સ્થાન જેલરોએ બદલ્યું. સિંધી કોલોનીમાં એક ભલા સિંધી ગૃહસ્થ શેઠ રાધાકિશનજી પારૂમલજીના બંગલામાં મને રાખવામા આવ્યો. આ એકાન્તવાસ મારા કાર્ય માટે મને અનુકુળ થયો. જો કે એ પરિશ્રમના પરિણામે વારંવાર થતા હુમલાથી

જેલરોને (ડાકટરોને) જરુર આશ્ચર્ય થતું. પણ એમને ક્યાં ખબર હતી કે આ કેદી (રોગી) છાનો છાનો શું કરી રહ્યો છે ? જો કે ધીરે ધીરે તો એમને ખબર પડી જ ગઇ. ૭ મહીના સિંધી કોલોનીમાં અને એક મહીનો શેઠ છોટાલાલ ખેતશીના બંગલે શાન્તિ માટે રહેવાનું થયું. આ સમયના એકાન્તવાસમાં અનેકવાર હુમલાનો ભોગ થતાં થતાં પણ જે કંઇ કાર્ય થઇ શક્યુ, તેજ આ **પુસ્તક** અને તેજ આ પુસ્તકની **જન્મકથા**

ઘણી વખત આપણે કહીએ છીએ કે ' જે થાય છે તે સારાને માટે.' આ કથનમા કંઇ સર્વથા અસત્યતા તો નથીજ. બિમાર ન પડયો હત તો બીજુ ચોમાસું પુરું કરી વિહાર જરુર કર્યો હત. સિંધ છોડયા પછી ન સિંધના ઇતિહાસ સબંધી સામગ્રી ભેગી કરી શકત, ન મારો ઉત્સાહ રહ્યો હત, અને ન આ પુસ્તક લખી શકત. સાધુને તો નવા નવા દેશોમાં નવું નવું જાણવાનુ જોવાનું મળે, એટલે પાછ્લું પાછ્લુ ભૂલાતું જાય અથવા ઉતરડે ચઢાવાતું જાય. એટલે મારી બિમારી આ રીતે જેમ લાભકર્તા થઇ છે, તેમ પ્રવૃત્તિ માર્ગમાથી નિવૃત્તિ માર્ગમા જવા માટે અને 'આત્મિક શાંતિ' લેવા માટે પણ ઉપકારી થઇ છે. પૌદ્‌ગલિક દૃષ્ટિએ જોઇએ તો પુદ્‌ગલની અતિમાત્રા પણ દુર થઇ, એ પણ ખરી રીતે લાભમાં જ લેખું છે.

પુસ્તકનાં પ્રકરણો જોનાર જોઇ શકશે કે પ્રારંભના કેટલાંક પ્રકરણોમા સિંધ અને ખાસ કરીને કરાચી પહોચવા સુધીના જુદા જદા પ્રાન્તોનો પરિચય છે, સિંધનું ભૌગોલિક અને ઐતિહાસિક વર્ણન છે, તે પછીનાં પ્રકરણોમાં સિંધમાં વસતી કોમો, ગુજરાતીઓ, જૈનો વિગેરેનો ભૂત અને વર્તમાનકાલીન ઇતિહાસ છે. પાછલા પ્રકરણોમાં કરાચીમાં કરાએલી અમારી પ્રવૃત્તિનું વર્ણન છે.

પ્રવૃત્તિનું વર્ણન એટલા માટે આપવામાં આવ્યું છે કે સિંધ, કાર્યકર્તાઓને માટે કેટલું વિશાળક્ષેત્ર છે, ગમે તે ધર્મના અને ગમે તે સમાજના કાર્યકર્તા સાધુઓને માટે લોકોની કેટલી ઉત્સુકતા છે અને સરળતા પૂર્વક લોકો કેટલો સાથ આપવાને તૈયાર છે, તે જાણી શકાય.

જૈનસાધુ એટલે એક ત્યાગી, સંયમી અને આજાદ સાધુ. જૈનસાધુ એટલે નિઃસ્પૃહ સાધુ. એને પોતાને માટે કંઇપણ સંગ્રહવાનું કે લેવાનુ ન હોય. આવા સાધુને સાધુતામાં રહીને ગમે તે પ્રશસ્ત પ્રવૃત્તિ કરવામાં સંક્ષોભનું સ્થાનજ નથી. એના માટે કોઇનો તિરસ્કાર નથી. ઐહિક કોઇપણ જાતના અંગત લાભોને જતા કરી, કેવળ લોકકલ્યાણને માટે પ્રવૃત્તિ કરનાર સાધુને ગમે તેવો નાસ્તિક પણ શિર ઝુકાવ્યા વગર નહિ રહે. અને કદાચિત્ ભગવાન્ મહાવીરના **ગોશાળા** ને બુદ્ધના **દેવદત્ત**ની માફક કોઇ નીકળે, તો તેની તેને પરવા પણ ન હોય. સાચો સાધુ એવાઓની ભાવદયા જ ચિંતવે. '**कर्मण्येवाधिकारस्ते**' ના સિદ્ધાન્ત ઉપર રહેનારને સાથ આપનારા હજારો 'માઇના લાલો' નિકળી આવે છે. સાચી સાધુતા જોઇએ. સાચો આત્મવિશ્વાસ જોઇએ. સાધુ ઉપદેશ આપવાનો અધિકારી છે. ગૃહસ્થોને દાન, શીયલ, તપ, ભાવ દ્વારા એના કલ્યાણનો માર્ગ બતાવવો, એ

સાધુનો ધર્મ છે. એ ઉપદેશનો આદર ગૃહસ્થો કરે કે ન કરે, એમાં સાધુને કંઇ લેવા દેવા નથી ગૃહસ્થો જે કંઇ કરે, તે પોતાના કલ્યાણને માટે, નહિ કે સાધુ ઉપર ઉપકારને માટે. મમત્વ રહિત, તટસ્થ વૃત્તિથી ઉપદેશ આપનાર સાધુ તો હમેશા મસ્તજ રહે છે.

જૈન સાધુઓને માટે કામ કરવાનું આ ક્ષેત્ર ઘણુ સુંદર છે, વિશાળ છે. પણ આ દેશમાં કેવળ કરાચી કે હાલા-હૈદ્રાબાદને છોડી ક્યાય જૈનોની વસ્તી નથી. હાલા-હૈદ્રાબાદની વસ્તી પણ લગભગ નહિ જેવીજ છે, અને તે કરાચીથી તો ૧૨૫-૨૦૦ માઇલ દુર છે.

આ સ્થાનો સિવાય ક્યાંય ભિક્ષા માટેનાં સાધનો નથી. ચારે તરફ માસ-મચ્છીના ઢગલા નજરે પડે છે. માઇલોના માઇલો કાપીએ ત્યારે ઉતરવાનું કોઇ સ્થાન મળે. કાંટાને કાકરા, રેતી ને સાપો, અને પાણીનો અભાવ જ્યા ત્યા નજરે પડે છે. આવા દેશમાં, સ્વ-પર શાસ્ત્રોના જાણુ, વ્યવહાર કુશળ, કષ્ટોને સહન કરવામા ખૂબ ખડતલ, અજૈનોમા જૈન ધર્મની ભાવના ફેલાવવાની તેમજ માંસાહારીઓમાં અહિંસાનો સદેશ પહોચાડવાની તમન્ના રાખનારા સાધુઓ જ વિચરી શકે છે. એવા સાધુઓએ વિચરવાની ઘણી જરૂર પણ છે. આવા સાધુઓને મારું આહ્વાન છે—સિંધમાં પધારો અને જૈનધર્મની-અહિંસા ધર્મની વિજયપતાકા ફરકાવો. કરાચીનો સરળ, શ્રદ્ધાળુ અને ભકિતવાળો સઘ તમારું જરુર સ્વાગત કરશે, ને ભકિત કરશે.

મુનિરાજોને સિંધમાં આવવાના જુદા જુદા માર્ગ બતાવનારો નકશો આ સાથે મૌજૂદ છે. ગુજરાતના રાધનપુર અને પાલનપુરથી નગરપારકર થઇને સિંધમા આવી શકાય છે. પણ કહેવાય છે કે આ માર્ગ ઘણો રેતાળ છે. પગે ચાલનારાઓને રેતાળ પ્રદેશમાં ચાલવુ જરા કઠીન તો પડે. ગુજરાત કે કાઠિયાવાડથી (કચ્છ) ભુજ અથવા નખત્રાણા થઇને અલીબંદર અને બદીન થઇને સિંધમા આવી શકાય છે. મારવાડથી આવનારા બાલોતરાથી રેલના રસ્તે ઠેઠ હૈદ્રાબાદ અને કરાચી આવી શકે છે. ટૂંકામાં ટૂંકો, સારામાં સારો અને થોડાં કષ્ટોવાળો રસ્તો, તે કચ્છથી અલીબંદર, બદીન થઇને કરાચી આવવાનો છે.

ગમે ત્યાંથી આવનાર જૈનસાધુથી ગૃહસ્થોની સહાયતા સિવાય આવી શકાય તેમ નથી, એ વાત ભૂલવી જોઇતી નથી. આટલું પ્રાસંગિક નિવેદન કાફી છે.

આ પુસ્તકને લખવામાં જે જે પુસ્તકાદિની સહાયતા લેવામાં આવી છે તે આ છેઃ-

૧ સિંધ પ્રાન્તની સહેલી ભૂગોળ. લેખક.-અનન્ત હરિ લાગુ અને દલપતરામ ભટ્ટ

૨ સિંધનો નવો ઇતિહાસ. તેજ લેખકો

૩ સિંધના ઇતિહાસની સહેલી સચિત્ર વાર્તાઓ. લેખકોઃ-ધીરજલાલ અને પુરુષોત્તમ અમૃતલાલ ભટ્ટ.

૪ શ્રી કરાચીના દહેરાસરનો ઇતિહાસ. યુવક મંડળદ્વારા પ્રકાશિત.

૫ 'મહાગુજરાત'નો દીપોત્સવી અંક. (સં. ૧૯૯૨નો)

૬ સાહિત્ય કળા મહોત્સવ અંક ભાઈ હીરાલાલ ગણાત્રા દ્વારા પ્રાપ્ત

૭ Mohon—jo—Daro લેખક પ્રોફેસર ભેરુમલજી

૮ Gazetteer of the Province of Sind સંગ્રાહક E H. Aitken.

આ સાધનો માટે તે તે લેખકોનો અને પ્રાપ્ત કરી આપનારાઓનો આભાર માનું છું.

આ સિવાય વિદ્વાન્ મુનિરાજશ્રી **જ્ઞાનસુંદરજી** અને ઇતિહાસપ્રેમી શ્રીયુત **અગરચંદજી** નાહટાએ સિંધ સાથે સંબન્ધ રાખનારી કેટલીક પ્રાચીન જૈન ઐતિહાસિક માહિતી મોકલવા માટે તેમનો પણ આભાર માનું છું.

મારી આખી યે પ્રવૃત્તિમાં કરાચીના બન્ને જૈન સંઘોએ, ઇતર ભાઈઓએ, પત્રકારોએ અને બીજા જે જે ભાઈઓ બ્હેનોએ એક અથવા બીજી રીતે સાથ આપ્યો છે, તેઓનો આ સ્થળે ફરીથી પણ આભાર માનું છું અને અંતઃકરણથી આશીર્વાદ આપું છું.

'આમુખ' લખી આપવા માટે પ્રસિદ્ધ લેખક અને સાક્ષર શ્રીયુત ડુંગરશીભાઈ સંપટનો આભાર માનું છું. મારા પ્રિયશિષ્ય ભાઈ અમૃતલાલ તારાચંદ દોસી 'વ્યાકરણતીર્થ' એમણે મારા લેખન અને પ્રૂફસંશોધન કાર્યમાં જે મદદ કરી છે, તેને પણ મારા અંતઃકરણના આશીર્વાદ છે.

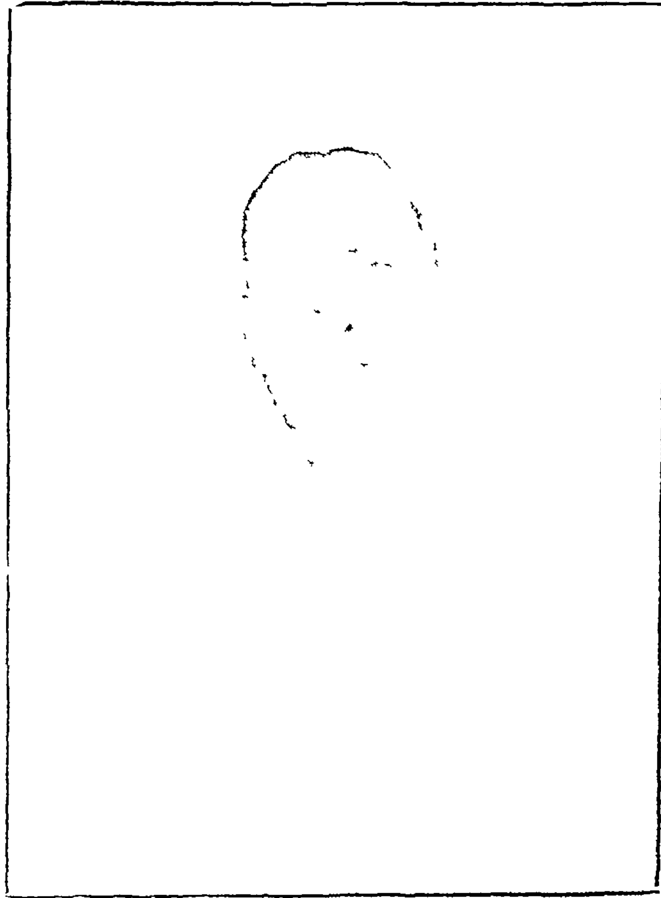
જૈનમંદિર, રણછોડ લાઇન. કરાચી.
દિ. શ્રાવણ સુ. ૧૫, ૨૪૬૫
ધર્મ સં. ૧૭

વિદ્યાવિજય.

અર્પણ

ભાઈ એદલ નસરવાનજી ખરાસ

ને

સંસારે સિન્ધુને રૂપે અજાણ્યા નાવ કેટલાં
મળ્યા તેમ તમે બન્ધુ, ચાલતે સિન્ધુ કેડના

કીધું સાન્નિધ્ય મોટું ને નસાડ્યો પ્રેમવારિધિ
અગાધી ક્યાંતો નૌકા તમે તો [illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]

આમુખ

'મારી સિંધયાત્રા' એ પુસ્તક મને ગમ્યુ છે. પૂજ્યશ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજનું શુદ્ધ હૃદય, સ્વચ્છ આરીસાની માફક એમાં પ્રતિબિંબત થએલું જોવાય છે. મહારાજશ્રીએ પ્રવાસમાં જે જે જોયુ, જાણ્યું, અવલોક્યુ, વિચાર્યું અને સંબધમાં આવ્યા, તેનો સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ વિસ્તાર આ ગ્રથમા કર્યો છે. રસ્તો અતિ વિકટ હતો, પ્રવાસ અતિ કઠિન અને દુર્ગમ હતો. જીવન અતિશય તપોમય હતુ, આ સર્વે મુશ્કેલીઓ, વિડંબનાઓ અને કષ્ટો સહન કરતા મહારાજશ્રી કરાચી પધાર્યા, તેની આ વિતક કથા છે.

'મારી સિંધયાત્રા' એ અનોખુ પુસ્તક છે. એમા જ્ઞાનભડાર ભરેલો છે. વાચકોને બધી જાતની વાનીઓ પીરસી છે. સિંધ સંબંધી ઘણી માહિતી આપી છે. સિંધનો ઇતિહાસ પણ સંક્ષિપ્તમાં આપ્યો છે. પ્રવાસકથા તો પોતેજ ભૂગોળ છે. લોકોના રિવાજો, રીતભાતો, પહેરવેશ, ધર્મ, નીતિ, મર્યાદા, પ્રસિદ્ધ સ્થાનોના વર્ણનો, લોકોના સ્વભાવો, પોતાના વિહારો, ને ઉપદેશો સ્થળે સ્થળે દષ્ટિગોચર થાય છે. મહારાજશ્રીનુ પવિત્ર હૃદય, જ્યાં ત્યાં આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિથી બધુ જુએ છે. મહારાજશ્રી પ્રસગોપાત્ત વિનોદી સંવાદ પણ મૂકી દે છે. કોઇ કોઇ સ્થળે મીઠા નિર્દોષ કટાક્ષો પણ કરી લે છે. ક્યાંય ક્યાંય તક્લીફો વચ્ચે એઓ અજબ આનંદ દર્શાવે છે. એમના પ્રવાસમાં આટલી મુશ્કેલીઓ છતાં ક્યાંયે નિરાશાનો સ્વર નથી. ઉલ્લાસ, સ્ફૂર્તિ, પ્રેરણા, પ્રગતિ, એ એમના જીવનસૂત્રો છે. પોતે સર્વ જુએ છે, જાણે છે, છતાં અસ્પૃશ્ય રહે છે.

મહારાજશ્રીને સિંધ તરફ લાવવા કરાચીના જૈનસઘે બહુ આગ્રહ ભરેલો ભાગ ભજાવ્યો છે. કરાચીમાં શ્વેતામ્બર જૈનોની સારી સંખ્યા છે. વિદ્વાન્ જૈનસાધુ મહારાજને

સિંધ તરફ પધારતા નથી. મહારાજશ્રી જેવા શ્રેષ્ઠ સાધુવીરને લાવવા માટે એમણે બબ્બે વાર ડેપ્યુટેશન તરીકે પ્રતિનિધિઓ ઠેઠ મેવાડ, મારવાડ સુધી મોકલ્યા. એક સજ્જન તો 'સત્યાગ્રહ' કરવા પણ તૈયાર થઇ ગયા. એટલે એમની ભક્તિએ મહારાજશ્રીને પીગળાવ્યા. આ રહ્યા એમના ઉદ્દગારોઃ-

"અમારે ગમે ત્યાં વિચરીને ઉપદેશ આપવાનો છે. પછી સાધુને ગુજરાત શું અને કાઠિયાવાડ શુ ? સિધ શું અને પજાબ શુ ? મેવાડ શું અને મારવાડ શું ? જ્યાં લાભ દેખાય ત્યાં પહોચી જવું, એ અમારુ કર્તવ્ય છે."

વળી ઉમેરે છે-

"સાધુને વળી બીજો વિચાર યે શું કરવાનો હોય ? ક્ષુધાની નિવૃત્તિ માટે પાશેર અન્ન, શરીરને ઢાંકવા માટે બેચાર કપડાં, અને સુવા બેસવા માટે સાડા ત્રણ હાથની જમીન– આટલુ જો મળી જતુ હોય, તો એક સાધુને માટે– એક મસ્ત ફકીરને માટે બીજી વસ્તુની જરુર યે શી છે ?"

પોતાના સઘ પ્રત્યેના પત્રમા પણ તેઓશ્રી જણાવે છે કે—

"હુ આવુ છું સિધમાં કાંઇ સેવા કરવાને, ભગવાન શ્રી મહાવીરનો સંદેશો સંભળાવવાને આ કાર્યની સફળતા થોડે ઘણે અશે પણ ત્યારેજ થઇ શકશે કે, જ્યારે વ્યવસ્થા અને સગઠનપૂર્વક કામ ઉપાડવામા આવશે"

મારવાડના જન લોકો પૈસાદાર અને ધર્મશ્રદ્ધાળુ છે, છતાં એમનો કુસંપ અને સંગઠનનો અભાવ મહારાજશ્રીને ખૂચે છે. સસ્થાઓ પૈસા ખર્ચી સ્થાપે છે, છતાં પાછળથી સત્તા માટે હોસાતોસી થાય છે, સસ્થાઓની કલ્યાણપ્રવૃત્તિ નબળી બને છે, એ જોઇ મહારાજશ્રીનું હૃદય દ્રવે છે.

મારવાડમા જૈનબંધુઓની પ્રાચીન જાહોજલાલી વિષે સામાન્ય અને જાલોરના કિલ્લા વિષે ખાસ ઉલ્લેખ કરે છે. માત્ર જાલોરના કિલ્લામા પાંચ જૈનમદિરો છે. મહારાજશ્રી તેને જુનાં અને દર્શનીય જણાવે છે. છતા નિસ્તેજ અને આશાતનાવાળાં જણાવે છે. કારણ પરસ્પરનો કુસપ. આવાં આવા તીર્થસ્થળો તો મારવાડમાં ઘણા છે. મહારાજશ્રી એમાથી થોડાનું વર્ણન લખે છે. તેરાપથીઓના મનની સકીર્ણતા અને વિચિત્રતા ખાસ ધ્યાન ખેચે છે.

મારવાડના અનેક શહેરો પ્રવાસમાં આવે છે. મહારાજશ્રી પણ પ્રવાસનો થાક એ શહેરનું વર્ણન આપી ઉતારે છે. વર્ણન અર્વાચીન તેમજ ઐતિહાસિક આપે છે. રસ્તામાં

રેતીથી ભરેલા રેગીસ્તાનના પ્રદેશનુ વર્ણન કરે છે. આવા પ્રદેશમાં પ્રવાસ કેવો કઠણ હશે, એ તો અનુભવીજ જાણે. મહારાજશ્રીનો કઠણ સયમ, એમનાથી પગરખાં ન પહેરાય, ગાડી કે બીજા વાહનમા ન બેસાય આવા સખ્ત નિયમોની નીચે આ મરુભૂમિમા પ્રવાસ કરવો એ ખરેખર તપ છે. વર્ણન એટલુ ભયાનક છે કે વાંચતાજ મન ક્ષુબ્ધ થાય છે. મીરપુરખાસમા મહારાજશ્રી અને સાથીઓએ મેલેરિયા સાથે મૈત્રી બાંધી. દુકાળનું વરસ અને અધિક માસ જેવુ થયુ

રસ્તામા ક્યાય રેતીના ધોરાઓમાં, ક્યાંય પગ લપસી જાય એવા ઉઘાડા પુલો ઉપર, ક્યાય કાટાથી ભરેલા માર્ગોમા, ક્યાય ધૂળથી ઢકએલા ખાડાવાળા રસ્તાઓમાં, ક્યાય કીચડવાળા રસ્તાઓમાં, મચ્છર અને ડાસથી ભરેલાં સ્થાનોમાં, અને ક્યાંય પાણીથી ભરેલા રસ્તામાં ઉઘાડે પગે વિહાર કરવો, એ કેટલી કઠીન વસ્તુ છે, તે કલ્પનાતીત છે. એમને જંગલી કુતરાઓનો ઉપદ્રવ નડયો હતો, કેટલાક ઠેકાણે તો સર્પો અને વીંછીઓ જેવા પ્રાણીઓનો ભયંકર ત્રાસ હતો અને મારવાડ અને સિંધમા પોતાના પાણીનો ચાલુ અભાવ એ તો જગજાહેર વાત છે. હાલામા શ્રી હિમાંશુવિજયજી જેવા રત્નનો હંમેશ માટે વિયોગ થયો. ઘણા સાથીઓ બિમાર પણ પડયા હતા ભૂખ, તરસ, તાપથી ઘણાં ખૂબ હેરાન થયા.

મલીરની ધર્મશાળાના વ્યાખ્યાનમાં મહારાજશ્રી પોતાને સિંધમાં આવવાનું એક કારણ જણાવે છે:–

"અમે કેવળ જૈનોને ઉપદેશ આપવા આવ્યા નથી. બની શકે તેટલા અંશે ભગવાન્ મહાવીરની અહિંસાનો સંદેશ સિંધના ગામડે ગામડે પહોચાડવા આવ્યા છીએ."

વિકટ રસ્તામાં જે ગામો આવતા તેમાં પણ મહારાજશ્રી જ્ઞાનચર્ચા અથવા ઉપદેશ ચાલુ આપતા હતા ઘણે સ્થળે જાહેર વ્યાખ્યાનો પણ દેતા હતા. મારવાડના જૈન બંધુઓને એમણે કુસંપ ટાળવા ખૂબ સદ્બોધ આપ્યો જણાય છે. પોતાના સંસ્કારો સુધારવાનો પણ ઘણાઓને ઉપદેશ આપ્યો હતો.

કરાચી મહારાજશ્રી આવ્યા. હવે એમની કલમ ખૂબ જોરથી છટાદાર શૈલીમાં ચાલે છે. કરાચીના રસ્તા, મકાનો, ઉત્પત્તિ, જુનો ઇતિહાસ, ગુજરાતીઓનો વસવાટ, પ્રવૃત્તિઓ, સંસ્થાઓ, જાહેર પુરૂષો, ગુણી વ્યક્તિઓ, કેળવણી સંસ્થાઓ, સિંધી બંધુઓ, તેમની વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ, સિંધીભાઇઓના પહેરવેશ, રીતિરિવાજો, રહેણી કરણી, શ્રદ્ધા–ભક્તિ, સિંધના ગામડાઓ એ વિષે ખૂબ રસિક વર્ણનોની છાબોને છાબો મહારાજશ્રી પીરસે છે. મહારાજશ્રીએ ખૂબ શોધખોળ કરીને પુષ્કળ સાહિત્ય સીંચ્યું છે.

પાના ૧૩૬. પ્રકરણ ૧૬ મું. 'ગુજરાતીઓનું સ્થાન' એમાં મહારાજશ્રી લખે છે કે: "ગુજરાતીઓએ સિંધમા સવાસો વર્ષો ઉપર પ્રવેશ કર્યો છે." પરન્તુ ઐતિહાસિક

પુરાવો જોતાં સિંધમાં ગુજરાતીઓનો પ્રવેશ ઘણા જુના વખતનો હોવો જોઇએ આ રહ્યા મારાં કારણો.-

૧ સિંધની સિંધુ નદી ૫૪૧ માઇલ ઉત્તર દક્ષિણ સિંધમા વહે છે. સેકડો વર્ષ ઉપર આ નદી હમણાની પેઠે અરબી સમુદ્રમા ન્હોતી પડતી. પરન્તુ કચ્છના રણવાટે થઇને ખંભાત સુધી પહોંચીને ખંભાતના અખાતમા પડતી હતી. કચ્છ અને કાઠિયાવાડના એ વિભાગને આ નદીએ ભારે ફળદ્રુપ બનાવ્યો હતો. સીકંદર બાદશાહના ઇતિહાસકારો લખી ગયા છે કે–એ નદીના વહેણની સમીપમાં મોટા શહેરો ખેતીવાડી, લીલા ગામડા બાગબગીચા અને ઘીચ વસ્તી હતી. એ રાજમાર્ગ કચ્છ કાઠિયાવાડ અને સિંધને સાંકળની કડીઓની પેઠે ગુથી રહ્યો હતો. વેપારી સબધ એ ત્રણે ય પ્રાંતો વચ્ચે જુનો છે.

૨ કચ્છ, કાઠિયાવાડ અને ગુજરાત અનાવૃષ્ટિના કારણે થોડા થોડા વરસોના આંતરે દુષ્કાળથી પીડાય છે. આવા વિકટ સમયમા એ પ્રાંતોની ગરીબ પ્રજા અને મુગા જાનવરોને રોજી તથા આતિથ્યનો લાભ ઘણા લાંબા સમયથી સિંધ આપતું રહ્યું છે. જુનો વેપારી સબધ હતો સિંધના જુના બદરો 'શાહબંદર' અને 'કેટીબંદર' સાથે બહુ જુનો માલ મગાવવાનો સંબધ કચ્છ–કાઠિયાવાડનાં બદરોનો હતો.

૩ લખપતથી રણમાં થઇને બદીના મારફતે સિંધમાં આવવાનો રાજમાર્ગ ઘણો જુનો છે. સાધુઓ શ્રીનારાયણ સરોવરની યાત્રા કરી ત્યાથી આ માર્ગે સિંધમાં હિંગળાજના દર્શને "પ્રાઇ પરસવા" જતા હતા.

૪ મસ્કત અને ઇરાની અખાતના બદરો ખાતે કચ્છ કાઠિયાવાડના વેપારીઓ છેલ્લા ૨૫૦ વરસોથી સસ્થાનો સ્થાપી બેઠા છે. એમનો સાગરમાર્ગ સિંધના બંદરો થઇને હતો. એટલે સિંધમાં એમની પેઢીઓની શાખાઓ હતી.

૫ સવત ૧૮૮૫ લગભગ શેઠ સુંદરલાલજી શીવજી સોદાગરની ઘણી પેઢીઓ સિંધમાં હતી.

૬ કચ્છ, રાજકોટ, જામનગર, ગોંડળ, ધ્રોળ, મોરબી વિગેરેના રાજકર્તાઓ સિંધમાંથી આવ્યા છે. તેમજ ભાટીઆ, લોહાણા, ખોજા, પુષ્કરણા, સારસ્વત વિગેરે કચ્છ કાઠિયાવાડની હમણાની પ્રજા પણ સિંધમાથી મૂળ આવી છે, તેમ સિંધના ઘણા કુટુમ્બો દસ–બાર પેઢીઓ ઉપર કે તેથી પહેલાના સમયમાં કચ્છમાથી આવી વસ્યા છે. એટલે એ એ સર્વે પ્રાંતો વચ્ચે વેપારી સંબંધ ઘણો જુનો છે કચ્છી અને સિંધી ભાષામાં બહુજ નજીવો ફરક છે. સિંધના નગરપારકર જીલ્લામા સેકડો વર્ષો થયા ગુજરાતીઓ રહ્યા છે. હજુ

ત્યાંની વસ્તીનો મુખ્ય ભાગ ગુજરાતીઓનો જ છે. ગુજરાતી ભાષા જ ત્યાંની મુખ્ય ભાષા છે. આથી સિદ્ધ થાય છે કે સિંધ સાથે મહાગુજરાતનો વેપાર ઘણો જુનો હતો.

મહારાજશ્રી સ્પષ્ટ વકતા છે. પોતાના કરાચીના જૈનોની ખામીઓ પણ દર્શાવતાં વાર લગાડતા નથી. એઓશ્રી, કોઇપણ જૈનધનીકે સામાજિક કે ધાર્મિક, સ્થાયી કાર્ય કે સંસ્થા ઉભી ન કરવા માટે ખેદ જાહેર કરે છે, જૈનો માટે ખાસ હોસ્પીટલ, સેનેટેરીઅમ, સુવાવડખાતુ, સસ્તાભાડાની ચાલો. હાઉસીંગ સોસાયટી, હાઇસ્કુલ સ્થાપી નથી, તે માટે શોચ જાહેર કરે છે. તે સિવાય બધા જૈનો ઉપર સરખી છાપ પાડી શકે એવો વયોવૃદ્ધ, જ્ઞાનવૃદ્ધ નેતાનો અભાવ પણ દેખાડે છે. જ્યા એમના ગુણો દેખાય છે, ત્યાં એમની કદર મહારાજશ્રીએ કરી છે. એઓશ્રી કહે છે :

"એકંદર કરાચીની એંસી હજારની ગુજરાતી વસ્તીમાં સાડા ત્રણ હજારની સંખ્યા ધરાવનાર જૈનોનુ સ્થાન વ્યાવહારિક અને ધાર્મિક દૃષ્ટિએ પણ સમય અને સ્થાનના પ્રમાણમાં ઉંચુ ગણી શકાય."

મહારાજશ્રી એટલે વિજળીક શકિત. એમને લોકકલ્યાણમા આદર અને પ્રેમ છે. 'મારા હાથથી વ્યકિત કે સમષ્ટિનુ ભલુ થાય,' એવી એમની આતરિક ઇચ્છા એમના હૃદયમા જાગૃતજ રહ્યા કરે છે હિંદના દુર્ભાગ્યે આવા લોકનિષ્ઠ સાધુઓ થોડા છે. ભગવાનશ્રી મહાવીરની પેઠે સર્વત્ર લોકોને સમજાવી વિનવીને અહિંસાનો મહિમા પ્રવર્તાવનારા સાધુઓની સંખ્યા હિંદને મોટા પ્રમાણમા જોઇએ છીએ હિંદના બુદ્ધ સાધુઓએ ચીન સિવાય ટીબેટ, ઇન્ડોચાઇના, શીલોન, જાવા અને ફીલીપાઇપ સુધી ઘુમીને બુદ્ધ ધર્મ ફેલાવ્યો હતો. તે વાતની હજુ ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે સ્વામીશ્રી વિવેકાનંદજી કહેતા કે "હવે હિંદને આળસુ, એદી અને સ્વાર્થી સાધુઓની આવશ્યકતા નથી. હિંદને તો ભૂખ્યાને અન્ન, તરસ્યાને પાણી, વસ્ત્રવિહોણાને વસ્ત્ર અને બિમારને ઓષધ પહોચાડનાર સાધુઓ જોઇએ છીએ" સ્વામી શ્રદ્ધાનંદજી જેવા શહીદોની દરકાર હવેના હિંદને છે. શ્રી વિદ્યાવિજયજી પણ લોક કલ્યાણની ભારે ધગશ રાખે છે લોક કલ્યાણની પ્રવૃત્તિઓ એજ શ્રેષ્ઠ નિવૃત્તિ માર્ગ છે. આપણા ચોપન લાખ સાધુઓ હિંદની કલ્યાણ પ્રવૃત્તિઓ માટે સન્યાસ લે તો હિંદનો ભાગ્યોદય જરૂર જલ્દી થાય આપણા દેશની અજ્ઞાનતા, વહેમો, કુસંપો મટાડવા સાધુઓ કેટલું બધુ કરી શકે ?

મહારાજશ્રી આદર્શ સાધુ છે. એઓ પોતાના ધર્મકાર્યો નિયમિત સમાપ્ત કરી લોકકલ્યાણની પ્રવૃત્તિમા પડે છે સવારે વ્યાખ્યાન આપવા, તેમા પણ કોઇના સંપ્રદાય કે ધર્મ ઉપર જરા પણ આક્ષેપ કરવો નહિ. બપોરે લેખો લખવા, સ્કૂલો અને અને સંસ્થાઓની મુલાકાતો લેવી, જાહેર પ્રજાજનો આમત્રણ કરીને લઇ જાય તો ત્યાં વ્યાખ્યાન આપવા, જિજ્ઞાસુઓની શંકાનિવારણ કરવુ, ધર્મચર્ચા કરવી, પરધર્મીઓને અહિંસાની ખૂબીઓ

પુરાવો જોતાં સિંધમાં ગુજરાતીઓનો પ્રવેશ ઘણા જુના વખતનો હોવો જોઇએ આ રહ્યાં મારાં કારણો:-

૧ સિંધની સિંધુ નદી ૫૪૧ માઇલ ઉત્તર દક્ષિણ સિંધમા વહે છે. સેંકડો વર્ષ ઉપર આ નદી હમણાંની પેઠે અરબી સમુદ્રમા ન્હોતી પડતી. પરન્તુ કચ્છના રણવાટે થઇને ખંભાત સુધી પહોચીને ખંભાતના અખાતમા પડતી હતી. કચ્છ અને કાઠિયાવાડના એ વિભાગને આ નદીએ ભારે ફળદ્રુપ બનાવ્યો હતો સીકંદર બાદશાહના ઇતિહાસકારો લખી ગયા છે કે–એ નદીના વહેણની સમીપમાં મોટા શહેરો ખેતીવાડી, લીલા ગામડા બાગબગીચા અને ઘીચ વસ્તી હતી. એ રાજમાર્ગ કચ્છ કાઠિયાવાડ અને સિંધને સાંકળની કડીઓની પેઠે ગુથી રહ્યો હતો. વેપારી સબંધ એ ત્રણે ય પ્રાંતો વચ્ચે જુનો છે.

૨ કચ્છ, કાઠિયાવાડ અને ગુજરાત અનાવૃષ્ટિના કારણે થોડા થોડા વરસોના આંતરે દુષ્કાળથી પીડાય છે. આવા વિકટ સમયમા એ પ્રાંતોની ગરીબ પ્રજા અને મુગા જાનવરોને રોજી તથા આતિથ્યનો લાભ ઘણા લાંબા સમયથી સિંધ આપતું રહ્યું છે. જુનો વેપારી સબંધ હતો સિંધના જુના બંદરો 'શાહબંદર' અને 'કેટીબંદર' સાથે બહુ જુનો માલ મંગાવવાનો સંબંધ કચ્છ–કાઠિયાવાડના બંદરોનો હતો.

૩ લખપતથી રણમાં થઇને બદીના મારફતે સિંધમાં આવવાનો રાજમાર્ગ ઘણો જુનો છે. સાધુઓ શ્રીનારાયણ સરોવરની યાત્રા કરી ત્યાંથી આ માર્ગે સિંધમાં હિંગળાજના દર્શને "આઇ પરસવા" જતા હતા.

૪ મસ્કત અને ઇરાની અખાતના બંદરો ખાતે કચ્છ કાઠિયાવાડના વેપારીઓ છેલ્લા ૨૫૦ વરસોથી સંસ્થાનો સ્થાપી બેઠા છે એમનો સાગરમાર્ગ સિંધના બંદરો થઇને હતો. એટલે સિંધમાં એમની પેઢીઓની શાખાઓ હતી.

૫ સંવત ૧૮૮૫ લગભગ શેઠ સુંદરલાલજી શીવજી સોદાગરની ઘણી પેઢીઓ સિંધમા હતી.

૬ કચ્છ, રાજકોટ, જામનગર, ગોંડળ, ધ્રોળ, મોરબી વિગેરેના રાજકર્તાઓ સિંધમાથી આવ્યા છે. તેમજ ભાટીઆ, લોહાણા, ખોજા, પુષ્કરણા, સારસ્વત વિગેરે કચ્છ કાઠિયાવાડની હમણાંની પ્રજા પણ સિંધમાંથી મૂળ આવી છે, તેમ સિંધના ઘણા કુટુમ્બો દસ–બાર પેઢીઓ ઉપર કે તેથી પહેલાના સમયમાં કચ્છમાથી આવી વસ્યા છે. એટલે એ એ સર્વે પ્રાંતો વચ્ચે વેપારી સબંધ ઘણો જુનો છે. કચ્છી અને સિંધી ભાષામાં બહુજ નજીવો ફરક છે. સિંધના નગરપારકર જીલ્લામાં સેંકડો વર્ષો થયા ગુજરાતીઓ રહ્યા છે. હજુ

ત્યાંની વસ્તીનો મુખ્ય ભાગ ગુજરાતીઓનો જ છે. ગુજરાતી ભાષા જ ત્યાંની મુખ્ય ભાષા છે. આથી સિદ્ધ થાય છે કે સિંધ સાથે મહાગુજરાતનો વેપાર ઘણો જુનો હતો.

મહારાજશ્રી સ્પષ્ટ વક્તા છે પોતાના કરાચીના જૈનોની ખામીઓ પણ દર્શાવતાં વાર લગાડતા નથી. એઓશ્રી, કોઈપણ જૈનધનીકે સામાજિક કે ધાર્મિક, સ્થાયી કાર્ય કે સંસ્થા ઉભી ન કરવા માટે ખેદ જાહેર કરે છે, જૈનો માટે ખાસ હોસ્પીટલ, સેનેટેરીઅમ, સુવાવડખાતુ, સસ્તાભાડાની ચાલો, હાઉસીંગ સોસાયટી, હાઈસ્કુલ સ્થાપી નથી, તે માટે શોચ જાહેર કરે છે. તે સિવાય બધા જૈનો ઉપર સરખી છાપ પાડી શકે એવો વયોવૃદ્ધ, જ્ઞાનવૃદ્ધ નેતાનો અભાવ પણ દેખાડે છે. જ્યાં એમના ગુણો દેખાય છે, ત્યાં એમની કદર મહારાજશ્રીએ કરી છે એઓશ્રી કહે છે :

"એકંદર કરાચીની એસી હજારની ગુજરાતી વસ્તીમાં સાડા ત્રણ હજારની સંખ્યા ધરાવનાર જૈનોનું સ્થાન વ્યાવહારિક અને ધાર્મિક દૃષ્ટિએ પણ સમય અને સ્થાનના પ્રમાણમાં ઉંચુ ગણી શકાય."

મહારાજશ્રી એટલે વિજળીક શકિત. એમને લોકકલ્યાણમાં આદર અને પ્રેમ છે. 'મારા હાથથી વ્યકિત કે સમષ્ટિનુ ભલુ થાય,' એવી એમની આતરિક ઇચ્છા એમના હૃદયમા જાગૃતજ રહ્યા કરે છે હિંદના દુર્ભાગ્યે આવા લોકનિષ્ઠ સાધુઓ થોડા છે. ભગવાનશ્રી મહાવીરની પેઠે સર્વત્ર લોકોને સમજાવી વિનવીને અહિંસાનો મહિમા પ્રવર્તાવનારા સાધુઓની સખ્યા હિંદને મોટા પ્રમાણમાં જોઇએ છીએ હિંદના બુદ્ધ સાધુઓએ ચીન સિવાય ટીબેટ, ઇન્ડોચાઇના, સીલોન, જાવા અને ફીલીપાઇપ સુધી ધુમીને બુદ્ધ ધર્મ ફેલાવ્યો હતો. તે વાતની હજુ ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે સ્વામીશ્રી વિવેકાનંદજી કહેતા કે "હવે હિંદને આળસુ, એદી અને સ્વાર્થી સાધુઓની આવશ્યકતા નથી. હિંદને તો ભૂખ્યાને અન્ન, તરસ્યાને પાણી, વસ્ત્રવિહોણાને વસ્ત્ર અને બિમારને ઓષધ પહોંચાડનાર સાધુઓ જોઇએ છીએ." સ્વામી શ્રદ્ધાનંદજી જેવા શહીદોની દરકાર હવેના હિંદને છે. શ્રી વિદ્યાવિજયજી પણ લોક કલ્યાણની ભારે ધગશ રાખે છે લોક કલ્યાણની પ્રવૃત્તિઓ એજ શ્રેષ્ઠ નિવૃત્તિ માર્ગ છે. આપણા ચોપન લાખ સાધુઓ હિંદની કલ્યાણ પ્રવૃત્તિઓ માટે સન્યાસ લે તો હિંદનો ભાગ્યોદય જરૂર જલ્દી થાય આપણા દેશની અજ્ઞાનતા, વહેમો, કુસંપો મટાડવા સાધુઓ કેટલું બધું કરી શકે ?

મહારાજશ્રી આદર્શ સાધુ છે. એઓ પોતાનાં ધર્મકાર્યો નિયમિત સમાપ્ત કરી લોકકલ્યાણની પ્રવૃત્તિમાં પડે છે. સવારે વ્યાખ્યાન આપવા, તેમાં પણ કોઇના સંપ્રદાય કે ધર્મ ઉપર જરા પણ આક્ષેપ કરવો નહિ. બપોરે લેખો લખવા, ઓફીસો અને અને સંસ્થાઓની મુલાકાતો લેવી, જાહેર પ્રજાજનો આમંત્રણ કરીને લઇ જાય તો ત્યાં વ્યાખ્યાન આપવાં, જિજ્ઞાસુઓની શંકાનિવારણ કરવુ, ધર્મચર્ચા કરવી, પરધર્મીઓને અહિંસાની ખૂબીઓ

સમજાવવી, નવી નવી સંસ્થાઓની યોજનાઓ ઘડવી, સંસ્થાઓના કાયદાકાનુનો ઘડવા, હેન્ડબીલો છપાવવાં, પોતાના પુસ્તકોનુ લેખનકાર્ય ચાલુ રાખવુ, સૌને મિષ્ટવાણીથી સંતોષવા, વિરોધીઓનો પણ આદર કરવો, એવી એવી અનેક પ્રવૃત્તિઓ કરાચીમા એમણે ચાલુ કરી એઓ ક્યાય પણ પહોચી જાય. એમનો ઉદ્યોગ અથાગ છે સારા કાર્યો માટે આર્થિક સહાય કરનાર પણ પુષ્કળ નીકળી આવે છે. આ બધાનો સક્ષિપ્ત ઇતિહાસ આ ગ્રથમા આલેખાએલો છે. એટલે વિશેષ કહીશુ નહિ

ખાસ પ્રવૃત્તિઓમાં અહિંસા પ્રચાર માટે એમણે સતત પ્રયત્નો કર્યા છે. પોતાના ગુરુદેવની જયંતીઓના સરસ મેળાવડા કર્યા છે, હોમ્યોપેથિક કોલેજ, જૈનહુન્નરશાળા વિગેરે સસ્થાઓ ઉભી કરી છે. 'હિમાશુવિજય ગ્રથમાળા'નું કામ અને યોજના ચાલુ કર્યા છે, અનેક સત્પુરૂષોની જયતિઓમાં અધ્યક્ષપદ દીપાવ્યું છે આ બધી કલ્યાણપ્રવૃત્તિઓ આ ગ્રથમાં સંક્ષિપ્તમા વર્ણવાઇ છે. મહારાજશ્રી સમદષ્ટિ રાખે છે. બીજા સપ્રદાયો તરફ પણ ગુણદષ્ટિ રાખે છે. આથી અહિના સર્વે વિદ્વાનો અને સજ્જનો એમના તરફ પ્રેમ અને આદર રાખે છે. લોકકલ્યાણની કોઇપણ પ્રવૃત્તિમાં મહારાજશ્રી સહકાર આપવાની કદિ ના પાડતા નથી. ઘણી વખત શારીરિક ક્લેશો છતાં એઓશ્રી આવાં કાર્યોમા ભાગ લે છે.

મહારાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીએ મને આ '**આમુખ**' લખવાનુ માન આપ્યુ છે. તે માટે હું એમનો આભારી છુ સિંધ જેવા પછાત દેશમા એમના જેવા લોકકલ્યાણ વાચ્છુ ધર્મગુરુઓનું ઘણુ કામ છે. એમણે પ્રવૃત્તિઓ માટે સતત પ્રયત્નો એટલી વિશાળ હદ સુધી કીધા છે કે છેવટે એમનુ આધિભૌતિક શરીર એ ભાર સ્વીકારી શક્યું નહિં. એમણે સખ્ત માદગી ભોગવી, હજુ એમને આરામની જરુર છે. પણ આરામ ગાંધીની દુકાને બીજાઓને મળતો હોય, પણ મહારાજશ્રીને માટે તો વેચાતો નથી.

એમને કરાચીની જનતા ધર્મના ભેદભાવોને ભૂલીને કેવું માન આપે છે, તે એમને અભિનંદન આપવાના મોટા મેળાવડા સમયે જણાયુ હતુ. મહારાજશ્રી જૈનોનાજ માનીતા નથી. પરન્તુ સૌ કોઇ એમને ચાહે છે.

કરાચી

૧૭–૮–૩૯

ડુંગરશી ધરમશી સંપટ.

મુનિરાજ શ્રી જયંતવિજયજી

પ્રકાશકનું નિવેદન

આ ગ્રંથના લેખક મુનિરાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીનો પરિચય કરાવવા માટે હવે કલમ કે કિતાબની જરુર નથી. તેઓશ્રીએ લગભગ ૩૫ પુસ્તકો લખીને જેમ હિંદી ને ગુજરાતી સાહિત્યક્ષેત્રમાં અપૂર્વ નામના મેળવી છે, તેવી રીતે મારવાડ, મેવાડ, માળવા બંગાળ, મગધ, યૂ. પી, સી. પી, ખાનદેશ, મુંબઇ, ગુજરાત, કાઠિયાવાડ, અને હવે સિંધ આદિ દેશમાં હજારો માઇલની મુસાફરી કરી પોતાની અસાધારણ વક્તૃત્વ કળા, ઉંચો ત્યાગ, સંયમ અને જનકલ્યાણનાં અનેક કાર્યો કરી આમ જનતામાં તેમજ રાજામહારાજાદિ રાજ્યાધિકારીઓમાં પણ અસાધારણ ખ્યાતિ અને લોકચાહના મેળવી છે. અમારી ગ્રંથમાળા થોડાજ વર્ષોમા ઉત્તરોત્તર સાહિત્ય જગતમાં જે કંઇ પ્રકાશ પામી શકી છે, એ તેઓશ્રીની અને મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજીની કૃપાદૃષ્ટિને આભારી છે. અમારી ગ્રંથમાળાનું આ ૫૩ મું પુસ્તક પ્રકાશિત થાય છે. આટલું મોટું અને સર્વોપયોગી સચિત્ર પુસ્તક બહાર પાડવાનું સદ્‌ભાગ્ય અમને પ્રાપ્ત થાય છે. એ માટે અમે મહારાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીના વધુ આભારી છીએ.

ફોટાઓની પસંદગીના સંબધમાં અમારે કહેવું જોઇએ કે પૂજ્ય મહારાજશ્રીની પ્રવૃત્તિમાં કરાચીના બને સંઘોએ એક યા બીજી રીતે સાથ આપ્યો છે, અને ગુરુભક્તિ કરી છે. એ બધાઓના વ્યક્તિગત ફોટા આપવાનું કાર્ય ઘણું કપરું હતું. એટલે સંઘની ખાસ ખાસ કમિટીઓના ફોટા આપીને અમારે સંતોષ વાળવો પડ્યો છે. આવીજ રીતે જૈનેતર ભાઇઓની પણ એટલી બધી સંખ્યા છે, કે તેમના બધાઓના ફોટા આપવાનું કામ અશક્યજ હતું. અને તેથી ચોક્કસ ચોક્કસ વર્ગવાર પસંદગી કરી છે. આશા છે કે જે સેવાભાવી જૈન-જૈનેતર ભાઇઓના ફોટા નથી આપી શક્યા, તેઓ અમને દરગુજર કરશે.

પુસ્તકના પ્રકાશનને અંગે બ્લોકોની સામગ્રી પૂરી કરવામાં કરાચી મ્યુનીસિપલ કેળવણીખાતાના વડા શ્રીયુત **લાગૂ** સાહેબ, 'ડેલીગેઝેટ'ના એડીટર શ્રી **તારાપોરવાળા**, 'સિંધસેવક'ના અધિપતિ શ્રીયુત **ભદ્રશંકર** ભટ્ટ, 'આનંદપ્રેસ' ભાવનગરના મેનેજર ભાઇ હરિલાલ શેઠ, 'જૈન–જ્યોતિ' અહમદાવાદના તંત્રી ભાઇ **ધીરજલાલ** ટોકરશી શાહ તેમજ 'ગુજરાત પબ્લીસીટી કોર્પોરેશન'વાળા ભાઇઓ વિગેરે મહાનુભાવોએ પ્રસન્નતાપૂર્વક જે ઉદારતા બતાવી છે, તે માટે અમે તેમનો આભાર માનીએ છીએ. એ સિવાય કરાચીવાળા શ્રીયુત ભાઇ **ચતુર્ભૂજ** વેલજીનો પણ આભાર માનીએ છીએ કે જેમણે જુદે જુદે સ્થળેથી બ્લોકો મેળવી આપવામાં ખાસ મહેનત લીધી છે

છેલ્લામા છેલ્લી ઢબનો પ્રેસકળાનો ઉપયોગ કરીને પુસ્તકને અતિસુંદર તેમજ વખતસર તૈયાર કરી આપવામા **'પ્રભાત પ્રેસ'**ના માલિક ભાઇશ્રી **મોહનલાલ** દવે અને તેમના પુત્રોએ જે કાળજી રાખી છે, એ માટે અમે તેમના પણ અત્યન્ત ઋણિ છીએ.

સિંધમાં જવા માટે મુનિરાજોને ઉપયોગી થઇ શકે તેવો જુદા જુદા માર્ગો બતાવનારો નકશો કરાચીના ઇંજીનીયર શ્રીયુત **ચિમનલાલ** કુવાડિયાના પુત્રો ભાઇ **નેમિચંદ** તથા હંસમુખલાલે અતિપરિશ્રમ લઇ બનાવી આપ્યો, તે માટે અમે તેમના પણ આભારી છીએ.

પુસ્તકમાં આવતાં નામો ગામો તેમજ ફોટાઓવાળા મહાનુભાવોનો પરિચય કયાં કયા છે? તે જાણવા માટે પુસ્તકની અંતમા પૃષ્ઠના નંબરો સાથે અનુક્રમણિકા આપવામાં આવી છે, તે જોવાથી અનુકૂળતા થશે.

ઉજ્જૈન (માળવા)

૧—૯—૩૯

દીપચંદ બાંઠીયા

મંત્રી શ્રી વિ. ધ. સૂ. જૈનગ્રંથમાળા

અનુક્રમણિકા

૧	હિંદમાં સિંધનું સ્થાન	૧
	૧ જૂનું સિંધ	૧
	૨ સિંધમાં હિંદુઓની વસ્તી	૨
	૩ મુસલમાની રાજ્ય	૨
	૪ સુમરા અને સમા	૩
	૫ અર્જુનવંશ	૩
	૬ તુરખાન	૪
	૭ મોગલસત્તા	૪
	૮ કલ્હોરા	૪
	૯ ખુદાબાદના હિંદુઓ	૪
	૧૦ મીરોનો સમય	૫
	૧૧ અંગ્રેજી સમય	૫
	૧૨ પરિવર્તન	૬
	૧૩ પ્રાચીન સ્થાનો	૬
	૧૪ સખ્ખરઅરાજ	૮
	૧૫ વિદ્વાનો શું કહે છે ?	૮
૨	જૈન દૃષ્ટિએ જૂનું સિંધ	૧૦
	૧ જૂના જૈન સ્થાનો	૧૦
	૨ જૈન સાધુઓનો વિહાર	૧૧
	૩ વિક્રમ પહેલાં	૧૨
	૪ વિક્રમ પછી	૧૩
	૫ ખુલાસો	૧૬
૩	ઉત્થાન	૧૭
	૧ પચ્ચીસ વર્ષ પહેલા	૧૭
	૨ ઉદયપુરમાં ડેપ્યુટેશન	૧૭
	૩ સ્વીકૃતિ, પણ વચમાં બારી	૧૮
	૪ આણીનું ચૂક્યું મો વર્ષ જીવે	૧૯
	૫ સત્યાગ્રહની નોટીસ	૨૦
	૬ બીજીવાર ડેપ્યુટેશન	૨૦
	૭ કર્તવ્યનું સ્મરણ	૨૧
	૮ સ્વીકૃતિ અને પ્રસ્થાન	૨૨
૪	સાધન અને સહકાર	૨૪
	૧ ભયના ભણકારા	૨૪
	૨ સરવણની શ્રદ્ધા ક્યાં ખૂટી ?	૨૫
	૩ દૃઢ નિશ્ચય	૨૫
	૪ સિંધના માર્ગો	૨૬
	૫ શંકાશીલ જગત્	૨૭
	૬ સાધનો	૨૮
	૭ સરકારી સહાયતા	૨૯
	૮ કરાચી સંઘનો બંદોબસ્ત	૩૨
૫	મારવાડ	૩૩
	૧ લોકોનું આશ્ચર્ય	૩૩
	૨ જૈનોની વસ્તી	૩૩
	૩ ઘોર અજ્ઞાનતા	૩૪
	૪ સંસ્થાઓ	૩૪
	૫ જાલોરનો કિલ્લો	૩૫
	૬ નાકોડા તીર્થ	૩૭
	૭ બે કાઉસ્સગીયા	૩૭
	૮ જીવદયા પ્રચારક મંડળ	૩૮
	૯ સિવાણાગઢ	૩૮
	૧૦ તેરાપંથીઓની વિવેકશૂન્યતા	૩૮
	૧૧ ગ્રામીણુતા	૩૯
	૧૨ રેતી અને ભંઠીઆ	૩૯
૬	માલાણી	૪૧
	૧ માલાણી શું છે ?	૪૧
	૨ લોકસ્વભાવ	૪૧
	૩ માલાણીની વસ્તી	૪૨
	૪ જૈનવસ્તી	૪૨
	૫ જૈનોનું જીવન	૪૩
	૬ 'સમગત'ની કહાની	૪૮

૮ નિર્દોષ જીવન ૪૫
૮ લોકસ્વભાવનો એક અનુભવ ૪૬
૯ નવું બાડમેર ૪૭
૧૦ મુખ્ય પરગણાં ૪૮
૧૧ વસ્તી ૪૮
૧૨ ઉપજ ૪૮
૧૨ વેષવ્યવહાર ૪૮
૧૪ જૂનું બાહડમેરુ ૪૯
૧૫ ઉત્પત્તિ ૪૯
૧૬ કિરાડુ ૫૦
૧૭ વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ ૫૧
૧૮ સ્ટેશન માસ્તરોની સજ્જનતા ૫૧

૭ સિંધ : મીરપુરખાસ ૫૨

૧ સ્વભાવ પરિચય ૫૨
૨ 'સાંઇ' પ્રત્યે શ્રદ્ધા ૫૩
૩ સુકામાંથી લીલું ૫૪
૪ ગુજરાતની ઝાંખી ૫૪
૫ ધોરોનારો ૫૪
૬ કરાચીના શેઠીઆઓ ૫૫
૭ સાધુઓનું સમ્મિલન ૫૫
૮ મૂર્તિપૂજાની ચર્ચા ૫૬
૯ નહેરાના પુલો ૫૭
૧૦ મીરપુરખાસ ૫૮
૧૧ વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ ૫૮
૧૨ મેલેરિયા ૫૯

૮ સિંધ · હાલા ૬૦

૧ હાલા તરફ પ્રયાણ ૬૦
૨ રસ્તાની વિકટતા ૬૧
૩ શિકારી કૂતરાંઓનો ઉપદ્રવ ૬૧
૪ લુવાણા વાણીયા ૬૨
૫ ટટ્ટી જતાં પાણીનું કામ નહિં ૬૨
૬ ઊંટ–ગધેડાની સવારી ૬૩
૭ બૂરી આદતો ૬૪
૮ ટિકાના ૬૪
૯ લોકોની શ્રદ્ધા ૬૫
૧૦ હાલામાં જૈનો ૬૫
૧૧ સ્ત્રિઓનો વેષ ૬૬
૧૨ એકજ મહોલ્લો ૬૬
૧૩ ધર્મમાં કટ્ટરતા ૬૭
૧૪ હાલાનું મંદિર ૬૭
૧૫ શહીદ હિમાંશુવિજયજી ૬૮
૧૬ મહાવીર જયન્તી ૬૮
૧૭ હાલાના જૈનોનું કર્તવ્ય ૭૦

૯ સિંધ : હૈદ્રાબાદ ૭૧

૧ ઉત્પત્તિ ૭૧
૨ શહેરનું દૃશ્ય ૭૧
૩ સિંધી હિંદુઓ ૭૨
૪ હિંદુ તરીકેનુ અભિમાન ૭૨
૫ સિંધી લોકોની શ્રદ્ધા ૭૨
૬ વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ ૭૩
૭ સાધુ વાસવાણી ૭૩
૮ બ્હેન પાર્વતી ૭૪
૯ જૈનોની વસ્તી ૭૫
૧૦ ગુજરાતી સમાજ ૭૬
૧૧ દર્શનીય સ્થાનો ૭૬

૧૦ હૈદ્રાબાદથી કરાચી ૭૭

૧ વિકટતામા વધારો ૭૭
૨ સાપો અને વીછીંઓ ૭૭
૩ સારા ગામો ૭૭
૪ સ્વયંસેવકોનો આનંદ ૭૮
૫ જલદી પહોંચવાની ઉત્સુકતા ૮૦
૬ શ્રી સંઘને સંદેશ ૮૧
૭ 'સિંધસેવક'ના તંત્રી ૮૨
૮ અમે શા માટે આવ્યા છીએ? ૮૩

૧૧ પ્રવેશ ૮૫

૧ સન્માન કે પરિષહ ૮૫

२ पत्रकारोनी सज्जनता ८६
३ हृदयगत भावो ९०
४ बन्ने संप्रदायोने ९३

१२ त्रासदायक त्रिपुटी. ९५
१ रेतीना धोरा ९५
२ नाहिम्मतनां नगारां ९६
३ सापोनो उपद्रव ९७
४ साप करडयो ९८
५ लोको केम रहे छे? ९८
६ पाणीनो जीवलेण त्रास ९९
७ जोधपुर राज्यनुं कर्तव्य १००
८ सजानुं स्थान १००
९ स्वयंसेवकोने पडेलो त्रास १०१

१३ विहारमां प्रवृत्ति १०३
१ आचारपालन १०३
२ भोज–कालीदासनो संवाद १०४
३ लाभो १०६
४ एकज चर्चा १०७
५ उद्देश ने साधनो १०७
६ मारवाडमां प्रवृत्ति १०८
७ जाहेर व्याख्यानो १०८
८ सांप्रदायिकतानी गंध १०८
९ सिंधमां प्रवृत्ति १०९
१० बधा मुनिराजोनो उत्साह १०९
११ धर्मचर्चाना विषयो ११०
१२ परिणाम ११०

१४ कराची १११
१ भविष्यवाणी १११
२ कराचीनुं स्थान १११
३ उत्पत्ति ११२
४ दंतकथा ११३
५ गुजरातनुं महानगर ११४
६ एरियानो दरवाजो ११५
७ केलवणीनी संस्थाओ ११५
८ दर्शनीय स्थानो ११६

१५ सिंधी हिंदुओ ११७
१ जुदी जुदी कोमो ११७
२ आमील ११८
३ अटको ११८
४ भाइबंध ११९
५ खानपान ११९
६ भाषा अने लिपि १२१
७ धर्म १२२
८ वेष अने फेशन १२३
९ लेती देतीनो रिवाज १२५
१० विचारोमां पलटो १२६
११ श्रद्धा अने भक्ति १२९
१२ श्रद्धानो गेरलाभ १३०
१३ लोभिया होय त्यां...... १३१

१६ गुजरातीओनुं स्थान १३४
१ सिंधना गामडामां १३४
२ गुजराती कराची १३५
३ शरुआत क्यारे थई? १३६
४ पारसी, वोरा विगेरे १३८
५ गुजरातीओनी प्रवृत्ति १३८
६ संस्थाओ १३९
१ हरिभाई प्रागजी का. स्कुल १३९
२ गुजरात विद्यालय १४०
३ शारदा मंदिर १४१
४ महावीर विद्यालय १४२
७ अन्य संस्थाओ १४२
८ वर्तमानपत्रो १४३
९ मुसलमानोनी प्रवृत्ति १४३
१० पारसीओनी प्रवृत्ति १४४
११ प्रभुतत्त्व प्र. मंडळ १४४
१२ गुजरातीओनी उदारता १४५
१३ राजकीय प्रवृत्ति १४५

૧૪ ગુજરાતનગર	૧૪૬
૧૭ વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ	**૧૪૭**
૧ અશક્યતા	૧૪૭
૨ ડૉ. ધાલા	૧૪૮
૩ જમશેદ મ્હેતા	૧૪૯
૪ હીરાલાલ ગણાત્રા	૧૫૧
૫ સ્વામી બાલકૃષ્ણદાસજી	૧૫૧
૬ એદલ ખરાસ	૧૫૩
૭ એમ. બી. દલાલ	૧૫૫
૮ અન્ય વ્યક્તિઓ	૧૫૭
૧૮ જૈનોનું સ્થાન	**૧૬૦**
૧ જૈનો ક્યારે આવ્યા ?	૧૬૦
૨ પાંજરાપોળ	૧૬૧
૩ જૈનોનો વધુ ફાળો	૧૬૨
૪ મંદિર–ઉપાશ્રય	૧૬૨
૫ સંગઠન	૧૬૩
૬ ખાસ ગુજરાતીઓ	૧૬૪
૭ ધાર્મિક ફિરકા	૧૬૫
૮ આર્થિક સ્થિતિ	૧૬૫
૯ ખામીઓ	૧૬૬
૧૦ એક વધુ ખામી	૧૬૭
૧૧ જાહેર જીવન	૧૬૮
૧૨ આગેવાનો	૧૬૯
૧૩ સેવાભાવી યુવકો	૧૬૯
૧૪ બ્હેનોની પ્રવૃતિ	૧૭૦
૧૯ સ્થાનકવાસી સંઘ	**૧૭૨**
૧ સ્થા. સંઘની સ્થિતિ	૧૭૨
૨ સંસ્થાઓ	૧૭૨
૩ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ	૧૭૩
૪ સાધુ વિહારનો યશ	૧૭૩
૫ ભક્તિ અને પ્રેમ	૧૭૪
૬ વહિવટ	૧૮૨
૭ કુસંપ	૧૮૨
૮ પ્રયત્નો	૧૮૩
૯ મનુષ્ય સ્વભાવ	૧૮૪
૨૦ મૂર્તિપૂજક સંઘ	**૧૮૫**
૧ સ્થિતિ અને સાધન	૧૮૫
૨ વહિવટ	૧૮૫
૩ સંસ્થાઓ	૧૮૭
૪ ધાર્મિક મનોવૃત્તિ	૧૮૯
૫ સૌનો સહકાર	૧૯૦
૬ શ્રદ્ધા અને ભક્તિ	૧૯૧
૨૧ જૈન સંસ્થાઓ	**૧૯૩**
૧ જૈન સહાયક મંડળ	૧૯૩
૨ જૈન વ્યાયામ શાળા	૧૯૪
૩ સ્વયંસેવક મંડળ	૧૯૪
૪ જૈન લાયબ્રેરી	૧૯૪
૫ જીવદયાની બે સંસ્થાઓ	૧૯૫
૬ હોમ્યોપેથિક કૉલેજ	૧૯૭
૭ જૈન હુન્નરશાળા	૧૯૮
૮ બીજી કેટલીક સંસ્થાઓ	૧૯૯
૨૨ કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ	**૨૦૧**
૧ સાધુ શું કરે ?	૨૦૧
૨ દોરંગી દુનિયા	૨૦૨
૩ અમારો ઉદ્દેશ	૨૦૩
૪ સાધનો	૨૦૩
૫ વિઘ્નોની પરંપરા	૨૦૩
૬ દૈનિક કાર્યક્રમ	૨૦૫
૭ પ્રવૃત્તિના વિભાગ	૨૦૫
૮ સહકાર	૨૦૬
૯ પત્રકારોનો સહકાર	૨૦૭
૧૦ બહાર પડ્યો	૨૦૭
૧૧ વધુ સ્થિરતા	૨૧૧
૧૨ અકસ્માત્ નિવૃત્તિ	૨૧૫
૧૩ આભાર	૨૧૬

૨૩ અહિંસા પ્રચાર ૨૧૭
૧ અહિંસા પ્રચાર ૨૧૭
૨ ત્યાગ ત્યાગમાં ભેદ ૨૧૭
૩ સાધનો ૨૧૮
૪ સિંધી પુસ્તકો ૨૧૮
૫ વ્યાખ્યાનો ૨૧૯
૬ સિંધી કોલોનીઓમાં ૨૨૧
૭ છુટક પ્રવૃત્તિ ૨૨૩
૨૪ વિશિષ્ટ સભાઓ ૨૨૫
૧ પુકકાનો વિરોધ ૨૨૫
૨ જીવદયા કોન્ફરન્સ ૨૨૯
૨૫ નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ ૨૩૩
૧ નવરાત્રિમા પ્રવૃત્તિ ૨૩૩
૨ દશેરાના દિવસે ૨૪૨
૩ ફટાકડા સંબંધી ૨૪૨
૪ કાળી ચૌદશ ૨૪૪
૫ ધન્યવાદ ૨૪૪
૨૬ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ ૨૪૫
૧ ક્રિયાઓ ૨૪૫
૨ વ્રતોચ્ચારણ ૨૪૬
૩ તપસ્યા ૨૪૬
૪ અઠાઇ મહોત્સવ ૨૪૭
૫ શાન્તિસ્નાત્ર ૨૪૮
૬ અજૈનોએ લીધેલો લાભ ૨૪૮
૬ ધાર્મિક ઠરાવો ૨૪૯
૮ ધાર્મિક સંસ્થાઓના મેલાવડા ૨૫૦
૨૭ ગુરૂદેવની જયન્તીઓ ૨૫૩
૧ કર્તવ્ય પાલન ૨૫૪
૨ જયન્તીઓનો પ્રચાર ૨૫૪
૩ પહેલી જયન્તી ૨૫૫
૪ આકર્ષણો ૨૫૫
૫ કાર્યકર્તા ૨૫૫
૬ સર્વાધિક શ્રેય ૨૫૬
૭ જૈનજ્યોતિ શું કહે છે? ૨૫૬
૮ બીજી જયન્તી ૨૫૯
૯ આકર્ષણો ૨૫૯
૧૦ વક્તૃત્વકળાની હરિફાઇ ૨૬૦
૧૧ સર્વાધિકશ્રેય ૨૬૦
૨૮ દીક્ષા પ્રવૃત્તિ ૨૬૧
૧ મતભેદ ૨૬૧
૨ દીક્ષાનો ઉમેદવાર ૨૬૨
૩ સંઘસત્તા ૨૬૨
૪ ઉત્સવનો આદેશ ૨૬૩
૫ રંગમા વધુ રંગ ૨૬૪
૬ વરઘોડો અને દીક્ષા ૨૬૪
૭ કમનસીબ બનાવ ૨૬૫
૨૯ સામાજિક પ્રવૃત્તિ ૨૬૯
૧ ગવર્નરની મુલાકાતો ૨૬૯
૨ જૈન ડીરેકટરી ૨૭૧
૩ શ્રીહિમાંશુવિજયજી સ્મારક ૨૭૨
૪ સાક્ષરોની ભ્રમણા ૨૭૩
૫ યુવક પ્રવૃત્તિ ૨૭૬
૬ યુવકો પ્રત્યે બે બોલ ૨૭૮
૩૦ ગરીબોને રાહત ૨૮૦
૧ સંખ્યા ઘટે છે કેમ? ૨૮૦
૨ લાખોના દાન છતાં ગરીબાઇ ૨૮૦
૩ સાચાનો મરો ૨૮૧
૪ સમાજનુ શરીર સડે છે કેમ? ૨૮૨
૫ એક યોજના ૨૮૨
૬ ગરીબોનો બેલી ૨૮૩
૭ કમાચીમા જરૂરત ૨૮૪
૩૧ બે સંસ્થાઓની સ્થાપના ૨૮૫
૧ હોમીઓપેથિક કોલેજ ૨૮૫
૨ શેઠ કે ને પાનાચંદનુ મકાન ૨૮૬
૩ મેયર દુર્ગાદાસનુ ભાષણ ૨૮૯
૪ [illegible] [illegible]

३२ સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ ૨૯૩
૧ વ્યાખ્યાનમાળા ૨૯૪
૨ બીજી કોમોની વચમાં ૨૯૫
૩૩ શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં ૩૦૧
૧ સંસ્થાઓની મુલાકાત ૩૦૧
૨ વ્યાખ્યાનો ૩૦૩
૩૪ મહાપુરૂષોની જયન્તિઓ ૩૦૯
૧ કૃષ્ણ જયન્તી ૩૦૯
૨ ગણેશોત્સવ ૩૧૧
૩ કબીર જયન્તી ૩૧૨
૪ જરથોસ્ત જયન્તી ૩૧૪
૩૫ બહારના વિદ્વાનો ૩૧૫
૧ અંધકવિ હંસરાજભાઈ ૩૧૫
૨ સાધુ વાસવાણી ૩૧૫
૩ જર્મન વિદ્વાન્ સોમર ૩૧૫
૪ બેલ્જીયન જર્નાલિસ્ટો ૩૧૬
૫ યોગાચાર્ય પ્રકાશદેવ ૩૧૬
૬ શ્રી રાયચુરાજીનો દાયરો ૩૧૭
૭ શેઠ મહાસુખભાઈ ૩૧૮
૮ જમનાદાસ ઉદાણી ૩૧૮
૯ ડૉ. થોમસ ૩૧૯
૧૦ ચીમનલાલ કીર્તનકાર ૩૨૧
૧૧ મિસ માર્ટારુથ ૩૨૧
૧૨ મીરાં બ્હેનના ભજનો ૩૨૨
૩૬ સાર્વજનિક પરિષદો ૩૨૩
૧ સિંધસર્વહિંદુધર્મ પરિષદ ૩૨૩
૨ સર્વધર્મ પરિષદ ૩૨૭
૩ બેકાર કોન્ફરન્સ ૩૨૮
૪ આયુર્વેદ પરિષદ ૩૩૦
૩૭ મારી જીવનનૌકા ૩૩૧
૧ મૃત્યુ એ શું છે? ૩૩૧
૨ બીમારી શી વસ્તુ છે? ૩૩૩
૩ વિચિત્ર અનુભવો ૩૩૩
૪ આભાર ૩૩૫
૫ ડૉ. ન્યાલચંદની કદર ૩૩૬
૩૮ કરાચીની કદરદાની ૩૩૮
૧ ઉદારતાની અવધિ ૩૩૮
૨ સ્મારકની ચર્ચા ૩૩૯
૩ માનપત્ર ૩૪૦
૪ માનપત્રની પેટી ૩૪૮
૫ હિતેચ્છુનો અગ્રલેખ ૩૪૮
પરિશિષ્ટ ૩૫૧

卐

૫ અમૃતલાલ તારાચંદ દોસી પાસે, ગ્રન્થકાર 'મારી સિંધયાત્રા'નુ મેટર લખાવી રહ્યા છે.
(બીમારીમા)

હાલામા સ્વ૦ મુનિ શ્રી હિમાશુવિજયજી

પ્રકરણ ૧ લું
હિંદમા સિંધનું સ્થાન

ભારતવર્ષની બે મોટી નદીઓ ગંગા અને સિંધુ. એમા સિંધુ નદીના નામથી પ્રસિદ્ધિ પામેલો દેશ તે સિંધદેશ ૧૮૦૦ માઇલની લબાઇવાળી સિંધુ નદી ઉત્તરથી દક્ષિણમાં પસાર થતા, પોતાના કાંઠાના જે દેશને પૂર્વ–પશ્ચિમમાં વ્હેંચી નાખે છે, એ દેશ તે સિંધદેશ. ઉત્તરમાથી બલુચિસ્તાન, પંજાબ અને ભાવલપુરે, પૂર્વમાથી જેસલમેર અને જોધપુરની રિયાસતોએ, દક્ષિણમાથી અરબી-સમુદ્ર અને કચ્છના રણે અને પશ્ચિમમાંથી હાલાપર્વતે જે દેશને ઘેરી લીધો છે, એ દેશ, તે સિંધદેશ. ભારતવર્ષમાં સિંધદેશ પણ પોતાનુ અનોખું સ્થાન ધરાવે છે હિંદુસ્તાનના કોઇ પણ દેશને વિદેશીઓના હુમલાઓ વધારેમા વધારે સહવા પડયા હોય તો તે સિંધદેશને છે.

જૂનું સિંધ

એક સમય હતો જ્યારે સિંધની સીમા અત્યારના કરતાં ઘણી વિશાળ હતી. પંજાબ, અફઘાનિસ્તાન, વાયવ્ય સરહદ, બલુચિસ્તાન, ભાવલપુર, રાજપુતાના અને જેસલમેર–એ દરેકનો થોડો થોડો ભાગ પ્રાચીન સિંધમાં લેખાતો. એક માત્ર ઉત્તરનો જ રસ્તો ખુલ્લો હતો, કે જ્યાથી વિદેશી સેનાઓ પ્રવેશ કરતી અને સિંધ પર હુમલા કરતી. સિંધનો ઇતિહાસ બહુ જૂનો છે. કહેવાય છે કે કૌરવ–પાંડવોના સમયમાં જયદ્રથ રાજા સિંધમાં રાજ્ય કરતો હતો. પચ્ચીસસો વર્ષ ઉપર સિંધ એ ઇરાનના બાદશાહ દરાયસના તાબામાં હતો. દરાયસનો એક ગ્રીક સરદાર સ્કાયલેક્ષે દરિયાઇ કાફલાથી સિંધુ નદીના માર્ગે હિન્દુસ્તાન પર ચડાઇ કરી હતી અને સિંધ અને પંજાબ પોતાને કબજે કર્યા હતા. મહાન્ વિજેતા સિકન્દર પણ જેલમ સુધી આવ્યો હતો અને પંજાબના રાજા પૌરસને છતા પછી સિંધ કબજે કર્યું હતું. કહેવાય છે કે યુરોપના લોકોને હિંદુસ્તાન સંબધી માહિતી મળવા લાગી હોય તો તે સિકન્દરના આવી ગયા પછીજ. સિકન્દર પછી સિથિયન લોકોએ સિંધદેશ છત્યો અને તેમણે ચારસો વર્ષ રાજ્ય કર્યું.

કેટલાક વિદ્વાનોનું કથન છે કે આ સિથિયન લોકો તે છે કે જેઓ 'સાખી' તરીકે ઓળખાતા હતા. વિક્રમની પહેલાં ઉજ્જૈનની ગાદી ઉપર ગર્દભિલ્લ રાજા હતો. આ ગર્દભિલ્લને ઉખાડીને 'શક'

લોકો રાજ્ય કરવા લાગ્યા હતા કે જે શક લોકોને જૈનાચાર્ય કાલકાચાર્ય, ગર્દભિલ્લના જુલ્મોથી કંટાળી, તેને ગાદીથી ઉખેડી નાખવા માટે સિંધુ નદી પાર કરીને, આ સિંધમાંથી લઇ ગયા હતા.

સિંધમાં હિંદુઓની વસ્તી

ઇ. સ. પાંચમા સૈકાની આખરમાં રાયવંશીય રાજાઓ થયા છે તે પછી ઇ. સ. ૬૩૨ થી ૭૧૨ સુધી બ્રાહ્મણ વંશીય રાજાઓએ રાજ્ય કર્યું, એમ ઇતિહાસ કહે છે.

વર્તમાન સિંધની પરિસ્થિતિ જોતાં સિંધની આખી વસ્તી ૩૮૩૫૬૦૦ માણસોની છે. તેમાં દર સો માણસે ૭૩ મુસલમાન, ૨૫ હિંદુ અને ૨ બીજી જાતો (યુરોપીયન, ખ્રીસ્તી, પારસી વગેરે) છે. પચ્ચીશ ટકા જેટલા જે હિંદુઓ છે, તેઓના રીતરીવાજો, ખાનપાન અને ઘરની અંદરની રહેણીકરણી જોતા લગભગ બધુંયે મુસલમાની દેખાય છે. આ બધુ જોઇને કોઇને પણ એ કલ્પના થયા વગર ન રહે કે સિંધમા આટલી બધી મુસલમાની વસ્તી કેમ? અને આ બધા હિંદુઓના રીવાજો મુસલમાનો જેવા કેમ? કારણ એ છે કે સિંધમા લગભગ બારસો વર્ષ સુધી મુસલમાનોનુંજ રાજ્ય રહ્યુ છે. નિરંતર બારસો વર્ષ સુધી એકજ કોમની રાજસત્તા ચાલુ રહે, તે દેશમાં થોડી પણ સંખ્યા બીજી કોમની રહેવા પામે, એજ આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે છે. ખરેખર ખુશી થવા જેવુ છે કે ખાનપાન અને રીતરીવાજોમા મુસલમાની સસ્કૃતિ પેસી જવા છતા પણ, સિંધમા હજુ ૨૫ ટકા જેટલા જે હિંદુઓ મૌજૂદ છે, તેઓ પોતે એક હિંદુ તરીકેનું કટ્ટર અભિમાન રાખે છે.

પ્રકરણ ૧ લું

હિંદમા સિંધનું સ્થાન

મુસલમાની રાજ્ય

સિંધમા મુસલમાની રાજ્યનો પગપેસારો સૌથી પહેલાં જો કોઇનો થયો હોય, તો તે મહમદ બિન કાસીમનો છે. ઇ સ. ૭૧૨માં આ કાસીમ સિંધ ઉપર ચઢી આવ્યો હતો. અને તેણે સૌથી પહેલાં દેવળબંદર સર કર્યું હતું. હિંદુ મંદિરો લૂટયાં હતાં. અને નઅનકોટ (જે હાલનું હૈદ્રાબાદ છે) અને શિવીસ્તાન એ બે કિલ્લા જીત્યા. મહમદ બીન કાસીમની સામે લડનાર અલોરનો રાજા

દાહીર હતો. મહમદ બીન કાસીમના સંબંધમા બગદાદમાં ખલીફા પાસે ગયેલી ફરિયાદના કારણે ખલીફાએ તેને જીવતો ને જીવતો ચામડામા સીવીને બગદાદ લાવવાનો હુકમ કાઢયો હતો. આ હુકમનો તરત અમલ થયો. ચામડામા ગોંધી રાખવાથી ત્રણ દિવસે મહમદ બીન કાસીમનું અકાળ મોત થયું હતુ.

ઇતિહાસ કહે છે કે સિંધમાં ૭૧૨ થી ૧૦૨૫ સુધી અરબ રાજ્ય રહ્યું, ૧૦૨૫ થી ૧૦૫૧ સુધી ગજનવી સુલતાનો રહ્યા અને ૧૦૫૧થી ૧૩૫૧ સુધી સુમરા વંશે સિંધ ઉપર રાજ્ય કર્યું.

સુમરા અને સમા

સુમરા લોકો અસલમાં રાજપૂત હતા. રાજપૂતાનામાં દુષ્કાળ પડવાથી અરબોના વખતમા તેઓ દેશ છોડી સિંધમાં આવેલા. પાછળથી તે મુસલમાન બન્યા. ૧૩૫૧થી ૧૫૨૧ સુધી 'સમા' વંશે રાજ્ય કર્યું. આ લોકો મૂળ કચ્છમાંથી આવેલા, તેમાંના કેટલાક બૌદ્ધધર્મી હતા અને કેટલાક હિંદુધર્મી હતા. સુમરાઓના વખતમાં આ સમા લોકો મુસલમાન બન્યા હતા. તેઓ સેવણની નજીક સમા નગરમા રહેતા હતા. સિંધની હકુમત આવ્યા પછી તેઓ ઠઠ્ઠાની પાસે 'આમુઇ' શહેરમાં રહેવા લાગ્યા.

કહેવાય છે કે આ સમા રાજાઓ જામ કહેવાતા હતા. હમણાં તેઓ મુસલમાન ધર્મ પાળે છે અને સિંધમાં તેમની વસ્તી લગભગ આઠ લાખ જેટલી છે. અને સુમરાઓની વસતી એક લાખની છે. આ સુમરાઓમાંથી કચ્છ કાઠિયાવાડના જાડેજા રાજપૂતોની ઉત્પત્તિ કહેવાય છે.

અર્ગુન વંશ

ઇ. સ. ૧૫૨૧ થી ૧૫૫૪ સુધી અર્ગુન વંશે સિંધમાં રાજ્ય કર્યું. આ લોકો કંદહારના રહેવાસી હતા. અર્ગુન નામના એક મોગલ સરદારના તેઓ વંશજ હતા. આ અર્ગુન વંશ મિરઝા શાહહુસેન જ્યારે સિંધનો રાજા હતો, ત્યારે દિલ્હીનો બાદશાહ હુમાયુ, શેરખાન નામના પઠાણે તેને હાંકી કાઢવાથી, સિંધમાં આવ્યો હતો. સિંધના અમુક ભાગને જીતવા તેણે કોશિશ કરેલી, પણ તે ફાવ્યો નહિ.

ત્યાંથી જોધપુર ગયો, ત્યાથી ઉમરકોટ તરફ પાછો વળ્યો. ઇ. સ. ૧૫૪૨માં હુમાયુની રાણી હમીદાબેગમે આ ઉમરકોટમા પુત્રને જન્મ આપ્યો. આ પુત્ર તેજ **સમ્રાટ અકબર.**

તુરખાન

ઇ સ. ૧૫૫૪થી ૧૫૯૦ સુધી તુરખાન વંશના લોકોએ રાજ્ય કર્યું. તુરખાન એ મોગલોની એક જાત છે. છેલ્લો રાજા જાનીબેગ થયો. અને તેના મરણ પછી સિંધની સત્તા અકબરના હાથમા આવી.

મોગલ સત્તા

ઇ. સ. ૧૫૯૦ થી ૧૭૩૬ સુધી મોગલોની સત્તા સિંધ ઉપર રહી. મોગલ સમ્રાટ્ તરફથી સુબાઓ-નવાબો આવતા અને અહિંનો વહીવટ સંભાળતા

કલ્હોરા

ઇ. સ. ૧૭૩૬થી ૧૭૮૧ સુધી કલ્હોરા વંશના લોકોએ રાજ્ય કર્યું. કહેવાય છે કે આ કલ્હોરા આરબોના વખતથી સિંધમા આવી વસેલા અને એમ પણ કહેવાય છે કે તેઓ મહમદ પયગમ્બર સાહેબના કાકા હજરત અબ્બાસ ના વંશજ હતા ઇ. સ. ૧૭૮૯માં ગુલામશાહ કલ્હોરાના વખતમા અંગ્રેજો પહેલ વહેલા વેપાર માટે સિંધમાં આવ્યા અને ઠઠ્ઠા અને શાહબંદરમા પોતાના ડેરા નાખ્યા ગુલામશાહ શુરવીર અને બુદ્ધિશાળી હતો. તે એક વારાંગનાનો પુત્ર હતો. કલ્હોરા વંશીય રાજાઓમા ગુલામશાહ વધારે પ્રસિદ્ધ થઇ ગયેલ છે.

પ્રકરણ ૧ લું
હિંદમાં સિંધનું સ્થાન

આજનુ હૈદ્રાબાદ એ જૂના નરૂનકોટ શહેરની જગ્યા ઉપર ઇ. સ. ૧૭૬૮માં નવેસરથી કિલ્લો બંધાવી ગુલામશાહે નવુ શહેર વસાવ્યુ તે છે. ગુલામશાહે ખુદાબાદથી હૈદ્રાબાદમા ગાદી ફેરવી, તેથી ખુદાબાદના ઘણા હિન્દુઓ હૈદ્રાબાદ આવી વસ્યા.

ખુદાબાદના હિંદુઓ

કહેવાય છે કે લારખાના જીલ્લાના ખુદાબાદમા આગ લાગવાથી ઘણા હિન્દુઓ હાલાની પાસે આવી વસ્યા હતા. અહિં તેમણે જે ગામ વસાવ્યું તેનું નામ પણ ખુદાબાદજ રાખ્યું. તે પછી તેઓ ગુલામશાહના વખતમા હૈદ્રાબાદમા આવી વસ્યા હતા.

આથી હાલા પાસે નવુ વસાવેલું ખુદાબાદ પણ ખુદાના જેવું અદશ્ય થઇ ગયું. વેરાન થઇ ગયું આ હિંદુઓ એજ મોટે ભાગે અત્યારના આમીલો અને ભાઇબંધો છે.

હૈદ્રાબાદનો કિલ્લો, જ્યા સુધી બંધાયો નહિં, ત્યાં સુધી ખુદાબાદના આ હિંદુઓ સિંધુ નદીના કાઠે રહ્યા હતા. આ હિંદુઓમાં ગીદુમલ પ્રધાન હતા. ગીદુમલના નામથી સિંધુનો આ કાંઠો ગીદુબંદર તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો. ગુલામશાહે કિલ્લો બાંધવાનુ કામ દીવાન ગીદુમલને સોંપ્યું હતું. કિલ્લો બંધાયા પછી આ હિન્દુઓ હૈદ્રાબાદ આવી વસ્યા.

મીરોનો સમય

આ પછી મીરોનો સમય આવે છે ઇ સ ૧૭૮૧થી ૧૮૪૩ સુધી મીરોએ રાજ્ય કર્યું કહેવાય છે કે મીરો બલુચિસ્તાનથી આવ્યા હતા. આથી તેઓને બલોચ કહેવામાં આવે છે. આમા એક ટાલુખાન નામનો બહાદુર પુરૂષ થઇ ગયો, તેથી તેઓ ટાલપુરા કહેવાય છે. સિંધની સત્તા મળ્યા પછી તેઓ મીર કહેવાયા.

અંગ્રેજી સમય

ઇ. સ. ૧૮૦૯ માં મીર અને અંગ્રેજો વચ્ચે પહેલ વહેલા કરારો થયા. અર્થાત્ તેઓની પહેલી મિત્રતા બંધાઇ. સ્વાર્થની મિત્રતા ક્યા સુધી રહે? ઇ. સ. ૧૮૪૩ માં મીર નસીરખાન અને અંગ્રેજી લશ્કરની વચમા મીયાણી આગળ મોરચાં મંડાયા. અંગ્રેજો તરફનો નાયક સર ચાર્લ્સ નેપીયર હતો. આ લડાઇમાં અંગ્રેજોની જીત થઇ. મીર નસીરખાન અને બીજા મીરો પોતાનાં હથીઆરો મૂકી દઇ નેપીયરની શરણે ગયા. તા. ૧૯-૨-૧૮૪૩ ના દિવસે હૈદ્રાબાદના કિલ્લા ઉપર સર ચાર્લ્સ નેપીયરે અંગ્રેજી વાવટો ફરકાવ્યો. કહેવાય છે કે નાઉમલ ભોજવાણી નામના કોઇ પ્રખ્યાત હિંદુએ આ વખતે અંગ્રેજ સરકારને સારી મદદ કરેલી. ઇ. સ ૧૮૪૮માં આ સિન્ધ મુંબઇ ઇલાકા સાથે જોડી દેવામાં આવ્યો. તે પછી ઇ. સ. ૧૯૩૬ ના એપ્રીલથી સિંધ પ્રાંતને એક સ્વતંત્ર પ્રાંત બનાવવામાં આવ્યો.

સિંધના ઇતિહાસની આટલી થોડી પણ ઝાંખી કરનાર કલ્પના કરી

પ્રકરણ ૧ લું

હિંદમાં સિંધનું સ્થાન

પરિવર્તન શકે કે આ દેશ એક વખતે કેવો હોવો જોઇએ! હમણાં હમણાં સુધી પણ લૂટફાટ, અત્યાચારો, તોફાનો અને કતલોના કિસ્સા આપણે સાંભળતા આવ્યા છીએ, પરન્તુ બ્રિટીશ ગવર્નમેન્ટના અધિકાર નીચે છેલ્લા કેટલાક દિવસોથી પહેલાની અશાંતિ ઘણી શાન્ત પડી છે, એમ સિંધનો કોઇપણ અનુભવી કહી શકે છે. લશ્કરના પાકા બન્દોબસ્તો થયા. દેશી અને અંગ્રેજી ભાષાની શાળાઓ દ્વારા પ્રજા શિક્ષિત થવા લાગી. તાર, ટપાલ વાયર્લેસ, રેડિયો આદિ સાધનો વધી જવાથી જુલ્મગારો જ્યા ત્યાં નિર્ભયતાથી ધાર્યું કરતા હતા, તે હવે ડરવા લાગ્યા છે. બન્દરી વ્યાપાર વધવાથી તથા વ્યાપારનું ક્ષેત્ર વધવાથી લોકોને પેટ ભરવાનું સાધન મળવા લાગ્યું છે. ધાર્મિક જુલ્મો પણ ઓછા થયા છે. ધીરે ધીરે સાહિત્યનો શોખ પણ વધવા લાગ્યો છે. સિંધુ નદીમાંથી નહેરો કાઢીને જ્યા ત્યાં પાણીની પુષ્કળ છૂટ થઇ ગઇ છે. અને તેના લીધે ખેતી પણ ખૂબ વધી રહી છે. મ્યુનિસીપાલીટીઓ સ્થપાઇ ચૂકી છે અને તેથી સ્થાનિક સ્વરાજ્યના લાભો મળવા લાગ્યા છે. ઠેકાણે ઠેકાણે દવાખાનાં ઉઘડયાં છે.

પ્રકરણ ૧ લું
હિંદમાં સિંધનું સ્થાન

આમ સમયના વહેવા સાથે સિંધની સ્થિતિમાં ઘણુ પરિવર્તન થવા પામ્યું છે.

આખા સિંધને ગવર્નમેન્ટે આઠ જીલ્લાઓમાં વિભક્ત કર્યું છે— કરાચી, હૈદ્રાબાદ, **થરપારકર**, દાદુ, **નવાબશાહ**, **લારકાના**, **સખ્ખર** અને ઉત્તર સરહદ. આમાં કરાચી, હૈદ્રાબાદ વિગેરે કેટલાંક મુખ્ય શહેરો તો ખાસ જોવા લાયક છે. આખા સિંધમાં એકજ દેશી રાજ્ય છે અને તે **ખૈરપુર**.

પ્રાચીન સ્થાનો સિંધમાં અનેક પ્રાચીન સ્થાનો છે, કે જે પુરાતત્ત્વની દૃષ્ટિએ ઘણું ઊંચું સ્થાન ધરાવે છે.

લારકાના જીલ્લામા **બાકરાણી** સ્ટેશનથી લગભગ ૨૫ માઇલ દૂર '**મોહન જો ડેરો**' નામનું જે સ્થાન છે, એનું ખોદ કામ થતાં એક પુરાણું શહેર ખંડેરરૂપે હાથ લાગ્યાનું વર્ષોથી જાહેર થયું છે. જમીનમાથી નીકળેલાં મકાનોનું બાંધકામ અને ઘરોની રચના ઘણીજ નવાઇ

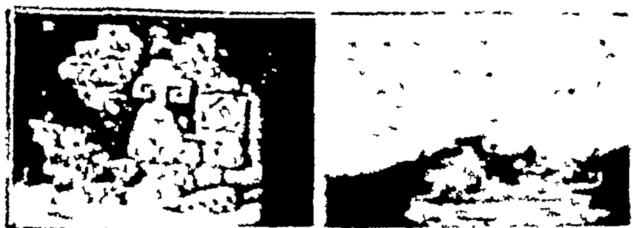
સાધબેલા (સખ્ખર)

મોહન-જો-ડેરો   ગટરની રચના

દાબ આવેલી દીવાલ   જવાહીરનો ઘાટ

કાહુ-જો-ડેરો

ઉપજાવે તેવી કહેવાય છે. કહેવાય છે કે ત્યાંની ગટરની રચના તો ઘણીજ અજાયબી ભરેલી છે એમાથી જવાહરાત, માટીના અને ધાતુનાં વાસણો અને એવી ઘણી પુરાણી અનેક ચીજો નિકળી છે. ઇતિહાસકારો કહે છે કે પહેલાં આર્યલોકોનું આ નિવાસ સ્થાન હતું.

મોહન જો ડેરોનું જ્યારથી ખોદ કામ થયું છે, ત્યારથી પુરાતત્ત્વના શોખીનોમા ખૂબ જિજ્ઞાસા જાગી છે. આની શોધખોળે તો દુનિયાના શોધકોને ભારતવર્ષની પ્રાચીન સસ્કૃતિની સંપૂર્ણ ખાતરી કરી આપી છે.

સિંધના એક ઇતિહાસકાર **પ્રો. ભેરૂમલજીએ** 'મોહન જો ડેરો' સંબધી અગ્રેજીમાં એક પુસ્તક લખ્યું છે. 'મોહન જો ડેરો'નો અર્થ થાય છે 'મુડદાંનો ઢગલો.' પ્રોફેસર ભેરૂમલજીએ આની ઉત્પત્તિ સંબંધી જણાવતા બતાવ્યું કે–દલુરાય નામનો રાજા વિષયાંધ હતો. તેણે પોતાની ભાણેજ ઉપર કુદૃષ્ટિ કરી. રાજાનો નિયમ હતો કે 'જે કન્યાનું ગામમાં લગ્ન થાય, તે કન્યાને પહેલી રાતે રાજા પાસે મોકલવી જોઇએ.' ભાણેજને માટે પણ આ નિયમ લાગુ પડતો હતો. તેણે પોતાની બેનને સૂચન કર્યું. બેન સખ્ત નારાજ થઇ, કોપિત થઇ, અને રાજાને શાપ આપ્યો. બેનના આ શાપથી રાજા અને તેનું નગર રસાતળમાં ધસી ગયું. આ ગામનું નામ હતું બ્રહ્મનાબાદ. અહિં મુડદાનો જે ઢગલો બન્યો, તેના ઉપરથી 'મહણ જો ધોરો'–'મોહન–જો ડેરો' નામ પડ્યું છે.

બીજું પુરાણું સ્થાન 'સિક્કર જો ડેરો'. આ પણ લારકાના જીલ્લામાજ છે. અહિંથી ઘણા પ્રાચીન સિક્કા મળ્યા છે.

અને ત્રીજુ 'કાહુ જો ડેરો' છે. આ સ્થાન **મીરપુરખાસની** પાસે શોધાયું છે. બ્રાહ્મણ વંશના બીજા રાજા ચંદારે આ સ્થળે બૌદ્ધ ધર્મના બંધાવેલાં મંદિરો આ સ્થાનમાંથી નિકળ્યાં છે.

આ સિવાય ઠઠ્ઠા, સાધબેલાનું મંદિર અને તે ઉપરાન્ત એવા અનેક સ્થાનો છે કે જ્યાં પ્રાચીન અવશેષો માલૂમ પડે છે અને દર્શનીય મકાનો છે. કોઇ કોઇ સ્થળે ગરમ પાણીના કુંડ છે. તે

કોઇ કોઇ સ્થળે સુંદર પહાડોની ટેકરીઓ છે કોઇ સ્થળે રેગીસ્તાન (રેતીનાં રણ) છે તો કોઇ સ્થળે નહેરોનાં ફેલાએલા પાણીથી લીલીછમ જમીન આંખને ઠંડક આપે છે.

ખૈરપુર રાજ્યના રાણીપુરથી થોડે દૂર દરાઝ નામનુ એક ન્હાનું ગામ છે. અહિં સચલ ફકીરનો મકબરો છે. કરાચીના મેયર ભાઇ હાતીમ અલવી, તેનું વર્ણન કરતા લખે છે કે

> "આ મકબરો એટલો બધો ભવ્ય છે કે અનેક માઇલ દૂરથી તેના ગગનચૂંબક મિનારાઓ જોઇ શકાય છે. આ મીનારો એક ગાઢ જંગલની વચમાં છે અને સેંકડો માઇલ સુધી આધુનિક સંસ્કૃતિનું એક ચિહ્ન નજરે પડતુ નથી."

સચલ ફકીર કોણ હતા ? તેમનો પરિચય ભાઇ હાતીમ અલવીએ પોતાના લેખમા કરાવ્યો છે કે જે 'મહાગુજરાત'ના દીવાળી અંકમાં પ્રકટ થયો છે.

પ્રકરણ ૧ લુ
હિંદમાં સિંધનું સ્થાન

આખા સિંધને લીલોછમ બનાવનાર, એ સખ્ખર બરાજ છે.

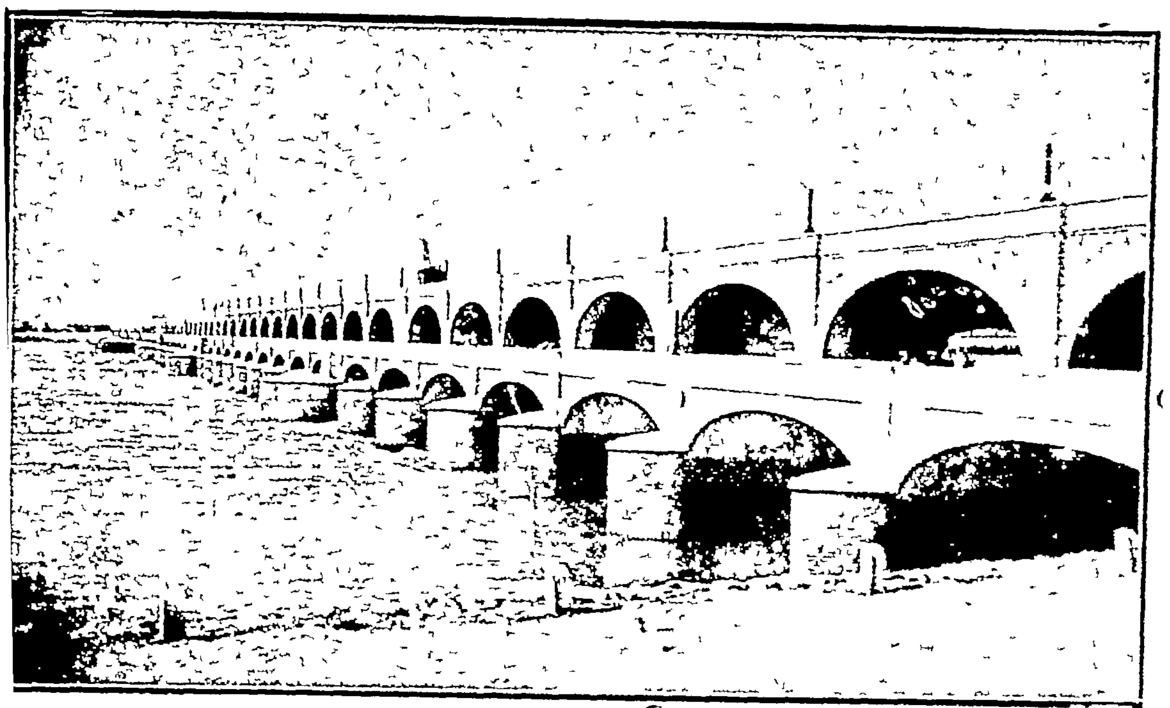
સખ્ખર બરાજ

સખ્ખર બરાજ નામનો સિંધુ નદી પરનો બંધ, એ એક દર્શનીય વસ્તુ કહેવાય છે. કહેવાય છે કે આ બંધની લંબાઇ ૧ માઇલની છે. તેમાં ૬૦ ફૂટ પહોળી એવી ૬૬ કમાનો છે. આ બંધમા ૧૪૦૦ મણ વજનનું એક એક બારણું છે. બારણાની ઉંચાઇ ૧૮ ફૂટ છે. આ દરવાજાઓ દ્વારા નહેરોના જુદા જુદા ફાંટાઓમા પાણી જાય છે દરવાજા એવા ભારે છે કે એને માટે વીજળીનાં યંત્રો ગોઠવવામાં આવ્યા છે સક્કર બરાજનું એકંદર ખરચ ૨૦ કરોડ રૂપિયા થયાનું કહેવાય છે.

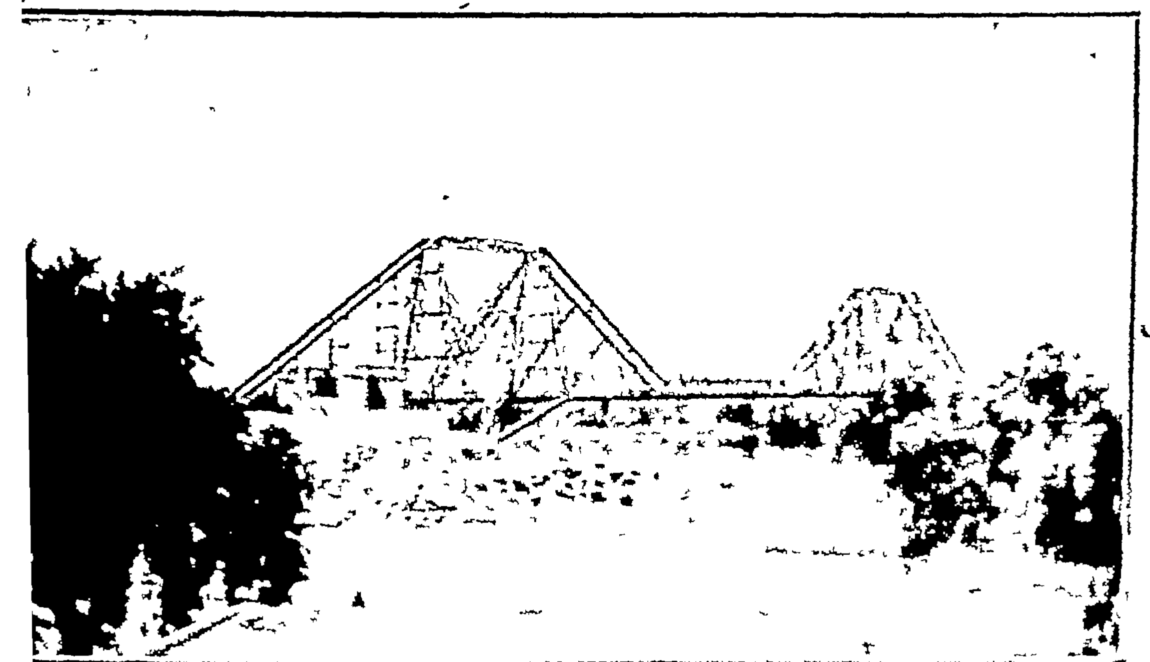
સિંધ ભારતવર્ષના ઇતિહાસમાં એક અનોખું સ્થાન ધરાવે છે.

વિદ્વાનો શું કહે છે ?

સિંધની પ્રસિદ્ધિમાં રણ (રેતી), ઉંટ અને ગધેડાને મુખ્ય સ્થાન કેટલાક લેખકો આપે છે. સિંધના રણનાં વખાણ કરતા, ગુજરાતના મહાકવિ ન્હાનાલાલ કહે છેઃ—

સક્ખર બરાજ

સક્ખરનો પુલ [illegible]

"બાગની નગરવેલી કરતા શકુંતલાની વનવેલડી અધિકી છે, એમ ત્હમારા દેશ કરતા યે ત્હમારાં તો રણ અધિકા, તમારા રણ તો જાણે સઞ્જીવન પાનારાં આવ્યા ને અમૃત છાંટનારાં" ૧

સિંધની પ્રસિદ્ધ ત્રણ ચીજો-રેતી, ઉંટ અને ગધેડાનું પણ ગુણગ્રાહક દૃષ્ટિએ મહત્ત્વ બતાવતા વિદ્વાન્ લેખક જદુરાય ડી ખંધડીઆ કહે છે:—

"એડીશને રેતીમાંથીજ કિંમતી અવાજ શોધી કાઢી ફોનોગ્રાફની શોધમા પ્રર્યો છે. એ રેતીમા યે રત્ન-કણિકાઓ છે. શોધે તેને જડે. ઉંટ ને ગધેડાને પણ કંઇ નાખી દેવાનાં નથી. સિંધની અનેક પ્રેમશૌર્યની કથાઓમાં ઉંટે કિંમતી ભાગ ભજવ્યો છે. પવનવેગી સાંઢણીએ ઈતિહાસમાં જ્વલંત પ્રકરણો રચ્યા છે. અને સિંધનો વિકાસ કરવામા પદાર્થો લાવ લઈ જા કરી, ભાર વહેનાર અને તે દ્વારા કિંમતી ભાગ લેનાર ગધેડાં અને તેના ગરીબ માલીક હલકા લોક વર્ગના લોકસાહિત્યને આજે નહિં તો ભવિષ્યમાં ઉંચું સ્થાન છે."

વળી તેઓ સિંધની ગૌરવગાથા ગાતાં કહે છે:—

"સિંધ આર્યોનું આદિનિવાસ સ્થાન છે સિંધ પાછળ જ્વલંત ઇતિહાસ છે. પંજાબ અને અફઘાનિસ્તાનની પડોશમા રહેલો એ પ્રાંત અત્યારે ઈતિહાસ રચી રહ્યો છે" ૨

આમ સિંધ, ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ અને સાહિત્યિક દૃષ્ટિએ પણ મહત્ત્વનું સ્થાન ધરાવે છે. સિંધની અનેક બાબતો છે કે જે ઉલ્લેખ-નીય છે, પરન્તુ અહિં મારો ઇરાદો સિંધ સબંધી ટૂંકો પરિચય આપવા પૂરતો હોઇ, આટલેથીજ સતોષ માનવામાં આવે છે.

卐

પ્રકરણ ૧ લું
હિંદમાં સિંધનું સ્થાન

૧ જૂઓ, 'શ્રી કરાચી ગુર્જર સાહિત્યકલા મહોત્સવ' ના પ્રમુખ તરીકેનું તેમનું વ્યાખ્યાન.

૨ જૂઓ, 'કરાચી ગુર્જર સાહિત્યકલા મહોત્સવ' પ્રસંગનો તેમનો 'સિંધી સાહિત્ય અને કરાચી વિષે કંઇક' નામનો લેખ

પ્રકરણ ૨ જું
જૈન દૃષ્ટિએ જૂનું સિંધ

જૈન ધર્મના પ્રચારનો મુખ્ય આધાર જૈન સાધુઓ ઉપર રહેલો છે. હંમેશા પગે ચાલવું, કોઈ પણ જાતની સવારી ન કરવી, દ્રવ્યના વ્યવહારથી દૂર રહેવું, ભિક્ષાવૃત્તિથી નિર્વાહ કરવો, ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરવો, સાંસારિક પ્રલોભનોથી દૂર રહેવું, સારૂં કે નરસું જે કંઈ મળ્યું તેને ઉપયોગમાં લેવું, સ્ત્રિયોના સંસર્ગથી દૂર રહેવું, ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારના કઠિન આચારો હોવા છતાં જૂના સમયમાં જૈન સાધુઓએ વિકટમાં વિકટ અને ભયંકરમાં ભયંકર જંગલો, પહાડો, નદી, નાળા અને રણોનું ઉલ્લંઘન કરી દૂર દૂરના દેશો સુધી મુસાફરી કરેલી છે. સિંધ દેશ, કે જેનો ટૂંક પરિચય પહેલા પ્રકરણમાં કરાવવામાં આવેલ છે, એવા દેશમાં પણ એક સમયે જૈન ધર્મની જાહોજલાલી હતી. સંખ્યાબંધ જૈનાચાર્યોથી આ ભૂમિ પવિત્ર થતી હતી. કહેવાય છે કે સિંધદેશમાં એક વખતે ૫૦૦ જૈન મંદિરો હતાં. મુસલમાનોના રાજત્વ કાળમાં પણ આ દેશમાં જૈન સાધુઓએ આવી રાજાઓ ઉપર પોતાના ચારિત્રની છાપો પાડી હતી. જૈનધર્મ પાળનારા અનેક શ્રીમંતોએ જૈનધર્મની પ્રભાવનાના અનેક કાર્યો કર્યાં હતાં, એવું જૈન ઇતિહાસમાંથી પુરવાર થાય છે.

જૂનાં જૈન સ્થાનો

કદાચિત્ કોઈને ખબર નહિ હોય કે આજે ગોડી પાર્શ્વનાથના નામે જે પ્રસિદ્ધિ થઈ રહી છે, એ ગોડીજીનું મુખ્ય સ્થાન સિંધમાંજ હતુ—છે. નગરપારકરથી લગભગ પચાસ માઈલ દૂર અને ગઢરારોડથી લગભગ ૭૦–૮૦ માઈલ દૂર 'ગોડી મંદિર' નામનું એક ગામ છે. અત્યારે માત્ર ત્યાં ભીલોનીજ વસ્તી છે. શિખરબંધ ગોડીજીનું મંદિર છે. મૂર્તિ વિગેરે કંઈ નથી મંદિર જીર્ણ શીર્ણ થઈ ગયું છે. સરકારે તેની મરમ્મત કરાવી છે. આજથી વીસ વર્ષ પહેલાં નગરઠઠ્ઠાના એસીસ્ટન્ટ ઇન્જીનીયર શ્રીયુત ફતેહચંદજી બી. ઇદનાણી ત્યાં જાતે જોઈ આવેલા. અને સરકારી હુકમથી એમાં શું સુધારો વધારો કરવો આવશ્યક છે, એનું એસ્ટીમેન્ટ તૈયાર કરી આવેલ. મંદિરની પાસે એક ભોંયરૂ છે. તેમાં ઉતરવાની તેમણે કોશિશ કરેલી; પણ ભીલોએ ભય બતાવવાથી તેઓ ઉતર્યા નહિ. ગોડીજીના મંદિરના કોટ વિગેરેના પત્થરો ઉમરકોટમાં એક સરકારી બંગલાના વરંડા વિગેરેમાં લગાવવામાં આવ્યા છે. સત્તરમી સદીના બનેલા એક સ્તવનમાં સુરતથી એક સંઘ નિકળ્યાનું વર્ણન છે.

સંઘ અહમદાવાદ, આબૂ, સંખેશ્વર અને રાધનપુર થઇ સોઇ, કે જે સિંધમાં જવા માટે ગુજરાતના નાકા ઉપર છેલ્લું ગામ છે, ત્યાંથી રણ ઉતરીને સિંધ તરફ ગયો હતો, પરન્તુ ત્યાંથી આગળ વધવું ઘણુજ કઠીન લાગવાથી ત્યાંજ ગોડીજીની ભાવપૂર્વક સ્તુતિ કરી ગોડીજી મહારાજે સંઘને ત્યાં દર્શન દીધાં સંઘ ખુશી થયો. ચાર દિવસ ત્યાં મુકામ રાખી—ઉત્સવ કરી, પીલુડીના ઝાડ નીચે ગોડીજીના પગલાં સ્થાપી, સંઘ પાછો રાધનપુર ગયો.

આ સ્તવનની હસ્તલિખિત પ્રતિ શાન્તમૂર્તિ મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજીની પાસે છે.

આ સિવાય પ્રાચીન તીર્થમાળાઓમાંથી પણ ગોડીજીનું મુખ્ય સ્થાન સિંધ હોવાનું જણાય છે. આજ તો ગોડી પાર્શ્વનાથની મૂર્તિઓ મંદિરે મંદિરે દેખાય છે

પ્રકરણ ૨ જું
જૈન દૃષ્ટિએ જૂનું સિંધ

આજનું ઉમરકોટ એક વખતે સિંધમાં જૈનોનું મૂખ્ય સ્થાન હતું. આજે પણ ત્યા એક મંદિર અને પંદરેક શ્રાવકના ઘર મોજૂદ છે.

મીરપુરખાસની પાસે કાહુ-જો-ડેરોનું જે સ્થાન થોડા વર્ષો પહેલાં ખોદવામાં આવ્યું હતું, તેમાંથી ઘણી પ્રાચીન મૂર્તિઓ નીકળી છે. કહેવાય છે, કે એમાંની કેટલીક મૂર્તિઓ જૈન મૂર્તિઓ છે

અત્યારે મારવાડની હકુમતમા ગણાતુ જૂનું બાડમેર અને નવું બાડમેર એ પણ એક વખતે જૈનધર્મની જાહોજલાલીવાળા સ્થાનો હતા, એવુ ત્યાનાં મંદિરો અને જૂના શિલાલેખો ઉપરથી પ્રત્યક્ષ જોઇ શકાય છે.

આ સિવાય બીજાં એવા અનેક સ્થાનો છે, કે જ્યાંથી જૈન ધર્મનાં પ્રાચીન અવશેષો મળે છે.

જૈન સાધુઓનો વિહાર

જે દેશમા જૈનધર્મના પ્રાચીન સ્થાનો મળતાં હોય, તે દેશના કોઇ વખતે જૈન સાધુઓનો વિહાર મોટા પ્રમાણમાં થયો હોય, એ એક સ્વાભાવિક વસ્તુ છે, અને જ્યા જ્યા જૈન સાધુઓ

વિચર્યા હોય, ત્યાં ત્યાં કઇને કઇ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ થઇ હોય, તે પણ સ્વાભાવિક છે.

વિક્રમ પહેલાં

જૈનાચાર્યોએ લખેલી જૂની **પટ્ટાવલિયો** અને **પ્રશસ્તિઓમા** એવા સેકડો પ્રમાણો મળે છે કે જેમાં જૈનાચાર્યોના સિંધમા વિચરવાના ઉલ્લેખો મળે છે. જૂનામા જૂનું પ્રમાણ વિ. સ પૂર્વે લગભગ ૪૦૦ના સમયનું છે, કે જે વખતે રત્નપ્રભસૂરિના પટ્ટધર **યક્ષદેવસૂરિ** સિંધમા આવ્યા હતા. અને સિંધમા આવતા તેમને ઘણુ કષ્ટ ઉઠાવવું પડ્યું હતુ. આ **યક્ષદેવસૂરિના** ઉપદેશથી **કક્ક** નામના એક રાજપુત્રે જૈન મંદિરો બધાવ્યા હતા, અને પછી દીક્ષા લીધી હતી

કક્કસૂરિના સમયમા **મરૂકોટના** કિલ્લાનું ખોદકામ કરતાં **નેમિનાથની** મૂર્તિ નિકળી હતી. આ વખને **મરૂકોટનો** **માંડલિક** રાજા **કાકુ** હતો. તેણે શ્રાવકોને બોલાવી મૂર્તિ સોંપા દીધી હતી. શ્રાવકોએ એક સુંદર મંદિર બધાવ્યુ અને **કક્કસૂરિના** હાથે તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

પ્રકરણ ૨ જુ
જૈન દૃષ્ટિએ જૂનું સિંધ

વિક્રમરાજાના ગાદી ઉપર આવ્યા પહેલાની આ વાત છે.

માળવાની રાજધાની **ઉજ્જૈનીનો** **રાજા** **ગર્દભિલ્લ** મહા અત્યાચારી હતો. જૈન સાધ્વી **સરસ્વતીને** પોતાના મહેલમાં ઉપાડી ગયો. જૈન સઘે **ગર્દભિલ્લને** ઘણું સમજાવ્યુ, પણ તેણે ન માન્યુ. તે વખતના મહાન્ આચાર્ય **કાલકાચાર્યે** પોતે પણ ઘણી કોશિશ કરી. **ગર્દભિલ્લ** એકનો બે ન થયો. આખરે **કાલકાચાર્યે** પ્રતિજ્ઞા કરી કે— ‘રાજન્! ગાદી ઉપરથી ઉખેડી ન નાખું, તો જૈન સાધુ નહિ’ ત્યાગી જૈનાચાર્યથી, પ્રજાના પિતા તરીકે ગણાતા રાજાનો આ અત્યાચાર સહન ન થયો. રાજાની પાશવિકતામા પ્રજાની બ્હેન બેટીઓની પવિત્રતા જોખમમાં આવતી જોઇ **કાલકાચાર્યનુ** ખૂન ઉછળી આવ્યુ. તેઓ ઉજ્જૈન છોડે છે, અને અનેક કષ્ટો વેઠી સિંધમા આવે છે. સિંધુ નદીને પાર કરી તેઓ **સાખી** રાજાઓને મળે છે. આ **સાખીઓ** તે હોવાનું કહેવાય છે, કે જે **સિથિઅન** તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. (સિકન્દર પછી સિથિઅન લોકોએ સિંધ જીત્યો હતો કાલકાચાર્ય જુદા જુદાં સ્થાનોમાં કુલ ૯૬ સાખી રાજાઓને મળે છે, અને તેઓને **માળવા** અને બીજા પ્રાન્તો અપાવવાની શરતે **સૌરાષ્ટ્રમાં** થઇને **માળવામાં**

સંઘ જાય છે. ગર્દભિલ્લની સાથે યુદ્ધ થાય છે. ગર્દભિલ્લને ગાદીથી ઉખેડી નાખવામા આવે છે, અને તે શક રાજાઓને માળવા તથા જુદા જુદા પ્રાંતો કાલકાચાર્ય વ્હેંચી આપે છે, અને પોતે તો સાધુના સાધુજ રહે છે.

આ પ્રમાણે કાલકાચાર્યનુ સિંધ દેશમાં આવવું, એ જૂનું છે, અને જૈન ઇતિહાસમા એક અનોખી વસ્તુ ગણાય છે.

વિક્રમ પછી

વિ. સ. ૬૮૪માં આચાર્ય દેવગુપ્તસૂરિએ સિંધ પ્રાન્તના રાવ ગોસલને ઉપદેશ આપી જૈન બનાવ્યો હતો. આની પરંપરા વિક્રમની ચૌદમી શતાબ્દિ સુધી સિંધમાં હતી. છેવટે તેની પેઢીમાં થએલો લુણાશાહ નામનો ગૃહસ્થ મારવાડમાં ગયો, અને તેનું કુળ એ લુણાવત કહેવાયુ.

વિ. સં ૧૧૩૦ ની લગભગમા મરૂકોટ, કે જે અત્યારે મરોટ કહેવાય છે, ત્યાં જિનવલ્લભસૂરિએ એક મદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી અને 'ઉપદેશમાળા'ની એક ગાથા ઉપર ૬ મહિના સુધી વ્યાખ્યાન આપ્યું હતુ. આ શતાબ્દિમાં જિનભદ્ર ઉપાધ્યાયના શિષ્ય વાચક પદ્મપ્રભ પણ ત્રિપુરા દેવીની આરાધના કરવા માટે સિંધમાં આવ્યા હતા. તેઓ ડંભરેલપુરમાં ગયા હતા. જસા નામના એક દાની શ્રાવકે મોટો ઉત્સવ કર્યો હતો. અહિના રાજાએ એક મંદિર બંધાવ્યું અને ઉપાધ્યાયજીએ તેની પ્રતિષ્ઠા કરી.

પ્રકરણ ૨ જું
જૈન દૃષ્ટિએ જૂનું સિંધ

વિ. સં. ૧૨૨૭માં આ મરૂકોટમાં જિનપતિસૂરિએ ત્રણ જણને દીક્ષા આપી હતી. 'વિજ્ઞપ્તિ ત્રિવેણી'મા મરૂકોટને મહાતીર્થ તરીકે ઓળખાવ્યું છે.

વિ સ ૧૨૮૦માં જિનચન્દ્રસૂરિએ ઉચ્ચનગરમા કેટલાક સ્ત્રી પુરૂષોને દીક્ષા આપી હતી.

વિ. સ ૧૨૮૨માં આચાર્ય સિદ્ધિસૂરિએ ઉચ્ચનગરમા શાહ લાધાએ કરાવેલા મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. આ વખતે ત્યાં ૭૦૦ ઘર જૈનોનાં હતા.

વિ. સ. ૧૨૯૩માં આચાર્ય કક્કસૂરિનું ચોમાસું મરૂકોટ (મારોટ) માં થયું હતું. ચોરડિયા ગોત્રના શાહ કાના અને માનાએ સાત લાખનું દ્રવ્ય ખર્ચીને સિદ્ધાચળજીનો સંઘ કાઢયો હતો.

વિ. સં. ૧૩૦૯માં શેઠ વિમલચન્દ્રે જિનેશ્વરસૂરિ પાસે નગરકોટમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

વિ. સ. ૧૩૧૭માં આચાર્ય દેવગુપ્તસૂરિ સિંધમાં આવ્યા અને રેણુકોટમાં ચોમાસુ કર્યું. ૩૦૦ ઘર નવાં જેનોનાં બનાવ્યાં, અને મહાવીરસ્વામીના મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી

વિ. સ. ૧૩૪૫માં આચાર્ય સિદ્ધિસૂરિના આજ્ઞાકારી જયકલશ ઉપાધ્યાયે સિંધમાં વિહાર કરીને ઘણાં શુભ કાર્યો કરાવ્યા હતાં.

પ્રકરણ ૨ જું

જૈન દૃષ્ટિએ જૂનું સિંધ

વિ. સ. ૧૩૭૪માં દેવરાજપુરમાં રાજેન્દ્રચન્દ્રાચાર્યનું આચાર્યપદ અને કેટલાકોની દીક્ષા થઇ હતી.

વિ. સ. ૧૩૮૪માં જિનકુશલસૂરિએ ક્યાસપુરમા અને રેણુકોટમા પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

વિ. સ. ૧૩૮૯માં જિનકુશલસૂરિ સિંધના દેરાઉલ નગરમાં સ્વર્ગવાસી થયા હતા, અને તેમના શિષ્ય જિનમાણુકયસૂરિ ગુરૂની સમાધિના દર્શન કરવા ગયા હતા. ત્યાંથી જેસલમેર જતા પાણીના અભાવે તેઓ સ્વર્ગવાસી થયા હતા.

વિ. સ. ૧૪૬૦માં ભુવનરત્નાચાર્યે દ્રોહદ્દામાં ચોમાસુ કર્યું હતું

વિ. સ. ૧૪૮૩મા જયસાગર ઉપાધ્યાયે મમ્મરવાહનમાં ચોમાસું કર્યું હતું.

વિ. સ. ૧૪૮૩મા ફરીદપુરથી નગરકોટની યાત્રા માટે એક સંઘ નિકળ્યો હતો.

વિ. સં. ૧૪૮૩માં જયસાગર ઉપાધ્યાય માળારખપુરમાં આવ્યા હતા. આ વખતે અહિં શ્રાવકોના ૧૦૦ ઘર હતાં.

વિ. સં. ૧૪૮૪માં જયસાગર ઉપાધ્યાયે મલીકવાહનપુરમા ચોમાસુ કર્યું હતુ.

વિ. સં. ૧૪૮૪માં જયસાગર ઉપાધ્યાયે કાંગડામાં આદિનાથ ભગવાનની યાત્રા કરી હતી.

સોળમી શતાબ્દિમાં થઇ ગએલ જિનચન્દ્રસૂરિના શિષ્ય જિનસમુદ્રસૂરિએ સિંધમાં પંચનદની સાધના કરી હતી.

વિ. સં. ૧૬૫૨માં જિનચન્દ્રસૂરિ પંચનદને સાધીને દેરાઉલનગર ગયા હતા, જ્યાં જિનકુશલસૂરિનાં પગલાનાં દર્શન કર્યા હતા.

વિ. સં. ૧૬૬૭માં સમયસુંદરજીએ ઉચ્ચનગરમાં 'શ્રાવક-આરાધના' નામનો ગ્રન્થ બનાવ્યો હતો.

પ્રકરણ ૨ જુ
જૈન દૃષ્ટિએ જૂનું સિંધ

આ સિવાય મુલતાન, ખોજાવાહન, પરશુરોડ કોટ, તરપાટક, મલીકવાહનપુર, ગોપાચલપુર, કોટીમગ્રામ, હાજી-ખા-ડેરા, ઇસ્માઇલ ખાં-ડેરા, ભેહરાનગર, ખારઆરા, દુનિયાપુર, સક્કીનગર, નયાનગર, નવરંગખાન, લોદીપુર વિગેરે એવા અનેક ગામો છે, કે જ્યા અનેક જૈન ઘટનાઓ થયાના ઉલ્લેખો, પટ્ટાવલિયો અને બીજા અનેક ગ્રંથોમાંથી મળે છે.

આ ઉપરથી એ સ્પષ્ટ સમજાય છે, કે સિંધમાં એક વખતે સાધુઓનો વિહાર બહોળા પ્રમાણમાં થતો હતો. મંદિરો ઘણાં હતાં. જૈનધર્મની જાહોજલાલીનાં અનેક કાર્યો થતાં હતાં. દીક્ષાઓ અને પ્રતિષ્ઠાઓ થતી હતી.

ઉપરના સર્વનો ઉપરથી આપણે જોઈ ગયા છીએ કે વિ. સં. ૧૨૦૦ થી વિક્રમની સત્તરમી શતાબ્દિ સુધી તો જૈન

સાધુઓનો વિહાર અને જૈન ઘટનાઓ સિંધમાં બરાબર બનતી રહી છે.

આવી રીતે સત્તરમી શતાબ્દિ પછી સાધુઓ સિંધમાં વિચર્યા હોય, તે સમ્બન્ધીનું પ્રમાણ જ્યાંસુધી ન મળે ત્યાસુધી આપણે માની શકીએ કે છેલ્લા લગભગ ત્રણુસો વર્ષથી સાધુઓનો વિહાર સિંધમાં બન્ધ રહ્યો હોવો જોઇએ.

પ્રકરણ ૨ જું
જૈન દૃષ્ટિએ જૂનું સિંધ

ખુલાસો

એક ખુલાસો કરી નાખવો જરૂરનો છે. ઉપર સિંધનાં જે જે ગામોમાં જૈન સાધુઓના આવ્યાનો અને જૈન ઘટનાઓ બન્યાનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, તે બધાયે ગામો અત્યારે સિંધમાં છે, એવું નથી. તેમાના કેટલાક ગામોનું અત્યારે નામ પણ નથી. કેટલાંક ગામો ભાવલપુર સ્ટેટમા છે. કેટલાક પંજાબમા છે. કેટલાક રાજપુતાનામાં છે, અને કેટલાક ઠેઠ સરહદ ઉપર છે. આમ હોવાનુ એકજ કારણ છે, અને તે પહેલા પ્રકરણમાં બતાવ્યુ છે તેમ, સિંધની હદ અત્યારે જેટલી માનવામાં આવે છે, તેટલીજ પહેલાં ન હતી. પંજાબ, અફઘાનિસ્તાન, વાયવ્ય સરહદ, બલુચિસ્તાન, ભાવલપુર, રાજપુતાના અને જેસલમેર, એનો મ્હોટો ભાગ સિંધનીજ અન્તર્ગત હતો, અને તેટલા માટે તે બધા ગામોનો ઉલ્લેખ સિંધમાં કર્યો છે.

પરિણામે, એ કહેવું સરાસર ખોટુ છે, કે અઢી હજાર વર્ષમાં કોઇ પણ જૈન સાધુ સિંધમા આવ્યા નથી. બેશક નેરૂનકોટ કે જે અત્યારનું હૈદ્રાબાદ છે, ત્યાં અથવા એક વખતનું દસ-વીસ મચ્છીમારોનું ગામડુ ધડબોબંદર, કે જે અત્યારે કરાચી તરીકે ઓળખાય રહ્યું છે, ત્યાં તો કોઇના આવ્યાનુ પ્રમાણ મળતુ નથી. બાકી સત્તરમી શતાબ્દિ સુધી સિંધમા સાધુઓ વિચર્યા છે, એ વાત નક્કી છે.

卐

પ્રકરણ ૩ જું

ઉત્થાન.

પચ્ચીશ વર્ષ પહેલાં

પચ્ચીશ વર્ષ ઉપરની વાત છે. જગત્પૂજ્ય ગુરૂદેવ શ્રી વિજયધર્મસૂરિ મહારાજનુ ચતુર્માસ બ્યાવર (નયા શહેર)મા હતુ. કરાચીના એક ગૃહસ્થ ગુરૂ મહારાજને વંદન કરવા આવ્યા. થોડા દિવસની સ્થિરતા કરી. પરસ્પર પરિચય થયો. તેમણે સિંધ જેવા અનાર્ય કહેવાતા મુલકમા ગુરૂમહારાજને પધારવા માટે વિનતિ કરી. "હજારો વર્ષના ઇતિહાસમાં કોઇ પણ જૈન સાધુ સિંધમાં આવ્યા હોય, એવું અમે જાણતા નથી કષ્ટ ઘણું છે, પણ આપજ સાહસ ખેડી શકશો અને સિંધનો દરવાજો ખોલી શકશો" આ એમના શબ્દો હતા તે પછી તો વર્ષો બલ્કે યુગોનાં વ્હાણાં વહી ગયાં. ગુરૂદેવ પણ સ્વર્ગે સિધાવ્યા, છતાં કરાચીના તે પ્રસિદ્ધ કાર્યકર્તા **ભાઇ પોપટલાલ શાહ** (પી. ટી. શાહ)ની વિનતિએ વિરામ ન લીધો. તેમની વિનતિ બરાબર ચાલુ રહી. સિંધમાં પ્રચાર કરી શકે, કષ્ટો સહન કરી શકે, જૈનેતર પ્રજા ઉપર પ્રભાવ પાડી શકે, આવા કોઇ પણ સમયજ્ઞ સાધુને સિંધમાં લાવવાની કોશિશ તે અને તેમના મિત્રો ખુશાલચંદ વસ્તાભાઇ વિગેરે કરતા રહ્યા. કરાચીના સંઘમાં પણ તે સંબંધી ઉહાપોહ ચાલુ રહ્યો. ગમે તે ખર્ચે સાધુઓને સિંધમાં લાવવા, આ ભાવના કરાચીના પ્રત્યેક ગૃહસ્થને ઉત્પન્ન થઇ. **ભાઇ પોપટલાલ** તે પછી તો અનેક વખત મળ્યા અને પત્રવ્યવહાર દ્વારા પણ એમની વિનતિ ચાલુ રહી.

ઉદયપુરમાં ડેપ્યુટેશન

સિંધ એટલે જાણે એક બીજી દુનિયા, એમ અમે સમજતા. "જૈન સાધુથી સિંધમા જઇ શકાયજ નહિ' 'સિંધ તો એક રાક્ષસી મુલક છે.' પગે ચાલવાનુ, રેતીના રણોને રગદોળી આગળ વધવાનુ, ભિક્ષાની દુર્લભતા, જંગલો પસાર કરવાનાં, આવી સ્થિતિમા જૈન સાધુનુ સિંધમા જવું વધારે ખતરનાક કહી શકાય દિવસો વીતતા ગયા, પરંતુ શ્રી પોપટલાલના શબ્દોનો ધ્વનિ કાનોમાં અને દિલમાં બરાબર ગુંજારવ કરતો રહ્યો તેની સામે અવાજ પણ થતો "જે દેશમાં સેંકડો વર્ષોથી જૈન સાધુઓનો વિહાર થયો નથી, તે દેશમા સૌથી પહેલાં જવાનું સદ્ભાગ્ય સાંપડે તો કેટલું સારું ?" પરન્તુ જે વસ્તુ જે કાળે બનવાની હોય છે, તેમાં ફેરફાર થઇ શકતો નથી. ઘણાં વર્ષો સુધી ગુજરાત કાઠિયાવાડને છોડી બંગાળ, મગધ,

મારવાડ, મેવાડ, માળવા, યુ. પી., સી. પી., ખાનદેશ આદિ દેશોમાં ભ્રમણ કર્યા પછી, જ્યારે મારે ગુજરાતમા જવાનુ થયું, ત્યારે પાછું કરાચીનું પ્રકરણ ઉભુ થયું. કરાચીના જૈન સંઘની વિનતિ શરૂ થઇ. ઘણાં વર્ષો પછી ગુજરાતમાં જવાનું થએલું હોવાથી એકદમ ગુજરાતને છોડીને બીજા દેશમાં જવુ પણ મારે માટે અશકય હતું, છતા ભવિષ્યના ઉદરમાં શું ભર્યું છે, એની કોને ખબર છે? પાટણનુ ચતુર્માસ નક્કી કરી થોડા દિવસ માટે આબુ જવાનુ થયું, ત્યાં તો ઉદયપુરનુ ડેપ્યુટેશન આવ્યુ પાટણ અને ઉદયપુરની 'ટગ ઓફ વોર' માં ઉદયપુર જીતી ગયું. ઉદયપુરના ચતુર્માસમા પાછી કરાચીના સંઘની વિનતિ શરૂ થઇ, એટલુંજ નહિં, પરંતુ આગેવાન ગૃહસ્થોનુ એક ડેપ્યુટેશન ઉદયપુર આવ્યું. આ ડેપ્યુટેશનમાં શેઠ ખીમચંદ જે. પાનાચંદ, મણિલાલ લહેરાભાઇ મહેતા, શ્રીયુત પી. ટી. શાહ અને ચત્રભુજ વેલજી–એ મુખ્ય હતા.

પ્રકરણ ૩ જુ
ઉત્થાન.

સ્વીકૃતિ, પણ વચમાં ખારી

નવા પ્રદેશમાં પ્રવેશવાની ભાવના હૃદયમાં ઉછળતી હોવા છતાં, પગે ચાલનારા અમારા જેવા સાધુઓના વિહારની વિકટતા સિંધની ભૂમિ માટે એટલી બધી ભયજનક લાગતી કે એકદમ 'હા' પાડવાનું મન ન થતુ. પરંતુ મનુષ્ય સ્વભાવ પણ એક ચીજ છે. કરાચીનો જૈનસંઘ, પોતાના ધર્મની ઉન્નતિ માટે, સિંધમાં જૈનધર્મનું ઉજ્જવળ મુખ બતાવવા માટે અને ભગવાન્ મહાવીરનો અહિંસાનો સંદેશ સિંધના હિંસક અને માંસાહારી મનુષ્યોના કાનો સુધી પહોંચાડવા માટે હજારો રૂપીયાનો વ્યય કરી પોતાના ગુરૂઓને ગમે તે ભોગે લઇ જવાની તાલાવેલી ધરાવે, એને સર્વથા નિરાશ કરવાનુ સાહસ મારાથી ન થઇ શક્યું. મને લાગ્યું કે મારા માનનીય બંધુ મુનિરાજશ્રી જયંતવિજયજી જો સિંધ આવવાનુ કબૂલ રાખે, તો મારે જવું. મારો નિર્ણય મે ડેપ્યુટેશનને જણાવ્યો, અને જ્યાંસુધી શ્રી જયંતવિજયજી મહારાજ તરફથી સ્વીકૃતિનો જવાબ ન આવે, ત્યાં સુધીને માટે મેં શાંતિનો દમ ખેંચ્યો.

ડેપ્યુટેશન મારવાડના તે ગામમાં ગયુ કે જ્યાં શ્રી જયંતવિજયજી મહારાજ વિચરતા હતા. ડેપ્યુટેશનની સાથે મારી શર્ત હતી કે "શ્રી જયંતવિજયજી મહારાજ હા પાડે, તોપણ હું મેવાડના ઉત્તર–પશ્ચિમ

વિભાગમાં જાઉં છું, ત્યાંથી મારવાડમાં થઇને સિંધમાં આવી શકું.''

શ્રી જયંતવિજયજી મહારાજે હા ભરી. પરંતુ કુદરતને કંઇક ઓરજ ગમતું હશે. મેવાડના પહાડી પ્રદેશોમાંથીજ નિકળતાં નિકળતાં મને સમય લાગી ગયો મેવાડમાંથી છૂટી મારવાડમાં ફરૂ અને પછી સિંધ માટે પ્રસ્થાન કરૂ, ત્યાં તો ગરમી એટલી બધી ફાટી નિકળી કે વિહાર થઇ શકેજ નહિ. આખરે કરાચીના સંઘની સમ્મતિથી એક ચતુર્માસ મારવાડમાં કરવાનું નક્કી રાખ્યું.

'અણીનું ચૂક્યું સો વરસ જીવે'. જે મુનિરાજોને સિંધમાં આવવાની જરાય ઇચ્છા નહતી, તેઓ ઠંડા કાળજે શાન્તિ પામ્યા ચાલો, આગે આગે ગોરખ જાગે.

અણીનું ચૂક્યું સો વરસ જીવે.

સીરોહી સ્ટેટના પાડીવમા મેં ચતુર્માસ કર્યું અને મુનિરાજ શ્રી જયન્તવિજયજી આદિએ તેની પાસે જ બલદૂટમાં કર્યું. અમે જાણ્યું કે, ચાર છ મહિનાની મુદતમા તો કરાચીના સંઘનો, સાધુઓને સિંધમાં લઇ જવાનો ઉભરો શાંત યે થઇ ગયો હશે. પણ ભૂખની વેદના ઝાઝો સમય સહન થઇ શકતી નથી. કરાચીના સંઘને આકંઠ ભૂખ લાગી હતી. એમને મન મુનિરાજોના દર્શન અને મુનિરાજનું વ્યાખ્યાન, એ જીવનની ધન્ય ઘડી સમાન હતું. પચ્ચીસ-પચાસ કે સો વર્ષથી દોરી લોટો હાથમાં લઇ કરાચી પેટ ભરવાને આવેલા આજે એક સારી મોટી સંખ્યામાં, બે પૈસે સુખી અને એક સારૂં મંદિર, ઉપાશ્રય, ધર્મશાળા, વાડીઓ વિગેરેના સાધનોથી પૂર્ણ થવા છતાં, ઘણાંઓને તો જૈનસાધુઓના દર્શન સરખાં પણ નહિ થયાં હશે. કેટલાકોએ લગ્નાદિ પ્રસંગે દેશમાં જતાં એકાદ વખત ક્યાય સાધુને જોઇ લીધા હોય, તો જોઇ લીધા હોય. આવી સ્થિતિમાં કરાચીનો સંઘ પોતાના ગુરૂઓના દર્શન અને ઉપદેશ શ્રવણ માટે અતિ ઉત્સુકતા ધરાવે, તો તેમાં આશ્ચર્ય જેવું શું છે?

ચોમાસુ ઉતરતાંજ પાછો તકાદો શરૂ થયો. આપેના મુનિરાજોને પણ સમજાવવા છતાં તેઓનું દિલ આગળ વધતું ન હતું. એકાદ સાધુની સાથે સિંધ જોવા ચાખા અને વિકરાળ પ્રદેશમાં જવાની

પ્રકરણ ૩ જું

ઉત્થાન.

હિમ્મત ચાલતી ન હતી. પરિણામે લગભગ અમારા મંડળે એવો નિશ્ચય કર્યો કે 'હવે કરાચીનો વિચાર માંડી વાળવો અને કરાચીના સંઘને સિંધમાં આવવાની અશક્યતા બતાવી, બીજા કોઇને વિનતિ કરવાનું જણાવવું.'

સત્યાગ્રહની નોટીસ

તા. ૪ જાન્યુઆરીનો દિવસ હતો. રાત્રિનો સમય હતો. મારવાડના **ખીવાણદી** ગામમાં અમારી સ્થિરતા હતી. એરણપુરારોડથી એક સાથે બે તાર મળ્યા. એક તાર કરાચી સંઘનો હતો, જેમાં આગ્રહ પૂર્વક વિનતિ અને ડેપ્યુટેશનની તૈયારી જણાવી હતી. બીજો તાર કરાચીના એક વખતના પ્રસિદ્ધ આગેવાન શેઠ કાળા ગલાના પૌત્ર ચતુર્ભુજભાઇનો હતો. જેમાં વિનતિનો સ્વીકાર નહિ કરવામાં આવે, તો પોતે અને બીજાઓ ઉપવાસ ઉપર જશે. એવો નિર્ણય જાહેર કર્યો હતો. ઘણી વખત માણસોને એવા ધર્મસંકટમાથી પસાર થવુ પડે છે કે જેનો કઇ નિર્ણય તેજ સમયે થઇ શકતો નથી. કયાં તો સિંધના વિચારને દૂર મૂકી નિશ્ચિન્તતા પૂર્વક બીજી તરફનો કાર્યક્રમ ઘડાઇ રહ્યો હતો. અને કયા એકાએક આ બમગોળો ફૂટયો. તાર કરનાર અને તેમના મિત્રો ઉપવાસ ઉપર જાય કે ન જાય, છતાં પણ સંઘની અને ઉપવાસ ઉપર જવાની નોટીસ આપનાર ગૃહસ્થ અને તેમના મિત્રોની સાચા દિલની વિનતિ હતી, એમા તો કંઇ શક ન્હોતોજ.

પ્રકરણ ૩ જું

ઉત્થાન.

દિલ પીગળ્યુ, વિચારોમા પરિવર્તન થયું, સાથીઓની સાથે મસલતો કરી કઇક તેમના દિલ પણ ઢીલાં પડયાં. આખરે શિવગંજમાં રહીને આઠ દિવસ સુધી વિચાર કરવાનું રાખ્યુ અને સંઘને જવાબ આપ્યો.

બીજીવાર ડેપ્યુટેશન

આંગળી બતાવીએ, તો પોંચો પકડતાં વાણિઆઓને કયાં નથી આવડતુ ? વિચાર કરવામાં આઠ દિવસ અમારા પૂરા ન થયા, ત્યાં તો શેઠ **વાલજી ગુલાબચંદ**, શેઠ **ખીમચંદ જે. પાનાચંદ**, શ્રીયુત **મણિલાલ લહેરાભાઇ મહેતા**, શ્રીયુત **મુલજીભાઇ જીવરાજ** અને ભાઇ **ફુલચંદ વર્ધમાન**—એ ગૃહસ્થોનુ ડેપ્યુટેશન આવીને ઉભું રહ્યું.

મારી તો જીભ અવાક્ હતી. આટલી આટલી કસોટીમાંથી પસાર થવા છતા, સંઘ હજુ પણ અમને લઇ જવામા મક્કમ છે, એ વિચારે મારા દિલને રડાવી દીધુ. "શા માટે કરાચીનો સંઘ આટલો આટલો આગ્રહ કરતો હશે? શું એમને કંઇ અમારી પ્રાપ્તિથી સ્વાર્થ સાધવાનો છે? ના, એમને એકજ ધગશ છે. સિંધની પ્રજાને મહાવીરના ત્યાગી સાધુઓના દર્શન કરાવવાં છે. અહિંસાનો સંદેશ સંભળાવવો છે. ગુરુઓની વાણી સાભળવાનો લ્હાવો લેવો છે ધર્મની ક્રિયાઓ સમજવી છે. આ પારમાર્થિક સિદ્ધિને સાધવાને માટે અગીઆરમાં પ્રાણ સમાન પોતાની લક્ષ્મીનો ભોગ આપવા તૈયાર થયા છે. વિહારમાં સાધુઓને જરાપણ તકલીફ ન પડે, તેટલાની ખાતર પોતાના ધંધા રોજગાર છોડી મુસાફરીમા કષ્ટોને ઉઠાવવા તૈયાર થયા છે જૈનસંઘ આટલો બધો ભોગ આપવાને માટે તૈયાર હોય, તો પછી અમારે સાધુઓએ શુ તેમની વિનંતિનો સ્વીકાર ન કરવો?"

પ્રકરણ ૩ જું
ઉત્થાન.

કર્તવ્યનું સ્મરણ

અમારે ગમે ત્યાં વિચરીને પણ ઉપદેશ તો આપવાનો જ છે. પછી સાધુને ગુજરાત શું અને કાઠિયાવાડ શું? સિંધ શુ અને પંજાબ શું? મેવાડ શુ અને મારવાડ શુ? જ્યા લાભ દેખાય, ત્યાં પહોંચી જવું, એ અમારૂં કર્તવ્ય છે. સંયમની રક્ષાપૂર્વક બની શકે તેટલું બીજાનુ હિત કરવુ, એ અમારૂ કામ છે, ભગવાન્ મહાવીર અને મહાવીરના અનુયાયિયો અનાર્ય દેશમા વિચર્યા છે, ને ભયંકર કષ્ટો સહ્યા છે. આજનો ભકત વર્ગ પોતાના ગુરૂને જરાપણ કષ્ટ ન પડવા દે, એટલી કાળજી શ્રદ્ધાપૂર્વક રાખે છે સાધુને વળી બીજો વિચાર યે શો કરવાનો હોય? ક્ષુધાની નિવૃત્તિ માટે પાશેર અન્ન, શરીરને ઢાંકવાને માટે બે ચાર કપડા અને સુવા બેસવાને માટે સાડા ત્રણ હાથની જમીન—આટલુ જો મળી જતું હોય, તો એક સાધુને માટે—એક મસ્ત ફકીરને માટે બીજી વસ્તુની જરૂર યે શી છે? જ્યાં ભકતોનાં ટોળા ખમા ખમા કરતાં ઉભાં રહ્યાં હોય, જ્યાં રોજને રોજ બેન્ડના સરોદાથી સામૈયા થતા હોય, જ્યા ભકતાણીઓ ચાર ચાર વખત ઈચ્છા મુજબના આહાર પાણી વ્હોરાવવાને માટે તૈયાર રહેતી હોય, જ્યા ઉંચામાં ઉંચી જાતની મલમલો અને સેંકડોની કિંમતની કામળો ઓઢવાને મળતી હોય જ્યા લાખોની કિંમતના આલીશાન મહેલો જોવાને મળતા હોય અને જ્યા પગ ઉપર પગ

ચઢાવીને આખો દિવસ છીંકણીના સડાકાઓ સાથ ગામ ગપાટા મારવામાં સમય વ્યતીત થતો હોય, એવા સ્થાનોમાં રહીને જીવન વ્યતીત કરવું, એમાં સંયમની શોભાયે શી છે? સંયમની કસોટી યે શી છે? આનંદ ત્યા છે કે જ્યાં જ્ઞાન કસોટીની કરનારા ચર્ચાવાદીઓ સામે આવીને બેસે છે. આનંદ ત્યા છે કે જ્યા ઘોર હિંસામા રચી પચી રહેલા લોકોને અહિંસા દેવીનાં દર્શન કરાવવામાં આવે છે. આનંદ ત્યા છે કે જેમણે જૈનધર્મનુ નામોનિશાન પણ ન સાંભળ્યું હોય, તેઓ જૈનધર્મના રહસ્યોને સાભળવાથી મંત્રમુગ્ધ થતાં હોય. આ બધા આનંદની આગળ વિહારના કષ્ટો, એ કષ્ટો તરીકે નથી દેખાતા. ખરી વાત તો એ છે કે સાધુ જ્યારથી માતપિતાને, ઘરબારને, પુત્ર પરિવારને, જાતિપાતિને, દેશવેષને છોડી સાધુતા સ્વીકારે છે, ત્યારથી જ કષ્ટ એ તો એમને માટે નિર્માણ થયેલી એક વસ્તુ છે. ઇચ્છાનો રોધ એજ તપસ્યા છે. અને એ તપસ્યા કરવા માટેજ માણસ સાધુ થાય છે.

પ્રકરણ ૩ જું

ઉત્થાન.

વિચારોનું આંદોલન ખૂબ થયું. માનનીય આત્મબંધુ મુનિરાજશ્રી જયંતવિજયજી, મુનિરાજ શ્રી વિશાળવિજયજી, મુનિશ્રી હિમાંશુવિજયજી, મુનિશ્રી નિપુણવિજયજી, મુનિશ્રી દાનવિજયજી અને મુનિ જીવવિજયજી- એમણે સાથ આપ્યો અને સાથે ચાલવા તૈયાર થયા.

સ્વીકૃતિ અને પ્રસ્થાન

સંઘના ડેપ્યુટેશનને અમારો નિર્ણય જણાવ્યો.– "ચાલો અમે સિંધમાં આવવા તૈયાર છીએ" શ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજે ઉમેર્યું – "પણ એક શર્ત છે, એક ચોમાસાથી વધારે રહેવાની વિનતિ તમારે ન કરવી." શેઠીઆઓએ જવાબ આપ્યો: "વિનતિ કરવી એ તો અમારો ધર્મ છે, છતાં આપ અમારા સંઘનું માન રાખો છો, તો '**અમે**' આગ્રહ નહિ કરીએ" વ્યવહારકુશળ ગૃહસ્થોના '**અમે**' ની શી મતલબ હતી? એની ખબર તો, કરાચીમાં એક ચોમાસું પૂરું કરીને વિહારની અનુમતિ માગી, ત્યારેજ પડી કે '**અમે**' એટલે ત્યાં આવેલા ૫–૬ ગૃહસ્થોજ; બાકી સંઘના પંદરસો માણસોને ગમે તેવો આગ્રહ કરવાનો હક્ક હતો. અસ્તુ.

પ્રકરણ ૩ જું

ઉત્થાન

સિંધ તરફ વિહાર કરવાની સ્વીકૃતિ, પેલા ઉપવાસ ઉપર જવાનો નિર્ણય જાહેર કરનાર ભાઇ ચતુર્ભુજ ઉપર આ શબ્દોથી લખી મોકલી :—

"ઉપવાસ ઉપર જવાના સત્યાગ્રહની સૂચનાએ મારા દિલને હચમચાવી મૂક્યું હતું. આખરે તમારી અને કરાચીના સમસ્ત શ્રીસંઘની-ન્હાના મોટા સૌની આંતરિક લાગણી અને ભક્તિએ વિજય મેળવ્યો છે. પાલીતાણા જવાની દૃઢભાવના, એકપણ સાધુની સિંધમાં નહિંજ આવવાની મક્કમતા, આ બધી બાબતોમાં પલટો ખવરાવી દીધો છે-એક માત્ર તમારા સમસ્ત ભાઇઓ બ્હેનોના આંતરિક પ્રેમે-લાગણીએ-ભક્તિએ.

"કરાચી આવવાનું નક્કી કર્યું છે. પોષ સુદિ ૪ના દિવસે પ્રસ્થાન કરીશું એકાદ મહિનાની અંદર બાડમેર પહોંચવા ધારીએ છીએ. તમે જાણીને ખુશી થશો કે, શ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજ અને મારી સાથેના બીજા સાધુઓએ પણ સાથે આવવા કબૂલ કર્યું છે. કુલ છ સાત સાધુઓ આવીશું.

"તમે જાણતા હશો કે હું કરાચી શહેર જોવા નથી આવતો. તમારા જેવા ભક્તોના ઘરની સુંદર ગોચરીયો વ્હોરવા નથી આવતો-હું આવું છું સિંધમાં કંઇ સેવા કરવાને, ભગવાન મહાવીરનો સંદેશ સંભળાવવાને. આ કાર્યની સફળતા થોડે ઘણે અંશે પણ ત્યારેજ થઇ શકશે કે, જ્યારે વ્યવસ્થા અને સંગઠન પૂર્વક કામ ઉપાડવામાં આવશે. આ જમાનો પ્રચાર કાર્યનો છે, એ ભૂલવું ન જોઇએ."

તા. ૧૬મી જાન્યુઆરી ૧૯૩૭, મિતિ પોષ સુદિ ૪ સં. ૧૯૯૩ શનિવારનો દિવસ હતો. સવારના સવા નવ વાગે શિવગંજની પોરવાડોની ધર્મશાળાથી, સિંધની યાત્રા માટે દેવગુરુનું સ્મરણ કરી અમે સાત સાધુઓએ, અન્યમિત્ર સાધુઓની અને ગૃહસ્થોની વિદાય લઇ, પ્રસ્થાન કર્યું.

ક

પ્રકરણ ૪ થું
સાધન અને સહકાર

પગે ચાલનારા અને ભિક્ષાવૃત્તિથી નિર્વાહ કરનારા જૈન સાધુઓને સિંધમા પ્રવેશ કરવો એ કેટલો કઠીન છે, એ પહેલા બતાવવામાં આવ્યુ છે. ઘણા વર્ષોથી સાધુઓનો વિહાર બધ થઇ ગયો હતો, રેગીસ્તાનમાં જવાનું, મુસલમાનોનીજ મોટે ભાગે વસ્તી, હિંદુઓ તે પણ મત્સ્ય માસના ખાનારા, પાણીની મહા કઠીનાઇયો, લોકો તામસિક પ્રકૃતિના, વાતવાતમાં કુહાડીનો ઘા કરતા વાર લગાડે નહિ, કાળું સુથણુ, કાળુ લાંબુ પહેરણુ અને ખભે કુહાડી લઇને નિકળેલો માણસ જો કોઇ એકલાને જંગલમાં મળી ગયો હોય તો છાતી ધડકયા વગર ન રહે રખેને શું કરશે? આવા મુલકમાં પ્રવેશ કરવો, એ કેટલો કઠિન છે, એ સ્હેજે સમજી શકાય તેમ છે.

ઘણી વખત અજાણી વસ્તુમા ભય વધારે લાગે છે જ્યારે કેટલીક વખત અજાણી વસ્તુમાં, જો કોઇએ ભડકાવ્યા ન હોય તો નિર્ભયતાપૂર્વક પસાર પણ થવાય છે. પછી ભલેને ભયંકર રસ્તો હોય આબુથી ઉદયપુર જતાં એક ભયંકર જગલમા અમે ઉતરી પડેલા, એવું ભયકર કે આખી જીદગીમાં કોઇ વખત નહિ જોએલુ, છતા નિર્ભયતા પૂર્વક તેમા ચાલ્યા ગએલા. એક વખત માત્ર ૬ ફીટ ઉપર બેઠેલો વાઘ એકાએક મારી નજરે પડયો. જરાક ક્ષોભ થયો, પણ તત્કાળ વાઘ ઉઠીને પુંઠ ફેરવી ચાલતો થયો. જો કોઇએ પહેલાથીજ ડરાવી માર્યા હોત, તો વાઘ મળત કે ન મળત, પરતુ આખુ યે જગલ ચારે તરફ આંખો ફેરવવામાં ને છાતીની ધડકનમાજ પસાર થાત.

ભયના ભણકારા

સિંધના વિહારના પ્રારભમાજ ભયના ભણકારા લોકોએ કાનમા નાખ્યા હતા 'સિંધ તો રાક્ષસી મુલક છે.' 'સિંધમા સાપોનો એટલો બધો ઉપદ્રવ છે કે ચાલતાં ઉડીને માણસના માથા ઉપર ચડી બેસે અને ફૂક મારી પ્રાણ લઇ ચાલતો થાય.' 'રેતીના રણ એટલા બધા જબ્બર છે કે એક વટોળીયો આવે તો ગામનાં ગામ દટાઇ જાય.' 'માંસાહાર એટલો બધો છે કે કોઇ નાના ગામમાં તો આપણાથી ઉભુ પણ ન રહેવાય, આવો પાપી મુલક આ છે.'

એકે તો ઉમેર્યું કે 'સિંધની ભૂમિજ એવી છે કે તે ભૂમિમા

સરવણની શ્રદ્ધા ક્યાં ખુટી ?

પગ મૂકતાંજ બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ થયા વગર રહેતી નથી.' આની પુષ્ટિમાં સરવણની કથા સંભળાવી. સરવણ એક કાવડના બે પલ્લામાં માતાપિતાને બેસાડી કાવડ પોતે ઉપાડી માતાપિતાને અડસઠ તીર્થની યાત્રા કરાવવા લઇ નિકળ્યો ઘણી યાત્રાઓ કરાવ્યા પછી એક વખત માતાપિતાને ઉપાડી જતા જતાં એના વિચારોમાં પરિવર્તન થયું. આ ઘરડા ઢાંચાઓને ઉપાડી ઉપાડીને ક્યાં સુધી ફરીશ ? ગુસ્સામાં કાવડ નીચે પટકી. માતાપિતાને કહ્યું,— 'જાત્રા કરો તો કરો, નહિં તો પડો ખાડમાં, મારાથી હવે ઉપાડીને ચલાતુ નથી.' માતાપિતાની ભકિત માટે મરી પડનારો સરવણ આજે ભકિતશૂન્ય બન્યો. માતાપિતા સ્તબ્ધ થયાં. આ વ્હાલા સરવણને આજે આ શું સુઝયું ? છેવટની અવસ્થાએ પહોંચેલાં માતાપિતા ગભરાયાં, સરવણને આજીજી કરીઃ 'ભાઇ ! થોડું ચાલ, પછી જેમ તને ગમે તેમ કરજે.' મહા મુસીબતે સરવણે કાવડ ઉપાડી અને થોડું ચાલ્યો, ત્યાં સરવણના વિચારો ફર્યા પોતાની દુર્ભાવના માટે–માતાપિતા પ્રત્યેના અવિવેક માટે તેણે ભૂરિ ભૂરિ માફી માગી. અને પશ્ચાત્તાપ કર્યો. જે ભૂમિમાં સરવણની શ્રદ્ધા ઓસરી ગઇ હતી, એ ભૂમિ તે સિંધભૂમિ. થોડું ચાલ્યા પછી દુર્ભાવના દૂર થઇ, તે ભૂમિ તે મરૂભૂમિ (મારવાડ). તમે જોશો તો ખબર પડશે કે સિંધમા વાણીઆ કે બ્રાહ્મણ, કોઇના દિલમાં જરા યે અરેકારો નથી ગમે તેવી અનીતિ કે અધર્મ કરતાં સંકોચાશે નહિં" વિગેરે

૬૯ નિશ્ચય

આવી આવી સિંધ સબંધી અનેક વાતો અમારા કાનો ઉપર પડવા લાગી. સુખ દુઃખ કિંવા ભય કે નિર્ભયના એ બધું માનસિક ભાવના ઉપર આધાર રાખે છે. વસ્તુ એકની એક હોવા છતાં એકને સુખકર થાય છે, બીજાને દુ:ખકર થાય છે. એકને એક સમયે સુખકર થાય છે, તેનેજ, બીજા સમયે દુ:ખકર થાય છે. અમારા જેવા સાધુઓ અને તેમાં યે અમારી મંડળી, કે જેણે દેશના દેશો ખુંદ્યા છે. ત્રીસત્રીસ ચાલીસ ચાલીસ હજાર માઇલોની મુસાફરીઓ આ પગેથી થઇ ચૂકી છે, તેમને એવા વિકટ પ્રદેશમા જવામા, બીજા ભયની તો

જગપાણ પરવા ન રહે. એકજ વસ્તુ વિચારવાની અને તે ભિક્ષાની-ગોચરીની. કમમા કમ દિવસમાં એક વખત આ પેટની ક્ષુધાની નિવૃત્તિન માટે અન્ન મળી જતુ હોય તો પછી બીજી વસ્તુનો ભય રાખવાનો ન હોય. અને જો આત્મવિશ્વાસ પાકો છે, તો ભિક્ષા એ પણ કોઇ ચીજ નથી.

કહેવાની મતલબ કે ભયજનક અનેક વાતો અમારી પાસે આવવા છતાં, અમે તેથી બીલકૂલ બેદરકાર હતા એમાં ત્રણ કારણ હતા -એક તો **अंगीकृत सुकृतिनः परिपालयन्ति** એ સિદ્ધાન્તમા હુ માનનારો. બીજુ એક નવો દેશ જોવાની તમન્ના ત્રીજુ એવા દેશમા જો ગુરૂદેવ કઇ શક્તિ આપે, તો કઇક સેવા કરવાની ભાવના આ ત્રણ બાબતોએ મારા મનને એટલુ બધુ દૃઢ બનાવ્યું કે ગમે તે ભોગે **સિં**ધમા જવુ તો ખરૂ જ.

પ્રકરણ ૪ થું
સાધન અને સહકાર

સિંધ તરફ પ્રસ્થાન કર્યાના જેમ જેમ સમાચારો વર્તમાન પત્રોમાં બહાર પડતા ગયા, તેમ તેમ મિત્રો, સ્નેહીઓ અને ભક્તોના પત્રોનો રોજને રોજ દરોડો પડવા લાગ્યો એ પત્રોમાં બેજ બાબતો હતી અમારા સાહસ માટે અનુમોદના અને કેટલાકો તરફથી એવા દેશમા નહિં જવા માટેની ભલામણ

સિંધમા પ્રવેશ કરવા અનેક રસ્તાઓની સૂચિ અમે મેળવી હતી ખાસ કરીને 'ગર્વરમેન્ટ સર્વિસના' ટ્રીગનોમેટ્રીકલના

સિંધના માર્ગો

સિંધ સુધીના નકશા અમે મેળવ્યા હતા **સિં**ધમા જવા માટે, જુદે જુદે સ્થળેથી અનેક રસ્તાઓ મૌજૂદ છે.

ગુજરાતથી આવનારાઓ માટે **વીર**મગામથી **ન**ગરપારકર થઇ ઇસ્લામકોટ, **મી**ઠી, જુદો, **મી**રપુરખાસ થઇને હૈદ્રાબાદ અને કરાચી જઇ શકાય છે

કાઠિયાવાડમાથી મોરબી, માળીયાનુ રણુ, કચ્છ અને કચ્છમાથી ખાબડાના રણમાં થઇને અથવા **ન**ખત્રાણા થઇને બદીના, ઠઠ્ઠા થઇને કરાચી જઇ શકાય છે.

પ્રકરણ ૪ થું
સાધન અને સહકાર

પંજાબથી જવાવાળાઓને માટે પંજાબથી મારવાડમાં આવવું જોઇએ અને મારવાડથી જોધપુર લાઇને મીરપુરખાસ અને હૈદ્રાબાદ વિગેરે.

મુલતાન તરફથી આવનારા રેલ્વે લાઇને સક્કર (રોહરી) થઇને હૈદ્રાબાદ આવી શકે છે.

અમારે મારવાડમાંથી સિંધમા આવવાનુ હતું. એટલે શિવગંજથી મારવાડના પ્રાંતને ઉલ્લંઘન કરી બાલોતરા આવી રેલના પાટાનો રસ્તો પકડવો, એ અમારો ઇરાદો હતો અને અમે તેજ પ્રમાણે વિહાર કર્યો.

શંકાશીલ જગત્

એક બીજી બાબત તેજ પ્રસંગે અમારા ખ્યાલમાં આવી. આ વિહાર એવો નહિ હતો કે એકલા અમે સાધુજ હોઇએ ગૃહસ્થોની પાર્ટી પણ અમારી સાથે ચાલવાની હતી કરાચીના સંઘ તરફથી સ્વયંસેવકો અમારી સાથે રહેવાના હતા. એટલે જેમ માણસની સંખ્યા વધારે તેમ વ્યવસ્થાનો બંદોબસ્ત પણ વધારે હોય, એ સ્વાભાવિક છે. અમારે પગે ચાલતા ચાલતા દરેક સ્ટેશને મુકામ કરવાનો હતો. સ્ટેશન ન્હાના હોય કે મોટાં કોઇ સ્થળે ગૃહસ્થોને યોગ્ય સગવડના મળી પણ શકે અને ન પણ મળી શકે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકૃતિના માણસો પરિચયમા આવવાના હતા. આજે જગત્ શંકાના ચકડોળે ચઢેલું છે નાના પ્રકારની શંકાઓ કરતા મનુષ્યને વાર લાગતી નથી. અને તેમાં યે સાધુઓનું પોઝીશન તો એટલું બધુ નીચે પડ્યું છે કે ગમે તેવો શિક્ષિત માણસ પણ એકદમ નિસંકોચ ભાવે તો સ્થાન ન આપે સી. આઇ. ડી઼ ઓ પણ સાધુના વેશમાં ફરે અને ચોર-ડાકુઓ પણ સાધુના વેશમાં ફરે, દેશદ્રોહીઓ પણ સાધુના વેશમાં ફરતા રહે અને રાજદ્રોહીઓ પણ સાધુના વેશમાં છુપાતા ફરે આવી સ્થિતિમાં, મારા નસીબનો જ્યાંસુધી પરિચય ન થાય, ત્યાંસુધી મારા ઉપર પણ અજાણ્યા માણસોને તો એકદમ વિશ્વાસ નહિ બેસે સ્ટેશનોના સ્ટેશન માસ્તરો શિક્ષિત હોય છે, સમજદાર હોય છે, છતા તેઓ નોકર તો ખરાજ. એમને પણ પોતાની નોકરીનો અને [illegible]

પાર્ટી કોઇને પણ ભાર રૂપ ન થાય, અને અમારી પાર્ટી પ્રત્યે કોઇને અવિશ્વાસ લાવવા જેવું પણ ન થાય, એવો કંઇપણ પ્રબંધ કરવો, મને આવશ્યક જણાયો.

સાધનો

ત્રીસ બત્રીશ વરસની વાત છે. જ્યારે અમે બંગાલમાં ગુરૂદેવ શ્રી. વિજયધર્મસૂરિ મહારાજની સાથે વિચરતા હતા, ત્યારે અજાણ્યા પ્રદેશોમાં વગર સાધને વિચરવામાં કેવી મુસ્કેલીઓ ઉભી થાય છે, એનો ખૂબ અનુભવ થએલો અને તેમાં ય જ્યારે અમારી સાથે સ્વયંસેવકોની એક સારી ટુકડી સાથે ચાલવાની હતી, તો પછી તેમને પણ, તેમની સેવામાં જેટલાં અનુકૂળ સાધનો શક્ય હોઇ શકે, તેટલાં મેળવવાં, એ જરૂરતું હતુ. અમને ખબર હતી કે જોધપુરલાઇનમાં પાણીની ઘણીજ મુશીબત છે. આખા દિવસમાં એકજ ટ્રેન એવી પસાર થાય છે કે જેમા પાણીની એક ટાંકી રહે છે અને તે તમામ સ્ટેશનવાળાઓ પોતાને જરૂર પૂરતુ પાણી ભરી લે છે. પછી બીજા દિવસે ભરે. તે દરમિયાન જો કંઇક કારણસર પાણી ખૂટી ગયુ હોય તો પાણી વિના બિચારા તપસ્યા કરે. આવી સ્થિતિમાં પસાર થતાં જેટલા સાધનો વધારે, તેટલી અનુકુળતા વધારે એમ લાગ્યું.

પ્રકરણ ૪ થું
સાધન અને સહકાર

સિંધનો વિહાર એ કંઇ અમારે માટે બહુ લાંબો વિહાર ન હતો. દોઢ-દોઢ કે બબ્બે હજાર માઇલની એક સાથે મુસાફરી કરનારને ૫૦૦ માઇલની મુસાફરી એ કંઇ વધારે ન હતી મુસાફરી થોડી હોવા છતાં ગામોની, ભિક્ષાના ઘરોની, પાણીની, ઠહેરવાનાં મકાનોની, તે દેશના મનુષ્યોના સ્વભાવની–વિગેરે વિગેરે કંઇક અગવડતાઓ નજર સામે આવતી હતી. તેમાં જેટલી રાહત મળી શકે, સરળતા પ્રાપ્ત થઇ શકે તેટલી કરી લેવી જરૂરની હતી

સરકારી સહાયતા.

મને જણાવતાં ખુશી થાય છે કે અમારા વિહાર સંબંધી 'ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા' તરફથી અને જોધપુર સ્ટેટ તરફથી સારામાં સારી અનુકૂળતા કરી આપવામાં આવી હતી. 'ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા'ના એસિસ્ટેન્ટ પોલીટીકલ સેક્રેટરી મેજર Gaisford

સાહેબે એક જનરલ રેકમેન્ડેશન–પરિચયપત્ર લખી આપ્યો હતો કે જેનો ઉપયોગ અમે ગમે ત્યાં, ગમે તે ઓફીસરની આગળ કરી શકીએ.

તે પત્ર આ છેઃ-

This is to state that I have been requested by Muni Vidya Vijayji, a Jain monk, to give him a general letter of recommendation to help him in his Journey on foot from Rajputana to Karachi. Muni Vidya Vijayji has been knowu to me for several years both in Central India and Rajputana, and enjoys the repulation of being a Sanskrit scholar. He was, for several years, the Principal of the Jain Pathshala in Shivpuri in Gwalior state where I first met him It is to be hoped that, both he and those friends who accompany him will be afforded every facility in their arduous travels.

P. Gaisford
(Major)
Political Department,
Government of India.

New Delhi.
The 25th. January 1937

પ્રકરણ ૪ થું
સાધન અને સહકાર

આવીજ રીતે જોધપુર સ્ટેટે પણ સહકાર કરીને અમારી પાર્ટીને પરિપૂર્ણ અનુકૂળતા કરી આપી હતી. એક સૂચના **ચીફ મીનીસ્ટર** સાહેબે જોધપુર રાજ્યની હદમાં આવતા તમામ હાકેમો (ગવર્નર્સ ઓફીસરો)

ઉપર મોકલાવી હતી. બીજી સૂચના જોધપુર રેલ્વેના ચીફ ટ્રાફીક મેનેજર સાહેબે બાલોતરાથી ઠેઠ હૈદ્રાબાદ પાસેના મીરાની સ્ટેશન સુધીના સ્ટેશન માસ્તરો ઉપર મોકલાવી હતી. અને ત્રીજી સૂચના પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબે તમામ પોલીસ સ્ટેશનો ઉપર મોકલાવી હતી. જે સૂચનાઓમાં અમારી પાર્ટીને બની શકે તે તમામ સગવડ કરી આપવા માટે જણાવવામા આવ્યુ હતુ. ચીફ મીનીસ્ટર સાહેબનો જે હુકમ નિકળેલો, તે આ છે:-

No. 4506

From, The chief Minister,
Government of Jodhpur
Jodhpur.

Dated Jodhpur 21st January, 1937

To,

The Hakim Barmer

Muni Vidya Vijayji accompanied by other Sadhus will leave Sirohi for Karachi shortly on foot and pass through your district. I shall be glad if you will kindly arrange that all possible facilities are afforded to him on the way.

D W. Field
Chief Minister.

જોધપુર રેલ્વેના ચીફ ટ્રાફીક મેનેજર સાહેબે બધા સ્ટેશન માસ્તરોને જે સૂચના કરી હતી, તે આ છે –

Jodhpur Railway

No. C. G. 552 T /2/ 307 Jodhpur dated the 17th. Feb 37.

Re:—Visit of Muni Vidya Vijayji with his party in Rajputana and Sind.

Jain Muni Vidya Vijayji with his Party is leaving Balotra for Karachi shortly and have permission to procceed along the line and to occupy any shelter and shed available at the station. Please render every facility possible.

DRB/IMS Ag. Chief Traffic Manager

To,

All station Balotra to Mirani. C/- Chief Minister Jodhpur in reference to his D. O. No. 5744 of 17/2/37 to the Manager.

Jain Muni Vidya Vijayji C/o Head Jain school, Jalor with reference to his D. O. letter dated 1/2/37 to the Chief Minister, Jodhpur.

ઉપર પ્રમાણે બન્ને ગવર્નમેન્ટો તરફથી મળેલા સાધનોથી, અમારી પાર્ટીને ઘણી જ અનુકૂળતા થઈ હતી. ન્હાના કે મોટા તમામ સ્ટેશનો ઉપર સારી રીતે સ્થાન મળી જતું, તેમજ પાણી વિગેરેની [illegible] પણ ગદસ્ટેશનો આસાનીથી કરી શકતા. જોધપુર [illegible] ના આધારે બે ઉદાર સ્વાગત તદ્દૈનીક તરફથી, [illegible]

ઉપર મોકલાવી હતી. બીજી સૂચના **જો**ધપુર રેલ્વેના ચીફ ટ્રાફીક **મે**નેજર સાહેબે **બા**લોતરાથી ઠેઠ હૈદ્રાબાદ પાસેના **મી**રાની સ્ટેશન સુધીના સ્ટેશન માસ્તરો ઉપર મોકલાવી હતી. અને ત્રીજી સૂચના **પો**લીસ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબે તમામ **પો**લીસ સ્ટેશનો ઉપર મોકલાવી હતી. જે સૂચનાઓમા અમારી પાર્ટીને બની શકે તે તમામ સગવડ કરી આપવા માટે જણાવવામા આવ્યુ હતુ. **ચીફ મી**નીસ્ટર સાહેબનો જે હુકમ નિકળેલો, તે આ છેઃ-

No. 4506

From, The chief Minister,
Government of Jodhpur
Jodhpur.

Dated Jodhpur 21st January, 1937

To,

The Hakim Barmer

Muni Vidya Vijayji accompanied by other Sadhus will leave Sirohi for Karachi shortly on foot and pass through your district. I shall be glad if you will kindly arrange that all possible facilities are afforded to him on the way.

D W. Field
Chief Minister.

જોધપુર રેલ્વેના ચીફ ટ્રાફીક મેનેજર સાહેબે બધા સ્ટેશન માસ્તરોને જે સૂચના કરી હતી, તે આ છેઃ-

Jodhpur Railway

No. C. G. 552 T /2/ 307 Jodhpur dated the 17th. Feb 37.

Re:—Visit of Muni Vidya Vijayji with his party in Rajputana and Sind.

Jain Muni Vidya Vijayji with his Party is leaving Balotra for Karachi shortly and have permission to procceed along the line and to occupy any shelter and shed available at the station. Please render every facility possible.

DRB/IMS Ag. Chief Traffic Manager

To,

All station Balotra to Mirani. C/- Chief Minister Jodhpur in reference to his D. O. No. 5744 of 17/2/37 to the Manager

Jain Muni Vidya Vijayji C/o Head Jain school, Jalor with reference to his D. O. letter dated 1/2/37 to the Chief Minister. Jodhpur.

પ્રકરણ ૪ થું

સાધન અને સત્કાર

ઉપર પ્રમાણે બન્ને ગવર્નમેન્ટો તરફથી મળેલા સાધનોથી, અમારી પાર્ટીને ઘણીજ અનુકૂળતા થઈ હતી. જ્યાં કે મોટાં તમામ સ્ટેશનો ઉપર સારી રીતે સ્થાન મળી જતું, તેમજ પાણી વિગેરેની વ્યવસ્થા પણ ગૃહસ્થો આસાનીથી કરી શકતા. જોધપુર રેલ્વે [illegible]

સવાર પોલીસ તરફથી. એમ ત્રણ ઉટના સવારો ઠેઠ જોધપુરની હદ સુધી સાથે રહેતા હતા. આ સિવાય બીજી જે જે કંઇ અનુકૂળતાઓ આવસ્યક જણાતી, તે તે અનુકૂળતાઓ જલ્દી પ્રાપ્ત થતી. જોધપુર રેલ્વેમાં ઘણે ભાગે સ્ટેશન માસ્તરો જોધપુર સ્ટેટનાજ બ્રાહ્મણો કે કાયસ્થો હતા. તેઓ પોતે સજ્જન હોઇ અને એવા વિકટ દેશમા ત્યાગી સાધુઓનું વિચરવુ જોઇ ઘણાજ ખુશી થતા અને પોતાથી બની શક્તી તમામ ભકિત કરવાને તૈયાર રહેતા,

કરાચીસંઘનો બંદોબસ્ત

કરાચીના સંઘ તરફથી દસ-દશ પાંચ-પાચ જણની ટુકડીઓ અવારનવાર આવજાવ કરતી હતી. અમુક સ્થાનથી અમુક સ્થાન સુધી પહોંચાડવાનુ કામ તે ટુકડીઓએ વ્હેચી લીધુ હતું કરાચી સંઘની વ્યવસ્થા બાલોતરાથી શરૂ થઇ હતી. શ્રીયુત **ભાઇ નરભેરામ નેમચંદ** અને **ભાઇ જટાશંકર** પોપટલાલ એમણે બધી વ્યવસ્થામા આગેવાની ભર્યો ભાગ લીધો હતો. **ભાઇ જટાશંકર** પોપટલાલ અને શ્રીયુત **મણીલાલ ગુલાબચંદ** મહેતા, એ બેની વિહાર પાર્ટીમાં ખાસ આગેવાની હતી. એ પ્રમાણેની વ્યવસ્થા, સાધન અને સહકારપૂર્વક અમે અમારી યાત્રા લંબાવી હતી.

પ્રકરણ ૪ થું
સાધન અને સહકાર

卐

પ્રકરણ ૫ મું

મારવાડ

વિહારના પ્રદેશ વિભાગ

શિવગંજથી કરાચી સુધીના લગભગ પાંચસો માઇલના વિહાર દરમિયાન જુદા જુદા રીત-રિવાજો, જુદા જુદા વેષો, જુદી જુદી ભાષાઓ અને જુદી જુદી રહેણી કરણીને લક્ષ્યમાં લઇને, એ પ્રાંતોના વિભાગ કરીએ તો, તેના અનેક વિભાગો કરી શકાય. 'બાર ગાઉએ બોલી બદલાય' એ કથન પ્રમાણે અમારી આ આખી યાત્રામા થોડે થોડે દૂર જતાં કંઇક નવીન નવીનજ જોવાનું અને જાણવાનુ મળતું. આ દષ્ટિએ ઘણા વિભાગો પાડી શકાય, પરંતુ તેમ ન કરતાં શિવગંજથી બાલોતરા, કે જે ખાસ મારવાડી મુલક કહેવાય છે, અને તે પછી બાલોતરાથી મુણાબાવ, કે જેની અંદર બાડમેરનો સમાવેશ થાય છે, અને જે 'માલાણી'ના નામથી પ્રસિદ્ધ છે. મુણાબાવથી મીરપુરખાસ, કે જે થાટ અને નારના નામથી ઓળખાય છે. મીરપુરખાસથી હાલા, હાલાથી હૈદ્રાબાદ અને હૈદ્રાબાદથી કરાચી–એ પ્રમાણે અમારા આખા વિહારને હું વિભક્ત કરવા ચાહું છું. જો કે સિંધનો મુલક 'માલાણી' છોડયા પછી–એટલે ખોખરેપાર સ્ટેશનથી શરૂ થાય છે.

લોકોનું આશ્ચર્ય

શિવગંજ છોડયા પછી, એ વાત જાહેર થઇ ચુકી હતી કે અમારો વિહાર સિંધને માટે થઇ રહ્યો છે. મારવાડની પ્રજા, કે જે ખાસ ગામડાઓમાં રહેનારી છે, એને તો અમારૂં સિંધ જવું સાંભળીને આશ્ચર્ય થતું. એમના ગામોમાં–મારવાડનાં એ ન્હાનાં ન્હાના ગામોમાંજ સાધુઓ ક્વચિત્ નજરે પડતા હોય, તો પછી સિંધ અને કરાચીનું નામ સાંભળીને બિચારા આભા બની જાય, તો એમાં આશ્ચર્યજ શું છે ?

જૈનોની વસ્તી

શિવગંજથી જે જે ગામોમાં થઇને અમે મારવાડનો મુલક પસાર કર્યો. તેનાં ગામો ભરચક જૈનોની વસ્તીવાળાં છે. નક્કર નક્કર ગામો છે. હજાર હજાર, પાંચસે પાંચસે કે અઢીસો અઢીસો ઘરો એક એક ગામમાં જૈનોના છે. મંદિરો અને ઉપાશ્રયો છે. [illegible]

છતા, શ્રદ્ધાળુ અને ભકિતવાળા છે, બહુ સારા પૈસાદાર છે. છતાં આવા ગામોની અંદર પણ સાધુ સાધ્વીઓ બહુજ ઓછા વિચરે છે. સાધુ-સાધ્વીઓના ઉપદેશના અભાવે આવા લોકો વખત જતા ધર્મમા શિથિલ બને અને પરધર્મમા ભળી જાય તો તે બનવા જોગ છે.

ઘોર અજ્ઞાનતા.

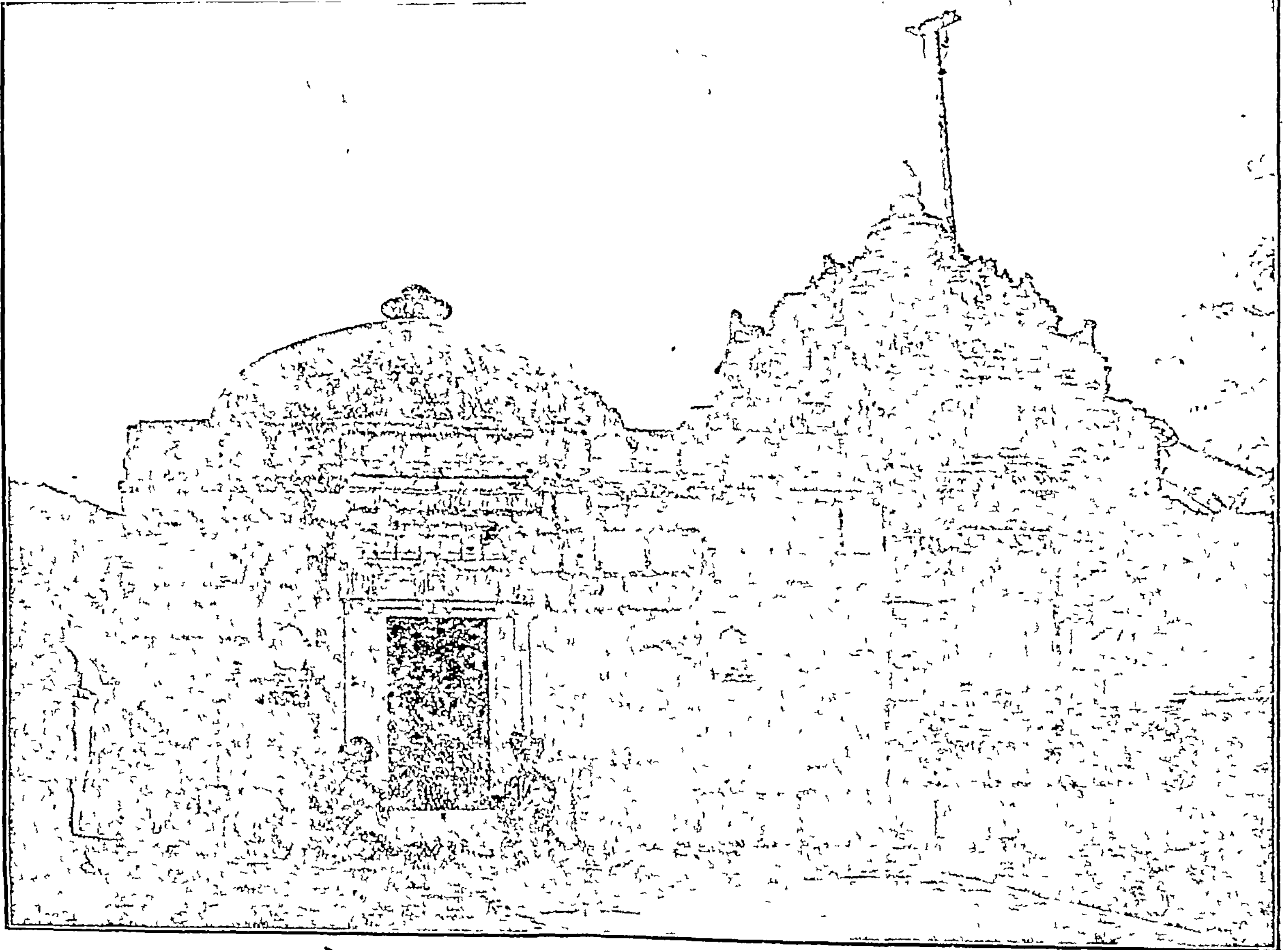
આ દેશના લોકો પૈસાદાર, અને ધર્મના શ્રદ્ધાળુ હોવા છતા, કંઇક જડતાનો ભાગ વધારે માલૂમ પડે છે કોઇ પણ ગામ પ્રાય. ખાલી નહિ હોય, જ્યા બે કે તેથી વધારે તડ ન હોય નજીવી બાબતોમા તડ પાડી નાખવા, એ તો એમને મન સહેલી વાત છે. ભાઇ ભાઇઓમા અંગત દ્વેપ હોય, તેનો ઝગડો સમાજમા કે ધર્મસ્થાનકોમા લાવીને નાખે અને તેના લીધે આખુ યે ગામ ઝઘડામા સડોવાયેલુ રહે. કોઇ કોઇ ગામમાં **સ્થાન**કવાસી અને મંદિરમાર્ગીઓના ઝઘડા હોય, તો કોઇ ગામમા **સ્થાન**કવાસી **અને તે**રાપંથી વચ્ચે ઝઘડા હોય, જ્યારે કોઇ કોઇ ગામમા ‘ ત્રણ થુઇ ’ ને ‘ ચાર થુઇ ’ ના પણ ઝઘડા જોવાયા.

પ્રકરણ ૫ મું
મારવાડ

સંસ્થાઓ

છેલ્લાં થોડાક વર્ષોથી, આ પ્રાન્તમા જુદી જુદી પાઠશાળાઓ, બોર્ડિંગો વિગેરે સ્થાપિત થવા લાગી છે, પરન્તુ એ સંસ્થાઓ પણ એક બીજાની ઇર્ષ્યા અને નિંદાના લીધે પ્રગતિશીલ બની શકતી નથી. જોઇને કંઇક આખ ઠરી શકે એવી એક સસ્થા આ દેશમા જોવાણી અને તે ઉમ્મેદપુરનું ‘**જૈન બાળાશ્રમ**’ પરન્તુ આ સંસ્થા માટે પણ ઘણા ગામોમાં વિરોધના સુર સંભળાયા. સંસ્થાના વર્તમાન સંચાલકો માટે અને સસ્થાના વહિવટ માટે અનેક વાતો સંભળાઇ; પરન્તુ એમા કેટલુ સત્ય હશે એ તો જ્ઞાની મહારાજ જાણે

આવીજ રીતે **આહોર**મા અને **જાલોર**મા પણ જૈન સસ્થાઓ મોજૂદ છે. **જાલો**રની સંસ્થા પ્રસિદ્ધ ઇતિહાસવેત્તા **પં**ન્યાસજી શ્રી કલ્યાણવિજયજીના પરિશ્રમને આભારી છે. આ સસ્થા માટે પણ તે પ્રાન્તની જનતામા એવોજ વિરોધ દેખાયો. **જા**લોરમા એક સારામા

જાલોર (મારવાડ)ના કિલ્લાનું એક પ્રાચીન જૈનમંદિર

સારું પુસ્તકાલય છે, એ પણ શ્રીકલ્યાણવિજયજી મહારાજને આભારી છે તીખીમાં પણ એક સંસ્થા છે. આમ મારવાડી પ્રજાની અંદર ધાર્મિક અને વ્યાવહારિક શિક્ષણને માટે છુટા છવાયા પ્રયત્નો થઈ રહ્યા છે, એ ખુશી થવા જેવું છે. પરન્તુ દરેક સંસ્થાની પાછળ કંઈને કંઈ કાળું ચિત્ર લોકો ખડું કરેજ છે—બતાવેજ છે આવા ધનાઢ્ય અને જૈનોની મોટી વસ્તીવાળા પ્રાન્તમાં તો કોઈ સારા સ્થળે બધાઓના સંગઠન પૂર્વક એક વિશાળ ગુરૂકુલ ખોલવામાં આવે, તો થોડા વર્ષોમાં આ દેશ પ્રકાશમાં આવી શકે. પરન્તુ ચૌદમી સદીમાં જીવી રહેલી પ્રજા અને વાતવાતમાં ઝઘડા ઉભા કરનારી પ્રજા આટલા સંગઠનની સ્થિતિએ આવે, એને તો કદાચ સો વર્ષ જોઈએ

જાલોરનો કિલ્લો

આ પ્રાન્તમાં કેટલાંક દર્શનીય સ્થાનો, ઇતિહાસ અને પુરાતત્ત્વના શોખીનોને માટે પણ ઘણા ઉપયોગી છે. આવાં સ્થાનોમાં 'જાલોરનો કિલ્લો' એ સારામાં સારૂ સ્થાન ગણી શકાય. 'જાલોરનો કિલ્લો' એ ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ એક વખતનો 'સુવર્ણગિરિ' છે. જૈનશાસ્ત્રોમાં સુવર્ણગિરિ, કનકાચલ, સુવર્ણાચલ, સુવર્ણભૂભૃત્, કલ્યાણભૂધર, કાઞ્ચનગિરિ, કનકાદ્રિ, સુવર્ણશૈલ વિગેરે અનેક નામોથી એનો ઉલ્લેખ મળે છે. આ પર્વતના ઉલ્લેખ સાથે જાવાલિપુરનો ઉલ્લેખ પણ આવે છે આ જાવાલિપુર એજ આ સુવર્ણગિરિની તળેટીમાં વસેલું અત્યારનું જાલોર છે.

આચાર્ય મેરૂતુંગસૂરિએ, પોતાના 'વિચારશ્રેણી' ગ્રંથમાં રાજા નાહડના રાજ્યકાલનું વર્ણન લખ્યું છે. એમાં જણાવ્યું છે કે—

> "નાહડ રાજાના વખતમાં ૯૯ લાખ રૂપિયાની મિલ્કત ધરાવનારાઓને પણ ત્યાં રહેવાને સ્થાન નહોતું મળતું એવા જાલોરની પાસેના સુવર્ણગિરિ પર્વતના શિખર ઉપર 'યક્ષવસતિ' નામનો મહાવીર સ્વામિનો મહાપ્રસાદ તૈયાર થયો."

આ ઉપરથી જાણી શકાય છે કે એ વખતે આ ગિરિ ઉપર કોટ્યાધિપતિઓ રહેતા હતા.

ઇતિહાસકારોનું કથન છે કે 'નાહડ' એ વિક્રમાદિત્યની ચોથી પેઢીએ થયો હતો અને તેનો સમય વિ. સ. ૧૨૬થી ૧૩૫ સુધીનો છે એટલે વિક્રમની બીજી શતાબ્દિની બીજી પચ્ચીસીમા અહિ મંદિર (યક્ષવસતિ) બન્યુ, એ ચોક્કસ થાય છે.

તે પછી વિક્રમની તેરમી સદીમા 'પાર્શ્વનાથ ચૈત્ય' અને 'અષ્ટાપદ' એ નામના મદિરો બન્યાનો ઉલ્લેખ મળે છે. 'પાર્શ્વનાથ ચૈત્ય' વિ. સં. ૧૨૨૧માં કુમારપાલ રાજાએ બનાવ્યું હતુ.

વિ. સ. ૧૩૬૮માં અલ્લાઉદ્દીન ખીલજીના લશ્કરે જાલોર અને તેની પાસેના સુવર્ણગિરિ ઉપર પોતાનો અધિકાર જમાવ્યો હતો અને જૈનમદિરનો નાશ કર્યો હતો.

તે પછી વિક્રમની સત્તરમી શતાબ્દિમાં રાઠોડવશીય મહારાજ ગજસિંહજીના વખતમાં પાછુ આ 'સુવર્ણગિરિ' તીર્થ જીવતુ જાગતું થવા પામ્યું હતુ.

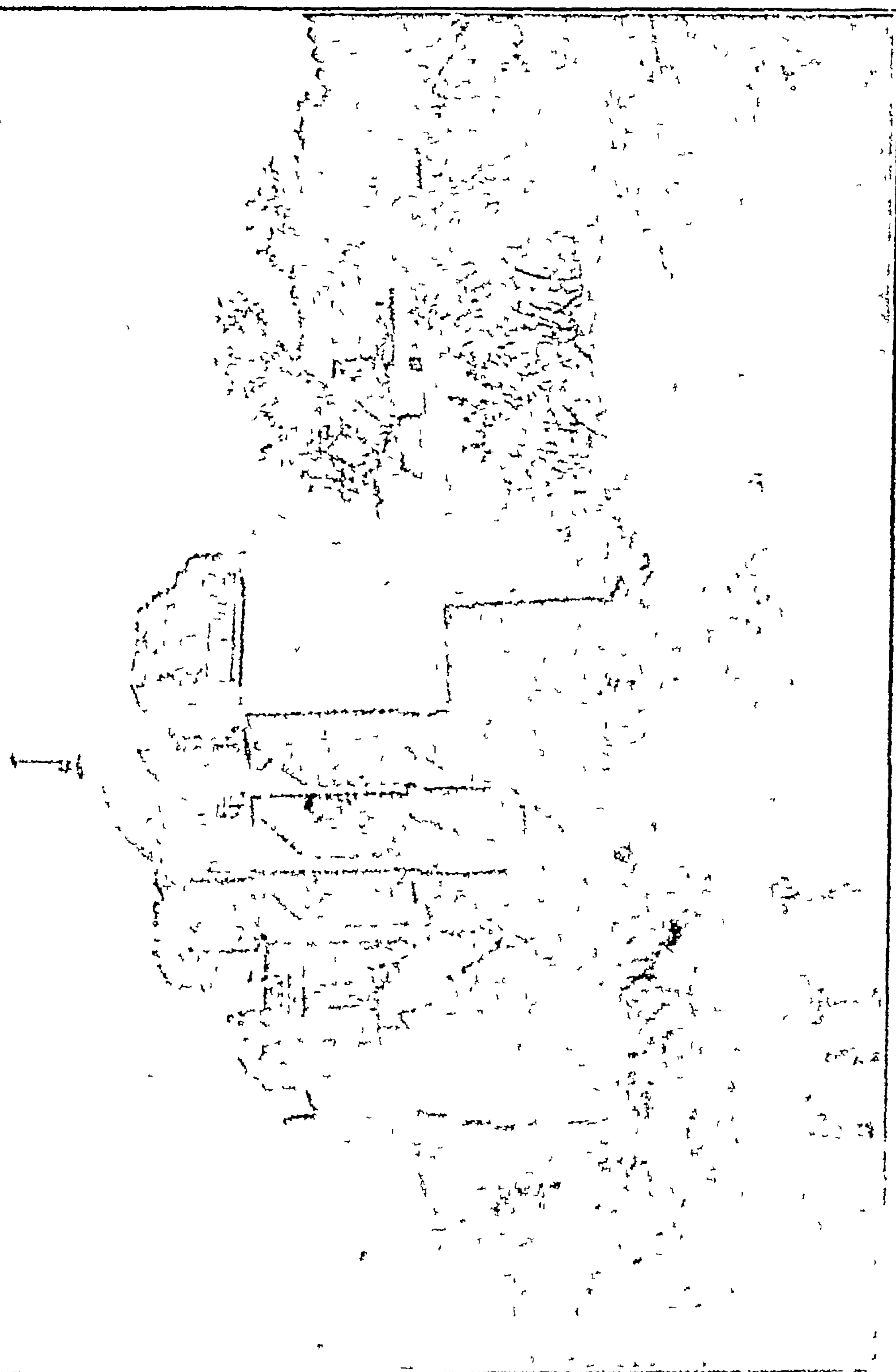
પ્રકરણ ૫ મુ

મારવાડ

વર્તમાનમા આ તીર્થ મારવાડમા 'તીર્થ' તરીકે ખાસ્સુ પ્રસિદ્ધ છે. ભાદરવા વદિ ૧૦ અને માઘ સુદિ ૧-એમ બે વાર અહિ મેળો ભરાય છે. અહિ અત્યારે પાંચ જૈનમદિરો છે. જેમા 'મહાવીર સ્વામીનુ મંદિર', 'અષ્ટાપદનુ મંદિર' (ચોમુખજીનુ) અને 'પાર્શ્વનાથનુ મદિર' આ ત્રણ મંદિરો મુહણોત જયમલજીના વખતની મૂર્તિઓથી સુશોભિત છે. પ્રાચીન કારિગરીના સુંદર નમૂના રૂપ છે. મહાવીર સ્વામિનું મદિર તો ઘણું ઉંચું છે અને વધારે આકર્ષક છે.

આ ઉપરાંત રાજમહેલ, સરકારી મકાનો, શિવમદિર વિગેરે પણ છે.

આ જાલોરનો કિલ્લો અથવા 'સુવર્ણગિરિ' અને 'જાલોરના સબંધમાં ઇતિહાસવેત્તા મુનિરાજ શ્રી કલ્યાણવિજયજીએ 'જૈન' પત્રના 'જ્યુબિલી' અકમાં ઐતિહાસિક પ્રમાણોથી ભરપૂર એક સુંદર લેખ લખ્યો હતો. આ લેખ ઉપરથી ઇતિહાસ પ્રેમીઓને ઘણું જ જાણવાનું મળે તેમ છે.

જાલોરના કિલ્લા ઉપરાંત જાલોર ગામના જૈનમંદિરો પણ જૂનાં અને દર્શનીય છે. નવ મંદિરો છે. મૂર્તિઓ મોટી સંખ્યામાં છે પરંતુ દુઃખનો વિષય છે કે એકાદ મંદિર સિવાય લગભગ બધાં યે નિસ્તેજ અને ખૂબ આશાતનાવાળાં છે. ગંદકી પણ ઘણી. સેંકડો ઘર જૈનોનાં હોવા છતાં, મંદિરોની આ દશા? આપસના વૈમનસ્યના કારણે કદાચ મંદિરોની આ દશા રહેતી હશે.

નાકોડા તીર્થ

નાકોડાતીર્થ પણ એક સુંદર સ્થાન છે. આ પણ એક પ્રાચીન તીર્થ છે ચારે તરફ પહાડો અને તેની વચમાં આવેલું આ તીર્થ '**નગર**'ના નામથી ઓળખાય છે. અત્યારે અહિં ગામ–વસ્તી નથી, પરન્તુ મંદિરોનો જિર્ણોધ્ધાર થવાથી ધર્મશાળા અને બીજા મકાનો ઘણાં બન્યાં છે. જંગલ હોવા છતાં કુદરતી દૃશ્ય ઘણું સુંદર છે તેરમીથી સોળમી શતાબ્દિ સુધીના શિલાલેખો અહિં મળે છે. જૂના શિલાલેખો ઉપર શાહી પુરતાં સાવધાનતા નહિ રાખવાના કારણે જાણે નવા શિલાલેખો ન કોતર્યા હોય એવું બનાવી દીધું છે.

પ્રકરણ ૫ મું

મારવાડ

બાલોતરા સ્ટેશનથી ૬ માઇલ દૂર આ તીર્થ થાય છે. ઊંટ અને બેલ ગાડીઓ જઇ શકે છે. **બાડમેરથી જેસલમેરની** યાત્રાએ જનારાઓ **બાલોતરા** સ્ટેશને ઉતરી આ તીર્થની યાત્રા થઇ શકે છે આ સ્થાનમાં આવવાથી ચિત્ત ખૂબ પ્રસન્ન થાય છે. વધુ રહેવા મન થાય છે.

બે કાઉસ્સગીયા

ઉપરનાં બે મોટાં તીર્થો ઉપરાન્ત, ગુડાબાલોતરામાં યતિશ્રી રાજવિજયજીના બગીચામા પ્રાચીન બે કાઉસ્સગીયા છે. તેના ઉપર ૧૨મીથી ૧૩મી શતાબ્દિ સુધીના લેખો છે. આ લેખો ઉપરથી જણાય છે કે 'ખરતરગચ્છ'ના **શ્રીયશોભદ્રસૂરિના** શિષ્ય **શ્રીશાન્તસૂરિએ** તેની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી કહેવાય છે કે પાસેની જમીનમાંથી આ બે કાઉસ્સગિયા નિકળ્યા હતા. કાઉસ્સગિયા ઘણાજ મનોહર છે. અહિં જંગલમાં રાખવા કરતાં કોઇ સારા મંદિરમા સ્થાને બિરાજમાન કરવાની જરૂર છે

જીવદયા પ્રચારક મંડળ.

મારવાડના આ પ્રદેશમાં અનેક દેવ-દેવીઓની આગળ પશુ-વધ થયા કરે છે. શિકારો થાય છે. અને અનેક રીતે હિંસા થાય છે. ખાસ કરીને દેવીઓના મેળામા હજારો પશુ-વધ પ્રતિવર્ષ થયા કરે છે. આ હિંસાને અટકાવવા માટે પ્રયાસ કરનારી આ દેશમા એકજ સંસ્થા છે, અને તે ગુડાબાલોતરાનું 'જીવદયા પ્રચારક મંડળ'. યતિશ્રી રાજવિજયજી અને બીજા સંચાલકો આ સંસ્થાદ્વારા અહિંસા પ્રચારનુ પ્રશંસનીય કાર્ય કરી રહ્યા છે. યતિશ્રી ઘણા સજ્જન છે. સેવાભાવી છે ને વિદ્વાન્ પણ છે. ગુડાબાલોતરામા અમારી જે જે પ્રવૃત્તિ થઇ, તે યતિશ્રી રાજવિજયજી, યતિશ્રી નેમવિજયજી અને જીવદયા પ્રચારક મંડળના સેક્રેટરી ભાઇ સોનરાજજીના પ્રયત્નને આભારી હતી.

પ્રકરણ ૫ મું

મારવાડ

સિવાણાગઢ

મારવાડના અહિ સુધીના પ્રદેશમા સિવાણા અને જાલોર એ બે ગામ વધારે ઉત્સાહી અને જિજ્ઞાસાવૃત્તિવાળાં દેખાયાં. ગઢસિવાણામાં સ્થાનકવાસી અને તેરાપંથીઓ સાથેની આખો દિવસની ચર્ચાઓ અને વ્યાખ્યાનો માટે લોકોની પડાપડી એ એના પ્રમાણરૂપ હતા. ત્યાના લોકોની ધાર્મિક ઉદારભાવના પણ વધારે પ્રશંસનીય દેખાઇ. સિવાણા પણ એક જૂનુ ગામ છે. ટેકરી ઉપર મંદિર છે. દૂરથી ઘણુ સુંદર દેખાય છે.

અહિં યતિશ્રી દેવેન્દ્રસાગર બહુજ ઉત્સાહી હતા. તેમના લીધે ગામના યુવકોમાં સારી જાગ્રતી જોવાઇ શેઠ વૃદ્ધિચંદજી તુલસાજી અને શેઠ અમીચંદજી વિગેરે ગૃહસ્થો પણ ઉદાર, ધર્મપ્રિય માલૂમ પડયા.

તેરાપંથીઓની વિવેક શૂન્યતા

શિવગંજથી બાલોતરા સુધીના ૧૬ મુકામોમાં એકજ ગામ અમને મળ્યુ કે જ્યા 'જૈનો' ની સારી વસ્તી હોવા છતા ભિક્ષા તો દૂર રહી, ઉભા રહેવા માટે પણ કોઇ સ્થાન આપવા તૈયાર ન હતું. તે ગામ છે અસાડા

અમારી સાથે અમારી પાર્ટી ઉપરાન્ત, સિવાણગઢના સોથી સવાસો ગૃહસ્થો હતા. કરાચી સંઘ તરફથી બે કાર્યકર્તાઓ ભાઇ નરભેરામ નેમચંદ અને ભાઇ જટાશંકર પોપટલાલ પણ અહિ આવી પહોચ્યા

હતા. ઘણી મહેનતના પરિણામે અમને થોડુંક સ્થાન મળી શક્યું. કારણ એકજ હતું અહિં જે જૈનો હતા, તે બધા યે તેરાપંથી હતા. તેરાપંથીઓને એમના ગુરૂઓ તરફથી એવો પાઠ શિખવવામાં આવે છે કે "તમારે અમારા સિવાયના કોઇપણ સાધુને માનવા નહિ. સ્થાન આપવું નહિ અને ભિક્ષા આપવી નહિ કારણ કે અમારા સિવાય સાધુપણું કોઇમા છેજ નહિ" સાધુઓની વાત તો દૂર રહી, તકલીફમા આવી પડેલા કોઇ પણ જીવને પણ બચાવવા કોશિશ ન કરવી, એ એમનો ઉપદેશ છે. આ ગામ આખું યે તેરાપંથીઓથી ભરેલુ હતુ. લોકોના સમજાવવાથી એક જણે થોડીક જગા આપી

બપોરે, એક ઝાડ નીચે અમે બેઠા અને તેરાપંથી લોકો બધા ભેગા થયા. ખૂબ ચર્ચા થઇ, બિચારા અભણ શુદ્ધ ઉચ્ચારણ પણ ન કરી શકે ઘણાઓની તો ભાષા પણ આપણે ન સમજીએ. 'સામયિક'ને બોલે 'હમાઇ'. બાલોતરામાં પણ સ્થાનકવાસી અને તેરાપંથીનાં ઘર વધારે છે. થોડાક મંદિરમાર્ગી પણ છે. પાચ મંદિરો છે.

પ્રકરણ ૫ મું

મારવાડ

ગ્રામીણતા

શિવગંજથી તખતગઢ બિલકુલ નજીક એટલે પાંચ છ કોસ જેટલુ હોવા છતા, શિવગંજના વેશમા અને તખતગઢના વેશમા ઘણું અંતર પડી જાય છે. તખતગઢની સ્ત્રીઓનો વેશ લગભગ જાટ જેવો હોય છે. પુરૂષોના વેશમાં પણ ગ્રામીણતા વધારે દેખાય છે જાડાં કપડા, જાડો ખોરાક, જાડી બોલી અને લગભગ બધું યે જાડું. વિલાયતનુ નામ નહિ, ને ફેશનનુ યે કામ નહિ.

અહિંથી જેમ જેમ આગળ વધતા જઇએ છીએ, તેમ તેમ ગ્રામીણતા વધારે નજરે પડે છે. આગળ જતાં તો વાણિયો કે મજૂર એવો ભેદ બાહ્ય વિચાર કર્યા પછીજ જાણી શકાય.

ખેતી અને ભડીઆ

ઉદેપુર પછી ખેતીના દર્શન ઓછા થાય છે જોધપુર પછી ખેતી વધારે દેખાય છે અને બાલોતરા પછી તો લગભગ રેગિસ્તાન શરુ થાય છે [illegible] [illegible] નીચે [illegible], [illegible] [illegible]

ભંઠિયા કપડાની સાથે વળગેલાં માલૂમ પડશે. એક ભંઠીયુ હાથથી ઉખેડવા જાઓ, એટલે ઝીણી પચાસ ફાંસો આગળીમા વળગશે કોઇ કોઇ સ્થળે પગ એટલા ખૂચી જાય કે ફર્લાગ ચાલતા ચાલતાં તો માણસ હારી જાય. રેતીમા નહિ ચાલવાના મહાવરાવાળા માણસોને માટે રેતીમાં ચાલવુ ઘણુંજ કઠીન થઇ પડે છે.

સન્માન અને આદર આપતી અશિક્ષિત એવી મારવાડની ભોળી પ્રજાની ભક્તિનો લાભ લઇ, મહા સુદિ ૧૧, તા. ૨૧મી ફેબ્રુઆરી રવિવારે અમે બાલોતરા છોડયું

પ્રકરણ ૫ મું
મારવાડ

卐

પ્રકરણ ૬ ઠું

માલાણી

મુલક મારવાડ, જહાં દેશ હે માલાણી,
બહુ વસે મઠ, તહાં ઘણા વસે બધાણી

માલાણી શું છે?

પ્રકરણનું નામ વાંચ્યા પછી, ઉપરનો દુહો વાંચતાં વાચકોની શંકા થોડે અંશે દૂર થશે કે 'માલાણી' એ શું છે? માલાણી એ મારવાડનું એક પરગણું છે. બાલોતરા છોડયા પછી પહેલું સ્ટેશન તીલવાડાનું આવે છે. તીલવાડાથી ઠેઠ ખોખરેપાર સુધીનો મુલક એ માલાણી કહેવાય છે. પહેલાં આ દેશ ગવર્નમેન્ટના હાથમાં હતો. હવે તે જોધપુરના તાબામાં છે. માલાણી શાથી કહેવાય છે? એ જરા વિચારી લઇએ.

જોધપુરના રાજા વીરમદે અને મલ્લીનાથ એ બે ભાઇઓ હતા. મલ્લીનાથ મહાત્મા પુરૂષ હતા. તેમનું મૂળ નામ માલાજી હતું. તેમના નામથી આ પરગણાનું નામ 'માલાણી' પડયું છે. એ દેશમાં પછી વિભક્તિનો પ્રત્યય 'અણી' વપરાય છે. બાપના નામની સાથે કે કોઇના પણ નામની સાથે 'અણી' પ્રત્યય લગાવીને તેનો પરિચય કરાવાય છે. અમોલખચંદજીના પિતાનું નામ ભોજા હોય, તો 'અમોલખચંદજી ભોજાણી' કહેવાય. વીરપાલના પિતાનું નામ ખેતાજી હોય તો 'વીરપાલ ખેતાણી' કહેવાય, એમ 'માલાજી'નો દેશ એટલે 'માલાણી'. માલાજીને આ પરગણું સોંપાયું. માલાજી તો સાધુ થયા, મહાત્મા થયા. પણ દેશની ઓળખાણ 'માલાણી' રહી ગઇ તીલવાડામાં આ મહાત્માનું 'સમાધિ મંદિર' બંધાયું છે. ત્યાં ફાગણ વદ અગ્યારસથી ચૈત્ર સુદિ અગ્યારસ સુધી મેળો ભરાય છે. મોટે ભાગે ઢોરોનો આ મેળો હોય છે માલાજી ઉર્ફે મલ્લીનાથજીની અનેક ચમત્કારિક વાતો ચાલે છે.

આવાજ કોઇ કવિએ અહિંની સ્થિતિ એક દુહામાં સમજાવી છે:-

'પેટલ બેંદન, ભૂરાયન, પીવન ખારા પાણી,
પેરન ફાટા કાપડા, વે હૈ દેશ માલાણી'

લોક સ્વભાવ

માલાણીના લોકોની પ્રકૃતિ સંબંધી ઉપરનો દુહો ઠીક ઝાંખી કરાવે છે. માલાણી પરગણામાં વસતી બહુ છુટીછુટી છે. ગામડાંઓના આગરમાં માટી અને ઘાસનાં ઝૂંપડાં, તેની [illegible]

દીવાલો લાકડાં અને માટીથી બનાવી એકજ દરવાજો અંદર જવા આવવાનો રાખે છે. આવા મકાનોને 'ઢાણી' તરીકે ઓળખાવાય છે. આ પરગણાના ઠાકોરોની ઘણે ભાગે સ્થિતિ કેવી છે, તે જાણવા માટે

ઠાકોર મનકે ઠાટવે, મનમેં હી રાખે ઠાઠ,
ઘરમેં ચાદર એક હૈ, ઓઢનવાલે આઠ.

આ એકજ દુહો બસ થશે. અંદરની પોલ અને ઉપરના ઠાઠનો આ તાદશ ચિતાર છે.

જોધપુર સ્ટેટે મોટા મોટા રેતીના પહાડોને કોતરીને આવા દેશમાં લાઇન કાઢી લોકોને ઘણી અનુકૂળતાઓ કરી આપી છે.

પ્રકરણ ૬ ઠું

માલાણી

માલાણીની વસ્તી

જોધપુર સ્ટેટનું આ 'માલાણી' પરગણું બહુ મોટું કહેવાય છે. આ પરગણામાં ૫૫૦ ગામો છે. એમાં કહેવાય છે કે એકજ ગામ ખાલસાનું છે. બાકીનાં બધાં જાગીરદારોના છે. કુલ ત્રણસો સવા ત્રણસો જાગીદારો છે. તેમાં પાંચ મોટા જાગીરદારો છે. જાગીરદારોને દીવાની ફોજદારીનો કંઇ અધિકાર નથી. દીવાની ફોજદારીનો અધિકાર જોધપુર સ્ટેટનો છે. આખા પરગણાની કુલ વસ્તી ૧૭૮૪૩૮ મનુષ્યોની છે.

જૈન વસ્તી

એમાં ૨૧૪ ગામ એવાં છે કે જેમાં થોડે ઘણે અંશે પણ જૈનો વસે છે. ખાસ કરીને **વીસાલા**, **બુતવાલા**, **ચોહટણ**, **ચોસીરા**, **સીણકરી**, **ધોરીમન્ના**, **જસાઇ**, **જસોલ**, **રામસર**, **ચણીગાવ**, **સીહાણી**, **ટાપરા**, **તીલવાડા**, **ઊંટકા** અને **બાડમેર**–આ ગામોમાં જૈનોની વસ્તી વધારે છે. આખા પરગણામાં છેલ્લી વસ્તીની ગણત્રી પ્રમાણે ૬૩૬૮ જૈનો છે. આ બધા યે શ્વેતામ્બરો છે. દિગમ્બરની વસ્તી બીલકુલ નથી

જૈનોનું જીવન

આ દેશના મનુષ્યો સંસ્કારહીન, શિક્ષાહીન અને જંગલી જીવન ગાળનારા હોય છે. કોઇ ઓળખી ન શકે કે આ વાણિયો હશે કે કંઇ જાતનો હશે. વાયતૂ સ્ટેશન ઉપર મુસાફરખાનામાં અમે ઉતર્યા હતા. એક માણસ મારી સામે

પ્રકરણ ૬ ઠું

માલાણી

આવીને બેઠો. પાંચ હત્થુ પહાડી શરીર, લાલ સુરખ ભયંકર આંખો, કોઈ ખાણનું ખોદાણ કરીને હમણાંજ બહાર નિકળ્યો હોય એવાં એના મેલાં-ઘેલાં અને જાડાં કપડાં. ઢીંચણથી ઉંચે સુધી ધોતિયાનો લંગોટો મારેલો. વાત ઉપરથી માલુમ પડયું કે આ માણસ રેતીના ખૂબ પાહાડોની વચમાં આવેલા, બાડમેરથી લગભગ ચાલીસ માઇલ ઉપર બાડેવા ગામનો રહેવાસી છે, અને તે જૈન છે. તેણે કહ્યુ કે- અમારા ગામમાં હું એકલોજ છું કે જે પાલીતાણા ગયો હતો, અને ત્યાં તમારા જેવા સાધુને જોએલા, એટલે મને લાગ્યું કે તમે અમારા ગુરૂ હશો.' 'આ જૈન છે,' એવું જાણીને હું તાજ્જુબ થઇ ગયો. મે મારી સાથેના સાધુઓ અને ગૃહસ્થોને બોલાવ્યા અને આ માણસને બતાવતાં મેં ઓળખાણ આપી કે આ શ્રાવક છે. એ પણ બિચારો બોલી ન શકયો, પણ એને એમ થતું હોય એમ મને લાગ્યું કે 'આ બધા મને શું જોવા ભેગાં થયા હશે?' તેણે પોતાના ગામનો અને આસપાસના ગામોનો પરિચય આપતાં જણાવ્યું:-'બાડમેરથી આથમણી દિશામાં સાત ગાઉ ઉપર વેસાડો ગામ છે, કે જ્યાં સાઠ ઘર શ્રાવકનાં છે અને એક મંદિર પણ છે ત્યાંથી આગળ પચ્ચીસ માઇલ ઉપર બાડેવા ગામ છે. જ્યાં પચાસ ઘર છે અને ત્યાંથી દસેક માઇલ ઉપર હરસાણી ગામ છે, ત્યાં ત્રીસ ઘર છે' તેણે કહ્યુ કે 'આ બધાં ગામોમાં બધા ય મંદિરમાર્ગીજ છે. સ્થાનકવાસી કે તેરાપંથી કોઇ નથી તેરા-પંથી સાધુ આવે તો અમે માનતા પણ નથી.' એણે તેરાપંથી સાધુઓ કેમ ઉપદેશ આપે છે, એની હાસ્યજનક નકલ કરી બતાવી. આ માણસનું નામ સમેડો હતું, અને તે 'ભીંડડીયો વોરો' એ ગોત્રનો હતો. તેણે પોતાનો પરિચય આપતાં કહ્યું કે-'યુવાવસ્થામાં રજપુતોની સાથે હથિયારો બાંધીને હું જંગલોમાં ફરતો અને તેઓ જે ધંધો કરતા, તે બધો ય ધંધો હું કરતો. સત્તાવનની સાલમા મારૂં લગ્ન થયું. તે પછી મેં હથિયારો છોડયાં અને એ ધંધો ગે મે છોડયો.'

રેતીના પહાડોની ખીણોની અંદર પણ મહાવીરના પૂજારીઓ કેટલાય જગાએ રહ્યા હશે એની કોને ખબર છે? મે તેની પાસે 'નવકાર મંત્ર' કહેવડાવ્યો સહેજ અશુદ્ધ એણે મને 'નવકાર મંત્ર' સંભળાવ્યો

પ્રકરણ ૬ ઠું

માંલાણી

હું પહેલાં લખી ગયો છું કે આ જીલ્લાનાં ઘણાં ગામોમાં જૈનોની વસ્તી છે. કોઇ કોઇ સ્ટેશનો ઉપર **'સમગત'ની** લ્હાણી. પણ જૈનોની દુકાનો છે. આ લોકો તમામ લગભગ મૂર્તિપૂજક છે. કોઇ કોઇ સ્થળે તેરા પંથી છે. જંગલોમાં રહેનારા બિચારા ધર્મ-કર્મ શું સમજી શકે? શ્રદ્ધાથી એટલુ સમજે કે અમે "જૈન છીયે અને અમારા બાપ દાદા મૂર્તિને માનતા આવ્યા છે. અમારા બાપદાદાઓએ મંદિર બનાવ્યા છે. મૂર્તિઓ સ્થાપન કરી છે." તેઓ કોઇ પણ સાધુ, પછી તે ગમે તે સંપ્રદાયના હોય, સૌની ભકિત કરે છે જંગલની ઢાણીઓ (ઝુંપડા) મા રહે છે ને દિવસમાં એક બે વખત 'નમો અરિહંતાણું, નમો સિધ્ધાણુ, નમો આરિયાણું, નમો ઉજ્ઝાણું, નમો લોએ સવસાહુણું' એમ અશુદ્ધ નવકારમંત્ર ભણી પોતાના જૈનત્વની શ્રધ્ધા કાયમ રાખે છે.

આ પ્રાન્તમાં કોઇ કોઇ **સ્થાન**કવાસી સાધુ વિચર્યા છે. તેમાંના એક પોતાની ચોપડીમાં લખ્યું છે-"અમુક ગામમાં અમુક કુટુંબને 'સમકિત' આપ્યું, અમુક ગામમાં અમુક કુટુંબને આપ્યું". વિગેરે. મને આશ્ચર્ય થાય છે કે, એ સ્થાનકવાસી સાધુજીએ 'સમકિત આપ્યું' એટલે શું કર્યું? બિચારા જંગલમાં રહેનારા જડભરત જેવા લોકો એ 'સમકિત'માં સમજે યે શું? અને '**अच्छा, तुम हमारा समगत लो.**' '**अच्छा महाराज देदो,**' એક નવકાર બોલીને કહી દીધુ:- "**अब देखो, हमने तुमको 'समगत' दे दिया है, अब तुम हमारे सिवाय दूसरे किसीको मानना नही, तुम्हारा धर्म पूजेरोंका मीटकर अब स्थानक का हो गया**"

બસ. સમકિતનું પૂછડું વળગાડીને મહારાજ તો ચાલતા થયા. હવે બિચારા જંગલમાં રહેનારા આ ભોળા જીવને 'સમગત'નું બિલાડુ સંભાળવાનું રહ્યુ.

એક સ્ટેશન પર એક વાણીયો મળ્યો. તેણે કહ્યું-"બાપજી થોડા વખત ઉપર મ્હોં ઉપર મુહપત્તિ બાંધેલા મહારાજો આવ્યા હતા. એમણે મને 'સમગત' આપી અને કહ્યું કે- 'અમારા સિવાય

બીજા સાધુઓને તમારે માનવા નહિ, તો હવે હું આપને ગોચરી આપું, એમાં મને પાપ નો નહિ લાગે" મેં એને કહ્યું:- "ભાઈ તમે ગોચરી આપો, કે ન આપો એની ચિંતા નથી, પણ તમે 'સમગત' લીધી છે, એ વસ્તુ શી છે ? એ તમારે આપનાર પાસેથી સમજવી જોઈતી હતી."

એમ કહીને પછી વસ્તુસ્થિતિ સમજાવી. ધર્મથી અનભિજ્ઞ, જંગલી જીવન ગાળનારા આવા ભોળા લોકોમાં 'સમગત' (સમકિત) નો વ્યાપાર કરવા નિકળનારા મહાત્માઓએ સમજવું જોઈએ કે- 'સમકિત' તે આમ આપ્યાં અપાતાં હશે ? શું એ ડુંગળી મૂળા જેવી વસ્તુ છે કે એના ગાડા ભરીને બજારોમાં વેચી શકાય ? કેવી મનોદશા ! કેવી સંકુચિત વૃત્તિ ! કેવી સામ્પ્રદાયિકતાનો નશો !

પ્રકરણ ૬ ઠું

માલાણી

નિર્દોષ જીવન

આ દેશના લોકો સંસ્કારવિહીન હોવા છતાં શહેરી જીવનોનું જુઠ, કપટ અને કાવાદાવા એમને સ્પર્શ્યા નથી. ગમે તેવા માણસને ગમે તે વાત પૂછો, કહેવા જેવી હશે તો તે સાચે સાચીજ કહેશે. રસ્તે ચાલતાં એક જંગલમાં એક બકરાં ચારનારને મેં પૂછ્યું કે- 'તમે માંસ ખાઓ છો ?' તેણે કહ્યું 'હા', મને અજાયબી લાગી. મેં તેને ઉપદેશ આપ્યો અને તેણે તેજ વખતે માંસાહારનો ત્યાગ કર્યો. ઉંચામાં ઉંચી કોમનો માણસ માંસ ખાતે. હોય કે દારૂ પીતો હોય, છતાં જો તેને પૂછવામાં આવે તો તે સાફ સાફ કહી દેશે કે હું માંસ ખાઉં છું. તે પછી આપણે ગમે તેટલો ઉપદેશ આપીએ. જો તેના દિલમાં નહિં જામે, તો ગમે તેટલું સમજાવવા છતા નો છોડશે નહિ, અને સમજ્યા પછી અને છોડયા પછી ભાગ્યેજ કોઈ હશે કે જે તે નિયમનો ભંગ કરશે

જેને અસંસ્કારી ગણવામાં આવે છે, તેનામાં આ ખાસિયત હોય છે. જ્યારે શહેરી જીવન ગાળનારા, શિક્ષણમાં બહુ આગળ વધેલા, મોટા મોટા ધંધાઓ કરનારા, સાધુ-સંતોની પાસે જઈને કાન દઈને વ્યાખ્યાન સાંભળનારા, પોતાનું જીવન કેવું ગાળી રહ્યા છે ? પ્રતિજ્ઞાઓનું કેટલું પાલન કરે છે ? ઉપદેશનો કેટલો આદર કરે છે ? એ બતાવવાની જરૂર છે શું ?

પ્રકરણ ૬ ઠું

માલાણી

જેમ જેમ અમે સિંધની તરફ આગળ વધતા ગયા, તેમ તેમ ઘણી ઘણી જાતનો અનુભવ થતો ગયો. ઘણી વખતે કોઇ વસ્તુને જોઇને આપણે બહુ ભય ખાઇએ છીએ. પરન્તુ તે વસ્તુ એટલી ભયંકર નથી હોતી. સિંધના મનુષ્યો બહુ ભયંકર છે, ખાસ કરીને ઉત્તર અને પૂર્વ સિંધના મુસલમાન સિંધિઓ. આ વાત અમારા કાનો ઉપર ઘણી વખત અથડાયેલી. વાયતૂથી અમે સંધાધોરા જઇ રહ્યા હતા. આ તરફ રેતીના પહાડો એક પછી એક એટલા બધા આવે છે કે રેલગાડીને પણ પશ્ચિમથી દક્ષિણ અને દક્ષિણથી પશ્ચિમ-એમ ઘણાં ચક્કર ખાવાં પડે છે. પહાડોની વચમા થઇને પસાર થતા છાતી ધડક્યા વગર ન રહે. કોઇ આવીને કુહાડીનો ઘા કરી બેસશે તો ? આવા વિચારમાં પસાર થતાં એક મુસલમાન પગથી માથા સુધી કાળાં લુગડાં પહેરેલો, ખંભે બંદુક નાખેલી, એક સ્ત્રી સાથે સામેથી આવે. વેષ ઉપરથી સિંધી મુસલમાન છે એવો નિર્ણય કરવામા વાર લાગે તેમ ન હતી. બહુ નજદીક આવતાં અને એની આકૃતિ બરાબર જોતાં કંઇક થોડો ક્ષોભ થયો. હું એકલો હતો, મારી પાસે સિવાય કે થોડાંક વસ્ત્રો બીજું લેવાનું એને શું હતું ? મને લાગ્યું કે એની સાથે કંઇક વાત છેડીએ. મેં પૂછ્યું;- 'તમે મુસલમાન છો ?' તેણે કહ્યું કે 'હા' મેં પૂછ્યું કે 'તમે ગોસ્ત ખાઓ છો?' જવાબ-'હા.' મે પૂછ્યુ:- 'કુરાને શરીફમાં ગોસ્ત ખાવું જાયજ માનવામા આવ્યું છે ?' તેણે કહ્યુ 'ના.'

લોકસ્વભાવનો એક અનુભવ

કુરાને શરીફનું નામ સાંભળતાં મને જણાયું કે તે બહુ ખુશી થયો. તે પછી તો લગભગ અર્ધો કલાક મારી અને તેની મીઠી વાતો થઇ અને તેણે અને તેની સ્ત્રીએ ખુદાના સોગંદ પૂર્વક માંસ-મચ્છીનો ત્યાગ કર્યો.

અમારી આ મુસાફરીમાં આવા સેંકડો પ્રસંગો સાંપડ્યા છે, પરન્તુ તે બધાનો ઉલ્લેખ કરવો આ સ્થળે અશક્ય છે.

માલાણી પરગણાનું મુખ્ય નગર બાડમેર છે. એ પહેલાં કહેવામાં

નવું બાડમેર.[1] આવ્યું છે, અત્યારનું 'બાડમેર' એ એક પહાડની ટેકરી નીચે નવુ વસાએલું ગામ છે. જોધપુરલાઇનનું આ મોટું; સ્ટેશન છે. વ્યાપારનું મોટું મથક છે. અહિંથી જેસલમેર ૧૧૦ માઇલ થાય છે. જેસલમેરની યાત્રા કરવા જનારા જૈન યાત્રાળુઓને બાડમેરથી જેસલમેર જવું વધારે અનુકૂળ થાય છે. ઘણા લોકો અહિંથીજ જાય છે. કોઇ કોઇ સાધુ સાધ્વીઓ પણ આ રસ્તે જાય છે.

કહેવાય છે કે-જૂના બાડમેરનો નાશ થયા પછી વિ. સં. ૧૮૦૧ માં રાવત રતાજી દ્વારા આ ગામ વસાયું હતું. પરન્તુ, આ વાત ક્યાં સુધી સાચી છે, એ કહી શકાતું નથી. કારણ કે અહિંનાં જુનાં જૈનમંદિરો પૈકીના કોઇ કોઇમાં આથી પહેલાંના શિલાલેખો વિદ્યમાન છે.

બાડમેરની આવક ત્રણસો જાગીરદારો વ્હેંચી લે છે જેમાં પાંચ મુખ્ય છે. આ જાગીરદારોને 'રાવત'નું બિરૂદ છે. હવે આવક એટલી બધી ઘટી ગઇ છે કે બિચારા 'રાવતો' હવેલીઓ છોડી છોડીને ગામડાઓમા ચાલ્યા ગયા છે બાડમેરની ટેકરી ઉપર અનુક્રમે ચઢતાં ઉતરતા બનેલી હવેલીઓનું દૃશ્ય ઘણુંજ સુંદર લાગે છે.

કહેવાય છે કે સં. ૧૮૮૯માં બ્રીટીશ ગવર્નમેન્ટની ફોજે આવીને બાડમેર લૂટ્યુ હતું અને બાડમેરના કેટલાક જાગીરદારોને પકડી કાઠીયાવાડમાં રાજકોટ લઇ જઇ નજરકેદ રાખ્યા હતા. પછી કચ્છ ભુજના દરબારે જામીન થઇ તેમને છોડાવ્યા હતા તે પછી સં. ૧૮૯૨માં આ પરગણુ ફરીથી જોધપુરની સત્તા નીચે આવ્યું સર પ્રતાપસિંહજીની કાર્યકુશળતાનું આ પરિણામ હતું, તેથી માલાણી પરગણામાં ગવાય છેઃ-

બિધબિધ રાજી રાખીયા અંગ્રેજને આપ
માલાની પાછી લીની, માત હદો પરતાપ

પ્રકરણ ૬ ઠું
માલાણી

---

1 જુના અને નવા બન્ને બાડમેરના સબંધમાં બે લેખો સ્વ. મુનિ હિમાંશુવિજયજીએ લખ્યા હતા આ બન્ને લેખો મારા સંપાદિત કરેલ "શ્રી હિમાંશુવિજયજીના લેખો" એ નામના પુસ્તકમાં પ્રકટ થયા છે

મુખ્ય પરગણાં

બાડમેર પરગણામાં મોટા ઠેકાણાં પાંચ છે **જસોલ**, **સીણાદરી**, **બાડમેર** **ગુડા** અને **નગર**. આ પાંચે ઠેકાણાના જાગીરદારો સોનાનવાસ (પગમા સોનુ પહેરવાની સત્તાવાળા) છે **જસોલ** અને **સીણાદરીના** જાગીરદારોને 'રાવલ'ની પદવી છે ગુડાના જાગીરદારને 'રાણા' નો ખીતાબ છે. **નગર** અને **બાડમેરના** જાગીરદારો 'રાવત' નો ઇલકાબ ધરાવે છે. આ પાંચ ઠેકાણામા સૌથી મોટુ આબાદીવાળુ ગામ **બાડમેર** છે રેલવે સ્ટેશન છે. અને હાકેમ વિગેરે ઓફીસરો પણ અહિ રહે છે.

વસ્તી

બાડમેરમાં કુલ ૪૦૦૦ માણસની વસ્તી છે. જેમાં મુખ્ય વસ્તી ઓસવાલ જૈનોની છે. ઓસવાલ જૈનો બધા ય શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક જૈન છે. જૈનોનાં ૪૦૦ ઘર એટલે લગભગ પંદરસો માણસોની વસ્તી કહેવાય. આ સિવાય જોષી બ્રાહ્મણનાં ૩૦૦ ઘર અને અગ્રવાલ મહેશ્વરીના પણ ઘર ઘણાં છે. આ બાડમેરની વસ્તી સારી અને ઉજળી છે.

પ્રકરણ ૬ ઠું

માલાણી

ઉપજ

બાડમેર વ્યાપારનું પણ એક મથક છે. અને તેથી દિવસે દિવસે **બાડમેરની** આબાદી વધતી રહી છે. **બાડમેર** પરગણામાં ખત્રી-રંગારા ઘણા છે. આ પરગણામાં ઘઉં, ઘી, ગુંદ, ઊન અને બાજરાની ઉપજ વધુ થાય છે. તે સિવાય મુલતાની માટી, પેટ્રોલ સાફ કરવાની માટી, મેટ અને પત્થરોની ખાણો છે. આની મોટી આવક **જોધપુર** દરબારને થાય છે.

વેષ વ્યવહાર

બાડમેરના લોકોનો, તેમા યે ખાસ કરીને સ્ત્રિઓનો વેષ ઘણોજ વિચિત્ર છે. સ્ત્રિઓના વેષમાં **જેસલમેર** તરફની અસર છે. છાતી એક કામળીના ટુકડાથી ઢાકે છે. અને ઓઢણાથી શરીરનો ખંભો અને હાથને ઢાંકે છે અહિંના સ્ત્રી પુરૂષો ખૂબ મજબૂત, સાદા અને મહેનતુ હોય છે ફેશનનો સ્પર્શ નથી. ધધો મજૂરી કરી ગુજરાન કરે છે ઘણા ખરા ઓસવાલ જૈનો અને બ્રાહ્મણો ઊંટોથી ભાડાં કરવાનો ધધો કરે છે. ધાર્મિક જ્ઞાન નહિં હોવા છતાં ધર્મના શ્રદ્ધાળુ છે.

જે બાડમેરના સંબંધમાં ઉપર પરિચય આપવામાં આવ્યો છે, તે નવું વસાએલું છે. પરન્તુ પ્રાચીન બાડમેર,

જૂનું બાહડમેરુ

તે તો આ બાડમેરથી લગભગ ૧૪ માઇલ અને જસાઇ સ્ટેશનથી લગભગ ચારેક માઇલ દૂર થાય છે. અત્યારે આ સ્થાન 'જૂના' ના નામથી ઓળખાય છે. નકશામાં પણ આનો 'જૂના' ના નામે ઉલ્લેખ છે.

'માલાણી' પરગણામાં આ એક ઐતિહાસિક પ્રાચીન સ્થાન છે. પ્રાચીન શિલાલેખો, પટ્ટાવલીઓ અને બીજાં પુસ્તકોમાં આ ગામનું નામ 'બાડમેરુ' 'બાડમેર નગર' એ નામે ઉલ્લેખ થએલો જોવાય છે. સોલંકીઓની આબાદીના સમયમાં આ નગર ઉન્નત દશામાં હતું. અનેક જૈન અને હિંદુ મંદિરો અહિં મૌજૂદ હતા. અત્યારે તેનાં અવશેષો, તેની પ્રાચીન જાહોજલાલીની સાક્ષી પૂરી રહ્યા છે અનેક જૈનાચાર્યો અને ધનાઢ્ય શ્રાવકોથી આ 'જૂના' નો ઇતિહાસ ઉજ્જવળ બનેલો છે.

પ્રકરણ ૬ ઠું
માલાણી

ઉત્પત્તિ

આ બાહડમેરુ ક્યારે વસાયું, એનું પ્રમાણ નહિં મળતું હોવા છતાં, બારમી સદીમાં તો તે હયાત હતું, એવું કેટલાક પ્રમાણોથી સિદ્ધ થાય છે. વિ. સં. ૧૧૧૧માં મુગલોએ ભિનમાલનો નાશ કર્યો, ત્યારે પરમાર વંશના રાઉત સોમકરણજીના વંશનાં રાય 'ગાંગા' ભિન્નમાલથી ભાગીને બાહડમેર ગયા હતા. ત્યાં પરમારવંશનો દેવડ રાજા હતો.[1]

વિક્રમની તેરમી શતાબ્દિમાં ઉદ્ધરણ નામનો મંત્રી થઇ ગયો. તે જૈનધર્મ પાળતો હતો. તેના પુત્ર કુળધરે બાહડમેરુમાં 'ઉત્તુંગતોરણ' નામનું જૈનમંદિર બનાવ્યાનો ઉલ્લેખ શ્રી ક્ષમાકલ્યાણજીની ખરતરગચ્છની પટ્ટાવલીમાં મળે છે[2]

આ ઉલ્લેખો ઉપરથી બાહડમેરુ વિ. સં. ૧૧૧૧ પહેલાં વસાયું હતું, એ તો નક્કી છે.

---

૧ (જૂઓ અંચલગચ્છની મોટી પટ્ટાવલી પૃ. ૨૦૪)

૨ (જૂઓ ખરતરગચ્છની અપ્રકાશિત પટ્ટાવલી, પૃ. ૧૨)

આ તરફ વસતા લોકોની દંતકથાઓ અને શિલાલેખો ઉપરથી જણાય છે કે છેક સત્તરમી શતાબ્દિ સુધી પણ આ નગર સમૃદ્ધ હતું. કહેવાય છે કે આ નગરમાં એકસો ચાલીસ કુવા હતા.

અહિંના એક જૈનમંદિરના જે અવશેષો પડયાં છે, તેમાં એક વિ. સં. ૧૩૫૨નો શિલાલેખ છે. આ મંદિરમાં કુલ પાંચ શિલાલેખો છે વૈષ્ણવમદિરોનાં ખંડેરો પણ મૌજૂદ છે.

પ્રકરણ ૬ ઠું

માલાણી

'**માલાણી**' પરગણામાં બીજું ઐતિહાસિક પ્રાચીન સ્થાન છે કિરાડુ. ઉપર બતાવ્યું તે '**જૂના**' (જૂના બાડમેર)થી લગભગ ૧૦ માઇલ, અને **ખડીન** (Khadin) સ્ટેશનથી ૩ માઇલ અત્યારના '**હાથમા**' ગામની પડોશમાં એક કિરાડુ નામનું ગામ છે. અહિં પ્રાચીન શિલ્પકળાનો આદર્શ ખડાં કરતા પાચ આલીશાન મદિરો છે. તેમાંનું મોટું મદિર મહાદેવનુ છે. તેમાં ચાર શિલાલેખો છે. આ શિલાલેખો ઉપરથી જાણી શકાય છે કે અહિંનો રાજા, મહારાજા કુમારપાળની આજ્ઞામા હતો. એ શિલાલેખોમાં ગુજરાતના કેટલાક સોલકી વશના રાજાઓનાં મહારાજા કુમારપાળ સુધીનાં નામો આપેલાં છે.

કિરાડુ

અમે **બાડમેર** ગયા, ત્યારે ત્યાંના હાકીમ મગરૂપચદજી ભંડારી હતા. આ મહાનુભાવ એટલા બધા સહૃદય, કાર્યકુશલ, શાંત અને પ્રામાણિક છે, કે તેમની આખા સ્ટેટમાં ઘણી તારીફ છે. હમણાં તો તેઓ **જોધપુર**માં **સીટી** કોટવાલના સૌથી મોટા હોદ્દા પર છે. આવીજ રીતે **બાડમેર** સ્ટેશનના સ્ટેશન માસ્તર **મનમોહનચંદજી** ભડારી પણ બહુ સજ્જન દરેક શુભપ્રવૃત્તિમાં ઉત્સાહથી ભાગ લેનારા છે. થાણેદાર કિશોરમલજી, રીડર પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ **માનમલજી**, કસ્ટમ પોત્તદાર **માનચંદજી**, સરકારી ડોકટર **સંપતલાલજી**, હેડકોન્સ્ટેબલ પોલીસ બહાદુરમલજી એ બધા યે અધિકારીઓ જૈન હતા, અને તેમણે અમારી પ્રવૃત્તિમાં ખૂબ ઉત્સાહથી ભાગ લીધો હતો. શહેરના આગેવાન જૈનોમાં શેઠ વ્રજલાલજી, શેઠ **અમોલખચંદજી**, **જુહારમલજી** અને બાઇઓમાં ફુલીબાઇ ઘણાંજ ભકિતભાવવાળાં છે.

વિશિષ્ટ વ્યકિતઓ

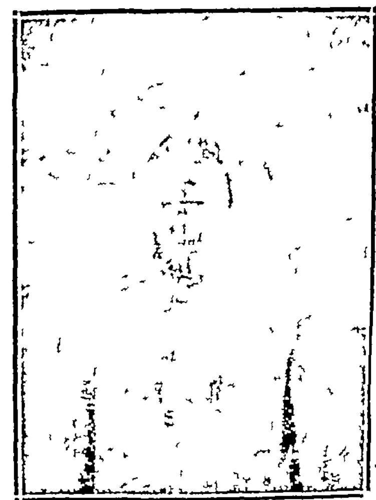

હીઝ હાઈનેસ મહારાજા સાહેબ ઉમેદસિંહજી બહાદુર
મહારાજા સાહેબ જોધપુર

શ્રીયુત મનમોહનચંદજી ભંડારી,

શ્રીયુત મગરૂપચંદજી ભંડારી

અહિંના યતિ શ્રીનેમિચંદજી સારા વિદ્વાન્ અને સજ્જન માણસ છે. તેમની પોતાની લાયબ્રેરીમાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોનો ભંડાર પણ સારો છે.

બાડમેરમાં પાંચ જૈન મંદિરો છે. લગભગ સત્તરમી સદીથી પહેલાનાં હોય, એમ જણાય છે. અંચળગચ્છનું મંદિર પહાડીની ટેકરીમાં ઘણું ઉંચું છે. આખા ગામનું દશ્ય અહિંથી સુંદર રીતે દેખાય છે.

બાડમેર મારવાડનું એક પરગણું હોવા છતા, મારવાડની ભાષામાં અને અહિંની ભાષામાં થોડું અંતર છે. અહિંની ભાષામાં સિંધી, મારવાડી અને ગુજરાતીનું મિશ્રણ છે,

પ્રકરણ ૬ ઠું
માલાણી

માલાણી પરગણું 'ભુણાવાવ' સ્ટેશનથી ૧ાા માઇલ આગળ વધ્યા પછી પૂરૂં થાય છે. એટલે

સ્ટેશન માસ્તરોની સજ્જનતા

મારવાડની હદ સમાપ્ત થતાં સિંધ ગવર્નમેન્ટની હદ શરૂ થાય છે. ખોખરેપાર સ્ટેશન ઉપર બન્ને તરફના સિપાઇઓ રહે છે. જો કે જોધપુર લાઇન તો ઠેઠ હૈદ્રાબાદની પાસેના મીરાની સ્ટેશન સુધી ગઇ છે.

અહિં સુધીનાં દરેક સ્ટેશનના સ્ટેશન માસ્તરો ઘણાજ ભલા, અને ભક્તિવાળા દેખાયા. લગભગ બધા યે જોધપુર સ્ટેટના અથવા ગુજરાતી કે કોઇ કોઇ સ્થળે યૂ. પી. ના રહેવાસી હતા. અમારૂં સિંધ તરફ જવું, તેમને ઘણુંજ આશ્ચર્યજનક લાગતું. કેટલાકો એકથી વધારે દિવસ રાખવાનો આગ્રહ કરતા, અને ભક્તિનો લાભ લેતા.

卐

પ્રકરણ ૭ મું
સિંધ-મીરપુરખાસ

સ્વભાવ પરિચય

મારવાડ અને સિંધની હદ, સાથેજ મળેલી છે. ગયા પ્રકરણની અંતમાં આપણે જોયું તેમ, મુણાવાવ સ્ટેશનથી લગભગ દોઢ માઇલ આગળ વધતાં મારવાડની હદ પૂરી થાય છે, અને સિંધ શરૂ થાય છે. મારવાડ અને સિંધ કંઇકને કંઇક વિશેષ ખાસિયતો ધરાવે છે. કોઇપણ દેશમા કઇક તો પોતાની વિશેષતાઓ હોયજ છે. મારવાડ અને સિંધ પણ પણ તેનાથી બચ્યા નથી.

આંકડે કી ઝોપડી, ઔર ફોગનકા સાગ।
બાજરેકી રોટી, ઔર મોઠનકી દાલ॥
દેખી રાજા માનસિંગ તેરી મારવાડ॥

ઉત્તર

સિંધ ગિંધ પૂજા જિંદ પીરકી,
અગ્રેકી સવારી કરે, ચાલ ચલે અમીરકી।
મોથડાંકી માર પડે, જબ શુદ્ધ ન રહે શરીરકી,
દેખી તેરી સિંધ ગિંધ પૂજા જિંદ પીરકી॥

જોધપુરના મહારાજા માનસિંગના સમયમાં કોઇ સિંધી અને મારવાડીના આસપાસમાં થએલા વિવાદની એ કડીઓ ઉપર આપવામાં આવી છે. બન્નેએ એક બીજાના દેશની ખાસિયતો રજુ કરી છે.

પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ, સિંધમાં ૭૫ ટકા મુસલમાન, ૨૩ ટકા હિંદુ અને ૨ ટકા ક્રિશ્ચિયન, પારસી વિગેરે કોમો છે. જ્યાં મુસલમાનોની વસ્તી વધુ હોય ત્યાંનો દેશ ગંદો હોય, એ સ્વાભાવિક છે. સિંધમાં પ્રવેશ કરતાં આ ગંદાપણાનું દશ્ય આપણી નજરે પડવા લાગે છે. ઘણે ભાગે મુસલમાનો પગથી માથા સુધી કાળાં કપડાં પહેરે છે, અને હાથમાં કુહાડી રાખે છે. માટી અને ધૂળનો પાર નહિ, એટલે સફેદ કપડાં કાળાં થતાં વાર ન લાગે નહેરોદ્વારા પાણી આખા દેશમાં ફેલાવવામાં આવ્યું છે. એટલે માટી ચીકણી થઇ ગએલી હોય છે. ચારે તરફ ખેતરોમાં પાણી ભરેલાં હોય છે. એટલે મચ્છર અને ડાંસનો

કંઈ પાર નથી. હિંદુ કે મુસલમાન સૌ માંસ મચ્છીના ખાનારા, એટલે હિંદુ મુસલમાનના નામ માત્રના ભેદ સિવાય બીજી વિશેષતા ઓછી જોવાય છે કોઈ વાણિયાના ઘરે પહોંચી જાઓ, કે કોઈ સોનીના, કોઈ સુનારના ઘરે કે કોઈ લુહારના, ગમે ત્યા જાઓ, મચ્છી માસની દુર્ગંધ આવ્યા વગર નજ રહે ગામમાં પ્રવેશ કરતા કપડેથી હિંદુ ઓળખાતો માણસ પણ હાથમા માછલી કે પલ્લો ઉપાડીને જતો નજરેજ પડે અમારા જેવાને કોઈનુ મકાન ઉતરવા યે કામમાં ન આવી શકે.

સાંઈ પ્રત્યે શ્રદ્ધા

માછલી–માંસના ખાનારા હોવા છતાં "સાંઈ" પ્રત્યે શ્રદ્ધાવાળા તે અદ્ભૂત છે. સાધુસંતોને આ દેશના લોકો "સાઈ" તરીકે સંબોધે છે. ગામમાં "સાંઈ" આવ્યા છે, અને અમુક સ્થળે ઉતર્યા છે. એવી ખબર ગામમાં થાય એટલે જુદી જુદી કોમના મુખિયા અને બીજા લોકો ભેગા થાય. સૌ જુદી જુદી અથવા પંચાયતી મીઠાઈ કે પતાસા લઈને સાધુની પાસે આવે. નમસ્કાર કરે. સિન્ધના લોકોની એ શ્રદ્ધા હજુપણ ચાલી આવે છે કે **रिक्तपाणिर्न पश्येच्च राजानं दैवतं गुरुम्** 'રાજા, દેવ અને ગુરૂ પાસે ખાલી હાથે ન જવાય,' દિલના સરલ હોય છે મચ્છી માંસનો ખોરાક પેઢી દર પેઢીથી ચાલ્યો આવતો હોવા છતાં, ઉપદેશ મળતાં અને દિલમાં ખરી વસ્તુનું જ્ઞાન થતાં છોડતાં વાર લગાડતા નથી. ઘણા લોકો છોડ્યા પછી કદિપણ તેને અડતા નથી, જ્યારે કેટલાક સંયોગો ઉપસ્થિત થતાં પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ પણ કરે છે.

કોઈ ગૃહસ્થ અમને વિનતિ કરે કે મારે ત્યાં ભિક્ષા માટે પધારો, અને જો અમે એમ કહિએ કે 'તમારે ત્યા મચ્છીમાંસ ખાઓ છો, માટે અમે ભિક્ષા તમારે ત્યાંથી ન લઈ શકીએ,' તો તે આખી જીંદગી પર્યન્તને માટે પણ મચ્છીમાંસ છોડી દેવાને તૈયાર થાય જે હિંદુઓ મચ્છી માંસ છોડી દે છે, તો તેઓ પોતાને 'વિષ્ણુ' થઈ ગયો સમજે છે. કોઈ ગૃહસ્થ આપણને કહે કે હું તો બહુ વખતથી 'વિષ્ણુ' થઈ ગયો છુ, ત્યારે સમજી લેવું જોઈએ કે તેણે મચ્છી-માંસનો ત્યાગ કર્યો છે.

સુક્કામાંથી લીલું

મારવાડની હદ છોડયા પછી, ખોખરેપાર, વાસરવાહ, જાલુજો-ચેનરો, પરચેજી-વેરી અને ન્યૂછોર અહિં સુધી રેતીના ધોરા અને રેગીસ્તાન ચાલુ રહે છે. ન્યૂછોર ગામ ઘણુ મજાનું છે. વસ્તી ઠીક છે. સ્કુલ પણ છે. પરંતુ સ્ટેશન એટલે રેલગાડીનો એક ડબ્બોજ, આ ડબ્બામાં સ્ટેશનની ઓફીસ, સ્ટેશનમાસ્તરનું કુટુંબ અને બધું યે રહે.

ન્યૂછોરમાં વસ્તી સારી છે. ઉજળી વસ્તી છે. સ્કૂલ પણ છે. ત્રણસો ચારસો ઘરની વસ્તી છે. ૧૦ ઘર મહેશ્વરીનાં ને ૨૫-૩૦ ઘર બ્રાહ્મણનાં છે.

આ સ્ટેશનથી થોડાક આગળ વધ્યા, એટલે અજાયબીરીતે આખું વાતાવરણ બદલાઇ ગયેલું દેખાય છે. ચારે તરફ ખેતરોમાં પાણી. સડકની બન્ને બાજુએ લીલાં ઝાડો, ઘાસ-પાણી અને તેના લીધે મચ્છર, ડાંસનો પાર નહિ. ચાલતાં ચાલતા પણ જોઇએ તો દરેકના કપડાં ઉપર અસખ્ય જીવો બેઠાજ હોય, માખો બણબણતીજ હોય, એક માઇલ ઉપરનો ક્યાં સૂકકો પ્રદેશ, અને એક માઇલ જતાં જતા તો એકદમ બધી હવાજ ફરી ગઇ. જ્યાં ઝાડ પાણીનુ નામ નહિ, ત્યા એકદમ જ્યા જૂઓ ત્યાં પાણીજ પાણી ને ઝાડજ ઝાડ.

પ્રકરણ ૭ મું
સિંધ-મીરપુરખાસ

ગુજરાતની ઝાંખી

અહિની વસ્તીમાં ગુજરાતીની ઝાંખી થતાં અમને બહુ આશ્ચર્ય થયું. સિંધના પ્રદેશમા ગુજરાતની ઝલક ક્યાંથી? પૂછતાં માલૂમ પડયુ કે થરપારકર જીલ્લાનુ આ ગામ છે. અહિંની સ્કુલ અને કન્યાશાળામાં પાંચ ચોપડી ગુજરાતી ભણાવાય છે, સિંધી અને હિંદી પણ ભણાવાય છે. ગૃહસ્થો હિસાબ વગેરે ગુજરાતી ભાષામાં રાખે છે બોલી ગુજરાતી છતાં સિંધી મિશ્રિત બોલે છે; ગુજરાતની થોરની વાડો આખા વિહારમાં અહિંજ જોવામાં આવી.

ધોરોનારો

મારવાડથી મીરપુરખાસ સુધીના વિહારમાં ધોરોનારોનું મુકામ અમારી આ યાત્રામાં યાદગાર ગણાવવું જોઇએ. સિંધમાં પ્રવેશ કર્યા પછી ચારે તરફ પાણીથી ભરેલાં ખેતરો, સડકની બન્ને બાજુએ ઝાડો, ચીકણો રસ્તો, ભેજ

અને મચ્છર-ડાંસનો પાર ન હતો. પરન્તુ ધોરોનારોએ અમને પાછા રેતીના પહાડોના દર્શન કરાવ્યાં. બે માઈલ સુધી લાગટ રેતી અને રેતીના ધોરા આવતાજ રહ્યા. ધોરોનારો એક વ્યાપારનું સારૂં સ્થાન જણાયું. સ્ટેશન મોટું છે. બજાર છે. જીન છે, અને જીનવાળાઓના બંગલા છે. પણ મુસલમાનોનું એટલુ બધું જોર છે કે વાતવાતમાં અહિં ખૂન થતાં વાર લાગતી નથી. સ્ટેશન માસ્તરો અને સ્ટેશનના બીજા નોકરો અહિની મુસલમાન પ્રજાથી ડરીને રહે છે કહેવાય છે કે ખુલ્લા બકરાનો કે ગાયોનો વધ કરતા જરાપણ લોકો અચકાતાં નથી.

કરાચીના શેઠીઆઓ

અહિં અમે ત્રણ દિવસ મુકામ રાખ્યો. કરાચી જૈન શ્વે. મૂર્તિપૂજક જૈનસંઘની મેનેજીંગ કમીટીના પ્રમુખ શેઠ છોટાલાલ ખેતશીની આગેવાની નીચે મેમ્બરો અને બીજા કેટલાક શ્રાવકો મળીને પચ્ચીસ ત્રીસ શેઠીઆઓ અહિં આવ્યા ખૂબ ઉપદેશ અને એક બીજાનો પરિચય કરવાનો પ્રસંગ અહિં મળ્યો.

પ્રકરણ ૭ મું
સિંધ–મીરપુરખાસ

સાધુઓનુ સમ્મિલન

સ્થાનકવાસી સાધુ ઘાસીલાલજી નવ ઠાણા સાથે હૈદ્રાબાદથી વિહાર કરતાં મારવાડ તરફ જઈ રહ્યા હતા, તેઓનો ભેટો અહિં થઈ ગયો. કરાચીના ખીમચંદ શાહ, ભાઈ સોમચંદ તથા ત્રિભોવનદાસ શાહ એ ત્રણ સ્થાનકવાસી આગેવાન ગૃહસ્થો પણ તેમની ભક્તિ માટે અહિં આવ્યા હતા. સિંધ જેવા માંસાહારી પ્રદેશમાં બન્ને સંપ્રદાયના લગભગ પંદર સાધુઓનું મિલન થાય અને સિન્ધમાં જૈનધર્મના પ્રચાર સબંધી વાટાઘાટ થાય એ પણ દિવસ એક સ્મરણીય દિવસ લેખી શકાય, શ્રીમાન્ ઘાસીલાલજી બે ચાતુર્માસ કરાચીમાં કરીને મારવાડમાં પાછા વળી રહ્યા હતા. એમને કરાંચીના જૈનો અને જનતાનો સારો અનુભવ હતો. ત્યાંનાં મળેલા કરાંચીના પેપરોમાં આ સાધુઓની ટુકડી સંબંધી જે કંઈ નિંદાજનક છપાયું હતી, એ વાંચવામાં આવેલ આ સંબંધી પાછી વાતચીત તેમણે પોતે કરી, કરાંચીના સ્થાનકવાસી સંઘનો આખો મિલન મળી અ-

રજુ કર્યો. સ્થાનકવાસી સાધુ હોવા છતાં, તેમણે કરાચીના મંદિર માર્ગી સંઘની વધારે તારીફ કરી. તેમની વિરુદ્ધમાં આટલું બધું આંદોલન શાથી થયું ? તેમણે વર્ણવી એવા પ્રકારની એમના મનને દુભાવનારી બીના શાથી બની ? એ વિગેરે ઘણી વાતો તેમણે કહી. કરાચીના સ્થાનકવાસી સંઘમાં આવો ઉલ્કાપાત બને, એ તો બહુજ દુ:ખકર્તા મને લાગ્યુ.

મૂર્તિપૂજાની ચર્ચા

આ પ્રસંગે કરાંચીના સ્થાનકવાસી સંઘ તરફથી તેમણે બહાર પડાવેલ 'ઉપાસક દશાંગ' સૂત્રમાં મૂર્તિપૂજા સંબંધમાં તેમણે કરેલા અનર્થો સંબંધી ઘણી વાત નીકળી. "જે કરાચીના શ્વેતાંબર મૂર્તિ-પૂજક સંઘે તમારી આટલી બધી ભકિત કર્યાનું જણાવો છો. તે સંઘનો પણ જરા યે ખ્યાલ રાખ્યા વિના નિરર્થક મૂર્તિપૂજાના પ્રશ્નને છેડવો અને તેનો વિરોધ કરી સમાજમાં કોલાહલ મચાવવો અને વધુ ચર્ચા ઉભી કરવી, એમાં શકિતનો કેટલો બધો વ્યય થાય છે, અને બીજાં કરવાનાં કાર્યોથી કેટલા બધા પાછા પડાય છે, એ બહુ વિચારવુ ઘટે છે જે વખતે આખા દેશમાં સંગઠનનો પવન ફૂંકાઇ રહ્યો છે, અને એકતા દ્વારા દરેક સમાજ અને ધર્મવાળાઓ પોતાની ઉન્નતિ સાધવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે તે વખતે જૂની ચર્ચાને કબ્રસ્તાન માંથી બહાર કાઢી તેના ઉપર ચુંથણા ચુંથાએ, અને એક બીજાને સાચાખોટા ઠરાવવા પ્રયત્ન કરીએ, એ આ જમાનામાં કયાંસુધી યોગ્ય છે. એ વિચારી જોશો. ફાયદો શુ થયો ? તમારા લખાણ ઉપર મૂર્તિપૂજક સાધુઓ ઉતરી પડયા. હજુ પણ ઘણા લખી શકે તેમ છે. અને લખવા તૈયાર છે કરાચીના મૂર્તિપૂજક અને સ્થાનક-વાસી સંઘનુ જે સંગઠન છે, એમાં મૂર્તિપૂજક સંઘને મનમાં થોડી પણ ગ્લાનિ ઉત્પન્ન કરવાનુ તમે નિમિત્ત આપ્યુ. સ્થાનકવાસી સંઘે તો તમારો જે સત્કાર (?) કર્યો, એ તમે મારી આગળ હમણાંજ કહી ચુકયા છો. એટલે આ જમાનામાં આપણી શકિતઓને સંગઠિત કરીને અહિંસા અને જૈનધર્મના સિધ્ધાંતોનો પ્રચાર કરવાનું લક્ષ્યમાં રાખીયે, તો: કેટલું બધું કાર્ય થઇ શકે? "

વિગેરે મારા નિવેદનને તેઓ બહુજ ધ્યાનપૂર્વક સાંભળતા રહ્યા.

તેમણે બચાવમાં અમુક માણસનાં કારણે મારે એમાં લખવું પડયું, એમ જણાવ્યું, પરંતુ એક વ્યકિતના કારણે આખા સિદ્ધાંત ભેદનો વિષય ચર્ચીને સમાજમાં અઘટિત ચર્ચાઓ ઉભી કરવી, એ ઠીક નથી. એ મારૂં કહેવું, તે વખતે તો તેમને જરૂર ગળે ઉતર્યું. લગભગ બે અઢી કલાકની અમારી એકાંત મુલાકાત આનંદપૂર્વક પૂરી થઇ. બીજા દિવસે તેમણે મારવાડ તરફ વિહાર કર્યો.

નહેરોના પુલો

આ પ્રાંતમાં એક બીજી મુશ્કેલી ખતરનાક હતી. અને તે નહેરોના પુલોની. એક પછી એક નહેરો આવવા લાગી નહેરો પાણીથી ભરેલી. બીજો રસ્તો મળે નહિ. એટલે પુલ ઉપર થઇનેજ ચાલવાનુ. પુલ ઉપર કઠોડો કે પાટીયાં કઇ ન મળે રેલના પાટાની નીચે આડી નાખેલી સ્લીપરો ઉપર ચાલવાનું. જે લોકોને આવી સ્લીપરો ઉપર ચાલવાનો અભ્યાસ ન હોય, એવાઓને આવા પુલ ઉપરથી ચાલવું ઘણુજ જોખમકારક–ભયવાળું લાગે. નીચે પાણી ધમધોકાર ચાલ્યું જતુ હોય; એટલે જરા નીચે જોવાથી અંધારા અને ચક્કર આવે. કોઇ કોઇ સ્થળે નહેરોનો પટ બહુ પ્હોળો હોય છે, એટલે પુલ બહુ લાંબા હોય સ્લીપર ઉપર ચીકાશ થઇ ગઇ હોય, એટલે ધીરે ધીરે ટેકા મૂકી મૂકીને ચાલવુ પડે બીજી તરફથી સ્હામેથી કે પાછળથી ગાડી આવવાનો ભય રહે, હાય, ગાડી આવી જશે તો'? જેની ભય-સંજ્ઞા વધારે હોય, એને તો આવે સ્થળે કષ્ટનો જે અનુભવ થાય, એ વર્ણવ્યો વર્ણવી શકાય નહિ. એવો માણસ પુલને પૂરો કરી જમીન ઉપર પહોંચે, ત્યારે એમ સમજે કે 'હા......શ, મને નવો અવતાર મળ્યો." અભ્યાસવાળા માણસો અથવા નિર્ભય માણસો બેધડક ગીધા ચાલ્યા જાય છે. આવા પુલ ઉપર ચાલતાં નીચે દષ્ટિ ન કરવી. સાધારણ આગળ દષ્ટિ કરીને સીધા ચાલ્યા જવાથી જરાપણ ચક્કર કે અંધારા આવતાં નથી. બીજી લાઇનોમા આવા પુલો ઉપર બે પાટાઓની વચમાં પતરાં કે પાટીયા જડેલાં હોય છે. પણ આ તો આપુની ગાડી! આવા પુલો આવતા ત્યારે બધાઓના મુખથી નિકળતું "જોધ-પુર સરકારે આવા રસ્તે પાટીયાં લગાવ્યા હોત તો, એમાં શું ખર્ચ થઈ જવાનું હતું?"

પ્રકરણ ૭ મું
સિંધ-મીરપુરખાસ

મીરપુરખાસ

મીરપુરખાસ એ સિંધનો એક જીલ્લો છે. જીલ્લા કલેકટરની ઓફીસ અહિં રહે છે. રેલ્વે સ્ટેશન બહુ મોટું છે. વ્યાપારનું પણ સ્થાન છે. રેલ્વે કંટ્રોલ ઓફીસ પણ અહિં છે. અહિં કેટલીક વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓએ જે ભક્તિ બતાવી, તેમાંના મુખ્ય આ છે.

વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

જોધપુર લાઇનના કન્ટ્રોલર હરગોવિંદદાસભાઇ, કે જેઓ 'રાવસાહેબ' તરીકેજ આખી લાઇનમાં અને એમના મિત્રોમાં પ્રસિદ્ધ છે, તેઓનું હેડ ક્વાર્ટર **મીરપુરખાસમાં** છે. સાચી ગૃહસ્થાઇની મૂર્તિ, સાદો વેષ, સાદું જીવન, અને રૂંવાડે રૂંવાડે સાધુભક્તિ. અમારો કંઇપણ પરિચય ન હોવા છતાં દરેક સ્ટેશન ઉપર સ્ટેશન માસ્તરને તેઓ સંદેશો પહોંચાડે અને અમારી પાર્ટીને કંઇપણ અડચણ ન આવે, એવી વ્યવસ્થા રખાવે. જાતે બ્રાહ્મણ છતાં ધર્મસહિષ્ણુતા એટલી બધી છે કે ધાર્મિક મતભિન્નતાની ગંધ સરખી પણ એમને સ્પર્શી નથી. ધીરે બોલવું, મીઠું બોલવુ અને ઓછું બોલવું, આ એમની ભાષાપ્રકૃતિ તન-મન-ધનથી સાધુઓની અને મહેમાનોની ભક્તિ કરવા ખડે પગે ઉભા રહેવું, આ એમની આદર્શતા. તેમનો મીઠો સ્વભાવ, અને સાચા દિલનો વિનય જોઇને કોઇને પણ પ્રેમ થયા વગર ન રહે. ન કેવળ તેઓ પોતેજ, તેમનુ આખું કુટુંબ સંસ્કારી, વિનયી, નમ્ર અને ભક્ત છે.

તેમનીજ સાથે બીજા કન્ટ્રોલર **રામસ્વરૂપજી** પંજાબી હતા આ બન્નેની જોડી એટલે જાણે રામ લક્ષ્મણની જોડી. **રામસ્વરૂપજી** તર્ક, વિતર્ક કરવામાં બહુ હોંશિયાર. એમનુ પણ આખુ યે કુટુંબ ભક્તિવાળુ.

ટીકીટ ક્લેકટર **જસવન્તરાજજી** અને **પુરૂષોતમદાસજી** વિગેરેની મંડળી **મીરપુરખાસમાં** ખાસ સેવાભાવી મંડળી જોવાઇ.

મીરપુરખાસના મેયર અને આર્યસમાજના પ્રધાન, ગુરૂદિત્તામલજી વૃદ્ધ હોવા છતાં, એક યુવાન જેટલું જબરદસ્ત કામ કરે છે, આ મહાનુભાવ '**મીરપુરખાસ ગેઝેટ**' નામનું સિંધીમાં એક

પત્ર પણ કાઢે છે. **મીરપુર**માં અમારા બે ત્રણ વ્યાખ્યાનો કરાવવામાં તેમની ખાસ આગેવાની હતી, હિન્દુ બ્હેન બેટીઓને નસાડી-ભગાડી લઇ જનારા લોકોની સામે તેઓ પ્રબળ પુરૂષાર્થ અને યુક્તિ વાપરે છે. અને તેમ કરીને ત્રણ ગુણી મુસલમાનોની વસ્તી વચ્ચે હિન્દુ જાતિનું રક્ષણ કરે છે. તેઓ સિંધના એક પ્રતિષ્ઠિત સિંધી ગૃહસ્થ છે, અને આર્યસમાજી છે

પ્રકરણ ૭ મું

સિંધ-મીરપુરખાસ

મેલેરિયા

મીરપુરખાસ, એટલે મેલેરિયાનો મહાસાગર. ચારે તરફ નહેરો અને ચારે તરફ પાણી ભરેલાં હોવાના કારણે અહિં ભેજ વધારે રહે છે અને તેના લીધે મચ્છરોનો ઉપદ્રવ પણ ખૂબ છે, પરિણામે મેલેરિયાનું જોર અહિં વધારે છે. અમારી આખી મંડળીને થોડે ઘણે અંશે મેલેરિયાની અસર અહિંથી લાગુ પડી, એમ કહી શકાય.

કમમાં કમ જેને તાવ નહિં આવ્યો હોય, એણે પણ થોડા ઘણા મેલેરિયાના જીવો ઉપાડયા તો હશેજ. આ લેખક તો ત્યાંજ પટકાયો. ૧૦૫॥ ડીગ્રી બુખાર. સારૂ થયું કે—એક ડાકટરે વીસગ્રેન કવીનાઇનનું ઇન્જેકશન મારી બેજ દિવસમાં ચાલતો કરી દીધો

જરા તાવ ઉતરતા જ ૭ મી એપ્રીલે અમે **મીરપુર** છોડી જ દીધું.

卐

પ્રકરણ ૮ મું
સિંધ : હાલા

અત્યાર સુધીમાં અમારો વિહાર રેલના રસ્તે પાટે પાટે થએલો. એટલે સ્ટેશન સિવાય અમને સિંધની ખરી સ્થિતિ જાણવાનું બીજું કોઇ સાધન ન હતું. મોટે ભાગે ઉજાડ સ્ટેશનો, વસ્તીહીન, એટલે ચોકક્સ થોડા માણસોના પરિચય સિવાય વધારે પરિચય કરવાનો સમય ન્હોતો પ્રાપ્ત થતો. હવે અમારે અહિંથી **સિંધ**ના ઉંડાણમાં ઉતરવાનું હતું.

હાલા તરફ પ્રયાણ

મારવાડ છોડીને **સિંધ**માં પ્રવેશ્યા પછી **ધોરાનારા** સ્ટેશન સુધીમાં અમારો સ્વપ્ને ય ખ્યાલ ન હતો કે કરાચી પહોંચીએ, ત્યાં સુધીમાં આ રેલની લાઇન અમારે છોડવી પડશે. પરંતુ **ધોરાનારા**મા શેઠ કસ્તૂરચંદજી શેઠ પારેખ, **મહેરચંદજી** અને શેઠ **બાંકીદાસજી**નું એક ડેપ્યુટેશન **હાલા**થી આવ્યું. બેશક, 'હાલામા કંઇક જૈનોની વસ્તી છે અને ત્યાંના લોકો કદાચ વિનતિ કરવાને આવશે.' એવો કરાચીના મૂર્તિપૂજકસંઘના સેક્રેટરી તરફથી ઇશારો હતો. શેઠ કસ્તુરચંદજી શેઠ પારેખ, **મહેરચંદજી** વિગેરે **હાલા**ના આગેવાનો **ધોરાનારા** આવ્યા, અને તેમણે **હાલા** માટે વિનતિ કરી, ત્યારે અમને માલૂમ પડ્યુ કે **હાલા**માં શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક જૈનોની ખાસ વસ્તી છે. મંદિર છે, અને ઉપાશ્રય પણ છે. જે ગૃહસ્થો અમારી પાસે આવ્યા હતા, એમનો વેશ અને તેમાં ય ખાસ કરીને પાઘડી જોઇને અમને બહુ આશ્ચર્ય થયું કે આ પાઘડી ક્યાની ? **હાલા**ના ડેપ્યુટેશનની વિનતિનો સ્વીકાર કરવાની અમારી હિમ્મત એટલા માટે ન હતી કે, **મીર**પુરખાસથી કાચા રસ્તે જવાનું હતું. અને ગરમી પડવા લાગી હતી ગરમીના દિવસોમા સખ્ત લૂ, વંટોળિયા અને સાપોનો ઉપદ્રવ વધે છે, એવી અમને ખબર હતી. સમય લંબાઇ ગયો હોવાથી અમારે હવે એકપણ દિવસ વધારે ક્યાંય રોકાવવુ, બહુ જોખમ ખેડવા જેવુ હતુ. **ધોરા**નારોમા અમારો નિર્ણય અનિશ્ચિન્ત રહ્યો. છેવટે **મીર**પુરખાસમા પાછુ ઉપરના ગૃહસ્થોનું ડેપ્યુટેશન **હાલા**થી આવ્યું. ભવિષ્યના ઉદરમા શું ભર્યું છે ? સ્વપ્નમા પણ **હાલા** તરફ જવાનો વિચાર નહિં હોવા છતાં **હાલા** જવાનું નક્કી થયુ, અ, 'શ્રી **હિમાંશુવિજયજી**ના દેહાવસાનનુ નિર્માણ ત્યાં થયું હશે.' એજ કારણ તો નહિં હોય ? અમે **મીર**પુર-ખાસથી ૭મી એપ્રીલે **હાલા** તરફ પ્રસ્થાન કર્યું. **હાલા**ના ગૃહસ્થો

અમારી સાથે હતા. ગૃહસ્થોથી બની શકે તેટલી યોગ્ય સગવડ એ ગૃહસ્થોએ રાખી હતી.

રસ્તાની વિકટતા

મીરપુરખાસથી હાલા અને હાલાથી હૈદ્રાબાદ સુધીનો રસ્તો ઘણોજ વિકટ હતો. વિચિત્ર રસ્તો. કોઈ વખત રસ્તો મળે અને કોઈ વખત ન મળે. નહેરોના કારણે બાવળનાં ઝાડો એટલાં બધાં કે કઈ વખતે શૂળથી પગ કાણો થઈ જશે. એની ખબર ન રહે. ક્યારેક એવા મોટા ખાડાવાળો રસ્તો આવે કે એક એક હાથ પગ ધબ દઈને અંદર પડે. ધૂળથી ઢંકાએલો રસ્તો એટલે ખબર ન પડે કે હાથ ઊંડો ખાડો હશે કે બે હાથ? આવા રસ્તામાં થઈને જ્યારે મોટરના ખટારા જતા જોઈએ, ત્યારે તો જાણે ધરતીકંપ જેવું માલૂમ પડે. એ ખટારામાં બેઠેલા લોકો ઉછળી ઉછળીને એક બીજાની ઉપર પડતાં જોઈએ ત્યારે રસ્તામાં ચાલતાં પણ અમને સ્હેજે હસવું અને એમની મોટરની મુસાફરી માટે દયાજ આવે.

કોઈ કોઈ સ્થળે નહેરોનાં પાણી ફેલાયેલાં હોવાથી આખો રસ્તો કીચ્ચડવાળો અને મચ્છર-ડાંસથી ભરેલોજ હોય. નહેરોમાંથી કાઢેલા ન્હાનાં નાળાં એ તો ડગલે ને પગલે આવે. ઉંટ અને ગધેડાની દોડા-દોડથી અથવા કોઈ બેલગાડીના ચાલવાથી એ નાળાંની પાળ તૂટી ગઈ હોય, તો જાણે સાબરમતીમા પૂર આવ્યું હોય, એવું દેખાય.

હાલાથી હૈદ્રાબાદ સુધીનો રસ્તો પણ તેટલોજ વિકટ અને ભયંકર હતો. વખતો વખત આવતી નહેરો આવળીઆનાં જંગલો વિગેરેનો ઉપદ્રવ બરાબર રહ્યાજ કરતો.

ભિખારી કુતરાંનો ઉપદ્રવ

કોઈ કોઈ વખત રસ્તામાં એવી વિચિત્ર ઘટનાઓ બની જાય, કે જે આપણી જીંદગી સુધી યાદ રહે. આવી અનેક ઘટનાઓ પૈકીની એક ઘટના હતી ભિખારી કુતરાંની [illegible] હાલાથી હૈદ્રાબાદ જતાં એક [illegible] અને [illegible] [illegible]

ઘણુંજ જોખમકારક ગણાય છે. આ જંગલમાં અમારી મંડળી થોડીક છૂટી પડી ગઇ. સાધુઓ, અને કરાંચીના કેટલાક ગૃહસ્થો ઉપરાન્ત હાલાના પણ શ્રાવકો અમારી સાથે હતા. હુ મારી ચાલથી નીચું જોઇને સીધો ચાલ્યો જતો હતો આગળ પાછળ કોઇ માણસ ન હતું. અકસ્માત્ પાચ શિકારી કુતરાંએ આવીને મને ઘેરી લીધો. કુતરા એવા ડાકી અને ભયંકર હતા કે એકજ બચકુ ભરતાં માણસ લાખો થઇ જાય. ઉછળી ઉછળીને મારા શરીર ઉપર હુમલો કરે. મારે આ વખતે મારો બચાવ કરવાનો હતો, પંદર વીશ મીનીટ સુધી કુતરા મારી ચારે તરફ હુમલો કરતા રહ્યા અને હું બચાવ કરતો રહ્યો. ગુરૂદેવની કૃપાથી કુતરાઓ પોતાના હુમલામા ન ફાવી શકયાં. બરાબર આ વખતે મૃત્યુ મારી સામે તરવરતુ હતુ. એક કુતરાએ એક પગ પકડીને જો નીચે પટકી દીધો હોત, તો પાંચે કુતરાંને મારૂં શરીર ખલાસ કરતાં વાર ન લાગત. કુતરાને જરા પણ માર્યા વિના હું મારો બચાવ કરી રહ્યો હતો. થોડી વારમાં એક જંગલી માણસ દોડતો આવ્યો અને બીજી તરફથી અમારી સાથેના ગૃહસ્થો પૈકીના કરાચીવાળા ભાઇ ચતુર્ભુજ ઉંટ ઉપર તે સ્થાને પહોચી ગયા. કુતરા કુતરાને રસ્તે પડયા અને અમે અમારા રસ્તે પડયા.

પ્રકરણ ૮ મુ
સિધ : હાલા

લુવાણા વાણિયા

આ તરફના હિન્દુઓ પોતાને વાણિયા તરીકે ઓળખાવે છે. કેવા વાણિયા ? તો એ લુવાણા તરીકે કહે છે. લુવાણા, સોની, એ લોકોની વસ્તી લગભગ દરેક ગામમાં છે, પરતુ તે બધા યે મચ્છી-માંસ-પલ્લો ઉડાવનારા એટલુ જ નહિ પરન્તુ કેટલાક વાણિયા પોતે મચ્છી માસનો વેપાર પણ કરે છે.

ટટ્ટી જતાં પાણીનુ કામ નહિ.

એક વસ્તુ બહુજ અજાયબી ભરેલી માલૂમ પડી ભિંડશાહ નામના ગામમા ગામથી બહાર લોકલ બોર્ડના એક મુસાફરખાનામાં અમે ઉતર્યા હતા. સામેજ જંગલ હતું. કોઇ કોઇ સ્થળે હાથિઆ થુવરનાં ઝુંડ હતાં. લોકો પગથી માથા સુધી પહેરેલે કપડે હાથ હિલોળતા આવતા અને એ થોરિઆની વાડો તરફ જતા થોડીવારે ત્યાથી નીકળતા અને પછી ગામ તરફ

સિંધી સવાર—ગધેડા ઉપર

જતા. આમ અવારનવાર લોકોને ત્યાંથી આવતાં જતાં જોયા. તેજ વખતે હાલાના કેટલાક યુવકો મારી પાસે બેઠા હતા. મે તેમને પૂછ્યું 'સવારથી લોકો આ થોરની વાડ તરફ શા માટે જાય છે ને આવે છે? મને જવાબ મળ્યો કે– "તે લોકો ત્યાં ટટ્ટી જાય છે,' મેં કહ્યું– "જો ટટ્ટી જતા હોય તો હાથમા પાણીનો લોટો કે ડબલું વિગેરે કેમ નથી!" તેમણે કહ્યું:– "આ દેશમાં ટટ્ટી જાય ત્યારે પાણી લઇ જવાનો રિવાજ નથી, રસ્તે ચાલતા પત્થર અથવા ઢેફું હાથમા લઇ જાય, અને ત્યાં ટટ્ટી જઇને તેનાથી ઘસી નાખે, પાણીથી સાફ કરવાની એમને જરૂર રહેતી નથી" મને પેલી કવિતા યાદ આવી.

સિંધ ગિન્ધ, પૂત્ર જિન્દ પીરકી,
ગધેકી સવારી કરે ચાલ ચલે અમીરકી

સિધના લોકોની આ ગંદાઇનો આથી વધારે પુરાવો બીજો શું જોઇતો હતો? વાણિયા, બ્રાહ્મણ, સોની પણ સપૂર્ણ પહેરેલાં લુગડાંએ ટટ્ટી જાય અને પાણીનું નામ નહિ. ઢેફાથી સાફ કરે અને ઘરે જઇને પાછા પોતાનું બધું કામ કરે. આવો તો આ દેશજ જોયો. પણ મચ્છી–માસનો વેપાર કરનારા આવો ગંદવેડો રાખે તો તેમા નવાઇ જેવું શું છે?

ઊંટ–ગધેડાની સવારી

ઊંટની સવારી ને ગધેડાની સવારી એ તો ડગલે ને પગલે જ્યાં જૂઓ ત્યાં જોવામા આવે ક્યાંક બહાર જતાં આવતાં ગધેડાનું ભૂંકવું કેટલાક લોકો અપશુકન સમજે છે. આવા શુકન અપશુકનના વહેમમા પડેલા માણસોને આ દેશમાં ભારે ચિન્તા પડે. ગામ પરગામ જતાં ગધેડાનું સંગીત આગળથી ને પાછળથી સાંભળ્યા વિના ભાગ્યેજ રહે. એમાં કંઇ શક નથી કે સિંધના ગધેડાં એ બીજા દેશનાં ઘોડાઓને પણ માત કરનારાં છે. [illegible] કાઠિયાવાડનાં ગધેડાં અને અમે તેવા પવનવેગી ઘોડાઓની કે ઊંટોની [illegible] ઉતરતાં ગધેડાઓની [illegible] અમને [illegible] છે. [illegible] તેની કીમત [illegible] [illegible]

અને છૂટક ગધેડાઓની સવારીઓ સારા સારા શ્રીમન્તો પણ કરે છે. ગધેડા અને ઉંટ એ બેજ આ દેશની મુખ્ય સવારીઓ છે. આજે પણ ઉંટ એવા જબ્બરદસ્ત છે કે જૂની સાંઢણીઓની આપણે કથાઓ સાંભળીએ છીએ તેની સત્યતાની સાક્ષી આપી શકે સારા સારા ગૃહસ્થો પોતાને ત્યાં ઉંટ રાખે છે. તેમાં જે ખાસ બેસવા માટેના ઉંટો હોય છે તે માલ વહન કરવામાં નથી વપરાતા. શ્રીમન્તાઇના પ્રમાણમા ઉંટ ઉપરનો સામાન પણ કેટલાકો ઘણો સુંદર રાખે છે.

બૂરી આદતો

ભિંડશાહમા હાલાના જે યુવકો અમારી પાસે બેઠા હતા, તેમા એક સિંધી લુવાણો પણ હતો. તેણે આ દેશની એક વાત સંભળાવી, અને તે એ કે આ દેશના છોકરાઓ દસ દસ બાર બાર વર્ષની ઉમરમા બૂરી આદતોમાં પડી જાય છે, અને તેમા મોટે ભાગે માબાપોનો દોષ હોય છે. આ દેશના ઘણા ખરા લોકો પશુઓ કરતાં પણ નાપાક જીવન ગાળી રહ્યા છે.' સિંધી યુવક આથી પણ વધારે સ્પષ્ટતાથી વાતો કરી. એ યુવકના શબ્દો સાંભળી મારૂં તો માથું ભમવા લાગ્યુ. અમે બધા થોડીવાર તો અવાકૂજ થઇ ગયા. મને આ વખતે જોધપુર લાઇનના એક સ્ટેશન ઉપર એક ઓફીસરે કહેલા શબ્દો યાદ આવ્યા. “મહારાજ ! તમે આ પાપી મુલકમાં કયાં જાઓ છો ?” થોડીવાર સુધી મને કંઇ સૂઝયું નહિ. મને થયું કે હુ આ દેશને સુધારવા આવ્યો છું ? આ દેશમા ઉપદેશ આપવા આવ્યો છું ? મારો ઉપદેશ ઝીલવાને માટે આ દેશની પ્રજા પાત્ર છે ખરી ? શું આ ભાઇ કહે છે તેવું આખા દેશમાં હશે ? માંસ અને મચ્છી સિવાય જેને ઘડીએ ચાલે નહિ, દારૂની બોતલો સિવાય જેનાથી ઘડીયે રહેવાય નહિ, અને એવા તામસિક ખોરાકથી જેનાં શરીરો બની રહ્યાં છે, જેમનાં જીવનો સાંસારિક વાસનાઓમાં ઓતપ્રોત થઇ રહ્યા છે, એવાઓની આ દશા હોય, એમાં આશ્ચર્ય જેવું શુ છે ?”

પ્રકરણ ૮ મું
સિંધ : હાલા

ટિકાના

સિંધના કહેવાતા વાણિયા અને સોની વિગેરે હિંદુઓનો ખાસ કોઇ ધર્મ નથી. તેઓ માને છે તો સૌને માને છે. અને નથી માનતા તો કોઇને નથી માનતા, એમ કહી શકાય. જતા છેલ્લાં વર્ષોમાં શિખ્ખોએ આ પ્રજા ઉપર

અસર કરી છે. અને મોટે ભાગે લોકો ગુરૂ નાનકને માનતા હોય એમ જણાય છે. દરેક ગામમા હિંદુઓએ એક એક ધર્મસ્થાનક રાખેલું હોય છે, કે જેને 'ટિકાના' કહેવામાં આવે છે. આ ટિકાનામાં 'ગુરૂગ્રન્થસાહેબ' રાખવામા આવે છે. કોઇ સાધુ સંત આવે, તો ત્યા ઉતરે છે. પંચ-પંચાયતો આવા ઠેકાણામા ભેગી થાય છે. ધર્મકથાઓ આદિ થાય છે. ઘણે ભાગે આવા ગામોમાં જે સાધુઓ આવે છે, તે પણ માસ-મદિરા અને માછલાને ઉડાવનારા, પૈસો ટકો રાખનારા અને કોઇ કોઇ તો ગૃહસ્થાઇ ભોગવનારા પણ હોય છે. એટલે આ બિચારી પ્રજાના ઉદ્ધારનો સમયજ ક્યાંથી હોય ?

લોકોની શ્રદ્ધા

આ દેશના લોકો માંસાહારી હોવા છતાં દિલના શ્રદ્ધાળુ અને જિજ્ઞાસાવૃત્તિવાળા હોય છે. ગામમાં અમુક સ્થળે સાધુ આવ્યા છે, એવું સાભળતાની સાથેજ મીઠાઇ અને પતાસાં લઇને આવે છે. જ્યારે તેઓ એમ જાણે કે અમે લોકો એવી રીતની કંઇ ચીજ ભેટમા લેતા નથી; અને એકકા, ગાડી, રેલમાં બેસતા નથી, પૈસો ટકો રાખતા નથી. અને સગી માતાનો પણ સ્પર્શ કરતા નથી, ત્યારે તો એમના આશ્ચર્યનો પારજ ન રહે.

હાલામાં જૈનો

સિંધમાં સ્થાનિક અને જૂના વખતના જૈનોનું કોઇ સ્થાન છે, તો તે આ હાલા છે. બે ત્રણ માઇલના આંતરેજ 'જૂનુ હાલા' ને 'નવું હાલા' એમ બે ગામ છે. જૈનોની વસ્તી નવા હાલામા છે. આ હાલામાં લગભગ સાતેક હજાર માણસોની વસ્તી છે. જેમાં ચાર હજાર મુસલમાનો ને ત્રણ હજાર હિંદુઓ છે. હિંદુઓમાંથી જૈનોના ચાલીસ ઘરની ૧૭૫-૨૦૦ માણસની વસ્તી બાદ કરીએ, તો બાકીની બધી યે હિંદુ પ્રજા પણ માસાહાર કરનારી છે [illegible] 'વૈષ્ણવ' [illegible] હોય, તો તે અપવાદ રૂપ.

ખાસ કરીને પાલી અને જેસલમેરથી આ [illegible]

છતાં હાલાના જૈનોની પાઘડીઓ એમના મૂળ વતનની ઓળખાણ કરાવી રહી છે. પાલીથી આવનારાઓની પાલીશાહી, જેસલમેરથી આવનારાઓની જેસલમેરી સર્વસાધારણ રીતે જે લોકો પાઘડીઓ પહેરે છે તે સિંધની કે બીજા દેશોની પાઘડીઓથી નિરાલી છે.

સ્ત્રિઓનો વેષ

સ્ત્રિઓનો પહેરવેશ ઘણીજ મર્યાદાવાળો અને આખા શરીરને ઢાંકનારો છે, પરંતુ સ્ત્રિઓના હાથમા કાડાથી લઇને ઠેઠ બગલ સુધી પહેરાતા હાથીદાતના ચૂડા બહુ આશ્ચર્ય અને વિચિત્ર દેખાવ રજુ કરે છે. નાનામાં નાની બબ્બે વર્ષની છોકરીઓને પણ હાથીદાંતની ચૂડીઓ પહેરાવવામાં આવે છે. પગમાં કડિયો, તોડા અને લંગર એ ત્રણની લગભગ અઢીસો તોલા જેટલી ચાંદી ઉપાડે છે. સ્ત્રિયો જે ઘાઘરો પહેરે છે, તે લગભગ ૨૬–૨૭ વાર કપડાનો હોય છે, છતા પગના ઢીંચણથી નીચેનો થોડોક ભાગ તો જરૂર ઉઘાડોજ રહે છે. ચોળી પહેરે છે, ને પેટ અર્ધું ઢાંકેલુ હોય છે. પેટને ઢાંકવા માટે એક કપડુ ચોળી સાથે લટકતું રહે છે. ઓઢણાં ઘણે ભાગે બે ઓઢે છે. નાકમાં નથડી અને બુલ્લાં પહેરે છે. બુલ્લાં નાકના બે નસકોરાની વચમા છેદ કરીને પહેરે છે. આ બન્ને આભૂષણો લટકતા રહે છે બુલ્લા એ મુસલમાની રિવાજની નિશાની છે. ગળામાં રોજને માટે ત્રણ ચાર સળની 'દોહરી' પહેરે છે. દ્વાણા દાણાવાળી 'તીમણીયા' અને 'છટરા' પણ પહેરે છે વાળ ગૂંથવામાં ખૂબી વાપરે છે. બે ભ્રમરોને ખાલી રાખીને ઠેઠ કપાળ સુધી, વાળમાં મીંણ નાખીને ગૂંથે છે. ન્હાની છોકરીઓથી લઇ મોટી સુધી બધી બાઇઓ લગભગ હોઠને રંગે છે.

પ્રકરણ ૮ મું
સિંધ : હાલા

આ જૈન બ્હેનો જૈન મહોલ્લાથી બહાર નીકળતી નથી. વરઘોડા વિગેરેમાં પણ જતી નથી. મંદિર મહોલ્લાની અંદરજ છે. એટલે મંદિર ઉપાશ્રયે જવામાં વાધો આવતો નથી.

એકજ મહોલ્લો.

સાત હજાર માંસાહારીઓની વચમાં અને તેમાં યે મોટે ભાગે મુસલમાનોની વચમા આ ચાલીસ ઘરના પોણા બસો જૈનો પોતાનો ધર્મ અને આચાર વિચારને સંપૂર્ણ રીતે પાલન કરતા રહે છે, એ ખરેખર વખાણવા લાયક વસ્તુ છે. ચાલીસે ઘરનો જથ્થો એકજ મહોલ્લામાં

વસેલો છે. મહોલ્લાનો મુખ્ય દરવાજો બંધ કરવામાં આવે તો અંદર કોઈ જઈ શકે નહિ મંદિર, ઉપાશ્રય, ધર્મશાળા બધું યે આ મહોલ્લામાં છે. હાલાના જૈનોને પોતાના ત્યાગી સંવેગી ગુરૂઓના દર્શન કરવાનો મોકો વર્ષોના ઇતિહાસમાં આ પ્રસંગ મળ્યો, એ એમની ખુશનસીબીથી એમને કેટલો હર્ષ થતો હતો, એ અમારા હાલાના પ્રવેશ વખતે અને અમે રહ્યા ત્યાં સુધીની એમની ભકિત ઉપરથી માલૂમ પડતું હતું.

ધર્મમાં કટ્ટરતા

અહિં જે ચાલીસ ઘર જૈનોનાં છે, તે બધાં યે વીસા ઓશવાળ છે આ લોકો ઘણા જૂના વખતથી બહાર ગામોથી આવીને વસેલા છે. જો કે સેંકડો વર્ષો આવે થઈ ગયેલા હોવાથી તેઓ સિંધીજ લગભગ થઈ ગયા છે, છતાં તેઓ આચાર વિચાર અને ધર્મ તો જૈન ધર્મજ કટ્ટર રીતે પાળે છે.

પ્રકરણ ૮ મું
સિંધ : હાલા

અહિંના જૈનોમાં શેઠ કસ્તુરચંદજી પારેખનું આખું કુટુંબ, ભાઈ મહેરચંદજી, શેઠ હાકેમચંદજી, શેઠ બાંકીલાલજી વિગેરે કેટલાક ગૃહસ્થો બહુ શ્રદ્ધાળુ, ધાર્મિક ભાવનાવાળા અને ઉદાર છે. સ્વ મુનિ હિમાંશુવિજયજીની બિમારીમાં આ ગૃહસ્થોએ ગુરુ-ભકિતનો સારો લાભ લીધો હતો.

હાલાનું મંદિર

હાલામાં એક મંદિર છે. કોણ જાણે શા કારણથી, જાણે કોઈ ગૃહસ્થનું ઘર હોય, એવું જ મંદિર અત્યાર સુધી રાખ્યું છે. મંદિરમાં ઘણી મૂર્તિઓ છે, અને તે બધી યે અસ્થિર છે સેંકડો વર્ષોથી જૈનો અહિં રહેવા છતાં એક પણ મૂર્તિ સ્થાપિત કેમ નહિ કરી હોય, એ ન સમજી શકાય તેવો કોયડો છે અત્યારે મંદિરમાં કહેવાય છે કે ત્રીસ ચાલીસ હજારની મૂડી છે અને કહેવાય છે કે તે મૂડી સુધાના એક આગેવાન ગૃહસ્થ પાસે છે, પરન્તુ મનાના મદમાં તેનો ન કંઈ ઉપયોગ થાય છે કે ન તેની યોગ્ય વ્યવસ્થા થઈ છે. તેઓ એક મોટી પેઢીના મુનીમ છે, [illegible] તેમની પાસે [illegible] કહેવાય છે. પણ જાણવાનું નામ નહિ [illegible]

છે ? મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કેમ નથી કરવામાં આવતી ? એ પ્રશ્નનો ઉકેલ અમારી આગળ કરવામાં આવ્યો નથી. લગભગ બધે સ્થળે બનતુ આવ્યું છે, તેમ હાલાના જૈન સંઘના એક બે આગેવાનો આપખુદ સત્તાનો વધારે ઉપયોગ કરનારા કહેવાય છે, અને એવા કેટલાક કારણે આવા એક નાનકડા સંઘમાં કુસંપનું ઝેર ફેલાયુ છે. સૌથી મોટામાં મોટા જે શ્રીમન્ત ગૃહસ્થ કહેવાય છે, એઓ જો થોડુંક દિલ દિલાવર રાખે અને પોતાના જાતિ ભાઈઓ તરફ લક્ષ્ય રાખે તો હાલાના સંઘમા ન કોઈ ભૂખ્યો દેખાય, અને ન કોઈ જાતનો કુસંપ રહે

અમારી સ્થિતિ દરમિયાન શોક અને હર્ષની બે ઘટનાઓ હાલામા બનવા પામી હતી.

પ્રકરણ ૮ મું
સિંધ : હાલા

શહીદ હિમાંશુવિજયજી

શોકની બીના એ બની કે સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતનો અસાધારણ વિદ્વાન્, ઇતિહાસનો શોખી, શોધખોળમા રસ લેનાર, સારો વક્તા અને લેખક એવો એક ત્રીસ વર્ષનો જુવાન સાધુ અમે ત્યાં ગુમાવ્યો, અને તે શ્રી હિમાંશુવિજયજી. કરાચીના સંઘે, કરાચીના ડૉ. ન્યાલચંદે, કરાચીના ભાઈ તલકશીભાઈ, પી ટી. શાહ, ભાઈ ખુશાલચંદ, ભાઈ વ્રજલાલ, રવિચંદ, અને બીજા અનેક સ્વયંસેવકોએ તેમજ હાલાના સઘે એ બુઝાતા દીપકને સભાળી લેવાની કોશિશ કરવામા કંઈ બાકી રાખી નહિ હતી અને તેમા યે ડૉ૦ ન્યાલચંદના રાતદિવસના ઉજાગરાઓ અને ચોવીસે કલાકની ઉભા પગની સેવા છતાં, આખરે એ દીપક બુઝાયો તે બુઝાયો

જે કાળે જે વસ્તુ બનવાની હોય છે, તે મિથ્યા થતી નથી. આયુષ્ય જ્યા ખતમ થવાનુ હોય છે, ત્યાંજ તે થાય છે હાલા આવવાનો સ્વપ્ને પણ વિચાર નહિ હોવા છતાં, એ સાધુનો આત્મા હાલાની ભૂમિ માગી રહ્યો હતો. એનું અવસાન હાલા માટે નિર્માણુ થયું હતું, એમા ફેરફાર કેમ થઈ શકે?

મહાવીર જયન્તી

હર્ષની ઘટના એ હતી કે હાલાના સંઘે ઉદ્યાપન, અઠાઈ મહોત્સવ, પરઘોડો, સ્વામિવાત્સલ્ય વિગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવામાં બહુ ઉત્સાહથી ભાગ લીધો હતો. કરાચી અને હૈદ્રાબાદથી

આવેલા લગભગ બસો જેટલા મહેમાનોનું આતિથ્ય સંભાળવામાં સારામાં સારી ગૃહસ્થાઇ બતાવી હતી, તેમજ સિંધ જેવી માંસાહારી પ્રજાની વચમાં ભગવાન્ મહાવીરની જયન્તી હિન્દુ-મુસલમાનોના સહકાર પૂર્વક ઉજવવાનો એક સુંદર પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો હતો

ઉપર કહેવામાં આવ્યું છે, તેમ હાલા એ મુસલમાનોની મોટી વસ્તીવાળું ગામ છે. બલ્કે સિંધમાં હાલા મુસલમાનો માટે એક પ્રસિદ્ધ સ્થાન ગણાય છે. અહિં પીરોની બે મોટી ગાદીઓ છે. ઘણા મુસલમાનો આ ગાદીઓને માનવાવાળા છે. આ બન્ને ગાદીઓ ઉપર અત્યારે જે પીરો છે, તેમનો પરિચય થતાં તેમણે ભગવાન્ મહાવીરની જયન્તી નિમિત્તે તે દિવસે કોઇ પણ મુસલમાન હિંસા ન કરે, એવી સૂચના એમના મુરીદોમાં બહાર પાડીને જયન્તીના કાર્યમાં સારો સહકાર આપ્યો હતો. ત્યાંની હિન્દુ પ્રજાની જુદી જુદી કોમોના મુખીઓએ પણ પોતપોતાની જાતિમાં રીતસર સૂચનાઓ કાઢીને મહાવીર જયન્તીમાં બધી કોમોએ સારી રીતે ભાગ લીધો હતો, અને તે દિવસે હિંસા બધાઓએ બંધ રાખી હતી.

સિંધ જેવો મુલક અને આખું યે ગામ જ્યાં માંસાહારી હોય, ત્યાં તમામ કોમના સહકાર સાથે એક અદ્ભુત મહાવીર જયન્તી ઉજવાય, એ ખરેખર ખુશી થવા જેવો પ્રસંગ કહી શકાય. 'મહાવીર જયન્તી' માટેની ગૌશાળાના મેદાનમાં થએલી સભાનું દૃશ્ય જેમણે નજરે જોયું હશે, તેમને તે સભા ચિરસ્મરણીય રહેશે. જૈનોના તીર્થંકરની જયન્તીમાં મુસલમાનો અને હિન્દુઓ આગેવાની ભર્યો ભાગ લે અને મહાવીરના અહિંસાના સન્દેશને પોતાના મુખ દ્વારા એ હિંસા કરનારી અને માંસાહારી પ્રજાને સંભળાવે, એ એક ખાસ કરીને એ સભાની વિશેષતા હતી હૈદ્રાબાદ અને કરાચીના ઘણા ગૃહસ્થો આ જયન્તી પ્રસંગે આવ્યા હતા. કરાચીવાળા ભાઇ ખુશાલચંદ વસ્તાચંદે વરઘોડામાં ને જયન્તીની સભામાં વ્યાખ્યાનો આપીને લોકોને ખૂબ રંજિત કર્યા હતા.

હાલાના જૈનો ધારે તો સિંધમાં જૈનધર્મનો ઝંડો ફરકાવી શકે

હાલાના જૈનોનું કર્તવ્ય

તેમ છે. તેઓમાં શ્રીમંતો છે, ધાર્મિક ભાવનાવાળા છે, સમજદાર છે, કાર્ય કરનારા છે, પરંતુ ચોક્કસ માણસોની આપખુદી સત્તા અને કૃપણતાથી તેઓની વસ્તી સિંધ માટે લગભગ અન્યથાસિદ્ધ જેવી છે.

હાલાના જૈનસંઘ પાસે ગામથી ૧-૧ાા માઇલ દૂર એક દાદાવાડી પણ છે. તેમા જમીન પણ છે, પરન્તુ એનો સદુપયોગ જોઇએ તેવો થતો નથી. હાલાના જૈનો પોતાનું કર્તવ્ય સમજે તો ?

હાલા તરફની મુસાફરીમાં કડવા-મીઠા સુખ-દુ:ખના પ્રસંગોનો અનુભવ કરી, એક વિદ્વાન્ અને શક્તિશાળી સાધુનો ભોગ આપી, અમે તા. ૩૭ મે ૧૯૩૭ના દિવસે હાલા છોડ્યું, અને તા. ૯ મીએ હૈદ્રાબાદની ફુલેરી નદી પર આવી, ત્રણ દિવસ ત્યા મુકામ રાખી, તા. ૧૨મી મે બુધવારના દિવસે હૈદ્રાબાદ શહેરમા પ્રવેશ કર્યો.

પ્રકરણ ૮ મું

સિંધ : હાલા

卐

ઉત્પત્તિ

આખા યે સિંધ દેશની અંદર હૈદ્રાબાદ એ પોતાનું અનોખું સ્થાન ધરાવે છે. એક વખતનું **નૈરૂનકોટ,** એ અત્યારનું હૈદ્રાબાદ છે. ઇ. સ. ૧૭૬૮માં ગુલામશાહે નવેસરથી **નૈરૂનકોટનો** કિલ્લો બંધાવી આ શહેર વસાવ્યું હતું. ગુલામશાહની રાજગાદી ખુદાબાદ હતી. ત્યાંથી ફેરવીને પોતાના નવા વસાવેલા આ હૈદ્રાબાદમાં ગાદી રાખી. ખુદાબાદથી ઘણા હિન્દુઓ હૈદ્રાબાદમાં આવીને વસ્યા.

હૈદ્રાબાદ **મીરો**ના વખતમાં વધારે આગળ વધ્યું. હૈદ્રાબાદની કુલ વસ્તી લગભગ સવાલાખ માણસની છે કહેવાની જરૂર નથી કે હૈદ્રાબાદ એક વખતનું રાજધાનીનુ શહેર હોવાથી અને સેંકડો વર્ષો સુધી મુસલમાનોનું આધિપત્ય રહેવાથી મુસલમાનોની બહોળી વસ્તી આ શહેરમાં છે.

શહેરનું દૃશ્ય

શહેરની ખાસ વિશેષતા એ ત્યાંના મકાનોની બાંધણી સંબંધી છે. હિંદુઓની ઉંચી ઉંચી હવેલીઓ આકાશ સાથે સ્પર્શ કરી રહી છે. આ હવેલીઓના ઠેઠ નીચેના તળીયા સુધી ઉપરની ખુલ્લી હવા સરેરાટ કરતી ચાલી આવે, તેને માટે દરેક મકાનની છત ઉપર નીચે સુધી હવા આવવા માટેનાં જાળીઆ રાખવામાં આવેલાં હોય છે.

પૂર્વ અને દક્ષિણ દિશા તરફ બે ન્હાની ભીંતો ઉભી કરી પશ્ચિમ અને ઉત્તરની હવાને મકાનની અંદર જવાનો અવકાશ આપવામાં આવે છે. દરેક મકાન ઉપર આ પ્રમાણેનાં હવાબારાં બનાવેલા હોવાથી હૈદ્રાબાદના મકાનોનું દૃશ્ય દૂરથી ઘણુંજ વિચિત્ર માલૂમ પડે છે. આ હવાબારાને સિંધીમાં '**મંધ**' કહેવામાં આવે છે હૈદ્રાબાદની આ **મંધાઓ**ની નકલ સિંધના બીજાં ગામોમાં પણ થવા માંડી છે. એટલે ગામડાઓની અંદર પણ નાના નાના મકાનો ઉપર પણ આવા **મંધા** બનાવેલા હોય છે. હૈદ્રાબાદની બાંધણી ઉંચી નીચી ટેકરીઓ ઉપર છે. સુંદર સડકો અને મકાનોની લાઇનોથી શહેરની શોભા બહુ સુંદર છે. સિંધનું આ શહેર સદ્‌ભાગી છે કે જેનાં કાંઠે ફુલેરી નદી વહી રહી છે. એના બાંધેલાં ઘાટો અને તેનાં કિનારેના વૃક્ષો એની

શોભામાં વધારો કરી રહેલાં છે સેંકડો ભક્તજનો. પ્રાતઃકાળમાં આ નદીના કાંઠે સ્નાન સંધ્યાનો અને દર્શનનો આનંદ લૂટી રહ્યા છે.

સિંધી હિંદુઓ

હૈદ્રાબાદમાં સિંધી હિંદુઓની જે વસ્તી છે, તેમાં મુખ્ય બે કોમ કહેવાય છે—'**આમીલ**' અને '**ભાઇબંધ**' હૈદ્રાબાદના **આમીલો** 'હૈદ્રાબાદી' તરીકેજ ઓળખાય છે. કરાચી વિગેરેમાં આ **આમીલો** રહે છે. તેઓની ઓળખ 'હૈદ્રાબાદી' તરીકેજ થાય છે. મોટે ભાગે આ '**આમીલો**' જમીનદાર છે. અથવા નોકરી કરનારા છે. કલેક્ટર, કમીશ્નર જેવા મોટા હોદ્દાઓ ભોગવનારા પણ આ "હૈદ્રાબાદી" **આમીલો** છે **ભાઇબંધ** લોકો મોટે ભાગે વ્યાપારી છે. આ કોમોના સંબંધમાં વિશેષ હકીકત '**સિંધના હિંદુઓ**' એ પ્રકરણમા જોવાશે.

પ્રકરણ ૯ મું
સિંધ–હૈદ્રાબાદ

હિંદુ તરીકેનુ અભિમાન

અહિના સિંધી હિંદુઓ **આમીલ** અને **ભાઇબંધ** બન્ને કોમોમાં માંસાહાર અને દારૂની વપરાશ ખૂબ છે. અત્યારની શિક્ષાથી ખૂબ રંગાયેલા છે. પાસે ખૂબ પૈસો છે, મોટા મોટા હોદ્દા ભોગવે છે, વિલાયત વિગેરે ખૂબ ફરે છે, અને બારસો બારસો વર્ષ સુધી મુસલમાની આધિપત્યમાં રહેલા છે, એટલે એમના રીતરિવાજો ને ખાનપાન લગભગ મુસલમાની સંસ્કૃતિવાળાંજ છે. એમનો વેષ યુરોપીયન, સ્ત્રીઓનો વેષ પારસી અને બંગાળી સ્ત્રિયોને પણ પાછો પાડી દે એવો છેલ્લામા છેલ્લી ઢબનો, છતાં પણ તેઓ પોતાને હિંદુ તરીકે ઓળખાવે છે. ઓળખાવે છે એટલુંજ નહિ પણ કટ્ટર હિંદુ તરીકેનું અભિમાન રાખે છે.

સિંધી લોકોની શ્રદ્ધા.

આ હિંદુઓ શ્રદ્ધાળુ પણ ઘણા છે. માંસાહારી હોવા છતાં ત્યાગીઓ પ્રત્યે અનુરાગ ધરાવે છે. મોજશોખમાં મસ્ત રહેવા છતાં સદુપદેશ સાંભળવાની જિજ્ઞાસા ધરાવે છે. કોઈ સારા વિદ્વાન્ સાધુ–સંત આવ્યા છે, એવુ સાભળે છે, તો ટોળાને ટોળા દોડ્યા આવે છે. સિંધમાં આ હિંદુઓને જો સાચા ઉપદેશકોનો સહવાસ સાંપડે, તો આ કોમ ઘણી આગળ વધી શકે.

સાધુ ટી એલ વાસવાની હૈદ્રાબાદ સિંધ

શેઠ કસ્તુરચંદ પારેખ હાલા

બેન પાર્વતી સી ઍડવાની બી એ હૈદ્રાબાદ

શ્રી હરગોવિંદ 'રાયસાહેબ' મીરપુરખાસ

હૈદ્રાબાદની અમારી સ્થિતિ બહુજ થોડા દિવસની રહી. એટલે એક અઠવાડિયાથી વધારે નહિં. સખ્ત ગરમીના દિવસો હતા. સુખશીલિયા સિંધી લોકો છેક સાંજ થયા પહેલાં ઘરથી બહાર નિકળી શકે નહિં. હૈદ્રાબાદની ગરમી પણ સિંધમાં અસાધારણ ગરમી કહેવાય છે. આવા સંયોગોમાં પણ જે જે સિંધી લોકો અમારા પરિચયમાં આવ્યા, તેઓએ ઘણીજ સારી ભક્તિ બતાવી. એમની જિજ્ઞાસાવૃત્તિએ અને એમની શુદ્ધ શ્રદ્ધાએ અમારા દિલ ઉપર સુંદર અસર કરી. કેટલાક કુટુંબોને તો એટલો બધો રાગ થયો કે અવારનવાર ઉપદેશ લાભ લેવાને કરાચીમાં પણ આવતાજ રહ્યા છે.

વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

હૈદ્રાબાદ તો એક આલીશાન શહેર છે. આવા મોટા શહેરમાં અનેક દાની, માની, વિદ્વાન્ અને પ્રસિદ્ધ કાર્યકર્તાઓ હોય, એ સ્વાભાવિક છે, પરંતુ અહિં અમારી સ્થિરતા બહુજ ઓછી રહી, એટલે ઘણા લોકોનો પરિચય ન થયો. જેઓનો પરિચય થયો અને જેમના જીવનમાં કંઇક વિશેષતા જોવાઇ, એવા બે મહાનુભાવ. એક સાધુ વાસવાની અને બીજાં બેન પાર્વતી સી. એડવાની.

સાધુ વાસવાની

હૈદ્રાબાદની નહિ, સિંધની નહિં, પણ આખા હિંદુસ્તાનની અનેક વિભૂતિઓમાંની આ એક વિભૂતિ છે. બલ્કે દુનિયાની પ્રસિદ્ધ વ્યક્તિઓમાંની આ એક છે સાધુ વાસવાનીને એક સાધુ તરીકે ઘણા સિંધીલોકો પૂજે છે. તેમની સાદાઇ અને જીવદયા પ્રત્યેનો પ્રેમ અસાધારણ છે. તેમનું વ્યક્તિત્વ બીજાઓ ઉપર અસર નાખે છે. ભાઇ ઇન્દુલાલ ગાંધી પોતાના 'અસ્પષ્ટ દર્શન' નામના લેખમાં લખે છેઃ—

> "સિંધી સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિના સ્મરણ સાથેજ સિંધના વિવેકશીલ સાધુ વાસવાણીની સૌમ્ય મૂર્તિ સૌ પહેલાં આંખો સામે આવીને ખડી થાય છે. સિંધમાં આર્યસંસ્કૃતિના પ્રવાહને જાગતો રાખનારા અગ્રણી વ્યક્તિઓમાં એમનું નામ પ્રથમ પંક્તિમાં છે."[1]

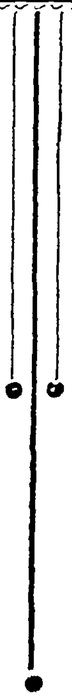
(૧) જૂઓ 'મહાગુજરાત'નો દીપોત્સવી અંક.

સિંધના માંસાહારી સિંધીઓમાં તેમણે અહિંસાનો સારો પ્રચાર કર્યો છે. તેમનું પ્રાતઃકાળનું પ્રવચન સાંભળવા ભાવિક ભાઇઓ બ્હેનો હર્ષભેર એકત્રિત થાય છે. તેમનાં પુસ્તકો કે જે અંગ્રેજીમાં હોય છે, યુરોપ અને અમેરીકામાં પણ આદર પૂર્વક વંચાય છે. તેઓ ભગવાન મહાવીરસ્વામી પ્રત્યે ઉંચું માન ધરાવે છે. સ્વ. ગુરૂદેવ શ્રીવિજયધર્મસૂરિ મહારાજના તેઓ મ્હોટા પ્રશંસક છે. હૈદ્રાબાદમાં અમારો પરસ્પરનો મેળાપ થતાં સૌને આનંદ થયો હતો. સિંધમાં જીવદયાનો પ્રચાર કરવામાં દરેક પ્રકારે સાથ આપવા માટે તેમણે વચન આપ્યુ હતું. મહાવીર ચરિત્ર અંગ્રેજીમાં લખવા માટે ઘણી વાટાઘાટ થઇ હતી. કરાચી પણ તેઓ આવ્યા હતા, પરંતુ કેટલાક અનિવાર્ય સંયોગોને લીધે એ કામ પાર પાડી શકાયું નથી.

પ્રકરણ ૯ મું
સિંધ-હૈદ્રાબાદ

બ્હેન પાર્વતી

હૈદ્રાબાદમાં દીવાન લાલચંદ એડવાણીનુ કુટુંબ એક સંસ્કારી, શિક્ષિત, શ્રીમંત, અને ધર્મપ્રેમી કુટુંબ ગણાય છે. બ્હેન પાર્વતી સી. એડવાની આ કુટુંબની એક સંસ્કારી, વિનયી, અને ભકિતવાળી કુમારિકા છે. સિંધી લોકો ઘણે ભાગે પર્શિયન ભાષા સાથે સબંધ વધુ રાખે છે ભાગ્યેજ કોઇ સંસ્કૃત ભાષા લેતુ હશે બ્હેન પાર્વતી ગ્રેજ્યુએટ છે. અને સંસ્કૃતની સારી વિદુષી છે. તેનુ આખું કુટુંબ બહુ શ્રદ્ધાળુ અને ધર્મપ્રેમી છે. સાધુઓની સેવા, એ ઉત્તમ લાહો સમજે છે. અમારી હૈદ્રાબાદની સ્થિતિ દરમિયાન બ્હેન પાર્વતીના કુટુંબે સારી સેવા કરી હતી એટલુજ નહિ પરંતુ કરાચીમાં પણ વખતો વખત વ્યાખ્યાન શ્રવણનો લાભ લેવા માટે આવે જાય છે. બ્હેન પાર્વતી કટ્ટર વનસ્પત્યાહારી બની છે. મારા પાંચ પુસ્તકોનો તેણે સિંધીમા અનુવાદ કર્યો છે, કે જે પ્રકાશિત થઇ ચુકયાં છે, અને આખા સિંધમાં તેનો પ્રચાર સારો થયો છે. માંસાહારી સિંધી લોકોમાં આ પુસ્તકના પ્રચારથી જે સારો લાભ થયો છે, એના પુણ્યમાં બ્હેન પાર્વતીનો હિસ્સો મોટો કહી શકાય. જૈન ધર્મનું જ્ઞાન મેળવવા સબંધી અને બની શકે તેટલે અંશે તેનુ આચરણ કરવા સબંધી તેનું લક્ષ્ય બહુ વધારે છે તેની નિર્દોષ શ્રદ્ધા, બીજા સિંધી લોકો કરતાં જરુર જુદી પડે છે. સ્વ. ગુરૂદેવ

વિજયધર્મસૂરિ મહારાજની જયન્તીઓ પ્રસંગે આ બ્હેને અંગ્રેજીમાં વ્યાખ્યાનો આપીને અને વખતો વખત પોતાની સંગીત કળાનો પરિચય કરાવીને લોકોને સારો લાભ આપ્યો હતો. મારી ભયંકર બીમારી પ્રસંગે પણ આ બ્હેને અને તેણીના કુટુંબે સારી ભક્તિ બતાવી હતી. તેણે ગુરૂમહારાજનું જીવનચરિત્ર પણ સિંધીમાં લખ્યું છે. તેમજ ભગવાન મહાવીરસ્વામીનું "**લોક મહાવીર**" એ નામનું એક ટુંકું ચરિત્ર પણ લખ્યું છે. આ બ્હેનના, બલ્કે એમના આખા કુટુંબની પ્રેરણાના કારણે હૈદ્રાબાદ અને કરાચીમાં અનેક સિંધી કુટુંબોએ વખતો વખત ઉપદેશ સાંભળવાનો અને ઘણાઓએ માસ-મચ્છી ત્યાગવાનો લાભ ઉઠાવ્યો છે, ને હજુ પણ ઉઠાવી રહ્યા છે, એમાં હૈદ્રાબાદમાં મુખી ડિંગોમલ અને પૂતલીબાઇ વિગેરેના કુટુંબે અને કરાચીમાં ગોવિંદ મીરચંદાનીનું, દીવાન જીવતરામ એડવાનીનું, દીવાન ઝમટમલજીનું, ડોકટર ગિડવાનીનુ વિગેરે કુટુંબો મુખ્ય છે.

સિંધી લોકોમાં આવા ઘણા આત્માઓ છે, કે જેઓને સંસ્કાર નાખવામા આવે તો ઘણો લાભ થઇ શકે. રીઢા થઇ ગએલા ઘડાઓ ઉપર ગમે તેટલું પાણી નાખવામા આવે, તે લગભગ નિરર્થક જાય છે, જ્યારે આવા નિર્દોષ અને નિર્લેપ આત્માઓને ઉપદેશ આપવામાં થોડામાથી ઘણો લાભ મેળવી શકાય છે. બેન **પાર્વતીની** બીજી બ્હેનો અને ભાઇઓ પણ તેવાજ સુશીલ અને ભક્તિવાળાં છે. તેની વયોવૃદ્ધા માતા તો તેના કુટુંબમાં જાણે સાક્ષાત્ દેવી છે.

પ્રકરણ ૯ મું
સિંધ-હૈદ્રાબાદ

જૈનોની વસ્તી

હૈદ્રાબાદમા જૈનોનાં લગભગ પચ્ચીસેક ઘર કહી શકાય. જેમાં શેઠ વનેચંદભાઇ કાકા', શેઠ સાકરચંદ ભાઇ, ભાઇ હિમ્મતલાલ અને કેશવલાલભાઇ એ વિગેરે મુખ્ય છે. લગભગ એકાદ બે ઘરને છોડીને બધા યે સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયમા છે. છતાં તેમની ભક્તિ, શ્રદ્ધા અને વિવેક બહુ પ્રશંસનીય છે. અમારી સ્થિતિ દરમિયાન કરાચીના સેંકડો ભાઇઓ અને બ્હેનો હૈદ્રાબાદ ખાતે આવેલા, તે બધાઓનો આતિથ્ય સત્કાર કરવામાં તેમણે ઘણીજ સુંદર ખાનદાની બતાવી હતી.

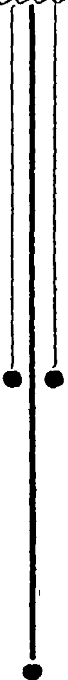

ગુજરાતી સમાજ

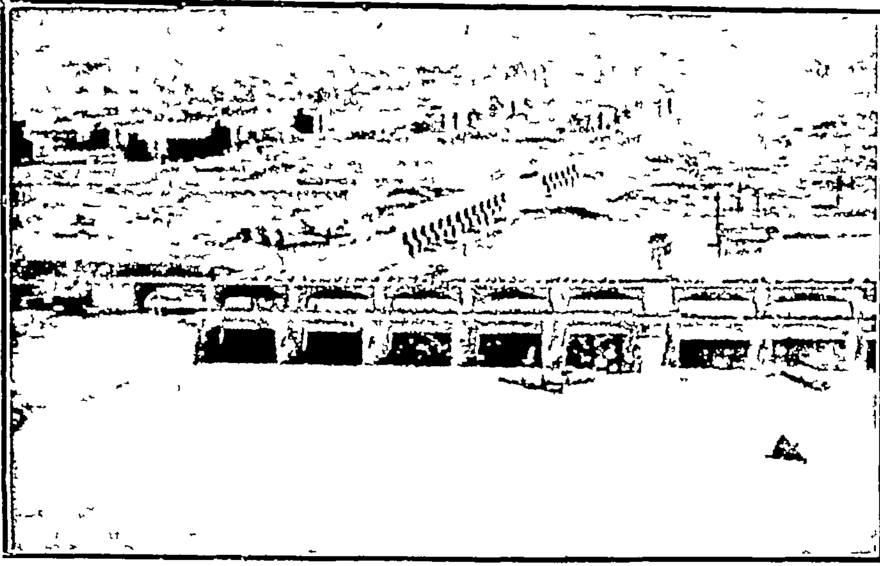
હૈદ્રાબાદમાં ગુજરાતી લોકોનો બહુ મોટો જત્થો નહિ હોવા છતાં, એકંદર સમુદાય સારો કહેવાય. તેમાં ડૉકટર ભટ્ટ સાહેબ અને ઇન્જીનીયર દવે સાહેબ તેમજ ઇન્જીનીયર મગનલાલ શાહ એમનું સ્થાન આગળ આવે છે. હમણાં હમણાં હૈદ્રાબાદમાં એક 'ગુજરાતી સમાજ' સ્થાપન થયો છે. અને તે કેટલીક જનહિતકારી પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યો છે. લગભગ સર્વત્ર દેખાય છે તેમ, માત્ર થોડાજ સમયથી સ્થપાયેલો હોવા છતાં, આ 'સમાજ'ની વૈમનસ્યની જે વાતો બહાર આવે છે, એ દુ:ખકર્તા છે.

દર્શનીય સ્થાનો

હૈદ્રાબાદનાં દર્શનીય સ્થાનોમાં શહેરના પાસેનો ગજાવર રેલ્વે પૂલ, મીરોના વખતનો કિલ્લો, દેવરીનો કીર્તિ-સ્તંભ એ મુખ્ય છે. અને જો વધુ ઉમેરીયે તો ગિદ્દુબંદરનું પાગલખાનું પણ કહી શકાય.

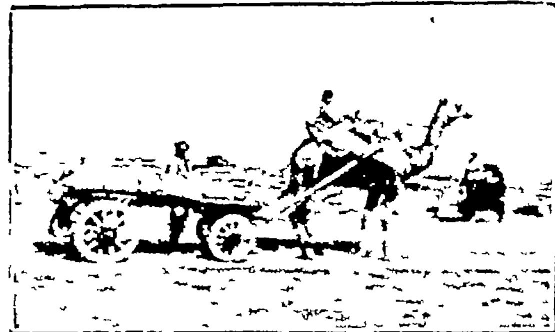
卐

સિંધનું એક ગામડું

હૈદ્રાબાદનાં હવાબારાં (મંઘ)

સિંધની ઊંટગાડી

પ્રકરણ ૧૦ મું
હૈદ્રાબાદથી-કરાચી

વિકટતામાં વધારો

મારવાડ છોડયા પછી અનેક મુશ્કેલીઓનો સામનો કરતાં, અનેક વિઘ્નોમાંથી પસાર થતાં અમારી મંડળી હૈદ્રાબાદ સુધી પહોંચી હતી. અમે જેમ જેમ કરાચી તરફ આગળ વધતા હતા, તેમ તેમ અમને લાગતું હતું કે આ વિકટ વિહાનીર મુશ્કેલીઓ ઓછી થતી જશે. પરન્તુ અમારી કલ્પના ખોટી ઠરતી ગઇ. હૈદ્રાબાદ આવતાં આવતા ગરમી ખૂબ વધી ગઇ હતી, એ વાત હું ગયા પ્રકરણમાં લખી ચૂકયો છું. જેમ જેમ સિંધમાં ગરમી પડે છે, તેમ તેમ જંગલોમા સાપોનો ઉપદ્રવ વધે છે, એ દેખીતું હતું. છતાં અમને લાગતું હતું કે હૈદ્રાબાદથી કરાચી સુધી રેલ્વે લાઇને લાઇને જવાતું હોવાથી અમારી મંડળીને વધારે તકલીફમાં ઉતરવાનું નહિ થાય. પરન્તુ હૈદ્રાબાદથી કરાચી સુધીની રેલ્વે લાઇન એટલે ત્રાહિ તોબા ! સ્ટેશનો આઠ આઠ દસ-દસ માઇલોના અંતરે પહેલાં હતાં, પરન્તુ વચલાં વચલાં કેટલાંક સ્ટેશનો કાઢી નાખેલાં હોવાથી વીસ-વીસ માઇલોનું આંતરૂં, સ્ટેશનોની વચમાં થઇ ગયું હતું, અને એ ઉખડી ગએલાં સ્ટેશનોનાં મકાનો એટલે દાદા આદમના વખતનાં જાણે કબ્રસ્તાનો. બે માણસોને બેસવા જેટલી જમીન સાફ કરતાં પણ કલાકો જોઇએ. પચ્ચીસ ત્રીસ માણસના કાફલાને માટે એવાં સ્થાનોમા મુકામ કરવો, એ જોખમકારક હતું. પડવાને પ્રમાદે ઉભી રહેલી એ દિવાલો અને છાપરૂં કઇ વખને છાતી ઉપર ચઢી બેસશે, એ ન કહી શકાય. તે ઉપરાન્ત ચારે તરફ નજર કરીએ તો મોટા જંગી દરો.

સાપો અને વીંછીઓ

આવાં સ્થાનોમાં મુકામ કરવો એ બિચારા માનવજાતિથી ભયભીત થઇને પોતપોતાનાં દરોમા નિવાસ કરી રહેલા સાપોને ત્રાસ આપવા જેવું પણ ખરૂં. ધૂળના ઢગલાઓમાં, પત્થરોના પડ નીચે, દિવાલોનાં છિદ્રોમાં શાંતિથી સમાધિ લગાવીને બેસી રહેલા વીંછીઓની સમાધિમાં વિઘ્નભૂત થવા જેવું પણ ખરૂં !

સારાં ગામો

હૈદ્રાબાદથી કરાચી સુધીનો વિહાર મારવાડના રેગિસ્તાનથી પણ વધારે કઠીન અને ખતરનાક હતો. આ વિહાર દરમિયાન કોઇ કોઇ સારાં ગામો પણ જોવામા આવ્યાં. જંપીર, જૂંગશાહી, દાબેચી એ સ્ટેશનો

કંઇક સારી વસ્તીવાળાં અને સાધનયુકત જોવાયાં. હૈદ્રાબાદથી પાત્રીસ માઇલ આવ્યા, ત્યારે જંપીરજ એક ગામ જેવુ ગામ જણાયુ. કહેવાય છે કે અહિં બે ચાર હાથ જમીન ખોદવાથીજ પાણી નીકળે છે. હવા માટે પણ આ સ્થાન વખણાય છે. પાત્રીસ માઇલમાં ઝાડ પણ અહિંજ જોયાં.

જૂંગશાહીમા કરાચીના એક ગુજરાતી ગૃહસ્થ જેઠાલાલભાઇનુ કારખાનુ છે. રેવાશંકરભાઇ જૈન તેના મેનેજર છે. આ બન્ને ગૃહસ્થો સારા ભક્ત છે, વિનયી છે, જિજ્ઞાસાવૃત્તિવાળા છે. અમારી આખી મંડળીને ચાર દિવસ રોકી રાખી ખૂબ ભકિત કરી. કરાચીથી પણ ઘણા ગૃહસ્થો અહિં પહોંચ્યા હતા.

સ્વયંસેવકોનો આનંદ

પ્રકરણ ૧૦ મું
હૈદ્રાબાદથી-કરાચી

મારવાડથી **મીરપુરખાસ** સુધી સ્વયંસેવકોની જુદી જુદી ટુકડીઓ આવ-જા કરતી હતી **મીરપુરખાસથી** હાલા અને હાલાથી હૈદ્રાબાદ સુધી હાલાના ગૃહસ્થો ભકિતનો લાભ લેતા હતા. હૈદ્રાબાદથી કરાચી સુધીનો રસ્તો જેમ વધારે કઠીન હતો, તેવીજ રીતે હૈદ્રાબાદથી કરાચીની જે સેવકોની ટુકડી અમારી સાથે હતી, એ કાર્યકુશળ, વિનોદી, હિમ્મતબાજ અને કષ્ટોને સહન કરવામા ખડતલ પણ હતી. આ યુવકોમાં ભાઇ **વીકમચંદ**, ભાઇ **તલકશી**, (અદો), ભાઇ **અજરામર** દોસી, ભાઇ **ભાઇલાલ**, ભાઇ **કાન્તિલાલ** અને ભાઇ **રમણલાલ** એ મુખ્ય હતા. એક સરખી ટોળી અને બધા યે સેવાભાવી **અને** ભકિતવાળા યુવકો હતા. મુશ્કેલીઓના સમયમા પણ આ સ્વયંસેવકો એવા આનંદમાં રસ્તો અને સમય પસાર કરાવતા કે એ દિવસો કદી ભૂલાય તેમ નથી.

જંગલમાં એક સ્થળે બેઠા હતા. પાછળ પાછળ આવનારાઓની રાહ જોતા હતા. એક પછી એક આવીને બેસતા, મંડળીનુ જુથ વધતુ જતું હતું, બિલકુલ જંગલ હતુ, સુંદર શાંતિ હતી, વાતાવરણ શાંત હતું. અજરામર દોસીએ મધુર સ્વરે લલકાર્યું -

કોઠારી[૧] નિંદર તારી ઉડાડ,
  મારે જાવું છે પેલે પાર   કોઠારી

વીકમ[૨] સરદારનો હુકમ થયો, ને
  બોસૂ બાધે હથીયાર,
વીરોજી[૩] બોકાની બાંધી ઉભો છે,
  ગાડાવાળા થાઓ હોશિયાર   કોઠારી.

ભોલારો[૪] જાગે ને લાકડા માગે,
  ચૂલો પેટાવાને કાજ,
કાનજીભાઇ[૫] તો બીડીયું માગે,
  ધૂમાડા કાઢવા આજ ····કોઠારી

મોતીલાલ[૬] ને લાડુ ન ભાવે
  શીરો કરે તૈયાર,
ચાલો પપૈયા[૭] ને ચાલો દેશાઇ[૮]
  ઝટપટ ખાવાને યાર······ કોઠારી

પાર્વતી બેને[૯] પ્રભુ બોલાવ્યા,
  ગાયાં ભારત કેરા ગાન
અજરામરને[૧૦] કંઠે ગજર્યાં
  ચિત્તરંજન ને બુદ્ધ ભગવાન ··· કોઠારી

ત્રિલોક[૧૧] અદા તો ડોકટર કરતા
  હિન્દુ મુસલમાં માટ,
હાથ, પગ, પાંસળુ, પેટ દુઃખે તો
  ચાંપે ચોળે ભલી ભાત ········ કોઠારી.

ભાઇલાલ[૧૨] તો શૂરા સિપાઈ
  પહેરો ભરે લાંબી રાત,

પ્રકરણ ૧૦ મું
હૈદ્રાબાદથી–કરાચી

નોટઃ— ૧ ચુનીલાલ વિઠ્ઠલ દાઠાવાળા, ૨ વીકમચંદ તુલસીદાસ કરાચીવાળા, ૩ મારવાડી નોકર, ૪ બહેરો અને મૂંગો નોકર, ૫ રસોયો, ૬ મારવાડી શ્રાવક, ૭ મારવાડી નોકર, ૮ દેસાઇ ભૂલાભાઈ, ૯ હૈદ્રાબાદવાળાં સિંધી બેન પાર્વતી સી. એડવાની, ૧૦ અજરામ દોસી કરાચીવાળા, ૧૧ ભાઇ તલકશી મગનલાલ દવાવાળા કરાચીના, ૧૨ ભાઇ ભાઈલાલ

રમણિકભાઇને[13] નિંદર ન આવે,
આવે બેન ભાઇ બાની યાદ ' કોઠારી

શેઠ સાકરચંદ[14] ભડના ભાઇ
વનું[15] કાકો સરદાર,
કોટરીએ[16] તો કુમ કુમ છાંટયાં,
વાગી એકલતાની સીતાર ' ' ' કોઠારી

સિંહ સમા નિર્ભય સમ ગર્જે
મુખી રેવાશંકર[17]ની પાસ
કોઈ કોઇ બસરી બેસુરી બજાવે,
વીર સંતાનોની પાસ...... '' ...કોઠારી

અકસ્માત સંભળાવેલી આ કવિતાથી અમારી આખી યે મંડળીનો થાક ઉતરી ગયો અને કેટલાક તો 'ફરી સંભળાવો' 'ફરી સંભળાવો' કરી ઉઠયા. આમ, આવા વિકટ પ્રદેશમાં પણ અમારો વિહાર આનંદમાં પસાર થતો હતો.

પ્રકરણ ૧૦ મું
હૈદ્રાબાદથી-કરાચી

હૈદ્રાબાદથી કરાચી સુધીના વિહારમાં, રેલ્વે ગાર્ડ મગનલાલ ભાઇએ, અમારી સાથેની સ્વયસેવક મંડળીને, વખતો વખત જે અનુકૂળતા કરી આપી હતી, એ એમની સેવા જરૂર ઉલ્લેખનીય છે.

જલદી પહોંચવાની ઉત્સુકતા

નિરંતર વિહાર કરવામાં મહીનાઓ વીતી ગયા હતા. હવે તો સૌને એમ થતું હતું કે જલદી નિશ્ચિત સ્થાને-કરાચી પહોંચાય તો સારૂં. બીજી તરફથી પોતાના ગુરૂનાં દર્શન કરવાને અને ઉપદેશનો લાભ ઉઠાવવાને આતુરતા ધરાવનારા કરાચીના જૈન અને જૈનેતર ભાઇઓ અને બ્હેનોની ધીરજ પણ પૂરી થઇ હતી. અમારી મંડળીને દિનરાત એ વિચાર રહેતો કે ક્યારે કરાચી પહોંચીએ અને કરાચીવાસીઓને થતું કે ક્યારે મુનિરાજો પહોંચે ?

રામચંદ કરાચીવાળા ૧૩ ભાઇ રમણલાલ મણિલાલજી શાહ કરાચીવાળા, ૧૪ સાકરચંદ બી. શેઠ હૈદ્રાબાદવાળા, ૧૫ હૈદ્રાબાદના આગેવાન શેઠ વનેચંદ ખેતશી, ૧૬ હૈદ્રાબાદથી કરાચી જતાં પહેલું મુકામ કર્યું તે ગામ, ૧૭ જુંજશાહીના કારખાનાના મેનેજર.

આ દરમિયાન એક ઘટના ઘટી.

જૂંગશાહી મુકામે કરાચીથી આવેલા કેટલાક ભાઇઓ દ્વારા એ જાણવામાં આવ્યુ કે "અમે જ્યારે મલીર પહોચીશુ, ત્યારે કરાચીથી બે ચાર હજાર માણસ ઉતરી આવે, એવી સંભાવના છે, એટલુંજ નહિં પરન્તુ જો તેમ થાય તો કરાચીના સંઘે તે આવનારાઓનુ ઉચિત આતિથ્ય કરવુ જોઇએ."

પ્રકરણ ૧૦ મું
હૈદ્રાબાદથી-કરાચી

શ્રી સંઘને સંદેશ

અમને તો આ વાત ઘણીજ ભારે પડતી લાગી મલીર કરાચી શહેરથી પંદર માઇલ દૂર. બે ચાર હજાર માણસો આવે, તો રેલ અને મોટરબસોમાં કેટલું બધુ ખર્ચ થાય? અને વળી તે ઉપરાન્ત સંઘને, તે બધાઓના સત્કારમાં જે ખર્ચ થાય એ જૂદુ અમારે કરાચી પહોચવાનું જ હતું. શું બે દિવસ પછી તેઓ દર્શનનો ને ઉપદેશનો લાભ લઇ ન શકે? બે દિવસ પહેલાં મળવાની ઉત્સુકતામાં સમાજના ઘરમાથી હજારો રૂપિયાનો વ્યય થાય, એ અમને ઠીક ન લાગ્યુ. અને કોઇપણ રીતે મલીરમાં લોકોનુ આવવુ ન થાય તો સારૂં, એવા ઇરાદાથી મે નીચે પ્રમાણેનો એક પત્ર સંઘના સેક્રેટરી ઉપર લખ્યો. અને તે જાહેર કરી દેવાનું સૂચવ્યું –

"મારા જાણવામાં આવ્યું છે કે–મલીરમાં કરાચીથી મોટી સંખ્યામાં ભાઈઓ–બ્હેનોનું દર્શનાર્થે આવવુ થશે. જો કે એ તમારા તરફની ભકિત અને લાગણીનુ ચિહ્ન છે, પરન્તુ જો એમ થાય તો ઘણો મોટો વ્યય કરાચીના સંઘને થઇ જાય. ભલે તે વ્યકિતગત ખર્ચ થતો હોય, પણ પરિણામે તો એ બોજો સમષ્ટિ ઉપરજ પડે. બેશક જ્યાં ભકિત હોય છે, ત્યાં આવા ખર્ચનો હિસાબ ન રહે. પરન્તુ તેમ કરવાથી સમાજ ઉપર તો બોજો પડેજ છે. અને તેથી હું એજ ચાહુ છુ કે કરાચીના ભાઇઓ બ્હેનો આવુ ખર્ચ ન કરે, તેજ સારૂં છે. અને તેટલા માટે મારી આ ઇચ્છા મંદિરમાર્ગી અને સ્થાનકવાસી સમસ્ત ભાઇઓ–બ્હેનોને જણાવશો અને અમે શહેરમા પ્રવેશ

કરીએ ત્યાં સુધી આવું કંઈપણ પ્રોગ્રામ ન રાખવામાં આવે, એમ કરશો."

ઉપર પ્રમાણેની સૂચના મોકલવા છતાં, કરાચીના એ ધર્મશીલ અને ભક્તિવાળા ભાઈઓ, બ્હેનો હજારોની સંખ્યામા મલીર ઉતર્યા અને ચોકકસ વ્યવહારકુશલ મહાનુભાવોએ સારામા સારો આદર સત્કાર તે આવનારા ભાઈઓ બ્હેનોનો કર્યો.

'સિંધ સેવક'ના તંત્રી

કરાચીની જનતા કેટલી સજ્જન છે? કેટલી ભક્તિવાળી છે? કેટલી ગુણજ્ઞ છે? કેટલી જિજ્ઞાસાવૃત્તિ વાળી છે? એનું માપ કાઢવાનો અવસર મલીરથી જ મળ્યો. ન કેવળ જૈનોજ, જૈનેતર પ્રજાનો પણ એટલોજ ઉમળકો. હજુ તો મુકામ કરતા જરા વાર યે નથી થઈ, ત્યાં તો સ્થાનિક પત્રના પ્રતિનિધિઓ જાણે અમારી સિંધની સેવામા સહકાર આપવાની મનોવૃત્તિને પ્રકટ કરવાજ ન આવ્યા હોય? અથવા જાણે અમારી સેવા માટે અમને હિમ્મત આપવા જ ન આવ્યા હોય? એવી રીતે તેમણે અમારૂ સન્માન કર્યું. ખાસ કરીને 'સિંધ સેવક' ના અધિપતિ ભાઈ ભદ્રશંકર ભટ્ટ અને તેમના રિપોર્ટર ભાઈ રવજી ગણાત્રા એમણે-અમને સૌથી પહેલા સત્કાર્યા. તેમણે મારો જે ઇન્ટરવ્યુ લીધો તેની મતલબ આ હતી:-

પ્રકરણ ૧૦ મું
હૈદ્રાબાદથી-કરાચી

પ્રશ્ન—સિંધના વિહાર દરમ્યાન સિંધની પ્રજા માટે આપનો શો અભિપ્રાય બંધાણો છે?

જવાબ—સિંધના લોકો મને ઘણા ભોળા લાગ્યા. એમનામાં સરળતા, સહૃદયતા અને શ્રદ્ધાનો અંશ વધુ છે. તેઓ એટલા બધા શ્રદ્ધાળુ છે કે જોઈએ તેથી પણ વધારે કહી શકાય શ્રદ્ધા તો મર્યાદિત હોય તો ફાયદાકારક થાય. આવો ત્યાગ તો જાણે અશક્ય છે, એમજ તેઓ માને છે. અને તેથી જૈન સાધુ તરફ અત્યંત શ્રદ્ધાળુ બની જાય છે. આથી અહિંસાના પ્રચાર માટે આ દેશ સારો છે એમ હું માનું છું

સવાલ—સિંધમાં માંસાહાર બંધ કરવાનું શક્ય છે ?

જવાબ—જરૂર મને તો એવું જણાય છે કે સિંધના મુસલમાન કરતાં હિંદુઓ માંસાહાર વધુ કરે છે. અમારા વિહારમાં ઘણા મુસલમાનો મળ્યા. લગભગ તે બધાઓનું એવું કહેવું છે કે તેઓ એટલા બધા ગરીબ છે, કે તેમને માંસાહાર કરવો પરવડતો જ નથી. સિંધના ગામડાઓની પ્રજા એટલી બધી ગરીબ અને કંગાળ છે કે તેઓ માંસ ખરીદી શકે એવી હાલતમાં નથી. સિંધના હિંદુઓ માલદાર છે, જમીનદાર છે, ભોગવિલાસમાં મસ્ત છે, તેઓમાં પ્રચાર કરવાની ખાસ જરૂર છે. બેશક, હિંદુઓ શ્રદ્ધાળુ છે, એટલે તેઓને સમજાવવામાં આવે તો માંસાહાર જરૂર ઓછો થાય. ઘણે અંશે ઓછો થાય.

સવાલ—આપની પ્રવૃત્તિમાં અમે કંઈ સહકાર આપી શકીએ ?

જવાબ—જરૂર, હું મારી દરેક પ્રવૃત્તિમાં આપના પત્રનો સાથ ઇચ્છું છું. આજ પ્રચારકાર્યોનાં સાધનોમાં પ્રેસ, પત્ર અને પ્લેટફોર્મ એ ત્રણ સાધનો મુખ્ય છે. તમારું પત્ર સિંધમાં સારી સેવા કરી રહ્યું છે, એવું મેં જાણ્યું છે. અને તમે જો મારી પ્રવૃત્તિમાં મદદગાર થશો, તો હું તમારો આભાર માનીશ."

પ્રકરણ ૧૦ મું
હૈદ્રાબાદથી-કરાચી

અમે શામાટે આવ્યા છીએ ?

મલીરના મેળાએ અમારી મંડળીને ખૂબ ઘેરી લીધી હતી તમામ સાધુઓ પાસે ટોળાને ટોળાં આવજા કરતાં હતાં. દરેકની પાસે પ્રશ્નોત્તરીની હારમાળાઓ ચાલતી હતી. થાકયા પાકયા હતા. કરાચીમા જવાનું હતું. આરામની જરૂર હતી. છતાં લોકોનો દરોડો એટલો બધો હતો કે સાંજ સુધી જરા પણ શાંતિ ન મળી. લોકોએ આગ્રહ કર્યો કંઈ પ્રવચન આપવા માટે. આજે શું પ્રવચન આપી શકાય ? વિચારસરણી મંદ પડી ગઈ હતી જ્યાં 'દિવધર પ્રાગજીની ધર્મશાળા'ના મેદાનમાં થોડા શબ્દોમાં અમારે

સિંધમા આવવાનો ઉદ્દેશ અને સાથે સાથે જરા ભવિષ્યને માટે ચિમકી લગાવી. મેં તે પ્રવચનમા જે કહ્યુ તેનો ટુંકસાર આ છે.–

" આજે તમે મારૂં પ્રવચન સાભળવા ઉત્સુક બની રહ્યા છો, પણ અમે જયારે કરાચી આવીશું, ત્યારે તમે અમને સાંભળવા માટે આટલી ઉત્સુકતા હમેશને માટે રાખશો કે કેમ ? એનો જવાબ આપશો. તે વખતે તમે એમ તો નહિં કહોને કે 'સાહેબ, અમને વખત નથી મળતો. અમે કામ ધંધામા ગુંથાઇ રહીએ છીએ?'

" અમે કેવળ જૈનોને ઉપદેશ આપવા નથી આવ્યા, બની શકે તેટલા અંશે ભગવાન્ મહાવીરની અહિંસાનો સંદેશ સિંધના ગામડે ગામડે પહોચાડવા આવ્યા છીએ.

" વ્યાખ્યાન સાંભળ્યા પછી તેને તમારા જીવનમાં ઉતારશો નહિ, ત્યાસુધી કંઇ લાભ થવાનો નથી તમે સુખી થવા ચાહતા હો તો બીજાને સુખી કરવા પ્રયત્ન કરો. દુ:ખીયાઓ પ્રત્યે સહાનુભૂતિ રાખો. અમારામાં એવી શકિત નથી કે સિંધમા અહિંસા પ્રચારનુ મહાન્ કાર્ય હું અને મારા સાથીઓજ કરી શકીએ. અમને પત્રકારોના, શ્રીમન્તોના અને સેવા ભાવી યુવકોના સહકારની ઘણી જરૂર રહેશે. કરાચીમા પ્રવેશ કર્યા અગાઉ તમારા તરફના સહકારની ભિક્ષા માંગી લઉં છું."

પ્રકરણ ૧૦ મું
હૈદ્રાબાદથી–કરાચી

મલીરથી ડિગ્રોડ અને ડિગ્રોડથી ગુજરાતનગર થઇને જૈન અને જૈનેતર સમસ્ત પ્રજાએ કરેલા સ્વાગત પૂર્વક અમે તા. ૧૦–૬–૩૭ સવારના સાત વાગે કરાચી શહેરમા પ્રવેશ કર્યો.

卐

પ્રકરણ ૧૧ મું
પ્રવેશ

સન્માન કે પરિષહ?

૧૦મી જુન ગુરૂવારનો દિવસ હતો, સવારના ૬ વાગે ગુજરાતનગરથી પ્રસ્થાન કરી અમારી મંડળી સદરમાં આવી. સદરનું એક સ્થાન સદરમા રહેતા જૈન ભાઇઓના હાર્દિક ઉમળકાથી શણગારવામા આવ્યું હતું ધીરે ધીરે ભાઇ બ્હેનોના ટોળા એકત્રિત થયા. શહેરના અજૈન નાગરિકો આવવા લાગ્યા. પારસી, સિંધી તેમજ મસ્તક સુધી ધારણ કરેલી શુધ્ધ ખાદીથી કેટલાકો કોંગ્રેસવાદીઓ તરીકે પણ ઓળખાઇ જતા હતા. શિખ મીલીટરી બેન્ડ સાથે જૈન યુવકોનુ બેંડ એમના હૃદયની ભક્તિના સુર કાઢતુ હતુ ઠીક સાત વાગે સદરથી શહેર તરફ પ્રસ્થાન કર્યું. અમારા જેવા ભિક્ષુકોનું–સેવકોનું આટલુ સન્માન એ શાને માટે? અમારી સેવા તો હજુ બહુ દૂર હતી. કાલે શુ થશે અને શું કરીશું? એની કોઇને ખબર ન હતી. કદાચ હોય, તોયે સેવા પછીજ સન્માન હોય, પણ સેવા પહેલાં આટલુ સન્માન શા માટે? આ સન્માન પણ કેવળ જૈનસઘ તરફનું ન હતુ. કરાચીની સમસ્ત કોમોના પ્રતિનિધિઓ તરફનુ આ સન્માન હતું. એટલે અમારા માટે વધારે બોજો હતો. આવા સન્માનને અમે યોગ્ય છીએ કે નહિ? એનો જવાબ પ્રતિક્ષણ આત્મા પાસેથી હું માગતો હતો. કોઇ પણ જાતના પરિચય વિના, કઇ પણ કાર્ય કર્યા વિના અજાણી વ્યક્તિઓને કરાચીની સમસ્ત જનતા આટલું સન્માન આપે, એ કેવળ એમની સજ્જનતા, એમની ધર્મભાવના અને એમની ભક્તિના પડઘા સિવાય બીજું શું કહી શકાય? જ્યારે બીજી તરફથી અમારે માટે મોટામાં મોટો પરિષહ હતો 'જૈન-સાધુઓને પોતાના સયમની રક્ષામાં બાવીસ પરિષહો સહન કરવા પડે છે. એમાનો આ પણ એક પરિષહ છે. ડાંસ, મચ્છર, ભૂખ, તૃષા, ખરાબ જમીન કે એવા અનેક પરિષહો કરતાં આ 'સત્કારનો પરિષહ' સહન કરવો અતિ કઠણ છે.' બસ આજ વિચાર પ્રતિક્ષણ મારા મનમાં આવ્યા કરતો હતો. સત્કાર અને સન્માનના સમયમાં માણ-સને ફૂલાઇ જતાં વાર લાગતી નથી. તેને હર્ષ થયા વિના રહેતો નથી અને ફૂલાઇ જવું અને હર્ષ થવો, એજ સંયમમાં બાધા પહો-ચાડે છે. સંયમને બાધા પહોંચાડે એવાં કાર્યો, એજ ઉપસર્ગ કે પરિષહ છે.

તેઓશ્રીનો ઉદ્દેશ સિંધ દેશમાં ભગવાન્ મહાવીરનો અહિંસાનો સંદેશો 'જીવો અને જીવવા દો' એનો પ્રચાર કરવાનો છે.

સિંધ દેશની અંદર વરસો થયાં ચાલી આવતી માંસાહારની જડ ઉખેડી નાખવાની મુનિઓની મનોવાચ્છના પૂરી થાય, અને તેમ કરવામાં ફક્ત જૈનોજ નહિ, પણ સર્વ ધર્મના જીવદયા પ્રેમીઓ અને જીવદયાપ્રેમી સંસ્થાઓ તેમને સહકાર આપે, એટલું ઇચ્છી આ પવિત્ર આત્માઓને કરાચીના આંગણે અમે સત્કારીએ છીએ. (હિતેચ્છુ તા. ૧૦-૬-૧૯૩૭)

●

પ્રકરણ ૧૧ મું
પ્રવેશ

દિવસે દિવસે વધુ ને વધુ દુઃખી થતો જતો સંસાર કયા જઈને થોભશે, એ આજના માનવીઓનો ઘણો અકળાવનારો સવાલ છે. સંસારીઓના દુઃખ એટલા અસહ્ય થતાં જાય છે કે માનવીઓ ગભરાઈ જતાં દુઃખમુક્તિ માટે કાંઈ ને કાંઇ અનિચ્છનીય કરવા તરફ ઘસડાઇ જાય છે. આજના વર્તમાનપત્રો ખાસ કરીને દૈનિક વર્તમાનપત્રોમા દુ.ખના માર્યા કંઇક આત્માઓ આત્મહત્યા તરફ ખેંચાઇ જતા માલમ પડે છે. જેમ દિવસો જાય છે, તેમ આવા બનાવો વધતા ને વધતા જતા દેખાય છે.

માનવ સમાજ માટે આ સામાન્ય બાબત નથી. સમયે સમયે માનવ સમાજ માટે ઉપસ્થિત થતા વિવિધ સવાલોનો ઉકેલ, સમાજના અસ્તિત્વ અને નિભાવ માટે લાવવાની જરૂર હોય છે, તેમ હાલના સમયમા, માનવ સમાજના અસ્તિત્વ અને નિભાવ માટે માનવીઓની આત્મહત્યાઓનો વધતો જતો પ્રશ્ન તાત્કાળિક ઉકેલ માગે છે મુંબઈ શહેરમા રોજ બરોજ સ્ટવથી દાઝી મરવાના બનતા બનાવોની પાછળ જાહેર થયેલું સંસારીઓનુ દર્દ, કલકતામા કન્યાદાન આપવા માટે સાધન નહિં હોવાના કારણે થતી આત્મહત્યા, પરીક્ષામા પાસ નહિ થવાને કારણે વડોદરામા સુરસાગરમા અપાતા યુવાનોના ભોગ, અસહાય વિધવાઓને નિભાવનાં સાધનોને અભાવે

જીવનનો અન્ત લાવવાની પડતી ફરજ, ભૂખમરાથી પીડાઇ અને રીબાઇ કાઇ પણ આધાર નહિ મળતાં અનેક બેકારોને રૂંધવા પડતાં શ્વાસોશ્વાસ, આવા પ્રતિદિન બનતા બનાવો આજના માનવ સંસારની દુઃખદ અવસ્થા જાહેર કરે છે. અને જો એ જાહેરાત આવી દુ.ખદ અવસ્થામાની માનવીઓની મુકિત કયી રીતે થાય, તેનો ઉકેલ માગતી નહિં હોય, તો એ જાહેરાત શા માટે છે? વર્તમાન પત્રોમાં આવા બનાવો આજના સંસારની સ્થિતિ માનવજગત સમક્ષ રજુ કરવા અને તેનો ઉકેલ લાવવાની ગર્ભિત સૂચના કરવા માટે અપાય છે. અર્થાત્ આજના જગત્‌ના મુખ્ય સવાલોમાંનો આ પણ એક ગંભીર સવાલ છે કે માનવ સંસાર જે દુઃખીને દુઃખી થતો જાય છે, તેની એ દુઃખદાવસ્થામા મુકિત શી રીતે થાય?

પ્રકરણ ૧૧ મું
પ્રવેશ

આવા ગંભીર સવાલનો ઉકેલ માત્ર તત્વજ્ઞાતીઓજ બતાવી શકે તત્વજ્ઞાનીઓ સબંધી સામાન્ય સમજ એવી હોય છે કે તેઓ તો અવધુત હોય, હીમાલયમાં વસતા હોય, દુનિઆ સાથે જેમને નિસ્બત ન હોય, વિગેરે. તત્વજ્ઞાનીઓનો વ્યવહાર સાધારણ એવો હોય છે, પણ તત્વજ્ઞાનીઓનો અર્થ એટલોજ નથી હોતો. તત્વજ્ઞાનીઓ એટલે તથ્યાતથ્ય, વિવેકાવિવેક, કર્તવ્યાકર્તવ્ય સમજનાર ગાંધીજી હીમાલયમા નથી વસતા છતા તત્વજ્ઞાની છે. આમ તત્વજ્ઞાનીઓ માનવ સમાજમાં પણ માનવસમાજના પ્રશ્નોના ઉકેલ માટે વિચારતા હોય છે.

આવા એક તત્વજ્ઞાની મહાપુરૂષ મુનિ શ્રીવિદ્યાવિજયજી મહારાજ કરાચીના પાદરે આવી પહોચ્યા છે સિંધમાના માનવ સમાજના દુ.ખ દર્દોની આગને તત્વની સમજથી શાંત કરવા. ફીલ્સુફો વિચરે છે દુખી સમાજને શાંતિ આપવા અને દુખોનો નાશ કરવાનો ઉપાય બતાવવા તત્વજ્ઞાન માટે જનતાનો ગબ્દ હોય તો તે ધર્મ છે. ધર્મ એટલે વાડો કે પંથ નથી ધર્મ એટલે તથ્યાતથ્યનો સમાજ. વિવેકાવિવેકનું જ્ઞાન કર્તવ્યાકર્તવ્યની ઓળખ, અને જુદા જુદા ધાર્મિક

પંથોના મૂળતત્ત્વો તપાસતા તે બધાનો સાર આજ માલમ પડશે.

ગાંધીજી જ્યારે કરાચી પધારે છે, ત્યારે જો કે તેમની પ્રવૃત્તિની વ્યવસ્થા કોંગ્રેસ તરફથી થાય છે, છતાં તેમનો ઉપદેશ સાર્વત્રિક હોય છે. તેજ પ્રમાણે મુનિ શ્રીવિદ્યાવિજયજીની પ્રવૃત્તિઓની વ્યવસ્થા શ્રી જૈન સંઘ તરફથી થશે, પણ તેઓ જનસમાજને ઉપયોગી એવો બોધ પ્રચારવા અહિં પધારે છે. ગાંધીજીનો બોધપાઠ અહિંસા, દયા, વિવેક, સુવિચાર વિગેરે સર્વ તત્વોપર મુનિશ્રી ઉપયોગી બોધ આપી શકવા સમર્થ છે તે સાથે રાષ્ટ્રધર્મના પણ પ્રખર પ્રચારક છે એવા તત્વજ્ઞાનીનુ કરાચીને આંગણે સ્વાગત કરતાં અમને હર્ષ થાય છે. અમો આશા સેવીએ છીએ કે એમનો બોધ ગ્રહણ કરવા કરાચી અને સિંધવાસીઓ તત્પર રહેશે

'સિંધ સેવક' તા. ૮ જુન ૧૯૩૭

પ્રકરણ ૧૧ મું
પ્રવેશ

ઉપર્યુક્ત પત્રકારોએ અમારા માટે જે શબ્દો ઉચ્ચાર્યા છે, એમા એમની સજ્જનતા સિવાય બીજુ શુ છે? વધુમાં એક પત્રકાર તરીકે તેમણે અમારા જેવા ધર્મ, સમાજ અને દેશ સેવકો તરફ જે આશાઓ વ્યકત કરી છે, એ પણ એમની રાષ્ટ્ર સેવાની ધગશને પ્રકટ કરે છે

શહેરનાં જુદા જુદા લતાઓમા ફેરવીને ૧૧ વાગે અમારી મંડળીને રણછોડલાઇનમા, વોરાપીરની પાસે જૈન ઉપાશ્રયે પહોચાડી. આખા માર્ગમા મારા હૃદયમા જે વિચારોનુ આંદોલન ચાલી રહ્યુ હતુ, તેજ વિચારો મારા પ્રાથમિક મંગલાચરણમા શબ્દો રૂપે સરી પડ્યા. કરાચીની જનતાનો આભાર માનતા તે વખતે મે જે કંઇ કહ્યુ હતું, તેનો સારાંશ આ છે:–

હૃદયગત ભાવો

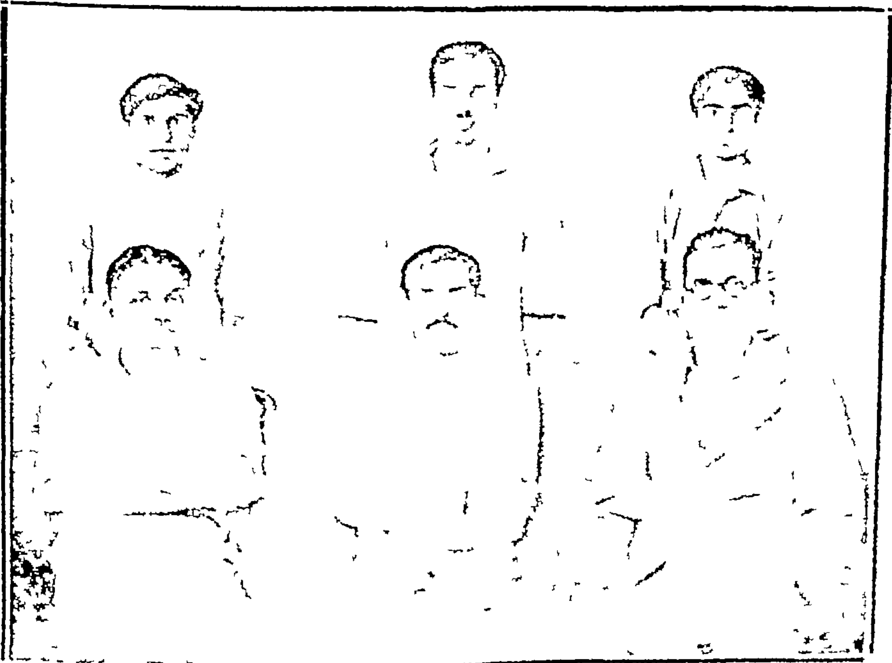
"સમય ખૂબ થઇ ગયો છે, એટલે ટૂંકામાં પતાવીશ. મને આ પ્રસંગે બે બાબતનુ દુઃખ થઇ રહ્યુ છે. અમારા પૂજ્ય ગુરૂદેવ વિજયધર્મસૂરિ મહારાજ વીસ પચીશ વર્ષ પહેલા સિંધમા આવવાની

કરાચીમાં પ્રવેશ કરનાર મુનિરાજો.

બેઠેલા—શ્રી જયન્તવિજયજી, શ્રી વિદ્યાવિજયજી, શ્રી વિશાળવિજયજી
ઉભેલા—શ્રી દાનવિજયજી, શ્રી નિપુણવિજયજી.

હૈદ્રાબાદથી વિહારમાં સાથે રહેનારા સ્વયંસેવકો

બેઠેલા—શ્રી [illegible] શ્રી [illegible] [illegible]

કરાચીમાં અમે પહેલે પહેલ આવીએ છીએ. અમને અહિંની પ્રજા સાથે

બન્ને સમ્પ્રદાયોને વિશેષ પરિચય નથી છતાં કરાચીમા રહેનારા જૈનો-સ્થાનકવાસી અને મંદિરમાર્ગીનો ઐકયભાવ, સમભાવ બધાં ક્ષેત્રો કરતા હું વધારે જોઇ શકયો છું. હુ તો એ જરૂર ચાહુ છુ કે જૈનધર્મના જુદા જુદા ફિરકાઓ કદાચિત્ બધા મળીને એક ન થઈ જાય, તો પણ સામુદાયિક દૃષ્ટિએ પોતાની ક્રિયામાં ચુસ્ત રહીને, જૈનધર્મની ઉન્નતિ અને ખાસ કરીને ભગવાન્ મહાવીરની અહિંસાને ધ્યાનમા લઇને સાર્વજનિક કાર્યોમા પરસ્પરના સહકાર પૂર્વક કાર્યો કરે, તો તે વધારે ઇચ્છવા જોગ અને લાભકર્તા થઈ પડે.

"સામ્પ્રદાયિકતાના કારણે જૈનધર્મને ઘણું સહવું પડયુ છે જગત્મા શાન્તિને સ્થાપન કરનારો મહાવીરનો ધર્મ, તેને જો જૈનો બરાબર ઓળખે, તો વર્તમાનમાં ચાલતા ઘણા કલેશો પોતાની મેળેજ શાન્ત થઇ જાય. જ્યાં જીદ્-આગ્રહ હોય છે, ત્યાં રાગ-દ્વેષની વૃદ્ધિ હોય છે, અને 'જ્યાં રાગ-દ્વેષની વૃદ્ધિ, ત્યાં જૈનત્વની ખામી

"અહિંના જૈનો માટે તો મારો એટલોજ સંદેશ છે કે તેઓએ અત્યારે પ્રારંભમાં જે ઐકયભાવ બતાવ્યો છે, તેવો કાયમનો અને સાચા દિલનો રાખે. અને જો તેમ થશે તો અમારૂં કરાચી આવવું વધારે અંશમાં સફળ થશે.

"કરાચીની જૈન સિવાયની અન્ય પ્રજા પ્રત્યે પણ હું એજ ભાવના રાખું છુ કે—અમે કરાચીમા જે કંઇ સેવાનું કાર્ય કરી શકીએ, તેમા અમને સહકાર આપે."

ઢળે છે. અમે શું એવું બહાદુરીનું કામ કર્યું છે કે જેથી તમે આટલું બધુ સન્માન કરો ? અને આ સન્માનને જીરવવાની પણ અમારામાં શકિત કયા ? અમારો ધર્મ છે કે ગામે ગામ વિચરવું, તમામ જનતાને સમભાવથી ઉપદેશ આપવો, એમાં વળી આવા પરિષહો શા ? છતાં હું જાણું છુ કે આ બધુ તમારી ભક્તિનું પ્રતિબિમ્બ છે. એટલે અમે એને પાછી ઠેલવાને માટે અશકત છીએ. જનતાના હૃદયની ઇચ્છાને રોકવી, એ પણ ઘણું મુશ્કેલ છે. તમે જાણો છો કે મલીરમા અમારે છુપી રીતે આવવાનુ હતું. છતાં તમે ભેગા થગા અમારા મનમા હતુ કે ત્યાં ખર્ચ ન થાય, તો સારૂં, છતાં તમે તમારો વિવેક ન ભૂલ્યા. પણ એક વાત જરૂર કહું. અત્યારે તમે જે ઉત્સાહ બતાવી રહ્યા છો, તેજ ઉત્સાહ કાયમને માટે તમારા હૃદયમાં રાખશો. જીવદયા અને બીજા કાર્યો માટે તમારી પાસે અપીલ કરવામા આવે ત્યારે કોથળીનું મો ખુલ્લુ રાખશો. અને તન, મન, ધનથી ઉભા રહેજો. અમારો આવવાનો ઉદ્દેશ કેવળ શ્રાવકોને ઉપદેશ આપવાનો કે માત્ર ક્રિયાકાંડ કરાવવા પૂરતો નથી. અમારૂ સિંધમાં આવવાનું ધ્યેય કેટલું ઉચુ છે, એ તમે જાણો છો. આપણે આપણી ભાવના અને ધ્યેયમાં આગળ વધવા પ્રયત્ન કરીએ, એજ આપણુ કર્તવ્ય છે. આપણે માટે પણ શ્રી હિમાંશુવિજયજીનો માર્ગ તો મુકરર થએલો છે. આપણે એ પંથે પ્રયાણ કરીએ, તે પહેલા આપણા સમયને સફળ કરી લઇએ. વિજળીના ચમકારામા મોતી પરોવવાના છે. કેટલુ કઠણ છે, એ વિચારી શકો છો. વિજળીના ચમકારાને તો કંઇક સમય લાગશે, પણ આપણા સમયને જતા વાર નહિ લાગે. આંખ મિંચાતાં કેટલીવાર ? આ વસ્તુને જો સમજી લઇએ, તો આપણે જરાયે પ્રમાદ ન કરીએ ”

પ્રકરણ ૧૧ મું
પ્રવેશ

આ પ્રમાણે ટૂંકામાં પ્રવચન પતાવી, ગઇ કાલે એટલે તા. ૯ના ‘ સિંધસેવક ’ અને ‘ મહાગુજરાત ’ ના અધિપતિએ પ્રકટ કરેલા મારા નિવેદન તરફ ઇશારો કર્યો. તે નિવેદન આ હતુ:—

પ્રકરણ ૧૨ મું
ત્રાસદાયક ત્રિપુટી

સંસારની દરેક વસ્તુની બે બાજુ હોય છે સારી અને નરસી, સુખની અને દુખની. અમારી આ આખી યે યાત્રામા જેમ અનેક વસ્તુઓ આનંદદાયક હતી, તેમ કેટલીક વસ્તુઓ ખૂબ ત્રાસદાયક પણ હતી આવી જે જે વસ્તુઓ ત્રાસદાયક હતી, તેમાં ત્રણ તો વધારે ત્રાસદાયક હતી. તે ત્રણ વસ્તુઓ આ હતી: **રેતી, સાપ અને પાણીનો અભાવ** આ ત્રણે વસ્તુઓ એવી છે કે જેનો લગભગ ઉપાયજ ન હોઇ શકે, અને તેમાં યે જૈન સાધુઓને માટે તો સિવાય કે 'ભાગ્ય ભરોસે હાકયા રાખવુ,' બીજો ઉપાયજ શો હોઇ શકે? સાથના ગૃહસ્થો પોતાથી બને તેટલો ઉપયોગ રાખે, પરન્તુ જ્યા એમનો પણ ઉપાય ન ચાલે, ત્યા તે પણ શું કરે ?

રેતીના ઘોરા

બાલોતરા પછીથી જ આ દેશનો રસ્તો રેતાળ આવવા લાગ્યો હતો, દૂર દૂરથી દેખાતા પહાડો, એ પત્થર કે વનસ્પતિના નહિં, પરન્તુ રેતીનાજ. ન કેવળ દૂરથીજ દેખાય. કોઇ કોઇ સ્થળે તો સડકની આજુબાજુમાં પાસે જ મોટા પહાડ ઉભા હોય સડકની બે બાજુએ દૃષ્ટિપાત કરીએ તો માઇલો સુધીમા ન દેખાય ઝાડ કે ન મળે ઉભુ રહેવાનુ ઠેકાણુ પાણીનુ નામ નહી. ક્યાય હોય તો પણ ખારૂ છ-છ આઠ-આઠ દસ-દસ માઇલથી લોકો પાણી ભરી જાય, ચાર ચાર ને આઠ-આઠ દિવસે એ ગામોના ઢોરો પાણી ભેગા થાય

બાલોતરા પછી પગે ચાલનારાઓને માટે રેલ્વે સડકને છોડીને બીજા રસ્તે ચાલવુ ભયંકર છે. એ રેતીના પહાડોમા એકાદ પગદંડી ચૂકીએ તો ક્યા ઉતરી જવાય, એનો પત્તો ય ન ખાય રેતીના રણોમાં ભંઠીયા અને ગોખરૂની એટલી બધી બહુલતા કે ઝુગડુ નીચે મૂકી શકાય નહિં પગ મૂકતાં આખો પગ ભંઠીયાથી ભરાઇ જાય ને નીચે બેસતાં તમામ કપડા ભંઠીયાથી લેપાઇ જાય હાથથી એકાદ ભઠીયુ ઉખાડતા એકેકો ઝીણી ઝીણી ફાંસો આંગળીઓમા પેસી જાય રેલના પાટે પાટે ચાલતા પણ આનાની કઠીનતાઓ તો ખરીજ ઘણે સ્થળે જ્યા કે રેલ્વે લાઇનની પાસેજ રેતીના પહાડો હોય છે, ત્યાં આખી લાઇન રેતીથી ભરાયેલી હોય છે. આવે સ્થળે રેલની પગદંડીએ ચાલતાં પણ ઘણી તકલીફ પડે શ્વાસ ચઢી જાય પગદંડીને છોડીને પહાડોની

આ પ્રસંગે 'સિંધસેવક'ના અધિપતિ શ્રીયુત ભદ્રશંકર ભટ્ટ, ભાઈ પી. ટી શાહ અને સનાતનધર્મસભાના પ્રમુખ અને કરાચીના પ્રસિદ્ધ નાગરિક સિંધી ગૃહસ્થ શેઠ લોકામલ ચેલારામે પોતાની હાર્દિક ભક્તિના ઉદ્‌ગારો વ્યક્ત કર્યા પછી આજનો પ્રારંભિક મંગલાચરણનો મેલાવડો વિખરાયો હતો.

પ્રકરણ ૧૧ મું
પ્રવેશ

卐

પ્રકરણ ૧૨ મું
ત્રાસદાયક ત્રિપુટી

સંસારની દરેક વસ્તુની બે બાજુ હોય છે. સારી અને નરસી, સુખની અને દુઃખની. અમારી આ આખી યે યાત્રામાં જેમ અનેક વસ્તુઓ આનંદદાયક હતી, તેમ કેટલીક વસ્તુઓ ખૂબ ત્રાસદાયક પણ હતી આવી જે જે વસ્તુઓ ત્રાસદાયક હતી, તેમાં ત્રણ તો વધારે ત્રાસદાયક હતી. તે ત્રણ વસ્તુઓ આ હતીઃ રેતી, સાપ અને પાણીનો અભાવ આ ત્રણે વસ્તુઓ એવી છે કે જેનો લગભગ ઉપાયજ ન હોઇ શકે, અને તેમાં યે જૈન સાધુઓને માટે તો સિવાય કે 'ભાગ્ય ભરોસે હાંક્યા રાખવું,' બીજો ઉપાયજ શો હોઇ શકે? સાથના ગૃહસ્થો પોતાથી બને તેટલો ઉપયોગ રાખે, પરન્તુ જ્યાં એમનો પણ ઉપાય ન ચાલે, ત્યાં તે પણ શું કરે?

રેતીના ધોરા

બાલોતરા પછીથી જ આ દેશનો રસ્તો રેતાળ આવવા લાગ્યો હતો, દૂર દૂરથી દેખાતા પહાડો, એ પત્થર કે વનસ્પતિના નહિં, પરન્તુ રેતીનાજ. ન કેવળ દૂરથીજ દેખાય કોઇ કોઇ સ્થળે તો સડકની આજુબાજુમાં પાસે જ મોટા પહાડ ઉભા હોય સડકની બે બાજુએ દૃષ્ટિપાત કરીએ તો માઇલો સુધીમાં ન દેખાય ઝાડ કે ન મળે ઉભું રહેવાનું ઠેકાણું પાણીનું નામ નહીં. ક્યાંય હોય તો પણ ખારૂં. ૭-૭ આઠ-આઠ દસ-દસ માઇલથી લોકો પાણી ભરી જાય, ચાર ચાર ને આઠ-આઠ દિવસે એ ગામોના ઢોરો પાણી ભેગા થાય.

બાલોતરા પછી પગે ચાલનારાઓને માટે રેલ્વે સડકને છોડીને બીજા રસ્તે ચાલવું ભયંકર છે. એ રેતીના પહાડોમાં એકાદ પગદંડી ચૂકીએ તો ક્યાં ઉતરી જવાય, એનો પત્તો ય ન ખાય. રેતીના રણોમાં ભડીયા અને ગોખરૂની એટલી બધી બહુલતા કે લુગડું નીચે મૂકી શકાય નહિં. પગ મૂકતાં આખો પગ ભડીયાથી ભરાઇ જાય ને નીચે બેસતાં તમામ કપડાં ભડીયાથી લેપાઇ જાય હાથથી એકાદ ભડીયું ઉખાડતાં સેંકડો ઝીણી ઝીણી ફાંસો આંગળીઓમાં પેસી જાય રેલના પાટે પાટે ચાલતાં પણ આમાંની કઠીનતાઓ તો ખરીજ ઘણે સ્થળે જ્યાં રેલ્વે લાઇનની પાસેજ રેતીના પહાડો હોય છે, ત્યાં આખી લાઇન રેતીથી ભરાયેલી હોય છે. આવે સ્થળે રેલની પગદંડીએ ચાલતાં પણ ઘણી તકલીફ પડે શ્વાસ ચઢી જાય. પગદંડીને છોડીને પહાડોની

વચમા ચાલીએ, તો કાકરાથી પગ કાણા થાય એ પાટાઓની વચમાં સ્લીપટ ઉપર પગ મૂકી ચાલીએ તો પગલા લાંબા લાબાં પડે એટલે થોડી વારમાં સાથળમાંથી નસો ખીચાવા લાગે ધીરે ધીરે ચાલવા જઇએ, તો રેતીમાંથી બહાર નીકળવાનો ક્રમ યે આરો આવે નહિ, અને જે લોકો ઉતાવળા ચાલે, તે આગળ જઇને પાછા થાય–એવા થાકી જાય કે થોડે દૂર જઇને બેસવુ જ પડે. કાઇ કાઇ સ્થળે તો રેતીથી પાટા પણ ઢકાઇ ગએલા હોય છે આવે સ્થળે બારમાસી (રેલના મજુરો) પાવડા લઇને રેતી દૂર કરતાજ હોય છે. ભોજન પણ લોકો કાઇ બધ મકાનમાં કરે તો ઠીક, નહિ તો થોડી ઘણી રેતી ભોજનમાં પડયા વિના નજ રહે. એટલુ સારૂ છે કે જોધપુર લાઇનમાં સ્ટેશનો બહુ નજીક નજીક હોય છે. ૯ માઇલથી વધારે દૂર સ્ટેશન ભાગ્યેજ કાઇ હશે.

બાડમેર પછી તો રેગીસ્તાન આવે છે, બલ્કે **બા**લોતરા પછી-થીજ રેતીના ધોરા દેખાવા લાગે છે. લગભગ દોઢસો માઇલ સુધી રેતીના મોટા મોટા પહાડો વીસ વીસ માઇલ સુધી ઉત્તર દક્ષિણમા ઉભા છે તેની ઉચાઇ સીત્તેર સીત્તેર ફૂટ જેટલી પણ હોય છે બસો હાથ ખોદવા છતા પણ પાણી ન નીકળે, ને નીકળે તો ખારૂંજ.

પ્રકરણ ૧૨ મુ
ત્રાસદાયક ત્રિપુટી

નાહિમ્મતનાં નગારાં

રેતીનો ને **સા**પોનો જે ભય વિહારના પ્રારભમા અમે સાભળતા હતા, તેના સાક્ષાત્ દર્શન હવે ધીરે ધીરે થવા લાગ્યાં એટલે **બા**લોતરા છોડયા પછી અમારી સાધુમડળીના મન શિથિલ થવા લાગ્યાં, અને જાણે નાહિમ્મતના નગારા અમારા કાનો પર અથડાવા લાગ્યાં. હજુ તો પાશેરામા પે'લી પૂણી હતી. સૈકડો માઇલ જવાનું હતું કેમ ચાલી શકાશે? શુ થશે? એક તરફ ઠડી હજુ પડી રહી હતી. એટલે અમારી સાથેના શ્રી **નિપુણવિજયજી**ને ધીમો ધીમો તાવ અને છાતીનો દુખાવો પણ શરુ થયો અમને તો રોજ એજ ચિતા રહેવા લાગી કે–આ બિચારા ડોસા (જો કે ડોસા નહિ હતા, પણ અમારા બધામાં વધારે ડોસા જેવા એજ લાગતા) કરાચી સુધી શી રીતે પહોચશે? પણ એતો મુકામ કરીએ, ત્યાં કપડા કામળી ઓઢીને પડયા રહે. ને સ્હવારમા અમારી પહેલા તૈયાર થઇને ધીરે ધીરે ચાલવા માડે. બાલોતરા છોડયા પછી એક સાધુ તો વગર પૂછે–

ચૂપચાપ ક્યારે પાછો ગચ્છન્તિ કરી ગયો, તેનો પત્તો યે ન લાગ્યો. પાછળથી માલૂમ પડ્યુ કે તે નાકોડા તીર્થમાં પહોચી ગયો છે. કોઇ કોઇ સાધુનુ એવું પણ મન થયુ કે-" આમ ચાલી ચાલીને આપણો સંઘ દારકા કેમ પહોંચશે? વાણીયા એક બે ડોળીઓ પાલીતાણાથી મંગાવે તો ઠીક થાય!" આ તો બધા વિચારો જ. બાકી જેમ તેમ હિમ્મત રાખીને અમે આગળ વધતાજ ગયા.

સાપોનો ઉપદ્રવ

સાપોના ઉપદ્રવની જે હકીકતો વિહારની શરુઆતમાં અમે સાંભળતા હતા, તેની સત્યતા માલાણી પરગણા-માંથી જણાવવા લાગી. જે વાતો સંભળાતી હતી, તેથી પણ વધારે સંભળાઇ. રેતીના મેદાનોમા અને પહાડોમાં ભયંકર સર્પો રહે છે. ઉડી ઉડીને શ્વાસને ચૂસી લેનારા સર્પો પણ અહી છે. લાખો કરોડો દરોની અંદર ક્યાં ઉંદર છે, ક્યા નોળીયો છે, કે ક્યાં સાપ છે, તે જાણી શકાય નહિં ક્યાંય પગ મૂકતા કઇ વખતે નાગદેવતા ચરણસ્પર્શ કરી લે, એની પણ ખબર ન પડે. જુદી જુદી જાતના સાપોના કરડવાથી અનેકના મૃત્યુ થયાની કથાઓ સાભળવામાં આવી. રેલના પાટાઓમાં પણ સાપો લપાઇ રહે અને જરાક ખડખડાટ થતાં ભડકીને એકદમ હુમલો કરે. રેલના ચાલવાથી અનેક સાપોના માથાં કપાઇ ગએલાં પાટા પાસે પડેલા જોવામાં આવવા લાગ્યા. ઘણે ભાગે આ દેશમા સાપો ગરમી અને વરસાદના દિવસોમાં વધારે નિકળે છે. અમારી આ પરગણાની મુસાફરી વખતે વધારે ગરમી પડવી શરુ નહોતી થઇ. હજુ ઠંડક હતી, એટલે અમને તેનાં દર્શન ક્વચિતજ થતા 'પીવન' નામનો સર્પ પીળા રંગનો અને ન્હાનો થાય છે, મોટા ભોરીંગોથી લોકો એટલા નથી ડરતા, જેટલા આ નાના સર્પથી ડરે છે. કહેવાય છે કે મોકો મળતા આ સાપ છાતી ઉપર ચડી જાય છે, અને શ્વાસ ખેંચી લે છે. દિવસ ઉગતા માણસ પથારીમાથી મરેલો માલૂમ પડે દીવાની આગળ આ સાપ આંધળો બની જાય છે. બલ્કે દીવો દેખીને તે આવતો જ નથી.

રેગીસ્તાન છોડયા પછી સિંધમા પણ સાપોનો એટલોજ ઉપદ્રવ છે જેમ જેમ અમે નિશ્ચિંતતા પૂર્વક આગળ વધતા જતા, તેમ તેમ અમારી મંડળી રોજ વિચાર કરતી કે '[illegible] સુધી ના

પ્રકરણ ૧૨ મું

ત્રાસદાયક ત્રિપુટી

બન્યા છીએ,' પરન્તુ અભિમાન ઘણી વખત તત્કાળ પરચો બતાવ્યા વગર નથી રહેતું.

સાપ કરડયો

મીરપુરખાસથી અમારી મંડળી હાલા જતી હતી. રેલ્વે સડક છોડી હતી. **બિલાવલમરી**થી અમારી સાથેના કેટલાક ગૃહસ્થો આગલી રાતે રવાના થયા તેમની સાથે બેલગાડી હતી રસ્તામા ગાડીના પૈડાથી એક નાળાની પાળ તૂટી ગઇ. નાળામા વહેતુ પાણી, જાણે જંગલની મજા ઉડાવવાનો અવકાશજ ન મળ્યો હોય, એમ, જોત જોતામાં ફેલાઇ ગયું. અંધારી રાત હતી. રસ્તો સૂઝે નહિ, ગાડું પોતાના બન્ને પગ (પૈડા) કીચ્ચડમાં ઘૂસેડીને એવુ સત્યાગ્રહ કરી બેઠું, કે જાણે **રાજ**કોટના સત્યાગ્રહીઓ. આખી રાત મહેનત કરવા છતા, એક કદમ પણ આગળ ન વધ્યુ. આ દરમિયાન એક ભોરિંગે આવીને ગાડાવાળાના પગને ચુંબન કર્યું થોડીવારમા ગાડીવાળો બેહોશ થયો. ભરભાખરૂ થતાં મહામુસીબતે ગાડું બહાર કાઢી, ગાડાવાળાને ગાડામા નાખી લોકો **બે**રાણી પહોચ્યા, ત્યાંસુધીમા તો અમે સાધુઓ પણ પહોચી ગયા. સાપ–કરડેલા માણસની સ્થિતિ નાજુક હતી ગુરૂદેવની કૃપાથી જે કંઇ ઉપચારો બન્યા તે કરવામા આવ્યા. સાજ પડતાજ તે માણસ સ્વસ્થ થયો અને બીજા દિવસે તો બિલકુલ આરામ થઇ ગયો.

પ્રકરણ ૧૨ મું
ત્રાસદાયક ત્રિપુટી

લોકો કેમ રહે છે?

સાપોનો આટલો બધો ઉપદ્રવ હોવા છતા, લોકો કેમ રહી શકતા હશે? એ શકા જરુર થાય. પરતુ કુદરતના એવા નિયમો છે કે રોગની સામે ઔષધિઓ પણ તૈયાર હોયજ છે. ઘણે ભાગે આ દેશના મનુષ્યો ડુગળીનો ઉપયોગ વધુ કરે છે ડુંગળીની ગંધથી સાપ દૂર ભાગે છે, એમ કહેવાય છે એટલે લોકો પોતાની પાસે ડુગળી રાખે છે. ઘરમા ડુંગળીના ઢગલા પડ્યા હોય, અને મોઢામાંથી પણ ડુગળીની બદબૂ નિકળતી હોય આમ અનેક સાધનો દ્વારા મનુષ્ય પોતાનો બચાવ કરતા રહે છે છતા જેનાથી જેની તૂટી હોય, એની બૂટી નથી. જે નિમિત્તે મૃત્યુ થવાનુ હોય, એ તો થાયજ છે

જોધપુરની આ લાઇનમાં સ્ટેશનો, પહેલા કહેવામા આવ્યુ છે

પાણીનો જીવલેણ ત્રાસ

તેમ, નજીક નજીક છે, પરંતુ દેશ રેતાળ, રેગીસ્તાનવાળો હોવાથી પાણીનું કષ્ટ છે. એક પ્રકરણમાં પહેલા કહેવાયુ છે તેમ, દિવસમા એક વખત એક ગાડીમાં પાણીની ટાંકી રહે છે આ ગાડીને 'જીવન' કહે છે. આ જીવનમાથી દરેક સ્ટેશનનાં માણસો એક દિવસ માટે જોઇતુ પાણી લઇ લે છે. જો આ પાણી ખૂટી જાય, તો તેને ભારે થઇ પડે વરસાદ આવે છે તો પાણીની છૂટ થાય છે, અને પાણીની છૂટ હોય તો એ રેતાળ મુલકમાં પણ કેટલાક લોકો ઝુંપડાં કરીને રહે છે, અને પોતાના ઘેટા બકરાને ચરાવી અથવા થોડી ઘણી ખેતી કરી પોતાનુ ગુજરાન ચલાવે છે. પરન્તુ જો વરસાદ ન થાય, તો તમામ લોકો પરદેશમા ચાલ્યા જાય છે, અને આખો મુલક વેરાન જેવો દેખાય છે. અમે જે વર્ષમા સિંધમાં આવ્યા, તે વખતે બે વર્ષથી વરસાદ નહિં પડેલો અને સ્ટેશન ઉપર માણુસ મળે તે સિવાય આખા રસ્તે કોઇ ચકલુ પણ ફરકતુ ન જોવાય. પાંચ–પાચ દશ-દશ માઇલ દૂરથી લોકો પાણી ભરી જાય, અને પોતાનો નિર્વાહ કરે પાણીની ટાંકીવાળી ગાડી સ્ટેશન ઉપર આવે, ત્યારે સ્ટેશનની આસ-પાસમા રહેનાર રેલ્વેના મજૂરોની બૈરીઓ અને છોકરાંઓ મટકા લઇ લઇને તે ટાંકી પાસે ઉભા હોય જેટલુ આપ્યું તેટલું લીધું, લેવાણું તો લીધું, નહિ તો ખાલી મટકે બીજા દિવસની રાહ જોતા બિચારાં ચાલતાં થાય જોધપુર રેલ્વેની લાખો રૂપિયાની ઉપજ જોધપુર સ્ટેટને છે, છતાં દુખનો વિષય છે કે બાલોતરાથી સુણાબાવ સુધીના સ્ટેશનો રેગીસ્તાનના મુલકમાં આવેલાં છે. તેમાનાં ઘણા સ્ટેશનો ઉપર પાણીની સગવડ નથી જોધપુર સ્ટેટ પોતાનું કર્તવ્ય સમજે તો કેટલાય જીવોનો આશીર્વાદ મેળવી શકે. પાણીની સગવડ કરવી તો દૂર રહી, રેલ્વે ઓફીસરો તરફથી હુકમ છે કે સ્ટેશનના સ્ટાફ સિવાય કોઇને પણ પાણી ન આપવુ ! અને જે માસ્તરો પાણી લેવા દે છે, તેઓનો દંડ કરવામા આવે છે. સ્ટેશન માસ્તરો પણ મનુષ્ય છે. એમનાં હૃદયમા દયાના અંકુરો છે ભયંકર રેતીની ગરમીમાં તપી રહેનારા બિચારા મજૂરો અથવા રસ્તે થઇને જનારા આવનારાઓ તૃષાથી ત્રાહિ ત્રાહિ પોકારતા સ્ટેશન ઉપર આવે, અને રેલની ટાંકીમાથી અથવા પોતાની પાસેના પાણીમાથી એક લોટો પાણી આપ્યા વિના એ માસ્તરો કેમ રહી શકે ? લાખોની પેદાશ કરનાર જોધપુર સ્ટેટ પાણી માટે આટલો બધો ત્રાસ લોકોને ભોગવવા

પ્રકરણ ૧૨ મું
ત્રાસદાયક ત્રિપુટી

દે, એ તો બહુ દુઃખ અને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે છે. ગઢરારોડ સ્ટેશન પર સાર્વજનિક કુવો હતો, એ કુવો થોડીકજ કિંમત આપી જોધપુર રેલ્વેએ ખરીદી લીધો, અને હવે ત્યા પણ લોકો પાણી ભરતા બંધ કર્યા છે, એમ જાણવામાં આવ્યું. કેટલો દુ ખનો વિષય ! !

જોધપુર રાજ્યનું કર્તવ્ય.

જોધપુરના મહારાજા બહુ દયાળુ છે. પોતાની પ્રજાના સુખને માટે, પોતાની પ્રજાને ઉચી લાવવાને અનેક પ્રકારના સાધનો ઉભાં કરે છે. તો પોતાની રેગીસ્તાનમાં રહેનારી પ્રજાને માટે, કમમાં કમ આ સ્ટેશનો ઉપર ટાંકીઓ માર્ફત અથવા કુવાઓ દ્વારા પાણીનું સાધન શું ઉભું ન કરી શકે ? એમ લોકો કહે છે. લોકોનું એ પણ કહેવું છે કે પાણીની સગવડ થાય તો જે લોકોને પાણીના અભાવે આ દેશમાથી ચાલ્યા જવુ પડે છે, તેઓ જ્યાં રહેતા હોય ત્યાંજ આબાદી કરીને રહી શકે. ઢોર ઢાંખરને પોષી શકે. સ્ટેશનો પાસે આબાદી વધે. આબાદીના કારણે વેપારીઓ પોતાની દુકાનો લગાવે, ટ્રાફીકમાં વધારો થાય, કસ્ટમમાં વધારો થાય, અને સ્ટેશનો, કે જે ઉજ્જડખખ જેવાં છે, તેની પણ રોનક વધે આમ રાજ્યને ફાયદો થયા સિવાય નુકસાન તો નથીજ.

પ્રકરણ ૧૨ મું
ત્રાસદાયક ત્રિપુટી

સજાનું સ્થાન

કેટલાંક સ્ટેશનો તો એવા ભયકર લાગે છે કે ત્યાં એ માસ્તરો બિચારા કેમ રહી શકતા હશે ? એજ વિચાર થાય ચારે તરફ કાં તો રેતીના પહાડ હોય અને કાં તો માઇલોના માઇલો સુધીનુ મેદાન હોય. સ્ટેશનની એકાદ કોટડીમાં ટેલીફોનનુ ભૂંગળુ, તારનુ ટેબલ અને ટીકટોનુ નાનકડું કબાટ સાચવીને માસ્તર બેસી રહ્યો હોય. ન કોઇ માણસ આવે કે ન કોઇ ઢોર આવા સ્થાનમાં પોતાની પત્ની સાથે તો બિચારો રહેજ શુ કામ ? ચોવીસ કલાકમા બે ચાર માણસ પણ આ સ્ટેશન ઉપર ન દેખાય આવા એક સ્ટેશનમાં નવયુવક નવા આવેલા સ્ટેશન માસ્તરને મે પૂછ્યું: “માસ્તર તમારાથી અહિ કેમ રહી શકાય છે ?” મને જવાબ આપ્યો: “મહારાજશ્રી ! આપને ખબર નથી. આ સ્ટેશનો એ કાળાપાણી તરીકે મુકરર થયાં છે. કોઇ સ્ટેશન માસ્તરે કંઇક ગુન્હો કર્યો હોય, એને બીજી સજા ન કરતાં ત્રણ મહીના માટે આવાં સ્ટેશનો ઉપર ધકેલવામાં આવે છે. કાળા

પાણી કરતાં પણ આવા સ્થાનમાં રહેવું વધારે ભયંકર છે ત્રણ મહીના કે જેટલો સમય અમારે આ સજા ભોગવવાની હોય છે, ત્યાં સુધી અમારો જાન જોખમમાં હોય છે. સો–બસો રૂપીઆ દંડ કરે કે જોધપુરની જેલમા છ–બાર મહીના રાખે, તે સજા સારી છે, પણ આવા સ્ટેશન ઉપર રહેવાની સજા ભારે છે. મારા જેવા કોઇ નવઃ ઘોડાને શીખવવા માટે પણ આ સ્ટેશનો ઠીક સાધનભૂત છે. ઝાઝો સામાન સાચવવાનો નહિ, ઝાઝી ટીકીટોનો હીસાબ રાખવાનો નહિ, તેમ માલ પણ ઝાઝો જવા આવવાનો નહિ, એટલે નવો ઘોડો પલોટાય છે અને સ્ટેશનનું સ્ટેશન સચવાય છે.”

સ્વયંસેવકોને પડેલો ત્રાસ

જોધપુર લાઇનની માફક પાણીનો ત્રાસ તો હૈદ્રાબાદથી કરાચી જતા વધારે અનુભવવો પડયો. જોધપુર લાઇનમા તો સ્ટેશનો નજીક આવે, એટલે વ્હેલા મોડા પાણી મળે યે ખરૂં. પરન્તુ હૈદ્રાબાદથી કરાચી સુધીમાં, કેટલાક સ્ટેશનો કાઢી નાખેલાં હોવાથી, ભારે વિટંબણા ભોગવવી પડે છે. એવોજ એક કિસ્સો ઓંગરનું મુકામ કરેલું, ત્યા બની ગયો. પાણી મળી જશે, એવી આશાએ સ્વયંસેવકો આગળ ગયા પત્થરના પહાડોની વચમાં એક વખતનું જૂનુ આ સ્ટેશન અત્યારે સારા ઝૂંપડા સરખું પણ નથી. સ્વયસેવકો એક ગાર્ડની મહેરબાનીથી ભુલારીથી આગળ ગયા. અને ઓંગર જઇને ઉતરી પડયા. તૂટેલાં ફૂટેલાં અને ઉપર વર્ણન કરવામાં આવ્યુ છે તેવાં, એક બે મકાન અહિં હતાં. અમારી સાધુમંડળી પાછળ ભુલારીના સ્ટેશન ઉપર રહી હતી. સ્વયંસેવકોએ કેટલી યે તપાસ કરી, આખા જંગલમાં, કયાંય પણ પાણી તેમને ન મળ્યું. કોઇ ગાડી આવે તો તેને ઉભી રાખી, છેવટે એન્જીનમાથી પણ પાણી લઇશું, એમ વિચાર કરતા રહ્યા. ગાડીઓ તો ઘણી યે આવી અને ગઇ. પણ આ ભલા માણસોને માટે કોણ ગાડી ઉભી રાખે ? ન હતુ ખાવાનુ કે ન હતું પીવાનું. દિવસ ચઢતો ગયો તેમ અગ્નિનો વરસાદ વરસવા લાગ્યો. પાસેના પહાડની ગરમીએ અગ્નિમા લાકડાં નાખવા જેવુ કર્યું. બિચારા સ્વયસેવકો ત્રાહિ ત્રાહિ થઇ ગયા. ભૂખ્યા તરસ્યા તરફડીયા મારવા લાગ્યા ગમે તેવા કષ્ટમાં દિવસ તો નિકળી ગયો, પણ રાત કાઢવી એમને ભારે થઇ પડી ચાદર નિચેની આકાશમાં આળોટતા–તરફડીયા મારતા, આપ વીતીઓના

ભયથી ભયભીત થતા આ યુવકો પડયા રહ્યા. ગળાં સુકાઈ ગયાં, જીભે કાંટા થવા લાગ્યા. માથામાં ગરમીઓ ચઢી ગઈ. કેટલાકોને તો નાકમાંથી લોહી નિકળ્યાં, માત્ર એમાથી કોઇ ઓછો ન થયો, એટલુજ ગુરૂદેવની કૃપાથી બાકી રહ્યુ બીજે દિવસે આઠ–સાડા આઠ વાગે અમારી સાધુમંડળી પહોંચી ગઇ. તે પછી થોડી વારે એક ગાડી આવી, તેમાંથી તે લોકોએ જોઇએ તેટલું પાણી ભરી લીધું, અને એમના તપેલાં દેહોને શાંત કર્યાં.

આવી આવી અનેક વિટંબણાઓ અમારી આ ત્રાસદાયક ત્રિપુટીએ વખતો વખત ઉભી કરી હતી. પરન્તુ ગુરુદેવની કૃપાથી અમારી મંડળી પથ કાપતીજ રહી.

પ્રકરણ ૧૨ મું
ત્રાસદાયક ત્રિપુટી

卐

પ્રકરણ ૧૩ મું
વિહારમાં પ્રવૃત્તિ

જૈન સાધુઓનો પાદવિહાર, એ આજના યંત્રવાદના જમાનામાં લોકોને બહુ આશ્ચર્યમા નાખે છે. સમયનો બચાવ કરવાનાં સાધનો એક પછી એક નિકળતાજ રહ્યાં છે. ઘોડા, ઉંટ, ગાડી, રેલ, મોટર અને હવાઇ જહાજ સુધીના સાધનો કૂદકે અને ભૂસકે નીકળી રહ્યાં છે. દેખીતી રીતે આ સાધનોનો ઉપયોગ કરનાર થોડા સમયમા ઘણુ કાર્ય કરી શકે છે, એમ બાહ્ય દૃષ્ટિએ જોનારને જરુર દેખાય છે, પરન્તુ સંસારનો ત્યાગી વર્ગ, કે જેણે કેવળ નિસ્વાર્થ વૃત્તિથી જગત્નુ કલ્યાણ કરવા માટે ભેખ ધારણ કર્યો છે, એવાઓને માટે આ વર્તમાન સમયના સાધનો, સિવાય કે એમને સંયમથી નીચે પાડે–ધીરે ધીરે પોતાની સાધુતાથી દૂર હઠાવે, બીજો ફાયદો કરી શકતા નથી. ગૃહસ્થોને માટે એ સાધનો જરુર ઉપયોગી લેખી શકાય! પરન્તુ સાધુને માટે તો–ત્યાગીને માટે તો નિતાન્ત હાનિકર્તા છે, એ વાત બહુ સૂક્ષ્મતાથી વિચાર કરતા સમજાયા વગર નહિ રહે અને તેનુ જ પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણ છે કે હિંદુસ્તાનના બહોત્તેર લાખ સાધુઓની આજે આ દશા થઇ છે. સાધુઓનો માન મર્તબો શાથી ઓછો થઇ ગયો છે? સાધુઓના નામથી લોકોને કેમ ઘૃણા ઉત્પન્ન થઇ છે? એનું મૂળ તપાસવામાં આવે તો એકજ માલૂમ પડે છે કે સાધુમા જે ત્યાગવૃત્તિ જોઇએ, જે જિતેન્દ્રિયતા જોઇએ, જે નિર્લોભતા જોઇએ, તે નથી રહી. શાથી નથી રહી? એનો જવાબ સીધો અને સરળ છે.

આચાર પાલન

એક પગથિયું ચૂકનારો માણસ નીચે આવીને પડે છે. સાધુ ત્યાગી છે. એણે ત્યાગનો ઉપદેશ આપવાનો છે. એણે સંસારી જીવોને સંસારના પ્રલોભનોમાથી દૂર રહેવાનો ઉપદેશ આપવાનો છે. એણે સંસારના જીવોને નીતિપરાયણ બનાવવાના છે. સદાચાર તરફ વાળવાના છે. સંસારની વાસનામાં ચ્યીપચી રહેલા જીવોને એમનું આત્મિકભાન કરાવવાનું છે. આ બધી યે બાબતોમાં જે માણસ કુશળ હશે, પોતે તે પ્રમાણેનું આચરણ કરતો હશે, તેજ બીજાઓને સમજાવવાનો અધિકારી છે. સ્વયં ખાડામા ફસાએલો માણસ બીજાને ઉપદેશવાને અધિકારી નથી. દેશના ઉદ્ધાર માટે આજે મોટો માણસ 'દેશનાયક.'

તરીકેનું બિરૂદ ધરાવનારા બહાર પડયા છે, પ્લેટફોર્મોને ગજાવે છે, ક્ષણભર માટે હજારો મનુષ્યોના હૃદયોને હચમચાવી મૂકે છે. આ બધું છતા આંટી ઘુંટીનો પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે, એક બીજા તરફથી સ્વાર્થની ગંધ આવે છે ત્યારે, સૌને એમ થાય છે કે ચાલો આપણે મહાત્મા ગાંધી પાસે. કારણ એ છે કે 'એ કોઇનો પણ પક્ષ કર્યા વિના અથવા પોતાની સ્વાર્થવૃત્તિનો જરા પણ અંશ રાખ્યા વિના પોતાના અંતર આત્માના અવાજ પ્રમાણે પોતાને સત્ય લાગે છે, તે રાહ બતાવે છે.' એવી શ્રદ્ધા લોકોની છે, અને તે શ્રદ્ધા તે તરફ લઇ જાય છે. કંચન કામિનીની આસક્તિમાંથી સંસારના જીવોને બચાવવાનો ઉપદેશ, કંચન કામિનીનો સર્વથા ત્યાગી સાધુ જ કરી શકે.

ભોજ-કાલીદાસનો સંવાદ

સાધુ તરીકેની-ગુરૂ તરીકેની જવાબદારી બહુ મોટી છે. સીડી ઉપર તો ધીરે ધીરે ચડાય છે, પણ પડતાં વાર નથી લાગતી, કારણ કે એક પગથીયું ચૂકતાં નીચે પટકાયા સિવાય માણસ રહી શકતો નથી. આના સંબંધમા **ભોજ** અને કાલીદાસનો સંવાદ બહુ સારૂં પ્રમાણ પૂરું પાડે છે.

ભોજરાજા એક દિવસ કાલીદાસને પૂછે છે –

પ્રશ્ન.– 'કોનામા વિચાર નથી હોતો ?'
ઉત્તર.– 'સમયે બતાવીશ'

એક વખત **ભોજ**રાજા પોતાના મહેલમાથી બહાર નીકળી રહ્યા છે સામેથી એક ફકીર આવે છે એની ઓઢેલી ચાદર ઘણી જીર્ણ શીર્ણ થઇ ગઇ છે. **ભોજ**રાજાના હૃદયમા દયા અને ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે.

ભોજ પેલા ફકીરને કહે છે'–

પ્રશ્ન.– સાધુ આ તમારી ચાદર જીર્ણ થઇ ગઇ છે, હું બીજી અપાવું ?

ઉત્તર- ના, મારી આ જીર્ણ ચાદર નથી, પણ માછલા મારવાની જાળ છે.

પ્રશ્ન- તમે માછલાં ખાઓ છો ?

ઉત્તર- હા, એકલાં નહિં, મદિરાની સાથે.

પ્રશ્ન-દારૂ પીઓ છો ?

ઉત્તર- એકલો નહિં, વેશ્યાની પાસે બેસીને.

પ્રશ્ન- વેશ્યાને ત્યા જાઓ છે ?

ઉત્તર- હા, દુશ્મનના માથા ઉપર પગ મૂકીને.

પ્રશ્ન- તમારા જેવા સાધુને દુશ્મન હોય ?

ઉત્તર- હા, ચોર છું. રોજ ચોરી કરૂ છું.

પ્રશ્ન- તમે સાધુ થઇને ચોરી કરો છો ?

ઉત્તર- હા, જુગાર ખેલવો પડે છે, પૈસા ક્યાથી કાઢું ?

પ્રશ્ન- ત્યારે શું તમારામાં બધા યે દુર્ગુણો છે ?

ઉત્તર- હા, જે માણસ નષ્ટ-ભ્રષ્ટ થઇ જાય છે, આચાર ચૂકી જાય છે, એનામા કોઇ વિચાર રહેતો નથી.

ભોજ રાજાને માલૂમ પડ્યું કે આ કોઇ સાધુ ફકીર નથી, પણ કાલીદાસ પંડિત છે. રાજાને ખાતરી થઇ કે ખરેખર એક પગથિયું ચૂકનાર નીચેજ પડે છે.

પ્રકરણ ૧૩ મું
વિહારમાં પ્રવૃત્તિ

આજના ગૃહસ્થોનો ગૃહસ્થાશ્રમ જૂઓ. હજારો લાખો ઘરોમા દેખાય છે કયાય શુધ્ધ ગૃહસ્થાશ્રમ ? સાધુઓના પતનમાં પણ એ ગૃહસ્થો તરફથી મળતાં પ્રલોભનો વધારે કારણભૂત છે.

પગે મુસાફરી કરનારા સાધુઓ પોતાના આત્માનું કલ્યાણ કરવા સાથે ધર્મની, સમાજની અને દેશની ઘણી સેવા કરી શકે છે. સેવાનું ક્ષેત્ર વિશાળ છે સેવાનાં સાધનો અસંખ્ય છે. પોતપોતાના આચારના પાલન પૂર્વક ગમે તે ક્ષેત્રમા અને ગમે તે સાધનથી મનુષ્ય સેવા કરી શકે છે અને રાષ્ટ્રના ઉત્થાનમાં પણ મોટો ફાળો આપી શકે છે. સૌ પોતપોતાની મર્યાદામાં રહીને, પોતપોતાના ધર્મમાં રહીને પોતાના

કાર્યો કરે, તો તે વગર હાનિએ મોટો લાભ કરી શકે છે. પોતાના ધર્મને ચૂકીને સેવા કરનારો માણસ લાભ કરતાં નુકસાન બધારે ઉઠાવે છે. લાખના બાર હજાર કરે છે.

સાધુ 'સાધુ' છે, તો તે ત્યાગથીજ છે. બાહ્ય ક્રિયાકાંડમાં થોડોક અપવાદ વિકટ પ્રસગોમાં ઉઠાવવો પડતો હોય તો તે "સકટ સમયે સાંકળ ખેંચવા" જેવુ છે. આપદ્ધર્મ તરીકે કોઇ ચોકસ પ્રસંગ પૂરતો કોઇ બાહ્ય અપવાદ ઉઠાવવો પડે, પણ તેના મૂળમાં તો હાનિ નજ પહોચવી જોઇએ

પાદવિહારની આ ખાસ ખૂબી છે. મહાત્મા ગાંધીજીની 'દાંડીની કુચ' એ જૈન સાધુઓના પાદવિહારની એક અમુક સમય માટેની ટૂંકી આવૃત્તિ હતી, છતાં એ દાડીની કૂચે જે ફાયદો કર્યો, એ કોઇથી અજાણ્યો નથી.

પ્રકરણ ૧૩ મું
વિહારમાં પ્રવૃત્તિ

લાભો

'ટકાની તોલડી તેર વાનાં માગે.' પાદવિહારને ચૂકયા પછી એક પછી એક એવા લફરા જીવનમા પેસી જાય છે, કે જેમાથી નિકળવુ તો દૂર રહ્યું, પણ એ જાળ વધારે ને વધારે ગૂથાતી જાય છે આના ઉદાહરણ રૂપે કાશી, અયોધ્યા, હરદ્વાર અને એવાં સ્થાનો કે, જ્યા સાધુઓના અખાડા ને અખાડા પડયા હોય, ત્યા જોવાથી વધારે ખાત્રી થશે જૈન સાધુઓમા પણ 'ઇરાદે ધર્મ કે' અથવા એવા બીજા કારણોએ રેલ વિહાર કરનારાઓની શી દશા થઇ છે, એ કોઇથી ક્યા અજાણ્યું છે ? બિચારા ગૃહસ્થાશ્રમમાથી યે નીચે ગયા છે 'વટલેલી બ્રાહ્મણી તરકડીમાથી યે જાય' એ કહેવત શું ખોટી છે ?

જ્યારે પાદવિહારથી કેટલો બધો ફાયદો થાય છે ? કેટલો અપૂર્વ આનદ ! પ્રાતઃકાળમા પાચ-દસ-પંદર માઇલની મુસાફરી થાય છે. જંગલોની સુક્કી હવા તદુરસ્તીને અને મનને તાજગી આપે છે. જુદા જુદા ગામના મધુર પાણી પીવાનાં મળે છે. પહાડો અને જગલોના કુદરતી સુંદર દસ્યો જોવાનાં મળે છે. કયાય કષ્ટોની સામે થવું પડે છે, તો કયાંય કોઇ સુંદર ઝાડની નીચે, આકાશના તારા ગણતા અપૂર્વ

આનંદ અનુભવાય છે દેશ દેશના રીતરિવાજો જાણવાના મળે છે. મનુષ્ય સ્વભાવ પારખવાના મળે છે. ટૂંકમા કહીએ તો સસારનુ દસ્ય-સસારનુ સત્ય સ્વરૂપ અને વિશ્વજ્ઞાનની પ્રબળ પ્રેરણા એક માત્ર પાદ-ચારણથી મળે છે. ઇતિહાસના શોખીનોને માટે ખૂબ ઐતિહાસિક સામગ્રી મળે છે. પુરાતત્ત્વના શોધકોને માટે પુરાતત્ત્વનાં અનેક સ્થાનો જોવાનાં મળે છે. લેવાય તેટલું લઇ શકાય છે, લેનાર જોઇએ.

પ્રકરણ ૧૩ મું
વિહારમાં પ્રવૃત્તિ

એક જ ચર્ચા

શિવગજ (મારવાડ) થી કરાચી સુધીની લગભગ ૫૦૦ માઇલની મુસાફરીમાં જે અપૂર્વ આનદ અમારી મંડળીને આવ્યો હતો તે, વર્ણવી શકાય તેવો નથી અમારી આખી મુસાફરીમાં જ્યારે ને ત્યારે, જ્યાં ને ત્યાં ઉપરનો પ્રશ્ન તો ચર્ચાતોજ હોય, " મહારાજ, આટલા આટલા કષ્ટ ઉઠાવીને તમે જાઓ છો, એના કરતા તમે રેલમા કેમ જતા નથી ? તમે ધારો તો હવાઇ ઝહાજમાં જઇ શકો છો. " આ પ્રશ્નનો ઉત્તર અમારા તરફથી જે આપવામા આવતો, તે ઉપરના વિવેચન ઉપરથી સમજી શકાય તેમ છે. મારું તો માનવું છે કે અનેક પ્રકારના કાવા-દાવા, પ્રપંચ અને જૂઠને શરીરનાં રુંવાડે રુંવાડે, એકેક એક નસમા, અરે નાનામાં નાના એક બિંદુમાં પણ ભરી રાખનાર શહેરની જનતાને ઉપદેશ આપવામા જે લાભ સમાયો છે, તેના કરતાં ભોળી, ભદ્રિક અને શ્રદ્ધાળુ ગામડાની જનતાને થોડો પણ ઉપદેશ આપવામા વધારે લાભ રહેલો છે. દેશની સાચી સ્થિતિનુ ભાન પણ શહેરની જનતા કરતાં ગામડાની જનતામાંથી વધારે થાય છે.

ઉદ્દેશ ને સાધનો

અમારી મુસાફરીની પ્રવૃત્તિમા ત્રણ ઉદ્દેશો રખાયા હતા.... (૧) માંસાહાર નિષેધ, (૨) દરેક કોમ અને ધર્મોનુ-યાયીઓમા પરસ્પર પ્રેમની વૃધ્ધિ અને (૩) જૈનધર્મના સિદ્ધાન્તોની વાસ્તવિકતાનો પ્રચાર. જ્યા જ્યાં જેવા જેવા પ્રકારની આવશ્યકતા જણાઇ, ત્યા ત્યાં તેવા તેવા પ્રકારનો ઉપદેશ થતોજ રહ્યો. પુસ્તકોનો પ્રચાર, જ્ઞાનચર્ચા અને જાહેર વ્યાખ્યાનો—આ અમારી પ્રવૃત્તિનાં સાધનો હતાં. ચાહે એકજ માણસ હોય, ચાહે હજાર હોય, ગમે તે વિષય ઉપર ગમે ત્યારે માત્ર જોઇતો ઉપદેશ કરવો એ અમારું ધ્યેય હતુ.

મારવાડમાં પ્રવૃત્તિ.

મારવાડના લગભગ પ્રત્યેક ગામમાં જાહેર વ્યાખ્યાનો દ્વારા પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવી હતી. ઘણાં ગામોમાં કેવળ જૈનોનીજ વસ્તી, એટલે ત્યાંના જૈનોમા જે જે કુરિવાજો હતા, તેને દૂર કરવાનો ઉપદેશ મુખ્યતયા થતો. **પા**ઠશાળાઓ કે કન્યાશાળાઓ સ્થાપન કરાવવી, આપસમાં તડ હોય ત્યાં એકતા કરાવવી, એ અમારી **મા**રવાડની પ્રવૃત્તિ હતી. જો કે વાત વાતમાં પકડનાર ને પકડયા પછી નહિં છોડી તડ પાડી નાખનાર મારવાડીઓ અમારી કરાવેલી એકતાને ક્યાંસુધી જાળવી રાખશે, એનો અમને ખૂબ અનુભવ હતો. ઘણે ભાગે તો મહારાજને રાજી કરવાને માટે મહારાજની સ્થિરતા સુધીમાજ એમની એકતા જળવાઇ રહે છે. મહારાજ વિદાય થઇ જાય, એટલે પાછા તેના તેજ. બાંયો ચડાવે અને પાઘડીનો છેડો નીકળી જાય, ત્યાંસુધી હોહા કરે. છતાં કોઇ કોઇ ગામોમાં કંઇક વધુ સમય પણ સંપ જળવાઇ રહે. એટલે તે વિષયમાં પ્રયત્ન કરવો, એ તો અમારૂં કર્તવ્ય હતુંજ.

પ્રકરણ ૧૩ મું
વિહારમાં પ્રવૃત્તિ

જાહેર વ્યાખ્યાનો.

તખતગઢ, ઉમ્મેદપુર, ગુડાબાલોતરા, **આ**હોર, **જા**લોર, **મો**કલસર, **સિ**વાણાગઢ, **બા**લોતરા, **બા**ડમેર, ન્યુછોર, **મી**રપુરખાસ, હાલા અને હૈદ્રાબાદ—આ અને આવા બીજા કેટલાંક ગામોમાં જાહેર વ્યાખ્યાનો પણ અપાયાં. ગુડાબાલોતરા, **આ**હોર, **જા**લોર, **સિ**વાણાગઢ, **બા**ડમેર અને હાલાની પ્રવૃત્તિ વિશેષ આનંદદાયક અને લાભકર્તા થઇ હતી.

સાંપ્રદાયિકતાની ગંધ

કેટલેક સ્થળે સાંપ્રદાયિકતાની ગંધ વધારે અનુભવવા મળી. ગઢસિવાણામાં **સ્થા**નકવાસી અને **તે**રાપંથીઓની વસ્તી વધારે છે. અમારી પ્રવૃત્તિ સાર્વજનિક અને દરેક ધર્મોમાં ઐક્યની સ્થાપના કરાવવાની હોવા છતાં, કેટલાક **સ્થા**નકવાસી અને **તે**રાપંથીઓ, પોતાની પ્રકૃત્તિ પ્રમાણે સાંપ્રદાયિક ચર્ચામા ઉતર્યા વગર નથી રહી શકતા. એમને બિચારાઓને એમાંજ રસ પડે છે એટલે બાહ્યક્રિયાઓના સાધનોને ધર્મ સમજી એવી ચર્ચાઓ છેડયા વગર રહેતા નથી. કોઇ છેડે, એટલે તટસ્થવૃત્તિથી વસ્તુસ્થિતિ સમજાવ્યા વગર તો ચાલે પણ

નહિ આવી ચર્ચાનો પ્રસંગ ગઢસિવાણામા અને અસાડામાં વધુ આવ્યો.

સિંધમાં પ્રવૃત્તિ

બાડમેરમાં ત્યાંના હાકીમ મગરૂપચંદજી ભંડારી અને સ્ટેશન માસ્તર મનમોહનચંદજી ભંડારી વિગેરે મંડળીના પ્રયાસથી જાહેર વ્યાખ્યાનો ખૂબ થયાં અને હજારો લોકોએ લાભ ઉઠાવ્યો. હાલા જેવા મુસલમાનોનાં કેન્દ્રસ્થાનમાં 'મહાવીર જયન્તી' ઉજવાય અને તે પણ માસાહારી હિન્દુ-મુસલમાનોના સહકાર પૂર્વક ઉજવાય, એ એક ખાસ વિશેષતા હતી. હૈદ્રાબાદમા નિયમિત પ્રાતકાળમા વ્યાખ્યાન થતુ. સેંકડો સિંધી આમીલો અને ભાઇબંધ કોમના લોકો લાભ લેતા. આખો દિવસ ધર્મચર્ચાઓ થતી. ઘણા લોકો મચ્છી-માસનો ત્યાગ કરતા, ઉપરાન્ત બે જાહેર વ્યાખ્યાનો પણ કરી શકાયા. અહિં અમારી સ્થિરતા થોડીજ રહી. માત્ર એક અઠવાડીયું. હૈદ્રાબાદની ગરમી સિંધમા મશહૂર છે. સિંધી લોકો છેક સાંજ થયા પહેલા બહાર નિકળેજ નહિ, છતાં સ્થાનિક જૈનસંઘના આગેવાનોના પ્રયત્નથી ઠીક પ્રવૃત્તિ થઇ.

પ્રકરણ ૧૩ મું
વિહારમાં પ્રવૃત્તિ

અહિંથી વિહાર કરી, પહેલું મુકામ કોટ્રી કર્યું હતું. કરાચીના પણ ઘણા ભાઇઓ બ્હેનો સાથે હતા. હૈદ્રાબાદના જૈનો ઉપરાન્ત સિંધી ભાઇઓ બ્હેનો પણ આવેલ આજની ગરમી આખી જીંદગી યાદ રહેશે ગરમી ન્હોતી, અંગારા વરસી રહ્યા હતા. મકાન કંઇક સારૂં મળેલું, એટલું સદ્ભાગ્ય બપોરે સિંધી બ્હેનો-ભાઇઓએ કહ્યું- 'ઉપદેશ આપો !' આવી ગરમીમાં ઉપદેશ ? છતાં એ લોકોની ઇચ્છાને માન આપી બધા ભેગા થયા. ઉપદેશ આપ્યો. પછી તો રંગ જામ્યો. સિંધી બ્હેનો—બ્હેન પાર્વતી અને ચંદ્રિકાએ સુંદર ભજનો સંભળાવ્યાં વૃદ્ધ સિંધી માતા પૂતલીબાઇએ મહાભારત અને રામાયણની કેટલીક વાતો કરી કરાચીથી સ્વયંસેવક તરીકે આવેલા અજરામર દોસી પણ બોલ્યા આખો દિવસ અપૂર્વ આનંદમાં ગયો

બધા મુનિરાજોનો ઉત્સાહ

સ્ટેશનો ઉપર જ્યારે જ્યારે મુકામો થાય, ત્યારે ત્યારે સ્ટેશનના માસ્તરો ને બીજા સ્ટાફના લોકો સાથે જ્ઞાનચર્ચા ખૂબ થતી. લોકોને બોધ આપવામાં અમારી આખી ગ

મંડળી ઉત્સાહિત રહેતી. કોઇ વખત શ્રી **વિશાલવિજયજી** આવીને ખબર આપે કે આજે આટલા માણસોને માંસાહાર છોડાવ્યો, તો કોઇ વખત શ્રી દાનવિજયજી ખબર આપે કે આટલા માણસને માંસાહાર છોડાવ્યો શાન્તમૂર્તિ મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજી અને સ્વ. શ્રી હિમાંશુવિજયજી તો રાતદિવસ એ કાર્ય માટે પ્રયત્નશીલજ રહેતા હતા કહેવાની મતલબ કે દરેકને એટલો બધો ઉત્સાહ હતો કે રસ્તે ચાલતા પણ જે કોઇ મળે, તેની સાથે અર્ધો કલાક ખોટી થઇને પણ ઉપદેશ આપવાનુ સૌને મન થતુ.

જ્યાં જ્યાં જુનાં સ્થળો મળે, તે જોવા, ત્યા શીલાલેખો વગેરે ઐતિહાસિક સામગ્રી મળે, તો તેનો સંગ્રહ કરવો. કંઇક દંતકથા મળે તો તે નોધી લેવી. આ પ્રવૃત્તિ પણ મુનિરાજ શ્રીજયન્તવિજયજી અને સ્વ. મુનિ શ્રીહિમાશુવિજયજીની થતી જ રહેતી.

પ્રકરણ ૧૩ મું
વિહારમાં પ્રવૃત્તિ

ધર્મચર્ચાના વિષયો

ધર્મચર્ચાઓમાં ઘણે ભાગે ઇશ્વર, કર્મ, જીંદગીનું ધ્યેય, એ વિષયો મુખ્ય રહેતા. સાધુની પાસેથી આ સંબધી કંઇપણ જ્ઞાન મેળવવુ, એવી જિજ્ઞાસા લગભગ સર્વત્ર જોવાતી. મનુષ્ય સંસારની માયામા ફસાયેલો છે, છતાં એક નાસ્તિકને પણ હૃદયના ઉંડાણમા એવી ભાવના રહી છે કે ‘ હું કોણ છુ ? કયાથી આવ્યો છુ ? મારૂ શુ કર્તવ્ય છે ? હુ શુ કરી રહ્યો છું ? અને ક્યાં જવાનો છું ? આ પ્રશ્નોના ધ્વનિ તરીકે ઘણા ભદ્રપુરૂષો ચર્ચાઓ કરતા.

પરિણામ.

આ પ્રમાણેની અમારી આખા વિહારની પ્રવૃત્તિ બરાબર ચાલતી રહી. એમા જરા પણ અતિશયોક્તિ વગર કહી શકાય કે સેંકડો માણસોએ માસાહારનો ત્યાગ કર્યો છે. ઘણા-ઓએ દારૂ છોડયો છે અને ઘણા જીવોએ અનેક પ્રકારની પ્રતિજ્ઞાઓ કરી છે. ટૂંકામા કહીએ તો જે લાભ, ગુજરાત કાઠીયાવાડની રીઢી થઇ ગએલી અથવા બીજા શબ્દોમા કહીએ તો અતિપરિચયના કારણે આકંઠ ધરાએલી બલ્કે અજીર્ણ ભોગવનારી પ્રજામા નથી થઇ શકતો, તેનાથી હજાર ગુણો લાભ આવી પ્રજાને ઉપદેશ આપવામાં થાય છે, એવો અમારો સચોટ અનુભવ થયો છે.

卐

પ્રકરણ ૧૪ મું
કરાચી

ભવિષ્યવાણી

કરાચી એટલે સિંધનું પાટનગર. સર ચાર્લ્સ નેપિયરના શબ્દોમાં કહીએ તો 'કરાચી એટલે પૂર્વનુ કીર્તિ-મંદિર, પંજાબનું બંદર અને હિંદનુ લીવરપુલ.' કવિ નાનાલાલના શબ્દોમા કહીએ તો 'કરાચી એટલે ભારતનુ દુર્ગદ્વાર' કરાચી માટે કવિ નાનાલાલે આજથી દસ વર્ષ પહેલાં એક ભવિષ્યવાણી ભાખી હતી –

" કરાચી ! આવતી કાલે તારે આંગણેથી
વીસમી સદીના હનુમાનવિમાનો છલગો ભરશે.
એશિયા અને યુરોપના આભ ઓળગી પાર ઉડશે
અને કવિતા નહિ, કલ્પના નહિં, આશ્ચર્ય કથા નહિ
આજના યુગની એ સત્ય વાર્તા કહેવાશે- હનુમાન
કુદકાથી દશગણો ગગન કુદકો કાલે તારે કાઠેથી કુદશે
ઈતિહાસ એને કલ્પના નહિં કહે, હકિકત કહેશે. " ૧

મહાકવિની આ ભવિષ્યવાણી આજે સાચી ઠરી છે. કરાચી એટલે દુનિયાની સાથેનો સંબંધ જોડનારૂં હવાઈ–જહાજનુ મથક.

કરાચીનું સ્થાન

સિંધનું પાટનગર ભારતના શહેરોમા પાચમુ સ્થાન ધરાવતુ ઝ ખવા છતા સુંદરતા અને સફાઈમાં એનુ સ્થાન મોખરે આવે માત્ર ત્રણ–સાડાત્રણ લાખની વસ્તીનું આ શહેર વિશાળતામા ખૂબ ફેલાયુ છે. કરાચીનો પ્રત્યેક માર્ગ, કરાચીના મકાનોની હારમાળાઓ, કરાચીની ખુશનુમા હવા–એ બધું યે હિંદુસ્તાનની આખી મુસાફરી કરીને આવનારને મુગ્ધ બનાવે છે. એક વખતનુ માછીમારોનાં પાચ—પચીસ ઝુંપડાંવાળું ગામડું આજે ભારતના મનમોહક શહેરોમાનું એક બન્યુ છે એક વખતનુ ગંધાતુ 'ધડબો બદર' આજનુ જગમશહૂર અને સેંકડો સ્ટીમરોને આવકાર આપતું આલીશાન બદર બન્યુ છે. ગામ તો ઘણાં ય વસાય છે, જંગલમાં મંગલ બને છે, જ્યા કરાચીની રચના તો એવા કોઈ શુભ ચોઘડીએ અને એવા કોઈ ભડપુરુષના

૧ જુઓ, 'શ્રી કરાચી ગુર્જર સાહિત્ય કલા મહોત્સવ' ના પ્રમુખ નરીન્દુ વ્યાખ્યાન.

હાથે પાયો પડયો છે, કે તેણે કરાચીને જગમશહૂર બનાવ્યું છે. કરાચીની આ નવી રચના અને કરાચીની સુંદરતા, કહેવાય છે કે ભાઇ જમશેદ મહેતાના બહુજ વિચારશીલ ભેજાનુ પરિણામ છે. બાર-બાર વર્ષસુધી લાગટ કરાચીની મ્યુનિસીપાલીટીના પ્રમુખપદે રહીને ભાઇ જમશેદે કરાચી શહેર માટે જે જે પ્રયત્નો કર્યા છે, એ કરાચીના ઇતિહાસમા સોનેરી અક્ષરોએ કોતરાયેલા રહેશે.

આ કરાચીની ઉત્પત્તિના ઇતિહાસમાં પણ કઇક વિશેષતા છે. અને તેથી આપણે જરા કરાચીના ભૂતકાળના કુવામા ભૂસકો મારી લઇએ તો કંઇ ખોટું નથી.

ઇતિહાસ એની ઉત્પત્તિના સંબધમાં આમ વદે છે:—

પ્રકરણ ૧૪ મું
કરાચી

ઉત્પત્તિ

આ એક પાંચ-પચીસ મચ્છીમારોનું ગામડું હતું 'કલાચી-જો-ગોઠ' એ નામે ઓળખાતા એ ગોઠનો નેતા 'કલાચી' એ આ મચ્છીમારોમા મુખ્ય હતો. હબ નદીના પશ્ચિમ કિનારા પર આવેલા **ખડક** ગામના વ્યાપારીઓને દરિયાઇ વેપાર ચલાવતાં વચમા રેતી નડતી હોવાથી તેઓ ખાડી પાસે રહેવા લાગ્યા. તે વખતે તેનું નામ **"કલાચી કુન"** જણાયું. અહિ જ્યારે વસ્તી વધી, ત્યારે ધીરે ધીરે માટીનો કિલ્લો બાધવામા આવ્યો. આ કિલ્લાને પૂર્વ અને ઉત્તર એમ બે દરવાજા હતા. તેનુ નામ **ખારા** દરવાજા ને **મીઠા** દરવાજા. આજે **ખારાધર** અને **મીઠાધર**ના નામે જે સ્થાન ઓળખાય છે, તેજ તે વખતના દરવાજા. ઇ. સ. ૧૭૭૪-૭૫માં લેફ્ટેનન્ટ **જોહન** પોર્ટરે આ ક્રોચીટાઉન શોધી કાઢી તેનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. એમ કહેવાય છે કે 'બલોચી'નો અપભ્રંશ લોચી-ક્રોચી-કરાચી થયું છે. તે વખતના સિંધના કલોરા રાજાઓ તરફથી આ ગામ બલોચીઓને અપાયેલું. હિંદુ વ્યાપારીઓએ તેનો વિકાસ કર્યો છે. એવી ઇતિહાસમાં નોંધ છે. ૧૭૯૫માં **તાલપુરા** લોકોએ આ ગામ લડાઇમાં જીત્યું. ઇ. સ. ૧૮૩૪માં **બ્રીટીશ** લશ્કર **અફ્ઘાનીસ્તાન**મા રૂશિયા સાથે લડાઇ કરવા સિંધમા થઇને જવા માટે કિનારે આવ્યું, ત્યારે તેમના માનમાં 'મનોરા'ની ટેકરી પરથી **તાલપુરો**ના સેનાપતિએ તોપોના બાર કર્યા. બ્રીટીશ લશ્કર સમજ્યું, કે આતો લડાઇ માટેનું

આહ્વાન થયું. એટલે એ લશ્કરે પણ સામેથી ધડાકા કર્યા. પરિણામે સિંધીઓ ભાગ્યા એટલે બ્રીટીશ લશ્કરે કરાચી કબજે કર્યું તે પછી અંગ્રેજી અમલમા તેનો વિકાસ થતો રહ્યો.

કરાચી સંબંધમાં એક દંતકથા પણ કહેવાય છે.

દંતકથા

"હૈદ્રાબાદના મીરના બે જુવાન મીરજાદાઓ બહુ ઇશ્કી હતા. એક દિવસ હજામત કરતાં કરતા તેના હજામે એમાંના એકને કહ્યું: 'સુંદરીઓ તો ઘણી જોઇ, પણ નગરશેઠ નાઉમલ ભોજવાણીના છોકરાની વહુ જેવી કયાય થવાની નથી' બન્ને મીરજાદા હઠે ચડયા. નાઉમલના ઘરમાં જઇ સ્ત્રીઓની આબરૂ પર હાથ નાખવાનો નિશ્ચય કર્યો. સાંજના સમયે નાઉમલની ડેલી વટાવી મીરજાદા દાખલ થયા. નાઉમલ શેઠ વખારે હતા, પણ તેમના ભાઇ જીવતરાય રાજકુમારોની આ હિલચાલ સમજી ગયા. તેમણે એક વફાદાર નોકરની મદદ લઇ બન્ને મીરજાદાઓને ઘરમા બાંધ્યા અને તેમની સાથેના ખવાસનું ખૂન કર્યું. પોતાનો જાન બચાવવા પચ્ચીસ પવનવેગી સાઢણીઓ ઉપર કિંમતી ઝવેરાત અને પોતાનું કુટુંબ લઇ જીવતરાય શેઠ રાતોરાત હૈદ્રાબાદ છોડી તાલપૂરાઓના 'ઘડબો બંદર' આવી પહોચ્યા. બીજા દિવસે મીરની તપાસમાં મીરજાદા છુટયા. નાઉમલે ઘણો બચાવ કરવા છતા આખરે તેને સજા થઈ અને કબ્રસ્તાનમાં કબ્રો ખોદવાનુ કામ સોંપ્યું. નાઉમલ ઉસ્તાદ સીંધી હતો. કબ્રસ્તાનના ઉપરીને લાલચ આપી ત્યાથી છુટયો ને 'ઘડબો બંદર' આવી પહોચ્યો. મીરે કબ્રસ્તાનના ઉપરીને પૂછયું, ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે-'હિંદુઓનો હનુમાન આકાશમાંથી આવી નાઉમલને ઉચકી ગયો. હું પકડી રાખતો હતો, પણ હું પણ સાથે ઉચકાયો. પછી પેલા કાફર દેવે મને જમીન પર પછાડયો. મીરે બિચારાએ સંતોષ વાળ્યો.

"બીજી તરફ નાઉમલ અને જીવતરાય એ બન્ને ભાઇઓએ અંગ્રેજોની મદદ માગવાનો નિશ્ચય કર્યો.

જીવતરાય મુંબઇના ગવર્નરને મળ્યા આ બન્ને ભાઈના ભરોસે મુંબઇથી અંગ્રેજી લશ્કરની મનવાર 'ઘડબો બંદર' પહોંચી અને બંદર હાથ કર્યું. કહેવાય છે કે એ લશ્કરને 'જોડીયા બજાર'ના કાઠિયાવાડી લુવાણા વ્યાપારીઓએ સામાન વિગેરે પૂરો પાડેલો.

"આ ગામને ખીલવવામાં એક હરકત આવતી હતી, અને તે એ કે કલાત બલુચીબાઇની આજ બાજુ પુષ્કળ જગ્યા હતી અને તેમા પોતાના સેંકડો ઢોરોને તે પાળતી હતી. એ જો ખસે તો 'ઘડબો બંદર' શહેરનું સ્વરૂપ લે. બાઈને બીજી જગ્યા અને દ્રવ્ય વિગેરેની લાલચ આપી; પણ એ બાઇએ પોતાની ભાષામાં 'આઉ કલાતચી-કલાતચી' એમ બોલી જણાવ્યું કે 'હુ લડાયક તોખમની છુ. નહિં ખસું'. સેનાપતિએ ખાત્રી આપી કે આ જગ્યાનુ નામ તારૂં 'કલાતચી' પાડીશું. બાઇ ખુશી થઈ અને ખસી ગઇ. તે દિવસથી આ ગામનું નામ કલાતચી-કલાચી-કરાચી પડયું. એનુ અસલ નામ 'ઘડબો બંદર' હજુ પણ વ્યાપારીઓને ચોપડે લખાય છે." ૧

પ્રકરણ ૧૪ મું
કરાચી

ગુજરાતનું મહાનગર.

કહેવાય છે કે લગભગ ૧૦૦ વર્ષ ઉપર જ્યારે અંગ્રેજી અમલ આવ્યો, તે વખતે આ શહેરની વસ્તી આઠથી નવ હજાર માણસની માત્ર હતી. જેમ જેમ બંદરની ખીલવણી થતી ગઇ, વ્યાપાર અને જમીનની સગવડ વધતી ગઇ, તેમ તેમ આ શહેરની વસ્તી વધતી ગઇ. આજે તો લગભગ ત્રણ લાખ માણસની વસ્તી છે. જેમા લગભગ એક લાખ ગુજરાતીઓ છે. ગુજરાતીઓએ સિંધના આ પાટનગરમાં પોતાનું સ્થાન કેટલું જમાવ્યુ છે, અને મહાગુજરાતના મુખ્ય સ્થાન તરીકે આ શહેરને કેટલું શોભાવ્યું છે, એ કરાચીનો થોડો પણ અભ્યાસ કરનાર જોઇ શકયા વગર રહી શકતો નથી સિંધનું પાટનગર હોવા છતાં કરાચી એટલે જાણે કોઇ ગુજરાતનુંજ

---

૧ જૂઓ 'શ્રી કરાચી ગૂર્જર સાહિત્ય કળા મહોત્સવ અંક'માં શ્રી જદુરાય ડી. ખંધડીયાનો લેખ.

મહાનગર ન હોય, એવું ભાન થયા વગર રહેતું નથી. જ્યા જૂઓ ત્યા ગુજરાતી જ ગુજરાતી વ્યાપારમા, મ્યુનિસીપાલીટીમાં અને એવા બીજાં અનેક પ્રધાન સ્થાનોમા ગુજરાતીઓની સખ્યા તરી આવ્યા વગર રહેતી નથી, તેમ ગુજરાતનુ દિમાગ પણ કામ કરી રહેલુ બરાબર જોવાય છે.

એશિયાનો દરવાજો

કરાચીનું બદર આબાદ બદર બન્યુ છે. હિંદુસ્તાનનાં દરેક નાના મોટાં બદરો જોડે તેનો વ્યાપાર ચાલે છે અને બીજા દેશો સાથે પણ માલની સીધી આવ-જા આ બંદરથી થાય છે, અને એટલા માટે કરાચી બંદરને 'એશિયાનો દરવાજો' કહેવામાં આવે છે. હવાઈ ઝહાજનું તો આ મુખ્ય મથક ડ્રીગરોડમાં છે. જ્યાંથી મુંબઇ, મદ્રાસ, કલકત્તા વિગેરે શહેરોમા, બલ્કે દુનિયાના દરેક ભાગ ઉપર વિમાન મારફત જઇ શકાય છે. હવે તો ટપાલનો વ્યવહાર પણ હવાઈ ઝહાજથી ચાલુ થયો છે.

કેળવણીની સંસ્થાઓ.

મ્યુનિસિપલ સ્કુલ બોર્ડ અને જીલ્લા લોકલ બોર્ડ—એ કેળવણી ખાતાના મુખ્ય વહિવટદારો છે મ્યુનિ-સીપાલીટીના કેળવણીખાતાના વડા શ્રીયુત અનન્ત હરિ લાગુ ઘણાજ વિદ્વાન્ બાહોશ અને ભલા અધિકારી છે. ચોથા ધોરણ પછીની અંગ્રેજી સ્કુલો સરકાર પોતે ચલાવે છે.

કરાચીમાં કોલેજો છે. હાઈસ્કુલો છે. સરકારી અને મ્યુનિસીપલ સસ્થાઓ ઉપરાન્ત બીજી ખાનગી અને સામાજિક શાળાઓ પણ ઘણી છે. કહેવાય છે કે હિંદુસ્તાનના કેળવણી વિભાગને સિંધે બહુ મોટી સખ્યામાં શિક્ષકો પૂરા પાડયા છે.

કરાચીમા દરેક પ્રકારના છેલ્લામાં છેલ્લી શોધનાં યન્ત્રો આવી પહોંચ્યા છે.

કરાચીનાં દર્શનીય સ્થાનોમાં મધાપીર, મનોરા, હુસાબંદર,

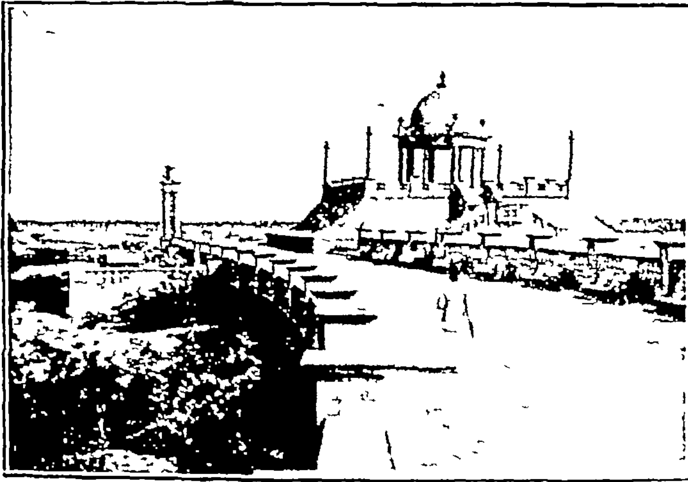
દર્શનિય સ્થાનો એક્સ્ટનશન, ટેકરી, ગાંધીગાર્ડન, ભૂતખાના, (મ્યુઝીયમ) કિયામાડી અને મલીર વિગેરે મુખ્ય છે.

કરાચીમાં અત્યાર સુધીમાં જે ઐતિહાસિક પ્રસિદ્ધ ઘટનાઓ બની છે, તેમા ઇ. સ. ૧૯૩૧માં '**મહાસભાનું** અધિવેશન' એ ખાસ ઘટના છે. કરાચીના જે સ્થાનમા એ મહાસભા મળી હતી, તે મેદાન-તે જંગલમાં આજે તો મંગલસ્વરૂપ '**ગુજરાતનગર**'શોભી રહ્યું છે

એકંદર રીતે કરાચી હવાને માટે તેમજ સુંદરતા અને સફાઇને માટે પણ બીજાં શહેરો કરતા ઉંચુ સ્થાન ભોગવે છે.

પ્રકરણ ૧૪ સું
કરાચી

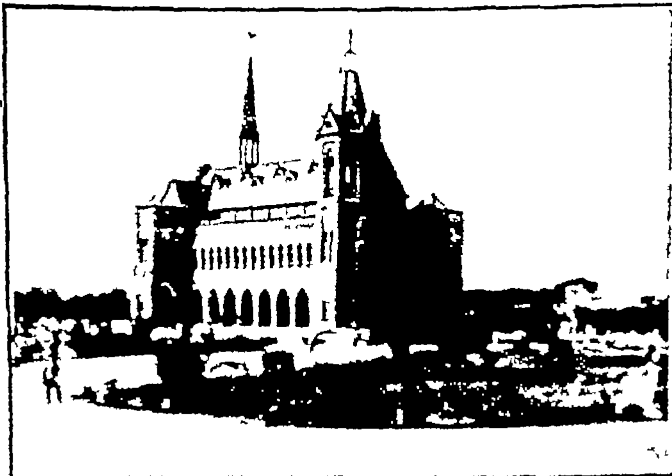
卐

ક્લીફ્ટન (હવાબંદર) કરાચી

બંદરરોડ—મ્યુનિ૦ બીલ્ડીંગ કરાચી

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

પાછલા જુદાં જુદાં પ્રકરણોમા જ્યા જ્યા સિંધના હિંદુઓ સબધી હકીકત આપી છે, ત્યા ત્યા તેમનો થોડો થોડો પરિચય આપ્યો છે. છતાં સિંધના હિંદુઓના સબધમા હજુ પણ કેટલીક વસ્તુઓ કહેવા લાયક હોવાથી આ સ્વતત્ર પ્રકરણ રાખવામાં આવ્યુ છે.

પહેલાજ પ્રકરણમાં આપણે જોઇ ગયા છીએ કે, જુદા જુદા સમયે જુદી જુદી જાતના હિંદુઓ સિંધમા આવી વસ્યા હતા. અને તેઓ મુસલમાન થયા હતા, છતા તેમાના કોઇ કોઇ તો એક અથવા બીજા કારણે પોતાનુ હિંદુત્વ જાળવી રહ્યા હતા. તેઓ અને તે પછી મુલતાન, જેસલમેર આદિથી આવેલા ઘણા હિંદુઓ, આજે 'સિંધી હિંદુઓ' તરીકે ઓળખાય છે. આખા સિંધમાં હિંદુઓની વસ્તી ૨૩ ટકા છે, એ વાત પહેલા કહેવામા આવી છે. જ્યારે સિંધમાં મુસલમાનોની વસ્તી ૭૫ ટકા છે અને ૨ ટકા ક્રિશ્ચીયન, પારસી વિગેરે કોમો છે

જુદી જુદી કોમો

સિંધી હિંદુઓમાં ઘણી કોમોનાં નામો છે સિંધી, પંજાબી, પુષ્કરણા બ્રાહ્મણ, સારસ્વત બ્રાહ્મણ, લુવાણા, નસરપુરી, શીકારપુરી, ભાઇબધ, હૈદ્રાબાદી, આમીલ, વિગેરે વિગેરે. આ બધામાં વાણીયા તરીકે ઓળખાતા લોકોનો જો ટૂકામા સમાવેશ કરીએ, તો મુખ્ય હૈદ્રાબાદી ને શિકારપુરી અથવા આમીલ અને ભાઇબધ–આ કોમોની પ્રધાનતા ગણી શકાય આ બેજ કોમોની પ્રસિધ્ધિ છે.

આ બન્ને કોમોનું ખાનપાન લગભગ એકજ જાતનુ અને કેટલાક રિવાજો પણ એક સરખા હોવા છતા આ સિંધીઓ બે કોમ તરીકે વ્હેંચાય ગયા છે, એટલુંજ નહિ પરન્તુ, એકજ કુટુંબમા એક ભાઇ આમીલ કહેવાય, તો બીજો ભાઇ ભાઇબધ કહેવાય, એવા પણ દાખલા મળે છે જો કે ધીરે ધીરે તો આ બન્ને કોમોમાં ઉચ નીચનો ભાવ પણ પેસી ગયો છે. અને એમના ઘણા ખરા રિવાજોમા પણ ફેર પડી ગયો છે આમીલ લોકો પોતાને ભાઇબધ કોમથી ઉચા સમજે છે. કહેવાય છે કે આમીલ લોકો ભાઇબધ કોમની

કન્યા લે છે ખરા, પણ દેતા નથી. જો કે હવે કોઇ કોઇ દેવા-લેવા પણ લાગ્યા છે

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

આમીલ. ઉપરની બન્ને કોમોમાં વધારે ઉજળી, વધારે શિક્ષિત અને આગળ પડતી કોમ તે '**આમીલ**' છે. '**આમીલ**' લોકો '**આમીલ**' કેમ કહેવાય છે? એની ઉત્પત્તિનો ખાસ ઇતિહાસ નથી જણાતો. ઘણા લોકોને-ખાસ કરીને ઇતિહાસજ્ઞોને પૂછવાથી માલૂમ પડે છે કે, **મીરો**ના જમાનામા જે લોકોના હાથમા '**અમલ**' હતો; '**અધિકાર**' હતો, તે લોકો '**આમીલ**' કહેવાયા, અને તે સિવાયના **ભાઇબંધ** કહેવાયા. **આમીલો** અત્યારે '**દીવાન**' તરીકે પણ ઓળખાય છે. એનુ કારણ એ છે કે **મીરો**ના જમાનામા **દીવાન** અને એવા મોટા હોદ્દા તેઓ ભોગવતા હતા. અત્યારે પણ તેમની પરંપરાના લોકો **દીવાન**જ કહેવાય છે. પોતાના અધિકારના સમયમા આ લોકોને બાદશાહો તરફથી મોટી મોટી જાગીરો અને જમીનો મળેલી, એ જમીનોની જમીનદારી આજ પણ ઘણા **આમીલો** ભોગવી રહ્યા છે. અને તેથી તેઓમાંના ઘણા મોટા Land Lord (જમીનદાર) તરીકે પ્રસિધ્ધ છે. એવા કેટલા યે **આમીલો** છે, જેમને ત્યાં હજારો વીઘા જમીન આજ પણ છે. અને ખેતીની મોટી આવક ધરાવે છે.

આમીલો મોટે ભાગે નોકરી કરનારા છે. કલેકટર, કમીશ્નર અને એવા એવા હોદ્દેદારો આજ પણ છે. જો કે હવે એ લોકોને નોકરીઓ બહુ ઓછી મળે છે, સિંધમા મુસલમાનોની રાજદ્વારી પ્રબળતા હોવાના કારણે.

અટકો. આ લોકોમા **ગીદવાણી**, **એડવાણી**, ગુલરાજાણી, પુનરાજાણી, **મીરચંદાની**, **જહાંગીયાણી** વિગેરે અટકો છે. આ અટકો તે તે નામના પૂર્વ પુરુષો ઉપરથી પડી છે. **દીવાન ગીદુમલ**ના નામથી **ગીદવાણી** કહેવાય છે. આ **ગીદુમલ** કહેવાય છે કે **મુલતાન**થી આવેલ. તેમના નામથી **હૈદ્રાબાદ**ની પાસેનુ **ગીદુબંદર** નામ પડેલુ છે. આ **ગીદુમલ**ની સાથે **આદુમલ** આવેલા, તેમની પરંપરાના લોકો **એડવાની** કહેવાય છે. હૈદ્રાબાદમાં '**એડવાની**'

સેવાભાવી બે સિંધી કુટુંબો

આમીલ સિંધી શ્રી જીવતરામ ગીડવાણી પોતાના કુટુંબ સાથે

નામની ગલી છે. તેની બે પડખે બે ગલ્લીઓ છે. જેનું નામ 'ગુલરાજાણી' અને 'પુનરાજાણી' છે. 'ગુલરાજ' અને પુનરાજ' એ બે હિંદુ સોની હતા અને તે કહેવાય છે કે બલુચીસ્તાનથી આવ્યા હતા.

'માલાણી'ના પ્રકરણમા વાચકો વાચી ગયા છે કે માલાજીના નામ ઉપરથી તે દેશનું નામ 'માલાણી' પડ્યું છે. પષ્ઠિ વિભક્તિનો પ્રત્યય ' અણી ' તે દેશમા વપરાય છે, તેજ વસ્તુ અહિ પણ દેખાય છે 'ગીદુ'ના વંશજો 'ગીદવાણી', આદુના વશજો એડવાણી ', 'ગુલરાજ'ની ગલી 'ગુલરાજાણી' 'પુનરાજ'ની ગલી તે 'પુનરાજાણી' જુના વખતમાં રાજપૂતાના (મારવાડ), ભાવલપુર, અફઘાનિસ્તાન, પંજાબ વિગેરેનો ઘણો ખરો ભાગ સિંધમા હતો એટલે તે વખતે આ 'અણી' કે 'અની' પ્રત્યય બધે ય વપરાતો હોય, એવું દેખાય છે.

ભાઇબંધ

આમીલોથી અતિરિક્ત બધા 'ભાઇબંધ' કહેવાયા જેઓ વ્યાપારમા જોડાયા, તે બધા ભાઇબંધ, પછી ભલે એકજ કુટુંબના ભાઇજ કેમ ન હોય ? વ્યાપાર કરનારાઓ પણ તેમના ભાઇજ હતા, સગા હતા, સબંધી હતા, એટલે તેઓ 'ભાઇબંધ' કહેવાયા. કહેવાય છે કે ભાઇબંધોમા શીકારપુરી લોકો સૌથી પહેલાં વ્યાપારમા જોડાયા હતા. અત્યારે પણ શીકારપુરીઓ મોટા મોટા શહેરોમા અને વીલાયત સુધી વ્યાપાર ખેડે છે. હવે તો નસરપુરી અને બીજા ઘણા વ્યાપારો કરે છે

ભાઇબંધ કોમ વ્યાપારી હોવાથી એમનામા ઉદારતાનો ગુણ કંઇક વિશેષ જોવાય છે. બીજા ઘણા ખરા રિવાજોમા તો આમીલોના જેવાજ તેઓ પણ છે

ખાન-પાન

બન્ને કોમોનુ ખાનપાન મચ્છી, માંસ, દારૂ અને ઇંડા વગેરે છે સાધારણ રીતે રોટી અને ભાજી (શાક) એ એમનો દેશી ખોરાક પૈસાદાર લોકો મચ્છી-માસનો ઉપયોગ વધુ કરે છે દારૂ વિના તો એકી રોજ નહિ સિંધના મુસલમાનો કરતાં હિંદુઓ માસ-મચ્છી વધારે ખાય છે મતલબ કે સિંધના હિંદુઓ પાસે પૈસા છે. ગરીબ મુસલમાનો મચ્છી-માંસ

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

ઓછું મેળવી શકે છે, કારણ કે પૈસો નથી. સિંધી લોકોને કોઇના ઉપર ટાણો મારવો હોય તો તે કહેશે :

"जे कदही तु वडो माणू आहीं, तो तुं भले गोस्त मच्छी शराब बे पीउ, पर मां गरीब दाल-मानी खाई गुजर कन्दुस "

અર્થાત્ "તમે મોટા માલદાર છો, તો રોજ ગોસ્ત, મચ્છી, શરાબ ખાજો, અમે ગરીબ છીએ તો માની ભાજી ખાઇશું".

આમીલો રોટલીને 'માની' કહે છે. અને **ભાઇબંધો** રોટલીને 'રોટલી' અથવા 'ફુલકા' કહે છે. માસને **આમીલો** 'ગોસ્ત' કહે છે, તો **ભાઇબંધો** 'માસ' કહે છે. ઘણે ભાગે **ભાઇબંધો** મુસલમાની શબ્દોનો વ્યવહાર **આમીલો** કરતા ઓછો કરે છે.

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

આ બન્ને કોમોમા '**પાપડ**' ખાવાનો રિવાજ વધારે છે. કોઇ પણ માણસ તેમના ઘરે જાય, એટલે મીઠાઇ કે એવી કઇ ચીજ હોય કે ન હોય, પણ પાપડ તો જરુર લાવીને મૂકેજ. એકલુ પાણી તેઓ નહિ આપે. જે કુટુંબો બહુ મોટા છે, અને જેમને ત્યા લોકોનું આવવું જવુ વધારે થતું હોય, એમને ત્યા પાપડની ઘણી વપરાશ હોય છે. હૈદ્રાબાદમા ભાઇબંધ કોમના એક વૃદ્ધ બાઇ મને કહેતાં હતા કે 'મારે ત્યા લગભગ સો સવાસો પાપડ રોજ શેકાય છે' આમ દરેકને ત્યા ઓછે વત્તે અંશે વપરાશ થાય છે.

સિંધી લોકોના ઘરમા જૂઓ તો ખાટલા ઢાળેલા પડ્યાજ હોય, અને તેના ઉપર બેસીને ભાજી-માની ખાતા હોય જો કે વધારે ફેશનમા આગળ વધેલા માણસો ટેબલ ખુરશીએ પણ બેસીને ખાય છે. એમના રસોડામાં કોઇ પણ જાતના લોકોને રાખવામા તેઓ પરહેજ નથી રાખતા. ઘરનુ બધું કામકાજ તો મુસલમાનો પણ કરે છે.

વૃદ્ધ માતાઓને આ બધું પસંદ નથી પડતું. છોકરીઓની ફેશન અને ઢેઢ, ભંગી, મુસલમાન સૌનુ ઘરમા પેસવું, એ બધુ જુના લોકો ઓછુ પસંદ કરે છે પરન્તુ આજે બુઢ્ઢાઓનુ કોણ માનવા તૈયાર છે ?

ભાષા અને લિપિ

સિંધી ભાષામાં બે વિભાગ છે 'ફારસી સિંધી' અને 'વાણિયા સિંધી'. સિંધી હિંદુઓ આ બન્ને ભાષાનો ઉપયોગ કરે છે. એમની બોલચાલની ભાષા તો સિંધીજ છે, પણ લખવામાં બન્નેમાં ફરક છે. આમીલો ઘણે ભાગે 'ફારસી સિંધી'નો જ ઉપયોગ કરે છે. પરશીયન જેવા અક્ષરો અને ઉલટું લખાણ–પાછળથી ચાલ્યું આવે. આ 'ફારસી સિંધી' લિપિમાં અને ઉર્દુમાં પણ થોડો ફરક છે. ઉર્દુમાં ૨૯ અક્ષરો છે, જ્યારે સિંધીમા ૫૨ અક્ષરો છે. ભાઇબંધ લોકો, કે જેઓ મોટે ભાગે વ્યાપારી છે, તેઓ 'વાણિયા સિંધી'નો ઉપયોગ કરે છે. એ લિપિને કેટલાકો 'ભાઇબંધ' લિપિ કહે છે. અથવા 'હટાઇ' પણ કહેવાય છે. કાનો માત્ર વિનાની, મોડી લિપિ જેવી એ લિપિ છે. અને તે ગુજરાતીની માફકજ સીધી લખાય છે.

ભાઇબંધ કોમના લોકો મોટે ભાગે વ્યાપારી છે, તેઓમાંના ઘણા ખરા, જેઓ કરાચી જેવા શહેરોમા ગુજરાતીઓના પરિચયમા આવેલા છે, તેઓ બોલચાલમાં સારી રીતે 'ગુજરાતી' ભાષા વાપરે છે. તે 'ફારસી સિંધી' લખી–વાંચી પણ જાણતા નથી

સિંધી ભાષામા ઝાજુ સાહિત્ય નથી ખેડાયું, કહેવાય છે કે 'ફારસી લિપિ'ના સિંધી સાહિત્યમા એમનો વિદ્વાન્ શાહ અબ્દુલ–લતીફ થઇ ગયો છે. એની વાર્તા, કવિતા અને ફીલસુફીના થોડા ગ્રન્થો બહાર પડયા છે. 'વાણિયા લિપિ'મા કવિ મેઘરાજ વખણાય છે.

આ લોકોના સાહિત્યમાં 'સુફીઝમ'ની બહુલતા વધારે જોવાય છે. પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન્ અને સાહિત્યકાર શ્રીમાન્ ડુંગરસી ધરમસી સંપટનો મત છે કે:–

"સિંધી ભાષા મૂળ સંસ્કૃતમાંથી નીકળી છે. એક વખત એની લિપિ પણ સંસ્કૃત હશે. હજુસુધી 'વેપારી સિંધી'ની લિપિ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતની પૌત્રી છે. પરન્તુ મુસલમાન શાસન દરમિયાન 'અરબી સિંધી' લિપિના સ્વીકારાએ, તે અદ્યાપિ

પર્યન્ત ચાલુ છે. સિંધી ભાષાના શબ્દોમાં મોટો ભાગ સંસ્કૃત મૂળ ધરાવે છે, પરન્તુ પાછળથી ફારસી, અરબી શબ્દો પણ ઘણા ઘુસ્યા છે. રાજ્ય-વિપ્લવોના ઉઠકાપાતોથી ભાષાને સુસસ્કૃત બનાવવાના જોઇએ તેવા પ્રયત્નો થયા નથી, એટલે સિંધી-ભાષા ઘણી પછાત છે. એનુ કોઇ સારૂં વ્યાકરણ કે શબ્દકોષ અસ્તિત્વમા હોવાનુ જાણમાં નથી.૧

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

ધર્મ

સિંધી હિંદુઓમા ખાસ કોઇ એક ધર્મ નથી જોવાતો અને તેનું કારણ સ્પષ્ટ છે કે લગભંગ બારસો વર્ષથી મુસલમાનોના આધિપત્ય નીચે આ હિંદુઓની વંશપરંપરા ચાલી આવી છે. જે લોકો મુસલમાન થઇ ગયા, તે તો થઇ ગયા, પરન્તુ જેઓ હિંદુ રહ્યા, તેઓના રીતરિવાજોમાં અને ખાનપાનમાં મુસલમાન સસ્કૃતિ પેસી જવા છતા, તેઓ પોતાને હિંદુ તરીકે ઓળખાવી રહ્યા છે, અને અભિમાન રાખી રહ્યા છે વચલા ગાળામા પંજાબ અને સિંધ લગભગ એક હોવાના કારણે, અને ઘણે ભાગે કહેવાય છે તેમ, ઘણા ખરા આજના હિંદુઓ પંજાબથી આવ્યા હોવાના કારણે, તેઓમાં શિખ્ખ તત્ત્વ વધારે દેખાય છે ઘણાખરા હિંદુઓએ શિખ્ખ મંદિર સ્થાપન કર્યાં છે, જેને **'ટિકાના'** કહે છે અને કેટલાકો તો પોતાના ઘરમા એકાન્ત સ્થાનમા 'ગુરુગ્રન્થસાહેબ'ને બહુજ આદર પૂર્વક રાખે છે. અને તેની પૂજા પાઠ અને ભાવભક્તિ કરે છે. આમ શિખ્ખ ધર્મનો આદર કરવા છતાં, તેઓ કડું, કાસકો, કિરપાણ, કેશ અને કચ્છ—એ શિખ્ખોની નિશાનીની વસ્તુઓ નથી રાખતા. **આ**મીલો સિવાયના કેટલાક લોકો હિંદુધર્મની જુદી જુદી સામ્પ્રદાયિક શાખાઓને માનતા જોવાય છે. તેમાં વળી મોટે ભાગે તો આખા સિંધમા **'દરિયાલાલ'** દેવને વધારે માને છે. 'દરિયાલાલ' એટલે દરિયાનો કોઇ અધિષ્ઠાયક દેવ

આમ છતાં સાધારણ રીતે જોઇએ તો, કોઇ પણ ધર્મ ઉપરની કટ્ટરતા એમનામાં નથી.

---

૧ જૂઓ 'મહાગૂજરાત'ના દીપોત્સવી અંકમાં તેમનો લેખ

વેષ અને ફેશન

બન્ને કોમનો સાધારણ રીતે વેષ લગભગ સરખો છે. કોટ, પાટલુન, નેકટાઇ, કોલર એ અંગ્રેજી વેષ પુરુષોએ સ્વીકાર્યો છે. અને સ્રીઓએ છેલ્લામા છેલ્લી પારસી, બંગાળી કે અંગ્રેજી કોમની ફેશન સ્વીકારી છે.

આમીલ કોમનો કોઇપણ પુરુષ ધોતીયુ પહેરેલો કદિ નહિ જોવાય. ભાઇબંધ કોમમા શિકારપુરી અને બીજા લોકો, કે જેઓ ખાસ કરીને વ્યાપારમાજ પડેલા છે, તેઓ દેશી વેષમા જોવાય છે. સ્રીઓ ઘરની અંદર ઘણે ભાગે સુથણું (પાયજામો) પહેરે છે. એને 'પતલૂન' પણ કહે છે. ઘણી સ્રીઓ તો બહાર પણ પાયજામો પહેરીને નીકળે છે

અત્યારની સ્વદેશી ચળવળનો આદર આ કોમમાં બહુ ઓછો છે. સ્રીઓમા કે પુરુષોમાં વિદેશી તત્ત્વજ વધુ જોવાય છે. અત્યારની શિક્ષામાં આગળ વધેલી અથવા વધી રહેલી સ્રીઓ તો રેશમી કપડાં સિવાય ભાગ્યેજ બીજું કપડું પહેરે છે. એને તેમની સાડી પહેરવાની ખાસ કોઇ એક ફેશન નથી, જુદા જુદા સમયની જુદી જુદી સાડી ને જુદી જુદી ફેશન. આ સ્રીઓ, જેવા ને જે ઢબે કપડાં પહેરે છે, તેમ પોતાના શરીરને શણગારે છે, એનુ વર્ણન અમારા જેવાને કરતા યે ન આવડે અને અમારા જેવાથી થાય પણ નહિ.

કહેવાય છે કે લગભગ પચીસ વર્ષ પહેલાં આ સિંધી હિંદુઓની સ્રીઓમાં જુનામાં જુના મારવાડના પડદાને પણ ભૂલાવે તેવો પડદો હતો. સ્રીઓના હાથ-પગની આંગળી સરખી પણ કોઇ જોઇ ન શકે માથાથી પગની પાની સુધી આખું શરીર ઢંકાએલુંજ રહે. અંદર રાખેલી આંખ ઉપરની જાળીથી, અથવા હાથની આંગળીઓથી એક આંખે જરા જોઇ લેતી. નાકમાં મોટા કુંડળાવાળી એક નથ પહેરે અને માથાના વાળની એક ઝીણી લટથી એ નથને બાંધે. હમણાં હમણાં કોઇ કોઇ વૃદ્ધ સ્રીઓ આ પુરાણા રિવાજનો નમુના નજરે જોવામાં આવે છે. કહેવાની મતલબ કે છેલ્લામા છેલ્લી ઢબની ફેશન આ કોમમા પેસી ગઇ છે. કેટલીક બુઢ્ઢી માતાઓ પોતાની જુની આંખે આ નવા જમાનાના નખરા જોઇને તો આંખમાંથી આંસુ પાડે છે

એ માતાઓના મન તો આજના નખરા એક ઉલ્કાપાત સમાન દેખાય છે.

માત્ર વીશ–પચ્ચીશ વર્ષ જેટલા ટૂંકા સમયમા આટલી બધી ફેશન આવી જવામાં–આટલું બધું પરિવર્ત્તન થવામા ખાસ કારણો હોવાં જોઇએ. મને તો એમ લાગે છે કે, સેકડો વર્ષો સુધી સિંધના હિંદુઓની સ્ત્રીજાતિ મુસલમાનોના જુલ્માટના કારણે ઘોર અંધારામાં સબડી રહી હતી. એણે જગત્નો જરા માત્ર પણ પ્રકાશ જોયો ન હતો. એમાં કંઇક છુટકારાનો દમ લેવાનો અવકાશ મળ્યો, એટલે કમાન એકદમ છટકી ગઇ.

બીજી તરફથી પુરુષોની માફક આ જાતિની સ્ત્રીઓમાં પણ ધીરે ધીરે શિક્ષાનો પ્રચાર ખૂબ વધ્યો. સ્કુલો–કોલેજોમા જવાનુ મળ્યું. આ જાતિમાં–ખાસ કરી આમીલ સ્ત્રીઓમા આધુનિક શિક્ષાનો એટલો બધો પ્રચાર છે કે ભાગ્યેજ કોઇ કુટુંબ હશે કે જે કુટુંબમા એક બે બ્હેનો પણ ગ્રેજ્યુએટ અથવા અન્ડર ગ્રેજ્યુએટ ન હોય. આ કોમની સ્ત્રીઓ શિક્ષામાં એટલી આગળ વધી છે કે ભાગ્યેજ હિંદુસ્તાનની બીજી કોઇ કોમમાં હશે. પાસે પૈસો તો હતોજ, બીજી કોમોના સહવાસમાં આવવાનુ મળ્યુ. આ બધા કારણોથી ફેશન–અમર્યાદિત ફેશન એમનામાં વધી ગઇ. માણસ બહુ બંધનમા રહ્યા પછી જરા છુટો થાય, તો તે સ્વતંત્રતા ભોગવવામાં માઝા મૂકે છે. આ દશા સિંધી હિંદુ સ્ત્રીઓની થઇ.

ઘણાઓનો મત છે કે સિંધી લોકોની આ અમર્યાદિત ફેશન એ આખી યે કોમને કયાં લઇ જઇ પટકશે, એ કંઇ કલ્પી શકાતું નથી. એક મારા મિત્રે મને કહેલું કે–"પારસી સ્ત્રીઓમાં ફેશન જરુર આગળ વધી છે, છતાં પારસીયોમાં એક વાત જરુર છે. પારસી બાઇઓમાં ધર્મની ભાવના છે. ધર્મના સંસ્કારો છે. એમના હૃદયમાં દયા છે. એઓ પોતાના ધર્મસ્થાનોમાં–અગિયારીમાં જશે, પ્રાર્થના કરશે ને પરમાત્માની દુઆ માગશે. એઓ પોતાની દયાલુતાના કારણે બે પૈસા ધર્મમાં ખરચશે, બલ્કે પૈસાદાર પારસી બ્હેનો મોટી મોટી સખાવતો પણ કરે છે. એમની ફેશન આજ નહિ તો કાલ બદલાશે એઓ ગમે ત્યારે પણ સમજશે. જ્યારે આમીલ લોકોમાં ધર્મની ભાવના બહુ

ઓછી હોય છે. ખાવું, પીવું, એશ આરામ, એ સિવાયનું લક્ષ્ય બહુજ ઓછી બ્હેનોમાં જોવાય છે. વળી એમના ઉપર ધર્મગુરૂ કે કોઇનો અંકુશ પણ નથી. એટલે આ કોમ ક્યા જઇને પટકાશે, એ કહી શકાય નહિ ”

કેટલાકોનો આવો મત હોવા છતાં, મારો તો અનુભવ છે કે સમય સમયનું કામ અવસ્ય કરશે. જે વસ્તુ અતિમાત્રામાં વધી જાય છે, એજ પાછી મૂળ ઠેકાણે આવે છે. આ સ્ત્રીઓમાં પણ એવી બ્હેનોની સંખ્યા ઓછી નહિ હોય–નથી, કે જેઓ સાદાઇ અને આધ્યાત્મિક જીવન જીવવાનું વધુ પસંદ કરે છે. એટલુંજ નહિ પરન્તુ ધાર્મિક સસ્કારો પણ સારા જોવાય છે

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

લેતી દેતીનો રીવાજ

સારામાં સારી શિક્ષિત, આગળ વધેલી, મોટા મોટા હોદ્દા ભોગવનારી, યુરોપ, અમેરીકા જેવા દેશોમા જનારી–આવનારી વીસમી સદીના વિજ્ઞાનનો અનુભવ કરનારી–આવી ઉચી સિંધી હિંદુ કોમમા એક રિવાજ એવો ઘર કરી ગયો છે કે જે, એ આખી યે જાતિને માટે કલકભૂત કહી શકાય છે. અને તે રિવાજ છે **‘લેતીદેતી’**નો.

સિંધી લોકોમાં ‘લેતીદેતી’નો જે રિવાજ છે, એવો રિવાજ ભાગ્યેજ દુનિયાણી બીજી કોઇ કોમમાં હશે પારસીઓમા જરુર હતો અને કંઇક અંશે હજુ પણ હશે, છતા સિંધી હિંદુઓના આ રિવાજે તો હદજ કરી છે.

‘લેતીદેતી’ એટલે જેને આપણે ‘વરવિક્રય’ કહીએ મારવાડ અને ગુજરાત કાઠિયાવાડમાં ‘કન્યા વિક્રય’નો રિવાજ પહેલાં બહુ હતો, એથી પણ વધારે આ લોકોમાં ‘વરવિક્રય’નો રિવાજ આજ પણ છે કન્યાનો બાપ વરની પસંદગી કરવામાં જેટલી મોટી રકમ ખર્ચે, તેવો વર મળે કન્યાનો બાપ કન્યાને યોગ્ય વર ગોતવા જાય, એટલે એણે ૧૦–૨૦–૨૫ હજાર રૂપિયા આપવા પડે, વર જરા સારો હોય તો એક કન્યાનો બાપ ૧૦ હજાર આપવા તૈયાર થાય, તો બીજીનો બાપ ૧૫ હજાર અને ત્રીજીનો બાપ ૨૦ હજાર કહે, આમ ...

ઉપર ચાલ્યોજ જાય. કોઇ ગ્રેજ્યુએટ છોકરીને યોગ્ય વર શોધવામાં તો એના બાપને તેજીના ટોનમાં એટલું બધું તણાવવું પડે કે બિચારાનો દમજ નિકળી જાય. વળી જોઇએ તેટલો પૈસો આપવા છતાં પણ, જો કોઇ સારો ખાનદાન અને સદાચારી વર ન મળ્યો, તો બિચારી છોકરીના પૂરા ભોગજ.

મોટી ખૂબી તો એ છે કે કન્યાનો બાપ જે હજારોની રકમ વરની ખરીદીમાં ખરચે છે, એમાં કન્યાનો કંઇપણ હક રહેતોજ નથી. એતો જે માણસ વરરૂપી માલ વેચે છે, એ માણસના પલ્લે પડે છે. અર્થાત્ કન્યાના નામે એ રકમ જમા ન થતાં, વરનો બાપ તે રકમ લે છે.

પરિણામ એ આવે છે કે લગ્ન થયા પછી એ પતિ-પત્નીને કદાચ ન બને, અને પતિ તે સ્ત્રીને ધૂતકારી કાઢે, તો રૂપિયાના રૂપિયા જાય છે ને પતિનો પતિ જાય છે. એટલે બિચારી બાઇને આખી જીંદગી દુઃખી હાલતમાં ગુજારવી પડે છે.

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

આ ભયંકર 'લેતી દેતીના' રિવાજે, આવી ઉજળી શિક્ષિત અને ધનાઢ્ય કોમને કલંકિત બનાવી રાખી છે. આ 'લેતી દેતી'ના રિવાજનુ પરિણામ છે કે આ કોમની ૨૫-૩૦-૩૫ અને કોઇ કોઇ તો ૪૦ વર્ષની ઉમર સુધી છોકરીઓ કુવારી જીંદગી ગાળે છે, બલ્કે કેટલીક તો આખી જીંદગી કુંવારીજ રહે છે. ઉમર લાયક થતી છોકરીઓ વરની પસંદગી માટે કેવા કેવા નખરા કરે અને છેવટે એનું પરિણામ શુ આવે ? એ કહેવાની ભાગ્યેજ જરુર રહે છે. જો ગૃહસ્થને છોકરો ન હોય, બે ચાર છોકરીઓજ હોય અને પાસે પૈસો ઓછો હોય, એની શી દશા થાય ? એ પણ સ્હેજે સમજી શકાય તેમ છે.

વિચારોમાં પલટો.

સંસારમા હમેશાં બનતુ આવ્યુ છે તેમ, કોઇ પણ વસ્તુ માટે સમસ્ત મનુષ્યોનો એક સરખો વિચાર હોતો નથી, તેમ એકજ વિચાર કાયમને માટે રહેતો પણ નથી, અને તેમાં યે આ બુદ્ધિવાદના

જમાનામાં, ક્રાન્તિના જમાનામાં, કોઈ પણ કોમમાં બે મત થયા વિના રહેવાતા નથી. જુની ઘરેડમા ચાલ્યા આવતા લોકો કદાચ ગમે તેવા જુના વિચારને વળગી રહેવા કોશિશ કરતા હોય, પરન્તુ વિચાર સ્વાતન્ત્ર્યના આ જમાનામા આવા કુરિવાજ માટે કોઈનો પણ ખ્યાલ ન જાય અને એનો નિષેધ કરનારા ન નિકળે, એ તો બનવા જોગજ નથી. સિંધી હિંદુઓના 'લેતી દેતી'ના આ રિવાજના અનિષ્ટ પરિણામો, જોનારાઓની સગી આંખે સ્પષ્ટ દેખાઈ રહ્યા છે. કોમનો એક ભાગ આ રિવાજ માટે ચમકી ઉઠ્યો છે સભળાય છે કે ઘણા વિચારકો, જેમાં સ્ત્રીઓનો પણ સમાવેશ થાય છે, આ રિવાજ તરફ ધિક્કારની નજરથી જોવા લાગ્યા છે, અને આ રિવાજને પોતાની કોમમા એક ભયકર પાપ તરીકે સમજી રહ્યા છે આ સબંધી એક યુવકે મને એક અગ્રેજીમાં કવિતા કહી સંભળાવી હતી, તે આ હતીઃ

SECRET !

Some days ago said a friend of mine
    Sind expected rain not of water this time
But of Bombs which with gases would be filled,
    In a few hours, all the people would be killed.
I for one, not in the least I' am afraid I said,
    I am not going to wear a mask on my head,
Nor build a house with a gas-proof room,
    Which is another from of meeting one's own door
Look ! this is what I am going to do,
    I am ordering an eagle from the London Zoo,
So that when the warning of war is given,
    I will jump on my eagle and go off to heaven
Though it may be far, but my eagle will fly faster,
    I will take a bag of rice and a jar of water,
And once there I will tell my story soon,
    At his door I will ask for one little boon
Kind God, help us, we are Sindhis by birth,
    And Sind is the best on the face of the earth
People there are very honest and speak no lies,
    Though Deti-Leti and Dapowra [illegible] nobody's [illegible]

With a big army I ofcourse at his command
Will go and catch their planes as fishes is pond,
Then at once I will drive them straight down to hell
But it is a secret friend so don't anybody tell

Diwani C. Adwani.

વાત છાની ?

મારે મિત્રે ગભરૂં હૃદયે વાત છૂપી કરી કે
સિન્ધુદેશે અનવધિ થશે વૃષ્ટિ-ના અમ્બુ કેરી,
કિન્તુ—બોમ્બો વિવિધ વિષ ફેલાવતા વાયુઓની
ભૂંસાશે સિન્ધુ સૃષ્ટિ અવની પટ પરે મિત્ર જો જે ક્ષણેકે.

તોયે મારૂં હૃદય ધ્રૂજ્યુ ના મિત્રની વાત જાણી
રક્ષાર્થે ના ધરૂ મુખ પરે મે કહ્યુ હું બુકાની
ના બાંધુ હું ઘર વિષ ભર્યાં વાયુથી રક્ષવાને
એ તો છે ત્રણ માર્ગો ભીરૂજન પળતા મૃત્યુને ભેટવાને

મે તો મારે મન થકી કર્યું નક્કી છે આટલું કે
મગાવી હું વિહગવર રાખુ કને લડનેથી,
બાજે જેવી સમર તણી શરણાઇ-અસ્વાર થૈને
ઉંચે ઉંચે ઉડું હુ વિહગવર પીઠે વૈકુંઠે—વિષ્ણુ લોકે

છોને મારા દૂર દૂર રહ્યાં વૈકુંઠીવાસ મોંઘા
જ્યાં સુધી છે ગરૂડ, જલ ને ગાઠડી તંદુલોની
શુ છે ચિંતા, જરૂર જઇને વાત પૂરી કરીશ
ન દેવાધિ પદોની રજચૂમી, નમીને નાખુ હુ વેણ એક

રક્ષા દેવા મનુજ સઘળાં સિંધુના તીરવાસી
રક્ષા દેવા પૃથ્વિપટની કુંજશો સિન્ધુ દેશ,
લોકો જ્યાં ના અસત વદતા, સત્યને પૂજનારા
બાપો રસ્સાઇને છે જરીક જરીક રે દેતીલેતીની પૂજા.

રીઝાઇને સકળ નિજનુ સૈન્ય દેશે મને તે
સિન્ધુ પુત્રી પતિ જરૂર 'શ્રદ્ધા મને એટલી છે
નર્કાગારે રિપુજન અને તેમનાં સૌ વિમાનો
જાશે થોડી ક્ષણોમાં, નવ નવ કહેજો વાત છે બહુ જ છાની

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

જો કે ઉપરની કલ્પના છે તે મસ્કરી રૂપે, પરન્તુ એમાં 'લેતી દેતી'ના રિવાજ પ્રત્યેની ઘૃણાનુ પ્રતિબિંબ સ્પષ્ટ છે.

કહેવાની મતલબ કે હવે ઘણાઓને આ રિવાજ તરફ ઘૃણા થવા લાગી છે. સમજુ છોકરીઓ પોતાનાં માબાપોને, પોતાના માટે પૈસા આપીને 'પતિ' ખરીદવાનો સાફ ઇન્કાર કરી રહી છે, જ્યારે કેટલાક યુવકો પણ સ્ત્રીને માટે પોતાનું વેચાણ થાય, એને નાપસંદ કરવા લાગ્યા છે છતા હજુ આ રૂઢીના બંધનને તોડવાની ખુલ્લે ખુલ્લી હિમ્મત બહુજ ઓછા લોકો કરે છે. હવે તો આ રિવાજને દૂર કરવા અથવા તેના ઉપર અંકુશ મૂકવા સંબંધી સિંધની ધારાસભામાં **બીલ** પણ આવ્યુ છે, એટલે સમય સમયનુ કામ કરે છે, તેમ સિંધની આ હિંદુ જાતિનો આ રિવાજ પણ એક સમયે નાબુદ થશે જ.

શ્રદ્ધા અને ભકિત. સિંધની સમસ્ત હિંદુ જાતિમાં એક ગુણ ખાસ કરીને વધારે દેખાઇ આવે છે અને તે શ્રદ્ધાનો છે. અમારી આખી સિંધની મુસાફરીમાં જ્યા જ્યાં અમે ગયા, હિંદુ લોકોમાં અખૂટ શ્રધ્ધા જોવાઇ 'સાંઇ' (સાધુ) નું વચન 'ઇશ્વર'નુ વચન. સાધુના ચરણોનો સ્પર્શ અને સાધુના મુખની આશીષ એ તો જાણે એની કાર્યસિદ્ધિનુ એક રામબાણ ઓષધ. અને તેમા યે પૈસો ટકો નહિં રાખનારા, સ્ત્રીઓનો સ્પર્શ નહિં કરનારા, સંસારના પ્રલોભનોથી દૂર રહેનારા, પગે ચાલનારા એવા ત્યાગી સાધુઓને જૂએ, ત્યારે તો બિચારા ગાંડાઘેલા થઇ જાય બાઇઓ, ચરણ સ્પર્શ કરવા આવે અને અમે ચરણ સ્પર્શ ન કરવા દઇએ, ખસી જઇએ, ત્યારે એના દિલમાં થએલા આઘાતથી કેટલીક બ્હેનોને રડી પડતાં અમે જોઇ છે.

"असीं तव्हांजे चरन छुहणजे लायक न आहुं ?
छा, असिं जालु मर्दनसाव घधिक पापी आहु ?

અર્થાત્ 'તમારા ચરણનો સ્પર્શ કરવાને અમે લાયક નથી ? શું અમે, પુરુષો કરતાં વધારે પાપી છીએ ?' આમ બોલતી બ્હેનો

રડી પડે છે. બિચારા જીવોને શી ખબર કે અમારો આચાર વિચાર કેવો છે? દુનિયામાં એક સરખા સાધુ કે એક સરખા ગૃહસ્થો નથી હોતા. વસ્તુસ્થિતિ બધી સમજાવવામાં આવે, ત્યારે એમનો આત્મા ઘણોજ ખુશી થાય. અને આવા કડક નિયમની આવશ્યકતા જરૂર સ્વીકારે. બાકી–" **महाराज, मुखे आसीस कर्यो त मां इम्तहानमे पास थीवन्यां.**" 'મહારાજ, મને આશીષ કરો કે હું આ વર્ષની પરીક્ષામાં પાસ થાઉં,' 'મહારાજ, આપ આશીષ કરો કે મને નોકરી જલ્દી મળી જાય.' આમ અનેક પ્રકારની સાંસારિક લાભોની આશીષ માગવી, એ તો સિંધી લોકોનો એક સાધારણ રિવાજ જ પડી ગયેલો હોય છે. ગમે તેમ પણ, આ માંગણીની પાછળ એમની શ્રધ્ધા, ભક્તિ, યકીનનો જે આશય સમાયેલો છે, એ તો ખરેખર જ પ્રશંસનીય છે.

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

ન કેવળ આ શ્રધ્ધા અને ભક્તિ સામાન્ય વર્ગમાંજ છે, મોટામા મોટા કલેક્ટર કે કમીશ્નર કેમ ન હોય, ગમે તેવો શિક્ષિત કે અશિક્ષિત અને ગમે તેવો ગરીબ કે તવંગર–સૌની એવીજ શ્રધ્ધા અને ભક્તિ. ગમે તેવો મોટો માણસ, રસ્તે ચાલતાં પણ અથવા સેંકડો માણસોની વચમાં પણ ઠેઠ પગમા પડીને નમસ્કાર કરવામા સંકોચ નહિં કરે તેઓ માને છે કે 'સાધુઓનો આશીર્વાદ એ અમારૂં કલ્યાણ કરનારી વસ્તુ છે. અમને સાંસારિક લાભો પણ પ્રાપ્ત કરાવે છે અને આત્મ કલ્યાણ કરાવશે.' જો કે લગભગ આખી દુનિયામા છે તેમ, આ લોકોની શ્રધ્ધા અને ભક્તિમાં ઐહિક સુખોની અભિલાષા વધારે હોય છે, આત્મકલ્યાણની ભાવનાથી શ્રધ્ધા કે ભક્તિ રાખનારા લોકો બહુ ઓછા હશે, પરન્તુ છે લોકો શ્રધ્ધાળુ અને ભક્તિવાળા.

શ્રધ્ધાનો ગેરલાભ.

સિંધી ભાઇઓ બ્હેનોમાં શ્રધ્ધા અને ભક્તિની માત્રા જોઇએ તેના કરતાં વધારે છે, એમ પણ જોઇ શકાય છે અને તેજ કારણ છે કે કેટલાક લોકો તેનો ગેરલાભ ઉઠાવતા હોય એમ જોવાય છે કોઇ પણ વસ્તુ મર્યાદામાં હોય ત્યાંસુધી લાભકર્તા થાય છે. મર્યાદાનો અતિરેક થતાં તેજ વસ્તુ હાનિકારક થાય છે. અતિરેક થઇ ગએલી શ્રધ્ધા ધૂર્તોને પોષણ આપવા વાળી થાય છે.

સંસારની વાસનાઓમા સ્ત્રી પચી રહેલા લોકો બિચારા નોકરી, પુત્રપ્રાપ્ત, પૈસો, સ્ત્રી અને બીજા સાંસારિક લાભોની આશાથી જ્યા ત્યા ભટકે છે, પરન્તુ જેઓ સાચા ત્યાગી છે, તેઓ તો આવા લોકોને સાફ સાફ સંભળાવે છે કેઃ

"ભાઈઓ કે બ્હેનો, તમે ઇશ્વરનું ધ્યાન કરો પાપને ઓછું કરો, બીજા જીવોનું ભલું કરો. તમારૂં ભલું થશે."

પણ, જેઓ ધૂર્ત છે, ઠગારા છે, વિષય વાસનાઓમાં આસકત છે, લોભીયા છે, જ્યાં ત્યાં પૈસો અને વિષયના શિકારો શોધતા ફરે છે, એવા ઓને આવા ભોળા અને સંસારના લોભી માણસોની શ્રદ્ધા અને ભકિત સાધનભૂત થાય છે એ કહેવત ખોટી નથીજ કે 'લોભિયા હોય, ત્યાં ધૂતારા ભૂખે ન મરે.'

લોભીયા હોય ત્યાં......

સિંધમાં 'ઓમ મંડળી' જેવી સંસ્થાઓ ઉભી થાય, એ સિંધી લોકોની શ્રદ્ધાનો ગેરલાભ ઉઠાવવાની મનોવૃત્તિ સિવાય બીજું શું કહી શકાય? "ચાલો, ચાલો, દાદા લેખરાજની 'ઓમ મંડળી' મા દાખલ થઇએ ખૂબ ખાવા પીવાનુ મળશે, મેવા-મીઠાઇના થાળો ઉડાવાશે. મોજ મજાઓ ઉઠાવવાની મળશે. કૃષ્ણ ભગવાનની 'ગોપી' તરીકેનું માન મળશે. પતિ અને સાસુ-સસરાઓના બંધનોમાંથી મુકિત મળશે. અને સાથે સાથે દાદા લેખરાજ બ્રહ્મજ્ઞાન આપી 'બ્રહ્મસ્વરૂપી' બનાવશે" બિચારી ભોળી સિંધી બ્હેનો શ્રદ્ધા અને ભક્તિના પરિણામે આવી જાળોમા ન ફસાય, તો થાય શું?

શા માટે 'ઓમ મંડળી'જ? સિંધમાં તો જ્યાં જુઓ ત્યાં ત્રિકાળજ્ઞાનિઓના પાટીયાં લટકેલાં મળશે જ્યાં જુઓ ત્યાં હાથમાં ટીપણું લઇને ત્રિકાળજ્ઞાનિઓ ફરતાજ દેખાશે અરે, સિંધમાજ શા માટે? બીજા બીજા દેશોમા પણ એક અથવા બીજી જાતની જાળો ફેલાવનારા, તેજી-મંદી બતાવવાની લાલચે લોકોનાં ટોળાં પોતાની પાછળ ફેરવનારા, અને તે નિમિત્તે પૈસો ભેગો કરનારા, તેમજ કોઇને 'પતિવશ' નો કે કોઇને 'પુત્રપ્રાપ્તિ' નો, કોઇને 'ધનપ્રાપ્તિ' નો કે કોઇને 'રોગનિવારણ' નો મંત્ર આપી પોતાની લાલસાઓને તૃપ્ત કરનારા

મહાપુરૂષો (!) ક્યાં નથી પડયા ? એટલુંજ નહિં, પરન્તુ પોતાની દુકાન ખૂબ જમાવવા માટે ચોક્કસ વ્યકિતઓના પેટભરી, એમની દ્વારા ચમત્કારની વાતો ફેલાવનારા પણ ક્યાં નથી પડયા ?

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

આજે સંસાર દુઃખી છે. કોઇને કંઇ દુઃખ છે, તો કોઇને કંઇ દુ:ખ છે. કોઇ કંઇ અભિલાષા રાખે છે, તો કોઇ કંઇ ચાહે છે. ઇષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિ અને અનિષ્ટ વસ્તુનો વિયોગ-આ બે માટે આખું જગત્ ફાંફાં મારી રહ્યું છે. એને માટે પત્થર એટલા દેવ માનવાને દુનિયા તૈયાર છે. એની આશામા ને આશામા વર્ષો સુધી પડયા પાથર્યા કોઇ પણ સ્થળે રહેવાને તૈયાર છે. આશા અમર છે. બિચારા જીવો સમજે છે કે આજ નહિં તો કાલે ફળશે કેટલી શ્રદ્ધા ! કેટલી ભક્તિ ! પરંતુ એ શ્રદ્ધા અને એ ભકિત, દુરુપયોગ કરવા માટે તો નથી જ હોતાં, એનો ગેરલાભ ઉઠાવવા માટે તો નથી જ હોતા. યદિ એક સાધુ, સાચો સાધુ છે, સાચો ત્યાગી છે, સાચો મહાત્મા છે, અને સાચો બ્રહ્મચારી છે, અને બીજી તરફથી અભિલાષા રાખનાર માણસ શ્રદ્ધાળુ હશે, ઉદયકાળ સારો હશે, એના અન્તરાયનું આવરણ દૂર થયું હશે, તો તેને ફાયદો થશે જ શ્રદ્ધા રાખનારા જીવો પોતાની શ્રદ્ધાના બળે, અને પોતાનો અંતરાય દૂર થવાના કારણે, મેળવવાના હશે તો મેળવી લેશે. એ સિવાય તો કોઇની પણ તાકાત નથી, અરે ઇશ્વરની પણ તાકાત નથી કે અશુભકર્મના-અંતરાયકર્મના આવરણો દૂર થયા વિના કોઇ કોઇને કંઇ આપી શકે. તો પછી આજના પામર જીવો શું આપી શકવાના હતા ? બિચારા ભદ્રિક જીવોને અનેક પ્રકારના ચમત્કારોના ઓઠા નીચે લાલચો આપી આપીને ફસાવવા, એ ભયંકરમાં ભયંકર ધૂર્તતા સિવાય બીજું શું કહી શકાય ? એ શ્રદ્ધાળુઓની શ્રદ્ધાનો દુરુપયોગ કે ગેરલાભ સિવાય બીજું શુ કહી શકાય ? જેને ગરજ હોય છે, તે તો બિચારો ગધેડાને પણ 'બાપ' કહેવા તૈયાર થાય છે. બિચારા ગરજવાનની ગરજનો લાભ લઇ, પોતાનો શિકાર સાધવો, એના જેવું પાતક બીજું કયું હોઇ શકે ? દશ માણસને ગુપ્ત રીતે એક બે ત્રણ-એમ દસ નંબર ફિચરના બતાવે, એમાં એક નંબર તો આવવાનોજ. જેનો નંબર આવવાનો, તે માણસ તો સમજે કે મહારાજે કેવું રામબાણ બતાવ્યુ. પણ એને બિચારાને ક્યાં ખબર છે કે નવ જણ મહારાજના કહેવાથી ફસાયા ને હવે પછેડી ઓઢીને રોઇ રહ્યા છે ? પેલો કમાનારો તો મહારાજની વચનસિદ્ધિનાં બણગાં સો

જ્યાએ ફૂંકે, એટલે મહારાજની પાછળ તો ભક્તોનું, ભક્તોનું નહિં પણ, લોભિયાઓનું ટોળું ફરતું જ હોય.

અરે, જેને પોતાના ભાગ્યમાં શું ભર્યું છે, એટલું જાણવાની શક્તિ નથી, એ બીજાને શું આપી શકવાનો હતો ? આપશે એનું ભાગ્ય !

બેશક, જે સાચો સાધુ છે, એનામાં સાધુતા છે, તો તેનો આશીર્વાદ જરુર આત્મશક્તિને લાભ કર્તા થાય છે. પરન્તુ દુનિયામા અનેક પાપોમાં ખદબદી રહેલા અને પૂછનારના કરતાં જરા યે પણ વિશિષ્ટતા નહિ રખનાર મનુષ્યો બીજાના જોષ જોવા તૈયાર થાય, બીજાઓને આપવાની લાલચો આપે, પૈસા ખર્ચી ખર્ચીને પોતાના મહત્ત્વના બ્યુગલો બીજાઓ પાસે ફુંકાવે, એવા માણસો બીજાને શુ આપી શકવાના હતા ? સિવાય કે બિચારા ભોળા જીવોને જાળમા ફસાવે અને પોતાની ઇચ્છાઓ તૃપ્ત કરે.

એક પવિત્ર મહાપુરૂષનો આશીર્વાદ મનુષ્યની શ્રધ્ધાના સરોવરમાં પડે છે, તો એના આત્માની શુધ્ધિ જરુર થાય છે. એનો આત્મા પાપના પથેથી પાછો હટી સન્માર્ગના સીધા માર્ગે વળે છે. જે સાસારિક લાભો સાધુએ સ્વયં છોડયા છે, એ સાસારિક લાભો બીજાને આપવાનો ઢોંગ કરનાર સાધુ કેવો સાધુ હોય ? એ સમજુ લોકો જરુર સમજી શકે છે.

સિંધી લોકોની શ્રદ્ધાનો અને ભક્તિનો ગેરલાભ ઘણા લોકો લઇ રહ્યા છે પરંતુ જેઓ સમજદાર છે, શિક્ષિત છે, એ ઓ જ્યારે સાચા ત્યાગને જૂએ છે, સાચી સાધુતાનું સ્વરૂપ સમજે છે, મનુષ્યની ઉન્નતિનું શુ ધ્યેય છે ? એ જ્યારે જાણે છે અને **ત્યાગી** જ ત્યાગનો ઉપદેશ આપી શકે, તેમ ત્યાગી **ત્યાગનો** જ ઉપદેશ આપી શકે, એ વસ્તુ જ્યારે એમના ગળે ઉતરે છે, ત્યારે તેઓ એવા સાંસારિક લાલચોના પ્રશ્નોથી અને એવી માગણીઓથી દૂર રહે છે. આત્મ કલ્યાણની ભાવના તરફ વળે છે.

અમારા પશ્ચિમમાં આવનાર હજારો સિંધી ભાઈઓ અને બહેનોએ જ્યારે આ વસ્તુ સમજી લીધી છે, ત્યારે તેઓ પોતાના અને દેશના અંગે પ્રભુભક્તિ, સાધુસેવા અને સત્સંગના ખાસ ખાસ ગુણો કેળવવા માટે પ્રયત્નશીલ થયા છે.

卐

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

પ્રકરણ ૧૬ મું
ગુજરાતીઓનું સ્થાન

કહેવાય છે કે "પરદેશમાં સ્વદેશનું કૂતરૂં પણ પ્યારૂં લાગે છે." સિંધની અમારી મુસાફરીમાં મારવાડ છોડ્યા પછી કોઇ સ્ટેશન ઉપર સ્ટેશન માસ્તર કે સ્ટેશન સ્ટાફમાંનો કોઇ માણસ ગુજરાતી હોય તો, તે માણસને અને અમારી મંડળીને અપૂર્વ આનંદ થાય. ખૂબ પેટ ભરીને વાતો થાય. એક બીજાના સુખ-દુખની કહાનિઓ શરુ થાય.

મીરપુરખાસથી હાલા જતાં અને હાલાથી હૈદ્રાબાદ જતા કોઇ કોઇ સ્થળે 'અલ્યા એ, જો તો ખરો, આ

સિંધના ગામડામાં

આપણા મલકના વાણિયાના ગુરુ આ દેહમા ક્યાંથી ? ' આવુ વચન ક્યાંય કાનમા પડી જાય, એટલે ઝટ ચમકી જવાય. 'અલ્યા, તમે કોણ છો ભાઇ ?' 'એ બાપુ, અમે તો વાઘરી સીએં.' 'અલ્યા, આ દેશમાં કયાથી ?' બાપજી, આવા પાપી મલકમાં પેટ ખાતર આવવું પડ્યુ સે' આવી વાતો વખતે એક બીજાના દિલમાં કંઇક ઓરજ ભાવ ઉત્પન્ન થતો. સિંધના એક નાના ગામડામા, એક નાનકડા ઝુંપડાની ઓશરીમાં રાત્રે થાક્યા પાક્યા અમે નિંદ્રાદેવીની ઉપાસના કરી રહ્યા હતા. કોઇ ઉંઘતું હતુ તો કોઇ જાગતું હતુ હાથમા તંબૂરા અને મંજીરા લઇને પાંચ-દસ માણસનુ એક ટોળું આવ્યુ. 'એલ્યા, કોણ છો ?' 'બાપજી અમે ઢેઢ સીએ.' ભાષાથી જ માલૂમ પડ્યું કે તે ગુજરાતી છે. 'અલ્યા ભાઇ, અહિ કયાંથી ?' 'અહિં ખેતરોમાં અનાજ વાઢવાનું કામ કરીએ સીએ. ઘણા વરહથી અહિં રહીએ સીએ બાપુ. અમને ખબર પડી કે આપણા દેહના મારાજ આવ્યા સે, એટલે અમે આપના દરશન-પરશન કરવા આવ્યા. બાપુ, જરા ભજન હંભળાવીએ ?' 'હા, ભાઇ ખુશીથી.'

ચાલ્યો તંબુરાનો તાર અને ખડખડવા લાગ્યા મંજીરા. હરિજનોની ધૂન જામી ગઇ. ઉંઘનારાઓની ઉંઘ ઉડી ગઇ. થયા બેઠા અને લાગ્યા સાંભળવા ભજનો.

આવા આવા તો અનેક પ્રસંગો વિહારમા પ્રાપ્ત થયા સિંધના ગામડામા પણ ગુજરાતીઓ પહોંચી ગયા છે ખરા. કોઇ ખેતી કરે છે, તો કોઇ શાક ભાજી ઉત્પન કરી પોતાનું ગુજરાન ચલાવે છે. કોઇ ઝાડુ કાઢવાનું કામ કરે છે, તો કોઇ ટટ્ટીઓ સાફ કરે છે. આમ જુદા

જુદા કાર્યો દ્વારા પોતાનું પેટ ભરતા હજારો ગુજરાતીઓ સિંધમાં જ્યાં ને ત્યાં નજરે પડે છે.

હૈદ્રાબાદમાં તો ગુજરાતીઓની ખાસી વસ્તી જોવાય. વાણિયા કે બ્રાહ્મણ, તેલી કે તંબોલી, દરજી કે સુતાર, મોચી કે ભંગી—ઓછી વત્તી સૌની વસ્તી હૈદ્રાબાદમાં છે.

'ગુજરાતી કરાચી'

કરાચીમાં તો ગુજરાતીઓએ, શ્રી ખંધડીયાના કથન પ્રમાણે 'ગુજરાતી કરાચી' બનાવી દીધું છે અત્યારે કરાચીની કુલ વસ્તી ત્રણેક લાખની કહેવાય છે જેમાં એંશીથી નેવું હજાર કેવળ ગુજરાતીઓજ છે. આ ગુજરાતીઓમાં કચ્છી, કાઠિયાવાડી અને ગુજરાતીનો સમાવેશ થાય છે. ભાઇ હીરાલાલ ગણાત્રાના શબ્દોમાં કહીએ તો:—

> કચ્છ કાઠિયાવાડના સાહસિક મેમણભાઇઓ, વ્યવહારકુશલ સિદ્ધપુરના વોરાઓ અને સખાવતે શૂર પારસી ભાઈઓ પણ ગુજરાતીઓ છે. હરિજનોની તો ઘણી મોટી સંખ્યા કરાચીમાં નિવાસ કરી રહી છે.[1]

પ્રકરણ ૧૬ મું
ગુજરાતીઓનું સ્થાન

કોઇપણ દેશમાં ગુજરાતી ઝળક્યા વિના નથી રહી શકતો ગુજરાતીની બુદ્ધિમત્તા, ગુજરાતીની કાર્યકુશળતા અને ગુજરાતીની ઓજસ્વિતા ક્યાય ઢાકી નથી રહેતી. બંગાળ કે આસામના એક નાનામા નાના ગામડામાં એક બે ગુજરાતી જ ક્યાં ન હોય ! જાણે, એણે ગામ વસ કર્યું હશે કરાચીમાં ગુજરાતીઓનું સ્થાન જોયા પછી કવિ ન્હાનાલાલના આ શબ્દો યાદ આવે—

> " જ્યાં જ્યાં વિચર્યાં ત્યાં ત્યાં ગુજરાતીઓએ ગુજરાત વસાવ્યું. રામ-લક્ષ્મણ-જાનકી વિંધ્યાચળ ઓળંગી મહા અરણ્યમાં પ્રવેશ્યા અને જ્યાં જ્યાં આશ્રમ બાંધ્યાં ત્યાં ત્યાં આર્યસંસ્કૃતિ વાડી જેમ

૧ જુઓ 'પાંચમા કરાચી ગુર્જર સાહિત્ય કલા મહોત્સવ' પ્રસંગનું: તેમનું વ્યાખ્યાન.

ગુજરાતનાં વનવાસી રામ-લક્ષ્મણ-જાનકીઓએ પૃથ્વીમાં જ્યાં જ્યાં પગલાં કીધાં, ત્યાં ત્યાં ગુજરાત સ્થાપ્યું ને ગુર્જર સંસ્કૃતિના માંડવા ને કુંજો માંડયા.

"ગુજરાતણનાં પગલાં એ તો જાણે કંકુનાં પગલાં. જાનકીજીએ જેમ પંચવટીની વાટિકા રસ સૌંદર્યથી શણગારી હતી, એવી રીતે ગુજરાતણોએ મહાગુજરાતની વાડિઓ શણગારી છે."[1]

આજે કરાંચીમાં કોઈ પણ કોમના ગુજરાતીઓ નજરે પડશે. કચ્છી, લુહાણા, ભાટિયા, જૈન, વોરા, ખોજા, મોચી, હજામ, વાઘરી, મેઘવાળ અને કડિયા, મિસ્ત્રી, સુતાર–આદિ તમામ કોમ છે.

ધાર્મિક દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો કોઈપણ ધર્મના અનુયાયીઓ કરાંચીમાં મૌજૂદ જણાશે. સનાતની કે જૈન, રામાનુજ કે વલ્લભ-સંપ્રદાયી, કબીરપંથી કે સ્વામીનારાયણી, પારસી કે મુસલમાન,–સૌ કોઈ ધર્મના અનુયાયિઓ કરાંચીમાં છે. ધર્મ એ તો મનુષ્યની સાથે સાથે છાયાવત્ ચાલનારી વસ્તુ છે. જ્યાં માણસ જાય ત્યાં તેનો ધર્મ યે જાય. તેજ હિસાબે દરેક ધર્મવાળાઓએ પોતપોતાનાં ધર્મસ્થાનકો બનાવી આ 'અનાર્ય' કહેવાતી ભૂમિને પણ 'આર્યભૂમિ' બનાવી છે અને તેમ કરીને આર્યોનું આદિ 'નિવાસસ્થાન સિંધ છે,' એ કથનને પુનર્જીવન આપ્યું છે.

પ્રકરણ ૧૬ મું ગુજરાતીઓનું સ્થાન

શરુઆત ક્યારે થઇ?

એ કહેવાની ભાગ્યેજ જરુર છે કે સિંધ એ કચ્છ અને ગુજરાત કાઠિયાવાડથી વધારે દૂર નથી. પરન્તુ આટલા નજીકના મુલકમાં પણ આવવું ઘણું કઠણ હતું. કચ્છનું રણ ઉલ્લંઘવુ કે થરપારકર જીલ્લાના રેતીના પહાડો ઉલ્લંઘવા, એ કંઇ સ્હેલી વાત નથી. અત્યારે જૈનસાધુઓને ગુજરાત કાઠિયાવાડથી કે મારવાડ–મેવાડથી

[1] જૂઓ 'કરાચી ગુર્જર સાહિત્યકળા મહોત્સવ' પ્રસંગનું તેમનું વ્યાખ્યાન.

સિંધમાં આવવું જેટલું કઠણ છે, એના કરતા વધારે કઠણ તે વખતે ગૃહસ્થોને સિંધમા આવવાનું હતુ. છતા સાહસ શું કામ નથી કરી શકતું? પુરુષાર્થ કઇ સિદ્ધિ નથી મેળવી આપતુ? અને તેમાં યે જ્યારે પેટનો સવાલ આવીને ઉભો થાય છે, ત્યારે માણસ ન કરવાનુ અને અશક્યમાં અશક્ય સાહસ પણ ખેડી નાખે છે.

આજથી સવાસો વર્ષ ઉપરની વાત છે. સિંધમાં **મીરો**નું રાજ્ય હતુ. અને લુંટારાઓનો ભયંકર ત્રાસ હતો. કહેવાય છે કે તે વખતે ગુજરાતીઓએ–ખાસ કરીને **લુ**વાણા અને **ભાટી**યા ગુજરાતીઓએ સૌથી પહેલા સિંધમા પ્રવેશ કર્યો હતો અને **ન**ગરપારકર થઇને તેઓ પહેલા નગરઠઠ્ઠામાં આવ્યા હતા.

કરાચીના એક આગેવાન નાગરિક ભાઇ **હી**રાલાલ ગણાત્રાએ, આજથી દશ વર્ષ ઉપર પોતાના એક વ્યાખ્યાનમા લગભગ એકસો દશ વર્ષનુ ગુજરાતીઓનું સરવૈયું રજુ કર્યું હતું. તેમા તેમણે કહ્યુ હતું કે:

> "આ કાઠિયાવાડની પ્રજા પોતાનો બંદરી વેપાર ખેડવા અને કમાવા આજથી ૧૧૦ વર્ષ પહેલાં કરાચી બંદરે દેશી વહાણોમાં આવી. આ વખતે કચ્છ કાઠીયાવાડથી કરાચી આવવા માટે રેલ્વે કે સ્ટીમરનું સાધન ન હતુ. માણસો પગ રસ્તે કચ્છના રણને ઓળંગી નગરઠઠ્ઠા, જુંગશાહી કે તેવા બીજા ટુંકા પગ રસ્તે આ તરફ આવતા. અથવા વહાણમાં દરિયા રસ્તે માંડવી, જોડીયા, જામનગર બંદરથી આવતા. આમ કચ્છી બંધુઓના લતાને 'કચ્છીગલ્લી' તથા કાઠિયાવાડથી આવી વસેલાને આજે પણ 'જોડીયા બજારના' નામથી આખી કરાચી ઓળખે છે."[1]

કહેવાય છે કે કરાચીની જુની અને જાણીતી ગો: સાલ…

[1] જુઓ 'શ્રી કરાચી ગુર્જર સાહિત્ય કલા મહોત્સવ' પ્રસંગનું સ્વાગતકારિણી સમિતિના પ્રમુખ તરીકેનું તેમનું ભાષણ

પ્રકરણ ૧૬ મું
ગુજરાતીઓનું સ્થાન

લક્ષ્મીદાસની પેઢી ઉપર સ. ૧૮૭૫ના શેઠ પ્રેમજી પ્રાગજીના ચોપડા હયાત છે. કહેવાની મતલબ કે ગુજરાતીઓને સિંધમા પ્રવેશ કર્યે લગભગ ૧૨૫ વર્ષ વ્યતીત થઇ ચૂકયા છે. એક વાત ફરીથી સ્પષ્ટ કરું.

'ગુજરાતી' એટલે માત્ર હિન્દુ જ નહિ. પારસી, વોરા, ખોજા મેમણ વિગેરેનો પણ સમાવેશ ગુજરાતીઓમાં જ થાય છે. એટલે ગુજરાતી તરીકેની પ્રવૃત્તિમાં તે તે કોમોનો સાથ જ છે, એમ સમજવુ.

પારસી વોરા વિગેરે

કરાચી અને સિંધના બીજા સ્થાનોમા મળીને પારસી ભાઇઓની વસ્તી પણ સિંધમા સારી, એટલે લગભગ ચાર હજાર જેટલી છે. લગભગ ૩૬૦૦ જેટલી વસ્તી તો કરાચીમાજ છે. અને બીજા શહેરોની જેમ કરાચીમાં પણ તેમનું સ્થાન ઝળકતું અને ઉંચુ છે. ભાઇ રૂસ્તમ સીધવા પોતાના એક લેખમા લખે છે તેમ, પારસીઓને સિંધમાં આવે લગભગ સો ઉપર વર્ષો થયા છે.

પ્રકરણ ૧૬ મું
ગુજરાતીઓનું સ્થાન

આવીજ રીતે વોરા અને ખોજા ભાઇઓની પણ મોટી વસ્તી છે. તેઓને પણ સિંધમાં આવ્યાને લગભગ સો જેટલા વર્ષો થયાનું કહેવામાં આવે છે.

છેલ્લા દશ વર્ષમાં તો ઉપરની બધી કોમોના ગુજરાતીઓની વસ્તીમાં અને તેની પ્રગતિમા ઘણોજ ફેરફાર થઇ ગયો છે. તેણે સામાજિક, ધાર્મિક, આર્થિક અને રાજકીય બાબતોમા પણ પોતાનુ ઓજસ્ બતાવી આપ્યું છે; એટલુજ નહિ પરન્તુ કવિ ન્હાનાલાલ કહે છે તેમ, "બુદ્ધિથી, શ્રમથી, નિજના ઓજસ્થી અને વર્ચસ્થી 'ગુજરાતી ધૂળમાંથી ધન સર્જે છે' એ કહેવતને સાચી પાડી છે."

ગુજરાતીઓની પ્રવૃત્તિ

આજે કરાચીમા ગુજરાતીઓનુ જે સ્થાન છે, તે બતાવવા માટે એટલુંજ કહેવુ બસ થશે કે કરાચીની એવી એક પણ પ્રવૃત્તિ નથી કે જ્યાં ગુજરાતીઓ ઝળકયા વિના રહ્યા હોય કે રહેતા હોય

પ્રકરણ ૧૬ મું
ગુજરાતીઓનું સ્થાન

ભલે સિંધ દેશ, સિંધીઓનો ને મુસલમાનોનો મુલક કહેવાતો હોય, અને ભલે તેઓની વસ્તી વધારે હોય, છતા કરાચીમાંથી જો ગુજરાતીઓની પ્રવૃત્તિને બાદ કરીએ, તો બાકીમા એક નજીવી વસ્તુ જ બચી શકે.

કહેવાય છે કે સં ૧૯૩૧માં કરાચીમાં મહાસભાનું અધિવેશન થયું. એમા સર્વાધિક શ્રેય જો કોઇના ફાળે જતુ હોય, તો તે ગુજરાતીઓને છે ગુજરાતીઓએ ન કેવળ એક કોંગ્રેસ દ્વારાજ, પરન્તુ સંવત્ ૧૯૯૫મા ‘શ્રી ગુર્જર સાહિત્ય કળા મહોત્સવ,’ ગુજરાતના મહાકવિ શ્રીયુત નાનાલાલભાઇના પ્રમુખપણા નીચે ઉજવીને સવાસો વર્ષોથી પોતાની માતૃભૂમિ અને દેશબંધુઓથી દૂર થવા છતા, તેઓ પોતાના દેશ, વેષ, જાતિ, ભાષા અને સાહિત્યને—અરે પોતાના સર્વસ્વને સંપૂર્ણ રીતે સંભાળી રહ્યા છે, એટલુંજ નહિ, પરન્તુ ગુર્જરગિરાના મંદિરે અનેક રત્નો અર્પી રહ્યા છે, એની ખાત્રી કરી આપી હતી.

તે પછી હમણા ગત વર્ષમા ‘ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ્’નુ તેરમુ અધિવેશન શ્રીયુત કન્હૈયાલાલ માણેકલાલ મુનશીના પ્રમુખપણા નીચે ભરીને પોતાની સાહિત્યિક પ્રગતિનું પણ સરવૈયુ કાઢી બતાવ્યું હતુ.

સંસ્થાઓ

કરાચીમા વસતા ગુજરાતીઓના આગણે કેળવણીના ક્ષેત્રમાં ભાગ લેનારી અનેક સ્કુલો-સંસ્થાઓ મોજૂદ છે. પ્રાથમિક શિક્ષણ આપનારી શાળાઓનો ઉલ્લેખ કરવો, આ સ્થળે અશક્ય છે. કરાચીમા, ખાસ કરીને હાઇસ્કૂલો તરીકે કામ કરતી, ગુજરાતીઓના સંરક્ષણ નીચે ચાલતી ચાર સ્કૂલો જનતાનું વધારે ધ્યાન ખેંચે છેઃ—

૧ હરિભાઇ પ્રાગજી કારિયા હાઇ સ્કૂલ—એક વખતની તા. ૨-૧૦-૩૦ ના દિવસે કરાચીના પ્રસિદ્ધ વિદ્યાપ્રેમી ભાઈ એમ. બી. દલાલના હાથે ગત વર્ષની ‘યુનીયન સ્કૂલ’ ને અત્યારની ‘શ્રીમાન્ હરિભાઈ પ્રાગજી કારિયા હાઇસ્કૂલ’ ના નામે ઓળખાય છે

લગભગ ૫૦૦ વિદ્યાર્થીઓ આ સ્કૂલમાં અભ્યાસ કરે છે. એક કમીટી દ્વારા આ સંસ્થાનું સંચાલન થઇ રહ્યું છે. જેમા કરાચીના પ્રસિદ્ધ નાગરિકો-રાય સાહેબ ભગવાનજી મોરારજી, ભાઇ હીરાલાલ ગણાત્રા અને શ્રીયુત એમ. બી. દલાલ વિગેરે છે. આ સસ્થાના સંચાલકો વિદ્યાર્થીઓના માનસિક અને શારીરિક વિકાસ માટે પણ નવી નવી યોજનાઓ અમલમાં મૂકી રહ્યા છે, કરાચીમાં જ નહિ, પરન્તુ સમસ્ત ગુજરાતી આલમમાં 'કિંગ ઓફ ફિઝિકલ કલચર' તરીકે પ્રસિદ્ધ ભાઇ ભૂપતરાય દવેની હમણાં આ સસ્થામાં નિયુક્તિ એટલા માટે કરવામાં આવી છે કે ભારતવર્ષની પ્રાચીન **પ્રાણાયામ** અને **આસન** વિદ્યાદ્વારા બાળકોના શરીરો સંગઠિત અને તદુરસ્ત બનાવવામા આવે. આવી જ રીતે એક સારા સંગિતકારની નિયુક્તિ કરી સંગીત કલાસ પણ ખોલવામા આવ્યો છે. હમણાં આ સંસ્થાના પ્રીન્સીપાલ તરીકે પ્રસિદ્ધ સાક્ષર ગૌરીશકર અંજારિયાની નિમણુંક કરવામાં આવી છે, એટલે અત્યારની સ્થિતિ કરતાં પણ આ સસ્થા વધારે પ્રગતિશીલ બનશે, એમ સૌ આશા રાખી રહ્યા છે.

૨ **ગુજરાત વિદ્યાલય**—ઇ સ. ૧૯૨૬ની સાલમા શ્રીયુત ચદ્રશંકર બુચ, ધીરજલાલ વ્યાસ અને શ્રી ગૌરીશંકર અજારિયા વિગેરે કેટલાક સાક્ષરોના પ્રયત્નથી '**ગુજરાતી એજ્યુકેશન સોસાયટી** નામની કોઇ સંસ્થા સ્થાપન થયેલી, તેના હાથ નીચે ' કરાચી મીડલ સ્કૂલ ' નામની કોઇ સ્કૂલ ચાલતી. ૧૯૩૦મા આ નાનકડી સ્કૂલે 'હાઇ સ્કૂલ'નું રૂપ પકડ્યુ. કરાચીના પ્રસિદ્ધ ગુજરાતી નાગરિકો શેઠ મણિલાલ મોહનલાલ અને શેઠ મનુભાઇ ડુંગરસી જોશી આ બે ઉદાર ગૃહસ્થોએ કરેલી વીસ વીસ હજારની સખાવતોનુ પરિણામ છે કે આ.સ્કૂલ પોતાનું એક આલીશાન મકાન ધરાવે છે. આ વિદ્યાલયની સાથે જ છોકરીઓ માટેની 'મહિલા વિદ્યાલય' પણ ચાલે છે વિદ્યાલયમાં લગભગ ૭૫૦ જેટલા વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ કરે છે; જ્યારે 'મહિલા વિદ્યાલય'માં લગભગ ૨૦૦-૨૫૦ જેટલી બાળાઓ અભ્યાસ કરે છે.

આવી એક સુદર સંસ્થા હમણા જ થોડા વખત ઉપર સત્તાની સાઠમારીના ચકડોળે ચઢી હતી. સચાલકો અને શિક્ષકોના સઘર્ષણમા

કરાચીના ગુજરાતી પત્રોના અધિપતિઓ

'પારસીસંસાર'ના અધિપતિ

શ્રી ફીરોજશા હોરમસજી દસ્તુર

'હિંદજી'ના અધિપતિ

શ્રી હરિલાલ વાલજી ઠાકર

'સિંધસેવક'ના અધિપતિ

'સિંધ સમાચાર'ના અધિપતિ

આટલી વિશાળ સંસ્થા જમીનદોસ્ત થવા બેઠી હતી આ વખતે કરાચીનો સમજુ વર્ગ, સંસ્થાની હયાતી સંબંધી જેટલો વિચાર કરતો હતો, તેના કરતાં યે વધારે આજના શિક્ષણમા આગળ વધીને પોતાને 'સબકુછ' સમજનારા કેટલાક સાક્ષરોની–કેળવણીકારોની સંસ્કૃતિ ઉપર વધારે વિચાર કરતો હતો. ગયા વર્ષમાં 'ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ્'ના તેરમા અધિવેશન પ્રસંગે કરાચીના જે કેટલાક 'સાક્ષરો'એ પોતાની 'સાક્ષરતા'નો પરિચય કરાવ્યો હતો, એનોજ પડઘો આ વિદ્યાલય ઉપરનો પ્રકોપ હતો, એમ બોલાતું "વળી જે સાક્ષરો કે શિક્ષકો બાળકોનાં જીવનો ઘડવાની જવાબદારી લઈ બેઠા હોય, અથવા જેઓ પોતાની કવિતાઓ કે લેખો દ્વારા જનતાને બોધ આપતા હોય, તેવા સાક્ષરો કે શિક્ષકો પૈકીના કોઈ કોઈ દ્વારા સાધારણ મનુષ્યોચિત વ્યવહારોથી અનુચિત પ્રવૃત્તિઓ થતી જોવાય ત્યારે તો, **'सलिलादग्निरुत्थिता'** જેવું જ લાગે અને સામાન્ય વર્ગને ભારે જ ખેદ થાય." એમ પણ સામાન્ય વર્ગમાં સ્પષ્ટ બોલાતુ. અસ્તુ. આખરે ડાહ્યાઓના ડહાપણે કામ કર્યું અને દૂધ દૂધમાં અને પાણી પાણીમાં મળી ગયાં.

પ્રકરણ ૧૬ મું
ગુજરાતીઓનું સ્થાન

૩ **શારદા મન્દિર**—કરાચીના ભાઈ **મ**નસુખલાલ **જો**બનપુત્રાની હાર્દિક લાગણીથી તારીખ ૯મી એપ્રીલ ૧૯૨૧ના દિવસે **'ભા**રત **સરસ્વતી મંદિર'** એ નામની સંસ્થા કંઈ પણ સ્થાન સાધન વિના સ્થપાણી. તે પછી આ સંસ્થા ધીરે ધીરે આગળ વધતા, ઈ સ. ૧૯૩૮ની સાલમા આ સસ્થાની વ્યવસ્થાપક સભાએ **બા**ળાઓને પણ 'માધ્યમિક કેળવણી' આપવાનો પ્રયાસ આદર્યો. આજે આ સસ્થા પણ પોતાનું સ્વતંત્ર સ્થાન ધરાવે છે ભાઈ **મ**નસુખલાલ જોબનપુત્રા આ સંસ્થાના 'આત્મા' તરીકે બધું સંચાલન કરી રહ્યા છે. કરાચીના નાગરિક ભાઈ જમશેદ મહેતા અને શેઠ હરિદાસ લાલજી, તેમજ શેઠ **ભ**ગવાનલાલ રણછોડદાસ વિગેરે કેટલીક ઉદાર વ્યક્તિઓ આ સંસ્થાનું પોષણ કરી રહી છે.

'શારદા મદિર'નું મકાન આપણા જુના આશ્રમોની ઝાંખી કરાવે છે. ત્યાનું વાતાવરણ હર વખતે શાંત દેખાય છે. વ્યાયામ, સંગીત અને બીજા કેટલાક લાભદાયક વિષયોની નવી નવી યોજનાઓ આ

સંસ્થામાં અમલમાં મૂકાય છે. બાહ્ય સ્વરૂપે સંસ્થાની આ પ્રવૃત્તિ રાષ્ટ્રીય ભાવનાવાળી દેખાય છે આંતર દૃષ્ટિએ પરિણામ તો સરકારી સ્કૂલોના પરિણામ જેવું જ સ્પષ્ટ છે આ સંસ્થાના શુભેચ્છકો ગમે તેવા ભોગે પણ આ સંસ્થા 'રાષ્ટ્રીય વિદ્યાપીઠ' બને, અને 'સહશિક્ષણ'ની પદ્ધતિ બંધ થાય, એ બે વસ્તુઓ ચાહી રહ્યા છે. આમ થાય તો દેશનું સદ્‌ભાગ્ય !

૪ **મહાવીર વિદ્યાલય**—કરાચીની ઉપરની સંસ્થાઓની સાથે 'મહાવીર વિદ્યાલય'નું નામ પણ મૂકી શકાય છે. સં. ૧૯૩૩ના એપ્રીલની ૧૩મી તારીખે આ સંસ્થાનો જન્મ થયો છે. અંગ્રેજી પાંચમા ધોરણ સુધી બાળકોને શિક્ષણ આપવાનું કાર્ય આ સંસ્થા કરી રહી છે. નાતજાતમાં કંઇપણ ભેદ વિના કોઇપણ ગુજરાતી બાળકને કેળવણી આપવી, એ આ સંસ્થાનો ઉદ્દેશ છે. સાંભળવા પ્રમાણે આ વર્ષથી છઠ્ઠું-સાતમું ધોરણ પણ દાખલ કરવાના છે. સંસ્થાના પ્રીન્સીપાલ મોતીચંદ શાહ સુશીલ, વિનયી અને અનુભવી છે, અને સંસ્થાનું વધુ સદ્‌ભાગ્ય છે કે તે, શ્રીયુત નર્મદાશંકર ભટ્ટ સાહેબ જેવા કેળવણી ખાતાના માજી ઇન્સ્પેકટર જેવા વયોવૃદ્ધ, જ્ઞાનવૃદ્ધ અને અનુભવવૃદ્ધ મહાનુભાવની સેવાનો લાભ મેળવે છે સંસ્થા જલ્દી હાઇસ્કૂલ બને, એમ સૌ કોઇ ઇચ્છી રહ્યું છે. એમાં જૈનસંઘની પણ શોભા છે. કરાચીના મ્યુ. કોર્પોરેટર ભાઇ ખીમચંદ એમ. શાહ, અને મણીલાલ લહેરાભાઇ મહેતા, આ વિદ્યાલયના પ્રધાન સંચાલકો છે. આ બન્ને ગૃહસ્થો જૈનસંઘમાં આગેવાન છે. એક સ્થાનકવાસી સંઘના પ્રમુખ છે, તો બીજા મૂર્તિપૂજક સંઘના માનદ મંત્રી છે. ધાર્મિક શ્રદ્ધાવાળા અને સુસંસ્કારી છે. તેઓ જો થોડો પ્રયત્ન વધારે કરે તો તેમની લાગવગથી આ સંસ્થા કરાચીના જૈનસંઘને આંગણે એક સુંદર, ભવ્ય સંસ્થા બની શકે.

પ્રકરણ ૧૬ મું
ગુજરાતીઓનું સ્થાન

અન્ય સંસ્થાઓ

ઉપરની સંસ્થાઓ ઉપરાન્ત કરાચીના આંગણે ગુજરાતીઓ તરફથી ચાલતી બીજી અનેક સંસ્થાઓ છે અહિંના ગુજરાતીઓ 'બાળમંદિર' અને 'બાળવિહાર' જેવી જેમ બાળકોના જીવન ઘડનારી સંસ્થાને શોભાવી રહ્યા છે તેવી રીતે 'ગુજરાતી કલબ', 'ગુજરાતી જીમખાના' અને 'વ્યાયામ શાળાઓ' દ્વારા શારીરિક અને માનસિક વિકાસો પણ સાધી રહ્યા છે.

ગુજરાતી મહિલામંડળની અગ્રગણ્યા બ્હેનો

'બા'

શેઠ ભગવાનલાલ રણછોડદાસનાં
માતાજી મણીબા

મહિલા મંડળનાં પ્રમુખ

બેન માણેકબેન લાલચંદ પાનાચંદ

મહિલામંડળના ઉપપ્રમુખ

મહિલામંડળનાં ખજાનચી

વળી અહિંના 'બેંક' અને 'હાઉસીંગ સોસાયટી' દ્વારા મધ્યમ વર્ગની આર્થિક સ્થિતિઓઓને પહોંચી વળવા પણ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે તેમ 'ગુજરાતી મહિલા સમાજ' અને 'ગુજરાતી ભગિની સમાજ' જેવી સંસ્થાઓ દ્વારા ગુજરાતી બ્હેનો, સ્ત્રી સમાજની અપૂર્ણતાઓ અને સંકટો દૂર કરવા પણ કોશિશ કરી રહી છે મહિલાસમાજનું કાર્ય, બેન માણેકબેન લાલચંદ પાનાચંદ, રંભાબેન ગણાત્રા, સમજુબેન છોટાલાલ ખેતશી અને ગંગાબેન-આ બ્હેનોની લાગણી પ્રેમ અને સતત પરિશ્રમથી ચાલી રહ્યું છે. આ બ્હેનો વયોવૃદ્ધા, અનુભવી અને કષ્ટોને સહન કરવામા ખડતલ અને શ્રીમન્ત હોઇ બ્હેનોના હિતના પ્રશ્નોમા આગળ આવે છે 'ભગિની સમાજ'ની સંચાલિકા બ્હેનો પણ બ્હેનોમાં ભાષાજ્ઞાનના પ્રચારનુ તેમજ સ્ત્રીઓને ઉપયોગી સીવણ ગૂંથણ આદિ પ્રવૃત્તિ કરી રહી છે હિંદુસ્તાનની પાંજરાપોળોમાં પોતાનુ પ્રધાન સ્થાન ધરાવનાર તેમજ લાખો જીવોનો આશીર્વાદ મેળવનાર કરાચીની 'પાંજરાપોળ' એ પણ શ્રીમાન્ ડુંગરશી મહારાજ અને એમના જેવા બીજા દયાળુ શ્રીમન્ત ગુજરાતીઓના સતત પ્રયત્નને આભારી છે એ કહ્યા વિના કેમ ચાલે ?

વર્તમાન પત્રો. 'સિંધ સેવક' અને 'સિંધ સમાચાર' જેવા દિવસમાં બબ્બે વાર નિકળતા પત્રો, 'હિતેચ્છુ' જેવુ પચ્ચીસ વર્ષનું જુનું દૈનિક પત્ર, 'હિંદુસમાજ' જેવુ દૈનિક પત્ર, 'અમન ચમન' અને 'જ્વાલા' જેવા અઠવાડિક પત્રો-આ બધાં ગુજરાતીઓની અસ્મિતાના પારદર્શક યન્ત્રો કરાંચીમાં વસતા ગુજરાતીઓજ ચલાવી રહ્યા છે. અને હમણા હમણા 'ડેઇલી મીરર' નામનું દૈનિક અંગ્રેજી પત્ર-એ પણ ગુજરાતીનાજ ભેજાનુ પરિણામ છે. 'કોલેજનું મેગેઝીન' એમાં યે જો ગુજરાતી વિભાગ ન હોય તો તે અપુત્રિયા શેઠની લક્ષ્મી જેવુ જ શોભે.

મુસલમાનોની પ્રવૃત્તિ. આ તો બધી હિંદુઓની સમ્મતિ વાગ અને બોલ જેવા મુસલમાન ગુજરાતી કોમોમા પણ અનેક ધનાઢ્યો, અનેક વિદ્યાર્થી [illegible] અને સંસ્થાઓ પણ [illegible]

[illegible] જુના વિચારના [illegible] મુસલમાન [illegible]

અલવી જેવા અનેક સુધારકો, શિક્ષિતો અને કાર્યકર્તાઓ છે કે જેઓ કોઇ મોટી જાહેર સભાઓમાં અને મ્યુનિસીપાલીટી આદિ સ્થાનોમા ગાજે છે, ત્યારે 'ગુજરાતના નૂર' તરીકે જોઇને કોઇ પણ ગુજરાતીની વેંત વેંત છાતી ફૂલ્યા વિના નથી રહેતી.

પારસીઓની પ્રવૃત્તિ

અને આ ઉપરાન્ત, હિંદુસ્તાનમાં બિલકુલ ન્હાની, પરન્તુ પોતાની શ્રીમંતાઇમા અને દાનવીરતામા મશહૂર થએલી **પારસી** કોમનો ફાળો પણ કરાચીમાં ક્યાં ઓછો છે? કરાચીની સમસ્ત ગુજરાતી જનતાના શિરછત્રરૂપ ભાઇ **જમશેદ** મ્હેતા જેવા એક આદર્શ પુરુષ એજ કોમમા હસ્તી ધરાવી રહ્યા છે. '**પારસી વીરબાઇજી હાઇસ્કૂલ**,' '**મામા ગર્લ્સ હાઇસ્કૂલ**' અને એવી અનેક કેળવણીની સંસ્થાઓ એ કોમના ભૂષણ સમાન ચાલી રહી છે. '**પારસી રાજકીય સભા**' '**યંગમેન ઝોરાસ્ટ્રીયન એસોસીએશન**' અને એવી અનેક જાહેર પ્રવૃત્તિમા અગ્રગણ્ય ભાગ લેનારી સંસ્થાઓ પણ એ કોમમાં વિદ્યમાન છે. આ ઉપરાન્ત ડૉ **વાલા**, ભાઇ **નરીમાન ગોળવાળા**, ભાઇ **પેશોતન** વાણિયા, ભાઇ **રૂસ્તમ** દસ્તુરજી અને **પી.** દસ્તુર જેવા બાહોશ લેખકો, વિદ્વાનો, ઇતિહાસજ્ઞો અને સર્વધર્મવાળાઓ સાથે ઉદારતા પૂર્વક ભળનારા મહાનુભાવો પોતાની કોમને અને કરાચીને શોભાવી રહ્યા છે. અને **પારસી** હોવા છતાં બધી યે કોમોની સેવા કરી રહેલુ અને બહોળો ફેલાવો પામેલુ. '**પારસી સંસાર**' નામનુ અર્ધ સાપ્તાહિક પત્ર-એ પણ એ કોમનુ ગુજરાતી તરીકેનુ ગૌરવ જાહેર કરે છે.

પ્રકરણ ૧૬ મું
ગુજરાતીઓનું સ્થાન

આવી રીતે **ભાટીયા**, **લુવાણા**, **જૈન**, અને બીજી બીજી કોમોવાર તપાસવા જઇએ, તો એ બધી યે કોમોમાં અનેક સામાજિક અને ધાર્મિક સંસ્થાઓ ચાલી રહી છે કે જે બધાઓનો ઉલ્લેખ આ સ્થાને બિલકુલ અશક્ય છે.

પ્રભુતત્વ પ્ર. મંડળ

હા, ગુજરાતી તરીકેનું અભિમાન રાખનાર, બધી કોમોમાં ઐક્ય અને પ્રેમભાવ ઉત્પન્ન કરાવવા માટે પ્રયત્ન કરનાર અને જાહેરજીવનમાંજ પોતાની જીંદગી અર્પી ચૂકેલ શ્રીયુત **જમીયતરામ** આચાર્ય

કરાચીના ગુજરાતી જર્નાલિસ્ટો

'અમનચમન'ના તંત્રી

'જ્વાલા'ના તંત્રી

શ્રી જગન્નાથ નાગર

શ્રી મણીલાલ વ્યાસ

અને ભાઈ **નરીમાન** ગોળવાળાના નેતૃત્વ નીચે ચાલતુ **'પ્રભુતત્ત્વ પ્રચારક મંડળ'** પણ ભૂલી શકાય તેમ નથી. આ મંડળ ઉદાર ભાવે, સર્વ ધર્મોની વચમાં પ્રેમવૃદ્ધિ ઉત્પન્ન કરવાના અને દરેક ધર્મવાળાઓને બહુજ નજીકમાં લાવવાના બની શકતા દરેક પ્રયત્ન કરે છે.

ગુજરાતીઓની ઉદારતા

કરાચીના ગુજરાતીઓનું સ્થાન ન કેવળ એક પોતાના દાયરા પૂરતુંજ મર્યાદિત છે. આજે **ભારત**ના કોઈ પણ ખૂણામાં ધરતીકંપ થાય કે દુકાળ પડે, જલપ્રલય થાય કે ગોળીબારો થાય, સત્યાગ્રહ થાય કે હિજરત થાય—ગમે તે પ્રસંગે કરાચીના ગુજરાતીઓ તન-મન-ધનથી મદદ કરી, એક ગુજરાતી તરીકેનું પોતાનું મસ્તક ઉંચુ રાખે છે. કરાચીમા થતા ફાળાઓમાંથી જો ગુજરાતીઓનો ફાળો બાદ કરવામાં આવે, તો ભાગ્યેજ કોઈ પણ ફાળામા જીવન જેવી વસ્તુ જોઈ શકાય છે.

રાજકીય પ્રવૃત્તિ

ન કેવળ ગુજરાતીઓએ સામાજિક, ધાર્મિક કે વ્યાપારિક પ્રવૃત્તિમાંજ પોતાનું સ્થાન રાખ્યુ છે. રાજકીય પ્રવૃત્તિમાં પણ ગુજરાતીઓનું સ્થાન નીચે તો નથીજ. સિંધની ધારાસભામાં ભાઈ **જમશેદ** મ્હેતા, ભાઈ **સીધવા**, ડૉ. **પોપટલાલ** અને શ્રીયુત **નારાયણદાસ**ની ગર્જના ન હોય તો ધારાસભા ફીક્કીજ લાગે. મ્યુનિસીપાલીટીના લગભગ ૫૬ મેમ્બરોમા ૨૦ જેટલા ગુજરાતી મેમ્બરો, અને તેમાં કરાચી મ્યુનિસીપાલીટીના ઘણા જુના કોરપોરેટર ભાઈ **હી**રાલાલ ગણાત્રા, જયેષ્ટાગમભાઈ અને **ખીમચંદ** શાહ જેવા હિંદુઓ, અને ભાઈ હાતીમ અલવી જેવા માછ અને શ્રી **સીધવા** જેવા ચાલુ વર્ષના **મેયરો**—એ ગુજરાતીની વિભૂતિનાં રત્નો મ્યુનિસીપાલીટીને શોભાવી રહ્યા છે. કોંગ્રેસની પ્રવૃત્તિમાં જૂઓ તો ડૉ. પુરૂષોત્તમદાસ ત્રિપાઠી જેવો મરીબર ધાડકાંનો માળો, કોંગ્રેસ કમીટીના સેક્રેટરી તરીકેની મોટી જોખમદારી ખેડનાર પણ ગુજરાતી જ છે. એટલું જ શા માટે ? કોંગ્રેસ કમીટીના પ્રમુખ ભાઈ સિધવા અને ડૉક્ટર ગો. હરિદાસ લાલજી એઓ પણ ક્યાં ગુજરાતી નથી ?

ગુજરાતનગર

કરાંચીના હિંદુ ગુજરાતીઓનું 'ગુજરાતનગર' એ પણ ગુજરાતી પ્રજા માટે અભિમાન લેવડાવનારી વસ્તુ છે. આ ગુજરાતનગર તેજ સ્થાને વસાવ્યું છે કે જ્યા કોંગ્રેસનુ અધિવેશન થયું હતુ. મહાત્મા ગાંધીજીના નિવાસ સ્થાને એક સ્તૂપ બનાવીને ગુજરાતીઓએ એ સ્મૃતિ તાજી બનાવી છે શેઠ હેમરાજભાઇ અત્યારે આ સોસાયટીના પ્રમુખ છે તે, અને શેઠ જસરાજભાઇ અને બીજા કેટલાક મહાનુભાવો આ ગુજરાતનગરની શોભાસ્વરૂપ છે. શિવમંદિર, વ્યાખ્યાનહોલ, ટેનીસકોર્ટ, સ્કૂલ, વિગેરેથી ગુજરાતનગર ઘણુજ રળીયામણું લાગે છે

આમ સિંધની દરેક પ્રવૃત્તિમાં, ખાસ કરીને કરાચીની પ્રવૃત્તિમાં ગુજરાતી નરનારીઓનો મોટો ફાળો છે અને કવિ ન્હાનાલાલના શબ્દોમાં કહિએ તો.

" ગુજરાતીઓએ મહાગુજરાતને વસાવ્યુ,
ગુજરાતણોએ મહાગુજરાતને શણગાર્યું છે. "

卐

કરાચીના પ્રસિદ્ધ નાગરિકો

શ્રી હીરાલાલ ગણાત્રા

શેઠ લદ્ધાભાઇ (શેઠ વીરમ લદ્ધાની પેઢીવાળા)

[illegible]

[illegible]

પ્રકરણ ૧૭ મું
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

સંસારના પ્રત્યેક માનવમાં કંઇક ને કંઇક તો વિશિષ્ટતા રહેલી હોયજ છે. મનુષ્ય સ્વભાવજ એવો છે કે દરેક માણસ કમમાં કમ એવા ગુણથી યુક્ત હોય છે કે, જે ગુણ બીજામાં ઓછો દેખાય અથવા ન દેખાય. હજારો દુર્ગુણોથી ભરેલા માણસમાં પણ કંઇક તો ગુણ હોયજ છે. કોઇમાં વિદ્વત્તા હોય છે, તો કોઇમાં સદાચરણ હોય છે; કોઇના મુખમાં મીઠાશ હોય છે, તો કોઇમાં કાર્યકુશળતા હોય છે, કોઇમાં સેવાભાવ હોય છે, તો કોઇમાં ધાર્મિકવૃત્તિ હોય છે, કોઇમાં પ્રામાણિકતા વિશેષ દેખાય છે, તો કોઇમાં ઓજસ્વિતા હોય છે; કોઇ સંસારમાં રહેવા છતાં વૈરાગી–ઉદાસીન હોય છે, તો કોઇ સત્યવાદી હોય છે; કોઇમાં વક્તૃત્વનો ગુણ હોય છે, તો કોઇ લેખક હોય છે; કોઇ કવિ હોય છે, તો કોઇ ગ્રન્થકાર હોય છે; કોઇ અર્થશાસ્ત્રી હોય છે, તો કોઇ વિજ્ઞાની હોય છે; કોઇમાં સંગીતકળાની સ્વાભાવિક્તા હોય છે, તો કોઇ નૃત્યકાર હોય છે; કોઇનું ભેજું ગણિતમાં આરપાર ઉતરી જાય છે, તો કોઇ આકાશના તારાઓને આંગળીઓના વેઢા ઉપર રમાડે છે; કોઇ અભિનય કળામાં કુશળ છે, તો કોઇ જાદુના ઝપાટા લગાવે છે. આમ માનવસમૂહમાં જુદી જુદી શક્તિઓ અને જુદા જુદા ગુણોને ધારણ કરનારી વ્યક્તિઓ આપણી આંખો સ્હામે આવીને ઉભી રહે છે.

કરાચી, પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ, ત્રણથી સાડાત્રણ લાખની વસ્તીવાળું શહેર છે. જે માણસ વધારે મનુષ્યોના **અશક્યતા** પ્રસંગમાં આવે છે, એને અનેક પ્રકારની વિશિષ્ટતાવાળી વ્યક્તિઓનો સમાગમ થાય છે. અમારા જેવા સાધુઓ, કે જેની પાસે સુખી કે દુઃખી, ત્યાગી કે ભોગી, રોગી કે નીરોગી, ગરીબ કે તવંગર, વિદ્વાન્ કે મૂર્ખ–સૌને આવવાની છૂટ હોય છે અને જે જૈન કે અજૈન, પારસી કે યાહુદી, હિંદુ કે મુસલમાન–સૌની વચમાં જવામાં જરા યે સંકોચ ન રાખતા હોય, બલ્કે પોતાનો ધર્મ સમજતા હોય, એવાની દૃષ્ટિ સમ્મુખ ત્રણ લાખ માણસોની વસ્તીમાંથી ઉપર બતાવ્યા તેમાંનો કોઇ ને કોઇ ગુણ ધરાવનાર કેટલી વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ આવી હશે, એનું અનુમાન વાચકો સ્વયં કરી શકે છે. આટલી બધી વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ, કે જેની સંખ્યાજ ન કરી શકાય. અને એના ભેદ પાડવા એ મુશ્કેલ થઇ પડે, તે બધાઓનો પરિચય અહિં કરાવવો

એ કેટલું કઠીન કાર્ય છે, એ પણ સ્હેજે સમજી શકાય તેમ છે. એટલુંજ નહિં પરન્તુ, ઘણા મિત્રોને-ઘણા ગુણવાનોને અન્યાય કરનારૂં પણ થઇ પડે, એ ભય સ્હેજે ઉત્પન્ન થાય તેવું છે. તેમ છતાં પણ મારા અત્યંત નિકટના પરિચયમાં આવેલા અને જેઓના માટે મારા મન ઉપર વધારે અસર થઇ હોય, એવાઓના સંબંધમા પણ સર્વથા મૌન રહેવાથી, જેમ મારી આ કૃતિમાં અપૂર્ણતા રહે, તેમજ મારા હાર્દિક ભાવોને છુપાવવા જેવું પણ મેં કર્યું છે, એવુ મને હંમેશા ડંખ્યા કરે; અને તેટલાજ માટે ઉપર કહ્યા તેવા ગુણોવાળી જે અનેક વ્યક્તિઓ મારી નજર સામે આવેલી છે અને જેમના ગુણો માટે મને માન ઉત્પન્ન થયું છે, તે બધાઓ પ્રત્યેનું માન મારા હૃદયમાં કાયમ રાખીને, એવાઓમાંના થોડાકનો ટૂંક પરિચય આપવો હુ ઉચિત સમજું છું.

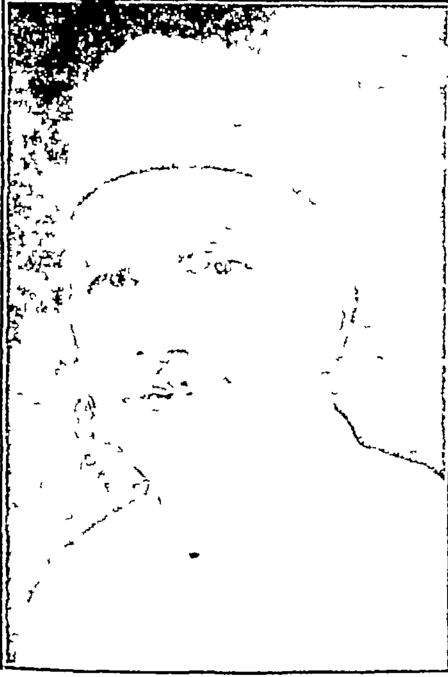
પ્રકરણ ૧૭ મું
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

ડૉ. ધાલા

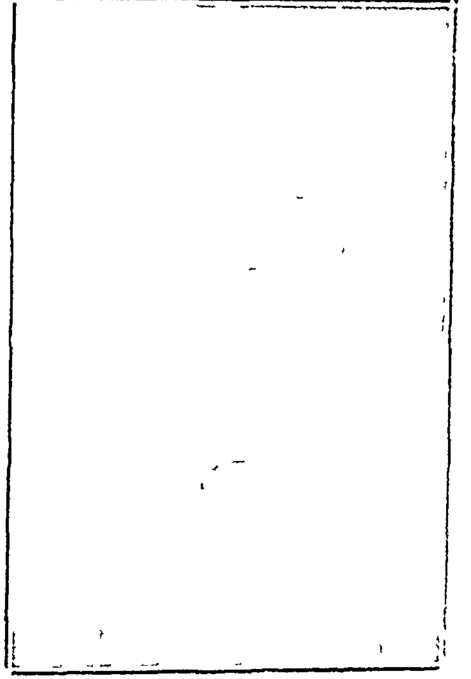
પારસીઓના આ વડા ધર્મગુરુ ન કેવળ પારસીઓમાં પ્રસિદ્ધ છે, ન કેવળ કરાચીમાજ પ્રસિદ્ધ છે, પરન્તુ સમસ્ત કોમોમા અને સમસ્ત દેશોમાં લગભગ તેઓ પ્રસિદ્ધ છે. તેમની વિદ્વત્તા અદ્‌ભૂત છે પારસી ધર્મગુરૂઓ, કે જેઓ 'દસ્તુર' કહેવાય છે, તેઓમા પણ પોતાના ધર્મશાસ્ત્રોના મુખપાઠ સિવાય, અર્થનું જ્ઞાન ધરાવનારા બહુ ઓછા મહાનુભાવો જોવામા આવે છે. ડૉ. ધાલા, પોતાના ધર્મગ્રન્થોના એક ઊંડા અભ્યાસી છે તેઓ, ન કેવળ પારસી ધર્મનુ, પરન્તુ એક તત્ત્વજ્ઞાનીમાં જોઇએ, તે પ્રમાણેનુ બધા ધર્મોનું વિશાળજ્ઞાન ધરાવે છે. તેમનાં પુસ્તકો, યુરોપ અને અમેરિકા આદર પૂર્વક પ્રકટ કરે છે. અને માનની દૃષ્ટિથી તેનો અભ્યાસ કરે છે. પારસી કોમનુ તેમના પ્રત્યે ઉંચુ માન છે. પારસીઓમાં ઘણા સુધારાઓને અવકાશ છે. ડૉ. ધાલા પારસીઓના હિતની વસ્તુઓ વખતો વખત ભાષણો અને પુસ્તકો દ્વારા જાહેર કરે છે. તેઓ એમ. એ, પીએચ. ડી, છે 'શમ્સ-ઉલ-ઉલેમા' છે; અને, લિટ્ ડી' ની ઉંચી ડીગ્રી ધરાવે છે. એક કોમના ધર્મગુરૂ હોવા સાથે આટલા વિદ્વાન્ અને પ્રસિદ્ધ પુરૂષની કરાચીમા હયાતી, એ કરાચીની શોભા છે. તેમનું પૂરું નામ છે: દસ્તુર ડૉક્ટર **માણેકજી ન. ધાલા.**

પાતળું શરીર, લાંબો કોટ, સાદુ પાટલુન, માથે સાદી ટોપી,

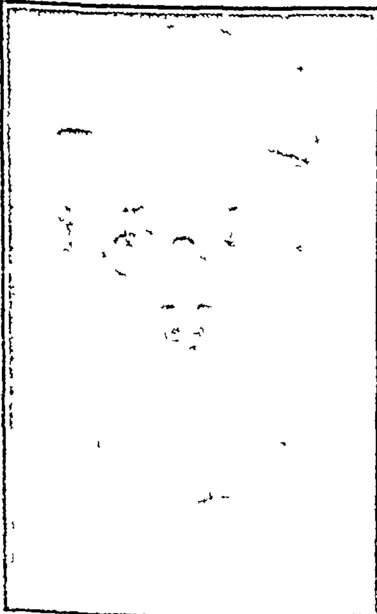
કરાચીના ભુત અને વર્તમાન મેયર

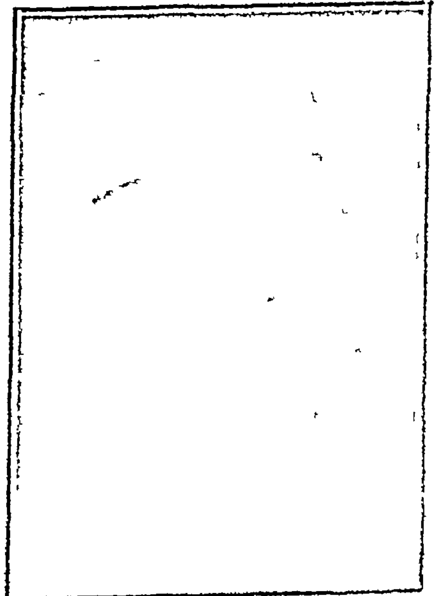

શ્રી જમશેદ મ્હેતા

શ્રી દુર્ગાદાસ એડવાની

જમશેદ મ્હેતા

શુદ્ધ સ્વદેશી વેષ, જરા લાંબી આકૃતિ, ચ્હેરા ઉપર શાંતતા, આંખોમા અમી અને ગંભીરતાવાળી કોઇ વ્યક્તિ કોઇ સભાના એક ખુણામાં ચુપચાપ બેઠેલી જૂઓ, તો સમજજો કે તે કરાચીનો સાચો નાગરિક, દુખિયાનો બેલી જમશેદ મ્હેતા છે. અથવા થીયોસોફીકલ સોસાયટીમા ઉપર પ્રમાણેની આકૃતિવાળો, જરા પણ હાથના કે મોઢાના હાવભાવ વિના સીધી અને સાદી ભાષામાં અતિશયોક્તિ કે આડંબર વિનાની ભાષામા 'આત્મિક તત્ત્વ' સમજાવતો કોઇ તત્ત્વજ્ઞાનીને બોલતો જૂઓ તો સમજી લેજો કે તે જમશેદ મ્હેતા છે.

પ્રકરણ ૧૯ મું
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

જમશેદ મ્હેતા કેટલા લોકપ્રિય છે? એઓ લોકોના દુઃખોમાં કેટલો ભાગ લે છે? એમનો આખો યે સમય જગતની સેવામાં કેવી રીતે પસાર થાય છે? એ બધું જોવુ હોય તો, એમની 'રોજનિશી' તપાસો. મિનીટની ફુરસદ નહિ. સવારમા ઉઠી, પ્રાર્થના કરી, ન્હાઇ ધોઇ બ્હાર નિકળે સાત વાગે, ત્યારથી રાત્રે સુવે ત્યાંસુધી કેવળ સેવા, સેવા અને સેવા જ. લાખોની સંપત્તિ લોકોની સેવામા સમર્પિત કરી આજે તો જમશેદ જાણે ફકીર થઇ ગયા છે, એમ કહી શકાય. રોગી દવા લેવા તો તેમની પાસે જાય. કોઇ ગરીબ વિધવા પેટપોષણનું સાધન કે અનાજ કાપડની માગણી કરવા તો તેમની પાસે જાય. કોઇ પણ જાતિમા મતભેદ પડયો હોય તો વગર પૂછયે લવાદ જમશેદ નિમાય. દુષ્કાળ કે ધરતીકંપ વખતે પૈસો ભેગો કરવો હોય તો જમશેદની આગેવાની વિના કંઇ ન થાય. સંસ્થાઓમા પૈસો ખુટયો હોય અને સંસ્થાને ચલાવવામા સાંસા પડી રહ્યા હોય, તો સંસ્થાના સંચાલકો વિચાર કરશે ચાલો, ભાઇ જમશેદ પાસે. કોઇ બેકારને નોકરી જોઇતી હોય, પછી તે જમશેદને ઓળખતો હોય કે ન હોય, સવારના સાત વાગે જઇને જમશેદના દરવાજા ખડખડાવશે. આજે તો કરાચીમા સુખના પ્રસંગોમાં કે દુઃખના પ્રસંગોમાં જમશેદ અને જમશેદ જ છે કોઇ પણ ધર્મનું, કોઇ પણ સમાજનુ, કોઇ પણ ક્ષેત્રનુ કંઇપણ કામ હોય, તો ચાલો જમશેદ પાસે. પારસીઓના જમશેદ આજે આખા કરાચીના જમશેદ થઇ પડયા છે. જમશેદના શરીરની પાછળ જ્યારે જૂઓ ત્યારે મધમાખીઓ ગણગણાટ કરતી કરતી જ હોય, એમાંની કોઇ કોઇ પોતાનો ડંખ જમશેદના શરીરમાં મારતી હોય, ત્યારે પણ

જમશેદ અપૂર્વ ધૈર્ય સાથે તેની સામે ઉભો જ હોય. મગજનું સમતોલપણું ગમે તેવા વિકટ પ્રસંગોમા પણ નહિ ગુમાવવાનુ ધૈર્ય તો જમશેદને જ વર્યું છે. અવિવાહિત સ્થિતિમા પોતાના જીવનને એક આદર્શ જીવન બનાવ્યું છે. પારસી હોવા છતા કટ્ટર ફલાહારી તરીકે પોતાનુ જીવન વ્યતીત કરી રહ્યા છે. પારસીઓના માસ, મચ્છી અને ઇંડાંના ખોરાક તરફ એમણે ઘણી વખત જેહાદ ઉઠાવી છે. અનીતિ અને અપ્રામાણિકતાથી તે સો કોસ દૂર રહે છે. એમના જીવનના અનેક પ્રસંગો આ વાતની સાક્ષી પૂરે છે. વગર પૂછયે કરાચીની કોઇ પણ સસ્થામાં જમશેદનુ નામ પ્રમુખ તરીકે આપી દેવામા તે સસ્થાવાળાઓ પોતાનુ ગૌરવ સમજે છે જમશેદ ખોટા આડંબરના કટ્ટર વિરોધી છે. કામ કઇ ન થાય અને ખાલી પાટીયાં લટકાવી રાખવાં, એવી સસ્થાઓ પ્રત્યે જમશેદને ઘૃણા છે. થોડુ પણ વ્યવહારુ કાર્ય થતું હોય તો, એવા કાર્યોને તન–મન–ધનથી અપનાવવા જમશેદ તૈયાર રહે છે અને એમના કિમતી સમયની લ્હાણ એવી સસ્થાઓને આપવા તૈયાર રહે છે. એમનુ પવિત્ર જીવન કોઇને પણ આકર્ષે છે.

પ્રકરણ ૧૭ મું
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

બાર બાર વર્ષ સુધી લાગટ કરાચી મ્યુનિસીપાલીટીના પ્રમુખ પદે રહી એમણે કરાચીને બનાવ્યુ, શોભાવ્યું ને મશહૂર કર્યું છે. સાચ્ચા સેવાભાવી અને નિરાંડબરી જમશેદને, આજની રાજખટપટોથી ભરપૂર એવી ધારાસભાઓ વિગેરે સસ્થાઓમાં રહેવું કેમ પાલવતું હશે ? એવી શકા એમના સાચા શુભેચ્છકોને થયા કરે છે. એવી સંસ્થાઓથી સ્વતત્ર રહે, તો જમશેદ આથી યે વધુ સેવા દુનિયાની કરી શકે, એવુ ઘણાઓનું માનવું છે

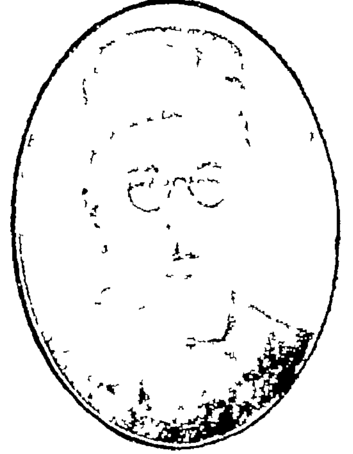
હીરાલાલ ગણાત્રા

પગથી માથા સુધી શુદ્ધ સફેદ ખાદીના કપડામાં હમેશા સજ્જ રહેતા ભાઇ ગણાત્રા કરાચીની કોઇપણ પ્રવૃત્તિમા ભાગ લીધા વિના નથી રહેતા. ગર્ભશ્રીમન્ત હોવા સાથે વકતૃત્વકળા તેમને વરી છે. ભાઇ ગણાત્રાનો મીઠો માર ભાગ્યેજ કોઇએ નહિં ઝીલ્યો હોય. નિઃસ્વાર્થવૃત્તિથી મીઠો મીઠો માર મારતાં એમને સુદર આવડે છે. કોઇ પણ ધર્મની કોઇ પણ પ્રવૃત્તિમાં ભાઇ ગણાત્રાનો સાથ તો હોય જ. લેવા જનાર જોઇએ ઘણા વર્ષોથી મ્યુનિસીપાલીટીના મેમ્બર

કરાચીના પ્રસિદ્ધ નાગરિકો

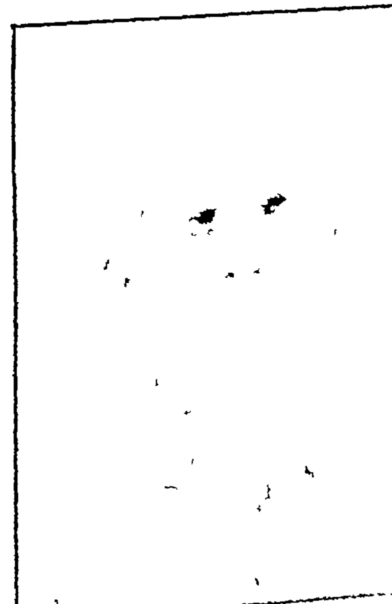

શેઠ છોટાલાલ ખેતશી

શેઠ મણિલાલ મોહનલાલ

તરીકે તેમણે કરાચીની ઘણી સેવા કરી છે વર્તમાન જમાનાનુ શિક્ષણ અને વર્તમાન જમાનાના લોકોના સહવાસમા રાત–દિવસ રહેવા છતાં, એમના ધાર્મિક સંસ્કારો કોઇને પણ આશ્ચર્ય પમાડયા વિના નથી રહેતા. કરાચીમાં કોઇ પણ સંપ્રદાયનો, કોઇ પણ સાધુ આવે, તેનુ આદર–સન્માન કરવાને ભાઇ ગણાત્રા તૈયારજ હોય તેઓ પોતેજ નહિ, તેમનું આખુ યે કુટુંબ ભક્તિભાવમા તલ્લીન રહે. જાતે લુહાણા હોવા છતા, સાપ્રદાયિકતાનો દુરાગ્રહ અથવા 'મરજાદી' પણું તેમને સ્પર્શ્યું નથી. ધર્મના શ્રદ્ધાળુ છે, પણ ધર્માન્ધ નથી તેમની કોમ માટે તેમણે જે જે કર્યું અને કરી રહ્યા છે, એ માટે એમની કોમ તો ખરેખર તેમની ઋણી છે થોડા વખત ઉપર જ તેમના પરિશ્રમથી લાખોની સખાવતો તેમની કોમના શ્રીમન્તોએ કરી હતી અને તેમની જાતી દેખરેખ નીચે એ સખાવતોથી બનેલી આલીશાન બિલ્ડીંગોમા આજે અનેક ગરીબ કુટુંબો બિલકુલ થોડા ખર્ચે આરામ લઇ રહ્યા છે, ને એ હીરાને આશીર્વાદ આપી રહ્યાં છે. સામાજિક, ધાર્મિક કે રાષ્ટ્રીય કઇ પણ પ્રવૃત્તિ કર્યા કરવી, એ એમનું જીવન-ધ્યેય છે. 'શિઘ્રતા' એ તો એમના જીવનમાં જાણે ઓતપ્રોત થઇ ગઇ છે. મરતા મરતા બોલવુ કે મરતાં મરતા ચાલવુ અથવા મરતા મરતા કામ કરવું, એના તો એ કટ્ટર દુશ્મન લાગે છે અનેક સંસ્થાઓમા તેમનું અગ્રસ્થાન છે. અને તેઓ તન–મન–ધનથી પોતાની સેવા અર્પી રહ્યા છે. આજથી દશ વર્ષ ઉપર સં- ૧૯૮૫માં કરાચીના આંગણે 'શ્રી કરાચી ગુર્જર સાહિત્ય કળા મહોત્સવ' મહાકવિ ન્હાનાલાલના પ્રમુખ પણા નીચે ઉજવાયો હતો, એ ભાઇ હીરાલાલ ગણાત્રાના જ મુખ્ય વિચારો અને પ્રયત્નનું પરિણામ હતુ, એમ આજે પણ, કોઇ પણ કરાચીવાસી ગુજરાતી કહી શકે છે. આવી કરાચીની દરેક પ્રવૃત્તિમાં એમનો અગ્રભાગ હોય જ.

પ્રકરણ ૧૯ મું
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

સાત્વિકવૃત્તિવાળા, શાન્ત પ્રકૃતિવાળા અને ઉદારમતિના આ સાધુ પુરુષ કબીરપંથના આચાર્ય છે **સ્વામી બાલકૃષ્ણદાસજી.** હમણાં એમના પ્રયત્નથી કરાચીમાં 'કબીરધર્મસ્થાન' બન્યું છે અને અનેક ભક્તજનો તેમાં આવીને કબીરસાહેબના [illegible] [illegible] ઉઠાવી [illegible] સ્વામી બાલકૃષ્ણદાસજી [illegible]

આચાર્ય, ધર્મગુરૂ અને તે પણ વિદ્વાન્ ધર્મગુરૂ હોવા છતાં અભિ-માનની ગંધ પણ એમનામા નથી જણાતી. આજે હિંદુઓના સાધુ-ઓનો મોટો ભાગ, ભાંગના લોટા ઉડાવવામાં, ગાંજાની ચલમોનાં દમ ફૂંકવામાં અને એક કવિના કથન પ્રમાણે :

ગામ તજ્યું ને ધામ તજ્યું,
પણ કામ તજયાની ના;
ઓકેલું આસરડે બેઠા,
જો જો ટીંખળ આ;
સંસારીને એક સલૂણી,
સંતોષી રહે હા;
મઠધારીનું મંડળ મોટું,
જો જો ટીંખળ આ.
જટા વધારી જોગી કહાવે,
ભભુત ચઢાવે આ;
'પકકી' માટે કરે કડાકા,
જો જો ટીખળ આ.

પ્રકરણ ૧૭ મું
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

આમ અનેક રીતે પતનતાનો માર્ગ પકડવામાં મશગૂલ બની રહ્યો છે, તેવા સમયમાં સ્વામી બાલકૃષ્ણદાસજી આખો દિવસ ધર્મ-ચર્ચા અને જ્ઞાન-ધ્યાનમાં પોતાનો સમય વ્યતીત કરી, બીજા હિંદુ સાધુઓને આદર્શરૂપ બની રહ્યા છે.

તેઓ ઘણુંજ થોડું બોલે છે. જે બોલે છે તે મધુર અને સત્ય બોલે છે. દર સોમવારે મૌન રાખે છે. સાદામાં સાદો ખોરાક અને સાદામાં સાદુ જીવન તેઓ ગાળી રહ્યા છે. એટલા વિદ્વાન્ અને સંત હોવા છતા, એટલા બધા નમ્ર અને વિવેકી છે કે-ગમે તેવાને પણ તેમના પ્રત્યે સદ્ભાવ થયા વિના ન રહે. જો કે તેઓ સાધુ છે, અને કબીરપંથના ધર્મપ્રચારની તેમના ઉપર જવાબદારી છે, એટલે તેઓ કરાચીમાં સ્થાયી રૂપે નથી રહેતા; છતાં જેટલો સમય કરાચીમા વિરાજે છે, તેટલો સમય કરાચીની જનતાને સારો લાભ આપે છે. હવે તો કરાચીમા 'કબીર ધર્મસ્થાનક' બન્યુ છે, એટલે કરાચીની જનતાને આ વિદ્વાન, સર્વધર્મપ્રત્યે ઉદારભાવ રાખનાર સ્વામીજીના જ્ઞાનનો લાભ વધારે મળશે, એવી આશા રાખી શકાય.

કબીરપંથના આચાર્ય મહંત સ્વામી શ્રી બાલકૃષ્ણદાસજી

એદલ ખરાસ

૨૪મી અકટોમ્બર ૧૯૩૭ નો દિવસ હતો. દિવસમા ત્રણ સ્થળે જાહેર વ્યાખ્યાનો અને બાકીના સમયમા જુદા જુદા લોકો સાથે ધર્મચર્ચાઓ કરીને થાકયો પાકયો રાતે દસ-સાડા દસે સથારો કરવાની (સુવાની) તૈયારી કરતો હતો. એટલામા એક ગૃહસ્થે ખબર આપ્યા કે-' એક પારસી ગૃહસ્થ આપની પાસે સમય માગે છે. તેમનો ટેલીફોન છે' મેં પૂછ્યું: ' અત્યારે '? ' ના, જ્યારે સમય આપો ત્યારે. ' મે બીજા દિવસે ચાર વાગ્યાનો સમય આપ્યો.

બીજા દિવસે બરાબર ચાર વાગે એક પારસી ગૃહસ્થ મારી પાસે આવ્યા ને નમસ્કાર કરી બેઠા. તેમનો ચહેરો ગમગીન હતો. નીચી આંખો કરી બેઠા હતા ન બોલે ન ચાલે. થોડીવારે જોઉં છું તો તેમની આંખોમાથી ટપક ટપક કરતાં મોતી ટપકવા લાગ્યા. મે એમને કહ્યું: 'ભાઇ શું છે ? આપ કેમ આટલા ગભરાયેલા છો ? ' તે શાના જવાબ દે ? હું જોઇ શકયો કે તેમનું હ્રદય વલોવાઇ રહ્યુ હતું એમને હ્રદયમાં વ્યથા થતી હોય, એમ મને લાગ્યું. એઓ કોઇ મહા પશ્ચાત્તાપ કરતા હોય, એવુ દેખાયું. મેં એમનો હાથ પકડી પાસે બેસાડયા. એમની પીઠ ઉપર હાથ ફેરવ્યો. શાંત થવા ને એમનુ દિલ ખોલવા મેં એમને સૂચન કર્યું. મને લાગ્યુ કે એમનો આત્મા ખૂબ ઉંડાણમા ઉતરી ગયો છે. બહુ વારે એમણે પોતાનું હ્રદય ખાલી કરી લીધા પછી, માથું ઉંચું કર્યું, મારી સ્હામે જોયું તે પછી તેમણે મને કહ્યુ:-

"કાલે ખાલકડીના હોલમાં આપનું વ્યાખ્યાન થતુ હતું, ત્યારે એક અદના શ્રોતા તરીકે હું આવ્યો હતો. આપના ઉપદેશની જે અસર મારા ઉપર થઇ છે, એજ કારણથી મે આપની પાસે આવવાનો વિચાર કર્યો. ને ટેલીફોનથી આપનો ટાઇમ માગ્યો. હવે આપ મારી કથા સાંભળો."

એમ કહી એમણે પોતાના નાદાની લગ્ને, અત્યાર સુધીના એમના જીવનની એકેએક ઘટનાનું વર્ણન કર્યું એઓ જેમ જેમ આગળ વધતા જતા હતા, તેમ તેમ હું તો દિગ્મૂઢ થતો જતો હતો કેવળ નવરંગી એમની 'આત્મકથા' ચાલતી હતી; બીજી તરફથી મારા અંતરમાં

પ્રકરણ ૧૭ મું
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

અનેક પ્રકારનું મંથન થતું જતું હતુ હુ તો ઘોર વિચારસાગરમાં ડૂબી રહ્યો હતો. 'આ પારસી ગૃહસ્થ, હુ એક જૈન સાધુ મારો તેમનો પરિચય નહિ. તેઓ મને શુ કહી રહ્યા છે? આ બધી યે હકીકત કહેવાને એમણે મને 'પાત્ર' સમજી લીધો છે?' એક છોકરો પોતાના પિતાની આગળ ન કહી શકે, એક શિષ્ય પોતાના ગુરુને પણ કહેતા સંકોચાય, જ્યારે એક પારસી ગૃહસ્થ ગંભીરતા પૂર્વક જે જે બાબતો કહી રહ્યા હતા, એમા ન્હોતો સંકોચ કે ન્હોતો ભય. હૃદયની નિખાલસતા ચોખ્ખી દેખાઇ આવતી હતી.

લગભગ બે કલાક સુધી પોતાના જીવનનું સંપૂર્ણ કથન કર્યા પછી તેમણે કહ્યું:—

"મહારાજ, ઇન્સાન જ્યાંસુધી યોગ્ય પુરુષની આગળ પોતાના દિલની સાફ વાતો કરતો નથી, ત્યાંસુધી ગમે તેવા અમૃતમય ઉપદેશનુ એક બિંદુ માત્ર પણ એના હૃદયમાં ટકતું નથી અને એજ કારણ છે કે આજે આટલા આટલા ધર્મગુરુઓ ઉપદેશો આપે છે, પરન્તુ પાપોથી મલીન, કપટથી ભરેલા, નાપાક હૃદયોમા એની કઇજ અસર થતી નથી."

નિખાલસ હૃદયથી, નિર્ભયતા પૂર્વક, આત્મશુદ્ધિને અર્થે જીવનની પ્રત્યેક ઘટના પ્રકટ કરનાર મારી હજારો માઇલની અને હિંદુસ્તાનના લગભગ અનેક દેશોની મુસાફરીમા જો કોઇ મહાનુભાવ મળ્યો હોય તો તે આ એકજ. અને તે **ભાઇ એદલ નસરવાનજી ખરાસ.**

અને તેટલજ માટે કરાચીની સાડાત્રણ લાખ માણસની વસ્તીમા આ કોઇ પ્રસિદ્ધ પુરુષ, કાર્યકર્તા, ભાષણો ઝાડનાર કે લાખો રુપિયાની સખાવતો કરી નામચીન થયેલ ગૃહસ્થ નહિ હોવા છતાં, હું એમને કરાચીની વિશિષ્ટ વ્યકિતઓમાં ઉંચુ સ્થાન આપું છું.

સંસારમાં દાનવીરો યે ઘણા છે, ને વકતાઓ યે ઘણા છે. અને સૌ કોઇ છે, પણ અભાવ છે સાચ્ચા નિખાલસ હૃદયવાળાનો; અભાવ છે નિઃસ્વાર્થ પૂર્વક બીજાની સેવા કરનારાઓનો. ભાઇ ખરાસમા મે આ ગુણો જોયા છે, પ્રત્યક્ષ જોયા છે, અનુભવ્યા છે.

ભાઇ એદલ નસરવાનજી ખરાસ, કુટુંબ સાથે

અને તેથી ' બહુરત્ના વસુંધરા ' કહેવાય છે, તે ખોટું નથી, એની ખાતરી થાય છે

પારસી હોવા છતા, લગભગ દશ વર્ષથી તેમનો જીવનપલટો થયો છે. માસ-મચ્છી-ઈંડા અને દારૂ બધુ યે છોડયું છે. અમારા પરિચયમા આવ્યા પછી તેમના પત્ની અને તેમના બ્હેન પણ તે આહારથી મુકત થયા છે આજે આખુ યે કુટુંબ બિલકુલ સાદાઇ અને નિર્દોષ આહાર પાણીથી પોતાની જીવનયાત્રા ચલાવી રહ્યાં છે જ્યા લગભગ આખી યે સમાજ માસાહારી હોય, એની વચમા નિર્દોષ ખાન-પાનથી રહેવામા આ કુટુંબને કેટલી અડચણો આવતી હશે, એ સમજી શકાય તેમ છે પરન્તુ, ખરાસ સમજે છે, ને માને છે કે **'સંસારમાં કોઇ પણ વસ્તુ અશકય નથી. પ્રયત્ન કરતાં કરતાં સૌ પ્રાપ્ત થઇ શકે છે, આત્મ વિશ્વાસ જોઇએ '**

ભાઇ **ખરાસ** અને તેમના પત્ની **પીલુબેન** એક આદર્શ ગૃહસ્થ જીવન જીવી રહ્યાં છે પોતાના ધર્મમાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધાળુ છે અને ગુણનાં પૂજારી છે. જ્યાં જ્યા ગુણ દેખે છે ત્યા ઝૂકે છે. **'ઉપદેશ જીવનમાં ઉતારવા માટે હોય છે, ખાલી સાંભળવા માટે નથી હોતો'** એ એમનો સિધ્ધાત છે. કોઇપણ દુ ખી જીવને જોઇ પોતાથી બની શકતી સહાયતા કરવા તેઓ તૈયાર રહે છે. તેમની ઉંચી ભાવનાઓ અને પવિત્ર જીવનની અસર તેમના બેન બચુબેન અને તેમના બાળકો ઉપર પણ પડી રહી છે. જ્યારથી અમારો પરિચય થયો છે, ત્યારથી ભાઇ **ખરાસ** અને તેમનાં પત્ની બેન **પીલુબેન** અમારી-સાધુઓની **નિસ્વાર્થતા** પૂર્વક તન, મન, ધનથી જે સેવા કરી રહ્યા છે, એ ગમે તેવા ભકતોને પણ મુગ્ધ કર્યા વિના નથી રહેતી. કેટલી ઊંચી ખાનદાની !

એમ બી દલાલ

કરાચીની તમામ નાની મોટી ઓફીસો, પેઢીઓ અને બેંકોમા કરાચીના આ શિક્ષાપ્રેમી ભાઈને ત્યા શિક્ષણ મેળવેલા યુવકોમાંનો કોઇને કોઇ જરૂર મળવાનો. ગુજરાતી, સિંધી, પંજાબી, મરાઠી તમામ કોમના યુવકો તેમને ત્યાંની કાલેજમાં કેળવાયેલા છે. એમ લાગ્યુ છે કે આ આખી પચરંગી પ્રજામાં આ ભાઈનુ નામ માનપૂર્વક ઉચ્ચારાય છે.

નવી નવી સંસ્થાઓ સ્થાપવામા તેઓ આખા કરાચીમા અજોડ છે. ગુજરાતી કોઓપરેટીવ બેંક અને સિંધ ન્યુસપેપર્સ લી૦ ના તેઓ યોજક છે. ' શારદા મંદિર ' ને શરુઆતમાં પાણી પાઇ ઉછેરનાર, પ્રથમથીજ પોતાની કોલેજનુ મકાન મફત વાપરવા આપી અપનાવનાર તેઓ છે. કરાચીની 'મીશન સ્કૂલ'માં ઉઠેલા ઝગડાને અંગે હિંદુ બાળકો અને શિક્ષકો રખડી પડતા, તેમને માટે તદ્દન નવીન " યુનીયન હાઇસ્કૂલ " પોતે જાતે તેનુ ખર્ચ વગેરેનું જોખમ ઉઠાવી સ્થાપી કામ ચલાઉ પોતાની કોલેજમાં તેને શરુ કરી દઇ પાછળથી જુદા જુદા મકાનોમા તેને લઇ જવામા આવી. આ સંસ્થા સ્થાપી, એટલુજ નહિ પણ તેમા પ્રિન્સીપલ તરીકે રહી આ ' હાઇસ્કૂલ ' ને આગળ ધપાવી, આ સ્કૂલ આજે કરાચીમાં અગત્યનુ સ્થાન ભોગવે છે. આ શાળા, એજ આજે **શેઠ હરિભાઇ પ્રાગજી કારીઆ સ્કૂલના** નામે પ્રસિદ્ધ છે.

તેઓ અંગ્રેજી કેળવણીથી વિભૂષિત થએલા છે, છતા બીજાઓની જેમ તેના પ્રવાહમાં તણાયલા નથી.

પ્રકરણ ૧૭ મું
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

અમે તેવા ઓળખીતા કે અજાણ્યાને પણ મદદ કરવામાં, કોઇ સંસ્થા કે સભાના સંચાલકોને સહકાર આપવામાં, ફંડ ફાળામા સહાય કરવામાં તેમજ ગુજરાતી પ્રજાની ઉન્નતિના કોઇપણ કાર્યમા તેઓ રસપૂર્વક ભાગ લે છે. ઘણીએ જાણીતી સંસ્થાના તેઓ પ્રમુખ છે. આ જમાનામાં જેને ધાંધલીઆ કહેવામાં આવે છે, તેવા તે નથી, એટલે કે તેઓ ફકત કામ કરી જાણે છે, ફરજ બજાવી જાણે છે અને છતા એ બધાથી પાછા અલિપ્ત રહી જાણે છે, એ એમના જીવનની ખૂબી છે.

તેઓ સ્ત્રીકેળવણી ને બાળકેળવણીના મ્હોટા હિમાયતી અને પ્રચારક છે. બાળકોને માટે કેટલાં ય પુસ્તકો તેમણે લખ્યાં છે વર્તમાનપત્રની દુનિયામાં કરાચીના તમામ પત્રોમા તેઓ અવાર-નવાર સમાજ, ઉદ્યોગ, હુન્નર અને વિજ્ઞાન ઉપર લેખો દ્વારા જનસમાજને કેળવે છે. આમ અનેકવિધ પ્રવૃત્તિના તેઓ પ્રવર્તક છે.

સેવાભાવી ડૉકટરો

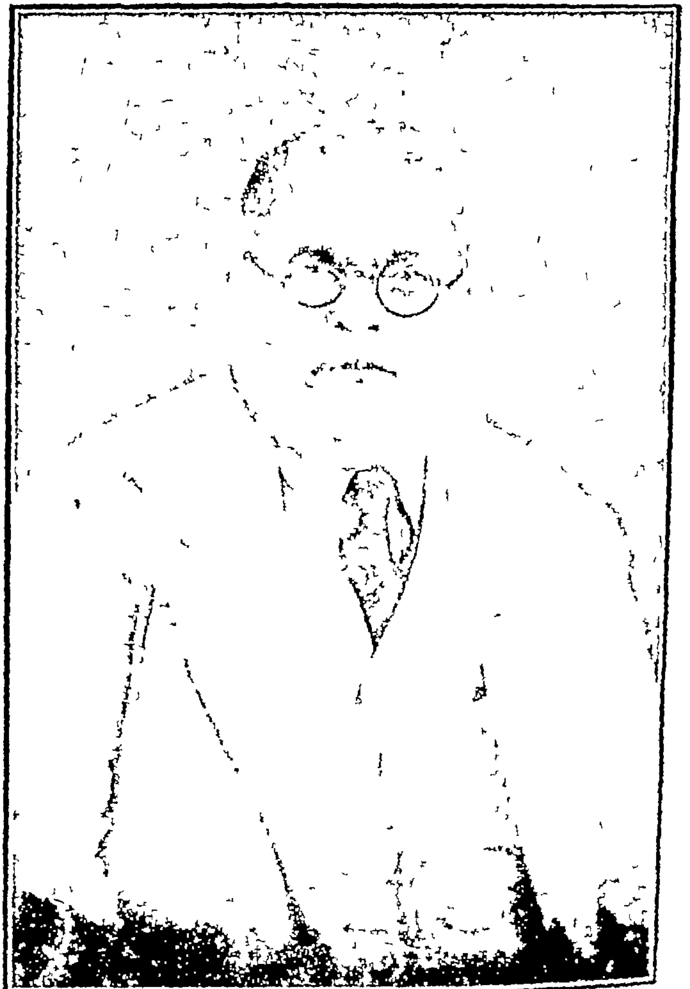
ડૉ ન્યાલચંદ રામજી દોશી

ડૉ એમ. કે પટેલ

ડૉ પુરુષોત્તમ ત્રિપાઠી

ડૉ વિશ્વનાથ પાટીલ

જ્યારે લોકોને સ્વદેશીમંત્ર ભણાવવાની જરુર પડતી હતી, તેવા સમયમા ઇ. સ. ૧૯૨૩માં તેમણે ખૂદ કરાચીમા 'સ્વદેશી પ્રદર્શન' પોતાના બળે ખોલ્યું હતું અને તે બાબતમા સ્વદેશોદ્ધારમા પોતે અમુક ખોટ ખાઇને પણ સેવા આપી હતી.

તેઓ હિસાબીખાતામાં એકાઉન્ટન્ટ તરીકે, ઓડિટર તરીકે પ્રસિધ્ધ છે. ઘણી યે સસ્થાઓમા તેમણે મફત કાર્ય કરી સંસ્થાઓને હજારોની મદદ કરેલી છે. કહેવાય છે કે તેઓ કાયદાની ઝીણામાં ઝીણી ગુંચ ખોળી કાઢી શકે છે

તેમનો શાંત સ્વભાવ, હમેશા પ્રસન્ન વદન, ગંભીર ચહેરો, ઉચુ કદ, ભવ્ય કપાળ અને મીઠી વાણી કોઇપણ મળનારનું ધ્યાન ખેંચ્યા વિના નથી રહેતુ.

પ્રકરણ ૧૭ મુ
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

અન્ય વ્યક્તિઓ

હું આ પ્રકરણના પ્રારંભમાં કહી ગયો છુ તેમ, ભિન્ન ભિન્ન વિશિષ્ટતાઓ રાખનારી અનેક વ્યક્તિઓ કરાચીમા હશે–છે, તેમાં મારા ઘણા પરિચયમાં આવનારી વ્યક્તિઓ પણ કંઇ ઓછી નથી તેઓમાંની ખાસ ખાસ વ્યક્તિઓ આ પણ છે

સનાતન ધર્મનુ કટ્ટર અભિમાન રાખનાર અને કરાચીની દરેક પ્રવૃત્તિમા ભાગ લેનાર, શ્રીમન્ત અને વયોવૃદ્ધ છતા સારી વક્તૃત્વ શક્તિ ધરાવનાર પરમશ્રદ્ધાળુ, સાધુભક્ત સિંધિ ગૃહસ્થ શેઠ લોકામલજી ચેલારામ; એક વખતના કરાચીના મેયર, ગંભીર વિચારક અને સાધુ સંતોના ભક્ત શ્રીયુત દુર્ગાદાસ અડવાણી, 'નવચેતન' 'શારદા' અને એવા અનેક પત્રોમાં દેશના આર્થિક પ્રશ્નોને સ્પષ્ટ રીતે [illegible]નાર, ઉંચી કોટીના લેખો લખનાર, સરસ્વતી અને લક્ષ્મી બન્નેને સાથે વસાવનાર ડુંગરશી ધરમશી સંપટ; સિંધ જેવા મુલકમા જન્મવા છતાં સંસ્કૃતનું અસાધારણ જ્ઞાન ધરાવનાર દાર્શનિક વિદ્વાન પં. ધર્મદેવ જેટલી, પ્રભુતત્ત્વનો પ્રચાર કરવા માટે અને સર્વધર્મને સમન્વય કરવા માટે રાત-દિવસ પ્રયત્ન કરતા રહેલ, ઉંડા વિચારક અને અનેક ગ્રન્થોના લેખક શ્રીયુત જમીયતરામ [illegible]. [illegible] માટે મારો પ્રેમ મેળવનાર અને શિક્ષા માટે તેમજ [illegible]

પ્રકરણ ૧૭ મું
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

હજારો રુપિયાની સખાવતો કરનાર શ્રીમાન શેઠ મનુભાઇ જોશી, વ્યાપારી લાઇનમાં ગમે તેવા આંટીઘુંટીવાળા કોયડા ઉકેલનાર અને પોતાની બાહોશી, પ્રભાવકતા અને તટસ્થતાથી યુવાનો અને વૃદ્ધોમા માનીતા શેઠ છોટાલાલ ખેતશી, જાતે મુસલમાન હોવા છતાં વિચાર-માં ઉદાર અને સ્વભાવમાં મળતાવડા કરાચીના માજી મેયર ભાઇ હાતીમ અલવી; કોઇપણ જાહેર પ્રવૃત્તિમા તન–મન–ધનથી પોતાનો સાથ આપવા તૈયાર રહેનાર શેઠ હરિદાસ લાલજી; કોંગ્રેસ પ્રવૃત્તિમા પોતાના સમયનો અને શકિતનો ભોગ આપનાર કોંગ્રેસ કમીટીના સેક્રેટરી ડૉ. ત્રીપાઠી; મ્યુનિસીપાલીટીના કેળવણી ખાતામા ડાયરેકટરનો હોદો ભોગવતા, સિંધના ઇતિહાસ ભૂગોળના રચયિતા શિક્ષાપ્રેમી શ્રી લાગૂ સાહેબ; પારસીઓનાં અનેક પરોપકારી ફંડોના સેક્રેટરી તરીકે સેવા કરતા, દરેક ધર્મના વિદ્વાનોને મળવામા ઉત્સુક શ્રીયુત ભાઇ પેશોતન વાણિયા; શિક્ષક તરીકેનુ કામ કરી રહેલા હોવા છતા પોતાના બચતા સમયમા જુદા જુદા ધર્મની જુદી જુદી પ્રવૃતિઓમા રસ લેતા અને સાહિત્ય પ્રવૃત્તિમા મશગૂલ રહેનાર તેમજ 'પ્રભુતત્ત્વ પ્રચારક મંડળ'ના આત્મા સમા ભાઇ નરીમાન ગોળવાળા; વયોવૃદ્ધ હોવા છતા 'પારસી સંસાર' જેવા અર્ધસાપ્તાહિક પત્રદ્વારા પારસીઓ અને આમ જનતામા નવચેતન રેડનાર 'પારસી સંસાર' ના એડીટર શ્રીયુત ફીરોજશાહ દસ્તુર સાહેબ: 'સિંધસેવક' ના અધિપતિ ભાઇ ભદ્રશંકર ભટ્ટ, 'હિંદેસ્થુ' ના અધિપતિ સિદ્ધહસ્ત લેખક શ્રી હરિલાલ ઠાકર; 'શારદા મંદિર' ના આત્મા-સમાન શ્રી મનસુખ-લાલ જોબનપુત્રા; શોર્ટહેન્ડ નહિ જાણવા છતા, ગમે તેવા વ્યાખ્યાનોનો અક્ષરે અક્ષર રિપોર્ટ લેવામાં સિદ્ધહસ્ત લેખક અને 'પારસી સંસાર'ના સબ એડીટર ભાઇ ઠાકરશી મેઘજી કોઠારી, ગુપ્તદાનેશ્વરી તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામેલા શાન્તિપ્રિય શેઠ ભગવાનલાલ રણછોડદાસ; અર્ધી રાત્રે પણ બારણું ખખડાવતાં ગમે તેવા ગરીબને ત્યાં પણ પહોંચી જવામા અને ફીના કે દવાના પૈસાની જરા પણ દરકાર કર્યા સિવાય ગમે તેવાની સેવા કરવા માટે તૈયાર રહેનાર, અને જીવદયા પ્રચારની ધગશ ધરાવનાર ડૉ. ન્યાલચંદ રામજી દોશી, ગમે તેવા પરોપકારી કાર્યમાં જરા પણ આના કાની સિવાય દિલની ખુશીથીજ દાન કરનાર, સાધુભકત શેઠ લાધા-ભાઇ (વીરમ લધાવાળા), આસનો અને પ્રાણાયામની શાસ્ત્રીય પદ્ધતિથી જુદી જુદી કસરતો વડે અસાધ્ય રોગો મટાડવાની અસાધારણ કુશળતા ધરાવનાર અને 'કિંગ ઓફ ફિઝિકલ કલચર'

કરાચીના પ્રસિદ્ધ પ્રાણાચાર્યો

પ્રાણાચાર્ય, વૈદ્યરત્ન શ્રી સુખરામદાસજી

યશસ્વી વૈદ્યરત્ન શ્રી નવલશંકરભાઇ

તરીકે પ્રસિદ્ધ ભાઇ ભૂપતરાય મો દવે, સારા હિંદુસ્તાનમા 'ટેનીસ ચેમ્પીયન' તરીકે પ્રસિદ્ધ અને સેંકડો કપ તથા ઇનામો મેળવનાર બેન મેહરૂબેન દુબાસ. આર્યસમાજમાં ખૂબ પ્રસિદ્ધ અને ઉદારચરિત પં. લોકનાથ, દેશ અને જીવદયાની સેવામા સારો ભોગ આપનાર પ્રો. તારાચંદજી ગજરા વિગેરે એવી એવી સંખ્યાબંધ વિભૂતિઓ કરાચીના આંગણે છે કે જેઓની કાર્યદક્ષતાથી, જેઓની સેવાથી, જેઓની ઉદારતાથી અને જેઓની હયાતિથી કરાચી શોભી રહ્યું છે, અને જેમના વિશિષ્ટ ગુણો માટે કોઇને પણ માન ઉત્પન્ન થયા વિના નથી રહેતું આવા મહાનુભાવોમાં ડૉ. વિશ્વનાથ પાટીલ (દાદા), આંખની અસાધારણ કુશળતા ધરાવનાર ડૉ. અંકલેશ્વરિયા; આયુર્વેદના અસાધારણ વિદ્વાન્ વૈદ્યરાજ નવલશંકરભાઇ અને મ્યુનિસીપાલીટી તેમજ ધારાસભાના મેમ્બર ડૉ. પોપટલાલ; હોમીઓપેથીક ડૉ. થાગની; વયોવૃદ્ધ અને યશનામી વૈદ્યરાજ સુખરમાદાસ વિગેરેનો પણ સમાવેશ થાય છે.

卐

પ્રકરણ ૧૮ મું
જૈનોનું સ્થાન

હિંદુસ્તાનના મુખ્ય મુખ્ય શહેરોની અપેક્ષાએ જેમ કરાચીનું સ્થાન છે, તેમ હિંદુસ્તાનના મુખ્ય મુખ્ય જૈનસંઘોમાં કરાચીના જૈનસંઘનું પણ એક સ્થાન ગણી શકાય. બીજા શહેરોની માફક અહિં પણ જુદા જુદા પ્રાન્તો અને દેશોમાંથી આવી વસેલા જૈનોની લગભગ ૩૫૦૦ માણસોની વસ્તી છે; જેમા ગુજરાતી, કાઠીયાવાડી, કચ્છી અને મારવાડી—એમ દેશોના નામે ઓળખાતા ચાર વર્ગોનો સમાવેશ થાય છે.

એ વાત એક પ્રકરણમા કહેવામાં આવી છે કે કરાચીમા ગુજરાતીઓનુ આગમન લગભગ સવાસો વર્ષથી થએલુ છે. ત્યારે જૈનો ક્યારે આવ્યા, એ પણ જાણવું જરુરી છે.

જૈનો ક્યારે આવ્યા?

આમ તો "જૈનદૃષ્ટિએ જુનુ સિંધ" એ પ્રકરણમાં સિંધમા પહેલા હજારોની સખ્યામા જૈનોની વસ્તી હતી, સેંકડો મંદિરો હતાં અને જૈનધર્મની પૂરી જાહોજલાલી હતી, એ વાત બતાવવામાં આવી છે. કહેવાય છે કે એક વખતે નગરઠઠ્ઠામા પણ જૈનોની બહુ મોટી વસ્તી હતી. અત્યારે ત્યા એક પણ ઘર જૈનનું નથી, પણ "ભાવડાનો વાસ" નામનો મહોલ્લો છે, કે જે 'ભાવડા' જૈનોને જ કહેવામાં આવતા હતા. અત્યારે પણ પંજાબમા જૈનોને 'ભાવડા' જ કહે છે. હાલામાં જૈનોની વસ્તી છે, તે લગભગ ત્રણસો વર્ષથી જેસલમેર, પાલી વિગેરેથી આવી વસેલા છે. ઉમરકોટમાં પણ જૈનો હતા. અત્યારે ત્યાં દસ બાર ઘર છે.

અમારો ઉદ્દેશ અહિં કરાચી સંબધી છે. કરાચીમા જૈનો ક્યારે આવ્યા? એ જાણવુ જરુરનું છે.

બહુ તપાસની અંતે માલૂમ પડે છે કે જૈનોનું આગમન કરાચીમાં જ્યારથી અંગ્રેજો આવ્યા ત્યારથી થયું છે. કહેવાય છે કે પાટણના શેઠ લીલાચંદ ચાવાળા સૌથી પહેલાં અંગ્રેજોની સાથે આવ્યા હતા. આ સમય છે લગભગ ઇ. સ. ૧૮૪૦ નો. (વિ. સ. ૧૮૯૬) જેને આજે સો વર્ષ થાય છે.

તે પછી ઇ. સ. ૧૮૫૧ એટલે વિ. સં. ૧૯૦૭ની લગભગમાં ખેતાવાળા કચ્છી ભાઇઓ અને સાયલાથી કાળા ગલા, બાવા અમરચંદ, શેઠ પાનાચંદ માવજી, અમદાવાદના શેઠ જમનાદાસ મુલતાની અને ઉંવારસદના શેઠ ઉમેદચંદ મોતીચંદ વિગેરે આવ્યા. આજ અરસામા મારવાડના પાલી ગામથી શેઠ નવલમલજી ગુમાનમલજી વિગેરે મારવાડીઓની પણ આવક શરુ થઇ. આવીજ રીતે સ્થાનકવાસી શેઠ ડમર નીમજી, ત્રિકમ કાળુ અને કચ્છીઓમા પ્રાગજી પાનાચંદ વિગેરે પણ આવેલા. કહેવાય છે કે આ બધા કુશળ સાહસિક વ્યાપારીઓ હતા. આમાં અમદાવાદના શેઠ પ્રેમાભાઇ હેમાભાઇનુ નામ પણ ઉમેરાય છે. એમ પણ કહેવાય છે કે અમદાવાદના આ નગરશેઠનો હજારો વાર જમીનનો પ્લોટ કરાચીની ભૂમિમાં હસ્તી ધરાવે છે અને તેને મેળવવા માટે તેમના તરફથી પ્રયત્ન થઇ રહ્યો છે.

પ્રકરણ ૧૮ મું
જૈનોનું સ્થાન

ઉપરના ગૃહસ્થો પૈકી ખેતાવાળા કચ્છીભાઇઓના કુટુંબમાં શ્રીયુત ખુશાલભાઇ વસ્તાચંદ અને તેમના ભાઇ શેઠ ગાંગજીભાઇ તેજપાળ વિગેરે અત્યારે મૌજૂદ છે. કાળા ગલાના કુટુંબમાં શેઠ ખેતસીભાઇ, શેઠ ભુદરજીભાઇ, ભાઇ ચતુર્ભૂજ અને ભાઇ શાંતિલાલ મોજૂદ છે. બાવા અમરચંદમા કોઇ હયાત છે કે નહિં તે જણાયુ નથી. શેઠ પાનાચંદ માવજીમાં શેઠ ખીમચંદ જે. પાનાચંદ છે. મારવાડી ગૃહસ્થોમાં શેઠ નવમલજીના કુટુંબમાં ભગવાનદાસના પુત્ર શેઠ હાકમચંદજી હાલ હાલામાં રહે છે. શેઠ ડમર નીમજીના કુટુંબમા શિવલાલભાઇ હયાત છે અને ત્રિકમ કાળુના કુટુંબમાં ધનજીભાઇના પુત્ર ભાઇ માણેકલાલ છે.

પાંજરાપોળ.

કહેવાય છે કે—ગુજરાતી લોકો પહેલાં સોલ્જર બજારમા રહેતા. શેઠ કાળા ગલાવાળા અને મારવાડી લોકો સદરમાં રહેતા; જ્યારે કચ્છી ભાઇઓ રણછોડલાઇનમાં રહેતા. એક હકિકત એ પણ મળે છે કે બંદરરોડ ઉપર [illegible] સામે, સદરમાં રહેતા શેઠ બાવા અમરચંદ, શેઠ કાળા ગલા અને શેઠ જમનાદાસના સ્તુત્ય પ્રયાસથી પાંજરાપોળ સ્થાપન થઇ હતી. આ પાંજરાપોળનો નિર્વાહ માત્ર સોલ્જર બજાર અને સદરમાં રહેતા વ્યાપારિઓ દ્વારા થતો હતો. કેટલાક વર્ષો પછી શેઠ કાળા ગલાએ આ પાંજરાપોળ શેઠ આનંદજી ખેંગાર, શેઠ માણેકચંદ પીતાંબર

દ્વારા થતો હતો. વિ. સં. ૧૯૫૮મા તે મૂર્તિઓને સોલ્જર બજારમાથી નવા મંદિરમાં લાવી પરોણા દાખલ રાખી અને સં. ૧૯૬૧ના મહા સુદિ ૫ ના દિવસે આ નવા મંદિરમા ચાર મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી. પ્રતિષ્ઠાના ખર્ચમાં શેઠ કાળા ગલા, ભગવાનદાસજી નત્થમલજી, ખેતાવાળા ને શેઠ કાનજી પોપટનો મુખ્ય હિસ્સો હતો. મંદિરની બાજૂમાં જ એક ન્હાનો ઉપાશ્રય પણ આ વખતે કરવામાં આવ્યો. આનું સંપૂર્ણ કામ ખેતાવાળા શેઠ વસ્તાભાઇ પંચાણે સંભાળ્યુ હતુ.

- આ વખતે કરાચીમા મૂર્તિપૂજક જૈનોના લગભગ બસો માણસો હતા. મંદિરની પ્રતિષ્ઠા એવી કોઇ સારી ઘડીમા થઇ છે કે તે પછી જૈનોની વસ્તી દિવસે દિવસે વધતીજ રહી, પૈસે ટકે પણ સુખી થતા ગયા અને સંગઠન પણ થતું ગયુ.

મંદિરની શરુઆતથી જ શેઠ વસ્તાભાઇ પંચાણની આગેવાની નીચે સંઘનો વહિવટ ચાલતો હતો સંઘના આ વહિવટમા શેઠ કાળા ગલા અને મારવાડી ગૃહસ્થ ભગવાનદાસ પણ સાથે હતા

પ્રકરણ ૧૮ મું
જૈનોનું સ્થાન

સંગઠન

તે વખતે મૂર્તિપૂજક સંઘમા ગુજરાતી, કચ્છી, મારવાડી— આ ત્રણનો સમાવેશ થતો. એટલે કે સ્વામી-વાત્સલ્ય આદિ સંઘના જમણમા આ ત્રણ સાથે જમતા, જ્યારે ઝાલાવાડી અને હાલાઇ ભાઇઓ, કે જેઓ મંદિરમાર્ગી હતા, તેઓ સ્વામીવાત્સલ્ય આદિમાં સ્થાનકવાસી ભાઇઓની સાથે જમતા. પોતે મંદિરમાર્ગી એટલે જમવા સિવાયનુ પૂજાપાઠ–પ્રતિક્રમણ વિગેરે બધું ગુજરાતી, કચ્છી, મારવાડી-ઓની સાથે કરતા. ધીરે ધીરે મંદિરમાર્ગીઓની સંખ્યા વધતી ગઇ, રણછોડલાઇનમા મ્હોટો સમુદાય થયો, એટલે ગુજરાતી, કચ્છી, માર-વાડી અને કાઠીયાવાડી કે જેમા હાલાઇ, ઝાલાવાડી અને ઘોઘારીનો પણ સમાવેશ થાય છે, તેઓનુ પણ સંગઠન થયુ, કે જે સંગઠન અત્યાર સુધી બરાબર ચાલ્યું આવ્યું છે.

કચ્છીઓની વર્તમાન લોકોની સ્થિતિનો વિચાર કરીએ તો અત્યારે

પ્રાન્તાભિમાન.

કાઠીયાવાડી ભાઇઓની વસ્તી વધારે છે. તેઓની અપેક્ષાએ કચ્છી, મારવાડી અને ગુજરાતીઓની સંખ્યા ઘણી ઓછી છે. પૈસે ટકે પણ કાઠિયાવાડી ભાઇઓ સારા સુખી છે, એટલે થોડી સખ્યા ધરાવનારા કચ્છી, મારવાડી અને ગુજરાતી ભાઇઓ કાઠિયાવાડી ભાઇઓની સાથે ભળીને રહે છે. આ કહેવાનો હેતુ એ છે કે કાઠિયાવાડી જૈનોની જે બ્હોળી વસ્તી છે, તેઓ પોત પોતાને કાઠિયાવાડી તરીકે નહિં ઓળખાવતા 'હાલાઇ' અને 'ઝાલાવાડી' તરીકે ઓળખાવવાનું વધારે પસંદ કરે છે. એટલે દેશથી ઓળખાવવાના બદલે 'પ્રાન્ત'થી તેઓ વધારે ઓળખાવે છે, એટલુંજ નહિ પરન્તુ જાણે જુદી જુદી કોમોનાજ પોતે ન હોય એવી અસર તેઓના દિલ ઉપર થઇ ગઇ છે, એટલે કચ્છી, ગુજરાતી, અને મારવાડી ભાઇઓ કે જેઓની સંખ્યા અલ્પ છે, તેઓ પોતાની અનુકુળતા પ્રમાણે હાલાઇ કે ઝાલાવાડીની સાથે ભળી જાય છે, બલ્કે 'ઘોઘારી' કે જેઓ કાઠિયાવાડીજ છે, તેઓની સંખ્યા પણ ઓછી હોવાના કારણે તેઓ પણ લઘુકોમની માફક સૌથી ભળીને રહે છે. કહેવાની મતલબ કે કરાચીના જૈનોમા 'હાલાઇ' અને 'ઝાલાવાડી'ની સંખ્યા વધારે અને પૈસે ટકે સુખી એટલે તેઓની પ્રબળતા વધારે છે એમ સ્પષ્ટ દેખાય છે. છતાં તેઓ બન્ને જુદી કોમ કે જુદા દેશ વાસીઓની માફક હરિફાઇના અથવા વૈમનસ્યના રંગથી રંગાએલા રહે છે.

હાલાઇ અને ઝાલાવાડી ભાઇઓએ જાતીય જમણો તેમજ મરણ આદિ પ્રસંગોએ સ્નાનવિધિ, વિગેરે કરવાને માટે તેમજ લગ્નાદિ પ્રસંગોને માટે પોત પોતાની વાડીઓ (ધર્મશાળાઓ) બનાવી છે. વાડીઓ બન્ને ભેગીજ હતી, છતાં વચમા એક દિવાલ ઉભી કરીને 'હાલાઇ' અને 'ઝાલાવાડી' તરીકેની જુદાઇનું પ્રમાણ પૂરુ પાડયું છે

ખાસ ગુજરાતીઓ

ખાસ ગુજરાતી ભાઇઓની વસ્તી જૈનોમાં બહુ ઓછી દેખાય છે. તેમાં શેઠ ચુનીલાલ ભૂલાભાઇ મુખ્ય છે. તેઓ ધર્મપ્રેમી છે. દિલના ભદ્રિક છે ને ઉદાર છે. તેઓ મંદિરમાર્ગી છે સંઘનાં દરેક કાર્યોમાં આગેવાની ભર્યો ભાગ લે છે. મેનેજીંગ

કમીટીના પણ મેમ્બર છે. અમારી મંડળીને સિંધમાં લાવવામાં તેમની પ્રેરણા ખાસ હોવાનું કહેવાય છે. અને તેઓ ઉદયપુર, કરાચીના ડેપ્યુટેશનમા પણ આવ્યા હતા. આ સિવાય ભાઇ રતિલાલ ચશ્માવાલા છે, તેઓના પિતા ડાહ્યાભાઇ મુલતાની ખબુ પ્રસિદ્ધ અને મોટા વ્યાપારી હતા. આ વિગેરે થોડાકજ ગુજરાતી છે પાટણવાળા સંઘવી નગીનદાસ કર્મચંદની પેઢી પણ છે.

પ્રકરણ ૧૮ મું
જૈનોનું સ્થાન

ધાર્મિક ફિરકા.

ધાર્મિક દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો કરાચીમાં મુખ્ય બે સંપ્રદાય દેખાય છેઃ મંદિરમાર્ગી અને સ્થાનકવાસી. મારવાડના આલોતરા તરફથી આવેલા કોઇ કોઇ 'તેરાપંથી' પણ દેખાય છે. સ્થાનકવાસી અને મંદિરમાર્ગીના જે ભેદો છે, તે કાઠિયાવાડી અને કચ્છી બન્નેમા જ છે. કેટલાક ભાવસાર ભાઇઓ સ્થાનકવાસી અને કોઇ મંદિરમાર્ગી છે, પરન્તુ તેઓ છે તો ઘણું કરીને કાઠિયાવાડીજ.

આ બન્ને ફિરકાઓમા પોતપોતાના ઉપાશ્રયો છે અને ધાર્મિક દૃષ્ટિએ જે જે ઉપયુક્ત સાધનો જોઇએ, તે તે કરી લીધા છે સૌ પોતપોતાના સ્થાનોમાં ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે. ખુશી થવા જેવુ એ છે કે સ્થાનકવાસી અને મંદિરમાર્ગીમા બીજા શહેરો કે ગામો જેવો અહિં કુસંપ કે વેર નથી, બલ્કે સંપ સારો છે. સાધુઓ હોય તો એક બીજાને ત્યા વ્યાખ્યાન આદિમા જવા આવવામાં, તેમજ મહાવીર જયન્તી કે એવા ધાર્મિક ઉત્સવો સાથે મળીને કરવામાં જરા પણ સંકોચ નથી રાખતા. કેટલાક સ્થાનકવાસી ભાઇઓ બહેનો તો નિયમિત મંદિરમા દર્શન પણ કરે છે.

આર્થિક સ્થિતિ

આર્થિક સ્થિતિનો વિચાર કરતાં અહિંના જૈનો સમય અને સ્થાનના પ્રમાણમા ઠીક ગણી શકાય મંદિરમાર્ગી કરતાં સ્થાનકવાસી સંઘમાં શ્રીમન્તો વધારે કહેવાય છે. તેમજ ઝાલાવાડી કરતાં [illegible] બન્નેમા શ્રીમન્તો વધારે કહેવાય છે. કચ્છી ભાઇઓમા પણ કેટલાક શ્રીમન્તો સારા [illegible] બહારની દુનિયા કચ્છીના જૈનો માટે જે કલ્પના કરી રહી છે. તેવી 'શ્રીમન્તાઇ' તો અહિં નથી દેખાતી

પ્રકરણ ૧૮ મુ
જૈનોનું સ્થાન

કરાચીના જૈનોનો મોટો ભાગ નોકરી કે મધ્યમ પ્રકારની વ્યાપારી પદ્ધતિથી પોતાનુ ગુજરાન ચલાવનારો છે. દ્રવ્યની બહુલતાથી અત્યારના જમાનામા જેમને 'શ્રીમન્ત' કહી શકાએ એવા એોની સંખ્યા ઓછી છે, અને તેમા યે જેમને ' ગર્ભ—શ્રીમન્ત ' કહીએ અથવા જેની 'શ્રીમન્તાઇ' જુના વખતથી ચાલી આવતી હોય, એવો શ્રીમન્ત તો મુસ્કેલીથી શોધ્યો જડે

ખામીઓ

આજે કરાચીમાં લગભગ સાડાત્રણથી ચાર હજાર જૈનોની વસ્તી હોવા છતા, અને દસ લાખ, બે લાખ કે એક એક લાખ જેટલી લક્ષ્મી ધરાવનારા ' લક્ષ્મીનદનો ' હોવા છતા પ્રાય· કોઇ પણ સામાજિક કે ધાર્મિક સ્થાયી મ્હોટુ કાર્ય કોઇ એક ગૃહસ્થે પોતાના તરફથી કર્યું હોય, એવુ પ્રાયઃ જણાતુ નથી. બલ્કે સમસ્ત સમાજે મળીને કર્યું હોય, એવું પણ નથી કરાચીના જૈનોમા નથી કોઇ સેનીટેરીયમ કે જ્યા કોઇ રોગી કુટુંબ તબીયત સુધારવા માટે રહી શકે. નથી કોઇ ભોજનશાળા કે જ્યાં અકસ્માત્ સ્ટેશનથી ઉતરતો કોઇ જૈન બે-ચાર આના આપી શુદ્ધ ભોજન મેળવી શકે. નથી કોઇ જૈનધર્મશાળા કે જ્યાં રેલથી ઉતરતાંજ ' આ અમારી ધર્મશાળા છે ' એમ સમજી પોતાનો બીસ્તરો અને ટ્રંક મૂકી શકે નથી કોઇ સસ્તા ભાડાની ચાલી કે જ્યા પચ્ચીસ-ત્રીસ રુપિયાના પગારમા પોતાના પાચ સાત માણસના કુટુબને નભાવવા માટે આકૂળ વ્યાકૂલ થનારો ગૃહસ્થ થોડા ખર્ચે પોતાના કુટુબ સાથે વાસો કરી શકે. નથી કોઇ સ્વતત્ર દવાખાનુ કે જ્યાં કોઇ ગરીબ વિધવા બ્હેન પોતાના વ્હાલા એકના એક બચ્ચાની બિમારી વખતે ત્યા જઇને દવા લઇ શકે. નથી કોઇ કોઓપરેટીવ હાઉસીંગ સોસાયટી અથવા ક્રેડીટ સોસાયટી કે જે દ્વારા સાધારણ સ્થિતિના જૈનો રાહત પૂર્વક પોતાનો નિર્વાહ ચલાવી શકે. નથી કોઇ સ્વતત્ર હાઇસ્કૂલ અથવા પ્રાથમિક સ્કૂલ પણ કે જ્યા જૈનો સ્વતંત્ર રીતે પોતાના બાળકોને વ્યવહારિક જ્ઞાનની સાથે ધાર્મિક જ્ઞાન પણ આપી શકે. આટલા આટલા ' શ્રીમન્તો ' હોવા છતાં કરાચીના જૈન સમાજમાં સમાજોપયોગી એક પણ સાધન નથી દેખાતું. કરાચીમા વસતી લગભગ બધી યે કોમોમાં થોડે ઘણે અંશે પણ ઉપર્યુક્ત સાધનો છે. લુવાણા, ભાટીયા અને પારસી વિગેરે કેટલીક કોમોએ તો કોમના હિતનાં અનેક સાધનો ઉભા કરેલાં છે.

જૈન સમાજમાં આ વસ્તુઓની બહુજ ખામી છે. એ ખામીઓ શું સૂચવે છે? એ કહેવાની ભાગ્યેજ જરુર છે. અહિં એવા પણ લક્ષ્મીનન્દનો છે, કે 'જેમની લક્ષ્મીનુ પાછળ શું થશે?' એની ચિન્તા એમના મિત્રો કરે છે, પરન્તુ ઉપરની બાબતો સમ્બન્ધી ચિન્તા કે આશ્ચર્ય કરવા જેવુ કંઇજ નથી લોકસ્વભાવનો, મનુષ્યપ્રકૃતિનો, માનસશાસ્ત્રનો અને કર્મફીલોસોફીનો જેમણે અભ્યાસ કર્યો છે, એમને કઇ પણ આશ્ચર્ય કરવા જેવુ નથી લાગતુ. કર્મના સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે અંતરાય કર્મનો પડદો ચિરાયા વિના **દાન** દઇ શકાતું નથી. શકિત અગાધ હોવા છતા **ભો**ગાન્તરાયનો નાશ થયા વિના એ શકિત ભોગવાતી નથી. અને એજ કારણ છે કે આજે કરાચીનો જૈન પાછલા કેટલાક પુરુષને યાદ કરે છે કે જેમની ઉદારતા, સતત પરિશ્રમ, અને ધર્મની સાચી લાગણીના કારણે આજે **સિંધ** જેવા મુલકમા આટલા ધર્મનાં સ્થાનો અને કંઇક જાહોજલાલી દેખાય છે.

આજે પણ કોઇ કોઇ મહાનુભાવ ગુપ્ત રીતે અથવા પ્રકટપણે લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરી જાણના હશે-કરી જાણે છે. એમના વખાણ અને એમના કાર્યોની અનુમોદના જરુર થાય છે.

કહેવાની મતલબ કે જ્યાસુધી અંતરાય કર્મ તૂટતો નથી, ત્યાસુધી દાન દેવાની વૃત્તિ જાગ્રત થતી નથી પછી ભલે ગમે તેટલી લક્ષ્મી હોય તેથી યે શુ?

અહિંના સમસ્ત જૈનસમાજમાં એક મોટી ખામી વખતો વખત અમારી નજર સ્હામે તરી આવે છે.

એક વધુ ખામી અને તે છે કોઇ **પ્રભાવશાળી નેતાની** મંદિરમાર્ગી અને સ્થાનકવાસી બન્ને કોમોમા એવો કોઇ બુઝર્ગ પ્રભાવશાળી નેતા નથી દેખાતો કે જ્યારે જ્યારે કોઇ આટીઘુંટીનો પ્રશ્ન ઉભો થાય, ત્યારે જ્યારે કોઇ ધાર્મિક કે સામાજિક મતભેદનું કાર્ય આવી પડે, ત્યારે ત્યારે તે વચમા આવી માર્ગ કાઢી આપે [illegible] પ્રભાવશાળી નેતા, [illegible] [illegible]

કરાચીના જૈનોનો મોટો ભાગ નોકરી કે મધ્યમ પ્રકારની વ્યાપારી પદ્ધતિથી પોતાનું ગુજરાન ચલાવનારો છે. દ્રવ્યની બહુલતાથી અત્યારના જમાનામા જેમને 'શ્રીમન્ત' કહી શકાએ એવા ઓની સખ્યા ઓછી છે, અને તેમા યે જેમને 'ગર્ભ-શ્રીમન્ત' કહીએ અથવા જેની 'શ્રીમન્તાઇ' જુના વખતથી ચાલી આવતી હોય, એવો શ્રીમન્ત તો મુશ્કેલીથી શોધ્યો જડે

પ્રકરણ ૧૮ મુ
જૈનોનું સ્થાન

ખામીઓ

આજે કરાચીમા લગભગ સાડાત્રણથી ચાર હજાર જૈનોની વસ્તી હોવા છતા, અને દસ લાખ, બે લાખ કે એક એક લાખ જેટલી લક્ષ્મી ધરાવનારા 'લક્ષ્મીનદનો' હોવા છતા પ્રાયઃ કોઇ પણ સામાજિક કે ધાર્મિક સ્થાયી મ્હોટુ કાર્ય કોઇ એક ગૃહસ્થે પોતાના તરફથી કર્યું હોય, એવુ પ્રાયઃ જણાતુ નથી. બલ્કે સમસ્ત સમાજે મળીને કર્યું હોય, એવુ પણ નથી કરાચીના જૈનોમા નથી કોઇ સેનીટેરીયમ કે જ્યા કોઇ રોગી કુટુબ તબીયત સુધારવા માટે રહી શકે નથી કોઇ ભોજનશાળા કે જ્યા અકસ્માત્ સ્ટેશનથી ઉતરતો કોઇ જૈન બે-ચાર આના આપી શુદ્ધ ભોજન મેળવી શકે નથી કોઇ જૈનધર્મશાળા કે જ્યા રેલથી ઉતરતાજ 'આ અમારી ધર્મશાળા છે' એમ સમજી પોતાનો બીસ્તરો અને ટ્રક મૂકી શકે નથી કોઇ સસ્તા ભાડાની ચાલી કે જ્યા પચ્ચીસ-ત્રીસ રુપિયાના પગારમા પોતાના પાચ સાત માણસના કુટુબને નભાવવા માટે આકૂળ વ્યાકૂલ થનારો ગૃહસ્થ થોડા ખર્ચે પોતાના કુટુંબ સાથે વાસો કરી શકે. નથી કોઇ સ્વતત્ર દવાખાનું કે જ્યા કોઇ ગરીબ વિધવા બ્હેન પોતાના વ્હાલા એકના એક બચ્ચાની બિમારી વખતે ત્યા જઇને દવા લઇ શકે. નથી કોઇ કોઓપરેટીવ હાઉસીંગ સોસાયટી અથવા ક્રેડીટ સોસાયટી કે જે દ્વારા સાધારણ સ્થિતિના જૈનો શાહન પૂર્વક પોતાનો નિર્વાહ ચલાવી શકે નથી કોઇ સ્વતત્ર હાઇસ્કૂલ અથવા પ્રાથમિક સ્કૂલ પણ કે જ્યા જૈનો સ્વતંત્ર રીતે પોતાના બાળકોને વ્યવહારિક જ્ઞાનની સાથે ધાર્મિક જ્ઞાન પણ આપી શકે. આટલા આટલા 'શ્રીમન્તો' હોવા છતાં કરાચીના જૈન સમાજમાં સમાજોપયોગી એક પણ સાધન નથી દેખાતું. કરાચીમા વસતી લગભગ બધી યે કોમોમાં થોડે ઘણે અંશે પણ ઉપર્યુક્ત સાધનો છે. લુવાણા, ભાટીયા અને પારસી વિગેરે કેટલીક કોમોએ તો કોમના હિતનાં અનેક સાધનો ઉભા કરેલાં છે.

જૈન સમાજમાં આ વસ્તુઓની બહુજ ખામી છે એ ખામીઓ શું સૂચવે છે ? એ કહેવાની ભાગ્યેજ જરુર છે. અહિં એવા પણ લક્ષ્મીનંદનો છે, કે ' જેમની લક્ષ્મીનુ પાછળ શું થશે ?' એની ચિન્તા એમના મિત્રો કરે છે, પરન્તુ ઉપરની બાબતો સબન્ધી ચિન્તા કે આશ્ચર્ય કરવા જેવુ કંઇજ નથી લોકસ્વભાવનો, મનુષ્યપ્રકૃતિનો, માનસશાસ્ત્રનો અને કર્મફીલોસોફીનો જેમણે અભ્યાસ કર્યો છે, એમને કંઇ પણ આશ્ચર્ય કરવા જેવું નથી લાગતુ. કર્મના સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે અંતરાય કર્મનો પડદો ચિરાયા વિના દાન દઇ શકાતુ નથી. શક્તિ અગાધ હોવા છતા ભોગાન્તરાયનો નાશ થયા વિના એ શક્તિ ભોગવાતી નથી. અને એજ કારણ છે કે આજે કરાચીનો જૈન પાછલા કેટલાક પુરુષને યાદ કરે છે કે જેમની ઉદારતા, સતત પરિશ્રમ, અને ધર્મની સાચી લાગણીના કારણે આજે સિંધ જેવા મુલકમા આટલા ધર્મનાં સ્થાનો અને કંઇક જાહોજલાલી દેખાય છે.

આજે પણ કોઇ કોઇ મહાનુભાવ ગુપ્ત રીતે અથવા પ્રકટપણે લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરી જાણતા હશે-કરી જાણે છે. એમના વખાણ અને એમના કાર્યોની અનુમોદના જરુર થાય છે.

કહેવાની મતલબ કે જ્યાસુધી અંતરાય કર્મ તૂટતો નથી, ત્યાંસુધી દાન દેવાની વૃત્તિ જાગ્રત થતી નથી. પછી ભલે ગમે તેટલી લક્ષ્મી હોય તેથી યે શુ ?

પ્રકરણ ૧૮ મું
જૈનોનુ સ્થાન

અહિના સમસ્ત જૈનસમાજમાં એક મોટી ખામી વખતો વખત અમારી નજર સામે તરી આવે છે. **એક વધુ ખામી** અને તે છે કોઇ **પ્રભાવશાળી નેતાની** મંદિરમાર્ગી અને સ્થાનકવાસી બન્ને ફિરકામા એવો કોઇ બુઝર્ગ પ્રભાવશાળી નેતા નથી દેખાતો કે જ્યારે જ્યારે કોઇ ખટપટીનો પ્રશ્ન ઉભો થાય, ત્યારે ત્યારે કોઇ ધાર્મિક કે સામાજિક મતભેદનું [illegible] આવી પડે, ત્યારે ત્યાં તે વચમાં [illegible] [illegible] માર્ગ [illegible] [illegible] આવો કોઇ પ્રભાવશાળી નેતા [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

છતાં અત્યારના સમય પ્રમાણેના સમાજોપયોગી જે જે સાધનોની ખામીઓ ઉપર બતાવવામાં આવી છે, તેમાંની કોઇ કોઇ ખામીની પૂર્તિ તો અત્યાર સુધીમા ક્યારની યે થઇ ગઇ હત. મારી અલ્પ મતિ પ્રમાણે જો કે એવા એક બે પ્રભાવશાળી પુરુષો છે—જોવાય છે, કે તેઓ શહેરની બીજી જનતા માં પણ સારો પ્રભાવ નાખે છે, પરન્તુ તેઓ કાં તો ઘણે ભાગે બહાર રહે છે અથવા કંઇપણ કારણે તેઓ જૈનસમાજમાં પોતાની પ્રભાવકતાનો ઉપયોગ ઓછો કરે છે.

બેશક બન્ને સંઘોના વહિવટો આજકાલની પદ્ધતિ પ્રમાણે કમીટીઓના બંધારણથી ચાલે છે, પરન્તુ કમીટી એટલે કમિટિ, અને તેમાં પણ વાણિયાશાહી કમીટી. કમીટીઓનાં બંધારણો હોવા છતાં ગૂંચવાએલું કોકડું ઉકેલનાર અથવા કિચ્ચડમાં ખૂંચી ગએલું ગાડુ બહાર કાઢનાર કોઇ પ્રભાવશાળી પુરુષ તો હોવોજ જોઇએ. જુના સમયમા જુદા જુદા ગામોમાં સંઘોની જે વ્યવસ્થાઓ ચાલતી હતી, તેમાં આ વસ્તુની પ્રધાનતા હતી, પરંતુ આજના સ્વચ્છંદતાના જમાનામા આવો નેતા—પ્રભાવશાળી પુરુષ હોઇને યે કરે શુ ? આજે કોણ કોનું માનવા તૈયાર છે? એ પણ એક વસ્તુ તો છેજ. આ બધું યે છતાં કરાચીના સમસ્ત જૈનસમાજનુ કાર્ય—બન્ને ફિરકાના જૈનોનુ કાર્ય દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ પ્રમાણે ઠીક ઠીક ચાલી રહ્યું છે, એમ કહી શકાય અને જ્યારે જ્યારે જે કઇ કાર્ય ઉપસ્થિત થાય છે, એને **ગમે તે રીતે** પાર પાડી, જેમ સારું દેખાય, એમ કરવાની કોશિશ કરે છે.

પ્રકરણ ૧૮ મું
જૈનોનું સ્થાન

કરાચીમાં લગભગ સાડાત્રણ હજાર જૈનોની વસ્તી છે, એ વાત પહેલા કહેવામાં આવી છે; પરન્તુ તેમાં કરાચીના

જાહેર જીવન

જાહેર જીવનમાં આગળ પડતો ભાગ લેનારાઓની સંખ્યા આંગળીના વેઢે ગણી શકાય, તેટલી પણ નથી દેખાતી. ધારાસભાની વાત તો દૂર રહી, રાજદ્વારી ક્ષેત્રમાં કોઇ પણ જૈન ઝળકતો હોય એવું નથી દેખાતુ. બેશક, અહિંની મ્યુનીસીપાલીટીમાં ભાઇ **ખીમચંદ** માણેકચંદ શાહ, મ્યુનીસીપાલીટીના કોર્પોરેટર તરીકે આજ કેટલાક વર્ષોથી છે, અને તેના લીધે તેમની લાગવગ પણ સારી છે.

રાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિમાં ખાદી માત્ર પહેરીને રાષ્ટ્રપ્રેમ બતાવનારાઓની સંખ્યા જરુર કંઇક દેખાય છે પણ કોંગ્રેસની પ્રવૃત્તિમાં સક્રિય ભાગ લેનારાઓ કોણ કોણ છે ? એ જાણી શકાતું નથી હા, શેઠ લાલચંદ પાનાચંદનાં ધર્મપત્ની માણેક બ્હેન કોગ્રેસ પ્રવૃત્તિમાં સારો ભાગ લે છે, એ સંતોષ આપનારૂ છે. તેઓ સત્યાગ્રહની લડતમા જેલ પણ જઇ આવ્યાં છે. વયોવૃદ્ધા હોવા છતાં કાર્ય કરવામા ખૂબ ખડતલ છે.

આગેવાનો

કરાચીના જૈનોનો મોટો ભાગ, લગભગ બધા યે કહીએ તો ચાલે, વ્યાપારી છે અને તેથી કરાચીની વ્યાપારી આલમમાં કેટલાક ગૃહસ્થો જરુર પ્રસિદ્ધ છે અહિંની બેંકો અને એવા ખાતાઓમા ડાયરેકટરો પણ જૈનો છે. કેટલાક શિક્ષિતો બેંકો અને બીજી ઓફીસોમા નોકરીઓ પણ કરે છે.

બન્ને સમ્પ્રદાયોમાં જે જે મહાનુભાવો આગેવાનો છે, તેઓમાં શેઠ છોટાલાલ ખેતસી, શેઠ જયન્તીલાલ રવજી ઝવેરચંદ, શેઠ મોહનલાલ કાલીદાસ માળીયાવાળા, શેઠ ખીમચંદ જે. પાનાચંદ, શેઠ ભગવાનલાલ રણછોડદાસ, શેઠ શિવલાલભાઇ ભાઇચંદ, શેઠ માણેકચંદ નાનજી ગાંધી, શેઠ શંભુલાલભાઇ, શેઠ વેલજીભાઇ, શેઠ વેલજી પૂંજા, શેઠ મોહનલાલ વાઘજી, શેઠ વાઘજી ગુલાબચંદ, શેઠ મોહનલાલ શાપુરવાળા, શેઠ શાન્તિલાલ છોટાલાલની કંપનીવાળા શેઠ મૂલજીભાઇ, શેઠ ભાઇચંદ ભાણજી, શેઠ મગનલાલ ધરમશી, શ્રીયુત મણિલાલ લહેરાભાઇ મહેતા, ભાઇ ખીમચંદ માણેકચંદ શાહ, શેઠ ગાંગજીભાઇ તેજપાળ, શેઠ ચુનીલાલ ભૂલાભાઇ, ભાઇ સોમચંદ નેણશી, ભાઇ ખીમચંદ વોરા અને ડો. ન્યાલચંદ રામજી દોશી વિગેરે કેટલાક આગેવાનો છે કે–જેઓ વ્યાપારી આલમમા જેમ પ્રસિદ્ધ છે, તેમ તેઓ ઓછે વત્તે અંશે શ્રીમંત અને કાર્યકર્તા હોઇ, પોતપોતાના સમ્પ્રદાયમાં જ્યારે જ્યારે દેવ, ગુરુ, ધર્મની ભક્તિનાં કાર્યો આવી પડે છે, ત્યારે યથાશક્તિ–યથા સમય તન, મન, ધનથી તે કાર્યોને પાર પાડવા બનતી કોશિશ કરે છે.

સેવાભાવી યુવકો

આવીજ રીતે અહિંના જૈનોમાં (બન્ને સમ્પ્રદાયમાં) કેટલાક સેવાભાવી યુવકો પણ છે કે જેઓ ધાર્મિક ઉત્સવો, સામાજિક કાર્યો અથવા જીવદયા કે ગુરુભક્તિ આદિ સેવાનાં કાર્યોમાં ખૂબ ઉત્સાહથી ભાગ લે છે. તેઓમાં ભાઇ ફુલચંદ વર્ધમાન [illegible], મણિલાલ [illegible],

ચુનીલાલ ચતુર્ભુજ, શ્રીયુત માવજીભાઇ, ભાઇ તલકશી દવાવાળા, ભાઇ ભાગચંદ ખેતશી, વીકમચંદ તુલસીદાસ, ભાઇલાલ રામચંદ, ખુશાલચંદ વસ્તાભાઇ, ખીમચંદ વોરા, પોપટલાલ પ્રાણજીવનદાસ, મહાવીર વિદ્યાલયના પ્રીન્સીપાલ માસ્તર મોતીચંદભાઇ, નરભેરામ નેમચંદ, ન્યાલચંદ કુવાડિયા, જટાશંકર પોપટલાલ, મણિલાલ ગુલાબચંદ મણિલાલ વાઘજી, મણિલાલ બાવીસી, ઠાકરશીભાઇ કોઠારી, પાનાચંદ ટોળીયા, ખેતશી શાહ, ચતુર્ભુજ વેલશી, સુરચંદ ખુશાલચંદ, વાડીલાલ છગનલાલ ગાંધી, ફુલચંદ દલાલ (જ્યોતિષી), શેઠ ખેંગાર ભાઇ, માસ્તર મઘાલાલ, જગજીવનદાસ કોઠારી અને ભાઇ હંસરાજ તેજપાલ વિગેરે અનેક ભાઇઓ છે કે, જેઓ, જેમ તન, મનથી દરેક કાર્યમાં પોતાની સેવા અર્પે છે તેમ, પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ધનથી પણ લાભ ઉઠાવે છે.

પ્રકરણ ૧૮ મું
જૈનોનું સ્થાન

બ્હેનોની પ્રવૃત્તિ

કરાચીની બ્હેનોમાં, જેમ બધે દેખાય છે તેમ, પુરુષો કરતાં, ધાર્મિક ક્રિયાકાંડ અને તપસ્યા આદિ તરફ અભિરૂચી અને પ્રવૃત્તિ વધારે દેખાય છે. અહિં જૈન બ્હેનોમાં પેસી ગએલી કુરુઢીઓ અને ખોટા વ્હેમોને દૂર કરાવનાર બ્હેનોની કોઇ વ્યવસ્થિત સભા કે મંડળ નથી. બ્હેન સમજુબ્હેન છોટાલાલ ખેતશી તેમજ બ્હેન માણેકબ્હેન લાલચંદ પાનાચંદજેવી કેટલીક બ્હેનો સ્ત્રીસમાજના સુધાર માટે સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ સારી કરે છે; પરન્તુ જૈન બ્હેનોના સુધાર માટે પણ કોઇ એવા મંડળની જરુર છે.

બ્હેન સમજુબેન, શેઠ ભગવાનલાલભાઇનાં માતાજી મણીબા, બ્હેન માણેકબ્હેન, શેઠ રવજી ઝવેરચંદના ધર્મપત્ની વાલીબ્હેન અને એવી અનેક વયોવૃદ્ધા સમજુ અને ધર્મપ્રેમી બ્હેનો છે કે જેઓ મળીને કંઇક કરે તો જરુર લાભ થાય.

બન્ને સંપ્રદાયોમાં ધાર્મિક પાઠશાળાઓ હોઇ, ઘણી બ્હેનો ધર્મનો અભ્યાસ સારો કરે છે. થોડા વખતથી હુન્નરશાળા સ્થાપિત થઇ છે, તેમાં પણ ઘણી બ્હેનોએ લાભ લીધો છે. ને હજુ લઇ રહી છે.

એક વાત વધારે ખુશી થવા જેવી છે. કરાચી, એ શહેર છે, સિંધી અને પારસી કોમની કાફી વસ્તી છે. તે કોમની બ્હેનોમાં ફેશન ઘણીજ આગળ વધી ગએલી છે. આવા શહેરમાં ને આવી વસ્તીની વચમાં રહેવા છતાં અમારી જૈન બ્હેનોમાં એ ફેશનની અસર નથી થવા પામી, કદાચ કંઇ અસર હોય, તો પણ તે નહિં જેવીજ. કરાચીની જૈન બ્હેનો પોતાના દેશ કાઠિયાવાડ, કચ્છ અને મારવાડની મર્યાદાને હજુ પણ જાળવી રહી છે, એ ખરેખર સદ્‌ભાગ્યની નિશાની છે. એનું કારણ કદાચ એ પણ હશે કે જૈન બ્હેનો આજ કાલના અંગ્રેજી શિક્ષણથી બહુ દૂર રહી છે. ભાગ્યેજ કોઇ બ્હેન મેટ્રીક સુધી ગએલી હશે. અંગ્રેજી શિક્ષણમાં આગળ વધેલી નહિ હોવા છતાં અમદાવાદ જેવા શહેરની વાત તો દૂર રહી, શહેરની નજીકના ગામોમાં ફેશને કયા ઓછો દાટ વાળ્યો છે? જ્યારે કરાચી જેવા શહેરની બ્હેનો એમાંથી બચી છે, એ ખરેખર ખુશી થવા જેવું છે.

એકંદર કરાચીની એંસી હજાર ગુજરાતીની વસ્તીમાં સાડાત્રણ હજારની સંખ્યા ધરાવનાર જૈનોનું સ્થાન વ્યાવહારિક અને ધાર્મિક દૃષ્ટિએ પણ સમય અને સ્થાનના પ્રમાણમાં ઉંચું ગણી શકાય.

卐

ગત પ્રકરણમાં કરાચીના સમસ્ત જૈનોની–સ્થાનકવાસી અને મંદિરમાર્ગી બન્નેની–સ્થિતિનો સમુચ્ચય રીતે પરિચય અને કરાચીના જૈનોનુ શું સ્થાન છે, એ બતાવવામા આવ્યું છે હવે તે બન્ને ફિરકાના સંબંધમાં ખાસ ખાસ બાબતો બતાવવાનો યત્ન કરીશું.

સ્થા. સંઘની સ્થિતિ.

સ્થાનકવાસી સંઘમાં જૈન સખ્યા મંદિરમાર્ગી કરતાં લગભગ દોઢી ગણાય છે, એટલે લગભગ બેહજાર જેટલી સખ્યા કહી શકાય. જેમાં હાલાઇ ઝાલાવાડી અને કચ્છી ભાઇઓનો સમાવેશ થાય છે. આ ઉપરાન્ત કાઠીયાવાડના કેટલાક **ભાવસાર** ભાઇઓ પણ સ્થાનકવાસી છે. કચ્છી અને **ભાવસાર** ભાઇઓની સખ્યા ઓછી છે. આર્થિક દષ્ટિએ સ્થાનકવાસી સંઘમાં મંદિરમાર્ગી સંઘ કરતા શ્રીમન્તો વધારે ગણાય છે. એ વાત ગત પ્રકરણમાં બતાવી ચૂકયો છું.

પ્રકરણ ૧૯ મું
સ્થાનકવાસી સંઘ

સંસ્થાઓ.

સ્થાનકવાસી સંઘમાં ઉપાશ્રય, કન્યાશાળા, **પાઠશાળા** અને **લાયબ્રેરી** છે. તેનો વહિવટ સઘની મેનેજીંગ કમીટી કરે છે. ખાસ કરીને પાઠશાળા, કન્યાશાળા ને લાયબ્રેરીની સંપૂર્ણ દેખરેખ ભાઇ **ખીમ**ચંદ વોરા, કે જેઓ સંઘની મેનેજીંગ કમીટીના પણ સેક્રેટરી છે, તેઓ કરે છે. ભાઇ **ખીમ**ચંદ વોરા શિક્ષાના અને તેમાયે ધાર્મિક શિક્ષાના બહુ જ પ્રેમી અને ઉત્સાહી હોવાથી આ સંસ્થાને ઘણીજ સારી રીતે ચલાવી રહ્યા છે. વખતો વખત બાળક અને બાળિકાઓને અભ્યાસમાં ઉત્સાહ વધે એવા ઉપાયો કરતા જાય છે. અને કેવળ ગોખણપટ્ટીથી નહિં પરન્તુ સમજપૂર્વક જૈનધર્મનું જ્ઞાન એ બાળક અને બાળિકાઓને થાય, એવો પ્રયત્ન કરે છે. પોતે સંગીતના શોખી હોઇ, સગીત અને એવું શિક્ષણ પણ બાળક બાળિકાઓને આપી અપાવી એમની ઉત્સાહવૃદ્ધિ કરે છે. વખતો વખત જલસાઓ ગોઠવે છે. અને બાળક–બાળિકાઓને સારાં ઇનામો અપાવવાની પણ ગોઠવણ કરે છે. અમારી સ્થિતિ દરમિયાન આવા અનેક જલસાઓ તેમણે ગોઠવ્યા હતા.

ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ

અહિંના સ્થાનકવાસી સંઘમાં એક પ્રવૃત્તિ ખાસ કરીને નોંધવા જેવી છે. સમાજમાં ધર્મના સંસ્કારો કાયમ રાખવાને માટે અને જ્ઞાનની વૃદ્ધિને માટે કંઇને કંઇ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખવી, એ દરેક સમાજને માટે જરૂરી છે. દિગમ્બરોમાં સ્વાધ્યાયની પ્રવૃત્તિ એમના દરેક મંદિરની સાથે ચાલુ હોય છે. ગામનો કોઇ સારો જાણકાર ધર્મસ્થાનકમા બેસી હંમેશાં પ્રવચન કરે અને દર્શન કરવા આવનારા ત્યા બેસીને થોડુ થોડું પણ શાસ્ત્ર શ્રવણ કરે. અહિના સ્થાનકવાસી સંઘે પણ આ પ્રવૃત્તિ રાખી છે, એ ખરેખર ખુશી થવા જેવુ છે. જો કે કરાચીમા સાધુઓનુ આગમન તો છેલ્લા પાચેક વર્ષથી થયું છે, પરન્તુ એમના ઉપાશ્રયમાં રોજ નિયમિત શ્રીયુત નારણભાઇ પ્રવચન કરે છે. અનેક ભાઇઓ બ્હેનો આ પ્રવચનનો લાભ લે છે. પ્રવચનની સાથે સાંભળવા આવનારા ભાઇઓ બ્હેનો સામયિક પણ કરે છે. જો કે ભાઇઓ કરતાં બ્હેનો વધારે લાભ લે છે, પણ તે તો સ્વાભાવિક છે, સાધુઓની ઉપસ્થિતિ હોય, ત્યારે સાધુ વ્યાખ્યાન કરે અને સાધુના અભાવમાં શ્રી નારણભાઇ ભાષાના ગ્રંથો નિયમિત રીતે વાચી સંભળાવે છે આ નિમિત્તે સામાયિકનો લાભ ઉઠાવનારાઓની સંખ્યા પણ સારી થાય છે.

પ્રકરણ ૧૯ મુ
સ્થાનકવાસી સંઘ

સાધુ વિહારનો યશ

એક પ્રકરણમાં મે બતાવ્યુ તેમ, સાધુઓને સિંધમાં લાવવાનો પ્રયત્ન કરાચીનો મૂર્તિપૂજક સંઘ લગભગ પચ્ચીસ વર્ષથી કરતો હતો. ઘણો ઘણો પ્રયત્ન કરવા છતાં તે યોગ જલ્દી ન ખાવ્યો તે ન જ ખાવ્યો તે દરમિયાનમાં સ્થાનકવાસી સંઘ જાગ્યો તેમા ખાસ કરીને ડૉ. ન્યાલચંદ ગમજી દોશીએ આ બીડું ઝડપ્યું. અને સં. ૧૯૯૦માં પંજાબથી વિહાર કરાવી શ્રીમાન્ ફુલચંદજી નામના સ્થાનકવાસી સાધુજીને કરાચીમા લાવ્યા તેઓ એક ચતુર્માસ કરીને વિહાર કરી ગયા, પછી પ્રસિદ્ધ સ્થાનકવાસી આચાર્ય શ્રી જવાહર લાલજીના શિષ્ય શ્રીમાન્ ઘાસીલાલજી બીજા સાધુ ઠાણાએ સાથે આવ્યા અને બે ચોમાસા કર્યાં. આમ પાદવિહારી સાધુઓને સિંધમા લાવવાનો યશ સ્થાનકવાસી સંઘે અને તેમા ખાસ કરીને ડૉ. ન્યાલચંદ ગમજી દોશીને ઘટે છે.

પ્રકરણ ૧૯ મુ
સ્થાનકવાસી સંઘ

છેલ્લાં સેંકડો વર્ષથી કોઈ પણ જૈનસાધુંએ સિંધમાં આવવા હિંમત ધરેલી નહતી ? પરંતુ સિંધવાસી જૈનોના સદ્‌ભાગ્યે એક ધન્યક્ષણે શ્રી નાથુરામજી મહારાજના સંપ્રદાયના પૂજ્ય શ્રી ફૂલચંદજી મહારાજે મહાવીરના પુનિત પગલે ચાલી લગભગ ૧૧૯૦ માઈલનો ઉગ્રવિહાર કરી કરાચી પધારી અને સિંધનું ક્ષેત્ર ખુલ્લુ કરી તેમનું નામ જૈન ઈતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે કોતરાવ્યું. તત્પશ્ચાદ્ પંડિતરત્ન આશુકવિ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ તથા મહાન્ તપસ્વી સુંદરલાલજી મહારાજ આદિ પણ નવ સાધુ કરાચી પધાર્યા અને શ્રી ફુલચંદજી મહારાજે ખોલેલું ક્ષેત્ર ખુલ્લું રાખ્યું.

" ચાલુ પુનિત વર્ષે : સિંધના સદ્‌ભાગ્યે વિદ્વત્તાની પ્રતિમૂર્તિ સમા વિદ્વાન્ મુનિ શ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજ અત્રે પધાર્યા. સેંકડો માઇલના ઉગ્રવિહાર કરી મારવાડ અને સિંધના ધખધખતા રેગીસ્થાનોનો ખુલ્લા પગે અને મસ્તકે વિહાર કરી આજે આ મહાન્ મુનિવરો સિંધમાં પધાર્યા છે. એ એમનો અપૂર્વ સ્વાર્થત્યાગ અને જગકલ્યાણની અદ્‌ભુત ભાવનાવૃત્તિ છે.

" મહાન પુરૂષોનું જીવનમાત્ર મુખ્યત્વે જગત કલ્યાણની ભાવનામાં તદ્રૂપ સ્વરૂપે કેન્દ્રિત થયેલ હોય છે, અને જગજ્જન કલ્યાણ અર્થે તે કોઇ પણ પ્રકારના આત્મભોગને મોટો ગણતા નથી. જગત કલ્યાણની પ્રબળ ભાવનાવૃત્તિ એક ભાવનાશીલ વ્યક્તિને કેટલા પ્રબળ ઉત્સાહથી દૂર દૂર ખેંચી શકે છે, તેનો તાદૃશ્ય પુરાવો શ્રી વિદ્યાવિજયજીના ઉગ્રવિહારમાથી વાસ્તવિક સ્વરૂપે ઉપલબ્ધ થાય છે.

" પરિચિત દેશ નિત્યની વિહારભૂમિનું ક્ષેત્ર અને પરિચિત શ્રાવક સમુદાયના સંસર્ગ વિનાના પ્રદેશમાં વિચરવાનું ખરેખર કઠીન હોય છે, આવા નિત્યના પરિચિત અને ભક્તના સંકીર્ણ પ્રદેશની સીમાનાં આવરણોને ભેદી શ્રી વિદ્યાવિજયજી તથા

શ્રી જયન્તવિજયજી આદિ પાંચ મુનિવરો ઉગ્રવિહાર કરી અત્રે પધાર્યા છે. એ વસ્તુમાંજ એમની કલ્યાણ ભાવના પ્રદર્શિત થાય છે.

"શ્રી **વિદ્યાવિજયજી** મહારાજની વૈરાગ્ય પ્રત્યેની અભિરુચિ તેમની તરુણાવસ્થામાંજ ઢળી હતી. એમણે અત્યંત તરુણાવસ્થામાં જ સંસાર-ત્યાગનું ભીષણ વ્રત અંગીકાર કરેલું છે અને એમની બુદ્ધિ પ્રગલ્ભતા, એમની અનુપમ વૈરાગ્યવૃત્તિ અને અદ્ભુત ધર્મભાવનાએ એમની કીર્તિની સુવાસ ચોતરફ વિસ્તરેલી છે.

"એમના આંતરિક અને બાહ્ય જીવનમાં આદર્શ સદ્ભાવના અને કલ્યાણભર્યો આદર્શવાદ ભર્યો છે. એમના જીવનનું ધ્યેય જીવદયા જગ અને જન કલ્યાણની ભાવનામાં તન્મય થયું છે. અને જગ કલ્યાણના કાર્ય માટે જીવદયાના પ્રચાર માટે જીવનમંત્ર નિર્ણિત કર્યો છે.

"એમની દૃષ્ટિ પણ એટલી વિશાળ છે કે સમાજ માટે એમને એકજ સ્વરૂપે પ્રવર્તતી પ્રેમ લાગણી હોય. 'આત્મવત્ સર્વ ભૂતેષુ'નો જીવનમંત્ર જૈન શાસનમાંથી સંપૂર્ણ સ્વરૂપે તાદૃશ્ય થાય છે. અને વિદ્યાવિજયજી મહારાજનો જીવનમંત્ર પણ એજ છે,

"શ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજે એમના અનેક આત્મબળનો વિકાસ અનુપમ રીતે સાધ્યો છે, અને આત્મબળના અધિકતર વિકાસક્રમથી માનવ શક્તિની પ્રબળતા કેટલી સઘન બને છે, એ પ્રસંગ એમના આત્મબળથીજ તાદૃશ્ય થાય છે. + + +

"આવા મહાન મુનિવર આજે કરાચીના આંગણે પધાર્યાં છે. તો એમની અદ્ભુત શક્તિનો લાભ લઈ સિંધમાં જીવદયાનો પ્રચાર વિસ્તૃત સ્વરૂપે કરવો એ પ્રત્યેક જીવદયાપ્રેમીનું કર્તવ્ય થઈ રહે છે. ધાર્મિક અને વાસ્તવિક સાધના આંદોલનના અભાવે આજે

સિંધમાં ધર્મનાં વિશુદ્ધ તત્વો પ્રાયઃ અંધકારમાં છે. ધર્મના નામે થતી જીવહિંસા પણ સિંધમાં વધારે પ્રમાણમાં છે. મહારાજશ્રીના વિહારના અનુભવે જણાયું છે કે સિંધપ્રાંતના લોકો બહુધા શ્રદ્ધાળુ અને ધર્મ અને ધર્મગુરૂ પ્રત્યે અત્યંત ભક્તિભાવ ધરાવે છે, પરંતુ ધર્મના શુદ્ધ અને વાસ્તવિક સ્વરૂપથી અજ્ઞાનપણું સર્વત્ર વિદ્યમાન છે અને એથી શાસ્ત્રીય રીતે અનેક યોજના ગ્રહણ કરી સમસ્ત સિંધમાં જીવદયાના પ્રચારકાર્યની પરમાવશ્યકતા છે.

"આદર્શ ભાવદયાથી પ્રેરાઇ શ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજ તથા પુરાતત્વવેત્તા-શાંતમૂર્તિ પ્રભાવશાળી શ્રી જયંતવિજયજી મહારાજ તથા સાધુરાજ શ્રી વિશાલવિજયજી આદિ ઠા. પાંચ અત્રે પધાર્યા છે.

જગત કલ્યાણની આદર્શ ભાવનાથી પ્રેરાઈ Live and let live [જીવો અને જીવવા દો] એ સર્વમાન્ય સિદ્ધાંતના વિસ્તૃત પ્રચારાર્થ સિંધમાં જીવદયાના બહોળા પ્રચાર અર્થે આવા મહાન મુનિવરો કરાચીના આંગણે પધાર્યા છે. એવા ઉન્નતિક્રમના ઉદયકાળ સમયે, સર્વ જીવદયા પ્રેમીઓએ આ સર્વમાન્ય સિદ્ધાંતોના વિસ્તૃત પ્રચારાર્થે, એકત્રિત થઇ સિંધમાં જીવદયાનો બહોળો પ્રચાર કરવા માટે કટિબદ્ધ થવું ઘટે.

'જૈન જ્યોતિ' તા. ૨૬ જૂન ૧૯૩૭.

પ્રકરણ ૧૯ મું
સ્થાનકવાસી સંઘ

આવીજ રીતે સ્થાનકવાસી સંઘના એક આગેવાન કચ્છી ગૃહસ્થ શેઠ લાલચંદ પાનાચંદે પણ પોતાની ભક્તિ અને પ્રેમ જે શબ્દોમાં વ્યક્ત કર્યા છે, તે તેમના શબ્દો આ છેઃ

પરમપવિત્ર પુણ્યભૂમિ મા ભારતી
સુત્તવતી અટલ યોદ્ધાઓ,
યુદ્ધવીરાંગનાઓ,
શીવાજી પ્રતાપ અને પૃથ્વીરાજ,

ઝાંસીની વીર રમણી લક્ષ્મીબાઇ,
ગાર્ગી, મૈત્રી, સુલસા ને સતી સીતા.

ઉતારતી અવની પર જુગ જુગનાં
અંધારા ભેદવા જ્યોતિસમા
યોગીરાજ બુદ્ધ શંકરાચાર્ય,
અને ભગવાન મહાવીરને.
માતા, આજે એ વીરો ગયા છે,
એનાં તપ ને તાજ ભૂલાયાં છે.

મહાવીર દેહી હતા તે સમયે
જગત ઉન્નતિના શિખરે વીરાજતું હતું,
અહિંસાનો ધ્વજ ચારે દિશ ફરકતો હતો,
વાતાવરણ નિર્ભય હતું,
પ્રાણી માત્ર સુખી હતાં.
મા ! ઉદય પછી અસ્ત જ હોય ને !

સૂર્ય ધીમે ધીમે નીચે ઉતરતો ગયો,
સંધ્યા આવી ને રહી
પ્રકૃતિએ જગત પર કાળી ચાદર પાથરી,
જગત કર્મહીન બનીને ઘોર નિંદ્રામાં સૂતું.

મહાવીરના ભક્તોમાં શિથિલતા આવી
મહાવીરનો માર્ગ તેમને કપરો લાગ્યો.
સુખનાં સાધનો શોધાયાં.
ત્યાગ ઓસરતો ચાલ્યો.
જગ કલ્યાણની ભાવના ઝાંખી થઇ.

વીરના સંદેશ ને આદેશ વિસરાયાં,
રિપુ પર વિજય મેળવવાનાં
દિવ્ય શસ્ત્રો પર કાટ ચડવા લાગ્યો,
પછી તો મધ્યરાત્રિ થઈ,
તિમિર વધુ ને વધુ ઘેરૂં બન્યું.

ધર્મ-કર્મ ક્રમાને ભૂલાયા.
સત્ય અને અહિંસાના અર્થ અવળા લેવાયા.
અહ્લાદન ! રાત્રિના આ અંધારું ગાઢના

પ્રકરણ ૧૯ મું
સ્થાનકવાસી સંઘ

કંઇક તારલાઓ ચમકીને ચાલ્યા ગયા,
પણ આ ! રાત્રિ યે કયા અમરત્વ લઈને આવી છે ?

પરોઢનો સમય થયો:—
ચંદ્ર નહિ, સૂર્ય પણ નહિં,
આંધળી બની ગયેલી જગતની આંખને
આજે તેજ જોઇતા હતાં.
સુપ્ત થઈ ગયેલા આશાસોને જગાડનાર,
ઢંઢોળનાર કોઇ વીરાની જરૂર હતી.

એના પુન્ય—પ્રતાપે એ વીર એને મળ્યો,
તે મહાપુરૂષે લોકોને જાગ્રત કર્યાં.
જગતે એ વીર પુરૂષનાં દર્શન કર્યાં.
જો કે તેનામાથી યૌવન ઓસરી ગયું છે-
તો પણ જુવાનને શરમાવે તેવી
એનામાં અમર યૌવનની તેજસ્વિતા છે, ચમકાર છે.

પ્રકરણ ૧૯ મું
સ્થાનકવાસી સંઘ

મહાન પયંગબરોને પણ જગત
પોતાના નિયમ પ્રમાણે શંકાશીલ દષ્ટિએ જૂએ છે.
પરંતુ જેને અહોનિશ કર્તવ્યમાંજ મગ્ન રહેવું હોય
તેને જગતના માન અપમાનની શી પરવા ?
જગત બારીક નિરીક્ષણ કરે—વિચારે. કારણ—

વર્ષોથી વિસરાયેલા ત્યાગમાર્ગને સાફ કરતો,
ભૂલા પડેલા જગતને માર્ગ દાખવતો,
એ મહાપુરૂષ આગળ વધી રહ્યો છે.
અહિંસા અને સત્યની પરાકાષ્ટાએ પહોંચેલા
એ દિવ્ય પુરૂષને ડગલે ડગલે
૨૫૦૦ વર્ષ પૂર્વના ચમકારની ઝાંખી થાય છે.

જે માર્ગે આ દિવ્ય પુરૂષ જઇ રહ્યો છે,
તે માર્ગ વીર ભગવાન મહાવીરનો છે.
પ્રાણી માત્ર પ્રત્યે પ્રેમથી પેખતો.
કર્મયોગના ધોરી માર્ગે વિચરતો
એ પવિત્ર પુરૂષ કોણ હશે ?
જેને ખીતાબ યે નથી.

આગળ પાછળ પૂંછડાનો ભાર પણ નથી,
પદવીની અભિલાષા નથી.
એવો એ નરપુંગવ 'વિદ્યાવિજય'
જે જીવનના પથે પ્રકાશ પાથરે છે
એ પ્રેમળ જ્યોતિનાં તેજ અમર રહો !

'જૈન જ્યોતિ' તા ૯ ઓકટોબર ૧૯૩૭

મારા જેવા એક અદના ભિક્ષુકને માટે ઉપરના બન્ને સ્થાનકવાસી મહાનુભાવોના શબ્દો ખરેખર વધારે પડતા છે મારા જેવા એક નાચીજ સાધુને-ભિક્ષુકને આટલી ઉંચી દૃષ્ટિએ જોવો, એ સિવાય કે એ મહાનુભાવોના હૃદયની વિશાળતા, બીજુ શુ કહી શકાય ?

પ્રકરણ ૧૯ મું
સ્થાનકવાસી સંઘ

શેઠ લાલચંદભાઈએ ન કેવળ આમ શબ્દો દ્વારાજ, પરન્તુ શેઠ લાલચંદભાઈના આખા યે કુટુંબે અત્યાર સુધી અમારા પ્રત્યે ભક્તિભાવ બતાવવામા જે સક્રિય ભાગ લીધો છે, એ તો ઘણોજ કહેવાય. તેમનાં વયોવૃદ્ધા ધર્મપત્ની માણેકબ્હેન ભાગ્યેજ કોઈ દિવસ હશે કે વ્યાખ્યાનમા તો શું, બપોરે પણ સાધુઓને વંદન અને જ્ઞાનચર્ચા માટે મહિલા સમાજની બીજી કાર્યકર્તા બ્હેનોને કે પોતાની દીકરીઓને લઈને નહિં આવ્યા હોય ! એટલુંજ નહિ પરન્તુ, અમે મંદિરમાર્ગી સાધુ અને મંદિરમાર્ગીના ઉપાશ્રયમા ઉતરેલા હોવા છતાં, વંદન કરવા આવનારા અતિથિઓને દિવસના દિવસો અને કોઈ કોઈને તો મહિનાઓ સુધી પોતાને ત્યા ગણીને તેમજ સ્વામિભાઈઓની ભક્તિનો પણ અપૂર્વ લાભ લીધો છે

આ રીતે શેઠ ભગવાનલાલ ખુશાલદાસના આખા કુટુંબે પણ ઘણી ભક્તિ બતાવી છે. તેમા તેમના માતુશ્રી મણિબા, એ તો ખરેખર 'બા' જ છે. એમની શ્રદ્ધાળુતા, એમની ભક્તિ, એમની મીઠી વાણી, એમનું શુદ્ધ હૃદય કોઈના ઉપર પણ અસર કર્યા વગર નથી રહેતું. 'બા' શેઠ ભગવાનલાલના હોવા છતા, તેઓ આખી કોમના જાણે 'બા' છે

ઉપરની બાબતો ઉપરથી મેં સમજાવ્યું [illegible] કે [illegible] સ્થાનકવાસી સંઘ કેટલી ભક્તિ [illegible], અને [illegible]

વહિવટ

સ્થાનકવાસી સંઘનો વહિવટ બંધારણ પૂર્વકની મેનેજીંગ કમીટી અને જનરલ કમીટી દ્વારા ચાલે છે લવાજમની આવક અને બીજી પ્રસંગોચિત મદદોથી એમની સંસ્થાઓ ચલાવવામાં આવે છે સંઘમાં શ્રીમન્તો સારા છે. એટલે આવક સારી થાય, એ સ્વાભાવિક છે. અત્યારે જે કમીટી છે, એના પ્રમુખ શેઠ છગનલાલ લાલચંદ હતા. તેમનો સ્વર્ગવાસ થતાં તેમની જગ્યાએ ભાઇ **ખીમ**ચંદ માણેકચંદ શાહ ચૂંટાયા છે. **ખીમ**ચંદ શાહ કરાચી મ્યુનીસીપાલીટીના કોરપોરેટર છે અને સારી લાગવગ ધરાવે છે. સેક્રેટરી ભાઇ **ખીમ**ચંદ વોરા છે, કે જેમનો પરિચય આપી ચૂક્યો છું.

કુસંપ

આવા વ્યવસ્થિત, શ્રીમન્ત અને ધર્મશીલ સંઘમાં કોઇ કમનસીબે કુસંપ પેસી ગયો છે, એ ખરેખર દુઃખનો વિષય છે. સ્થાનકવાસી સંઘના આ કલેશના મૂળ કારણનો કોઇ અભ્યાસ કરે તો તેને સ્પષ્ટ જણાય કે 'હાલાઇ' અને 'ઝાલાવાડી' તરીકેના અભિમાનમાંથી ઉત્પન્ન થએલી સત્તાની ભાવના સિવાય બીજું કંઇ જ નથી. ખરી રીતે સ્થાનકવાસી સંઘની પાસે એવી મોટી કોઇ મિલ્કત-મૂડી નથી, એવી મોટી કોઇ સંસ્થાઓ નથી કે જેની સત્તા ભોગવવામાં કંઇ મહત્ત્વ હોઇ શકે. સાધારણ એક ઉપાશ્રય, પાઠશાળા અને કન્યાશાળા આ માત્ર મિલ્કત. એવા અનેક નોકર-ચાકરો યે નથી, કે જેના ઉપર આધિપત્ય ભોગવવામાં રસ પડે. નોકરમા પાઠશાળાઓને ભણાવનાર એક બે શિક્ષક-શિક્ષિકાઓ અને ઉપાશ્રયનું ઝાડુ કાઢનાર એકાદ ભૈયો. છતાં આવો કલેશ અને તે પણ શિક્ષિત અને સમજદારોની વચ્ચમા કલેશ, એ સિવાય કે હાલાઇ-ઝાલાવાડી તરીકેના ખોટા મમત્વ સિવાય બીજું શું કહી શકાય? કહેવાય છે કે આ કલેશની ઉત્પત્તિ શ્રીમાન્ શામીલાલજીના સમયમાં થઇ હતી. પરન્તુ સાધુઓના નિમિત્તે ગૃહસ્થોએ આપસમાં કલેશ કરવો, એ શોભાદાયક ન કહી શકાય. સાધુઓ તો બે ચાર મહિનાના મહેમાન, જ્યારે ગૃહસ્થોએ તો કાયમ ભેગા રહેવાનું.

રાગદ્વેષની વૃત્તિઓ જેમ જેમ વધે છે, તેમ તેમ તેમાંથી અનેક અનર્થો ઉભા થાય છે. અને ગમે તેવો ગુણવાન માણસ પણ

પ્રકરણ ૧૯ મું
સ્થાનકવાસી સંઘ

વ્યવસ્થાપક સમિતિ શ્રી. શ્વે. સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ–કરાચી.

અનીતિના છેલ્લે પાટલે બેસે છે. દુરાગ્રહ, વૈરવૃત્તિને ઉભી કરે છે, સદ્હ્દને કાળું બનાવે છે અને ધર્મના કાર્યોમાં પણ વિઘ્ન નખાવવાની દુર્વૃત્તિ ઉભી કરાવે છે. આવું જ આ કલેશમાંથી ધીરે ધીરે ઉત્પન્ન થઇ રહ્યું છે.

અહિંના કલેશના પરિણામે જે પાર્ટીઓ પડી છે, તે ખુલ્લં ખુલ્લા 'હાલાઇ' અને 'ઝાલાવાડી' ની છે. થોડાક કચ્છી ભાઇઓ 'હાલાઇ' મા ભળેલા છે તો થોડાક ભાવસાર ભાઇઓ 'ઝાલાવાડી' માં છે. પણ પાર્ટી બે સ્પષ્ટ દેખાય છે આ કલેશના લીધે ઘણું નુકસાન થઇ રહ્યું છે જે સંસ્થાઓ સંયુક્ત શક્તિથી ચાલી રહી છે, એવી સસ્થાઓમા પણ હુસાતુસી પેઠી છે અને કદાચ ધીરે ધીરે એ સસ્થાઓની હયાતી પણ ભયમા આવી પડે

પ્રયત્નો

આ કલેશથી અંગત કોઇને નુકસાન થતુ હોય એવું નથી દેખાતું, જે કઇ નુકસાન થાય છે, તે ધાર્મિક કાર્યોમા જ અને સામાજિક સંસ્થાઓમાજ. આ કલેશને મટાડવા માટે, અમે કરાચી આવ્યા ત્યારથી બરાબર પ્રયત્ન થતો રહ્યો છે. બન્ને પક્ષના આગેવાનોનો અમારી પ્રત્યે ભક્તિભાવ કેટલો બંધા છે? એ તો હુ ઉપર બતાવી ચૂકયો છું અને તેજ કારણે ઘણા ભાઇઓના આગ્રહથી કોઇ કોઇ તટસ્થ ગૃહસ્થોને વચમા રાખી સમાધાનીનો પ્રયત્ન કરવામા આવ્યો પરન્તુ હજુ તેનો કાળ પાકયો નહિ હોય કે ગમે તે કારણે સમાધાન નથી થઇ શકયું, એ દુ:ખનો વિષય છે. છેલ્લામા છેલ્લો પ્રયત્ન હમણાં ભગવાન મહાવીર સ્વામીની જયન્તીના પ્રસગે પણ કરવામા આવ્યો. કારણ કે સમાધાન થવામા આડખીલીરૂપ જે કેસ કોર્ટમાં અહિંના એક પત્રકાર ઉપર ચાલતો હતો, તે પત્રકારે દિલગીરી જાહેર કરવાથી કેસનુ સમાધાન થઇ ગયું હતુ. મંદિરમાર્ગી સંઘના પ્રમુખ શેઠ છોટાલાલ ખેતશી, કે જેઓ સ્થાનકવાસી સમ્પ્રદાયના નથી, તેમજ એમની આત્મીયતા અને એમની તટસ્થવૃત્તિ માટે કરાચીની બધી કોમોને માન છે, તેઓનો સાથ પણ લેવામા આવ્યા. પરન્તુ આ પ્રયત્નમા પણ સફળતા મળી નથી.

એટલે હજી સમાધાનના માટે, જૈન ધર્મના નિયમ [illegible] પરસ્પર સમન્વય નહિં થયો હોય, ત્યાં સુધી [illegible]

સંસારમાં બનતા આવા પ્રસંગોનો જ્યારે બહુ ઉંડો અભ્યાસ કરીએ છીએ ત્યારે આપણને સમજાય છે કે

મનુષ્ય-સ્વભાવ. આવી બાબતોમા કે બીજી દરેક બાબતમા મનુષ્ય સ્વભાવની વિચિત્રતા કામ કરી રહેલી હોય છે. સમાજનો મોટો ભાગ બહુ સરળ, સજ્જન અને શાંતિપ્રિય હોય છે; પરન્તુ દરેક સમાજમાં કોઇ કોઇ વ્યકિત એવી હોય છે કે જેઓ કઇને કંઇ બખેડા કરવામાજ ખુશી હોય છે. અને તેવાઓના લીધે આખી સમાજને સડોવાવાવુ પડે છે, તેમ બદનામ થવુ પડે છે. મારું અનુમાન જો ખોટુ ન હોય તો મને તો લાગે છે કે સ્થાનકવાસી ભાઇઓના આ કુસંપમાં પણ આવીજ કોઇ વ્યકિતઓનો દોરીસંચાર કદાચ કામ કરી રહ્યો હશે પરન્તુ એના લીધે આવો એક શાણો સંઘ નિંદાય અને ધર્મની પ્રવૃત્તિથી વંચિત રહે એ ખરેખર દુઃખનો વિષય કહેવાય.

પ્રકરણ ૧૯ મું
સ્થાનકવાસી સંઘ

બીજુ કારણ એક બીજા પ્રત્યેનો ભય અને અવિશ્વાસનું પણ હોઇ શકે છે. ઘણી વખત માણસોને ચોક્કસ માણસો પ્રત્યે અવિશ્વાસ બેસી જાય છે. અને તેમાંથી ભય ઉત્પન્ન થાય છે. ફલાણો માણસ સીધું ઉતરવા દેજ નહિ અથવા ફલાણો માણસ અમને ફસાવશે, આવી લાગણીઓ ઉત્પન્ન થાય છે. એટલે સમાધાનની ભાવના હોવા છતાં પણ અવિશ્વાસ અને ભયથી તેનાથી દૂર રહેવાનું લોકો કરે છે.

. મને તો લાગે છે કે જો સ્થાનકવાસી ભાઇઓનો આ કલેશ જલ્દી ન મટે તો જે સ્થાનકવાસી સંઘે પોતાના ત્યાગી સાધુઓને સિંધમાં લાવવાનો **યશ** પ્રાપ્ત કર્યો છે, તેજ સ્થાનકવાસી સંઘ સ્થાનકવાસી સાધુના સિંધમા આવવા માટેનાં તાળાં દેવાનો **અપયશ** પણ કદાચ માથે વ્હોરી લેશે ? કારણ કે જે સમાજમાં સંપ ન હોય અને જ્યાં એક બીજાની સ્હામે આખો લડતી હોય અને જ્યાં ગુરૂઓનું માન ન જળવાતું હોય, ત્યાં ભયંકર કષ્ટો ઉઠાવીને કોણ આવવાનું સાહસ કરે ? સાધુઓને ઉપદેશ આપવાના કયા ક્ષેત્રો ઓછાં છે ?

શાણાઓને વધુ શું સમજાવાય? બન્ને પક્ષના આગેવાનોના મારા પ્રત્યેના ભકિતભાવેજ મને આટલું પણ લખવાની પ્રેરણા કરી છે. સંપ કરીને શાસનને શોભાવે એજ અભિલાષા ! !

卐

શ્રી કરાચી જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક સંઘની વ્યવસ્થાપક સમિતિ

બેઠેલા—શ્રી મનજીભાઇ જીવરાજ, શેઠ કે. જે. પાનાચંદ, શેઠ છોટાલાલ ખેતસી (પ્રમુખ), શેઠ મોહનલાલ કાળીદાસ, શેઠ ગાગજીભાઇ તેજપાળ

ઉભેલા—શ્રી પાનાચંદ કેશવજી, શ્રી મોહનલાલ વાઘજી, શ્રી મણીલાલ લહેરાભાઇ (સેક્રેટરી), શ્રી મોહનલાલ કાળીદાસ (શાપુરવાળા) શ્રી માણેકચંદ ગાંધી, શ્રી શાંતિલાલ (કાળા ગલાવાળા).

પ્રકરણ ૨૦ મું

મૂર્તિપૂજક સંઘ

સ્થિતિ અને સાધન

કરાચીમાં જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજકોની લગભગ પંદરસો માણસોની વસ્તી કહી શકાય. પાંત્રીસેક વર્ષ ઉપર બનેલું રણછોડલાઇનમાં વોરા પીરની પાસે મધ્યમ સ્થિતિનું એક સુંદર મંદિર છે. જેમાં પાર્શ્વનાથ ભગવાન મૂલનાયક છે. મંદિરની એક તરફ એક મ્હોટા વિશાળ કમ્પાઉંડમાં બે ત્રણ ન્હાની કોટડીઓ સાથે મોટો અને ખુલ્લો વ્યાખ્યાન હોલ છે. મંદિરની બીજી બાજુએ સારી સગવડતાવાળો એક ઉપાશ્રય છે. તે નીચે પાઠશાળા અને કન્યાશાળા ચાલે છે. ઉપાશ્રય અને વ્યાખ્યાન હોલની સાથેજ સડક ઉપર કેટલીક દુકાનો છે કે જેના ભાડાની આવક સારી થાય છે.

એક પ્રકરણમાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ, લગભગ સો વર્ષથી આવેલા જૈનોએ ધીરે ધીરે પોતાની આ સંપત્તિ બનાવી છે.

કરાચી એવું સ્થાન નથી કે જ્યાં યાત્રાળુઓ આવતા હોય અને સંઘને આવક થતી હોય. સાધારણ રીતે દુકાનોનાં ભાડાં, પજુસણ વિગેરે તહેવારોમાં થતી બોલી અને ભંડાર—એ આવકના સાધનો છે. જુદા જુદા ખર્ચને પહોંચી વળવા આ સાધનો કાફી છે,

વહીવટ

એક સમય હતો કે જ્યારે અહિંનો સંઘ બહુ ન્હાની સંખ્યામાં હતો તે વખતે સંઘનો વહીવટ કાળા ગલાવાળા શેઠ પ્રાગજીભાઇ ખેતાવાળા, શેઠ વસ્તાભાઇ પંચાણ અને મારવાડી ગૃહસ્થ શેઠ ભગવાનદાસજી વિગેરે ચાર પાંચ ગૃહસ્થો કરતા હતા. સમય પલટાયો. નવયુવકોમાં જાગૃતિ આવી. જુની પ્રથાનો વિરોધ થયો અને તેમ થતાં તા. ૫મી માર્ચ ૧૯૨૨ ના રોજ સંઘના અગ્યાર ગૃહસ્થોની કામ ચલાઉ વ્યવસ્થાપક કમીટી સંઘે મુકરર કરી અને તે દિવસથી સંઘની મિટીંગોની નોંધો વિગેરે રાખવાનું શરુ થયું.

તે પછી તા. ૨૪-૬-૨૬ના રોજ સંઘે એક ઠરાવ કરીને કામ વાર મેનેજિંગ વ્યવસ્થાપક મંડળ. જેમાં ૨ કચ્છી, ૧ મારવાડી, ૧ ગુજરાતી, ૫ હાલારી અને ૧ ઝાલાવાડી—એમ ૧૫ ગૃહસ્થો છે,

પ્રકરણ ૨૦ મું
મૂર્તિપૂજક સંઘ

એવુ ઠરાવ્યું. તે પછી તા ૧૫-૭-૨૩ના દિવસે વ્યવસ્થાપક કમી-ટીએ ધારા ધોરણો મંજૂર કર્યાં અને તા ૨૯-૭-૨૩ના રોજ આખા સંઘે મળીને એ ધારા ધોરણોને બહાલી આપી. આ પ્રમાણે પદ્ધતિસરના નિયમ પૂર્વક સંઘનો બધો વહિવટ વ્યવસ્થાપક કમીટી અને જનરલ કમીટી, જેમાં આખા સંઘનો સમાવેશ થાય છે, દ્વારા ચાલે છે. અત્યારે જે 'વ્યવસ્થાપક કમીટી' સંઘનો વહિવટ કરી રહી છે, તેના સભ્યો આ છેઃ

શેઠ છોટાલાલ ખેતસી	ઝાલાવાડી	પ્રમુખ
શ્રી. મણીલાલ લહેરાભાઇ મહેતા	ઝાલાવાડી	સેક્રેટરી
શેઠ ખીમચંદ જે. પાનાચંદ	ઝાલાવાડી	મેમ્બર
શેઠ ખેતશીભાઇ કાળા ગલા	ઝાલાવાડી	”
,, મોહનલાલ કાળીદાસ માળીયાવાળા	હાલાઇ	”
,, મોહનલાલ વાઘજી	હાલાઇ	”
,, માણેકચંદ નાનજી ગાંધી	હાલાઇ	”
,, મોહનલાલ કાળીદાસ શાહપુરવાળા	હાલાઇ	”
,, ગાંગજીભાઇ તેજપાળ	કચ્છી	”
,, પાનાચંદ કેશવજી	કચ્છી	”
,, ચુનીલાલ ભૂલાભાઇ	ગુજરાતી	”
,, મૂલજીભાઇ જીવરાજ માંગલોરવાળા		”

એ પ્રમાણે વર્તમાનમાં ૧૨ ગૃહસ્થોની કમીટી 'વ્યવસ્થાપક મંડળ' તરીકે કામ કરે છે. આ કમીટી છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષોથી કામ કરી રહી છે, એટલે મધ્યમ વર્ગ તેની નવી ચૂંટણી કરવા માટે ઉહાપોહ કરી રહ્યો છે.

સ્થાનકવાસી સંઘની માફક, મૂર્તિપૂજક સંઘમાં પણ ધાર્મિક દ્રષ્ટિએ બધા એક હોવા છતાં હાલાઇ અને ઝાલાવાડી તરીકે અંદરથી મતભેદ અવશ્ય દેખાય છે. છતા જરુરી કાર્યો પ્રસંગે નમતું મૂકી ચલાવી લેવામાં આવે છે. એટલે ઘણી વખત '**लाठी उसकी भैंस**' બની જાય, એ સ્વાભાવિક છે.

શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક પાઠશાળાની વ્યવસ્થાપક કમીટી

બેઠેલા—શ્રી મગનલાલ, શ્રી નરભેરામ, શેઠ માણેકચંદ ગાંધી, શેઠ ગાગજીભાઇ (પ્રમુખ), શ્રી જસરાજભાઇ શ્રી ફુલચંદભાઇ.

ઉભેલા—શ્રી પ્રતાપચંદ, શ્રી કેશવલાલ (સેક્રે૦), શ્રી અમૃતલાલ (સેક્રે૦), શ્રી ફુલચંદભાઇ (વાસણવાળા), શ્રી શાન્તિલાલ.

શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક સંઘમાં એવી કોઇ સંસ્થા નથી કે જેના સંબન્ધમાં ખાસ ઉલ્લેખ કરી શકાય. જે કોઇ

સંસ્થાઓ

સંસ્થા છે, તે ધાર્મિક 'પાઠશાળા' અને 'કન્યાશાળા' છે. જો કે આ **પાઠશાળાઓ** સંઘની જ હોવા છતાં, તેના વહીવટ માટે જુદી રકમ અને જુદી કમીટી મુકરર છે. સારી સખ્યામા બાળકો અને બાળાઓ અભ્યાસ કરે છે. તેની સાથે મોટી ઉમરની બ્હેનો માટે પણ એક વર્ગ ચાલે છે. જે 'શ્રાવિકા શાળા' તરીકે ઓળખાય છે. બ્હેનોનો અભ્યાસ **પ્રકરણો** સુધી સારો પહોંચ્યો છે અને બ્હેનો અભ્યાસમાં ઉત્સાહ પણ સારો રાખે છે. આ નિમિત્તે ૫-૫૦ બ્હેનો નિયમિત બપોરનો સમય ઉપાશ્રયમાં ગાળે છે. સામાયિક કરે છે અને સાથે સાથે અભ્યાસ પણ કરે છે.

કરાચી, ગુજરાત કાઠીયાવાડથી દૂર અને એક તરફ પડી ગએલું હોવાથી, તેમજ આવનારને અહિ ખર્ચ પણ વધુ થતું હોવાથી કોઇ સારો ધાર્મિક શિક્ષક અહિ આવવાનુ સાહસ કરતો નથી. અને કરે છે તો ખર્ચ અથવા એવાં કારણોથી ટકી શકતો નથી. અને સારા અનુભવી યોગ્ય શિક્ષકના અભાવે આ સસ્થાની જોઇએ તેવી પ્રગતિ પણ થતી નથી. છતા છેલ્લા પચ્ચીસ વર્ષથી આ સસ્થા ચાલી રહી છે, અનેક બાળક બાળાઓમા કંઇ ને કંઇ ધાર્મિક જ્ઞાન પ્રચાર કરે છે અને ધાર્મિક સંસ્કારો નંખાય છે, એ ખુશી થવા જેવું છે હવે તો એજ્યુકેશન બોર્ડ-મુંબઇની પરીક્ષાઓ પણ અપાવવામાં આવે છે

સંસ્થાનો વહીવટ કરનારી કમીટીમા એક બે એવા ગૃહસ્થોની જરૂર છે કે જેઓ વ્યાવહારિક કુશળતા રાખવા સાથે ધાર્મિક શિક્ષણમા પણ સારા શિક્ષિત હોય. ઘણી વખત જોવાયું છે કે ધાર્મિક જ્ઞાનના સારા અનુભવી શિક્ષકની સાથે ધાર્મિક જ્ઞાનના બિન અનુભવી સંચાલકનો મેળ ખાતો નથી અને તેના લીધે કેટલીક વખતે શિક્ષકોના દિલ ઉંચક બની જાય છે. પરિણામે તે સારી [illegible] ત્યાગનો વિચાર કરે છે. આવું બન્યું પણ છે. આ વસ્તુ ઉપર પણ આ સસ્થાની કમીટીએ ધ્યાન આપવું જરૂરી છે. [illegible]

ધરાવનાર ભાઇ ખુશાલભાઇ વસ્તાચંદ છે. તેઓ વયોવૃદ્ધ છે, સારા અનુભવી છે, ઉપરાન્ત જૈન તત્વજ્ઞાનના સારામાં સારા અભ્યાસી છે. આ ધાર્મિક સંસ્થાઓની દેખરેખનુ કામ જો તેઓ હાથમા લે તો સંસ્થાઓને સારો લાભ થાય, એવું અમારું માનવુ છે.

ધાર્મિક મનોવૃત્તિ

અત્યારના જડવાદના જમાનામાં પણ જૈન ધર્મના અનુયાયિઓમાં ધાર્મિક ભાવના હજુ પણ જોવાય છે. અને તેમાં યે શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક સંઘમા ધાર્મિક કાર્યો નિમિત્તે ખર્ચ કરવાનું ક્ષેત્ર ઘણુ વિશાળ હોવા છતાં, તેને ઉત્સાહથી પહોંચી વળે છે. ગુજરાત, કાઠિયાવાડ, મારવાડ, મેવાડ, આદિ દેશો, કે જ્યાં સાધુઓ અને સાધ્વીઓ વિચરતાં જ રહે છે, ત્યાં વખતો વખત વરઘોડા, ઉજમણાં, ઉપધાન, અઠ્ઠાઇ મહોત્સવ, શાન્તિસ્નાત્ર, પહાડોની રચના, સંઘો, સ્વામીવાત્સલ્યો અને પ્રતિષ્ઠાઓ વિગેરે કાર્યો થતાજ રહે છે. આ સિવાય ઉપરના દેશોમાં લગભગ પ્રત્યેક ગામમાં ન્હાની મ્હોટી ક્રિયાઓ નિયમિત પ્રતિવર્ષને માટે બંધાએલી હોય છે. અમુક ગૃહસ્થ તરફથી ઓળી થાય, અમુક ગૃહસ્થ તરફથી અમુક સમયે સ્વામીવાત્સલ્ય થાય, અમુક ગૃહસ્થ તરફથી અઠ્ઠમનાં કે અઠ્ઠાઇનાં પારણાં થાય પ્રતિવર્ષ કલ્પસૂત્રનો કે ચૈત્યપરિપાટીનો વરઘોડો તો નિકળવોજ જોઇએ. અને દેરાસરની વર્ષગાંઠના દિવસે પૂજા, રોશની, સ્વામીવાત્સલ્ય એવું તો થવું જ જોઇએ આમ આખા વર્ષની અમુક અમુક સમયની ધાર્મિક ક્રિયાઓ કોઇ કોઇ વ્યક્તિ તરફથી અથવા સંઘ તરફથી બંધાએલીજ હોય છે, એટલુંજ નહિ પરન્તુ, ઘણી ક્રિયાઓના ખર્ચ નિમિત્તે અમુક અમુક ગૃહસ્થો તરફથી રકમો મૂકાએલીજ હોય છે, એટલે તેના વ્યાજમાંથી તે તે દિવસે તે તે ધાર્મિક કાર્યો થયાજ કરે.

આ ઉપરન્ત કોઇએ કંઇ તપસ્યા કરી હોય તો તેના નિમિત્તે ઉજમણુ અને બીજા ઉત્સવો માટે દૂરથી પણ મુનિરાજોને વિનતિ કરીને લાવે અને સારા ઉત્સાહપૂર્વક તે તે ઉત્સવો ઉજવે.

પ્રકરણ ૨૦ મું
મૂર્તિપૂજક સંઘ

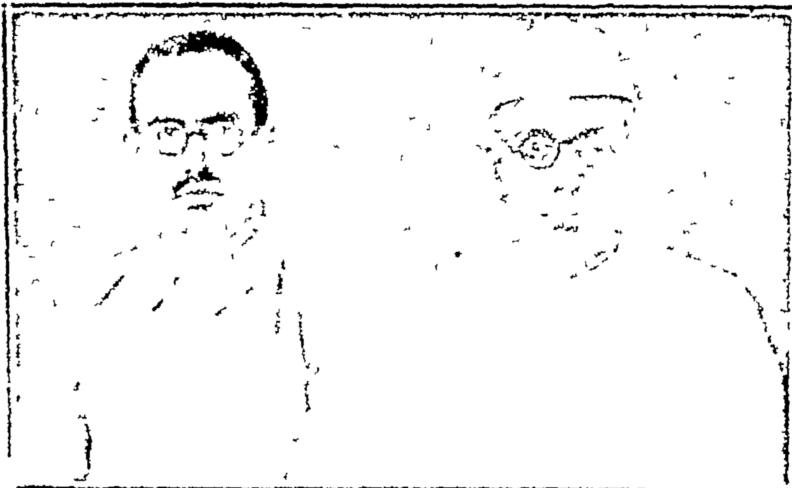
કરાચીના મૂર્તિપૂજક સંઘમાં પ્રતિવર્ષ માટે આવો કોઇપણ દિવસ મુકરર થયો હોય, એવું દેખાતુ નથી. નથી કોઇ વ્યક્તિ તરફથી અથવા નથી સંઘ તરફથી. બેશક કોઇ બે ચાર આગેવાનો

વિહારમાં વ્યવસ્થા જાળવનાર સેવાભાવી

શ્રી મણિલાલ મહેતા, શ્રી જટાશંકર પોપટલાલ, શ્રી નરભેરામ ભાઈ

કરાચીના બે પંડિતો

[illegible] વિદ્વાન
પં. ધર્મેન્દ્ર [illegible]

જૈન પંડિત
શ્રી ખુશાલભાઈ [illegible]

તૈયાર થઇ, ફરી, મહેનત કરી ટીપ કરીને કોઇ કાર્ય કરવા ધારે તો થઇ પણ જાય પરન્તુ કોઇ પણ ધાર્મિક કાર્ય સ્વતંત્ર રીતે કોઇ પોતાના તરફથી કરે, એવી વૃત્તિ બહુ ઓછી જોવાય છે. એટલું જ નહિં પરન્તુ સાધુઓને વંદન આદિ નિમિત્તે આવનારા મેમાનોનો ' અતિથિ સત્કાર ' કરવાની ગૃહસ્થધર્મોચિત વૃત્તિ, જે કાઠિયાવાડમા દેખાય છે, તે વૃત્તિ, જોકે તેના તેજ કાઠિયાવાડી હોવા છતાં પણ, અહિ બહુજ ઓછી જોવાય છે.

આવી વૃત્તિઓ કેળવાઇ જવામા અથવા આવો રિવાજ પડવામાં કેટલાક લોકો **ભૂમિનો પ્રભાવ** બતાવે છે, પરન્તુ અમને તો મુખ્ય આ કારણો જણાય છે:

એક તો અત્યાર સુધી અહિંના લોકોની દાનવૃત્તિ કેળવાય, એવા ઉપદેશક **મુનિરાજોના** સમાગમનોજ અભાવ રહ્યો છે, બીજુ, 'કરાચીમા જૈનોનું સ્થાન ' એ પ્રકરણમા કહેવામા આવ્યું છે તેમ, અહિના જૈનોમા ' ગર્ભશ્રીમતાઇ ' બહુ ઓછી છે. એટલે કે જુના વખતથી ચાલી આવતી હોય, એવી શ્રીમતાઇ ઓછી દેખાય છે ત્રીજું કારણ એ પણ છે કે અહિનો વ્યાપાર જ એવો છે કે જેમાથી દિલની દિલાવરતા બહુ ઓછી કેળવાય. ચોથુ કારણ **પ્રાન્તીય ભેદમા** ઓતપ્રોત થઇ જવાના કારણથી, એક બીજા પ્રત્યેના આક્ષેપોનો–ટકોરાઓનો ભય પણ કંઇક પેસી ગયો છે. ' હું બે પૈસા ખર્ચ કરીશ, તો બીજાઓ આક્ષેપ કરશે અથવા મારા કાર્યમા કેમ અપયશ મળે, એવો બીજાઓ તરફથી પ્રયત્નો કરવામાં આવશે તો ? ' આવો ભય પણ પેશી ગયો છે. આ સિવાય સ્વભાવવિચિત્રતાનુ પણ કંઇક કારણ હોય એટલે કે ' ટીપ થશે તો મારે બે પૈસા ભરવા પડશે' એવા કારણે ટીપ ન થવા દેવાના પ્રયત્ન કરનારા પણ કદાચ કોઇ હોય. પરન્તુ સ્વભાવવિચિત્રતા એ તો સંસારભરમા હોય છે. એક સરખા સ્વભાવી માણસો બધા હોઇ શકેજ નહિ. એટલે ઉપરના બધા કારણો પૈકી અમને તો એવા પ્રકારના **ઉપદેશના અભાવનું** જ મોટું કારણ જણાય છે. જેનું પ્રમાણ એ છે કે અમારી [illegible] દરમીયાન જ્યારે જ્યારે જે જે કંઇ ઉપદેશ આપવામા આવ્યો, ત્યારે ત્યારે અહિના નાના મોટા તમામ ગૃહસ્થોએ [illegible] લીધો છે, અને પછી કાર્યો તો એકેક એકેક વ્યક્તિએ [illegible].

પ્રકરણ ૨૦ મું
મૂર્તિપૂજક સંઘ

સારી રકમો ખરચીને કર્યાં છે, અને બધાઓએ સાથ આપી તે તે કાર્યોને શોભાવ્યાં છે.

સૌનો સહકાર

આજે આખા જગતમાં ન્હાના મ્હોટાઓની વચમાં વૈમનસ્યની દીવાલો ઉભી થએલી જોવાય છે, પરન્તુ એ તો સાદી સમજની વાત છે કે બન્નેમાં જેટલો સહકાર વધારે રહેશે, તેટલાજ ધર્મ, સમાજ કે રાષ્ટ્રનાં કાર્યો વધારે સાધી શકાશે. જરુર છે માત્ર બન્નેને સમજવાની બન્નેનાં માનસો જુદાં જુદા હોવા છતાં સમય ઉપર બન્નેની જરુર પડે છે. એટલા માટે 'યુવક માનસ'ને હાથમાં રાખવા જે જે કરવુ ઘટે, તે તે મ્હોટાઓએ કરવું જરુરતુ છે. મ્હોટાઓ પોતાના મોટપણનો જો ખ્યાલ રાખે અને થોડુક દિલ ઉદાર રાખે તો ન્હાના પ્રાણ પાથરવા પણ કેટલાક તૈયાર થાય તેવા હોય છે. આગેવાનોની આગેવાની સમુદાયથી શોભી શકે છે. 'મોરની શોભા પીછાંથી છે,' એ કહેવતમાં રહસ્ય જરુર છે.

પ્રકરણ ૨૦ મું
મૂર્તિપૂજક સંઘ

મધ્યમ કે જેને ન્હાનો વર્ગ કહેવામા આવે છે, તેમણે પણ પોતાનું કર્તવ્ય સમજવાની જરુર છે. આર્થિક પ્રસંગો જ્યારે જ્યારે ઉપસ્થિત થાય છે, ત્યારે ત્યારે એ મ્હોટાઓનો–શ્રીમન્તોનો સાથ લેવોજ પડે છે. જેમની પાસે છે તેજ આપે છે અને આપશે. એમનું વૃદ્ધ માનસ પણ સમયે સમયે ઉપયોગી થાય છે. અત્યારની ઝેરીલી હવાના ભોગ બનીને **मनः पूतं समाचरेत्** બનવાથી પણ ઘણી હાની પહોચે છે. ન્હાનાઓએ 'પીછાં મોરથી શોભે છે.' એ પણ ભૂલવું જોઇતુ નથી. નાયક વિનાનું સૈન્ય સફળતા નથી મેળવી શકતું, બલ્કે પરાજય મેળવે છે, એ વાત યાદ રાખવા જેવી છે.

એ ખુશી થવા જેવું છે કે કરાચીના મૂર્તિપૂજક સંઘમાં ન્હાના મ્હોટાઓનો પ્રેમભાવ અને સમય ઉપરનો પરસ્પરનો સહકાર પ્રશંસનીય જોવાયો છે. ઉત્સવ-મહોત્સવોના પ્રસંગમા, સાધુઓની બિમારીઓના પ્રસંગમાં, વિહારના પ્રસંગમાં અને જ્યારે જ્યારે જરુર પડી ત્યારે ત્યારે બધાઓએ મળીને કાર્યો કર્યા છે, તેનુંજ કારણ છે કે દરેક કાર્ય શોભાપ્રદ થયું છે. ન કેવળ તન-મનનો સહકાર, દ્રવ્યવ્યયના પ્રસંગોમાં પણ સૌએ પોત પોતાની શક્તિ ખર્ચી છે. પહેલા

ચતુર્માસમાં પ્રસંગ આવી પડતાં જે એક મોટો ફાળો કરવામાં આવ્યો હતો, તેમાં મધ્યમવર્ગે–નાના વર્ગે પણ કોઇ ન ધારી શકે તેટલી સારામા સારી રકમ થોડાજ દિવસમાં એકઠી કરી આપી હતી. આ એ બતાવવાને માટે પૂરતું છે કે ન્હાના મ્હોટાઓના સહકારથી અને સાચા દિલની ભક્તિથી કયું કાર્ય નથી શકતુ ?

પ્રકરણ ૨૦ મું
મૂર્તિપૂજક સંઘ

શ્રદ્ધા અને ભક્તિ

ઉપર કહ્યું તેવી બધી સ્થિતિઓ હોવા છતાં પણ કરાચીના મૂર્તિપૂજક સંઘની શ્રદ્ધા-ભક્તિ ખરેખર વખાણવા લાયક છે, એમ કહેવુ જરાયે અનુચિત નથી લાગતું. વર્ષોની નહિ, યુગોની તપસ્યા પછી તેઓ પોતાના ગુરુઓને આ દેશમાં લાવી શક્યા છે, એ વાતનું ભાન તેમનામાના મોટા ભાગને અવશ્ય છે. એજ કારણ છે કે જ્યારે જ્યારે જે જે કંઇ પ્રસંગો ઉપસ્થિત થયા અને તેમને ઉપદેશ આપવામા આવ્યો, ત્યારે ત્યારે તેમણે તે તે કાર્યોમાં દ્રવ્ય–ક્ષેત્ર––કાળ–ભાવ પ્રમાણે પોતાના તન–મન–ધનનો ઉપયોગ કર્યો છે શ્રીહિમાંશુવિજયજી ના સ્મારકમા, ગુરુદેવની જયન્તીઓમા, દીક્ષા ઉત્સવમાં અને પર્યુષણ આદિ ધાર્મિક તહેવારોમાં નાનાથી મોટા–દરેકે પોતાની શ્રદ્ધા અને ભક્તિનો પરિચય કરાવ્યો છે.

પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ અહિ કોઇ પણ કાર્ય ટીપ વિના કોઇ પણ એક ગૃહસ્થ તરફથી થતુ નહોતુ અને કેટલાક ભાવના કારણે દિલમાં બે પૈસા ખર્ચવાની ઇચ્છા હોવા છતા ખર્ચતા નહોતા, એ પરિપાટી પણ અમારી સ્થિતિ દરમિયાન ધીરેધીરે તૂટી છે. એટલે કે અમારા સમયમા કેટલાક ઉદાર મહાનુભાવોએ અને ચતુરમિત્રોએ પોતાના તરફથી સ્વતન્ત્ર કાર્યો ઉદારતા પૂર્વક કર્યાં છે અને શાસનની [illegible] વધારી છે, અને હજુ પણ કરે જાય છે, કે જેનો વિસ્તાર [illegible] 'કરાચીમાં થએલી પ્રગતિ 'નાં પ્રકરણોમાં આગળ જોવાશે

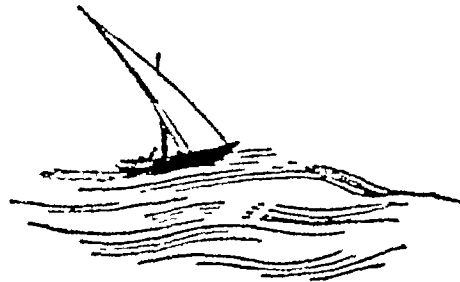
આ ઉપરથી એમ માનવાને કારણ મળે [illegible] [illegible] સમુદાયમા એવા કેટલાક ભાવનાશીલ અને ઉદાર મહાનુભાવો [illegible] [illegible] અમોંગ્રિત ધાર્મિક કાર્યો [illegible] કરવામાં [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

જરુર ધર્મ તરફ વળી શકે છે.

ઉપર કહેવામા આવ્યુ તેમ, અહિના સઘમાં પ્રશંસનીય શ્રદ્ધા અને ભક્તિ ભરેલાં હોવા છતાં પણ, કોઇ કોઇ વાર ગૃહસ્થોચિતવ્યવહારમાં એવી ઉણપો દેખાઇ આવે છે કે જેના લીધે સઘની શોભામાં 'કિન્તુ' કહેવડાવવા જેવા પ્રસગો બની જાય, પરન્તુ એનુ કારણ ' નવા નિશાળીયા ' હોવાનુ ગણી શકાય, એટલે જેમ જેમ સાધુઓનો પરિચય થતો જશે, તેમ તેમ **શ્રદ્ધા** અને **ભક્તિ**ની સાથે **વિવેકવૃત્તિ** વધારે વિકસિત થતી જશે, અને વિવેકવૃત્તિનો વધારે વિકાસ થતાં ' મહાપુણ્યપ્રકૃતિયી આ બધી સામગ્રી મળી છે, તેને સાર્થક કરવી જોઇએ ' એવુ નહિં સમજનારા મહાનુભાવો પણ વધારે સમજતા થશે અને એ સમજણ તેમને તેમની પાસે ધર્મની ઉન્નતિ તેમજ જાતિભાઇઓના હિતનાં કાર્યો કરાવશે. પરિણામે જે કંઇ ઉણપો હશે તે દૂર થશે. કરાચીનો સમસ્ત સંઘ, અત્યારે છે, તેના કરતા પણ વધારે સારો " આદર્શસઘ " બનશે, એવી અમારી સપૂર્ણ ખાતરી છે.

પ્રકરણ ૨૦ મું
મૂર્તિપૂજક સંઘ

છેવટે-આખા ય સંઘની સાચા દિલની શ્રદ્ધા અને ભક્તિ માટે અંતકરણના આશીર્વાદ સાથે અહિના સઘની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ થાય, એવી ગુરુદેવ પ્રત્યે પ્રાર્થના કરુ છુ.

પ્રકરણ ૨૧ મું
જૈન સંસ્થાઓ

કરાચીના બન્ને સંઘો–સ્થાનકવાસી અને મંદિરમાર્ગીની સ્થિતિનું વર્ણન આ પહેલાં કહેવાયું છે. હવે કરાચીના સમસ્ત જૈન સમાજના આંગણે જે જે સંસ્થાઓ ચાલી રહી છે, તેનું પણ કંઈક નિરીક્ષણ કરી લેવું જોઈએ.

કરાચીના બન્ને ફિરકાઓ પોતપોતાની ધાર્મિક પાઠશાળાઓ અને કન્યાશાળાઓ ચલાવી રહ્યા છે, તેનો પરિચય તો તે તે સંઘોના પરિચયમાં અપાયો છે. એ સિવાયની જે જે સંસ્થાઓ બન્ને સંઘોની સંયુક્ત શક્તિથી ચાલી રહી છે, તે તે સંસ્થાઓનો સંક્ષિપ્ત પરિચય આ છે:

જૈન સહાયક મંડળ

નિરાશ્રિત અને રોગગ્રસ્ત જૈનોને ખાનપાનનો અને ડૉક્ટરી સારવારનો બંદોબસ્ત કરવો, સાધનહીન જૈન ભાઈ-બ્હેનોને દેશમાં પહોંચાડવા, ગરીબ જૈન વિદ્યાર્થિઓને માટે સ્કૂલનાં પુસ્તકો અને સ્કૉલરશીપનો પ્રબન્ધ કરવો તેમજ કુદરતિ યોગો ઉભા કરી બની શકે તેટલા અંશે નિરાધારોને સહાયક થવું–એ ઉદ્દેશથી આ સંસ્થા લગભગ પચ્ચીસ વર્ષથી ચાલી રહી છે. આ સંસ્થા પાસે ખાસ કોઈ મોટું ભંડોળ નથી. સાધારણ રીતે મેમ્બરોની આવક અને દીવાળી જેવા પ્રસંગની ખોગીની આવક ઉપર આ સંસ્થા ચાલી રહી છે કાર્યકર્તાઓ મહેનત કરીને જે ભેગું કરે છે, તેટલું ખર્ચ પણ કરે છે. સંસ્થા સાધનના પ્રમાણમાં સ્કૉલરશીપો, પુસ્તકો, અનાજ, દવા, ગાડી ભાડું વિગેરે ઉદ્દેશો પ્રમાણે ગરીબોની સેવા સારી કરે છે. ખરેખર સાચી માનવસેવા કરનારી આ એક સંસ્થા છે. આવી સંસ્થામાં સંસ્થાના ઉદ્દેશોને બર લાવવાનો બધો યે આધાર તેના સંચાલકો ઉપર છે. જેઓના હુવાડે હુવાડે સેવાભાવ ભર્યો હોય. મેવાજ મહાનુભાવો આવી સંસ્થાના સંચાલક હોય તો બહુ ખુશી થવા જેવું છે કે આ સંસ્થાના વર્તમાન સેક્રેટરી ભાઈ પોપટલાલ સાકળચંદદાસ શાંત પ્રકૃતિના, સજ્જન અને ખંતીલા સેવા [illegible] છે, એ સંસ્થાને નિઃસ્વાર્થ ભાવે સેવા [illegible] હોવા [illegible] તેમને [illegible] [illegible]

જોઇતી સહાયતા પહોંચાડે છે. દરેક હાલાઇ કે ઝાલાવાડી, દરેક મંદિરમાર્ગી સ્થાનકવાસી આ સંસ્થાને વધારે ને વધારે મજબૂત બનાવવા કોશિશ કરે.

પ્રકરણ ૨૧ મું જૈન સંસ્થાઓ

જૈન વ્યાયામશાળા

રણછોડલાઇનમા વોરાપીર પાસે જૈનોના લતામાંજ આ એક વ્યાયામશાળા ચાલી રહી છે. છેલ્લા બે વર્ષમાં ગુરુદેવ શ્રી વિજયધર્મસૂરિ મહારાજની જયન્તી પ્રસંગે આ વ્યાયામશાળા તરફથી જે કંઇ પ્રયોગો કરી બતાવવામા આવ્યા હતા, તે સિવાય આ સંસ્થા સંબંધી અમને કઇ વિશેષ માહિતી નથી. પરન્તુ અમારા જાણવામા આવ્યુ છે કે જૈનયુવકો કરતા જૈનેતર યુવકો આ વ્યાયામશાળાનો વધારે લાભ ઉઠાવી રહ્યા છે. શારીરિક સંગઠનને માટે આવી વ્યાયામશાળાઓની આવશ્યકતા હવે ખુલ્લે ખુલ્લી સ્વીકારાઇ છે. પોતાના આંગણે વ્યાયામશાળા ચાલવા છતાં સાડાત્રણ હજાર જૈનોની વસ્તીમાંથી આગળીના વેઢે ગણી શકાય એટલા પણ યુવકો લાભ ન લે, એ ખરેખર અફસોસ કારક છે.

સ્વયંસેવક મંડળ

કરાચીના જૈનોમાં ભાઇ ખીમચંદ વોરા ને ભાઇ ભાઇલાલ રામચંદની આગેવાની નીચે ચાલતી 'જૈન સ્વયંસેવક મંડળ' એ નામની પણ એક સંસ્થા છે. ઉત્સવ-મહોત્સવોમાં આ મંડળના યુવકો વ્યવસ્થા જાળવવા માટે જાય છે. કેટલાક પ્રસંગો ઉપરથી જોવાયું છે કે યુવકો ઉત્સાહી છે. સેવાભાવી છે. શિસ્તનું પાલન કરવામા સાવધાન રહે છે ગમે તેવી મહેનત કરવામાં પાછી પાની કરતા નથી. અહિંની અમારી સામાજિક, ધાર્મિક અને જીવદયા સંબંધીની દરેક પ્રવૃત્તિમા આ મંડળે ખુબ ઉત્સાહથી સેવા આપી હતી

જૈન લાયબ્રેરી

રણછોડલાઇનમા એક સારા મોકાની જગ્યા ઉપર 'જૈન લાયબ્રેરી' છે. 'પુસ્તકાલય' અને 'વાચનાલય' બન્ને વિભાગ આ લાયબ્રેરીને અંગે છે. લાયબ્રેરીનો લાભ જૈન-જૈનેતરો સારો લે છે. પણ તે ઘણે ભાગે છાપા વાચવાનો. પુસ્તકોનો સંગ્રહ ઘણો જુનો છે. આજે તો આજની જનતા નવીનતા માગે છે, નવુ નવુ સાહિત્ય એને વાંચવુ ગમે છે

આ લાયબ્રેરીમાં પણ નવીનતાની જરુર છે. લાયબ્રેરીને, સાભળવા પ્રમાણે, કરાચી મ્યુનિસીપાલીટી તરફથી ૨૦૦ રુપિઆની ગ્રાન્ટ પણ મળે છે. ખરેખર એ ખુશી થવા જેવુ છે. સચાલકોએ મહેનત કરી, આ લાયબ્રેરીને સારામા સારી લાયબ્રેરી બનાવવાની જરુર છે.

જીવદયાની બે સંસ્થાઓ

લગભગ પાચેક વર્ષ ઉપર સ્થાનકવાસી સાધુજી શ્રી ફુલચદજી મહારાજ કરાચી પધારેલા તેમના ઉપદેશથી 'સિંધ જીવદયા મંડળી' એ નામની સંસ્થા ઉભી થઇ, તે પછી સ્થા. સાધુજી શ્રી ઘાસીલાલજી આવેલા તેમના ઉપદેશથી બીજી 'જીવદયા પ્રચારક મંડળ' નામની સંસ્થા ઉભી થઇ.

સિંધ એક મહા હિંસક દેશ છે. હિંદુ કે મુસલમાન સૌ લગભગ માસાહારી છે. આવા દેશમા જીવદયાનો પ્રચાર કરવા માટે આવી સસ્થાઓની ઘણીજ જરુર છે, એ વાત નિર્વિવાદ સિદ્ધ છે. 'સિંધ જીવદયા મડળી'ના ઉદ્દેશો આ ત્રણ છે ૧—સઘળી જાતના ઘાતકીપણામાથી પ્રાણિઓના તેમજ પક્ષીઓના અને માછલાઓના હિત માટે ઉપાયો યોજવા ૨—તદુરસ્તી, કરકસર અને દયાના સિદ્ધાન્તોના આધારે વનસ્પતિ ખોરાકના ફાયદા વિષે જાહેર પ્રજામત કેળવવો અને માંસાહાર તથા દારુ નિષેધ માટે સાહિત્ય પ્રચારદ્વારા જ્ઞાન પ્રચાર ચાલુ કરવો ૩—ઘાતકી રિવાજો તથા ક્રિયાઓ બધ કરવા માટે અધિકારી તથા જાહેર પ્રજાને વિનતિ કરવી.

'જીવદયા પ્રચારક મંડળ'ના ઉદ્દેશ, કરાચી શહેરમા કૂતરાઓ ઉપર ગુજરાતા ઘાતકીપણાને દૂર કરાવવા માટે અને કૂતરાઓના રક્ષણ માટે જે જે ઉપાયો હોય, તે ઉપાયો હાથ ધરવાનો છે

બન્ને સંસ્થાઓ સાર્વજનિક સંસ્થાઓ નથી છે. જૈન કે હિંદુ, પારસી કે ગમેતે [illegible] ધર્મના અનુયાયી તેના મેમ્બર છે [illegible] જૈન સાધુઓના ઉપદેશથી સ્થાપન થયેલ અને જૈન ગૃહસ્થોના સંચાલક પણ નીચે ચાલતી હોવાથી, અમે એને જૈન સંસ્થાઓમાં સ્થાન આપ્યું છે અને ખરી રીતે સાર્વજનિક સંસ્થા [illegible] [illegible] તેના [illegible] પણ એવું.

પ્રકરણ ૨૧ મું
જૈન સંસ્થાઓ

પ્રકરણ ૨૧ મું
જૈન સંસ્થાઓ

જીવદયાના પ્રચારને માટે તો સિંધ એક ઘણુંજ વિશાળ ક્ષેત્ર છે. બે ચાર ઉપદેશકો રાખી સિંધના શહેરો અને ગામડાઓમા ફેરવવા જોઇએ. મેજીક લેન્ટર્ન દ્વારા, હેન્ડબીલો દ્વારા, વર્તમાનપત્રોમાં લેખો દ્વારા તેમજ સ્કૂલોમા હરિફાઇનાં વ્યાખ્યાનો કે નિબંધોની યોજના દ્વારા લોકોમાં અહિંસાનો સંદેશ પહોચાડવો જોઇએ આવા દેશમાં તો આવી સંસ્થાઓ આશીર્વાદરૂપ બની શકે. 'સિંધ જીવદયા મંડળી'–એ જુદી જુદી ભાષામા હેન્ડબીલો છપાવી રાખ્યાં છે. મુંબઇની 'જીવદયા મંડળી' પાસેથી જોઇતું સાહિત્ય મેળવી લે છે. અને પોતાથી બને છે તે પ્રમાણેનો પ્રચાર કરે છે. ચિત્રકૂટના મહન્તની દવા આસો—કાર્તિક—ચૈત્ર—વૈશાખમા ક્ષયના, દમના અને શ્વાસના રોગીઓને આપે છે. મારા આત્મીયબંધુ મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજી કચ્છ તરફ પધાર્યા, તે વખતે મંડળીના બે ચાર સભ્યો અમુક અમુક ગામોમા જઇ પહોચ્યા હતા અને ઠઠ્ઠા, સુજાલપુર અને બદીન એવા ત્રણ ચાર ગામોમાં શાખાઓ મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજીના ઉપદેશથી ખોલવામાં આવી છે. પરન્તુ એ શાખાઓ ખોલવાની સફળતા ત્યારેજ થશે કે તેની પાછળ પ્રેરણાનો ધોધ વહેરાવવામા આવશે. આ સંસ્થા તો ત્યારેજ સફળ થઇ શકે કે મુંબઇની 'જીવદયા મંડળી'ની માફક કોઇ શેઠ લલ્લુભાઇ જેવા મહાનુભાવ સંસ્થાનો આત્મા બને અને ભાઇ માન્કર જેવા જબરદસ્ત કામ કરનાર મળે.

હમણા મુંબઇ અને બીજા કેટલાક શહેરોમા 'દારૂના બહિષ્કાર' ની ચળવળ ચાલી રહી છે ગવર્નમેંટ પોતે આ ચળવળમા ભાગ લે છે. 'સિંધ જીવદયા મંડળી' પોતાના બીજા ઉદ્દેશ પ્રમાણે દારૂ નિષેધનું કામ ઉપાડી લે, તો ઘણુંજ સુંદર કામ થઇ શકે. સિંધમા તો એની ખાસ જરૂરજ છે આશા છે કે મંડળીના કાર્યવાહકો ડૉ. ન્યાલચંદ દોસી, સેક્રેટરી ઠાકરસીભાઇ, સુરચંદભાઇ, ભાઇ માણેકલાલ, ભાઇ વાડીલાલ અને બીજા ભાઇઓ હવે આ મંડળીનું કાર્ય વધારે સારા પ્રમાણમા ઉપાડે અને સિંધમાં ખૂબ પ્રચાર કરે. કામ થશે તો પૈસાનો તોટો નથી.

બીજી સંસ્થા 'જીવદયા પ્રચારક મંડળ' ને પણ સમય અને સાધનના પ્રમાણમાં જાનવરોના રક્ષણનું કાર્ય સારું કરી રહી છે. માસ્તર મગનલાલ આ સંસ્થાનું મુખ્ય સંચાલન કરે છે. કરાચીમાં મ્યુનિસિ-

પાલીટી તરફથી કૂતરાઓ પકડાવીને મારી નાખવામાં આવે છે. આ સંસ્થા તરફથી ઠેકાણે ઠેકાણે કૂતરાઓને પટ્ટા બાંધવામાં આવે છે કે જેથી કૂતરાઓને પકડનારા પકડી ન શકે. કાર્યવાહકોનો વિચાર છે કે કોઇ સારી જગ્યા લઇ કૂતરાઓને ત્યાં રાખવામાં આવે આ સિવાય અમુક અમુક સમયે કૂતરા નહિ મારવા માટે લાગવગ પહોંચાડીને અને પત્રવ્યવહાર કરીને કોશિષ પણ કરવામાં આવે છે.

બન્ને સંસ્થાઓ જીવદયાના ઉદ્દેશથીજ સ્થાપન થએલી છે. દરેક સ્થળે કામ કરનારાઓનો બહુ અભાવ હોય છે અને તેથી એકજ ઉદ્દેશની આ બન્ને સંસ્થાઓ જો ભેગી કરી દેવામાં આવે તો તે વધારે લાભદાયક છે

હોમ્યોપેથીક કોલેજ

આખા યે દેશમાં બેકારીની એવી પરિસ્થિતિ ઉભી થઇ છે કે જે વખતે એક યા બીજી જાતના સાધનો બેકાર યુવકોને ઉભાં કરી આપવાની જરૂર છે. કેટલાક વિચાર પછી એમ જણાયું કે હમણાં હમણાં રોગોને માટે હોમ્યોપેથિક દવાઓનો પ્રચાર બહુ થઇ રહ્યો છે થોડા ખર્ચમાં થોડી મહેનતમાં થોડા સમયમાં એક માણસ હોમ્યોપેથિકનો ડૉકટર બની શકે છે. ગામડાઓમાં એક નાનકડી પેટી લઇને હોમ્યોપેથિકનો અભ્યાસ કરે અથવા એક સ્થળે બેસે તો પોતાના ગુજરાન પૂરતું જરુર પેદા કરે આ ઉદ્દેશને ધ્યાનમાં રાખી આ કરાંચીના બે મહાનુભાવો–ભાઈ મગનલાલ જાદવજી દોશી અને ડૉ. મનસુખલાલ તારાચંદ–એ બેની સહાયતાથી ૧૩મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૮ ના દિવસે કરાંચીના તે વર્ષના મેયર શ્રીયુત દુર્ગાદાસ એડવાનીના હાથથી જૈન હોમ્યોપેથિક કોલેજ, કાસિયા હાઇસ્કૂલના મેદાનમાં એક મોટો મેળાવડો કરીને ખોલવામાં આવી હતી. જૈન અને જૈનેતર સૌના લાભને માટે આ કોલેજ ખોલવામાં આવી છે. કાસિયા હાઇસ્કૂલના સંચાલકોએ હાઇસ્કૂલનો એક ભાગ વાપરવા માટે આપેલ છે. ટૂંક સમયમાં મારા અનુભવી અને વિદ્વાન ડૉક્ટરની આ કૉલેજના પ્રીન્સીપાલ તરીકે નિમણુક થઇ છે. અત્યારે ૨૫ વિદ્યાર્થિ આ કૉલેજનો [illegible] આ [illegible] સારી [illegible] [illegible]

વિદ્યાર્થિઓને પ્રેકટીકલ જ્ઞાન મળે, તેમજ ગરીબ લોકોને દવાઓનો લાભ મળે એટલા માટે તા ૧૫ મી જાન્યુઆરી ૧૯૩૯ના દિવસે સવારના સાડાસાત વાગે કરાચીના પ્રસિદ્ધ અને માનનીય ભાઇ જમશેદ મ્હેતાના હાથથી '**જૈન હોમ્યોપેથિક મેડીકલ હોસ્પીટલ**' રણછોડલાઇનમાં જૈન મંદિરની બાજુમાંજ ખોલવામા આવેલ છે, આ દવાખાનામા કોલેજના વિદ્યાર્થિઓ અનુભવ મેળવે છે અને એ ઉપરાન્ત ગરીબોને મફત દવા આપવામા આવે છે.

કમીટી કોશિશ કરે તો મ્યુનિસીપાલીટીની ગ્રાન્ટ પણ મેળવી શકે. આખા સિંધમાં "હોમ્યોપેથિક"ની આ એકજ કોલેજ છે.

ગરીબ બ્હેનો મ્હોટે ભાગે પોતાનો સમય કુથલીમાં અને એક ઘરથી બીજા ઘરે હરવા ફરવામા ગાળે છે. પાસે સાધન ન હોવાના કારણે લોકોની આગળ હાથ ધરવામા પણ સંકોચાતી નથી. કારણ કે પેટ તો ભરવું જોઇએ આ સિવાયની સુખી બ્હેનો પણ મોટે ભાગે ઘરના કામકાજથી પરવાર્યા પછી ફાલતુ સમય ગપ્પા સપ્પામાં અને કુથલીઓમાં ગાળે છે. આવી બ્હેનોને માટે હુન્નરશાળા એક આશીર્વાદ રૂપ કાર્ય કહી શકાય. સીવવાનું, ભરવાનું, ગૂંથવાનું કાર્ય શીખેલી બ્હેનો, પોતાના ઘરના કામકાજનું ખર્ચ બચાવવા સાથે, ધારે તો બે પૈસા બચાવી પણ શકે અને પોતાના ગુજરાનમાં સહાયક નિવડી શકે. સમય સારો જાય નિંદા કુથલીઓથી બચી જવાય અને કોઇને કઇ જાતની ટીકા કરવાનુ પણ કારણ ન રહે. આ ઉદ્દેશથી ગયા વર્ષના વૈશાખ સુદ ત્રીજ તા ૩ જી મે ૧૯૩૮ના દિવસે હાલાઇ મહાજનવાડીમા શેઠ **ખીમચંદ** જે. પાનાચંદના હાથે એક સારા મેળાવડા પૂર્વક આ સંસ્થા ખોલવામાં આવી હતી. આ સંસ્થા 'સહાયકમંડળ' ના આશ્રય નીચે ચાલી રહી છે. સહાયક મંડળે આના ખર્ચ માટે પંદરસો રુપિયાની મદદ મંજુર કરેલી અને તે ઉપરાન્ત મોમ્બાસા વાળા ભાઇ મગનલાલ જાદવજી દોમીએ ૩૦૦ રુપિયા મોકલાવ્યા હતા. આમ આ સંસ્થાનું કામ ચાલી રહ્યુ છે.

જૈન હુન્નરશાળા

પ્રકરણ ૨૧ મું
જૈન સંસ્થાઓ

કરાચીમા પારસી, ખુરાણા અને બીજી બીજી કોમોમા આવી સારી સારી સંસ્થાઓ ચાલી રહી છે. જૈનસંઘોને માટે પણ જ્યારે આ

સંસ્થાં સ્થાપન થઇ છે, તો પછી તેને સારા પાયા ઉપર મૂકવી એ જરૂરનું છે.

બીજી કેટલીક સંસ્થાઓ

ઉપરની સંસ્થાઓ ઉપરાંત **'દશાશ્રીમાળી હાલાઇ મહાજન'** અને **ઝાલાવાડી જૈન વણિક મહાજન'** આ બે સામાજિક સંસ્થાઓ છે આ સંસ્થાઓનુ ખાસ કાંઇ કામ નથી. પોતપોતાની વાડીઓની સંભાળ રાખે છે, કે જે વાડીઓનો ઉપયોગ કોઇના મૃત્યુ વખતે સ્નાન કરવામા અને જમણવાર કરવામા થાય છે. 'હાલાઇ મહાજનવાડી' નો એક હોલ છે, તેનો ઉપયોગ બે ત્રણ વિદ્યાર્થીઓ માટે હોસ્ટેલ તરીકે કરવામા આવે છે 'જૈનહુન્નરશાળા'નુ કામ ચલાવવા માટે ઉપરની બન્ને 'મહાજન વાડીઓ' વાપરવા આપે છે, એ ખુશી થવા જેવુ છે

આ સિવાય **'નિરાધારસેવામંડળ'** નામની એક સાર્વજનિક છતાં, જૈનકાર્યકર્તાઓના હાથ નીચે ચાલતી સંસ્થા છે. ધર્મ કે જાતિના ભેદભાવ વિના નિરાધારોને કપડા અને એવી આવશ્યક વસ્તુઓ સાધનના પ્રમાણમા આપવાનુ કામ આ સંસ્થા કરે છે માસ્તર મઘાલાલ આ સસ્થાના સેક્રેટરી છે

'જૈન યુવક સંઘ' નામની એક સસ્થાનુ નામ પણ ઉલ્લેખનીય છે. જુના 'જૈન યુવક સઘ' ના પુનરુદ્ધાર સમજો કે નવો 'યુવકસઘ' સમજો, ગમે તેમ પણ 'યુવક સઘ' નામની એક સસ્થા સ્થપાયેલી છે, કે જે સામાજિક રૂઢીઓ સામે કોઇ કોઇ વખત એકાદ આગેવાનને જોશ આવી જાય તો ઝુંબેશ ઉઠાવે છે

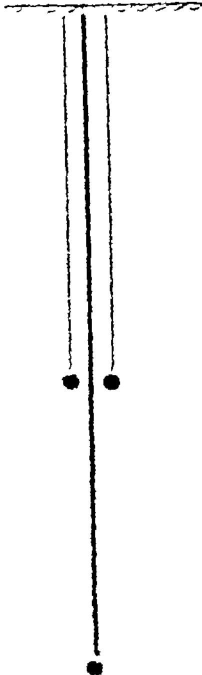
'જૈન બૅંડ ટીમ' આ સંસ્થાએ પણ અત્યારેમા [illegible] સ્થાનકવાસી કોન્ફરન્સ વખતે સ્વયંસેવક [illegible] [illegible] કામ કરી બતાવીને સારી ખ્યાતિ મેળવી હતી. જૈનસમાજના પ્રસિદ્ધ [illegible] [illegible] [illegible]

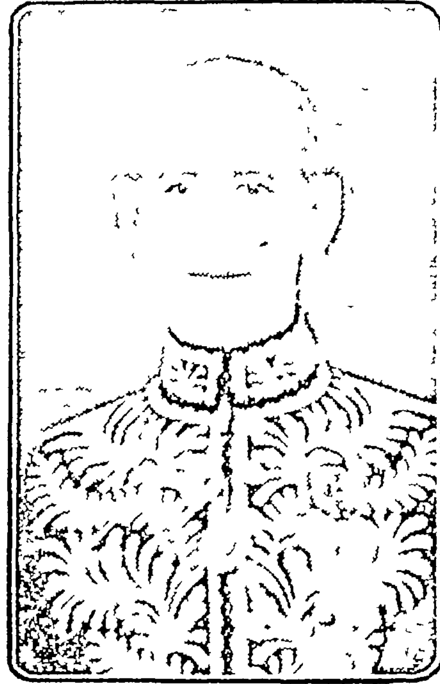
જૈનસમાજના બન્ને સંઘો અથવા સંઘના અમુક અમુક કાર્યકર્તાઓના હસ્તક ચાલતી સંસ્થાઓનો જે થોડો પરિચય થયો છે, તેનો ઉલ્લેખ ઉપર કરવામા આવ્યો છે. ઉપરની લગભગ એક બેને બાદ કરીએ તો બધી યે સંસ્થાઓ સમાજને માટે ખરેખર આશીર્વાદરૂપ છે પરન્તુ એમાની કોઇપણ સંસ્થા પગભર નથી વળી અહિના હાલાઇ ઝાલાવાડીના મતભેદનો અથવા સ્થાનકવાસી સંઘના કુસંપનો ચેપ ગુપ્ત રીતે કેટલીક સંસ્થાઓને લાગ્યાનુ પણ સંભળાય છે. આશા છે કે સમાજના આગેવાનો એવા ચેપથી આ સંસ્થાઓને બચાવી રાખશે. અને સમયે સમયે યથાશકિત મદદ કરી, એ સંસ્થાઓને પગભર બનાવવા કોશિષ કરશે.

પ્રકરણ ૨૧ મું
જૈન સંસ્થાઓ

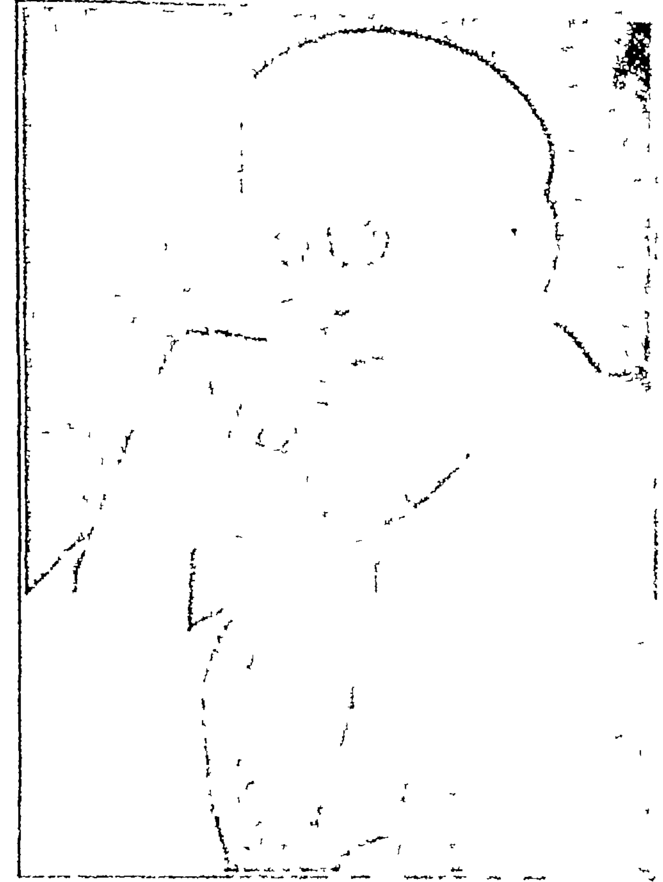

સિંધના નામદાર ગવર્નર

હીઝ એક્સેલેન્સી સર લેન્સેલોટ ગ્રેહામ
કે. સી. એસ. આઇ., કે. સી. આઇ. ઇ.

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

પ્રવૃત્તિ ને નિવૃત્તિ

'પ્રવૃત્તિ' શબ્દ 'નિવૃત્તિ'નો બોધક છે, ને 'નિવૃત્તિ' શબ્દ પ્રવૃત્તિનો દ્યોતક છે. હમેશાં શબ્દો સાપેક્ષ હોય છે. જેમ સત્ય અસત્ય, સજ્જન દુર્જન વગેરે. આ ઉપરથીજ સંસારમાં બે પ્રકારના માર્ગો સ્પષ્ટ જણાય છે. 'પ્રવૃત્તિ માર્ગ' અને 'નિવૃત્તિ માર્ગ'. સંસારના વ્યાવહારિક કાર્યો, પછી તે લોકોપકારનાં હોય કે સ્વાર્થનાં હોય, એ બધાં યે 'પ્રવૃત્તિ' માર્ગમાં ગણી શકાય છે. લોક વ્યવહારમાં ન પડતાં, કોઈ અગમ્ય એક સ્થાનમાં રહી, કેવલ આત્મચિંતવન કે આધ્યાત્મિક વિચારમાં મસ્ત રહેનાર માણસ 'નિવૃત્તિમાર્ગી' કહેવાય છે. સાધુઓને માટે આ બેમાંથી કયો માર્ગ ઉચિત છે? એ એક વિચારણીય પ્રશ્ન છે. ઉપદેશ આપવો, વ્યાખ્યાનો કરવાં, ધર્મચર્ચાઓ કરવી, ઉત્સવ મહોત્સવો કરાવવા, પુસ્તકો લખવાં, સંસ્થાઓ સ્થાપવી, દેશોદેશ વિચરવું, પ્રચાર કરવો—આ બધા યે 'પ્રવૃત્તિ' માર્ગના રસ્તાઓ છે.

સાધુ શું કરે?

આજનો સાધુ આવાં કાર્યો કરે, કરાવે કે કેમ? એ સબંધી વિચારકોમાં બે મત છે કેટલાકો કહે છે કે 'પ્રવૃત્તિ માર્ગમાં પડનારા સાધુનું પતન થાય છે, એમણે કોઈ અગોચર સ્થાનમાં રહેવું જોઈએ, આત્મચિંતવન કરવું જોઈએ અને તેમ કરીને પોતાના આત્માનું કલ્યાણ કરવું જોઈએ' બીજો પક્ષ કહે છે કે 'સાધુ એક જવાબદાર વ્યક્તિ છે; દુનિયાના ગુરુ તરીકે તેણે જવાબદારી વ્હોરેલી છે, એટલે જગતના કલ્યાણને માટે જે જે ઉપયુક્ત કાર્યો દેખાતા હોય, તે તે કાર્યો તેણે પોતાના સંયમમાં રહીને કરવા જોઈએ. જો નથી કરતો તો તે દુનિયાને માટે ભારભૂત છે. મફતના રોટલા ખાઈ બગાડે છે.' આમ સંસારના મનુષ્યોમાં બે મત દેખાય છે. પણ એ મતભેદને જાહેર કરનાર લોકો 'શક્તિ' સંબંધી વિચાર કરવાથી દૂર રહે છે. સંસારમાં એક સરખા સાધુ કે એક સરખા ગૃહસ્થો નથી હોતા એક સરખા જ્ઞાની કે એક સરખા અજ્ઞાની નથી હોતા સૌની શક્તિઓ ભિન્ન ભિન્ન હોય છે. અને જેનામાં જે શક્તિ હોય તે શક્તિનો સદુપયોગ તેણે કરવો જોઈએ અને જનતાએ તે શક્તિનો લાભ લેવો જોઈએ. જ્યારે શક્તિ પોતાનું કામ કર્યા વગર રહેતી પણ નથી તો, પ્રવૃત્તિ માર્ગમાં પડનારા બધાનું પતન ન થાય, એ ખાસ કરીને સમજવાનું છે.

બાકી લોકમાન્યતા તરફ જો ધ્યાન રાખવામાં આવે, તો મને લાગે છે કે કોઇ કામજ ન થઇ શકે દુનિયાને

દોરંગી દુનિયા

કોણ જીતી શક્યું છે? સંસારના પ્રલોભનોને લાત મારીને નિકળનાર સાધુની પ્રશંસા કરનાર યે નીકળશે અને નિંદા કરનાર યે નીકળશે ગમે તે કાર્ય કરો, ભિન્ન ભિન્ન રુચિ રાખનારા માણસો કોઇપણ કાર્યને ભિન્ન ભિન્ન દષ્ટિથી જોશે, એમાં પોતાને રુચિકર હશે, તો વાહ વાહ કરશે, પોતાને મનગમતું નહિ હોય, તો નિંદા કરશે એક વખત પોતાને ગમતું હશે ત્યારે પ્રશંસા કરશે, તેના તેજ કાર્યની બીજી ક્ષણે નિંદા પણ કરશે. એટલે વિચિત્ર સ્વભાવી જગતનો ખ્યાલ કરીને કંઇપણ કાર્ય કરવું, તેના કરતાં પોતાની શક્તિનું માપ પોતેજ કાઢીને પોતાના અંતરાત્માના અવાજ પ્રમાણે કાર્ય કરવુ, એ વધારે શ્રેયસ્કર છે બાકી આખા જગતને મનગમતું થાય, સૌ પ્રશંસા કરે, એવુ કોઇ પણ કામમાં બન્યું નથી અને બનવાનું નથી.

પ્રકરણ ૨૨ મું

કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

ભર્તૃહરિએ રાજપાટ અને બધી સાહીબીઓ છોડી હતી. કુવાના કાંઠે ઝાડ નીચે પડેલા એક પત્થરનું ઓશીકું બનાવી લાંબા થઇને સુતા હતા. પાણી ભરવા આવનારી સહેલીઓમાંથી એક **ભ**ર્તૃહરિના ત્યાગની પ્રશંસા કરે છે, તો બીજી પત્થરના રાખેલા ઓશીકા માટે **ભ**ર્તૃહરિની ટીકા કરે છે. **ભ**ર્તૃહરિ **बालादपि सुभाषितं ग्राह्य** એ નિયમ પ્રમાણે પત્થરનું ઓશીકું કાઢી નાખે છે. બીજી વાર તે સહેલીઓ આવે છે, ત્યારે એક બાઇ **ભ**ર્તૃહરિની ગુણગ્રાહકતા માટે પ્રશંસા કરે છે, ત્યારે બીજી કહે છે કે 'બધુ છોડયું, પણ દિલનો ચટકો છોડયો? જરા આપણે વાત કરી, એટલે ઝટ લઇને પત્થર ફેંકી દીધો.' **ભ**ર્તૃહરિએ શું કરવું, કોઇ કહેશો?

ખરી વાત તો એ છે કે પોતાની શક્તિનુ માપ કાઢી દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવનો વિચાર કરી પોતાના ધર્મનું પાલન કરવા પૂર્વક પોતાનું કર્તવ્ય બજાવવું.

સિંધમાં આવવાનો અમારો ઉદ્દેશ નિવૃત્તિનો નહિ હતો,

પ્રવૃત્તિનો હતો, એ કહેવાની ભાગ્યેજ જરુર રહે છે.

અમારો ઉદ્દેશ

સિંધ જેવા દેશમા, જ્યા સેકડો વર્ષથી સાધુઓનો વિહાર બંધ હતો, તે ખુલ્લો થાય; સિંધના માંસાહારી લોકોને બની શકે તેટલે અંશે માંસાહારનો ત્યાગ કરાવાય; જૈન ધર્મના સિદ્ધાન્તોથી ને જૈનધર્મના આચાર વિચારોથી સર્વથા અનભિજ્ઞ એવી પ્રજામા જૈનધર્મના સિધ્ધાન્તો, ઉચ્ચ આચાર અને ઉદાર ભાવનાથી લોકોને પરિચિત કરાવાય, તેમજ પરધર્મઅસહિષ્ણુતાના કારણે એક બીજાથી વિખૂટા પડેલા–દૂર દૂર થતા ગએલા લોકો એક બીજાને ઉદાર ભાવથી જોઇ 'સ્યાદ્વાદ'ની વિશાળ છાયા નીચે એક બીજાની નજીક આવતા કરાવાય, આ અમારો ઉદ્દેશ હતો આ ઉદ્દેશો ખુલ્લં ખુલ્લા પ્રવૃત્તિ માર્ગના સૂચક છે, એ તો દેખીતુ છે.

ઉપરના કાર્યો દ્વારા સેવા કરવાને માટે અમારા સિંધમાં આવવામા કરાચીનો શ્વે. મૂર્તિપૂજક સંઘ નિમિત્તભૂત થયો, એ માટે તે ખરે ખર ધન્યવાદને પાત્ર છે.

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

સાધનો

પ્રવૃત્તિ માર્ગના કોઇપણ કાર્યમા થોડે ઘણે અંશે પણ સાધનોની આવશ્યકતા રહેવાની. સાધનોમા મુખ્ય સાધન **ધન અને જન** છે. ધનની આવશ્યકતાની જવાબદારી ગૃહસ્થો ઉપર રહેલી છે, જ્યારે અમારા જેવા સાધુઓની પ્રવૃત્તિને વેગ આપનારા–પ્રવૃત્તિમા સહકાર આપનારા–મદદગાર થનાર સાધુઓની પણ જરુર તો ખરીજ. આ વિચાર કરાચી આવવાના વિચારની સાથેજ ઉત્પન્ન થએલો અને તેટલાજ માટે ઉદયપુરમાં કરાચીસંઘના ડેપ્યુટેશનને કહેવામાં આવેલું કે 'જો મારા વિદ્વાન્ માનનીય ગુરુભાઇ શ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજ કરાચી આવવાનું કબૂલ રાખે, તોજ હું કરાચી આવી શકું.' ગુરુદેવની કૃપાથી તેમણે અને બીજા મુનિરાજોએ સાથે આવવાની ઉદારતા બતાવી, અને અમે સિંધમાં–કરાચી આવ્યા.

વિઘ્નોની પરંપરા

હમેશાંથી લગભગ બનતું આવ્યું છે કે- **श्रेयांसि बहु विघ्नानि** સારા કાર્યોમા અનેક વિઘ્નો આવે છે અમે શિવગંજથી વિહાર કર્યો ત્યારથી કંઇને કંઇ વિઘ્નો આવવાનાં શરુ હતાં. એ વિઘ્નો

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

નો સામનો કરીને અમે આગળ વધી રહ્યા હતા અને વિહારમાં બની શકે તે પ્રવૃત્તિ કરતાજ રહ્યા હતા. તે વાત પાછલા પ્રકરણોમાં જોવાઇ ગઇ છે. હવે અમારે કરાચી જેવા શહેરમાં પ્રવૃત્તિ કરવાની હતી, પરન્તુ ખરેખર અમારી એ કમનસીબી કે મારી સાથેનાં અમૂલ્ય સાધનોનો ઉપયોગ જોઇએ તે રીતે હું ન કરી શક્યો. મેં મારો એક હાથ તો હાલામાંજ મૂક્યો હતો. અને બીજુ વિઘ્ન કરાચીમાં પ્રવેશ કરવાની સાથેજ ઉપસ્થિત થયું. તે વિઘ્ન છે મુનિરાજ શ્રી જયન્તવિજયજીની ખતરનાક બિમારી. પ્રવેશના બીજાજ દિવસે મુનિરાજશ્રી જયન્ત વિજયજી મોટી બીમારીમાં પટકાયા. હુ ખૂબ નાહિમ્મત થઇ ગયો. ગભરાયો. કરાચીમાં જે જે કાર્યો કરવાની હું ભાવના રાખતો હતો, તે બધા કાર્યો મારી આંખ સામે તરવરતા હતા. કરાચીના જૈનો અને કરાચીની સમસ્ત જનતા મારી પાસેથી શી શી આશાઓ રાખતી હતી ? એનું મને ભાન હતું. ઘણાઓએ સ્થાનિકપત્રોમાં લેખો લખીને અહિંની આવશ્યકતાઓનું મને ભાન કરાવ્યુ હતું. ઘણા ધર્મશ્રધ્ધાળુ જૈનભાઇઓ, અહિના સઘમા કઇ કઇ બાબતોની ખામીઓ છે, તેનાં લીસ્ટો એક પછી એક આપવા લાગ્યા હતા. આ બધા કાર્યોની જવાબદારીનો પહાડ મારી સામે દેખાતો હતો. એ બધાં કાર્યોને પહોંચી વળવાનાં સ્વપ્ન હું સેવી રહ્યો હતો. પણ સાથી-મદદગારો પૈકી એકનો સ્વર્ગવાસ અને બીજાની બીમારીથી હુ તો ખરેખર હતાશ થયો. પણ આવા પ્રસંગે અમારા ગુરુદેવની અડગ ધીરતાનુ દશ્ય જેમ મારી સામે ખડું થયું, તેમ તેમનાં વચનો યાદ આવવા લાગ્યા :—

'જે કાર્યમા વિઘ્ન નથી આવતું, એ કાર્ય કાર્યજ નથી. એ તો બાળકોની રમત છે, વીરોની નહિ. અને જે કાર્યમાં જેટલા વધારે વિઘ્નો, તે કાર્ય તેટલુજ વધારે મહત્ત્વનું. વિઘ્નોની વચ્ચે થઇને આગળ વધો."

મને લાગ્યું કે કેવળ હતાશ થઇને બેસી રહેવાથી તો કાંઇ ન વળે. '**शुभे कार्ये यथाशक्तिर्यतनीयम्.**' ઉપરાન્ત મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજીએ મને હિમ્મત આપતાં કહ્યું: "મારી બિમારીથી ગભરાઓ નહિ, તમે તમારું કાર્ય ચલાવે જાઓ. સેવા કરનારા સાધુઓ અને

ગૃહસ્થો છે." એમના શબ્દોથી મને પ્રોત્સાહન મળ્યું. બે દિવસ આરામ લઈ મેં મારું કામ શરૂ કર્યું.

અમારી પ્રવૃત્તિમાં સંઘના સેક્રેટરી ભાઈ મણિલાલ લહેરાભાઈ મ્હેતા, શ્રી સંઘ તરફથી જેમ યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવાને હર સમય તૈયાર રહેવા લાગ્યા, તેમ બીજા ઉત્સાહી યુવકો દરેક કાર્યને પહોંચી વળવા સાથ આપવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

દૈનિક કાર્યક્રમ

સાધારણ રીતે અમારી પ્રવૃત્તિને પહોંચી વળવા માટે અમે આ પ્રમાણે દૈનિક કાર્યક્રમ રાખ્યો હતો: ૧-પ્રાતઃકાળની ક્રિયાથી નિવૃત્ત થઈ નિયમિત વ્યાખ્યાન કરવું. ૨-આહાર પાણીથી નિવૃત્ત થઈ લખવાનું અને વાચવા વિચારવાનું કરવું. ૩-૩ થી ૫ જુદા જુદા ધર્મવાળાઓ આવે તેમની સાથે જ્ઞાન ચર્ચા કરવી ૪-સાંજના પ્રતિક્રમણ પછી નવયુવકો અને બીજાઓ જે કોઈ આવે, તેમની સાથે શંકા-સમાધાન કરવા. આ અમારો સાધારણ દૈનિક કાર્યક્રમ હતો.

પ્રવૃત્તિના વિભાગ

અમારી પ્રવૃત્તિના મુખ્ય ચાર વિભાગો કરવામાં આવ્યા હતા: ૧ અહિંસાનો પ્રચાર ૨ સર્વ ધર્મવાળાઓની પ્રેમવૃદ્ધિ ૩ જૈનધર્મની પ્રભાવના અર્થાત્ સામાજિક અને ધાર્મિક કાર્યો અને ૪ યુવક પ્રવૃત્તિ.

આ ચારે પ્રવૃત્તિઓને માટે જે જે પ્રસંગે જે જે સાધનો ઉપયુક્ત જણાયાં, તે તે સમયે તે તે સાધનોનો ઉપયોગ અમારાથી બની શકે તેટલે અંશે કર્યો અને ગૃહસ્થો પાસે કરાવ્યો.

૧ અહિંસાના પ્રચાર માટે સિંધી તથા હિંદી પુસ્તકોનો પ્રચાર. જાહેર ભાષણો. માંસાહારીઓની સાથે ધર્મચર્ચા. માંસાહારીઓના સ્થાનોમાં જઈને ઉપદેશ આપવો. જેઓ માંસાહાર છોડે, તેમની સાથે સંભાષણ વધારી તેમના દ્વારા, બીજા લોકોમાં પણ પ્રચાર કરવો. તેમને ત્યાં ઉપદેશ આપવા જવું, એ વિગેરે હતું.

૨ સર્વધર્મની પ્રેમવૃદ્ધિને માટે જુદા જુદા ધર્મની સભાઓમાં નિમત્રણનો લાભ લઇ જવુ, વ્યાખ્યાનો આપવાં, શહેરના જુદા જુદા વિદ્વાનોની મુલાકાતો લેવી, સ્થાનિક અને બહારના જુદા જુદા વિદ્વાનોનાં વ્યાખ્યાનો કરાવવાં અને વર્તમાનપત્રોમા લેખમાળાઓ પ્રકટ કરાવવી. એ વિગેરે પ્રવૃત્તિ હતી.

૩ જૈન ધર્મની પ્રભાવનાને માટે દુ:ખી જૈનોને રાહત અપાવવી. જુદા જુદા પ્રસંગે જયન્તીઓ ઉજવવી. સ્થાન અને સમયનો વિચાર કરી ઉત્સવો કરાવવા. મ્હોટા મ્હોટા અધિકારીઓની મુલાકાતો લેવી, જૈનધર્મને લગતાં જુદી જુદી ભાષાનાં પુસ્તકોનો પ્રચાર કરવો. બની શકે તેટલે અંશે સંસ્થાઓ સ્થાપન કરાવવી, ધર્મચુસ્ત જૈનોને તપસ્યા અને બીજી ક્રિયાકાંડોમા રસ લેતા કરવા. વિગેરે.

૪ યુવકપ્રવૃત્તિના સબંધમા જુદી જુદી સસ્થાઓની મુલાકાતો લઇ ત્યાના યુવકોને ઉપદેશ આપવો, કોલેજો હાઇસ્કૂલો અને હોસ્ટેલોમાં જઇ અત્યારનું ઉંચુ શિક્ષણ લેનારા યુવકોને એમનુ કર્તવ્ય સમજાવવુ, હરિફાઇના વ્યાખ્યાનો કરાવવા ગ્રેજ્યુએટો અને એવું ઉંચુ શિક્ષણ લીધેલા વિદ્વાનોની વચમાં ચર્ચા કરવી, વક્તૃત્વ ક્લાસ અને એવા ઉપયોગી ઉપાયો દ્વારા યુવકોમાં ધાર્મિક ભાવના જાગૃત કરવા સાથે સાચું યુવક માનસ પ્રકટાવવું.

પ્રકરણ ૨૨ મુ
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

અમારા ચારે ઉદ્દેશોને પહોંચી વળવા માટેની આ અમારી મુખ્ય પ્રવૃત્તિઓ હતી. અને તે બધી યે પ્રવૃત્તિઓને મુખ્ય મુખ્ય વિભાગમાં વ્હેંચી નાખીએ તો દયાપ્રચાર પ્રવૃત્તિ, ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ, સામાજિક પ્રવૃત્તિ અને સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ–એમ ચાર વિભાગો થઇ શકે.

પહેલાં કહેવામા આવ્યું છે તેમ કોઇપણ પ્રવૃત્તિમાં આવશ્યકતાઓને પહોંચી વળવા માટે દ્રવ્યની જરુર રહે છે; અને તે સાહકાર ને કાર્ય કરવામાં સંઘે સમયના પ્રમાણમાં જેમ સહકાર આપ્યો; તેમ કેટલીના કેટલાક વ્યક્તિગત મહાનુભાવોએ પણ સમયોચિત દ્રવ્યવ્યય કરી અનેક પ્રવૃત્તિના કાર્યોને સારાં દીપાવ્યાં છે એ સિવાય મુંબઇવાળા શેઠ કાન્તિલાલ બકોરદાસે જેમ સિંધી, હિંદી પુસ્તકો અને અંગ્રેજી હસ્તપત્રો વિગેરે પ્રકટ કરાવવામા ખુલ્લા

દિલથી આર્થિક સહાયતા કરી સહકાર આપ્યો; તેમ મોમ્બાસાવાળા બે ગૃહસ્થો ભાઇ મગનલાલ જાદવજી દોસી તથા ડૉ. મનસુખલાલ તારાચંદે ગરીબોને રાહતના કાર્યમાં તથા બે સંસ્થાઓ સ્થાપન કરવામાં સારી ઉદારતા બતાવી. આમ સંઘ, સ્થાનિક કેટલાક ગૃહસ્થો, સ્વયંસેવકો, અને બહારના ઉદાર ગૃહસ્થોના સહકારથી અમારી પ્રવૃત્તિ ઘણેખરે અંશે સફળ થઇ શકી.

જો કે અમે ચાહતા હતા કે અહિંના પ્રચાર કાર્ય માટે બંધારણ પૂર્વકની એક વગવાળી કમીટી નીમાય, અને તે દ્વારા બધી વ્યવસ્થા થાય, પરંતુ પ્રયત્ન કરવા છતા તેવું કંઇ ન થઇ શક્યુ છતા ચાલુ રહેલી વ્યાખ્યાન માળા દ્વારા જેમ જેમ બહારની જનતા સાથેનો પરિચય વધતો ગયો; તેમ તેમ અનાયાસ અમારી પ્રવૃત્તિનું ક્ષેત્ર વિશાળ બનતુ જ ગયું. અને ધીરે ધીરે ગુરુદેવની કૃપાથી સફળતા મળતીજ ગઇ

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

પત્રકારોનો સહકાર

અમારી પ્રવૃત્તિને બળ આપનાર જો કોઇનો મ્હોટામાં મ્હોટો સહકાર હતો, તો તે પત્રકારોનો. કરાચીના સ્થાનિક પત્રો 'પારસી સંસાર' 'સિન્ધ સેવક' 'હિતેચ્છુ' અને 'સિન્ધ સમાચાર' તેમજ 'અમનચમન' વગેરેએ અમારી પ્રવૃત્તિનો સમસ્ત જનતાને લાભ મળે, એટલા માટે પોતાની કોલમો જોઇએ તેટલી ખુલ્લી રાખી હતી. રોજનાં નિયમિત વ્યાખ્યાનો તેને તે દિવસે કરાચીની જનતા વાંચી શકે. તેવી રીતનો પ્રબંધ તેમણે પોતાના રીપોર્ટરો રાખીને કર્યો હતો. ઉપાશ્રયથી બહાર જુદે જુદે સ્થાને થતા વ્યાખ્યાનો પણ નિયમિત રીતે તેઓ પ્રકટ કરતા હતા. સમય ન હોવા છતાં મારી પાસે લેખમાળા લખાવીને પણ તેઓ કરાચીની જનતાને લાભ આપતા હતા. એટલે પત્રકારોના સહકારે અમને ઘણીજ મદદ કરી છે, એ વાત [illegible] પણ કહ્યા વિના નથી રહી શકાતુ.

આભાર પત્રો

કરાચીના વર્તમાનપત્રોએ અને ખાસ કરીને 'પારસી સંસાર' ના રીપોર્ટરે સમાચાર [illegible] અમારી પ્રવૃત્તિને પોતાના પત્રમાં [illegible]

પડઘો પડયો, એ કોઇથી અજાણ્યું નથી. 'પારસી સંસાર'ના સબ એડીટર ભાઇ ઠાકરસી કોઠારીએ આ સંબંધમા જે મહેનત લીધી છે, એ કદી પણ ભૂલાય તેમ નથી અમારી તુચ્છ સેવાઓ તેમણે જગતની આગળ ધરી હતી અને તેજ કારણ હતું કે બહારના કેટલાં યે પત્રોએ પણ અમારી સેવાની જોઇએ તેથી વધારે કદર કરી છે. '**મુંબઇ સમાચાર**' જેવા પ્રસિદ્ધ પત્રે '**ક્ષમાપના**' નામના પોતાના અગ્રલેખમાં અમારી સેવાની આ શબ્દોમા કદર કરી હતી.–

> "જૈનમુનિ મહારાજો પણ ધર્મના સિદ્ધાંત ફેલાવવા ઉપરાંત લોકોને રાષ્ટ્રપ્રેમી અને સમાજસેવક બનાવવા માટે શું કહી શકે તેમ છે, તે આચાર્યશ્રી **વિજયવલ્લભસૂરિજી** અને મુનિ મહારાજશ્રી **વિદ્યાવિજયજી**એ પ્રત્યક્ષ દ્રષ્ટાન્તથી બતાવી આપ્યું છે. શ્રી વિદ્યાવિજયજીએ કરાચીના બેકાર જૈનોને ઠેકાણે પાડવાની યોજના તૈયાર કરાવી છે અને જૈનેતરોને પણ સમાજસેવા અને રાષ્ટ્રસેવાનો એવો બોધ આપ્યો છે કે ત્યાંની જૈન તેમજ જૈનેતર પ્રજાએ તેમના ઉપર મુગ્ધ બની તેમનું સ્મારક જાળવવાની ચળવળ ઉપાડી લીધી છે. બીજા જૈનાચાર્યો પોતાની પ્રતિમા તૈયાર કરાવવામાં, જૈનોને અંદર અંદર લડાવી મારવામાં અને 'શાસનપ્રેમી' અને 'શાસનદ્રોહી' એવા ભાગ પાડવામાં ધર્મની સેવા અને વિજય માને છે, ત્યારે શ્રીવિજયવલ્લભસૂરિજી શ્રીવિદ્યાવિજયજી અને શ્રીવિજયેન્દ્રસૂરિ જેવા ધર્મગુરૂના બોધે જૈનધર્મને વધુ ઝળહળતો બનાવ્યો છે."

મુંબઇ સમાચાર તા. ૩૦—૯—૩૮

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

આવીજ રીતે અમદાવાદથી નીકળતા '**જૈનજ્યોતિ**' પત્રના અધિપતિ ભાઇ **ધીરજલાલ** ટોકરશી શાહે પણ પોતાના એક અગ્રલેખમાં જે શબ્દોમાં અમારી સેવાની કદર કરી હતી, તે શબ્દો આ છે -

> "લોકજાગૃતિ અને ધર્મપ્રચાર માટે જૈનસાધુઓનું વર્ચસ્વ બહુ મોટું સ્વીકારવામાં આવ્યું છે. તેઓ પોતાના આચાર મુજબ પગે ચાલીને પ્રવાસ

કરતા હોવાથી ભોજન અને શયન માટે બહુજ સાદાઇથી રહેતા હોવાથી, પૈસાના સ્પર્શને પણ વર્જ્ય ગણતા હોવાથી અને શાસ્ત્ર અને ક્રિયાના જાણકાર રહેતા હોવાથી તેઓનું વર્ચસ્વ મોટું રહે તેમાં નવાઇ જેવું પણ કંઇ નથી !

"જુના કાળમાં આવા સાધુઓ જે શહેર કે ગામમાં ટૂંક સમય પણ સ્થિરતા કરતા; ત્યાં તે સ્થળનું અહોભાગ્ય મનાતુ અને જે સ્થળે ચતુર્માસના ચાર માસ ગાળતા, ત્યા તો ચારે મહિના કોઈ ધર્મોત્સવ મંડાયો ન હોય, તેવી ધમાલ મચી રહેતી. ગામે ગામના લોક ઉતરી પડતા. જૈન કે જૈનેતર બધા ય એમની પાસે શાસ્ત્રચર્ચા કરવા ચાલ્યા આવતા; એવી એમની વિદ્વત્તાની છાપ હતી !

"વખત પલટયો. જૈન સાધુઓની દ્રષ્ટિસમીપે લોકજાગૃતિનું કાર્ય મહત્ત્વ વિનાનુ બન્યું. પ્રવાસની મુશ્કેલીઓથી હાર્યા. વિહાર ટૂંકો કર્યો. એકજ સ્થળે અમુકજ મર્યાદિત પ્રદેશમાં વસવાટ વધ્યો. બીજા પણ મોહ વધ્યા. અને ખર્ચાઓ પણ વધ્યા. પરિણામે તે સ્થળ અને પ્રદેશના લોકો પરથી સાધુઓનો પ્રભાવ ઉડતો ગયો. જે સ્થળે તેઓ ન વિચર્યા, ત્યાના લોકો સાધુઓના પ્રભાવથી તદન અપરિચિત રહ્યા. બંને રીતે પરિણામ વિપરીત આવ્યું.

આમ છતાંય ખુશી થવા જેવી વાત છે કે જૈન સમાજના અગ્રયાગોઠયા નવી રોશનીમાં માનનારા કેટલાક સાધુઓએ, જુના કાળના એ સાધુઓએ સ્વીકારેલું લોકજાગૃતિ અને ધર્મ પ્રચારનું કાર્ય યથાશક્ય રીતે ચાલૂ રાખ્યું છે. દૃષ્ટાંત તરીકે કરાચીની વર્તમાન પરિસ્થિતિ પૂરાવા તરીકે બેધડક રજુ કરી શકાય તેમ છે.

જૈન સમાજમાં સુપ્રસિદ્ધ વક્તા, લેખક અને વિચારક મુનિરાજશ્રી વિદ્યાવિજયજી અને શાંતમૂર્તિ મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજી આદિને સિંધમાં મોક

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

કર્યો, ત્યારથીજ ત્યાંના જૈનોમાં તો ઉત્સાહ વ્યાપે, એ સ્વભાવિક હતું; પણ માંસાહારી વર્ગ પર પણ તેમનુ આકર્ષણ થયુ છે ને ફકત મુનિરાજોના વિશાળ દૃષ્ટિનાં વ્યાખ્યાનોથી ધર્મ અંગેની તેમની અહિંસા દૃષ્ટિ કંઇક સ્પષ્ટ થતી જોવાઈ છે.

"આ તો વાત થઇ સિંધના પ્રવેશની, પણ સિંધના મુખ્ય નગર કરાચીમા પ્રવેશ કર્યા પછી અત્યાર સુધીનુ વાતાવરણ જોનારને અજાયબી થયા વિના નજ રહે ચોતરફ પ્રજામાં નવોજ ઉત્સાહ પ્રસરી રહ્યો છે. ધર્મોત્સવ મંડાયો હોય, તેવા દૃશ્યો નજરે પડી રહ્યા છે. જૈનોમા નવીજ જાગૃતિ પેદા થવા પામી છે. અને મુનિરાજશ્રીના ઉપદેશને પરિણામે અનેક સમાજ સુધારણાના કાર્યો હાથ ધરવામા આવ્યાં છે. બેકારો અને દુ:ખીઓને રાહત આપવાનુ, ડીરેકટરી કરવાનુ અને સાહિત્ય પ્રકાશન જેવા અનેક કામ ઝડપથી આગળ વધી રહ્યા છે જૈનોના અઠાઇ ઉત્સવો કે બીજી ધર્મક્રિયાઓ પાછળ કયો જીવન્ત ઉદ્દેશ જાળવવામા આવ્યો છે; એના પરિચયથી યોજનાઓ પણ હાથ ધરવામાં આવી છે.

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

કરાચીના જૈનોમાં પ્રસરી રહેલા ઉત્સાહ સિવાય જૈનેતરોમા પ્રસરી રહેલો ઉત્સાહ ઓછો નોંધપાત્ર નથી. એક જૈન સાધુ પોતાના જ્ઞાન અને ક્રિયાદ્વારા જૈનેતરોમાં પણ કેટલો પ્રભાવ પાડી શકે છે; તેનું આ ખરેખર ઉદાહરણજ કહી શકાય. શું પારસી કે શું આર્યસમાજી, શુ ઈસાઇ કે શુ વૈષ્ણવ, બધા એક રસથી મુનિરાજશ્રી પાસે ધર્મશ્રવણ માટે આવે છે, અને પોતાના ધર્મને લગતી તેમજ જૈનધર્મને લગતી શંકાઓ જરા ય સંકોચ વગર રજુ કરે છે, ને મુનિરાજ તેવીજ રીતે તેનું સમાધાન કરે છે. પારસી ભાઈઓ અને આર્ય સમાજીસ્ટો મહારાજશ્રીને પોતાને ત્યાં નોતરી ભાષણો કરાવે, એ તેમની લોકપ્રિયતાનો નક્કર પુરાવોજ છે.

"કરાચી શ્રીસંઘે પણ આ વખત મુનિરાજશ્રીનો પૂરતો લાભ ઉઠાવવા કમર કસી છે, ને તે અંગે અનેક જાતની, ધર્મશ્રવણનો લાભ આમજનતા લઇ શકે તેવી, સગવડો પૂરી પાડી પોતાની ફરજ અદા કરી છે. વ્યાખ્યાન હોલમાં લાઉડસ્પીકરની યોજનાદ્વારા એક જૈન મુનિ વ્યાખ્યાન આપે અને જૈન-જૈનેતરો તેનો સમભાવે લાભ લે, એ દૃષ્ટાંત આજે બીજે તો વિરલ છે. આ અંગે ખરેખર શ્રીસંઘના સદ્‌ભાગ્યની પ્રશંસા સહુ કોઇ કરી શકે તેમ છે

'મુનિરાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીની ધર્મપ્રચારની ધગશ અપૂર્વ છે. તેઓ સવારથી સાંજ સુધી-ખાન પાન ભૂલી આની પાછળ વ્યગ્ર છે. આશા છે કે સિંધ પ્રદેશ મુનિરાજશ્રીની વિદ્વત્તાનો ને ધર્મપ્રચારની ધગશનો પૂરેપૂરો લાભ લેવામાં પાછો નહિ પડે"

'જૈન જ્યોતિ' તા. ૨૧ ઓગસ્ટ ૧૯૩૭

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

આ ઉપરાન્ત **'પારસી સંસાર'**મા પ્રકટ થતી વ્યાખ્યાનમાળાઓના લીધે, તેના વાંચનારાઓને જે લાભ થતો હતો, તે સંબંધી સંખ્યાબંધ પત્રો. તે પત્રમા પ્રકટ થતા હતા.

આમ અહિંની પ્રવૃત્તિનો પડઘો બહારની જનતા ઉપર પડવામા અહિના પત્રોનો સહકાર અમને વધારે ઉપકારક થયો હતો. એ પુન કહેવાની ભાગ્યેજ જરૂર રહે છે

સિંધ, અમારા જેવા સાધુઓને માટે જેમ નવું હતું; તેમ અહિં કાર્ય કરનારાઓને માટે [illegible] ઘણુ સ્થિરતા ... કે વિહારમા [illegible] ઉપરથી અને કરાચીની [illegible] ઉપરથી અમને [illegible] [illegible] આ દેશમાં [illegible] અને [illegible]. પરન્તુ માનનીય [illegible] [illegible] [illegible]

મંડળી જલ્દી સિંધ છોડવાને ઉત્સુક થઇ ગઇ હતી; તેમ છતાં અહિંના પત્રકારોએ, અહિની સમસ્ત જનતાએ અને અહિંના સંઘે પોતાની હાર્દિક લાગણી એટલી બધી બતાવી અને એટલો બધો આગ્રહ કર્યો કે ગમે તે ભોગે અમારે બીજા ચતુર્માસની સ્થિરતા કરવી પડી.

ઉપર કહેવામાં આવ્યું છે તેમ, કરાચીના જે જે પત્રોએ અમારી મંડળીને, પોતાના **અગ્રલેખો** દ્વારા કરાચીમા વધુ સ્થિરતા માટે આગ્રહ કરી, પોતાની લાગણી પ્રદર્શિત કરી, તેમજ અમારી **થોડી** સેવાની પણ **મોટી** કદર કરી, તેમાંના એક—'પારસી સંસાર'—ના એક લાંબા અગ્રલેખમાથી થોડા ફકરા અહિ આપવા યોગ્ય ધારૂં છુઃ—

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

"એક પખવાડિયા બાદ જૈનધર્મના નિયમ મુજબ ચોમાસું પૂરૂ થાય છે, એટલે જ્યા જ્યાં જૈન સાધુ–મુનિઓ ચોમાસું રહ્યા હશે, ત્યાંથી તેઓ વિહાર કરી જશે. આ નિયમ મુજબ સાભળવામાં આવ્યું છે કે અત્રે બિરાજતા સુપ્રસિદ્ધ વકતા અને વિદ્વાન જૈન મુનિશ્રી **વિદ્યાવિજયજી** તથા તેમની મંડળી ચોમાસું પૂરૂ થયે અત્રેથી વિહાર કરવાની તૈયારી કરી રહેલ છે. કેમકે સાધુધર્મના નિયમ મુજબ તેમણે જ્યાં ચતુર્માસ કર્યું હોય, તે સ્થાન ચતુર્માસ પૂરું થયે છોડી દેવું જોઇએ.

"આ મુનિરાજોને કરાચીમાં આવ્યાને ચારેક મહિના થયા છે, તે દરમિયાન કરાચીની જૈન તથા જૈનેતર પ્રજાએ તેમના ઉપદેશામૃતનું પાન કરીને જે આત્મિક લાભ અને આનંદ ઉઠાવ્યો છે, તે ભૂલી શકાય તેમ નથી. આ સંબંધમાં જેમણે મહારાજશ્રીનો જાતિ અનુભવ કરેલ છે, તેઓ કબુલ કરે છે કે આ મુનિરાજો અત્રે વધુ વખત રોકાય તો, જૈન તેમજ જૈનેતર પ્રજાને અનેક પ્રકારના લાભ થવા સંભવ છે.

"મહારાજશ્રીના ધાર્મિક, નૈતિક તથા સામાજિક વિચારો સૌને પ્રિય થઇ પડયા છે. અને તેને લઇને

તેઓ જે કાર્ય હાથ ધરે છે, તેમા તે ફતેહમંદ નીવડે છે. મહારાજશ્રીને કરાચીમા આવે જોકે હજુ ચાર માસ જ થયા છે. અને આટલા ટુંક સમયમાં અપરિચિત તથા અજાણ વ્યકિત પાસેથી ઘણા સારા કામની આશા ન રાખી શકાય, તોપણ આ મુનિરાજ અનેક મુશ્કેલીઓ તથા અગવડતાઓ વેઠીને પણ કરાચીમા જે ભલા કાર્યો કરી શકયા છે, તેમાંના નીચેના મુખ્ય છે.

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમા પ્રવૃત્તિ

(૧) તેમનાં ૫૦ જેટલાં સાર્વજનિક વ્યાખ્યાનો થયાં છે, જેનો જૈનો.તથા જૈનેતરોએ લાભ ઉઠાવ્યો છે. (૨) અનેક જિજ્ઞાસુઓએ મહારાજશ્રીની મુલાકાતો લઇને પોતાની શંકાઓનુ સમાધાન મેળવી તેમના જ્ઞાનનો લાભ લીધો છે. અને પોતાના પાપો કબુલ કરી સાચાદિલનો પશ્ચાત્તાપ કર્યો છે. (૩) આર્યસમાજના સમ્મેલનમા થએલ જીવદયા પરિષદના પ્રમુખ તરીકે તેમણે સારો પ્રભાવ પાડયો છે. (૪) સ્થાનકવાસી સંઘમા અશાંતિ હતી, તે મટાડવા મહારાજશ્રીએ ઘણો પ્રયત્ન કર્યો હતો. એટલુંજ નહી પણ સ્થાનકવાસી ભાઇઓને પોતાના સમુદાયના તપસ્વી જીની બે શોકસભામાં પ્રમુખસ્થાન સ્વીકારીને તેમનું સ્મારક રાખવા જોરશોરથી અપીલ કરી પોતાની વિશાળ દૃષ્ટિ અને બધા ઉપરના પોતાના સમભાવનો પરિચય કરાવી આપ્યો હતો. (૫) પારસી ભાઇ બ્હેનોના બે નિમંત્રણોને માન આપી તેમની વચમા વ્યાખ્યાનો આપી સારી છાપ પાડી છે (૬) જૈનસંઘના નાના તથા મોટા શ્રીમંત અને સાધારણ બધાને એક બીજાની નજીક લાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે અને એ કારણેજ એક સારામા સારૂં ફંડ એકઠું કરવાને તેઓ શક્તિમાન થયા હતા (૭) મરીઓની દાદ સાંભળી, યથાર્થ તપાસ કરી તેમ જરૂરી મદદ પહોંચાડવાને મહારાજશ્રીએ પ્રયત્ન કર્યો છે (૮) નવરાત્રીના દિવસોમા પશુવધ અટકાવવાને 'જીવદયા મંડળે' પ્રેરણા કરીને નહિ, પણ તેને [illegible] નરસનો [illegible] પણ [illegible] કર્યા વિના જે પરિશ્રમ લીધો છે, તે કદિ ભુલાય તેમ નથી. તેમના ઉપદેશ [illegible]

તે પ્રત્યક્ષ છે આ ઉપરાન્ત કોલેજોમા જઈને વિદ્યાર્થિઓ સમક્ષ ઉપદેશ આપી મહારાજશ્રીએ તેઓને સ્વકર્તવ્યનું ભાન કરાવ્યુ છે. (૧૦) નવજુવાનોની શકિત ખીલવવા એક 'વકતૃત્વ કલાસ' તેમની આગેવાની નીચે ચાલી રહ્યો છે અને હમણા **દીવાળીના** નિમિત્તે ફોડાતા ફટાકડા અટકાવવા મહારાજશ્રી નિશાળોમાં ફરીને બાળકો તથા બાળાઓને જે ઉપદેશ આપી રહ્યા છે, તેનુ ઘણુ સારૂં પરિણામ જોઈ શકાય છે.

" હમણાજ દીવાળીના દિવસો પછી તત્કાળ થનારી **સિંધ હિંદુ સર્વ ધર્મ પરિષદ્**ના પ્રમુખ તરીકેની તેમની ચુટણી થઇ છે એ પણ તેમની વિદ્વત્તા ઉદારતા તેમજ સર્વધર્મના અનુયાયીઓના મેળનું સૂચક છે.

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

" છેલ્લા ખાલકદીના હોલની સભામાં ભાઈ જમશેદ મહેતાએ મુનિમહારાજની સમક્ષ સિંધ 'જીવદયા મંડળી'ના કાર્યકર્તાઓ સાથે સિંધના ગામડે ગામડે ' જીવદયાનો પ્રચાર કેમ થઈ શકે' તે સંબધી જે યોજના મૂકી છે અને તેમાં ભાઇ જમશેદ મહેતાએ પોતે પોતાનો સહકાર આપવાની જે ઉદારતા બતાવી છે, તે યોજના અમલમાં મૂકાય તોપણ ઘણુ સરસ કામ થઇ શકે એમ છે. + + +

" હવે તો 'ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ્' પણ થવાની છે આ પ્રસગે ઘણા વિદ્વાનો કરાચીના આગણે આવશે. મહારાજશ્રી પણ ગુજરાતી સાહિત્યના એક સાગ સાક્ષરની ગણત્રીમા છે, વિદ્વાન્ છે. તો આ પરિષદ્ને તેમની હાજરીનો લાભ મળે એ ઇચ્છવા જોગ છે. આવા વિદ્વાન્ પ્રભાવશાળી અને કર્તવ્યપરાયણ મુનિઓ ફરીથી સિંધમા આવવા મુશ્કેલ છે. માટે જો આ તકને ગુમાવવામાં આવશે તો જે મહાન્ ઉદ્દેશ મહારાજશ્રીને અત્રે લાવવામા રાખવામાં આવ્યો છે, તે સિદ્ધ નહિ થાય. અમને વિશ્વાસ છે કે મહારાજશ્રીને હજુ વધારે વખત

રોકવામાં આવશે તો સિંધની ભોળી અને શ્રદ્ધાળુ જનતા પર તેઓ જરૂર પોતાનો પ્રભાવ પાડી શકશે.

"આશા છે અમારા આટલા ઇસારાનું શુભ પરિણામ આવશે."

પારસીસંસાર તા. ૩૦ ઓક્ટોબર ૧૯૩૭

વિદ્વાન્ અધિપતિ સાહેબે, અમારી થોડા સમયની તુચ્છ સેવાઓની જે કદર કરી, એ એમની ગુણગ્રાહકતા માટે અમારે આભારજ માનવો રહ્યો.

આ પછી શેઠ છોટાલાલ ખેતશીના પ્રમુખપણા નીચે સંઘની જનરલ સભાએ ઠરાવ કરીને પણ બીજા ચતુર્માસ માટે આગ્રહભરી વિનતિ કરી એ પ્રમાણે લાભનું કારણ જોઈ, જૈનેતરોની, પત્રકારોની અને જૈનસંઘની વિનતિને માન આપી, અમે કરાચીમાં વધુ સ્થિરતા કરી

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

જો કે મારા માનનીય બંધુ શ્રી જયન્તવિજયજીની [illegible] ઇચ્છા રોકાવાની નહિ છતાં, તેઓ પણ મારા ઉપરના પ્રેમના કારણે રોકાયા અને મુનિરાજશ્રી નિપુણવિજયજીને પોતાના ગુરુશ્રીની સેવામાં જલદી પહોંચવાનું હોવાથી તેમણે કચ્છ તરફ વિહાર કર્યો

અકસ્માત નિવૃત્તિ

ભવિષ્યના ઉદરમાં શું ભર્યું છે, એની કોઈને ખબર નથી. સંસારમાં જે જે ઘટનાઓ બને છે, તેમાં કુદરતનો [illegible] સંકેત હોય છે. આપણને—અલ્પજ્ઞને તેની ખબર નથી હોતી. [illegible]

ગુરુદેવની કૃપાથી [illegible] ચતુર્માસ [illegible] ચતુર્માસમાં ધાર્મિક, સામાજિક તેમજ [illegible]

બીજા ચતુર્માસની પૂર્ણાહુતિ થાય અને અમે વિહાર કરીએ તે પહેલાં તો, આ શરીર બિમારીના ભયંકર ઝપાટામા આવી ગયું. અને અમારી બધીયે પ્રવૃત્તિઓએ શાંતિના સાગરમા ડુબકી મારી લીધી. અને તેજ કારણે કરાચીમા વધુ સ્થિરતા થવા છતા પણ પ્રવૃત્તિનો પ્રવાહ રોકાઇ ગયો. ઘણા અનિવાર્ય કારણોએ મહારાજશ્રી જયન્તવિજયજીએ અને શ્રી વિશાળવિજયજીએ મહાસુદિ ૭ મે વિહાર કર્યો. અને અમે ત્રણ સાધુ કરાચીમાં રોકાઇ રહ્યા.

એ ચતુર્માસની સ્થિતિમાં ખૂબ પ્રવૃત્તિ કરી, પણ કુદરતના કાયદા કંઇ જુદાજ હોય છે દિવસ પછી રાત ને રાત પછી દિવસ હોયજ. એમ પ્રવૃત્તિ પછી નિવૃત્તિ આવે તો તેમા કંઇ આશ્ચર્ય જેવુ નથી. પોતાની મેળે-સમજીને ન લઇએ તો કુદરત તો લાવેજ. એ પ્રમાણે જે બીમારીના કારણે અમારે રોકાઇ જવુ પડ્યું, તે બીમારી એકદમ નજ હઠી. જરાક પ્રવૃત્તિ શરુ થાય કે હૃદય ઉપર હુમલો થઇ આવે. પરિણામે અમારો બધો યે સમય જનસમાજની સેવા કરવાના બદલે જનસમાજની સેવા લેવામાં જ પસાર કરવો પડ્યો છે.

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

અમારી અત્યાર સુધીની પ્રવૃત્તિનું આત્માને કંઇક સંતોષ થાય એવું જે કંઇપણ પરિણામ જોવાયું હોય તો તે,

આભાર મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજી આદિ મુનિરાજો, કરાચીનો શ્રીસંઘ, કરાચીની કેટલીક ઉદાર વ્યક્તિઓ, કરાચીના યુવકો, વર્તમાનપત્રો, મોમ્બાસાના બે ગૃહસ્થો—ભાઇ મગનલાલ જાદવજી દોશી અને ડો મનસુખલાલ તારાચંદ તથા મુંબઇનિવાસી શેઠ કાંતિલાલ બકોરદાસ-વિગેરે મહાનુભાવોના સહકારને આભારી છે. એ વાત ફરીથી જાહેર કરી તે બધાઓનો ફરીથી આભાર માનું છું.

કરાચીની પ્રવૃત્તિ સંબંધી સમુચ્ચય રીતે આટલું કહ્યા પછી હવે પ્રવૃત્તિના જુદા જુદા પ્રસંગો અને તેના પરિણામો સબંધી સંક્ષેપમાં હવે પછીનાં પ્રકરણોમાં બતાવવામાં આવશે.

卐

અહિંસા પ્રચાર

સિંધમાં આવવાનો અમારો મુખ્ય ઉદ્દેશ સિંધની માંસાહારી પ્રજામાં અહિંસાનો–દયાનો પ્રચાર કરવાનો હતો, એ વાત હવે ભાગ્યેજ કહેવાની રહે છે. પૈસે ટકે સુખી અને આધુનિક કેળવણીમાં આગળ વધેલા તેમજ વ્યાપાર રોજગારમાં કુશળ ગણાતા સિંધના હિંદુઓમાં, બારસો વર્ષ સુધી મુસલમાન રાજાઓનું આધિપત્ય ભોગવવાના કારણે માસ, મચ્છી, અને દારૂનો એટલો બધો પ્રચાર છે કે ભાગ્યેજ તેટલો હિંદુસ્તાનના બીજા કોઇ દેશમાં જોવાતો હશે. છતાં **સરળતા** અને **શ્રદ્ધા** એ આ દેશના મનુષ્યોની ખાસ ખાસીયત છે. એટલે વસ્તુ સ્થિતિ સમજાવતાં સમજાવનારને જરુર આનંદ થાય અને તેનું પરિણામ સારું દેખાઇ આવે.

ત્યાગ ત્યાગમાં ભેદ

પેઢી દર પેઢીથી જે લોકો પોતાના ખોરાક તરીકેજ એ વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરતા આવ્યા છે, એવાઓ એ આદતોમાંથી જેટલે અંશે છૂટે, તેટલે અંશે પ્રશંસનીયજ ગણાય. **બટાટા** અને એવી કંદમૂળ જેવી ચીજો ખાનારા **કેટલાક જૈન ગૃહસ્થો** અમારા જેવા સાધુઓને ગુરુ માનવા છતાં અને દિવસોના દિવસો સુધી ધોધમાર ઉપદેશ આપવા છતાં એ **બટાટા** કે બીજા કંદમૂળને છોડવા તૈયાર ન થાય, અને કદાચ 'મહારાજ રોજ ઘણું ખાય છે, તો લાવો જરા તેમને રાજી કરવા કંઇક છોડીએ,' એમ ધારીને છોડવા તૈયાર થાય, તોપણ સાથે સાથે એમ જરુર કહે કે-'સાહેબજી, મહિનામાં દશ શેર બટાટાની તો છૂટ આપો.' હિસાબ લગાવવામાં આવે તો ભાગ્યેજ મહીનામાં પાંચ શેર **બટાટા** એના પેટમાં જતા હશે, છતાં પોતે બટાટાના ત્યાગી તરીકે ગુરુને ખાત્રી આપતાં દસ શેર બટાટાની છૂટ રાખે છે. ત્યાં એણે ત્યાગ કર્યો કે પાંચ શેર બટાટા વધારે ખાવાની મહારાજ પાસેથી છૂટ લીધી? મચ્છી માંસનો ત્યાગ કરનારા આખી જીંદગી સુધી સર્વથા મચ્છી માંસનો ત્યાગ કરે, એ ત્યાગમાં અને ઉપરના બટાટાના ત્યાગમાં કેટલું અંતર છે? એ વિચારો. મચ્છી માંસના ત્યાગીની સંખ્યામાં અને બટાટાના ત્યાગીની **સંખ્યામાં** કેટલું અંતર છે તે કોણે વિચાર પણ સમજનારે કર્યો હશે? [illegible]

રોકવી, નિષ્કપટતાપૂર્વક પાપને પાપ સમજીને ત્યાગ કરવો, એનુ નામ સાચો ત્યાગ છે. લાલચો ઓછી ન થઇ હોય અને કેવળ ગુરુને રાજી કરવાની ખાતર કંઇક વસ્તુનો ત્યાગ બતાવવો, એનુ નામ ત્યાગ નથી, પણ **દંભ** છે.

ઘણાં વર્ષો પહેલાં બંગાળના અને હમણાં સિંધના તાજા અનુભવ પછી જણાયુ છે કે આ માસાહારીઓ સૌથી પહેલા તો સાચે સાચું કહી દેશે. માસ-મચ્છી ખાતો હશે તો, જરૂર કહેશે કે 'હું ખાઉં છું.' પછી ભલે તે મ્હોટો આલમફાઝલ હોય કે એક અદનામા અદનો હોય. અને બીજું, ઘણો ઉપદેશ આપ્યા પછી પણ જો તે વસ્તુ છોડવાનુ તેનુ દિલ નહિ હોય, તો તે સાફ કહેશે, કે 'હું વિચાર કરીશ, કોશિશ કરીશ.' અથવા 'મને માફ કરજો, મારાથી છોડવું મુશ્કેલ છે.' એમ નહિ કહે કે 'મહિનામાં દશ શેરની છૂટ આપો.' અને જેઓ ત્યાગ કરવાના નિર્ણય ઉપર આવશે, તેઓ ત્યાગજ કરશે આ એ લોકોની ખાસ ખાસીમત છે.

પ્રકરણ ૨૩ મું
અહિંસા પ્રચાર

સાધનો

કોઇપણ વિષયની પ્રવૃત્તિને માટે સાધનો આવશ્યકીય છે. સાધન વિના સાધક સાધ્યને સાધી શકતો નથી અને તેટલા માટે જે પ્રવૃત્તિમાં જે સાધનો વધારે ઉપયુક્ત માલૂમ પડે, તે પ્રવૃત્તિને માટે તે સાધનો ઉભાં કરવાં એ જરૂરનુ છે સિંધી લોકોમા અમારે માંસાહાર નિષેધનો અને અહિંસાનો પ્રચાર કરવાનો હતો. આજકાલના જમાનામાં કલમ અને વચન, એ બે કોઇપણ પ્રચારનાં સાધનો છે આ બંને સાધનોનો ઉપયોગ, અમે અમારા પ્રચાર કાર્યમાં કર્યો છે અને તે હવે પછીના વિવેચન ઉપરથી સમજાશે

સિંધી પુસ્તકો

સિંધી લોકોને ઉપદેશ આપવાનો હતો. સિંધી લોકો અને તેમાં ય સિંધી બ્હેનો હિંદી ભાષા બહુજ ઓછી જાણે છે. વળી આમીલ હિંદુઓ તો ઘણે ભાગે અંગ્રેજી અને સિંધી સિવાય બીજી ભાષા ઓછીજ સમજી શકે છે. લખવા વાંચવાની તેમની 'કાસ્મી લિપિ' છે કે જે સંબંધી પહેલાં એક પ્રકરણમાં કહેવાયું છે. ઉપદેશ

તાત્કાલિક અસર કરે છે; પરંતુ સાહિત્ય–પુસ્તકો વખતો વખત જાગ્રત રાખનાર ઉપદેશક છે એટલા માટે અમારી પ્રવૃત્તિનું એક સાધન પુસ્તકોનો પ્રચાર એ પણ રાખવામાં આવ્યુ હતુ. જેમ સિંધી ભાઇઓ અને બ્હેનો હિંદી ભાષાથી અનભિજ્ઞ છે, તેમ અમે સિંધી ભાષાથી અનભિજ્ઞ, એટલે સિંધી ભાષામા પુસ્તકોનો પ્રચાર થાય એ જરૂરનુ છતા, અમે સ્વય તો સિંધીમાં લખી બોલી શકીએ નહિ એટલે હૈદ્રાબાદનાં એક સિંધી બ્હેન પાર્વતી બી. એડવાની બી. એ., કે જેમનો પરિચય પહેલા કરાવવામાં આવ્યો છે, તેમની પાસે કેટલાક પુસ્તકો 'ફારસીસિંધી'મા અનુવાદિત કરાવવામાં આવ્યા. सच्चो साधु' 'सच्चो राहबर' 'फूलनमूठ' 'अहिंसा' અને 'जैनधर्म' (नइरोशनी) આ પાચ પુસ્તકો ફારસીસિંધીમા અનુવાદિત કરાવીને પ્રકાશિત કરાવવામા આવ્યા

આ પુસ્તકોને પ્રકાશિત કરવામા આર્થિક સહાય કરનાર મુંબઇના ઉદારચરિત, રાધનપુરવાળા શેઠ કાન્તિલાલ ઈશ્વરદાસ છે કે જેમણે આવશ્યકતાનો વિચાર કરી અહિંસા પ્રચારમાં સુંદર ફાળો આપ્યો છે. આમ ઉપદેશની સાથે પુસ્તકોનો પ્રચાર પણ કરવામાં આવ્યો.

વ્યાખ્યાનો

આમ તો કરાચીમા અમારા અનેક વ્યાખ્યાનો થયાં, પરન્તુ કેવળ 'અહિંસા'ના પ્રચારને માટે કેટલાંક વ્યાખ્યાનો તો વિશેષરૂપે કરવામાં આવ્યા. તે વ્યાખ્યાનોની સંખ્યા પણ મોટી છે, છતા તેમાનાં કેટલાક વ્યાખ્યાનો ખાસ નોંધવા લાયક છે, તે આ છે —

૧ **આમીલ ઇન્સ્ટીટ્યૂટ.** 'આમીલ કોલોની'મા 'આમીલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ'ના હોલમાં તા. ૨૪ મી ડીસેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે એક વ્યાખ્યાન આપવામા આવ્યું હતુ. આ સભાના પ્રમુખ શ્રીયુત મગનદાસ વાધવાની બી. એ થયા હતા. મોટા મોટા ડૉક્ટરો, વકીલો, અને શેઠીઆઓ બહુ મોટી સંખ્યામા આ સભામા ઉપસ્થિત થયા હતા 'અહિંસા' ઉપર આ નિમિત્ત આપવામાં આવેલ આ પ્રવચન [illegible] આપવામા આવ્યો હતો. આ વ્યાખ્યાનની [illegible] [illegible] થઈ હતી.

પ્રકરણ ૨૩ મું
અહિંસા પ્રચાર

૨ **સોલ્જર બજાર** બીજું વ્યાખ્યાન સોલ્જર બજારમા રહેતા કરાચીના પ્રસિધ્ધ નાગરિક શેઠ મણિલાલ મોહનલાલ અને ઉવારસદ વાળા શ્રીયુત વાડીભાઇ વિગેરે ગુજરાતી ગૃહસ્થોના પ્રયત્નથી તા. ૧૬મી ડીસેમ્બરે આપવામાં આવ્યુ હતું.

આ બને લતાઓ આમીલ અને પારસી કોમથી ભરેલા છે સોલ્જર બજારના વ્યાખ્યાન વખતે વીસનગરવાળા શેઠ મહાસુખભાઇ ચુનીલાલે પણ કેટલુક વિવેચન કરેલુ.

૩–૪. **ખીલનાની હોલઃ**–'સિંધ જીવદયામંડળી'ના આશ્રય હેઠળ શહેરમાં સિંધી લોકોના લત્તામા 'ખીલનાની હોલ' નામના પ્રસિદ્ધ સ્થાનમાં બે વ્યાખ્યાનો તા. ૨૩–૨૪ મી ઓકટોબર ૧૯૩૭ ના દિવસોએ આપવામાં આવ્યાં હતાં. આ વ્યાખ્યાનોમાં કરાચીના પ્રસિદ્ધ દાર્શનિક વિદ્વાન્ પં૦ ધર્મદેવ જેટલી પ્રમુખસ્થાને બિરાજ્યા હતા. સિંધી લોકોએ, ખાસ કરીને ભાઇબંધ કોમના સિંધી લોકોએ આ વ્યાખ્યાનોનો લાભ સારો ઉઠાવ્યો હતો. પ્રસિધ્ધ સિંધી વકીલ શ્રીયુત લોઢાએ અહિંસા ઉપર ખૂબ ચર્ચા પણ કરી હતી.

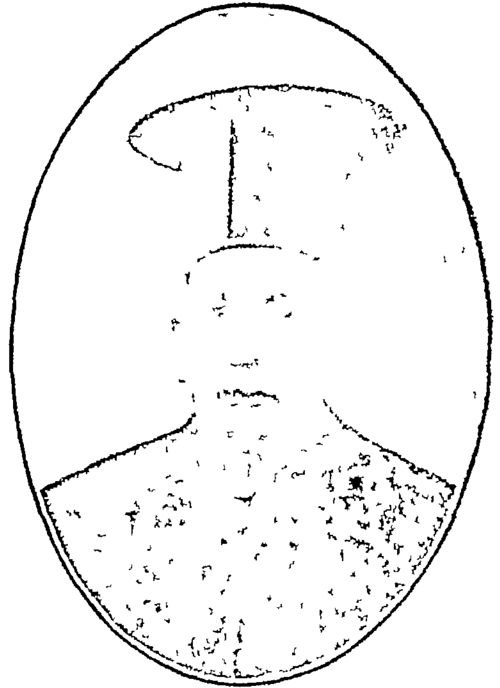
૫ **ખાલકદીના હોલ.** તા ૨૪ મી ઓકટોબરના દિવસે બીજું વ્યાખ્યાન ખાલકદીના હોલમા ભાઇ જમશેદ મહેતાના પ્રમુખ પણા નીચે થયું હતું. આ વ્યાખ્યાન પણ 'સિંધજીવદયા મંડળી'ના આશ્રય હેઠળ થયું હતું લગભગ આખો હોલ ચિકાર ભરાયો હતો. જો કે આ સભામા માસાહાર કરનારાઓની સંખ્યા બહુજ ઓછી હતી.

૬. **દાલમીયા ફેક્ટરી.** તા. ૧૨ મી મે ૧૯૩૮ થી ૩૦ મી મે ૧૯૩૮ સુધી અમે મલીરમાં રહેલા. ત્યાંથી 'એકાર કોન્ફરન્સ'મા ભાગ લેવાને માટે કરાચી આવતાં ૩૧ મી મે ૧૯૩૮ ના દિવસે ડ્રીગ્રોડ પાસે સીમેન્ટની 'દાલમીયા ફેક્ટરી' માં અમે એક દિવસ મુકામ રાખ્યો હતો. ઘણા મજૂરો અને સિકખો આ ફેક્ટરીમાં કામ કરે છે કે જેઓમાંના ઘણાખરા માંસાહારી પણ છે. દિવસે તો કોઇને ફુરસદ મળી નહિ. રાત્રે ઘણા લોકો ભેગા થયા અને તેઓને ખૂબ ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો. જેથી કેટલાકોએ માંસાહારનો ત્યાગ

બે જુના સિંધી હિંદુઓ

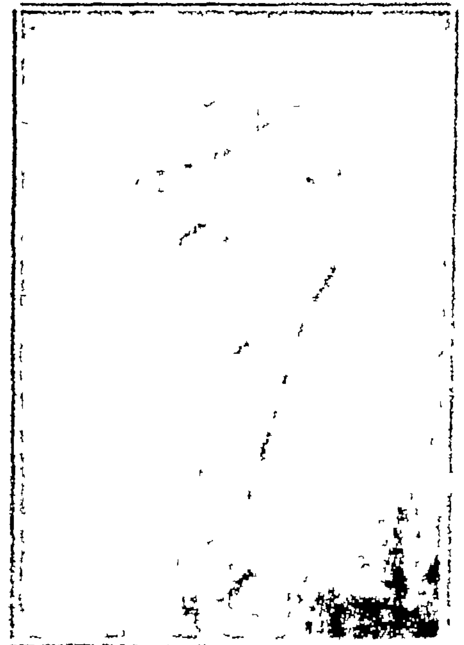
દીવાન નાઉમલ ભોજવાની

દીવાન વાધુમલ [illegible] ગીદવાની

卐

કર્યો. ફેક્ટરીના મેનેજર અને ફેક્ટરીના ઇજનીયરે આ સભા ગોઠવવાનો પ્રબંધ કર્યો હતો. આ વખતે માંસાહારથી બલવૃદ્ધિ થાય છે કે કેમ? વિગેરે બાબતો ઉપર ચર્ચા પણ સારી થઇ હતી.

૭. **નસરપુરી પાઠશાળા.**- જુના કરાચીના સિંધી લોકોના મુખ્ય લવામા નસરપુરી સિન્ધીઓની આ એક પાઠશાળા છે. નસરપુરી સિંધીઓનો તા. ૩ નવેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે એક મ્હોટો જલસો થયો હતો. સિંધી સ્ત્રીઓ અને પુરુષો તેમજ બાળક અને બાળાઓનો મ્હોટો સમૂહ એકત્રિત થયો હતો. અહિં અહિંસા ઉપર વ્યાખ્યાન આપવામા આવ્યુ. બે યુવકોએ ખૂબ ચર્ચા કરી. ઘણા લોકોએ આ વખતે માંસાહારનો ત્યાગ કર્યો

સિંધી કોલોનીઓમાં

કરાચીમા સિંધીલોકોની શહેરથી બહાર અનેક કોલોનીઓ છે. 'આમીલ કોલોની' 'શિકારપુરી કોલોની,' 'અપર સિંધ કોલોની' વિગેરે આ બધી યે કોલોનીઓ પાસે પાસેજ છે. તેની સાથે 'પારસી કોલોની,' 'ગુજરાતનગર' વિગેરે પણ છે. આ કોલોનીઓમાં સારા ધનાઢ્ય અને શિક્ષિત સિંધી લોકો રહે છે. આ લોકોને ઉપદેશ આપવા માટે આ કોલોનીઓમાં રહીને પ્રચાર થાય, તો તે વધારે લાભકર્તા થાય, એમ ધારી જાણીતાઓ દ્વારા કોલોનીઓમાં રહેવાની વ્યવસ્થા કરાવી.

પ્રકરણ ૨૩ મું
અહિંસા પ્રચાર

૧ **આમીલ કોલોની.** એ પહેલાં કહેવામા આવ્યું છે કે આમીલ લોકોમાં માંસાહારનો પ્રચાર વધારે છે તેઓના પરિચયમાં વધારે આવવાથીજ તેમને વધારે ઉપદેશ આપી શકાય એટલા માટે ૧૯ મી ડીસેમ્બર ૧૯૩૭ થી ૨૬ મી ડીસેમ્બર ૧૯૩૭ સુધીન અઠવાડીયું અમે 'આમીલ કોલોની'માં ગાળ્યું. ભાઇ ગોવિંદ [illegible]દાની, બ્હેન પાર્વતી [illegible]વાની અને તે વખતના કરાચીના લોર્ડમેયર શ્રીયુત દુર્ગાદાસ [illegible]વાની—તેમણે [illegible] આમીલ 'કન્યા મહાવિદ્યાલય' ના મકાનમાં મુકામ રાખવામાં આવ્યો

આ સ્થાન, ઉપર જણાવેલી કોલોનીઓની [illegible]
માં [illegible]

પ્રકરણ ૨૩ મુ
અહિંસા પ્રચાર

કેટલાક પારસી ગૃહસ્થો પણ ઉપદેશનો ખૂબ લાભ લેવા લાગ્યા. અમારું આ અઠવાડિયુ ખૂબજ પ્રવૃત્તિવાળું અને પરિણામે ઘણું જ લાભ કર્તા નીવડયું હતું, સવારથી રાત સુધી ઉપદેશની પ્રવૃતિ ચાલતી. સેંકડો સિંધી ભાઇઓ બ્હેનોના ટોળા જામેલા રહેતા. ભિક્ષા આપવા માટે તલપાપડ થનારી એ ભદ્રિક બ્હેનોને જ્યારે એમ કહેવામાં આવે કે ' તમે તો મચ્છી માંસ ખાઓ છે, એટલે તમારે ત્યાંથી અમારાથી ભિક્ષા ન લેવાય' ત્યારે તો એમનો આત્મા ઘણો દુખી થતો અને ઘણાઓ તો સાધુના પગલા પોતાને ત્યાં કરાવવાની ભાવનાથી પણ માસમચ્છીનો ત્યાગ કરતા. દરરોજ ચર્ચાઓ થાય. શંકા સમાધાનો થાય, ઘણાઓ 'માસ નહિં ખાવાથી શૌર્ય નથી આવતુ" એવી શંકાઓ કરે, ઘણાઓ 'અનાજમાં પણ જીવ છે' એવી દલીલો કરે ઘણાઓ 'અમારો તો હમેશનો ખોરાક થઇ ગયો. હવે કેમ છૂટી શકે,' એવી પણ કમજોરી બતાવે. આ બધાઓને યોગ્ય ઉત્તર અપાતા નિરુત્તર થાય, એટલે કેટલાકો માસ સર્વથા છોડે, કેટલાકો મહિના-બે મહિના સુધી છોડીને પ્રયત્ન કરી જોવાનું કહે. કેટલાકો માંસને છોડે ને મચ્છી ન છોડે, કેટલાક મચ્છી છોડે તો માંસ ન છોડે. આમ ઉપદેશ અને ચર્ચાને પરિણામે ગુરુદેવની કૃપાથી બહુ સારુ પરિણામ આવ્યુ. પારસી ગૃહસ્થ ભાઇ એદલ ખરાસ, જેમનો પરિચય પહેલા આપવામાં આવ્યો છે. તેમના આખા કુટુંબે આ વખતેજ માસ મચ્છી વિગેરેનો ત્યાગ કરેલો.

ભાઇ ગોવિંદ મીરચંદાનીનુ આખું યે કુટુંબ ઘણુંજ ભક્તિવાળું શ્રદ્ધાળુ અને સંસ્કારી છે. તેવીજ રીતે શ્રીયુત ઝમટમલજી શિવદાસાની એમ. એ. એલ. એલ. બી ના કુટુંબની ભક્તિ પણ પ્રશંસનીય છે. મેયર દુર્ગાદાસ એડવાની, તેમનાં ધર્મપત્ની, અને તેમના પુત્રી બ્હેન દેવી બી. એ. વિગેરે પણ ઘણાજ ભક્તિવાળા છે. તેમનું કુટુંબ સિંધી જ્નાં કટ્ટર વેજીટેરીઅન છે. તેમણે પણ ભક્તિનો અને જ્ઞાન ચર્ચાનો સારો લાભ લીધો.

આજ કોલોનીમા કરાચીના નાગરિક ભાઇ હીરાલાલ ગણાત્રા પણ રહે છે. તેમના આખા યે કુટુંબે ભક્તિનો ખૂબ લાભ લીધો. શ્રીયુત છીતનદાસ ગીડવાણી, કે જેઓ કરાચીના ડીસ્ટ્રીકટ ડેપ્યુટી પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ છે. તેમનું કુટુંબ પણ શ્રદ્ધાળુ અને ભક્તિવાળું છે.

આમ અનેક કુટુંબો સાથે પરિચય થયો અને ઘણાં કુટુંબોએ માંસ મચ્છીનો ત્યાગ કર્યો

૨ **અપરસિંધ કોલોની**—બીજું ચોમાસું પુરુ થયા પછી અને મારી બિમારીના કારણે ડોક્ટરની સલાહ પ્રમાણે અમે 'ગુજરાત નગર'મા એક પંજાબીના બગલામાં રહેલા. તે પછી ૧૬ મી જાન્યુઆરી ૧૯૩૯ થી શિકારપુરી સિંધી ગૃહસ્થ અને કરાચીના એક પ્રસિદ્ધ વ્યાપારી શેઠ રાધાકિશન પારૂમલ ઘણાજ આગ્રહપૂર્વક 'અપરસિંધ કોલોની'મા પોતાના બંગલામા લઈ ગયા લગભગ પાચ મહિના અમે આ બગલામા સ્થિરતા કરી. શેઠ રાધાકિશન એક બહુજ બહોળા કુટુંબવાળા અને શ્રીમંત ગૃહસ્થ છે. તેઓનું કુટુંબ નિરામિષભોજી છે. શ્રદ્ધાળુ છે. અને તેઓ શુદ્ધખાદીધારી રાષ્ટ્રીય ભાવનાવાળા છે. આ બગલાની આસપાસ પણ ઘણા માંસાહારી સિંધીઓ રહે છે. ધીરે ધીરે આ કોલોનીમા પણ ઉપદેશ આપવાનો સારો પ્રસગ મળ્યો અને ઘણા લોકો માંસાહાર છોડતા થયા.

અમે આ કોલોનીમા રહેતા ત્યારે ગુજરાત નગરમા રહેતા ખભાત-વાળા ભાઈ સુંદરલાલ પારેખ ઇન્જીનીયર, ભાઈ હરિલાલ ચતુર્ભુજ કુટુંબ, શેઠ હેમરાજ ભાઈ, શેઠ જસરાજભાઈ, પી ડબલ્યુ. ડી ના વડા ઇન્જીનીયર શ્રીયુત હિમ્મતલાલ પરીખ, તેમજ સિંધી ગૃહસ્થ શ્રીયુત ખિયારામ વિગેરેએ ભક્તિનો સારો લાભ લીધો હતો.

અહિંસાની પ્રવૃત્તિમા ઉપરના મુખ્ય કાર્યો ઉપરાંત છૂટક પ્રવૃત્તિ પણ વખતો વખત થતી રહી છે. સિંધી
૪ **છૂટક પ્રવૃત્તિ** ગૃહસ્થો પોતાને ત્યાં અમને લઈ જાય, પોતાના મિત્રો અને સગાં સંબંધીઓને બોલાવે, ભજન કીર્તનો થાય અને તે વખતે ઉપદેશ થાય. આથી પ[illegible] [illegible]

કુદરતની કેવી લીલા છે? એ મુંગા સિંધી ભાઇઓ જન્મથી જ બ્હેરા અને મુગા છે, અને વધુ ભણ્યા પણ નથી. છતાં બન્ને ભાઇઓ કરાચીના બે મોટા પ્રેસોમા સારી જગ્યાઓ ભોગવે છે. સારો પગાર મેળવે છે. બધાઓની સાથે ઇસારાથી સમજવા સમજાવવાની અદ્‌ભુત શકિત ધરાવે છે અને બધો વ્યવહાર ચલાવે છે.

ભાઇ ખરાસ પોતે પોતાના કુટુંબ સાથે માંસ-મચ્છી વિગેરેના ત્યાગી છે. એટલે તેમના ઉપદેશથી, તેમના મિત્ર તરીકે આ બે ભાઇઓએ પણ માંસ મચ્છીનો ત્યાગ કર્યો છે.

આમ જીવદયાની પ્રવૃત્તિમાં જુદા જુદાં વ્યાખ્યાનો અને હિંસક લતાઓમાં રહીને ઉપદેશ આપવાનો તેમજ જ્ઞાનચર્ચા કરવાનો સારો પ્રસંગ મળ્યો.

પ્રકરણ ૨૮ મું
અહિંસા પ્રચાર

ગયા પ્રકરણમાં કરાચીમાં 'દયા પ્રચાર'ની પ્રવૃત્તિને અંગે સિંધીભાષાના પુસ્તકો, જુદે જુદે સ્થળે કરેલાં વ્યાખ્યાનો અને માંસાહારી લત્તાઓમાં રહીને કરેલી પ્રવૃત્તિના સંબંધમાં સંક્ષેપમાં કહેવાયું છે. એ ઉપરાંત કરાચીની અમારી સ્થિરતામાં 'દયા પ્રચાર' સંબંધી ખાસ ખાસ પ્રવૃત્તિ, કે જે પ્રવૃત્તિ વધારે અગત્યતાવાળી ગણી શકાય, એવી પણ થઇ છે. તે પ્રવૃત્તિ અમુક અમુક સમયે થયેલી વિશિષ્ટતાવાળી સભાઓ અથવા 'જીવદયા કોન્ફરન્સ' છે; જેનો ઉલ્લેખ આ પ્રકરણમાં કરાશે.

ફુકકાનો વિરોધ

હિંદુસ્તાન જેવા દયાળુ અને આર્યસંસ્કૃતિવાળા દેશમાં ગાય ભેંસના ગર્ભાશયમાં લાકડું કે એવી બીજી ચીજો ઘાલીને જબરદસ્તીથી દૂધ કાઢવાનો ઘાતકી રિવાજ ચાલી રહ્યો છે, એની ઘણા ઓછા લોકોને ખબર હશે. આ રિવાજની ક્રૂરતાની વાતો સાંભળતાંજ આપણને કંપારી છૂટે. નજરે તો જોયુંજ કેમ જાય. સ્વાભાવિક દૂધથી વધારે દૂધ કાઢવાના લોભી જીવો કેવા કેવા ક્રૂરતાના કાર્યો કરે છે, તેનું આ ઉદાહરણ છે. હવે આ રિવાજથી લોકો જાણીતા થતા જાય છે. કલકત્તામાં એક સંસ્થા ઉભી થઇ છે, કે જે આ રિવાજને બંધ કરાવવા માટે પૂરેપૂરી કોશિશ કરી રહી છે. ડૉ. રઘુવરદાસદાસ તે સંસ્થા તરફથી કરાંચીમાં આવેલા. તે વખતે તા. ૮ ફેબ્રુઆરી ૩૮ ના દિવસે એક વિરાટ સભા 'જૈન વ્યાખ્યાન હૉલ'માં ભરવામાં આવી હતી. જૈન જૈનેતરોની ઘણી મોટી સંખ્યાએ આ સભામાં હાજરી આપી હતી. આ સભામાં ડૉ. રઘુવરદાસદાસે લંબાણથી ફુકકાના ઘાતકી રિવાજનું કરુણ ચિત્ર રજુ કર્યું હતું. તેમણે જે વિવેચન કર્યું હતું, તેનો ટૂંક સાર વાચકોની જાણ માટે અહિં આપવો યોગ્ય છે –

"ફુકકાનો અટકાવ કરાવવા માટે છેલ્લા ૭ મહીના થયા હું જુદે જુદે સ્થળે ફરીને ઉપદેશ આપી રહ્યો છું. હમણાં હું સુરત, લાહોર વિગેરે સ્થળેથી ફરી આવું છું.

"જુદા જુદા સ્થળે ફુકકાને જુદા જુદા નામથી ઓળખવામાં આવે છે. સિંધમાં તેને ... નામથી –

કુદરતની કેવી લીલા છે? બે મુગા સિંધી ભાઇઓ જન્મથી જ બ્હેરા અને મુંગા છે, અને વધુ ભણ્યા પણ નથી. છતાં બન્ને ભાઇઓ કરાચીના બે મોટા પ્રેસોમાં સારી જગ્યાઓ ભોગવે છે. સારો પગાર મેળવે છે. બધાઓની સાથે ઇસારાથી સમજવા સમજાવવાની અદ્દભુત શકિત ધરાવે છે. અને બધો વ્યવહાર ચલાવે છે.

ભાઇ ખરાસ પોતે પોતાના કુટુંબ સાથે માંસ-મચ્છી વિગેરેના ત્યાગી છે. એટલે તેમના ઉપદેશથી, તેમના મિત્ર તરીકે આ બે ભાઇઓએ પણ માસ મચ્છીનો ત્યાગ કર્યો છે.

આમ જીવદયાની પ્રવૃત્તિમાં જુદાં જુદાં વ્યાખ્યાનો અને હિંસક લતાઓમાં રહીને ઉપદેશ આપવાનો તેમજ જ્ઞાનચર્ચા કરવાનો સારો પ્રસંગ મળ્યો.

પ્રકરણ ૨૭ મું
અહિંસા પ્રચાર

પ્રકરણ ૨૪ મું
વિશિષ્ટ સભાઓ

ગયા પ્રકરણમા કરાચીમા 'દયા પ્રચાર'ની પ્રવૃત્તિને અંગે સિંધીભાષાના પુસ્તકો, જુદે જુદે સ્થળે કરેલાં વ્યાખ્યાનો અને માસાહારી લત્તાઓમા રહીને કરેલી પ્રવૃત્તિના સંબંધમાં સંક્ષેપમા કહેવાયું છે. એ ઉપરાત કરાચીની અમારી સ્થિરતામાં 'દયા પ્રચાર' સંબંધી ખાસ ખાસ પ્રવૃત્તિ, કે જે પ્રવૃત્તિ વધારે અગત્યતાવાળી ગણી શકાય, એવી પણ થઇ છે. તે પ્રવૃત્તિ અમુક અમુક સમયે થયેલી વિશિષ્ટતાવાળી **સભાઓ** અથવા **'જીવદયા કોન્ફરન્સ'** છે; જેનો ઉલ્લેખ આ પ્રકરણમાં કરાશે.

ફુકકાનો વિરોધ

હિંદુસ્તાન જેવા દયાળુ અને આર્યસંસ્કૃતિવાળા દેશમાં ગાય ભેંસના ગર્ભાશયમા લાકડુ કે એવી બીજી ચીજો ઘાલીને જબરદસ્તીથી દૂધ કાઢવાનો ઘાતકી રિવાજ ચાલી રહ્યો છે, એની ઘણા ઓછા લોકોને ખબર હશે. આ રિવાજની ક્રૂરતાની વાતો સાભળતાજ આપણને કંપારી છૂટે. નજરે તો જોયુંજ કેમ જાય. સ્વાભાવિક દૂધથી વધારે દૂધ કાઢવાના લોભી જીવો કેવા કેવાં ક્રૂરતાના કાર્યો કરે છે, તેનું આ ઉદાહરણ છે. હવે આ રિવાજથી લોકો જાણીતા થતા જાય છે. કલકત્તામા એક સંસ્થા ઉભી થઇ છે, કે જે આ રિવાજને બંધ કરાવવા માટે પૂરેપૂરી કોશિશ કરી રહી છે. ડૉ. રઘુવંશસહાય તે સંસ્થા તરફથી કરાચીમા આવેલા તે વખતે તા. ૮ ફેબ્રુઆરી ૩૮ ના દિવસે એક વિરાટ સભા 'જૈન વ્યાખ્યાન હૉલ'માં ભરવામાં આવી હતી. જૈન જૈનેતરોની ઘણી મોટી સંખ્યાએ આ સભામા હાજરી આપી હતી. આ સભામાં ડૉ. રઘુવંશસહાયે લંબાણથી ફુક્કાના ઘાતકી રિવાજનું કરુણ ચિત્ર રજુ કર્યું હતું. તેમણે જે વિવેચન કર્યું હતુ, તેનો ટૂંક સાર વાચકોની જાણ માટે અહિં આપવો યોગ્ય છે –

> "ફુકકાનો અટકાવ કરાવવા માટે છેલ્લા ત્રણ મહીના થયા હું જુદે જુદે સ્થળે ફરીને ઉપદેશ આપી રહ્યો છું. હમણા હું સક્કર, લારખાના વિગેરે સ્થળેથી ફરી આવું છું.

> "જુદા જુદા સ્થળે ફુકકાને જુદા જુદા નામથી ઓળખવામા આવે છે. સિંધમા વાજુ નામથી એ

ઓળખાય છે આ રિવાજ છેલ્લા ૮૦ વર્ષથી પ્રચલિત થયો છે. આ અટકાવવા માટે ધારાસભામાં ફુકકાબીલ પેશ કરવામા આવ્યું છે.

"આ પ્રથા ઘણીજ ઘાતકી અને હલકી છે. તેનાથી ગાય અગર ભેંશને બહુ દુ:ખ થાય છે, ગર્ભને પણ હાનિ પહોચે છે. ઢોરના માલીકો નાનાં પાડા કે વાછરડાં રૂ ૧૪ યા ૧૫ ની કીંમતે વેચી મારે છે. અને પછી ફુક્કાથી દુધ મેળવે છે. આ રિવાજ બંધ નહિં થાય તો ગૌધન અને પશુધન નાશ પામશે.

"અગાઉ કહે છે કે ૨૪ કરોડ ગાયો હતી. જ્યારે તે સંખ્યા ૧ કરોડમાં આવીને ઉભી છે. આજે તો ડેન્માર્ક વૃંદાવન બની રહ્યુ છે. હોલાડનુ દુધ એટલું બધું ચોકખુ હોય છે કે તેમા પાણીનું એક ટીપું પણ ભેળવવામા આવતું નથી. જ્યારે, જે દેશમાં દુધ, દહિં તથા ઘીની નદીયો વહેતી તે દેશમા ચોખ્ખું દુધ કે ચોખ્ખુ ઘી મળવું પણ મુશ્કેલ થઈ પડયું છે.

"ગાયો તથા ભેંસોવાળા કહે છે કે 'અમારી ગાય કે ભેંસનુ વાછરડું યા પાડું નાનપણમાં મરી ગયુ હોય, અને તે દુધ દોવા ન દે, તો અમારે શું કરવું? અમારે શું તે જતું કરવું? તે સીધી રીતે દુધ આપતા નથી, તેથી અમારે ફુક્કાદ્વારા દુધ કાઢવું પડે છે.' આ તેમની દલીલ વાજબી નથી, કેમકે આ રિવાજ તો ૮૦ વરસથીજ પ્રચલિત થયો છે. તે પહેલાં શું લોકો દુધ નહિં દોતા હોય?

"બાકી સુધરેલા દેશોમા ગાયોને એક સાથે હારમાં ઉભી રાખીને પછી તેમને પીયાનો સંભળાવવામાં આવે છે. ગાયો એક તાન થઇ જાય છે. તે પછી તેમના આચળે રબ્બરનું મશીન લગાડવામા આવે છે. જે દુધનો છાંટે છાંટો આચળમાંથી ચૂસી લે છે. અને વધુ વખત રાખવામા આવે, તો લોહી પણ નીકળે, પણ ગાયો એટલી બધી પીયાનામા મસ્ત બને છે કે કાંઇ કહેવાની વાત નહિં

"તાનસેનના જમાનામા કહે છે કે એવી સંગીત વિદ્યા પ્રચલિત હતી કે ગાયન ગાતાની સાથે જંગલનાં જાનવરો-હરણ વિગેરે ખેંચાઈને જમા થતાં અને ગાયન બંધ કરતાંજ તેઓ અદશ્ય થઇ જતાં હતા. પશ્ચિમના ખેતીકારો ઘુવડને રાત્રે પોતાના ખેતરમા બેસાડીને તેની પાસે રખેવાળી કરાવે છે. આવી રીતે તેઓ જ્યારે જંગલી જાનવરોની ખબર લે છે, ત્યારે આપણે જો આપણાં ડોમેસ્ટિક પ્રાણીઓની પણ સંભાળ ન લઇએ, તો આપણા જેવા બેપરવા બીજા કોણ કહેવાય?

"ગાયોવાળા, ચાર દીવાલોવાળા મકાનમાં ગાયોને લઇ જઇને દોવે છે. તેથી ખબર પડી શકતી નથી. મ્યુનિસીપાલીટીએ દૂઝણા ઢોરોને ખુલ્લા મકાનમાં રાખીને દોવાનો કાયદો કરવો જોઇએ. જેથી બહારથી ચાલ્યા જતા માણસોને પણ ખબર પડી શકે કે ઢોરને ફુક્કો કરવામા આવે છે કે નહિં?

"કેટલાંક મુસલમાન ભાઇઓ પણ આ રિવાજની વિરૂદ્ધ છે. આજની સભામા આપણે નીચેની મતલબનો ઠરાવ પાસ કરી હિંદ સરકારને મોકલાવશુ તો વાજબી થશે."

આ પછી ફુક્કાની પ્રથાનો વિરોધ કરનારો, સિંધ ગવર્નમેન્ટ, મ્યુનિસીપાલીટી તેમજ લોકલબોર્ડને આ પ્રથા અટકાવવા માટે કાયદા બનાવવાની ભલામણ કરનારો, દૂધની માર્કીટમાં વેટરનરી ઇન્સ્પેક્ટરો અને ડોક્ટરો મોકલી દૂધની તપાસ કરવાની ભલામણ કરનારો, તથા ફુક્કાથી કાઢેલ માલુમ પડે તો તે જાનવરોને પાંજરાપોળમા મોકલવુ અને દૂધ કાઢનારને સજા કરવાની ભલામણ કરનારો વિગેરે ઠરાવો કરવામા આવ્યા હતા.

[illegible]

પ્રકરણ ૨૪ મું
વિશિષ્ટ સભાઓ

"ફુક્કાનો રિવાજ ત્રાસદાયક અને ભયંકર છે. વધુ દૂધ કાઢવાની લાલચમા માણસો આવા હલકાં કામો કરી રહ્યા છે. કહે છે કે ઢોરોના ગર્ભાશયમા લાકડુ કે દંડુકો નાખીને વધારે દૂધ ઝરવવામા આવે છે. આ દૂધ લોકોમા વેચવામા આવે છે.

"આ બાબત આપણે ઉંડો વિચાર કરીએ તો જણાયા વિના નહિ રહે કે તેની પાછળ માણસની કેટલી બધી લોભવૃત્તિ રહેલી છે? સ્વાર્થવૃત્તિ, માણસો પાસ અનેક પાપો કરાવે છે. ધારો કે એક હિંદુ છે, તે ગોપૂજા કરે છે. ગાયો પર હમેશાં હાથ ફેરવે છે, તેનું બહુમાન કરે છે. પણ એજ ગાય જ્યારે દૂધ દેતી બંધ થાય છે, અને વેચવા માટે બહાર કાઢે છે, ત્યારે ખરીદનારાઓમા, કસાઇનો દલાલ બીજા કરતા બે રૂ. વધારે આપશે, તો તેને દેતા તે જરા પણ અચકાશે નહિ. જાણે છે કે આ ગાય પર કસાઈની છરી ફરશે, પણ એને બે રૂપિયાનો લોભ આંધળો બનાવી દે છે.

પ્રકરણ ૨૪ મું
વિશિષ્ટ સભાઓ

"ઉંચી જાતનો બ્રાહ્મણ-હિંદુ છે તે હિંદુત્વનો ફાંકો રાખે છે. પણ બે રૂપિયાની ખાતર ન કરવા જેવું કામ કરી બેસે છે. જે દેશમા આવા લોભી અને લાલચુ માણસો હોય, તે દેશમાં કયુ ઘોર પાપ ન થઈ શકે? આવી ઉંચી જાતિવાળા જ્યારે પાપ કરે, ત્યારે હલકી કોમો, કે જે દયાનુ નામ પણ જાણતી નથી, તે ગમે તેવુ પાપ કરે, તેમાં આશ્ચર્ય જેવું શુ છે?

આપણા દેશમાં હિંદુઓ શાકાહારી છે, પણ યુરોપ અમેરિકામાં આપણા શાકાહારી કરતા પણ ચઢી જાય, એવા શાકાહારી પડયા છે. ત્યાં અમુક મંડળીઓ છે કે જેના મેમ્બરો દૂધ ખાવું પણ હરામ સમજે છે. ભલે તે પાપ તરીકે ન સમજતા હોય, પરન્તુ દૂધ પણ વેજીટેબલ નથી, એમ સમજી-ને તેઓ નથી ખાતા. યુરોપમાં આજે કટ્ટરમાં કટ્ટર વેજીટેરીયનો છે, જ્યારે જીવદયા અને 'અહિંસા પરમો

ધર્મ"નો દાવો કરનાર હિંદુસ્તાનીઓ ક્યાં જઈ રહ્યા છે ? એનો કોઈ વિચાર કરશે ?

'અમારા વિહાર દરમ્યાન અમને ખબર પડી હતી કે પંજાબના કેટલાક દલાલો સિંધમાંથી ગર્ભવતી બકરીઓ ખરીદવા આવે છે આ લોકો બકરીઓનાં પેટ ચીરી કાચાં બચ્ચાં કાઢે છે આ બચ્ચાં શા કામમાં આવે છે ? ખબર છે ? આ બચ્ચાંના મુલાયમ ચામડામાંથી તમારા પૈસા રાખવાના પાકીટ, કમરે બાંધવાના પટા, હાથના મોજાં વિગેરે બને છે. તમે હિંસાના આ કામને આંખો મીંચીને ઉત્તેજન આપી રહ્યા છો. આ બધાં પાપો તમારી લોભવૃત્તિ અને મોહવૃત્તિઓ કરાવી રહી છે. જીવદયા પ્રતિપાળ કહેવરાવવાનો દાવો ધરાવનારા અનેક લોકોના કારણે કેવાં પાપાચરણો થઇ રહ્યાં છે, તે વિચારો."

પ્રકરણ ૨૪ મું

વિશિષ્ટ સભાઓ

આ પ્રસંગે શ્રીયુત મણિલાલ લ્હેરાભાઈ મ્હેતા, ભાઈ પી. ટી. શાહ અને બીજા કેટલાક મહાનુભાવોએ પણ વિવેચન કર્યાં હતાં ઠરાવો યોગ્ય સ્થળે મોકલી આપવામાં આવ્યા હતા.

જીવદયા કોન્ફરન્સ

કરાચીમાં 'આર્ય સમાજની' અર્ધ શતાબ્દિ સન ૧૯૩૭ ના સપ્ટેમ્બર મહિનામાં ઉજવવામાં આવી હતી દશ હજાર મનુષ્યો આ જલસામાં ભાગ લઈ રહ્યા હતા કરાચીના 'આર્યસમાજ' તરફથી 'જીવદયા કોન્ફરન્સ' આ પ્રસંગેજ તા. ૨૧ સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે ભરવામાં આવી હતી કરાચીના પ્રસિદ્ધ કાર્યકર્તાઓ પ્રો. તારાચંદજી ગજરા એમ એ. પં. લોકનાથજી સ્વામી કૃષ્ણાનંદજી. સ્વામી પૂર્ણાનંદજી. પં. કેશવદેવજી તથા શ્રીયુત નરસિંહદાસજી વિગેરે આ કોન્ફરન્સના પ્રધાન સંચાલકો હતા.

પરિષદની કાર્યવાહી બપોરે સાડાત્રણ વગે શરૂ કરવામાં આવી હતી પ્રો. તારાચંદજીએ આ કોન્ફરન્સનો હેતુ વિસ્તારથી સમજાવ્યો હતો. આ કોન્ફરન્સના પ્રમુખ તરીકેનો સ્થાન [illegible] [illegible]

લેખકને સોંપાયેલું. આ કોન્ફરન્સે સિંધમાં અહિંસાના ક્ષેત્રમાં સારી છાપ પાડી હતી

આ કોન્ફરન્સમાં ૧ હિંદવાસીઓને માંસાહાર બંધ કરવાની વિનતિ કરનારો, ૨. ઢોરોને ચરવાની જગ્યા કાયમ રાખવાની સરકારને વિનતિ કરનારો, ૩ મ્યુનીસીપાલીટી કૂતરા અને ઉંદરોને પકડાવી તેનો નિર્દયતાપૂર્વક નાશ કરે છે, તેનો વિરોધ અને તે પ્રથા રોકવાની સૂચના કરનારો, ૪. ગાયભેંસોના ગર્ભાશયમાં લાકડું ઘાલી ફુક્કાદ્વારા દૂધ કાઢવામાં આવે છે, અને તેની સતામણી કરવામાં આવે છે, તેનો વિરોધ કરનારો, ૫ લાહોરમાં થનારા કસાઇખાનાને કોઇપણ ઉપાયે બંધ કરવાની અપીલ કરનારો, ૬. બલિદાનની પ્રથા સ્હામે વિરોધ કરનારો–એમ કેટલાક અગત્યના ઠરાવો કરવામાં આવ્યા હતા. અને તે ઠરાવો ઘટતે સ્થળે મોકલી આપવામાં આવ્યા હતા.

પ્રકરણ ૨૪ મું
વિશિષ્ટ સભાઓ

આ પ્રસંગે પ્રમુખ તરીકેની ફરજ અદા કરતાં, જે કેટલુંક વિવેચન મારે કરવું પડેલું, તેમાં આવી એક અગત્યની મહાન્ કોન્ફરન્સના પ્રમુખ તરીકેનું માન આપવા માટે, આર્યસમાજનો અને ખાસ કરીને કાર્યકર્તાઓનો આભાર માન્યો હતો. અને છેવટે ઉપસંહારમાં જે કંઇ કહ્યું, તેનો ટૂંક સાર આ છેઃ–

"ભાઇઓ અને બ્હેનો, 'દયા'ના સંબંધમાં કંઇક કહું તે પહેલાં પાંચમા ઠરાવના સંબંધમાં થોડો ખુલાસો કરવા ચાહું છું

"મને એવા ભરોસાદાર ખબર મળ્યા છે કે શેઠ શિવરતનજી મોહોતાએ આ કતલખાનાનો ઠેકો લેવાથી હાથ ઉઠાવી લીધો છે. આ વાત જો સાચી હોય, તો આપણે ખરેખર ખુશી થઇશું, કેમકે તેઓ હિંદુ તરીકે પોતાના કર્તવ્યને સમજ્યા છે.

"પરંતુ તેની સાથેજ સાથે જે હકીકત મેં સાંભળી છે, તે ઉપરથી તો મને પણું દુઃખ થયું છે તે હકીકત એ છે કે એક જૈન ગૃહસ્થે આ કસાઇખાનાના કોન્ટ્રાક્ટ માટે પોતાનું ટેન્ડર

ભર્યું છે. આ જૈન ગૃહસ્થ જોકે દિગંબર કહેવાય છે, છતાં જો તેમણે ટેન્ડરભર્યાની વાત સાચી હોય તો, ખરેખર જૈન તરીકે તે એક ભયંકર કલંક જેવું છે. પૈસાનો લોભ શું શું પાપ નથી કરાવી શકતો? અથવા સીધી યા આડકતરી રીતે કયા પાપને પોષણ નથી અપાવતો? એનું આ ઉદાહરણ છે.

"અમારાજ દેશના સાચા ધનનો (પશુધનનો) એક યા બીજી રીતે નાશ કરવામા ઉત્તેજન આપવા. અહિંસાનો દાવો કરવા છતાં ઘોર હિંસાના કૃત્યોને એક યા બીજી રીતે ઉત્તેજન આપવા આપણાજ ભાઇઓ આગળ આવે, એના જેવો દુઃખનો વિષય બીજો કયો હોઈ શકે?

"સજ્જનો, તમે ઠરાવ પાસ કરી ચુપચાપ બેસી રહો ને લાગણી બતાવો, તેથી કાંઇ કામ નથી સરતું. તમારો આ કસાઈખાનાની સામે વિરોધ હોય, તો બધા આજથી પ્રતિજ્ઞા કરો કે 'તે બંધ થવાનો સરકારી ઓર્ડર ન નિકળે, ત્યાંસુધી અમે દૂધ નહિં ખાઇએ.' (આની જનતા પર એટલી સુંદર અસર થઇ કે થોડા અપવાદ સિવાય તમામ લોકોએ હાથ ઉંચા કરી દૂધ ન ખાવાની પ્રતિજ્ઞા કરી હતી)

"મહાનુભાવો, તમે જે પ્રતિજ્ઞા કરી, એથી મારો આત્મા ઘણો ખુશી થયો છે. ભાઇઓ અને બ્હેનો, દયા, એ તો મનુષ્યોનો કુદરતી ધર્મ છે. ગમે તેવી હિંસા કરનારો માણસ હશે, પણ તે અન્યાય સહન નહિ કરી શકે. નાના કુતરાને મોટું કુતરું સતાવતું હશે તો એ તેવો કસાઈ પણ તે નાના કુતરાને બચાવવા પ્રયત્ન કરશે. આપણે જેઓ 'ધર્મી' તરીકે ઓળખાવીએ [illegible] તો એ છે કે જેના હૃદયમાં દયા છે. જૈનોમાં 'દયા' ને 'ધર્મની માતા' કહેવામાં આવી છે. માતા ન હોય તો પુત્ર ન હોય, દયા ન હોય તો ધર્મ ન હોય.

"[illegible] પર [illegible] છે, તેઓ [illegible]

પ્રકરણ ૨૪ મું
વિશિષ્ટ સલાહો

પ્રકરણ ૨૪ મું
વિશિષ્ટ સભાઓ

સમજતા નથી. સંસારના નાના કે મોટા ગમે તે જીવ હશે, તે સર્વે જીવવા ઇચ્છે છે. મરવાને કોઇ ચાહતું નથી. આપણે જીવવાને ઈચ્છતા હોઇએ, તો બીજાને જીવવા દેવા જોઈએ. 'જીવો અને જીવવા દો' આ સૂત્રને જો હમેશાં હૃદયમા રાખવામાં આવે, તો માણસ ઘણા પાપોથી બચી જાય ઘણી હિંસાથી બચી જાય.

\+ + +

"મહાનુભાવો, હિંદુસ્તાન એ તો ધર્મક્ષેત્ર છે. ભારતભૂમિ એ પવિત્ર ભૂમિ છે. આ ભૂમિમા અત્યારે કેટલા ઘોર પાપો થઇ રહ્યા છે? તે પાપોના પ્રાયશ્ચિત્ત આપણે ભોગવી રહ્યા છીએ. માટે જો તમારે સુખી થવું હોય, તો લોભ ઓછો કરો, પાપ ઓછા કરો. જીવો પર દયા કરો.

બ્હેનો અને ભાઇઓ, જરા પૂર્વ સમયનો ઇતિહાસ તો તપાસો. અકબરના સમયમા હિંદુસ્તાન દેશ કેટલો બધો સુખી હતો? તેણે પશુવધ બંધ કર્યો હતો, જુલ્મી કરો બંધ કર્યા હતા ખેતીને માટે ભરપૂર જમીન હતી. મનુષ્યના જીવનને ઉપયોગી દૂધ, દહિં, અનાજ, વસ્ત્ર પુષ્કળ મળતાં હતા ૧ રૂા. ના ૨૭૦ રતલ ઘઉં મળે, ૧ રૂ.નુ ૮૫ રતલ દૂધ મળે, ૧ રૂા.નું ૨૧ શેર ઘી મળે. એ હિંદુસ્તાનને બીજું શું જોઇએ? આજની શી દશા છે, તે સમજાવવાની જરૂર છે ખરી?

\+ + +

ઉપર પ્રમાણે કતલખાનાના વિરોધની એક બીજી સભા તા. ૧-૯-૩૭ ના દિવસે જૈન મંદિર પાસેના પ્લોટમાં ભરવામા આવી હતી. એ સભામા અનેક વકતાઓએ વ્યાખ્યાનો કર્યાં હતાં. અને લાહોરમા થનારુ કસાઇખાનું નહિ થવા દેવા માટે વિરોધ કરવામા આવ્યો હતો. અને તે ઠરાવની નકલો નામદાર વાઇસરોય અને બીજા પરના સ્થળે મોકલવામાં આવી હતી.

卐

પ્રકરણ ૨૫ મું

નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

આજે સારા દેશમાં એક અથવા બીજી રીતે જે હિંસા થઇ રહી છે, એ આર્યાવર્ત્ત જેવા દેશને માટે ખરેખરજ કલંકભૂત છે. અને તેમાં ય ધર્મના બહાના નીચે થતી હિંસાઓ જ્યારે જોવાય છે, ત્યારે તો અનહદ ત્રાસજ થાય છે. પોતાની તંદુરસ્તી માટે, પોતાનાં બાળબચ્ચાઓની ખેમ-કુશળતા માટે અને બીજી સાંસારિક ઇચ્છાઓની તૃપ્તિને માટે દેવદેવીઓની માનતાઓ માની, તેની આગળ પાડા, બકરા, ઘેટાં, કુકડાંના ભોગ આપવામા આવે, એ અજ્ઞાનતાની તો હદ આવી ચૂકી છે. જે માતા 'જગદંબા' છે—જગતની માતા છે, એ માતાની આગળ એનાજ ન્હાનાં બાળકોની ગર્દનો કાપી, માતાની મહેરબાની મેળવવાની ઇચ્છા રાખનારા માતાના પૂજારિઓની ભક્તિ માટે શુ કહેવુ ? આતો એ વાળી વાત થઇ કે

> माता पासे वेटा मागे,
> फर बकरेका साटा
> अपना पूत खिलावन चाहे,
> पूत दूजेका काटा.

નવરાત્રિમા પ્રવૃત્તિ

નવરાત્રિના દિવસો આવતા હતા. ગરબાઓની રમઝટો ચાલતી હતી. લોકો પોતપોતાની માન્યતા પ્રમાણે માતાઓની પૂજામાં ઉત્સુક થઇ રહ્યા હતા. સાંભળવામાં આવ્યુ:—

'ઢેડ, ભંગી, વાઘરી, ચમાર, કોળી અને ભીલ વિગેરે જાતાની સ્ત્રીઓ પોતપોતાના મહોલ્લાઓમાં અને કેટલાક તો પોતપોતાનાં ઘેરાના ઘરોમાં પણ માતાઓના મઢ બનાવી નવરાત્રીની પૂજામાં, ખાસ કરીને આઠમે, સુદિ આઠમ, નોમ, દશમ—એ ત્રણ દિવસે [illegible] હિંસાઓ કરે.' એમાં તે, પશુનો [illegible], [illegible] ને [illegible] પ્રથા છે.

એક રાત્રે અંતર આત્માનો અવાજ ઉઠયો: 'માતાની પૂજામાં સેંકડો જીવોનો સંહાર થશે? શું તેને બચાવવા યથાશક્ય પ્રયત્ન ન કરવો?'

તા. ૫–૧૦–૩૭ ના દિવસે રાત્રે 'સિંધ જીવદયામંડળી'ના સંચાલકોને બોલાવવામાં આવ્યા. અંતર આત્માનો અવાજ તેમને સંભળાવવામાં આવ્યો. ઉત્સાહિત કરવામા આવ્યા. નક્કી કર્યું કે નવરાત્રિના દિવસોમા પશુવધ બંધ થાય, એવા દરેક પ્રયત્નો કરવા. પણ એમાં સૌના સહકારની જરુર હતી એમાં પૈસા યે જોઇએ ને માણસો યે જોઇએ. એટલે જૈન જૈનેતરોની સભાઓ ભરવી શરુ કરી.

પ્રકરણ ૨૫ મું
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

સભાઓ–તા. ૭–૧૦–૩૭ ના દિવસે જૈન અને જૈનેતરોની એક સભા ભરવામાં આવી, અને તે સભામા નવરાત્રિના છેલ્લા ચાર દિવસોમાં નીચે પ્રમાણે કામ કરવુ, એવુ ઠરાવવામા આવ્યું –

૧—હમેશાં પ્રાતઃકાળમાં ૭ વાગે ભાઇઓ અને બ્હેનોની પ્રભાતફેરી કાઢવી અને અમુક લતાઓમાં ફરવું.

૨—જીવહિંસા થતી હોય એવા લતામાં તે તે જાતિના લોકોને ભેગા કરી ઉપદેશ આપવો.

૩—બની શકે તેટલા અંશે સમજાવીને તે તે લોકોને હિંસા ન કરવાના નિયમો કરાવવા.

૪—આસો સુદિ આઠમ, નોમ અને દશમ–એમ ત્રણ દિવસ ચોવીસ કલાકના પહેરા ગોઠવવા અને તેઓ, ત્યાં કોઇપણ જીવની હિંસા ન થાય, એવી બહુજ સભ્યતાપૂર્વકની ખબરદારી રાખે.

૫—હિંસા કરનારી તે તે કોમોની વચમા બેસીને વાર્તાઓ, કથાઓ અને ભજનો વિગેરે દ્વારા તેમને શુભ પ્રવૃત્તિમાં જોડી રાખવા.

૬—આ પ્રયત્નથી જે લોકો હિંસા ન કરે, તેઓને મીઠા ભાત અથવા મીઠાઈની લ્હાણી આપવી.

૭—સિંધી અને ગુજરાતી ભાષામા અહિંસાના ઉપદેશનાં ચોપાનીયાં વ્હેંચવા

૮—આટલો પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ જો કોઇ સ્થળે હિંસા થયાનું માલૂમ પડે, તો તેની દિલગીરી દર્શાવવાને ચોવીસ કલાકનો ઉપવાસ કરવો. આ ઉપવાસ કરવા જેઓ રાજી હોય એમનાં નામો પહેલેથી નોંધવાં.

તા. ૮–૧૦–૩૭ ને દિવસે એક બીજી સભા ભરવામા આવી, જેમાં જુદી જુદી જાતની કમીટીઓ નક્કી કરવામાં આવી. ક્યા ક્યા મહોલ્લાઓમાં ક્યા ક્યા મંદિરો આગળ અને બીજાં ક્યા ક્યાં સ્થાનોમાં પહેરાઓ બેસાડવા, તેની નોંધ કરવામાં આવી. તે બધા સ્થાનો માટે ત્રણે દિવસનો અખંડ પહેરો ભરવા માટે સ્વયંસેવકો અને સ્વયંસેવિકાઓની ટુકડીઓ મુકરર કરવામાં આવી.

ઉત્સાહ ભારે હતો, અને તેમાં યે બ્હેનોના ઉત્સાહ માટે તો જેટલી પ્રશંસા કરીએ તેટલી ઓછી છે.

ખર્ચની વ્યવસ્થા—સવાલ ખર્ચનો હતો. કરાચીના ભાઇઓના સ્વભાવથી હવે તો અમે પરિચિત થયા હતા. આવું નાનકડું કામ પણ કોઇ એકજ ગૃહસ્થ કરે, એવી આશા અમને ઓછી હતી. એટલે અમે યોજના મૂકી કે–'જીવદયા ઉપર પ્રેમ રાખનાર અને આ પ્રવૃત્તિને અનુમોદન આપનાર કોઇપણ ગૃહસ્થ, પછી તે ભાઇ હોય કે બ્હેન, પોતાની રાજી-ખુશીથી માત્ર એકજ રુપિયો આપે.' અંદાજ પ્રમાણે ૩૦૦ રુપિયા ભેગા કરવાના હતા જરા પણ આનાકાની સિવાય સૌએ એક એક રુપિયો નોંધાવી દીધો. ખીસ્સામાં હતો તેણે રોકડો પરખાવ્યો. માત્ર પાંચ મિનિટમાં તે એકજ સભામાંથી ૩૦૦ રુપિયા ભેગા થઇ ગયા. 'મહારાજ, ક્યાંય અમારા ઉપર આ ખર્ચનો બોજો ન નાખે,' એવો ભય રાખનારાઓને પણ એ ભયમાંથી મુક્તિ મળી અને સૌને પુણ્યનો લાભ મળ્યો.

કમીટીઓ–આ વખતે જે કમીટીઓ મુકરર કરવામાં આવી, તેમાં આઠ ગૃહસ્થોની સુપરવાઇઝીંગ કમીટી કરી. બે ગૃહસ્થોની [illegible] [illegible] કરી. ચાર ગૃહસ્થોની પ્રેસ પ્રચાર કમીટી કરી અને [illegible] ગૃહસ્થોની નિમંત્રણ કમીટી કરી

પ્રકરણ ૨૫ મું
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

નવ સ્થાનોએ પહેરો બેસાડવાનું નક્કી કર્યું. લગભગ દોઢસો જેટલા યુવકોએ, જેમાં પંદર બ્હેનો પણ હતી, પહેરા ઉપર રાતદિવસ ઉજાગરા કરવાનુ કબૂલ કર્યું. વધારે ખુશી થવા જેવું તો એ હતું કે જે બ્હેનોએ પહેરો ભરવા માટે નામ નોંધાવ્યા હતાં, તે મ્હોટા મ્હોટા ઘરોની હતી અને વયોવૃદ્ધા હતી.

પત્રકારોનો સહકાર—આમ 'નવરાત્રિના દિવસોમા જુદા જુદા લતાઓમાં દેવીઓના **મઠો** આગળ થતી હિંસા અટકાવવાના શાંત પ્રયત્નો મોટા પાયા ઉપર થવાના છે,' એવી વાતો વર્તમાનપત્રોમાં આવવા લાગી. કેટલાક પત્રકારોએ તો પોતાના અગ્રલેખો લખી અમારી આ હિલચાલને સર્વદેશીય બનાવવા, કરાચીની સમસ્ત જનતાને સાથ આપવા ભલામણો કરી. કાર્ય કરનારાઓને સૂચનાઓ પણ કરી. એ પત્રો પૈકી બે પત્રોના અગ્રલેખોમાથી જરુરી કકરાઓ અહિં આપવા ઉચિત ધારુ છું.

પ્રકરણ ૨૫ મું
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

'**પારસી સંસાર**' પત્રે પોતાના અગ્રલેખમાં લખ્યુ હતું:

"સંસારમાં થતી હિંસાઓમા નવરાત્રિના હિંદુ તહેવારોમાં લગભગ હિંદના બધા ભાગમાં વધારે હિંસા થતી જોવામાં આવે છે. શક્તિપૂજા એ નવરાત્રિના દિવસોનો હેતુ છે. બેંગાલ કે જ્યાં શાક્ત લોકોની મોટી સંખ્યા છે, ત્યા ઘણા મોટા પ્રમાણમાં હિંસા થાય છે. દેવીઓ ઉપરની શ્રદ્ધાને કારણે, બાળ બચ્ચાઓની બિમારીના કારણે યા આખું વર્ષ સુખ શાંતિમાં પસાર થાય તે કારણે આ દિવસોમા માતાઓ આગળ જીવતા જાનવરોને કાપીને તેમનાં બળીદાનો ચઢાવવામાં આવે છે. ખાસ કરીને આઠમ અને નોમના દિવસોમાં શક્તિપૂજા વધારે ધામધૂમથી કરવામાં આવે છે અને જીવોના બળીદાનો વધુ પ્રમાણમાં અપાય છે. કેટલાક સમજુ માણસો માતાની પૂજામાં નૈવેદ્ય ને ફળફૂલાદિ ચઢાવે છે.

"સિંધ દેશ કે જ્યા હિંદુ અને મુસલમાનો મોટે ભાગે માંસાહારી છે, ત્યાં આવી હિંસા વધારે થાય, એ દેખીતું છે. સિંધના પાટનગર કરાચીમાં પણ આ હિંસા ઓછી થતી નથી. ખાસ કરીને ભીલ,

મારી સિંધયાત્રા

પ્રકરણ ૨૫ મું
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

વાઘરી, કોળી, ઢેડ, ભંગી વગેરે નવરાત્રિના દિવસોમાં માતાઓ સમક્ષ બકરા કુકડા અને એવા બીજા જાનવરોનાં બળીદાન આપે છે. તે અટકાવવા કરાચીમાં વસતા જીવદયા પ્રેમી ગુજરાતીઓએ અત્યાર સુધીમાં છુટાછવાયા પ્રયત્નો કર્યા છે. પણ તેનું કાંઈ ખાસ જાણવાજોગ પરિણામ આવ્યું નથી.

“જોકે સ્થાનિક ‘સિંધ જીવદયા મંડળી’ની ચાલુ પ્રવૃત્તિ શું છે, તે અમે જાણતા નથી. પણ અમને જે રિપોર્ટો મળતા રહ્યા છે, તે ઉપરથી કહી શકાય કે અત્રે બિરાજતા વિદ્વાન્ મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજના વ્યાખ્યાનોની જૈન તેમજ જૈનેતર પ્રજા પર ઘણીજ સરસ અસર થવા પામી છે.

“મહારાજશ્રીએ ગયા ગુરૂવારે રાત્રે સ્થાનિક ‘જીવદયા મંડળી’ના સંચાલકોને પોતાની પાસે બોલાવી નવરાત્રિના દિવસોમાં જાનવરોના બળિદાન અટકે, એવી કાઇ પણ પ્રવૃત્તિ આદરવા માટે સૂચન કર્યું હતુ. અને ગઇકાલે (શુક્રવારે) સવારના વ્યાખ્યાનમાં કાઈપણ વ્યવહારૂ યોજના હાથમાં લેવા માટે બહુ જોરદાર ઉપદેશ આપ્યો હતો. પરિણામે કેટલાક જૈનેતર મહાનુભાવોએ પણ આ વાતને ઉપાડી લેવાને પોતાની સેવા આપવા ઇચ્છાઓ પ્રકટ કરી હતી. જરૂર પડે તો પિકેટીંગ કરવા ને બીજી કોઈપણ સેવા આપવા માટે ઘાણી બ્હેનોએ પણ ઉત્સાહ બતાવ્યો હતો.

“વધુ સમય નહિ હોવાને કારણે બાકી રહેલા થોડા દિવસોમાં જેટલું બની શકે તેટલુ કામ કરવા માટે યોજના ઘડવા સારૂ શુક્રવારે રાત્રે દેરાસરજીની બાજુના હોલમાં જૈન જૈનેતરોની એક સભા બોલાવવામાં આવી હતી. આ વખતે જે યોજના નક્કી કરવામાં આવી છે, તે આ છે:

* * *

“આ સભા જોકે નાની હતી, પણ [illegible] બની હતી. કાર્યકર્તાઓ [illegible]

કરી હતી અને છેવટે મહારાજશ્રીએ સમજાવ્યું હતું કે 'કોઈપણ કમીટીમાં નામ લખાવતી વખતે ઘણા લોકો નામ લખાવે છે, યા નામો લખી લેવામા આવે છે. અને બીજાઓ સમજે છે કે અમુક જવાબદારી તો અમુક માણસોએ લીધી છે, પણ તે બધામા કામ કરનાર બહુ થોડા નીકળે છે. તે આપણે ઘણીવાર અનુભવ્યુ છે. તમે જવાબદારી માથે લીધા પછી જો જવાબદારીનું પાલન નહિ કરો, તો તે દોષના ભાગીદાર તમે થશો. હિંસા બંધ થાય કે ન થાય, તે સવાલ જુદો છે, પણ જે કામ તમને સોપવામાંઆવ્યું છે, તે કામનું તમારે બરાબર પાલન કરવું જોઇએ.

\+ + +

પ્રકરણ ૨૫ મું
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

"મહારાજશ્રીએ સૂચના કરી હતી કે 'અત્યારના કાર્યક્રમમાં મુખ્ય બે બાબતો ખાસ ધ્યાન ખેંચનારી છે. (૧) હિંસક કોમના આગેવાનોને સમજાવવા અને (૨) સરઘસનું કામ. આ કામ માટે તમે જેટલી વધુ કોશિષ કરશો, તેટલી વધુ સારી અસર થશે. કોઈપણ જાતિના આગેવાનો કદાચ અહિં ન આવી શકતા હોય, તો હું તેમને ત્યાં જવા માટે તૈયાર છું. માત્ર તમે મારી સાથે ચાલો.'

"મહારાજશ્રીએ કહ્યુ હતું કે આપણે આડંબર કરવો નથી, પણ કામ કરવાનું છે. એટલે શાંતિપૂર્વક જે કાંઇ થાય તે કરવું, એ આપણું કામ છે. હિંસા થોડા ઘણા અંશે જરૂર બંધ થશે. પણ કદાચ એ બંધ ન થાય, તોપણ આપણે શુભ આશયથી આ કામ કરતા હોવાથી તેટલા પુણ્યના ભાગીદાર તો થઇશુંજ. દિવસના ભાગમાં હું મારૂં કામ બજાવીશ, પણ રાત્રિના સરઘસ માટે સારા સારા વક્તા મુકરર કરો કે જેઓ લતા લતામાં રાત્રિફેરી સાથે ફરીને વ્યાખ્યાન આપી શકે.

"મહારાજશ્રીના આ ઉપદેશની અસર સારી થવા પામી હતી, અને લોકોએ પોતપોતાનુ કામ

સંભાળી લીધું હતું. એકંદર રીતે આ નવરાત્રિના દિવસોમાં થતી હિંસા બંધ કરવા યા ઓછી કરવા માટે મોડે મોડે પણ મુનિશ્રીની પ્રેરણાથી જે કાંઈ યોજના હાથ ધરવામાં આવી છે, તે પ્રશંસનીય છે ને કાર્યકર્તાઓ પોતાના કાર્યમાં સફળ થાય, એમ આપણે ઈચ્છીએ છીએ. આ કામમાં દરેકે સહકાર આપવો જોઈએ, અને અમને ઉમેદ છે કે આ બધી ચળવળનું ઘણુંજ સુંદર પરિણામ આવવા પામશે"

પારસીસંસાર તા. ૯ ઓકટોબર ૧૯૩૭

આવીજ રીતે 'હિતેચ્છુ' પત્રે પણ **અગ્રલેખ** લખ્યો હતો. તેમાં લખ્યું હતું:

"હિંદુ જાતિની અનેક કોમો, જેઓ દેવીધર્મ પાળે છે, અથવા દેવીના ઉપાસક હોવાનો દાવો કરે છે, તેઓ નવરાત્રિના એટલે કે દેવી ઉપાસનાના તહેવારોમાં, અને ખાસકરીને નવરાત્રિની પૂર્ણાહુતિમાં, એટલે દશેરાના દિવસે માતાના નામે, અથવા માતાને ભોગ ધરવા નિમિત્તે બકરાઓની હિંસા કરે છે. અને દેવીને ભોગ ધરવાના નામે હિંસા કરીને માંસાહાર કરે છે.

"અમને લાગે છે કે આ ધર્મના નામે, દેવીના ભોગને નામે થતી હિંસા એ અત્યંત નિંદ્ય છે અને હિંદુઓની ફરજ છે કે દશેરાના દહાડામાં જે હિંસા થાય છે, તે અટકાવવાને જે કાંઈ પ્રવૃત્તિ થાય તે કરે.

"કરાચીમાં આ દશેરાના દહાડામાં થતી હિંસા અટકાવવાને માટે જૈન ભાઈઓએ જે પ્રયત્ન ઉપાડયો છે, તે પ્રશંસનીય છે. આ બાબત વિશેષતા એ છે કે જૈનધર્મના મહાન્ ઉપદેશક મુનિમહારાજ વિદ્યાવિજયજી કરાચીમાં બિરાજમાન હોઈને તેમની હાજરીથી તેમજ પ્રોત્સાહનથી આ દશેરાના નિમિત્તે થતી હિંસા અટકાવવાને એક મોટા પાયા ઉપર પ્રચાર થનાર છે.

પ્રકરણ ૨૫ મું
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

"આ પ્રયાસ એ છે કે કાંઈક સો જેટલા ભાઇઓ હિંસા અટકાવવાને હિંસાના સ્થાન આગળ શાંત સત્યાગ્રહ કરવા અથવા ઉપવાસ કરવાને તત્પર થયા છે. ઉપરાંત આવા સત્ત્વગુણી ભાઈઓનું એક સરઘસ નીકળનારૂં છે, ઉપરાત વોલન્ટીયરો રોકીને ધર્મને નામે જ્યાં જ્યાં હિંસા થાય છે, ત્યા દેખરેખનાં પગલા લેવાનાર છે.

"જૈન ભાઇઓના આ કાર્યને અમે સ્તુત્ય ગણીએ છીએ, અને આ હિંસાવિરોધનુ કામ કરવામાં જૈન ભાઇઓની સાથે તમામ મતના હિંદુ ભાઇઓ ભળશે, અને ઉત્સાહથી સાથ-સહકાર આપશે, એવી ઉમેદ રાખીએ છીએ.

"કેમકે અગાઉ કહ્યુ તેમ ધર્મના નામે થતો પશુવધ ખાસ તજવા જેગ છે. અને એ વધને અટકાવવામાં હિંદુ ધર્મની અને હિંદુ ધર્મિયોની મહત્તા છે."

'હિતેચ્છુ' તા. ૧૦ ઓકટોબર ૧૯૩૭

આમ સ્થાનિક પત્રોની સૂચનાઓથી જેમ કાર્યકર્તાઓમાં અપૂર્વ જોર આવવા પામ્યું હતું, તેવીજ રીતે જૈનો ઉપરાંત જૈનેતરોએ પણ ખૂબ ઉત્સાહથી આ પ્રવૃત્તિમા ભાગ લીધો હતો.

બરાબર આસો સુદિ ૬ થી ઠરાવ્યા પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ શરુ કરવામા આવી હતી.

પ્રભાત ફેરી—આસો સુદ ૭ઃ રવિવારથી પ્રભાતફેરી શરુ કરવામાં આવી હતી. સવારના સાડા પાંચ વાગે તો જૈનમંદિરનો ચોક સ્ત્રી પુરુષોથી ભરાઈ જતો હતો. સ્વયંસેવકો પાંચ વાગ્યાથી મહોલ્લે મહોલ્લે બ્યુગલોનો અવાજ કરી લોકોને જાગૃત કરતા હતા. અને અમારા ક્રિયાકાંડથી નિવૃત્ત થતાં ૭ વાગે પ્રભાત ફેરી શરુ કરવામાં આવતી.

સેંકડો સ્ત્રીપુરૂષો—જૈન અને જૈનેતર આ પ્રભાતફેરીમાં શરીક થતા. સ્ત્રીઓ અને પુરુષો બબ્બેની લાઇનમાં ગોઠવાઇ જતાં. ઉત્સાહવર્ધક અને જીવદયાના પ્રચારનાં ભજનો લલકારાતાં. આગેવાનો છૂટે હાથે જુદી જુદી ભાષાનાં હેન્ડબીલો વ્હેંચતા. ફોટોગ્રાફરો જુદી જુદી પોઝીશનના ફોટાઓમાં આ સરઘસને ઝડપી લેતા.

ઉપદેશ—નક્કી કરેલાં સ્થાનોમાં રોજ આ સરઘસ જતું. ભંગી, ઢેઢ, કોળી, વાઘરી એવાઓને મહોલ્લાઓની વચમાં ભેગા કરવામાં આવતા. સાધુઓ અને વાણિયા બ્રાહ્મણો જેવી ઉજળી કોમના લોકો એ લોકોના ઘર આંગણે જતાં આશ્ચર્ય અને હર્ષઘેલા થતા. સાદી અને સરળ ભાષામાં 'માતા' 'માનતા' અને 'પશુહિંસા કરવામાં કેવું પાપ છે' એ બધું યુક્તિપૂર્વક સમજાવાતું. ઘણા લોકો પોતાની મેળે સરળતા પૂર્વક માતાની સામે પોતાના નિયમ પ્રમાણે ધૂપીયું ઉપાડીને પ્રતિજ્ઞા કરી લેતા કે અમે એકપણ જીવને મારીશું નહિ. ઘણાઓ એના 'ભૂવા' ઉપર રાખતા. ત્યારે ભૂવાઓને સમજાવવાની કોશિશ કરવી પડતી.

પહેરાઓ—મુકરર કરેલાં બધાં સ્થાનોમા સ્વયંસેવકોની ટુકડીઓ બેસાડવામાં આવી હતી. વયોવૃદ્ધ બ્હેનો પણ તેમાં સામેલ હતી. આખી રાતોના ઉજાગરા કરીને આ ટુકડીઓ કોઇપણ જીવની હિંસા ન થાય, એની ખબરદારી રાખતી. આઠમ, નોમ અને દશમ—એમ ત્રણ દિવસ શાંતિ અને સાવધાની પૂર્વક આ કામ કરવામા આવ્યું હતું. પહેરા ભરનારાઓને કોઇપણ જાતની તકલીફ તો નથી થતી? એની ખબર માટે સુપરવાઇઝરો ચોવીસે કલાક મોટરોમાં ફરતા રહેતા.

વિચિત્ર દૃશ્યો—દેવીઓની આગળ બકરાઓ વિગેરે જાનવરો લાવીને ઉભા રાખવામાં આવ્યા હોય, 'ભૂવા' ધૂણતા હોય, તેની આસપાસ સેંકડો લોકો હોકારા કરીને અને ઢાકલિયા ઢારમાં વગાડીને તાન ચડાવતા હોય, સાંકળો અને છરીઓ ઉછળતી હોય—આવા ભયંકર વાતાવરણમાં સ્વયંસેવકો અને સ્વયંસેવિકાઓ પોતાનું કર્તવ્ય બજાવતાં હતાં.

પ્રકરણ ૨૫ મું
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

પરિણામ—અમારી આ પ્રવૃત્તિનું ધાર્યા કરતાં ઘણું સુંદર પરિણામ આવ્યું. ઘણી જાતના અનુભવો મળ્યા. લગભગ જેટલે સ્થળે પહેરાઓ બેઠા હતા, તે બધે યે સ્થળે પ્રાયઃ એક પણ જીવની હિંસા ન થવા પામી. એટલુંજ નહિ પરંતુ કેટલેક સ્થળે તો કાયમને માટે હિંસા નહિ કરવાની લોકોએ પ્રતિજ્ઞાઓ કરી.

ધોબીઘાટની બાજુમાં ખોપરામીલની પાછળ વાઘરીવાડામાં રહેતી એક બાઈ, કે જેનો ચ્હેરો દેખીનેજ કમજોર હૃદયના માણસો તો ડરી જાય, આ બાઈ કહેવાય છે કે લોટા ભરીભરીને ચાર-પાંચ બકરાઓનું લોહી પી જતી. આ બાઈએ અમારી સામેજ ખૂબ ધૂણ્યા પછી પ્રતિજ્ઞા કરતાં કહ્યું કે—'મારે ત્યાં મહાત્માઓ અને આવડું મોટું મહાજન પધાર્યું છે, તો હું માતાની આગળ ક્યારે પણ જીવવધ નહિ કરૂં. અને અમારી આખી કોમમાંથી આ રિવાજ દૂર થાય એવી કોશિષ કરીશ.'

પ્રકરણ ૨૫ મું
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

દશેરાના દિવસે

આવીજ રીતે દશેરાના દિવસે પણ જે જે સ્થાને પશુવધ થતો હતો, ત્યાં જઈ સમજાવીને તેને બંધ કરાવવામાં આવ્યો હતો. ઘણે ભાગે આ દિવસે મરાઠા લોકો પશુવધ વધારે કરે છે. તેમને સમજાવીને બંધ કરાવવામાં આવ્યો હતો.

આવી રીતે નવરાત્રિ અને દશેરાના દિવસોમાં અહિંસાની પ્રવૃત્તિ ઘણીજ સંતોષજનક થઈ હતી. અને છેવટે-પહેલાં ઠરાવ્યા પ્રમાણે 'જીવદયામંડળી' તરફથી તે બધા લોકોને મીઠાભાતનું ભોજન આપવામાં આવ્યું હતું.

ફટાકડા સંબંધી

સંસારમાં એવી અનેક પ્રવૃત્તિઓ છે કે જેમાં એક અથવા બીજી રીતે અહિંસક ગણાતી કોમમાં પણ હિંસાઓ થાય છે, જેને હિંસા તરીકે લોકો ઓછી ગણે છે. આવી પ્રવૃત્તિમાં દીવાળી ઉપર કોડાના ફટાકડા અને દારૂખાનાની પણ એક પ્રવૃત્તિ છે.

એક દિવસ વ્યાખ્યાનમાં ફટાકડા નહિ ફોડવા સંબંધી ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો. દીવાળી નજીક આવતી હતી. અમને લાગ્યું

કે આવા મોટા માણસોને ફટાકડા નહિ ફોડવાના નિયમો કરાવવા એનો અર્થ તો કંઇજ નથી. ફટાકડા ફોડનાર બાળક બાળિકાઓને ઉપદેશ આપવો જોઇએ

તા. ૨૩ મી ઓકટોબરથી અમે કરાચીની સ્કૂલોમાં જવાનું શરુ કર્યું. સ્કૂલોનો ટાઇમ થતાંજ અમે એક પછી એક સ્કૂલોમાં પહોંચી જતા. બરાબર સાત દિવસ સુધી અથક પરિશ્રમ સ્કૂલોમા જઇને ઉપદેશ આપવામાં કર્યો. રોજ પાંચ–સાત–આઠ સ્કૂલોમાં પહોંચી જતા. હેડમાસ્તર કે પ્રીન્સીપાલને મળી સ્કૂલના કમ્પાઉન્ડમાં કે સ્કૂલના કોઇપણ મોટા હોલમાં વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થિનીઓને એકત્રિત કરી ઉપદેશ આપતા. સિંધી, ગુજરાતી, મરાઠી, હિંદી, ઉર્દૂ અને હરિજનોની એકંદર સાત દિવસમા ચાલીસ સ્કૂલોમાં **પંદર હજાર** વિદ્યાર્થીઓને ફટાકડા નહિ ફોડવાનો ઉપદેશ આપ્યો ને પ્રતિજ્ઞાઓ કરાવી બાળકો એટલા બધા નિર્દોષ હૃદયના હોય છે કે એને ગમે તે ઉપદેશ આપો, ઝટ અસર કરે છે. ઘરે જઇને માબાપોને કહેઃ 'અમારી સ્કૂલમાં એક સાધુ મહારાજ આવ્યા હતા, એમણે કહ્યું, કે ફટાકડા ફોડવાથી હાથ બળી જાય, લુગડાં બળી જાય, કોઇના ઘરમાં કે દુકાનમાં આગ લાગી જાય, માણસ મરી જાય, માટે અમે ફટાકડા નહિં ફોડીએ. અમારે માટે ફટાકડા લાવશો નહિ.'

પ્રકરણ ૨૫ મું
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

આ પ્રવૃત્તિની એટલી સુંદર અસર થઇ કે આખા શહેરમાં ફટાકડા વેચનારાઓ બેઠાં બેઠાં બગાસાં ખાવા લાગ્યા. થોડી થોડી વારમાં દોડાદોડ કરનારા બંબાવાળા પોતાના સ્ટેશનો ઉપર આખો દિવસ ટેલ મારતાજ રહ્યા. મ્યુનિસિપાલીટીનું ભૂંગળું ગીસ પાડે જ નહિ. ન ક્યાંય આગ કે ન ક્યાંય ધૂમ. પરપદાથી આખા ગામમાં ફટાકડા નહિ ફોડવાનીધાક વાગી ગઇ.

ફટાકડાના ઉપદેશની સાથેજ સવારમાં ઉઠીને પ્રભુની પ્રાર્થના કરવાનો, માતાપિતાને નમસ્કાર કરી આશીર્વાદ મેળવવાનો, વિદ્યાગુરુઓને સત્કાર કરવાનો, સત્ય બોલવાનો અને વિનય રાખવાનો પણ ઉપદેશ થતો.

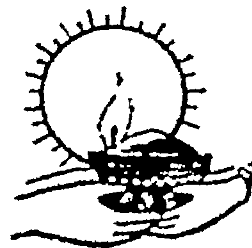
કાળીચૌદશ

સાંભળવામાં આવ્યું કે—કાળીચૌદશની રાત્રે શહેરથી બહુ દૂર સ્મશાનભૂમિમાં મેલી વિદ્યાઓને સાધનારા હિંસા કરે છે. એક દિવસ વ્યાખ્યાનમાં ઉપદેશ આપી ૬૦ સ્વયંસેવકોની ટુકડીઓ તૈયાર કરવામાં આવી. જેમાં ઘણી બ્હેનોએ પણ નામ લખાવ્યાં. ભયંકર સ્થાનો અને રાત્રિનો સમય, એટલે બ્હેનોને માટે ત્યાં જવાની સાફ ના પાડવામાં આવી. છતાં ત્રણ વૃદ્ધ માતાઓ—મ્હોટા ઘરની માતાઓ આખરે પહેરો ભરવા ગઇ તે ગઇજ. એ ત્રણ બ્હેનો—તે શેઠ **લાલચંદ** પાનાચંદનાં ધર્મપત્ની **માણેકબ્હેન**, શેઠ **ભગવાનલાલ** રણછોડદાસનાં માતા **મણીબા** અને ભાઇ **ટી. જી.** શાહનાં ધર્મપત્ની **ચંચળબ્હેન** હતાં. રાત આખી ઉજાગરો કરી પહેરા ભર્યા, પણ જણાયું કે કોઇપણ સ્થાને હિંસા થવા પામી ન્હોતી. કહેવાય છે કે માત્ર એકજ સ્થળે કોઇ વિદ્યા સાધનાર માણસ ઘરેથી માંસ લાવેલો અને ત્યાં ટુકડા ફેંકેલા.

પ્રકરણ ૨૫ મું
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

ધન્યવાદ

છેવટે આ પ્રસંગે મંદિરમાર્ગી અને સ્થાનકવાસી સંઘના આગેવાનો, સ્વયસેવકો અને સ્વયંસેવિકાઓ, 'સિંધજીવદયા મંડળી'ના કાર્યકર્તાઓ અને તે ઉપરાંત લુવાણા ગૃહસ્થ શ્રીયુત દેવચંદ ભાઇ તથા ભાઇ **ટી. જી.** શાહને ખરા અંતઃકરણ પૂર્વક ધન્યવાદ આપું છું કે જેમણે અમારી જીવદયા સંબંધની બધી યે પ્રવૃત્તિમાં તન, મન, અને ધનથી સાથ અને સહકાર આપ્યો હતો. તે બધાઓના અને પત્રકારોના સહકારનુંજ પરિણામ હતું કે અમારા જેવા સાધુ જીવદયા સંબંધની પ્રવૃત્તિમાં કંઇક કરી શકવા ભાગ્યશાળી થયા છીએ.

પ્રકરણ ૨૬ મું
ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ

સાધારણ રીતે જૈન સાધુઓ જ્યાં જ્યાં ચોમાસું કરે અથવા થોડી પણ સ્થિરતા કરે, ત્યાં જૈન ધર્મ પાળનારા ભાઈઓ બ્હેનોને ધાર્મિક ક્રિયાઓ અને પ્રવૃત્તિમાં જોડવાને જરુર પ્રયત્ન કરે. એ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં ઘણા સાધુઓમાં અને ઘણા સ્થળોમાં રૂઢીપૂજકતાનું એટલું બધું તત્ત્વ પેસી ગયું છે કે જેના લીધે આજકાલના નવયુવકો કિવા વિચારકોને એ તરફ અભિરુચી ઓછી થાય છે. અમે માનીએ છીએ કે સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પૌષધ અને એવી ક્રિયાઓમાં સર્વથા નહિ માનનારા લોકો તો બહુજ ઓછા હશે એ ક્રિયાઓમાં માને છે જરુર, પરન્તુ એનું મહત્ત્વ નહિ સમજવાના કારણે, તેમજ એ ક્રિયાઓના અર્થો જેવી રીતે સમજવા જોઈએ, તેવી રીતે નહિં સમજવાના કારણે તે તરફ લોકોની અભિરુચિ ઓછી થાય છે. અને તેમાં યે ધર્મભાવનાવાળી બ્હેનો તેમ થોડાક જુના ઘરડાઓ એ ક્રિયાઓનું મહત્ત્વ કે અર્થ સમજ્યા વિના જે રીતે ક્રિયા કરે છે અને ક્રિયા કરતાં પણ ક્રોધાદિ કષાયો આદિ દુર્ગુણોની મંદતા નથી કરી શક્તા, એના લીધે, બીજાઓ એમની અજ્ઞાનતા ઉપર નહિ પણ એ ક્રિયા તરફ ઘૃણા કરે છે. જોઈએ તો એમ કે જેઓ ક્રિયામાં માનનારા છે અને એકલી વાચાળતા આત્મકલ્યાણમાં સાધનભૂત નથી થઈ શકવાની, એવું જે માને છે, એમણે સમજપૂર્વક ક્રિયા કરવાની કોશિશ જરુર કરવી જોઈએ.

કરાચીના જૈનો તો લગભગ આ વિષયમાં વધારે અજ્ઞાન કહી શકાય. કારણ કે એમને એવા પ્રસંગો સાંભળવાના જાણવાના કે આચરવાના બહુજ ઓછા સાંપડેલ હોય છે. અમારાં વ્યાખ્યાનોમાં, તેમાં યે ખાસ કરીને જ્યારે જ્યારે મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજીના ઉપદેશનો લાભ કરાચીના જૈન ભાઈઓ બ્હેનોને મળતો, ત્યારે ત્યારે ધાર્મિક ક્રિયાકાંડો તરફ એમને વાળવાની ખાસ કરી ને કોશિશ કરવામાં આવતી. અને તેના પરિણામે પૌષધ, પ્રતિક્રમણ વિગેરે ક્રિયાઓ બ્હેનોમાં તો વધારે થાય, એ સ્વાભાવિક છે. પરન્તુ પુરુષોમાં પણ તે તરફ અભિરુચિ સારી વધી કહેવાય. ખાસ ખાસ તહેવારના દિવસે પૌષધક્રિયા કરનારાઓની સંખ્યા ઘણી સારી દેખાતી. સાધુઓની ઉપસ્થિતિનો આમ લાભ છે, એ સ્વાભાવિક છે. ઘણા વર્ષોના

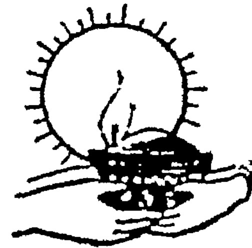
કાળીચૌદશ

સાંભળવામાં આવ્યુ કે—કાળીચૌદશની રાત્રે શહેરથી બહુ દૂર સ્મશાનભૂમિમાં મેલી વિદ્યાઓને સાધનારા હિંસા કરે છે. એક દિવસ વ્યાખ્યાનમાં ઉપદેશ આપી ૬૦ સ્વયંસેવકોની ટુકડીઓ તૈયાર કરવામાં આવી. જેમાં ઘણી બ્હેનોએ પણ નામ લખાવ્યાં. ભયંકર સ્થાનો અને રાત્રિનો સમય, એટલે બ્હેનોને માટે ત્યાં જવાની સાફ ના પાડવામાં આવી. છતાં ત્રણ વૃદ્ધ માતાઓ—મ્હોટા ઘરની માતાઓ આખરે પહેરો ભરવા ગઇ તે ગઇજ. એ ત્રણ બ્હેનો—તે શેઠ **લાલચંદ** પાનાચંદનાં ધર્મપત્ની **માણેકબ્હેન**, શેઠ **ભ**ગવાનલાલ રણછોડદાસનાં માતા **મ**ણીબા અને ભાઇ ટી. જી. શાહનાં ધર્મપત્ની **ચં**ચળબ્હેન હતાં. રાત આખી ઉજાગરો કરી પહેરા ભર્યા, પણ જણાયું કે કોઇપણ સ્થાને હિંસા થવા પામી ન્હોતી. કહેવાય છે કે માત્ર એકજ સ્થળે કોઇ વિદ્યા સાધનાર માણસ ઘરેથી માંસ લાવેલો અને ત્યાં ટુકડા ફેંકેલા.

પ્રકરણ ૨૫ મું
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

ધન્યવાદ

છેવટે આ પ્રસંગે મંદિરમાર્ગી અને સ્થાનકવાસી સંઘના આગેવાનો, સ્વયંસેવકો અને સ્વયંસેવિકાઓ, 'સિંધજીવદયા મંડળી'ના કાર્યકર્તાઓ અને તે ઉપરાંત લુવાણા ગૃહસ્થ શ્રીયુત દેવચંદ ભાઇ તથા ભાઇ ટી. જી. શાહને ખરા અંતઃકરણ પૂર્વક ધન્યવાદ આપું છુ કે જેમણે અમારી જીવદયા સંબંધની બધી યે પ્રવૃત્તિમાં તન, મન, અને ધનથી સાથ અને સહકાર આપ્યો હતો. તે બધાઓના અને પત્રકારોના સહકારનુંજ પરિણામ હતુ કે અમાર જેવા સાધુ જીવદયા સંબંધની પ્રવૃત્તિમાં કંઇક કરી શકવા ભાગ્યશાળી થયા છીએ.

પ્રકરણ ૨૬ મું
ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ

સાધારણ રીતે જૈન સાધુઓ જ્યાં જ્યાં ચોમાસું કરે અથવા થોડી પણ સ્થિરતા કરે, ત્યાં જૈન ધર્મ પાળનારા ભાઈઓ અને બ્હેનોને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં જોડવાને જરુર પ્રયત્ન કરે. એ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં ઘણા સાધુઓમાં અને ઘણા સ્થળોમાં રૂઢીપૂજકતાનું એટલું બધું તત્ત્વ પેસી ગયું છે કે જેના લીધે આજકાલના નવયુવકો કિંવા વિચારકોને એ તરફ અભિરુચી ઓછી થાય છે. અમે માનીએ છીએ કે સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પૌષધ અને એવી ક્રિયાઓમાં સર્વથા નહિ માનનારા લોકો તો બહુજ ઓછા હશે એ ક્રિયાઓમાં માને છે જરુર, પરન્તુ એનું મહત્ત્વ નહિ સમજવાના કારણે, તેમજ એ ક્રિયાઓના અર્થો જેવી રીતે સમજવા જોઇએ, તેવી રીતે નહિં સમજવાના કારણે તે તરફ લોકોની અભિરુચિ ઓછી થાય છે. અને તેમાં યે ધર્મભાવનાવાળી બ્હેનો તેમ થોડાક જુના ઘરડાઓ એ ક્રિયાઓનું મહત્ત્વ કે અર્થ સમજ્યા વિના જે રીતે ક્રિયા કરે છે અને ક્રિયા કરતાં પણ ક્રોધાદિ કષાયો આદિ દુર્ગુણોની મંદતા નથી કરી શકતા, એના લીધે, બીજાઓ એમની અજ્ઞાનતા ઉપર નહિ પણ એ ક્રિયા તરફ ઘૃણા કરે છે. જોઇએ તો એમ કે જેઓ ક્રિયામાં માનનારા છે અને એકલી વાચાળતા આત્મકલ્યાણમાં સાધનભૂત નથી થઇ શકવાની, એવું જે માને છે, એમણે સમજપૂર્વક ક્રિયા કરવાની કોશિષ જરુર કરવી જોઇએ.

કરાચીના જૈનો તો લગભગ આ વિષયમાં વધારે અજ્ઞાન કહી શકાય. કારણ કે એમને એવા પ્રસંગો સાંભળવાના જાણવાના કે આચરવાના બહુજ ઓછા સાંપડેલ હોય છે. અમારાં વ્યાખ્યાનોમાં, તેમાં યે ખાસ કરીને જ્યારે જ્યારે મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજીના ઉપદેશનો લાભ કરાચીના જૈન ભાઈઓ બહેનોને મળતો, ત્યારે ત્યારે ધાર્મિક ક્રિયાકાંડો તરફ એમને વાળવાની ખાસ કરી ને કોશિશ કરવામા આવતી. અને તેના પરિણામે પૌષધ, પ્રતિક્રમણ વિગેરે ક્રિયાઓ બ્હેનોમાં તો વધારે થાય, એ સ્વાભાવિક છે. પરન્તુ પુરુષોમાં પણ તે તરફ અભિરુચિ સારી વધી કહેવાય. કોઇ કોઇ તહેવારના દિવસે પૌષધક્રિયા કરનારાઓની સંખ્યા ઘણી સારી દેખાઇ. સાધુઓની ઉપસ્થિતિનો ખાસ લાભ લે, એ સ્વાભાવિક છે. જ્યાં સ્ત્રીના

પ્રમાણમાં અહિ પુરુષોમાં ક્રિયાકાંડ તરફ અભિરુચિ ઘણીજ ઓછી રહી છે, એમ કહી શકાય.

આશ્ચર્ય જેવું એ છે કે આટલી મોટી વસ્તીવાળા શહેરમાં, આટલા બધા જૈનોમાં શ્રાવકનાં બાર વ્રત અંગીકાર કરેલો

વ્રતોચ્ચારણ

ભાગ્યેજ એકાદ ગૃહસ્થ જોવાયો હશે. આ સંબંધી ઉપદેશ થતાં થતાં કરાચી મૂર્તિપૂજકસંઘના આગેવાન ગૃહસ્થોમાંના એક મોરબીવાળા શેઠ વાઘજી ગુલાબચંદે તા. ૪ નવેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે પોતાને ત્યાં આગેવાન ગૃહસ્થો અને પોતાના સગાસબંધિયોનો એક નાનકડો મેળાવડો કરી સજોડે (પત્નીસહિત) બ્રહ્મચર્યવ્રતનો સ્વીકાર કર્યો હતો. આ પ્રસંગે તેમણે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે સારી રકમ જુદા જુદા ધર્મકાર્યોમા ખર્ચવાની પણ જાહેર કરી હતી.

તે પછી તો સં ૧૯૯૪ ના માગશર સુદિ ૧૦ ના દિવસે મોટી ધૂમધામપૂર્વક થએલા **દીક્ષા ઉત્સવ** પ્રસંગે ઘણા ગૃહસ્થોએ સજોડે બ્રહ્મચર્યવ્રતની તેમજ ઘણાઓએ બાર વ્રત વિગેરે વ્રતો અંગીકાર કર્યા હતાં.

આમ જેમ જેમ ઉપદેશ મળતો ગયો, તેમ તેમ શ્રાવકધર્મ તરફ ભાઈઓ બ્હેનોની અભિરુચિ સારી વધી છે.

આવીજ રીતે અમારી સ્થિતિ દરમિયાન ચૌદપૂર્વની તપસ્યા, અઠ્ઠાઈઓ, પંદર, સોળ ઉપવાસ–એમ જુદી જુદી તપસ્યાઓ

તપસ્યા

પણ સારી થઈ, એટલુંજ નહિ પરન્તુ આવી તપસ્યાઓ પ્રસંગે ગુજરાત–કાઠીયાવાડની માફક રાત્રિ જાગરણ અને બીજી ધૂમધામો પણ યથાશક્તિ યથાસમય સારી થવા લાગી.

આવી ધર્મક્રિયાઓમાં પણ, અહિના લોકોમાં એક કુરિવાજ પેસી ગયો છે, એ ખરેખર દુઃખકર્તા છે. તે કુરિવાજ છે રાત્રિ જાગરણ વખતે ચાપાણી ને નાસ્તા ઉડાવવાનો. તપસ્યાના નિમિત્તે કે પર્યુષણના દિવસોમા–ગમે ત્યારે ગમે તે નિમિત્તને લઈને ત્યાં રાત્રિ

જાગરણ હોય, ત્યારે રાત્રિ જાગરણમાં જનારા લોકોને તે ગૃહસ્થે નાસ્તા પાણી કરાવવા જોઇએ. કોઇ પણ જૈને સ્વાભાવિક રીતેજ રાત્રે કંઇ ખાવું ન જોઇએ. જ્યારે પ્રભુની ભક્તિ કરવાને ભેગા થવા પ્રસંગે આખી રાત નાસ્તા ઉડાવવા, એ કેટલુ બધું અપ્રશસ્ય–નિંદ્ય કામ છે, એ એ સમજવા જેવુ છે. આ સબંધી ઘણો ઘણો ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો છે. એટલે તે કુપ્રથા કેટલેક અંશે બંધ પડી છે.

અઠાઇ મહોત્સવ

કરાચીના જૈનસંઘમાં અઠાઇ મહોત્સવ જેવા એક સાધારણ ગણાતા ઉત્સવનો પ્રસંગ પણ કેટલાં યે વર્ષો પછી અમારી સ્થિતિ દરમીયાન સાંપડ્યો, એમ લોકોનુ કહેવુ થાય છે. ગુરુદેવ શ્રી વિજયધર્મસૂરિ મહારાજની પંદરમી ને સોળમી બન્ને જયંતીઓ પ્રસંગે સાગમાં સારી ધૂમધામપૂર્વક **અઠાઇ મહોત્સવો** થયા હતા. પહેલી જયન્તીમાં અઠાઇમહોત્સવ **શેઠ ભાઇચંદ ભાણજી** તરફથી થયો હતો શેઠ **ભાઇચંદભાઇ** કરાચી સંઘમાં ઘણાજ સરળ પ્રકૃતિના ને ઉદારવૃત્તિના ગૃહસ્થ છે. તેઓ અને તેમનાં ધર્મપત્ની બંને બાહુજ શ્રદ્ધાળુ અને અવસરોચિત કાર્યો કરવામા ઉદાર છે. ન કેવળ અઠાઇ મહોત્સવમાજ, બલ્કે અમારી સાધુમંડળીને માટે જ્યારે જ્યારે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રની વૃદ્ધિના કાર્યો આવી પડ્યા, ત્યારે ત્યારે તેમણે ઉત્સાહપૂર્વક લાભ લીધો છે.

શેઠ **ભાઇચંદભાઇની** સાથે, તેમના મિત્રો—શેઠ મોહનલાલ કાળીદાસ શાપુરવાળા, શેઠ **મુલજીભાઇ** જીવરાજ માંગરોળવાળા અને શેઠ **મગનલાલ** ધર્મશી માંગરોળવાળા—આ ચારે મિત્રોની જોડી એવી છે કે જ્યારે જ્યારે દેવ, ગુરુ, ધર્મની ભક્તિનું કાર્ય આવી પડે છે, ત્યારે ત્યારે સમયોચિત અને નિરાડંબરતા પૂર્વક યથાશક્તિ ઉદારતા કરવામા પાછી પાની નથી કરતા. બીમારીને, માટે [illegible] ચોમાસુ રહેવાનું થતાં આ ચારે મિત્રોએ જે [illegible], તે વધારે પ્રશંસનીય છે, અને તેમની [illegible] કરે છે

બીજી જયન્તી પ્રસંગે જે ઉત્સવ કરવામાં આવ્યો હતો, તે **સમસ્તસંઘ** તરફનો હતો. આ ઉત્સવ વખતે

શાન્તિસ્નાત્ર

શાન્તિસ્નાત્રની જૈનધર્મની મહાન્ ક્રિયા પણ કરવામાં આવી હતી. આ ક્રિયાની વિધિ કરવા માટે વળાદનિવાસી ક્રિયાકુશળ શેઠ ફૂલચંદભાઇ ખીમચંદ, પોતાના પુત્ર અને બીજા એક ભાઇ સાથે આવ્યા હતા. કરાચીના આંગણે આ ક્રિયા એક નવીન જ પ્રાયઃ ક્રિયા હતી લોકોને ખૂબ જ રસ આવ્યો હતો.

બન્ને વર્ષના ઉપર્યુકત ઉત્સવોને અંગે વરઘોડા અને સમયોચિત બીજી ધૂમધામો દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવ પ્રમાણે સારી થઇ હતી.

ઉપર્યુક્ત બને ઉત્સવો કરાચીને માટે અગત્યના હતા. સિંધ જેવા માંસાહારી મુલકમાં, અને

અજૈનોએ લીધેલો લાભ

જ્યાં જૈન ધર્મ કે જૈન-ક્રિયાઓને લોકો જરા પણ ન જાણતા હોય, એવા દેશમાં આવા ઉત્સવો ખરેખરી જૈનધર્મની પ્રભાવના કરનારા થઇ પડે છે. જેમણે એ ઉત્સવો નજરે જોયા છે, તેઓને એ વાતની ચોક્કસ ખાતરી થઇ છે. બંને ઉત્સવોમાં સેંકડો સિંધી ભાઇઓ બ્હેનો અને બીજા અજૈનો ભાગ લેતા હતા, અને જૈનધર્મની પ્રશંસા અને અનુમોદના કરતા હતા. એટલું જ નહિં પરન્તુ શાન્તિસ્નાત્રના દિવસે **જીવદયાનો** જે ફાળો થયો, તેમાં એ લોકોએ પણ યથાશક્તિ ફાળો આપ્યો હતો. એટલું જ નહિ, **શાન્તિ-સ્નાત્રમાં** ભગવાનના ૨૭ અભિષેકનું જળ, એક પારસી ગૃહસ્થ ભાઇ **એદલ ખરાસે** ૫૦ મણ ઘી (૧૨૫ રુપિયા) બોલીને પોતે લીધું હતું. આ કેટલું મહત્ત્વ કહેવાય, એ વિચારનારા વિચારી શકે છે.

એટલે અત્યારના સમયમાં આવા ઉત્સવો વધારે મહત્ત્વના અને આવશ્યકીય નહિ હોવા છતાં, દેશકાળનો વિચાર કરનારાઓને જરુર સમજાશે કે આવાં ક્ષેત્રોમાં, કે જ્યાં જૈનધર્મ શું છે? એ કોઇપણ જાણતા જ નથી: અરે ખુદ જૈનોને પોતાને પણ પોતાની ક્રિયાઓની ખબર નથી, તેવા દેશોમાં આવી ક્રિયાઓ–આવા ઉત્સવો જરુર અગત્યના છે.

ધાર્મિક ઠરાવો

કરાચીની અમારી સ્થિતિ દરમિયાન બે અગત્યની ચર્ચાઓએ ભારતવર્ષના જૈનસમાજમાં બહુ ઉગ્ર રૂપ લીધું હતું. તેમાંની એક બાબત હતી સંવત્સરીના તિથિનિર્ણય સંબંધી, અને બીજી હતી 'બિહાર રીલીજ્યસ એન્ડોમેન્ટ બીલ' સંબંધી.

તિથિની વધઘટના કારણે સંવત્સરી પર્વ ક્યારે કરવું? એ સંબંધી ગુજરાતમાં વિચરતા મુનિરાજોની વચમાં નહિ ઇચ્છવાજોગ ઉલ્કાપાત મચ્યો હતો. એક વાર્ષિક પર્વની આરાધનામાં રાગદ્વેષનો દાવાનળ આખી સમાજમાં સળગે, પાર્ટીઓ પડે, એકબીજાની નિંદાઓ થાય અને તેના પરિણામે જૈનેતરોમાં જૈનધર્મ અને જૈન સાધુઓની હલકાઇ થાય, એ ખરેખર દુઃખનો વિષય હતો. માટે કરાચીના સંઘની તા. ૨૨ મી જુને મળેલી વિરાટ સભાએ નીચેના ત્રણ ઠરાવો આ પંક્તિના લેખકના પ્રમુખપદે કર્યા હતા. તે ત્રણ ઠરાવો આ છેઃ—

"કરાચી સંઘની આ સભા માને છે કે સંવત્સરીપર્વની તિથિની વધઘટના કારણે અત્યારે આપણા મુનિરાજોમાં અને શ્રાવકોમાં જે મતભેદ પડયો છે, તે મતભેદ જરા પણ ઇચ્છવાજોગ નથી. કોઇપણ વિષયમાં મતભેદ થાય, એ સ્વાભાવિક છે, પણ એ મતભેદને આટલું ભયંકરરૂપ આપી આખા સમાજમાં ભાગલા પડી જાય અને જૈનધર્મની હીલણા થાય, એવી સ્થિતિ સુધી લઇ જવો, તે જરા પણ યુક્ત નથી માટે અમારો સંઘ એમાં ભાગ લેનારા મુનિરાજોને અને શ્રાવકભાઇઓને વિનતિ કરે છે કે કાં તો આ પ્રશ્નનો જેમ બને તેમ જલદી નીવેડો આવે એવો પ્રબંધ કરે, અથવા આ ચર્ચાને બિલકુલ બંધ કરે."

રજૂ કરનારઃ શ્રી મણિલાલ લહેરાભાઇ
ટેકો આપનારઃ શ્રી મગનભાઇ ઉજમશી.

"સંવત્સરી જેવું પર્વ એક જ દિવસે ઉજવાય, એ વધારે ઇષ્ટ છે, એમ અમારો સંઘ માને છે, પરંતુ

અમારા મુનિરાજો કેવળ દુરાગ્રહમાં પડીને પોત પોતાના મતને પકડીજ રાખતા હોય, તો પછી જેને જે ફાવે તે દિવસે કરે, એ સિવાય બીજો ઉપાય નથી. માટે કોઇપણ જાતની ચર્ચા પેપરોના પાના ઉપર ચઢાવવા સિવાય, જો શાંતવૃત્તિથી સમાધાન થતું હોય તો કરી લેવુ એ ઠીક છે, અને નહિ તો સૌ સૌની ઈચ્છા ઉપર રાખી મૂકી દેવું."

રજુ કરનાર: શ્રી મણિલાલ લહેરાભાઈ
ટેકો આપનાર: શ્રી પી. ટી. શાહ

"અમારા સંઘનું માનવું છે કે જે ગૃહસ્થો કોઈ પણ સાધુના દૃષ્ટિરાગી, અથવા તો પક્ષકાર બન્યા છે, એમને છોડીને લગભગ ભારતવર્ષના સમસ્ત જૈનો આવી ચર્ચા કે આવા નિરર્થક વાક્યુદ્ધ તરફ ઘણાની દૃષ્ટિથી જોઇ રહ્યા છે. અને તેથી સમસ્ત ગામોના સંઘોને અમારો સંઘ વિનતિ કરે છે કે તેમણે પોતપોતાના ગામમાં આવી નિર્માલ્ય અને શાસનની હીલણા કરાવનાર ચર્ચાને સ્થાન ન આપવુ અને પોતાના આત્માના કલ્યાણ માટે 'પોતાના ગામના ભાઈઓએ સલાહસપથી એક દિવસ મુકરર કરી સંવત્સરીની આરાધના કરવી."

રજુ કરનાર શ્રી પી. ટી. શાહ
ટેકો આપનાર શ્રી મણિલાલ લહેરાભાઈ

પ્રકરણ ૨૬ મું
ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ

આવીજ રીતે ધાર્મિક ફંડો ઉપર તરાપ મારનાર, **'બિહાર રીલીજ્યસ એન્ડોમેન્ટ બીલ'** ના સંબંધમાં પણ તા. ૨૭ જુલાઇ ૧૯૩૮ ના દિવસે જૈનોની એક મોટી સભા ભરી વિરોધનો ઠરાવ પાસ કરવામાં આવ્યો હતો. અને ઘટતે સ્થળે મોકલવામાં આવ્યો હતો.

કરાચીની જૈન સંસ્થાઓના સંબંધમાં પહેલાં એક પ્રકરણમાં કહેવામા આવ્યું છે. મૂર્તિપૂજક

ધાર્મિક સંસ્થાઓના મેળાવડા પાઠશાળા અને કન્યાશાળા તેમજ સ્થાનકવાસી પાઠશાળા અને

કન્યાશાળા, એ ધાર્મિક સંસ્થાઓમાં મુખ્ય છે. બંને ફિરકાઓની સંસ્થાઓ કમીટીના બંધારણથી ચાલે છે. ખુશી થવા જેવું છે કે આ બંને સંસ્થાઓ એકસંપીથી કામ કરે છે. મેળાવડા ઘણી વખત સાથેજ થાય છે અને બાળકોને અને બાળાઓના એલે વિગેરે પણ એક સાથે થાય છે. આવા સંયુક્ત મેળાવડાની અસર ઘણી સુંદર થાય છે. બાળક અને બાળાઓને પણ પોતાનું કાર્ય કરવામાં ઘણો ઉત્સાહ રહે છે. સંચાલકોને પણ તૈયારી કરાવવાનો સારો ઉત્સાહ રહે છે.

આવા અનેક મેલાવડા અમારી સમક્ષ થયા હતા, જેમાં સ્થાનકવાસી જૈન પાઠશાળાનો એક આકર્ષક મેળાવડો તા. ૮-૯ એપ્રીલ ૧૯૩૯ ના દિવસોમા કરવામાં આવ્યો હતો. આ વખતે બાળકો અને બાળાઓએ કેટલાક સંવાદો, અને ગરબા વિગેરેનો કાર્યક્રમ રજુ કર્યો હતો. આ પ્રસંગે મેં જે ટૂંકું પ્રવચન કર્યું હતું, તેનો સાર આ છે –

"આ સંસ્થાના સેક્રેટરી ભાઈ ખીમચંદ વોરાએ બાળકો અને બાળાઓ પાસે જે પ્રોગ્રામ રજુ કરાવ્યું છે, તે ઉપરથી મારે તમને સમજાવવું જોઈએ કે સંગીત અને અભિનયકળાનું જૈન સાહિત્યમાં પણ ઉંચું સ્થાન છે. અજિતશાંતિ જેવા આપણા સૂત્રોમાં જે ગાથાઓ આપણે બોલીએ છીએ, તે સંગીત કળામય છે. સૂત્રોમાં રસ નથી આવતો એનું કારણ એ છે કે તે કળાયુક્ત બોલતા નથી. જૈનાચાર્યોએ સંસ્કૃત નાટકો રચ્યાં છે, તેની અંદર પણ સંગીત અને અભિનયને સ્થાન છે. મંદિરોમાં સ્તવનો વિગેરે ગવાય છે, પણ જો તે સંગીતકળાયુક્ત ગવાતાં હોય તો અત્યારે જે આનંદ આવે છે, તેના કરતાં વધારે આવે. નૃત્ય એ પણ અભિનય કળા છે. કોઈપણ વસ્તુના શરીરના અભિનયથી સમજાવવાનું કામ આપણે [illegible]

પ્રકરણ ૨૬ મું
ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ

આંખના ડોળા કાઢીયે, એટલે વગર બોલ્યે લોકો સમજી શકે કે આ ગુસ્સો કરે છે, આનું નામ અભિનય કળા છે. ખરૂં કહીએ તો ધાર્મિક કે વ્યવહારિક બધી બાબતોમાંથી આપણે કળાને દૂર કરી છે અને ત્યારથી આપણી વસ્તુઓમાં નીરસતા ઉત્પન્ન થઈ છે. ભાઇ ખીમચંદ વોરા કળાના ઉપાસક છે. કળામય જીવન જીવવું એમને બહુ ગમે છે, અને એજ કારણ છે કે તેમના હાથ નીચે ચાલતી સંસ્થાના બાળકો અને બાળાઓને ધાર્મિક અભ્યાસમાં પણ કળાને સ્થાન આપી આટલી બધી સુંદરતા ઉત્પન્ન કરાવી શકે છે. સ્થા૦ પાઠશાળાએ, બાળકોને ગોખણપટ્ટીના બોજાથી બહુ દૂર રાખ્યા છે. જૈનધર્મનું મૂળ તત્ત્વ બાળકો કેમ જાણે, એ માટે ભાઈ ખીમચંદ વોરા સતત પ્રયત્ન કરે છે. ધાર્મિક સંસ્થાના વિદ્યાર્થીઓ વ્યાવહારિક કળાઓમાં પણ સારી રીતે આગળ વધી શકે છે. આ સંસ્થાનું અનુકરણ બીજી સંસ્થાઓ કરે એ જરૂરી છે. છેવટે સંસ્થાના સેક્રેટરી શ્રી૦ ખીમચંદ વોરાને મારા અંતઃકરણના આશીર્વાદ છે કે તેઓ આવા ધાર્મિક અને સામાજિક કાર્યોમાં સમયનો ભોગ આપી સમાજને વધારે લાભકર્તા થવાનું બળ તેમને પ્રાપ્ત થાય સ્થાનકવાસી સંઘનો હું આભાર માનું છું કે—કોઈ પણ જાતનો સામ્પ્રદાયિક મતભેદ રાખ્યા વિના તેઓ ઉદારભાવથી બીજા સંપ્રદાયો સાથે પણ પ્રેમભાવથી રહે છે અને તેવીજ રીતે કાર્ય કરી બતાવે છે.''

પ્રકરણ ૨૬ મું

ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ

આવા મેળાવડાઓ જૈનસમાજને અને જૈનધર્મને માટે ઘણાજ લાભદાયક છે, એમ સ્પષ્ટ દેખાય છે. બાળકોનો ઉત્સાહ વધે છે, લોકોમાં ધાર્મિક શિક્ષણ પ્રત્યે પ્રેમ વધે છે, પોતાના કર્તવ્યનુ ભાન થાય છે અને જૈનેતરો જૈનધર્મની અનુમોદના કરે છે. જુદા જુદા ફિરકાઓના સંયુક્ત મેળાવડા થવાથી બાળકોમાં પોતાના ફીરકા તરીકેનું અભિમાન ન આવતાં પોતે પોતાને જૈન તરીકે ઓળખવાનું શીખે છે. આપસમા પ્રેમભાવ વધે છે અને છૂટી શક્તિઓ કરતા સંયુક્ત શક્તિઓનો પ્રભાવ ઘણો વધારે પડે છે.

卐

પ્રકરણ ૨૭ મું
ગુરુદેવની જયન્તિઓ

જગત્ પ્રસિદ્ધ સ્વર્ગસ્થ ગુરુદેવ શ્રીવિજયધર્મસૂરિ મહારાજના નામથી કોણ અજાણ્યું છે? ભારતવર્ષના વિદ્વદ્ સમાજમાં તો એઓ પ્રસિદ્ધ છે, પરંતુ ભારતવર્ષમાં એઓ પ્રસિદ્ધ થયા, તે પહેલાં તો યુરોપ અને અમેરિકાના વિદ્વાનોમાં તેમની પ્રસિદ્ધિ ઘણી મોટી થઇ ચૂકી હતી. જગત્ પ્રસિદ્ધ ફ્રેન્ચ વિદ્વાન્ ડોક્ટર સીલ્વન લેવી, જર્મન વિદ્વાન્ ડોક્ટર જેકોબી, ઇટાલીયન વિદ્વાન્ ડો. ટેસીટોરી, ઓક્સફર્ડના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન્ ડો. થોમસ—આવા સેંકડો વિદ્વાનો તેમના ભક્તો અને પ્રશંસકો બની ચૂક્યા હતા. અને એજ કારણે જર્મન અને ઇટાલીની મોટી મોટી સોસાયટીઓએ તેમને પોતાના 'ઓનરરી મેમ્બર' હોવાનું માન આપ્યું હતું, કે જે માન હિંદુસ્તાનના બહુજ ઓછા વિદ્વાનોને મળી શક્યું છે.

ગુરુ મહારાજ માટે આ સ્થળે વધારે લખવાનું મ્હારે કાંઇ છે નહિં; ટૂંકામાં તેમનું વ્યક્તિત્વ કેવું હતુ? એ બતાવવા માટે 'જૈનજ્યોતિ'ના અધિપતિના શબ્દોજ ટાંકી દઉં:-

> "પરમ સાધુમૂર્તિ જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયધર્મ-સૂરીશ્વરજીની પિછાન માટે આજ કલમ અને કિતાબની બહુ ઓછી ઉપયોગિતા રહી ગઇ છે. જૈનધર્મના સાધુ બની જગત્ધર્મની સાધુતા છતી જનાર, અન્યાય અને અધર્મ સામે સદા-સર્વદા પ્રચંડ બંડનાદ જગાવનાર, માન કે અપમાનને સત્કર્મના ત્રાજવે તોળી લેનાર એ મહાત્માની કીર્તિ હિંદના સીમાડા વટાવી, યુરોપ અને અમેરિકાની ભૂમિ પર તેમના જીવનકાળ દરમિયાનજ પહોંચી ગઇ હતી તે યુરોપીય વિદ્વાનોનુ ગુરુપદ પણ હાંસીલ કરી લીધું હતું. ક્રાન્તિમયું સાધુજીવન અને અધ્યાત્મમયું યોગ જીવન ગાળી તેઓ પોતાની પાછળ મોટો શિષ્ય સમુદાય મૂકતા ગયા છે."

આવા મહાપુરુષની પુ[illegible] [illegible] ધર્મના અનુયાયિઓ ઉજવે [illegible] [illegible] [illegible]

અને તેમાં યે અમારા જેવા તેમના અદના શિષ્યો માટે તો એ ગુરુદેવના સ્મરણાર્થ જેટલું કરી શકાય, તેટલું ઓછું

કર્તવ્ય પાલન

છે. અને તેજ કર્તવ્યને લક્ષમાં રાખી જ્યાં જ્યાં અમારું ચતુર્માસ થાય છે ત્યાં ત્યાં ગામના પ્રમાણમાં ભાદરવા મહિનાનો શુક્લ પક્ષ વિશિષ્ટ પ્રવૃત્તિઓથી પસાર કરવા-કરાવવામાં આવે છે અને તેમ કરવામાં અમે અમારું સદ્‌ભાગ્ય સમજીએ છીએ. સાધારણ રીતે શ્રાવણ વદિ બારસથી ભાદરવા સુદિ પાચમ સુધી પર્યુષણની ક્રિયાઓ ઘણી ધૂમધામ પૂર્વક દરેક સ્થળે નિયમિત થાયજ છે. પરંતુ તે પછી ભાદરવા સુદિ અગિયારસે અહિંસા પ્રચારક, અકબર પ્રતિબોધક, જગદ્‌ગુરુશ્રી હીરવિજયસૂરિ મહારાજની જયંતિનો દિવસ આવે છે. અને ભાદરવા સુદિ ૧૪ સ્વર્ગસ્થ ગુરુદેવ શ્રી વિજયધર્મસૂરિ મહારાજની પુણ્યતિથિ હોય છે. એટલે શ્રાવણ વદિ બારસથી ભાદરવા વદિ એકમ બીજ સુધીના દિવસો ધર્મક્રિયાઓ અને બીજી ધાર્મિક તેમજ સામાજિક પ્રવૃત્તિમા પસાર થાય, એવો કાર્યક્રમ બનતા સુધી ગોઠવવામા આવે છે. સ્થાનિક ગૃહસ્થો પોતાની શકિત ને ભકિતના પ્રમાણમાં ધૂમધામ કરે છે.

પ્રકરણ ૨૯ મું
ગુરુદેવની જયન્તિઓ

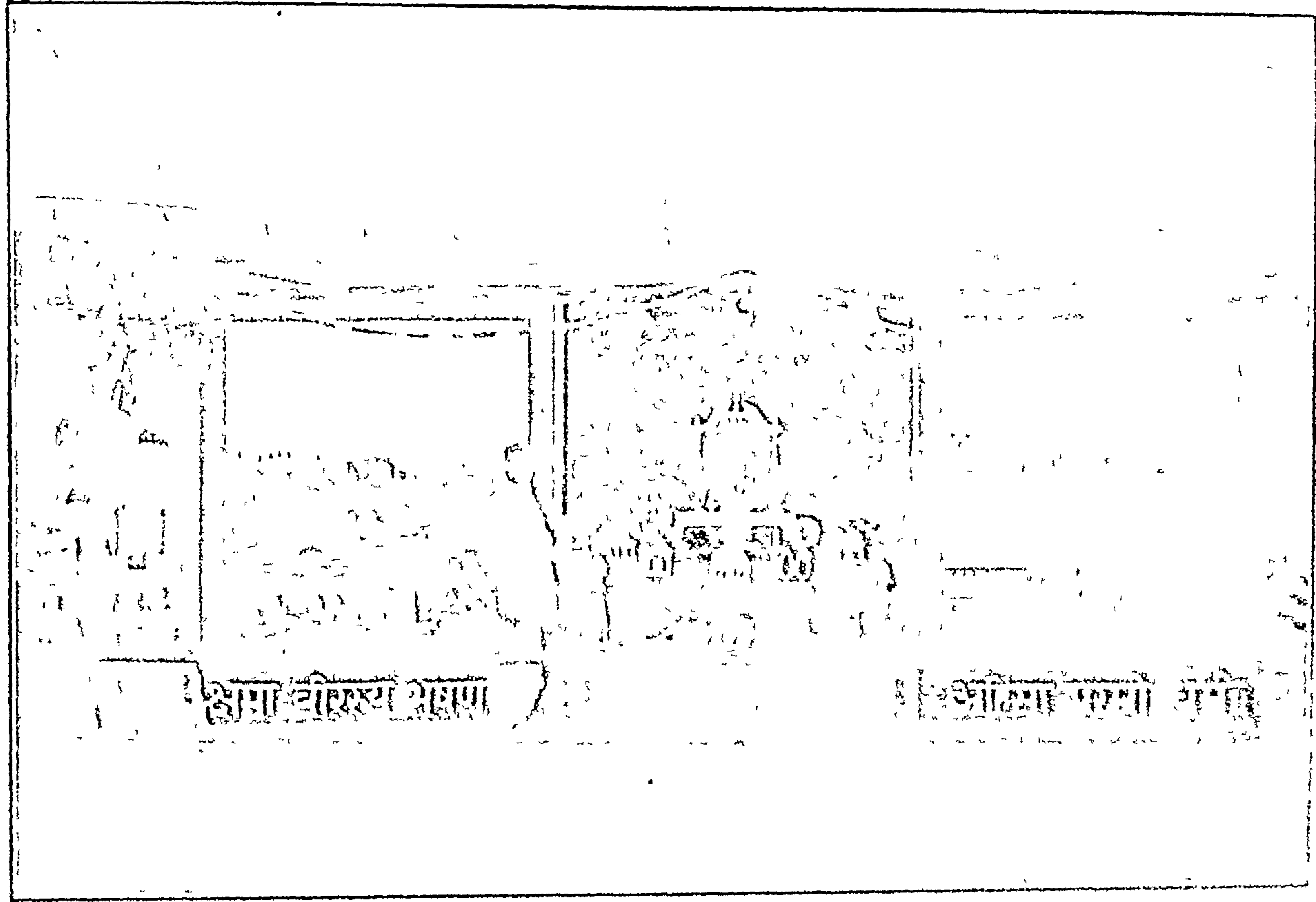
જયતિઓનો પ્રચાર હવે તો બહુ વધી ગયો છે. છાશવારે ને છાશવારે કોઇની ને કોઇની જયંતી હોયજ.

જયતીઓનો પ્રચાર

સાધારણ રીતે એકાદ સભા ભરી, બે ચાર વ્યકિતઓ બોલી જાય, એટલે જયંતીની સાર્થકતા પૂરી થાય. વળી હવે તો જયંતીઓ કોની ઉજવવી જોઇએ ? એની પણ કાઇ મર્યાદાઓ રહી નથી, તેમ જ્યાં જગત્ પ્રસિદ્ધ ઉંચા ચારિત્ર ધારી મહાપુરુષોના ગુણાનુવાદથી પણ વંચિત રહેવુ, એ પણ કેમ પાલવે ? અને તેટલાજ માટે લીટે લીટે ચાલવાની પ્રથા કરતા કાઇક નવીનતા અને વિશેષતા યુક્ત કાર્યો થાય, કે જેથી જનતાને પણ જાણવાનું, જોવાનું, અને શીખવાનુ મળે, એવા પ્રયત્નો કરવા તરફ લક્ષ રહે છે.

આજ ઉદ્દેશને લક્ષમાં રાખી, દરવર્ષ અને દરેક સ્થાનની માફક કરાંચીમાં પણ ગુરુદેવની જયતીઓ ઉજવવાનો કાર્યક્રમ ગોઠવવામાં આવ્યો હતો

શ્રી ગુરૂદેવની જયન્તી પ્રસગનુ દશ્ય

[illegible] મહોત્સવ કરનાર શેઠ [illegible] મંડપમાં પ્રભુની [illegible]

પહેલી જયન્તી. પ્રથમ વર્ષની એટલે ૧૫ મી જયન્તીનો કાર્યક્રમ ત્રણ દિવસનો ખૂબ ભરચક રખાયો હતો. તે ઉપરાન્ત સાથે અઠાઇ મહોત્સવ પણ હતો. જયન્તીની ત્રણ દિવસની સભાઓના પ્રમુખો હતા:- ભાઇ જમશેદ નસરવાન મ્હેતા, સિંધના પ્રસિદ્ધ સાધુ ટી એલ. વાસવાણી અને કરાચીના તે વખતના લોર્ડ મેયર દુર્ગાદાસ એડવાની બી. એ, જ્યારે વક્તાઓ હતા: અમદાવાદના "જૈન જ્યોતિ"ના અધિપતિ ભાઇ ધીરજલાલ ટોકરશી શાહ, ખુશાલભાઇ વરતાચંદ, પંડિત લાલન. આર્યસમાજના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન્ પંડિત લોકનાથ, કરાચીના ભૂતપૂર્વ એજ્યુકેશન ઇન્સ્પેક્ટર નર્મદાશંકર ભટ્ટ બી. એ., સ્થાનકવાસી સંઘના સેક્રેટરી ભાઇ ખીમચંદ વોરા, કરાચીના પ્રસિદ્ધ સિંધી ગૃહસ્થ શેઠ લોકામલજી ચેલારામજી, ભાઇ પુરુષોત્તમ કોઠારી, શ્રીયુત જમિયત રામજી આચાર્ય, અમદાવાદના જાણીતા શહેરી શેઠ શકરાભાઇ લલ્લુભાઇ, પારસીઓના આગેવાન કાર્યકર્તા ગૃહસ્થ ભાઇ રુસ્તમ રુસ્તુરજી, ભાઇ ટી જી. શાહ, કરાચીના પ્રસિદ્ધ નાગરિક ભાઇ હીરાલાલ ગણાત્રા, હૈદ્રાબાદવાળાં સિંધી બ્હેન પાર્વતી બી એડવાની. ભાઇ પી. ટી. શાહ અને કરાચીના પ્રસિદ્ધ ડૉ. કે બી પરેલ વિગેરે.

આકર્ષણો. પહેલી જયન્તીનાં ખાસ આકર્ષણોમાં જયન્તી અને અઠાઇ મહોત્સવ માટેનો મંડપ, વરઘોડો, પંડિત લાલનનું સામાયિકનું સ્વરૂપ, ભાઇ ધીરજલાલના અવધાનના પ્રયોગો, રાતના સંગીતના જલસા અને વ્યાયામ વીરોના વ્યાયામના પ્રયોગો, જેમાં ભાઇ સીતારામ અને ભાઇ ભાગચંદ બેનર્સી વિગેરેના પ્રયોગો ખાસ રોમાંચક હતા. પ્રોફેસર રામાનંદના જાદુના પ્રયોગો સચિત્ર વ્યાખ્યાન, જેમ ડૉ. કે બી. પરેલનું મેજીકલેન્ટર્ન દ્વારા ચિત્રો બતાવવા સાથેનું સામાજિક કુરીતિઓ ઉપરનું વ્યાખ્યાન—એ વિગેરે મુખ્ય બીના હતી

કાર્યકર્તા આ જયન્તીને સફળતાથી પાર ઉતારવા માટે [illegible] [illegible] [illegible] ના [illegible] [illegible] ઉપરાન્ત [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ખીમચંદ [illegible], [illegible] ટી [illegible] [illegible], પુરુષોત્તમ [illegible], પી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

પ્રકરણ ૨૭ મું
ગુરુદેવની જયન્તિઓ

વર્ધમાન, ભાઇ પ્રતાપચંદ ખીમચંદ, ભાઇ જેચંદ વાઘજી, ભાઇ ખુશાલચંદ વસ્તાચંદ, ભાઇ તલકશી દવાવાળા ભાઇ જયન્તીલાલ રવજીભાઇ મ્હેતા અને ભાઇ ભાગચંદ ખેતસી વિગેરે મહાનુભાવોનો પ્રયત્ન ઘણોજ પ્રશંસનીય હતો.

સર્વાધિક શ્રેય.

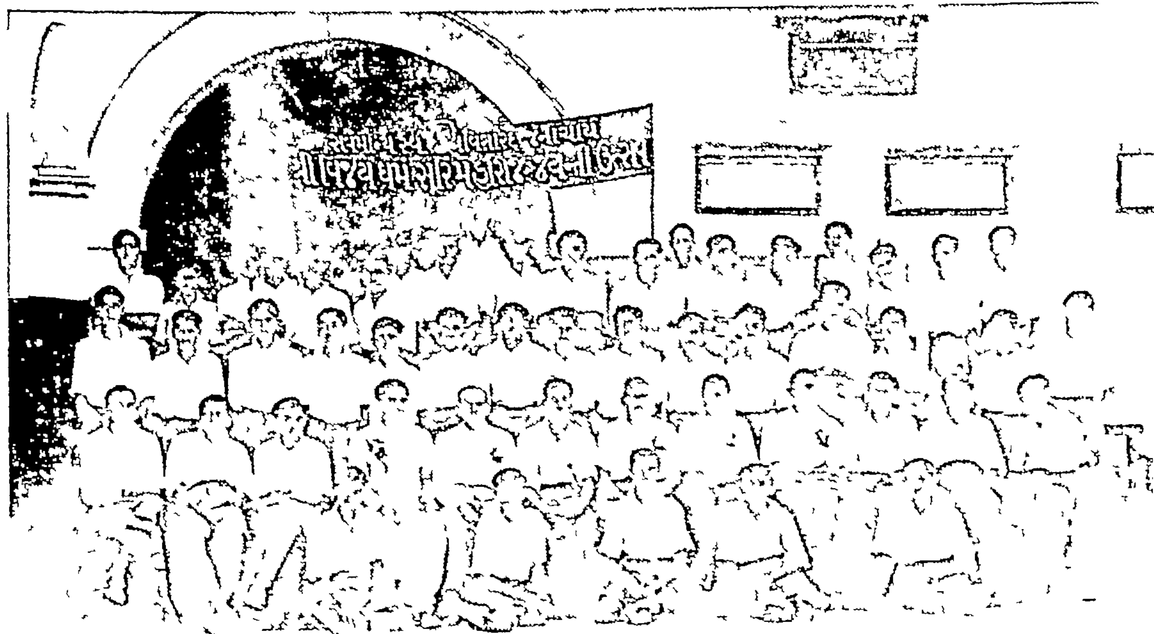
આ પ્રથમ જયન્તીના ઉત્સવનું સર્વાધિક શ્રેય કરાચીના ઉદાર અને ધર્મપ્રિય શેઠ ભાઇચંદભાઇ ભાણજીને ઘટે છે, કે જેમણે અઠ્ઠાઇ મહોત્સવ આદિ ધાર્મિક કાર્યોમાં પોતાની લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય કરવામાં પોતાના દિલને મોકળું રાખ્યું હતું. શેઠ ભાઇચંદભાઇનાં ધર્મપત્ની પણ તેટલાંજ ધર્મપ્રેમી છે. અને આ દમ્પતી દરેક ધર્મક્રિયામાં આગેવાની ભર્યો ભાગ લઇ આત્મિક લાભ ઉઠાવતા.

'જૈન જ્યોતિ' શું કહે છે?

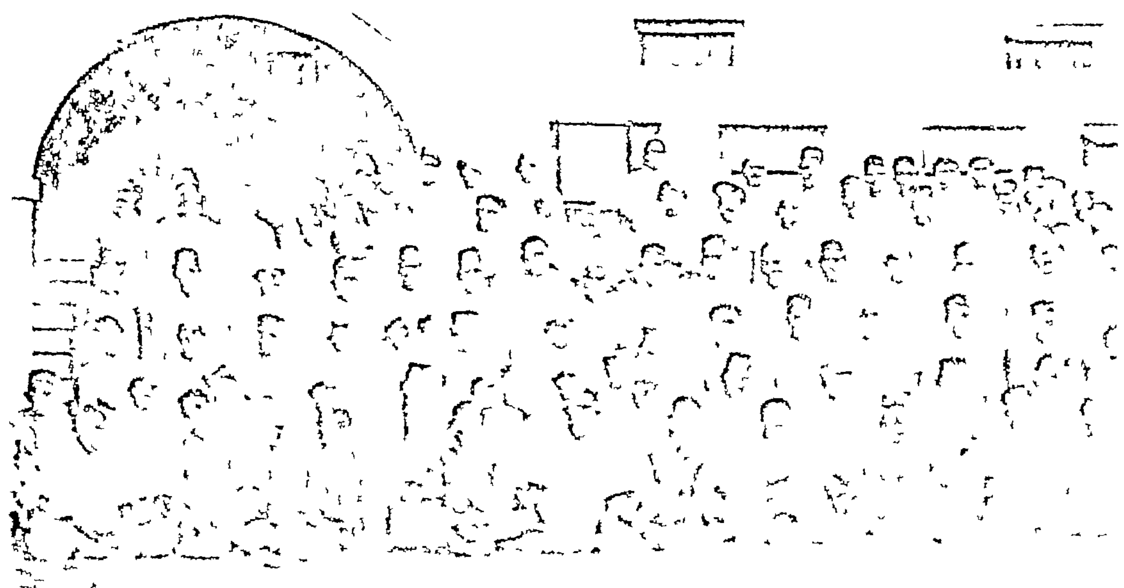
આ જયન્તીના કાર્યનું સ્વયં નિરિક્ષણ કરી ગયા પછી "જૈન જ્યોતિ" ના અધિપતિ ભાઇ ધીરજલાલે જે અગ્રલેખ લખ્યો હતો તે વાંચવા માત્રથી હરકોઇને ખ્યાલ આવી શકે છે કે એ જયન્તી કોઇ જૈન સાધુની જયન્તી હતી કે જાણે જગતની કોઇ મહા વિભૂતિને તમામ ધર્મના અનુયાયીઓ પોતાની અંજલી અર્પણ કરવા એકત્રિત થએલ સર્વધર્માનુયાયિઓનું કોઇ સમેલન હતું? અથવા સર્વધર્મોવાળાની ઐક્ય સાધતી કોઇ મહા કોન્ફરન્સ હતી? 'જૈન જ્યોતિનો' અગ્રલેખ આ છે :—

'જયન્તી ઉજવવી એ હવે જૈન સમાજમાં નૂતન ઘટના નથી રહી. થોડા થોડા દિવસોને અંતરે 'જયન્તી ઉજવ્યા'ના સમાચારો સાંપડતાજ રહે છે, પરંતુ નથી હોતી તેમાં કોઈ નુતન દષ્ટિ, નથી હોતું તેમાં કોઈ ઉચ્ચ ધ્યેય? વળી જેની જયંતી ઉજવાની હોય છે, તે પુરૂષ સમાજમાં બહુ માન્ય નહિ હોવાથી કેવળ તેના પાચ-પચ્ચીસ અનુયાયીઓ એકત્ર મળે છે, ને એકાદ વ્યાખ્યાન કે એકાદ પૂજા ભણાવી 'જયંતી ઉજવ્યાનો' સંતોષ લેવાય છે! આ બધી પરિસ્થિતિનો વિચાર કરતા કરાચીમાં ઉજવાએલી શ્રી વિજયધર્મસૂરીશ્વરીજીની જયંતી અપૂર્વ લાગે છે.

શ્રી ગુરૂદેવની જયન્તી પ્રસંગનાં દશ્યો

શ્રી જૈન સ્વંય સેવક મંડળ કરાચી.

"આ જયંતી એકાદ વ્યાખ્યાન કે પૂજામાજ પર્યાપ્ત થઇ ન હતી પણ એક મહાન્ ઉત્સવના રૂપમાં યોજાઈ હતી, અને તેની પાછળ જૈનધર્મની ગૌરવગાથા કરાચીની સમસ્ત જનતાના કાનમા મધુર રણકાર કરે, તેવો ઉચ્ચ ઉદ્દેશ હતો તે માટે બહુ વિચાર પૂર્વક આઠ દિવસનો કાર્યક્રમ ગોઠવાયો હતો અને તેમા અનેક નવીન તત્ત્વો દૃષ્ટિગોચર થતા હતાં

"તેમા સૌથી પ્રથમ ધ્યાન ખેંચનારૂ તત્ત્વ તો એ હતું કે કરાચીના ૪૦૦૦ જૈનો, જેનો ૬૦ ટકા ભાગ સ્થાનકવાસી અને ૪૦ ટકા ભાગ મૂર્તિપૂજક છે, તે બનેનો એમા દિલોજાનભર્યો સહકાર હતો અને કોણ સ્થાનકવાસી ને કોણ મૂર્તિપૂજક ? એ પ્રયત્ન કરવા છતા પણ ઓળખી શકાતુ ન હતું. × × ×

"કરાચીમા સામાન્ય રીતે બને ફિરકા વચ્ચે વર્ષોથી આવોજ સંબંધ છે, તેમ છતાં પૂજ્ય શ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજ આવ્યા પછી અને તેમના ઉદાર વિચારોનો સુંદર પ્રચાર થયા પછી આ વસ્તુ સ્થિતિ ખૂબ મજબૂત બનવા પામી છે ને દરેક સંપ્રદાયના આગેવાનો આમાંથી બોધ પાઠ લે અને સંકુચિત વિચારોનો ત્યાગ કરે, તો કેટ સુંદર પરિણામ આવે ?

"જયંતી મહોત્સવનું બીજુ નવીન તત્ત્વ તેના પ્રમુખોની પસંદગી અને વક્તાઓ સંબંધી હતુ. સાધુ વાસવાની, શ્રી જમશેદજી મહેતા ને વર્તમાન મેયર શ્રી દુર્ગાદાસ એડવાણી જેવા જુદા જુદા વિષયના સભાપતિઓ બન્યા અને ઉત્સવનાયકને અંજલિ અર્પવા સાથે પોતાના મનનીય વિચારો રજૂ કર્યા કે જે મનુષ્યને પોતાના કર્તવ્યનુ સુંદર ભાન કરાવનારા હતા વક્તાઓ, કે જે જુદા જુદા ધર્મ ને [illegible] સંપ્રદાયના હતા, તે બધા ધર્મોની ઉદાર દૃષ્ટિ [illegible] [illegible]

પ્રકરણ ૨૯ મું
ગુરુદેવની જયન્તિઓ

પ્રકરણ ૨૭ મું
ગુરુદેવની જયન્તિઓ

છીએ, તે વસ્તુ પર ભાર મૂકયો હતો અને તે બધાની સમગ્ર અસર જૈનધર્મની અત્યંત વિશાળતા સિદ્ધ કરવામાં પરિણમી હતી. આ ઉત્સવના અંતે દરેક શ્રોતાને એવી પ્રતીતિ થઇ હતી કે જૈનધર્મ, એ ખરેખર અત્યંત ઉદાર ધર્મ છે, વિશ્વવ્યાપી થવાનાં તેમા સઘળાં તત્ત્વો છે ને અત્યાર સુધી આપણે કાઇ પરંપરા અથવા સાંપ્રદાયિક સ્રોતથી જે કંઈ સાંભળ્યું હતું તે બરાબર ન હતું. આટલો સંદેશ હજારો મનુષ્યને પહોચે, તે જેવી તેવી સફળતા ન કહેવાય

"ત્રીજું સુંદર તત્વ આ સમારોહમા એ હતુ કે એમાં બાળકથી માંડીને વૃદ્ધ પર્યંત દરેકને ઉત્સાહથી ભાગ લેવાનું મન થાય તેવો કાર્યક્રમ હતો. વિદ્યાર્થી વિદ્યાર્થીનિઓ માટે સંગીત, અભિનય, નૃત્ય, વ્યાયામના પ્રયોગો; મોટાઓ માટે વિદ્વાન વકતાઓનાં ભાષણો, અવધાન પ્રયોગો, પૂજાઓ, ભાવનાઓ વગેરે. આ બધાનું પરિણામ એ આવ્યું કે કરાચીનું પ્રત્યેક જૈનગૃહ આ દિવસોમાં આ એક નાના નાના ઉત્સવના કેંદ્ર સમું બની ગયુ ને આ આઠ દિવસો કેમ પસાર થયા તેની પણ ખબર પડી નહિ.

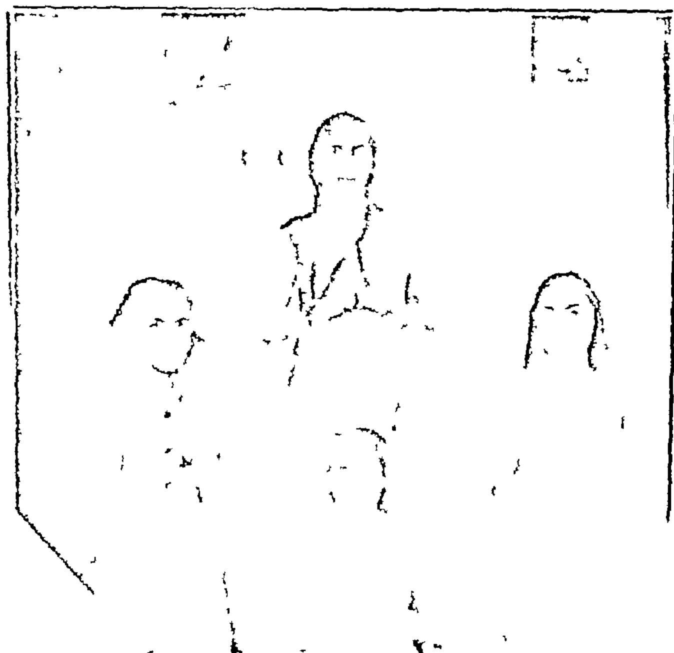
"ચોથુ તત્વ અવધાન પ્રયોગની યોજનાનું હતું. તેણે જૈન–જૈનેતર મોટા ભાગને આકર્ષ્યો હતો. એ દરમ્યાન કહેવાતી વાર્તામાં, એ પ્રયોગોના સ્પષ્ટીકરણમાં જૈનધર્મના ઉદાર તત્વોની પ્રતીતિ સારી રીતે કરવામા આવતી હતી. પરિણામે આવા પ્રયોગો જે મહા પુરૂષની જયંતી પ્રસંગે જોવાના મળ્યા તે જયંતી મહોત્સવ પ્રત્યે તેમનો અનુરાગ વિશેષ પ્રગટતો હતો. અને આ બધા પ્રસંગના સૂત્રધાર શ્રી વિદ્યાવિજયજીની વ્યવસ્થા અને પ્રચારશકિતના મુક્ત કંઠે વખાણ થતાં હતાં.

"જૈન સમાજમાં જે બહુમાન્ય વ્યકિતઓ છે, તેમની જયંતીઓ ઉજવવામાં જો કરાચીના બોધપાઠોને લક્ષમા રાખવામા આવે, તો અમે માનીએ છીએ કે તેવી જયન્તીઓ દ્વારા જૈનધર્મના યશપતાકા જરૂર જોરથી ફરકશે.

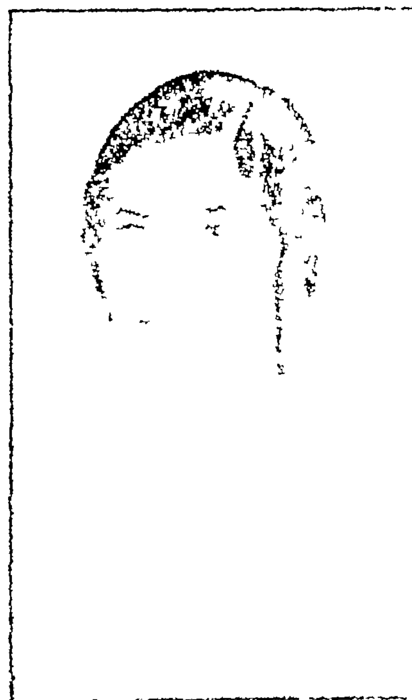
'જૈન જ્યોતિ' ૯ ઓકટોબર ૧૯૩૯

કરાચીનાં પ્રસિદ્ધ કળાકુશળ

ગાયન કળાકુશળ

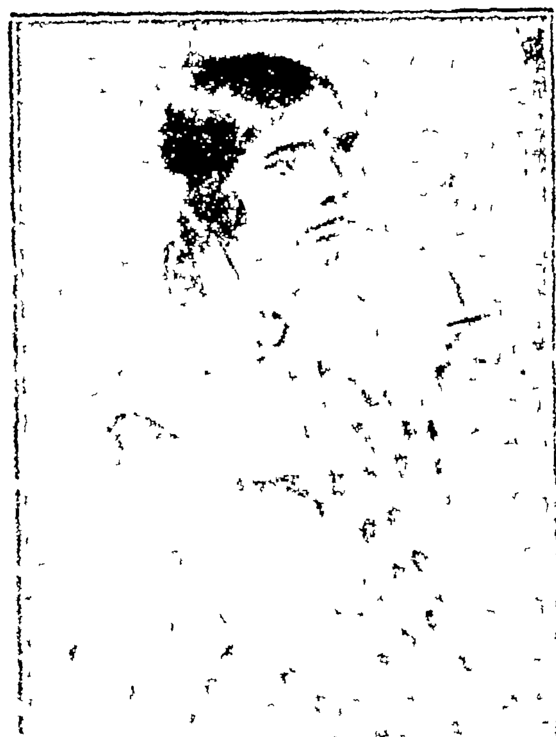

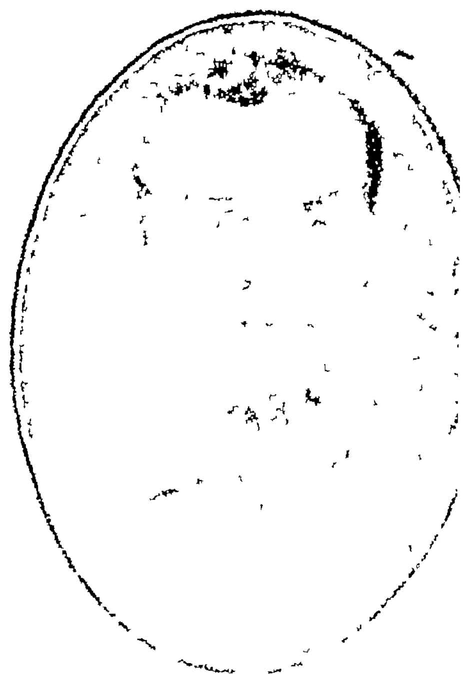
ગુરૂદેવની સ્તુતિ કરતી સિંધી બાળાઓ

બેન મહેરબાનુ દમાણી

[illegible]

બીજી જયંતી

બીજી એટલે સોળમી જયન્તીનો કાર્યક્રમ પણ ત્રણ દિવસનો ભરચક રખાયો હતો. તેમ અઠાઈ મહોત્સવ પણ હતો. વધુમા અઠાઈ મહોત્સવ સાથે વિશેષતા હતી તે '**શાંતિસ્નાત્ર**'ના જૈનોની આ મહાન્ ક્રિયા બહુ ઓછા સ્થળે અને ઓછાજ પ્રસંગોમા થાય છે. આ ક્રિયા કરાવવા માટે વળાદવાળા શેઠ ફુલચંદભાઈ ખીમચંદની આગેવાની નીચે એક મંડળી આવી હતી. આ ક્રિયા જોવાને માટે તમામ કોમના, ખાસ કરીને સિંધી અને પારસી કોમના ઘણા ભાઈઓ અને બ્હેનો મોટી સંખ્યામાં આવતા હતા.

આ જયન્તીની સભાઓના પ્રમુખો હતા: કરાચીના લોર્ડ મેયર હાતીમ અલવી, ભાઈ **જમશેદ મહેતા** અને શેઠ **શકરાભાઈ** લલ્લુભાઈ **અમદાવાદવાળા**.

વક્તાઓમાં ભાઈ **ખુશાલચંદ** વસ્તાચંદ, આચાર્ય જમીયતરામ, ભાઈ **ખીમચંદ** વોરા, કબીર પંથના આચાર્ય સ્વામી બાલકૃષ્ણદાસજી, ભાઈ **હીરાલાલ** ગણાત્રા, મહુવાબાળાશ્રમના સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ વિદ્યાભૂષણ પં. ચુનીલાલ શિવલાલ ગાંધી, અમદાવાદવાળા ભાઈ **બી** એક. શાહ, શેઠ **લોકામલ** ચેલારામ, પારસી આગેવાન શ્રી **પેશોતન** વાછિયા બી. એ. એલ. એલ. બી., સિંધી બ્હેન **પાર્વતી** શ્રી એડવાની બી. એ, ડા. **પુરુષોતમ** ત્રિપાઠી એમ. ડી. (હોમી), પ્રસિદ્ધ સાહિત્યકાર ભાઈ **નરીમાન** ગોળવાળા, અને આર્યસમાજના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન્ પં **લોકનાથજી** વગેરે મુખ્ય હતા.

આકર્ષણો

આ જયન્તીના આકર્ષણોમા **શાંતિસ્નાત્ર**, અઠાઈ મહોત્સવ, સંગીતના જલસા, વરઘોડો અને વ્યાયામના પ્રયોગો મુખ્ય હતા. આ જયન્તી પ્રસંગે 'જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક પાઠશાળા'નો પચ્ચીસ વર્ષનો 'રૌપ્ય-**મહોત્સવ**' પણ ઉજવવામાં આવ્યો હતો. આ 'રૌપ્ય મહોત્સવ'ના પ્રમુખ **અમદાવાદવાળા** શેઠ શકરાભાઈ લલ્લુભાઈ જ હતા. આ પ્રસંગે પણ પાઠશાળાના બાળકો અને બાળિકાઓએ સંવાદો, ડાયલોગ, રાસ અને બીજા કેટલાક પ્રયોગો કરી [illegible] આનંદિત કર્યા હતા.

સંગીતના જલસા પ્રસંગે [illegible] પારસી બહેન શારદા, જે [illegible]

પ્રકરણ ૨૭ મું
ગુરુદેવની જયન્તિઓ

એક વીર ક્ષત્રિયાણીને શોભે તેવા ખુલ્લી તરવારના જે પટ્ટા ખેલી બતાવ્યા હતા તે, એક નવવર્ષની બાળિકા કુમારી બસરી કાજીએ ગુરુદેવની પૂજાનું કરેલુ નૃત્ય, તેમજ સિંધી બાળાઓ બેન સુન્દરી અને સાવિત્રીનાં ભજનો—એ વસ્તુઓ ઘણીજ આકર્ષક થઇ હતી.

વકતૃત્વકળાની હરીફાઇ

આ જયન્તી પ્રસગે કરાચીની કોઇપણ કોમના વકતાઓને 'વકતૃત્વ કળા'ની હરિફાઇમાં નોતરીને શ્રી 'વિજયધર્મસૂરિજીના જીવન' ઉપર હરિફાઇનાં વ્યાખ્યાનો કરાવવામાં પણ આવ્યા હતાં. જુદી જુદી કોમના લગભગ પંદર જેટલા વકતાઓએ આ હરિફાઇમા ભાગ લીધો હતો બધા ય વકતાઓએ ગુરુદેવના જીવનનો સુંદર અભ્યાસ કરી વ્યાખ્યાનો આપ્યાં હતાં. આ હરિફાઇમાં સૌથી પહેલુ ૨૫) રૂપિયાનું ઇનામ ભાઇ હરિલાલ રાચ્છ નામના વૈષ્ણવ યુવકને ફાળે ગયું હતું. જ્યારે બીજાં બે ૧૫ અને ૧૦ રુપિયાનાં અનુક્રમે ભાઇ વ્રજલાલ મ્હેતા અને ભાઇ રવિચંદ મ્હેતાના ફાળે ગયાં હતાં.

કરાચીના પ્રસિધ્ધ કીર્તનકાર ચુનીલાલ અંબારામ વ્યાસે શ્રી વિજયધર્મસૂરિજીનું બે દિવસ સુધી ગદ્ય-પદ્યમાં આખ્યાન સંભળાવીને કરુણ રસથી હજારો શ્રોતાઓને અશ્રુભીની આંખોવાળા બનાવી દીધા હતા. શ્રીયુત વ્યાસની કૃતિ અને કળાથી પ્રસન્ન થઇ શ્રી સઘે તેમને પણ સારું ઇનામ આપ્યુ હતું

સર્વાધિક શ્રેય

આ બીજી જયંતીનો ઉત્સવ કરાચીના મૂર્તિપૂજક સંઘ તરફથી કરવામાં આવ્યો હતો. તે ઉપરાન્ત મુંબઇવાળા શેઠ કાન્તિલાલ ઇશ્વરલાલે રૂા. ૫૦૦, શેઠ કાન્તિલાલ બકોરદાસે રૂા. ૧૦૦, શેઠ રતિલાલ વડીલાલે રૂા. ૧૦૦, તેમજ શેઠ શકરાભાઇ લલ્લુભાઇએ રૂા ૧૦૦ ભેટ સ્વરૂપ આપ્યા હતા. શ્રીસંઘના આગેવાનો ઉપરાંત ભાઇ ખીમચંદ વ્હોરાએ બધાંય કાર્યક્રમોને વ્યવસ્થિત ચલાવવા માટે જે તનતોડ પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો હતો, એ ન ભૂલી શકાય તેવી એમની સેવા હતી.

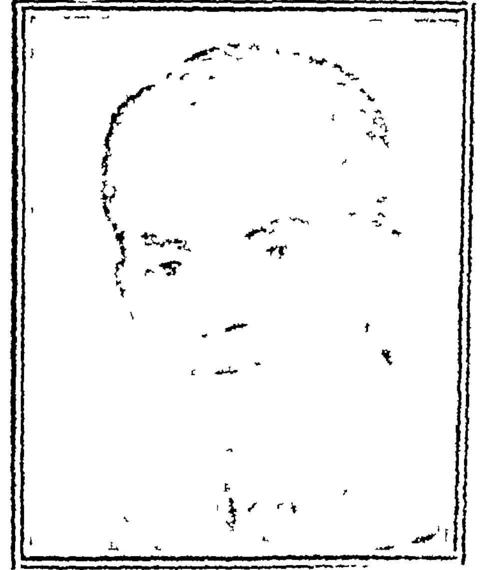
બંને જયંતીઓમાં અમદાવાદ, ઉદયપુર, કાઠિયાવાડ અને સિરોહી વગેરેથી મોટી સખ્યામાં ગૃહસ્થો આવ્યા હતા.

ન કેવળ જૈનોનાજ બલ્કે, કરાચીની સમસ્ત જનતા માટે આ જયન્તીઓ દર્શનીય હતી અને દરેક પ્રોગ્રામમાં તમામ કોમની ઉપસ્થિતિ બહુ આકર્ષક થઇ હતી

કરાચીની પ્રવૃત્તિમાં સહાયક થનાર બહારના શ્રીમન્તો.

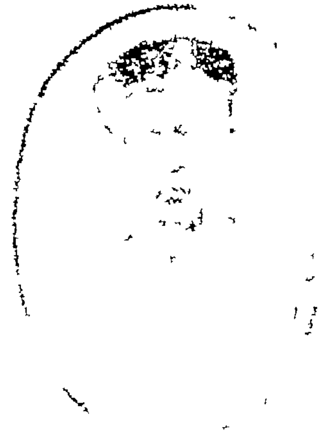

શેઠ રતીલાલ વાડીલાલ મુંબઇ

શેઠ કાન્તિલાલ [illegible] મુંબઇ

કરાચીમાં થએલી અનેક ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓમાં 'દીક્ષાપ્રવૃત્તિ' એ પણ ખાસ સ્થાન રાખે છે. સેંકડો વર્ષના ઇતિહાસમા સિંધમાં સંવેગી સાધુઓનું પહેલાંજ આવવું થએલું. જૈનેતરો તો શું, જૈનોમાંનો મોટો ભાગ પણ જૈનધર્મની મહત્ત્વની ક્રિયાઓથી બિલકુલ અજાણ્યો. આવી સ્થિતિમાં ને આવા ક્ષેત્રમા જેટલી ધાર્મિક ક્રિયાઓ થાય, તેટલી જૈન અને જૈનેતરોને માટે લાભકર્તા અને જૈનધર્મની પ્રભાવનાનું કારણ બને, આવો ખ્યાલ અમારો પહેલેથીજ હતો.

પ્રકરણ ૨૮ મુ

દીક્ષા પ્રવૃત્તિ

મતભેદ

દીક્ષાઓના સંબંધમાં હમણાં હમણાં કેટલાંક વર્ષોથી જૈન સમાજમા મ્હોટો મતભેદ ઉત્પન્ન થએલો છે. ખાસ કરીને કેટલાક યુવકો તો દીક્ષામા માનતાજ નથી. એઓ સાધુસંસ્થાની આવશ્યકતાજ નથી સ્વીકારતા. કેટલાક યુવકો એવા છે કે જેઓ સાધુઓની જરુરત તો સ્વીકારે છે; પરન્તુ 'યોગ્ય' માણસો સાધુ થાય, એમ ચાહે છે જો કે સાધુ થવાને 'યોગ્ય' કોણ હોઇ શકે? એનો સિદ્ધાન્ત એમણે નિશ્ચય કરેલો નહિ હોવાથી ઘણે ભાગે 'યોગ્ય' કે 'અયોગ્ય' બધા યે પ્રસંગોમાં વિરોધ કરવા તૈયાર થાય છે. જ્યારે કેટલાક એવા પણ છે કે જ્યાં મોટા 'ભા' બનવાનો પ્રસંગ મળે ત્યાં ગમે તેવી 'અયોગ્ય' દીક્ષા હોય તોયે 'યાહુમેન' કરવા મંડી જશે ને જો જરા કોઇએ માન સન્માન ન આપ્યું, તો ગમે તેવી 'યોગ્ય' દીક્ષામા પણ વિરોધ કરવા તૈયાર થઇ જશે. મતલબ કે જેમનો કોઇ સિદ્ધાન્તજ નહિ અસ્તુ

એમાં કંઇ શક નથી કે સાધુ થવામા એક મોટી જવાબદારી વહોરવી પડે છે. અને આવી જવાબદારી અયોગ્ય માણસને માથે લાદવામાં આવે તો તેનું બુરુ પરિણામ આવે. તેજ રીતે દીક્ષા આપનાર ગુરુમા પણ યોગ્યતાની ખાસ જરુર છે અને તેટલાજ માટે શાસ્ત્રકારોએ દીક્ષા આપનાર અને દીક્ષા લેનાર—બન્નેના કેવા ગુણો હોવા જોઇએ, તેનું વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું છે. [illegible] યોગ્ય માણસ પણ દીક્ષા લીધા પછી [illegible] છે. તેમ જેને 'અયોગ્ય' [illegible]

[illegible]

સ્વપર કલ્યાણ કરવાવાળો પણ નીવડી શકે છે પણ સાધારણ રીતે દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવનો વિચાર કરી દીક્ષાઓ થવી યોગ્ય છે અને આ સબંધી જેમ સાધુઓએ ચોકકસ સિદ્ધાંતો મુકરર કરવાની જરૂર છે, તેવી રીતે સમાજના હિતસ્વી યુવકોએ પણ ચોક્કસ સિદ્ધાંતવાદી બનવાની જરુર છે, સિદ્ધાંત મુકરર કર્યા વિનાના જેટલા વિરોધો થાય છે, એ બધા ય અનિચ્છનીય છે. અને એજ કારણ છે કે ઘણી વખત જેમ સાધુઓને પસ્તાવું પડે છે, તેમ યુવકોને પણ પાછા પડવું પડે છે. પાછળનુ પરિણામ ગમે તેવું આવે, પરન્તુ બન્ને પક્ષ જો સિદ્ધાંતોને અનુસરીને વર્તાવ કરે, તો અત્યારે નિરર્થક કોલાહલોથી જૈનશાસનની જે અપભ્રાજના ઘણી વખત થાય છે, તે ન થવા પામે દીક્ષા આપવામાં અને લેવામાં જો માત્ર આત્મકલ્યાણ કરવા કરાવવાની ભાવના રખાય ને ઉમ્મર આદિ ખાસ ખાસ બાબતો જોઈનેજ દીક્ષા આપવામાં આવે, તો પાછળથી ગમે તેવું પરિણામ આવે, તોપણ તેમાં કોઈનો દોષ કા ઢી શકાય નહિ.

પ્રકરણ ૨૮ મું
દીક્ષા પ્રવૃત્તિ

દીક્ષાનો ઉમેદવાર

ગુરુદેવની પંદરમી જયંતીના પ્રસંગે જે અનેક ગૃહસ્થો બહારગામથી આવ્યા હતા, તેઓમાં અહમદાવાદથી બે ઉદયપુરી ગૃહસ્થો આવેલા. જેમાના એક ભાઈ રૂપલાલજી બનોરિયા અમારા ઘણા વર્ષોના પરિચિત હતા. તેમની સાથેજ એક મેવાડી ગૃહસ્થ લગભગ ત્રીસ વર્ષની ઉમરના હતા. જેમનું નામ હતું રણજીતસિંહ ભાઈ રૂપલાલજી બીજા ગૃહસ્થનો પરિચય કરાવી 'તે દીક્ષાના ઉમેદ્વાર છે, અને યોગ્ય છે' એવી ખાત્રી આપી રણજીતસિંહને મૂકી વિદાય થયા. રણજીતસિંહ અમારા પરિચયમાં આવવા લાગ્યા. અને પોતાની ભાવના વધારવા લાગ્યા.

આમ બે ત્રણ મહિના થતાં જ્યારે તેમનું દીક્ષા લેવાનું મન પાકું જણાયું, ત્યારે આ હકીકત કરાચીના મૂર્તિપૂજકસંઘને જાહેર કરવામાં આવી

સંઘસત્તા

થોડા વર્ષો ઉપર અહમદાવાદમાં ભરાયેલા 'મુનિસમ્મેલન' વખતે 'સંઘસત્તા'નો પ્રશ્ન ખૂબ ચર્ચાયો હતો. આ પ્રશ્ન એટલો બધો અગત્યનો છે, કે જેની આજે સમાજમાં ઘણી જરુર છે. જે ગામમાં સાધુ દીક્ષા જેવી ક્રિયા કરાવવાના હોય, તે ગામના

સંઘની મરજી ઉપર બધું રાખીને સાધુ જો તટસ્થવૃત્તિથી કામ લે, તો સંઘમાં ન કોઈ જાતનો વિખવાદ થાય, કે ન સાધુને કોઈ વિષયમાં સંડોવાવું પડે. એક ઉમેદવારની જેટલી પરીક્ષા સંઘને કરવી હોય, તેટલી કરી લે, **सुवर्णं यदि शुद्धं चेत्, तर्हि परीक्षाया का विभीषिका ?** સોનું યદિ શુદ્ધ છે, તો પરીક્ષામાં શો ડર?

પ્રકરણ ૨૮ મું
દીક્ષા પ્રવૃત્તિ

દીક્ષાના ઉમેદવાર રણજીતસિંહનો પ્રશ્ન સંઘની સમક્ષ મૂકવામાં આવ્યો. સંઘે આવશ્યક તપાસ કરી લીધી એના સગા સબંધીઓને રજીસ્ટર પત્ર લખી ખબર આપવામાં આવ્યા, અને પૂરી તપાસ પછી દીક્ષા આપવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું. મુહૂર્ત આવ્યું ૧૯૯૪ ના માર્ગશીર્ષ સુદિ દસમનું

ઉત્સવનો આદેશ

દીક્ષા આપવાનું નક્કી થતાં શું કરવું? શી રીતે કરવું? એ સબંધી સંઘમાં વિચારણાઓ થવા લાગી સિંધના સેંકડો વર્ષના ઇતિહાસમાં આ પ્રસંગ પહેલોજ હતો, એટલે ઉત્સાહ અપૂર્વ હતો. પણ જ્યાં દ્રવ્યવ્યયનો પ્રસંગ આવે ત્યાં વાણિઆઓને વિચાર જરુર થઇ પડે

આ વખતે ગુજરાત કાઠિયાવાડની મનોવૃત્તિનું અને સિંધની મનોવૃત્તિનું અંતર માલુમ પડી આવતું હતુ. જ્યાં કોઇપણ ગામમાં કે કોઇપણ સમાજમાં કંઇ બધાય એક સરખી વૃત્તિવાળા નથી હોતા સંઘની એક સભામાં બંધ નક્કી કરવું કે ટીપ કરીને? [illegible] વિચારણા થઇજ રહી હતી, તેવામાં એક ગૃહસ્થે ઉભા થઇ સંઘને વિનતિ કરી કે 'દીક્ષાનો ઉત્સવ મારા તરફથી ઉજવવાનો મને આદેશ આપવો જોઇએ.' સંઘની સભામાં આશ્ચર્ય [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] મોટા શ્રીમંત નહિ હતા. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

ધર્મપત્ની શ્રીમતી મોતીબાઇ અને દીક્ષાના ઉમેદવારની ન્હાની બેન તરફ઼િ હર્ષથી ફૂલી નહિ સમાતી એ દસ વર્ષની કુમારિકા બેન હેમકુંવર.

ભાઇ ન્યાલચંદ કુવાડીઆએ શ્રીસંઘની સંમતિ અને સહકારપૂર્વક પોતાને ત્યાં સુંદર મંડપ રચ્યો, વાયણા, વરઘોડા અને દીક્ષાને યોગ્ય આવશ્યક બધી યે ક્રિયાઓ શરૂ થઇ, કે જે ક્રિયાઓ કરાચીના જૈનોને લગભગ નવી જ જોવાની હતી.

રંગમાં વધુ રંગ

જે વખતે દીક્ષા નિમિત્ત ઉત્સવની ધૂમધામ ચાલી રહી હતી. તે દરમિયાન મુંબઇથી મારવાડનો એક યુવક પત્ર-વ્યવહારથી દીક્ષાની ભાવના પ્રકટ કરી રહ્યો હતો. તેના વડીલ ભાઇ અમારા ખૂબ પરિચિત હતા. 'સાથે જ સાથે મારી પણ દીક્ષા થઇ જાય તો સારુ' એવા ઇરાદાથી પોતાના ભાઇની કરાચી આવવાની સંમતિ લઇ માર્ગશીર્ષ સુદિ એકમે તે કરાચી પહોંચ્યો ભાવના પ્રકટ કરી, સંઘને જાહેર કર્યું તેના ભાઇ ભભૂતમલજી બાફ઼ણાને તારથી અને પત્રાથી પૂછવામાં આવ્યું. તેમના પગે તકલીફ઼ હતી, પણ બીજા ભાઇ અને કુટુંબીઓ હતા, એટલે તેમણે દીક્ષાની અનુમતિ આપી. દીક્ષા માટે આવેલો વીસ વર્ષનો આ યુવક તે પુખરાજ બાફ઼ણા. ભાઇની સંમતિ ન મળી ત્યાંસુધી સંઘ અને અમે ચુપ રહ્યા. ભાઇની અનુમતિ મળતા સંઘે પુખરાજને પણ વરઘોડે ચઢાવ્યો. અને દીક્ષાના ઉમેદવારના માત-પિતા તરફ઼િ લ્હાવો લેનાર ભાઇ ન્યાલચંદ કુવાડિયા અને એમના કુટુંબીજનોનો હર્ષ કઇ ગુણો વધ્યો અને ઉત્સવની શોભા ઓર વધારી.

પ્રકરણ ૨૮ મુ

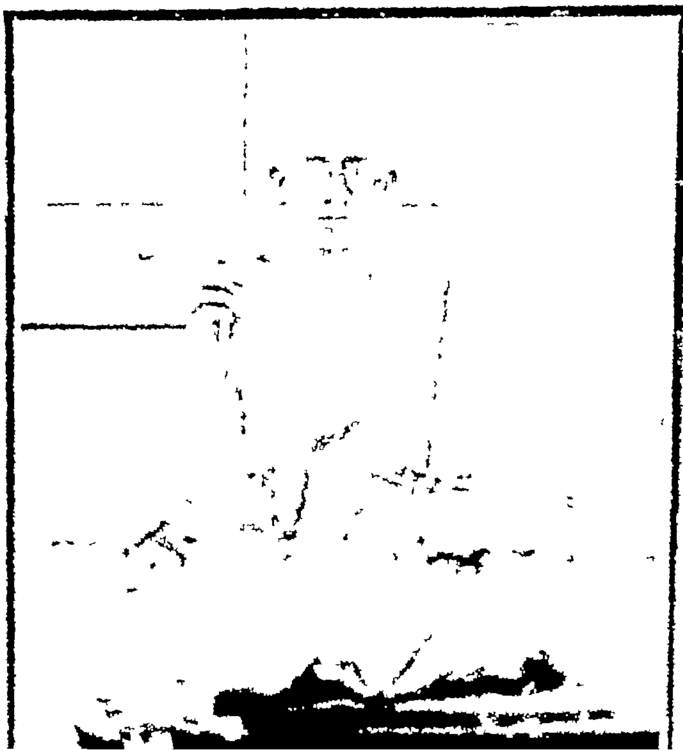
દીક્ષા પ્રવૃત્તિ

વરઘોડો અને દીક્ષા

દીક્ષાની ક્રિયાએ કરાચીના જૈન ઇતિહાસમાં અનોખું સ્થાન ધરાવ્યુ છે. દીક્ષાનો વરઘોડો કરાચીના સંઘની જ નહિ, પરન્તુ જૈન ધર્મની ઉજ્જવળતાને શોભાવનારો હતો. તમામ કોમનો સહકાર, સંઘીઓનો સહકાર, પારસીભાઇઓનો સહકાર–એ બધી આ ક્રિયાની વિશેષતા હતી. નવમીના દિવસે નિકળેલો વરઘોડો કરાચીના ઇતિહાસમાં અદ્વિતીય વરઘોડો હતો. તેનુ વર્ણન જેટલું કરીએ તેટલુ ઓછું છે. ફોટાવાળા ફોટો લેતા, ને ફોટાવાળા ઠેકાણે ઠેકાણે ફોટા લેતા.

દીક્ષા પ્રસંગનું એક દૃશ્ય

ડાબા હાથ તરફ : હાથમાં કળશ લઇ ઉભેલ બેન હેમકુંવર, માળાઓ પહેરેલ દીક્ષાના બે ઉમેદવારો, જમણા હાથ તરફ ઉત્સવ કરનાર શ્રી ન્યાલચંદ કુવાડિયા અને તેમના પત્ની મોતી બ્હેન

બીજા દિવસે એટલે માર્ગશીર્ષ સુદિ દશમે કરાચીના પ્રસિદ્ધ બંસ-ગાર્ડનમા સવારમાથી જ માનવ–સાગર ઉલટી પડ્યો હતો. દૂર દૂર સુધી મનુષ્યો જ મનુષ્યો દેખાતા હતા. આજે પણ ફીલ્મ લેનારા ફીલ્મ લેતા હતા અને ફોટોગ્રાફરો પ્રસિદ્ધ પુરુષોને, સાધુઓને, ટોળાને, દીક્ષા ઉત્સવના કાર્યકર્તાઓને અને દીક્ષા લેનારના ધર્મ માતા–પિતાને પોતાના કેમેરામા ઝડપી લેતા હતા. તમામ ભાષાના પત્રોના પ્રતિ-નિધિઓ રિપોર્ટો લેવા તલપાપડ થઇ રહ્યા હતા પારસી અને સિંધી વિગેરે લોકો દીક્ષાની વિધિનું મહત્વ અને બોલાતા સૂત્રોના અર્થ સમજવાને દીક્ષાના વ્યાસપીઠની પાસે જ સાધુઓની નજદીક બેઠા હતા અને વખતો વખત સમજુતી લેતા હતા નવ દીક્ષિતોના નામ રાખવામા આવ્યા. રમેશવિજય ને પૂર્ણાનંદવિજય.

દીક્ષાની ક્રિયા સમાપ્ત થતા નવીન દીક્ષિતોને પોતાને ત્યા પહેલે દિવસે લઇ જવાની ઉત્સુકતા ધરાવનારા અનેક સજ્જનોમાં સિંધી ગૃહસ્થ ભાઇ ગોવિન્દ મીરચંદાની પોતાના એક્સટેન્શનવાળા બંગલામા લઇ જવામાં સફળ થયા હતા

પ્રકરણ ૨૮ મું
દીક્ષા પ્રવૃત્તિ

આ દીક્ષા નિમિત્તે પોતાની લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય કરી ભાઇ ન્યાલચંદ કુવાડિયાએ પોતાની ભાવના પ્રમાણે જે લાભ ઉઠાવ્યો છે, તે ખરેખર પ્રશંસનીય છે.

કમનશીબ બનાવ

આમ અતિ ઉત્સાહ અને સર્વ પ્રકારની શોભાપૂર્વક દીક્ષાનું કાર્ય સમાપ્ત થયું હતું. દીક્ષા લેનારાઓએ પોતાની ભાવનાપૂર્વક દીક્ષા લીધી હતી અને કરનારે શાસનની શોભા વધારવા માટે ખર્ચ કર્યું હતું. દીક્ષા આપનારે પોતાથી બની શકે તેટલી પરીક્ષા પૂર્વક દીક્ષા આપી હતી. શકે તેટલી તપાસ અને ખાત્રી કરી [illegible] તેટલી તપાસ અને ખાત્રી કરી હતી, એટલે સૌ પોતપોતાના કાર્યમાં પરિપૂર્ણ હતા; [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]—

પ્રકરણ ૨૮ મું
દીક્ષા પ્રવૃત્તિ

૧૧ મી માર્ચનો દિવસ હતો. મારી પાસે ભાઇ એદલ ખરાસ, તેમનાં ધર્મપત્ની પીલૂ બ્હેન, શેઠ લાલચંદ પાનાચંદનાં ધર્મપત્ની માણેક બ્હેન અને બીજા કેટલાક ભાઇઓ બ્હેનો બેઠા હતા. સુંદર ધર્મચર્ચા ચાલી રહી હતી એક ગૃહસ્થે મને બહાર બોલાવી ખબર આપ્યા કે 'રમેશવિજય ચાલ્યા જવાની તૈયારી કરે છે. ન્યાલચંદ કુવાડિયાને મોકલો. એમ શ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજ મલીરથી ટેલીફિનથી કહેવરાવે છે.' (શ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજ ત્રણ સાધુઓ સાથે તબીયતના કારણે મલીર રહેતા હતા, જેમા નવદીક્ષિત રમેશવિજય પણ હતો.) મારા માટે આ ખબર બિલકુલ નવા હતા. સ્વપ્નમાં પણ ખબર ન હતી કે રમેશવિજય જવાનો વિચાર કરતો હોય. છતા મારા મોઢેથી નિકળ્યુ: 'જતો હોય તો જવા દેજો જરા યે રોકશો નહિ.' હું મારા રૂમમા આવીને પાછો અધૂરી રહેલી ચર્ચાને આગળ ચલાવવા લાગ્યો. થોડીવારે પાછો તે માણસ આવ્યો અને તેણે ખબર આપ્યા કે. "શ્રી ટી. જી. શાહે આપેલાં કપડા પહેરીને અને આપેલા પૈસા લઇને તે ચાલ્યો ગયો. મીરપુરખાસ ખબર આપો કે રાયસાહેબ (રેલવેના કંટ્રોલર હરગોવિંદદાસભાઇ) તેને અટકાવે." મે કહ્યુ. "શ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજને કહો કે રોકવાની જરુર નથી. જવા દો." પાછો હું મારા આસને આવી બેસી ગયો અને જ્ઞાનચર્ચા ચલાવી. બેઠેલાઓને રત્તીમાત્ર પણ ખબર ન પડી કે હુ શામાટે બે વખત બહાર નિકળ્યો? જ્યારે ગામમા કોલાહલ થયો અને સંઘના બોર્ડ ઉપર તે વાત આવી, ત્યારેજ તે મહાનુભાવોએ બીજા દિવસે બહુ આશ્ચર્ય સાથે મને પૂછ્યું કે. 'આ કયારે બન્યુ ?' મેં કહ્યું: 'આપણે કાલે ચર્ચા કરતા હતા ત્યારે !' એમના આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો. મે કહ્યુ: "આમા તમારે આશ્ચર્ય કરવા જેવુ કંઇ નથી સાઠ–સાઠ વર્ષના બુઢ્ઢાઓ, પચાસ પચાસ વર્ષના ચારિત્ર પાલનારાઓ કોઇ ઘોર પાપના ઉદયથી ચારિત્ર છોડી ચાલ્યા જાય છે, તો પછી આ બિચારો છોકરો ચાલ્યો ગયો, તો એમાં શું આશ્ચર્ય છે? અને હું તો એમાં દીક્ષા દેનારનો જરા યે દોષ જોતો નથી. કારણ કે 'જમનારીમાં જોર નહિ તો સુવાળી શું કરે ?' એ બિચારો ગયો એ તો એક રીતે સારું થયું, કારણ કે 'જલ્દી થયું ભાંગી ભંજાણ' સાધુપણામાં રહીને ચારિત્ર ન પાળતો, તો એ જેટલું ઉપાધિકર્તા હતું. તેટલુંજ તેવા માણસનું જવું સુખકર્તા છે."

કરાચીમાં કોલાહલ થતાં 'મુંબઇ સમાચાર'ના કરાચી ખાતેના પ્રતિનિધિએ મારો ઇન્ટરવ્યુ લીધો, એ 'ઇન્ટરવ્યુ'માં પણ મેં જે જણાવ્યું તે આ હતું:—

'મ્હારો પોતાનો અભિપ્રાય છે કે જે સાધુનું ચિત્ત સ્થિર ન હોય અથવા કોઇનો પણ બ્હેકાયો બ્હેકાઈ જાય, એવો સાધુ સાધુપણામાં રહીને પણ શું ભલું કરી શકે? એટલે હું માનું છું કે તે ગયો, એ અમારી સમાજની દૃષ્ટિએ અને મ્હારી પોતાની દૃષ્ટિએ સારું જ થયું છે. હું તો દીક્ષા આપતાં પહેલાં અને દીક્ષા આપ્યા પછી પણ કહેતોજ આવ્યો છું કે જેને સાચો વૈરાગ્ય હોય, જેને ચારિત્ર પાળવું હોય, જેને આત્મસાધન કરવું હોય, તેણેજ સાધુ અવસ્થામાં રહેવું જોઇએ. અમારે ત્યાં નાની દીક્ષા અને વડી દીક્ષા એવા બે ભેદ છે. નાની દીક્ષા આપવાનો હેતુજ એ છે કે મહિનાઓની કસોટી પછી તેને વડી દીક્ષા આપવી.

પ્રકરણ ૨૮ મું
દીક્ષા પ્રવૃત્તિ

વડી દીક્ષા ન આપી હોય ત્યાં સુધી કોઇનું મન ચલાયમાન થાય અને તે ઘર ભેગો થઈ જાય, તો એમાં હું કંઇ મહત્ત્વ જોતો નથી. કર્મની વિચિત્રતાઓને આધીન તમામ જીવો હોય છે. ઉત્તમ ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેલો માણસ વ્યભિચારી બને યા કોઈની છોકરી લઈને ભાગી જાય, તો તે વખતે આપણે એમજ કહીએ કે [illegible] પાપનો ઉદય છે. વળી વડી દીક્ષા આપ્યા પછી પણ અને ૨૫-૨૫ તેથી વધારે વર્ષો સુધી ચારિત્ર પાળ્યા પછી પણ કોઈ પ્રબળ પાપના ઉદયથી પતીત થાય, તો તેને કોણ રોકવા જનાર છે? આ જમાનામાં આજે બને છે, એટલું નથી, હમેશાંથી સંસારીઓમાં અને સાધુઓમાં આવી સ્થિતિઓ બનતી આવી છે. આ બધું કર્મની વિચિત્રતાનું પરિણામ છે. કર્મના સિદ્ધાન્તના માનનારો માણસ આવા કિસ્સાઓમાં જરા પણ આશ્ચર્ય ન કરે. દીક્ષા છોડીને જનારો [illegible] [illegible] અને પોતાની [illegible] [illegible] છે, ત્યારે તેને [illegible] [illegible] થાય છે. ઇત્યાદિ,

પ્રકરણ ૨૮ મુ
દીક્ષા પ્રવૃત્તિ

૧૧ મી માર્ચનો દિવસ હતો. મારી પાસે ભાઇ એદલ ખરાસ, તેમનાં ધર્મપત્ની પીલૂ બ્હેન, શેઠ લાલચંદ પાનાચંદનાં ધર્મપત્ની માણેક બ્હેન અને બીજા કેટલાક ભાઇઓ બ્હેનો બેઠા હતા. સુંદર ધર્મચર્ચા ચાલી રહી હતી એક ગૃહસ્થે મને બહાર બોલાવી ખબર આપ્યા કે 'રમેશવિજય ચાલ્યા જવાની તૈયારી કરે છે. ન્યાલચંદ કુવાડિયાને મોકલો. એમ શ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજ મલીરથી ટેલીફોનથી કહેવરાવે છે.' (શ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજ ત્રણ સાધુઓ સાથે તબીયતના કારણે મલીર રહેતા હતા, જેમા નવદીક્ષિત રમેશ-વિજય પણ હતો.) મારા માટે આ ખબર બિલકુલ નવા હતા. સ્વપ્નમાં પણ ખબર ન હતી કે રમેશવિજય જવાનો વિચાર કરતો હોય છતાં મારા મોઢેથી નિકળ્યુ: 'જતો હોય તો જવા દેજો જરા યે રોકશો નહિ.' હું મારા રૂમમાં આવીને પાછો અધૂરી રહેલી ચર્ચાને આગળ ચલાવવા લાગ્યો થોડીવારે પાછો તે માણસ આવ્યો અને તેણે ખબર આપ્યા કે "શ્રી ટી. જી. શાહે આપેલા કપડા પહેરીને અને આપેલા પૈસા લઇને તે ચાલ્યો ગયો. મીરપુરખાસ ખબર આપો કે રાયસાહેબ (રેલવેના કંટ્રોલર હરગોવિંદદાસભાઇ) તેને અટકાવે." મેં કહ્યુ "શ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજને કહો કે રોકવાની જરુર નથી. જવા દો." પાછો હું મારા આસને આવી બેસી ગયો અને જ્ઞાનચર્ચા ચલાવી. બેઠેલાઓને રત્તીમાત્ર પણ ખબર ન પડી કે હુ શામાટે એ વખત બહાર નિકળ્યો? જ્યારે ગામમાં કોલાહલ થયો અને સંઘના બોર્ડ ઉપર તે વાત આવી, ત્યારેજ તે મહાનુભાવોએ બીજા દિવસે બહુ આશ્ચર્ય સાથે મને પૂછ્યુ કેઃ 'આ કયારે બન્યું?' મેં કહ્યુ: 'આપણે કાલે ચર્ચા કરતા હતા ત્યારે!' એમના આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો. મે કહ્યુ. "આમા તમારે આશ્ચર્ય કરવા જેવુ કંઇ નથી. સાઠ-સાઠ વર્ષના બુઢ્ઢાઓ, પચાસ પચાસ વર્ષના ચારિત્ર પાલનારાઓ કોઇ ઘોર પાપના ઉદયથી ચારિત્ર છોડી ચાલ્યા જાય છે, તો પછી આ બિચારો છોકરો ચાલ્યો ગયો, તો એમા શું આશ્ચર્ય છે? અને હું તો એમાં રવાના કરનારનો જરા યે દોષ જોતો નથી. કારણ કે 'જણનારીમાં જોર નહિ તો સુયાણી શું કરે?' એ બિચારો ગયો એ તો એક રીતે સારું થયું, કારણ કે 'ભલું થયું ભાંગી જંજાળ.' સાધુપણામા રહીને ચારિત્ર ન પાળતે, તો એ જેટલું ઉપાધિકર્તા હતું, તેટલુંજ તેના આત્માનું જવું સુખકર્તા છે."

કરાચીમાં કોલાહલ થતાં 'મુંબઈ સમાચાર'ના કરાચી ખાતેના પ્રતિનિધિએ મારો ઇન્ટરવ્યુ લીધો, એ 'ઇન્ટરવ્યુ' મા પણ મેં જે જણાવ્યું તે આ રહ્યું :—

'મ્હારો પોતાનો અભિપ્રાય છે કે જે સાધુનું ચિત્ત સ્થિર ન હોય અથવા કોઈનો પણ બ્હેકાયો બ્હેકાઈ જાય, એવો સાધુ સાધુપણામા રહીને પણ શુ ભલું કરી શકે? એટલે હું માનુ છું કે તે ગયો, એ અમારી સમાજની દૃષ્ટિએ અને મ્હારી પોતાની દૃષ્ટિએ સારૂં જ થયુ છે. હું તો દીક્ષા આપતાં પહેલા અને દીક્ષા આપ્યા પછી પણ કહેતોજ આવ્યો છુ કે જેને સાચો વૈરાગ્ય હોય, જેને ચારિત્ર પાળવું હોય, જેને આત્મસાધન કરવુ હોય, તેણેજ સાધુ અવસ્થામા રહેવું જોઇએ. અમારે ત્યા નાની દીક્ષા અને વડી દીક્ષા એવા બે ભેદ છે. નાની દીક્ષા આપવાનો હેતુજ એ છે કે મહિનાઓની કસોટી પછી તેને વડી દીક્ષા આપવી

વડી દીક્ષા ન આપી હોય ત્યા સુધી કોઇનું મન ચલાયમાન થાય અને તે પાછો ઘેર ચાલ્યો જાય, તો એમા હું કંઇ મહત્ત્વ જોતો નથી. કર્મની વિચિત્રતાઓને આધીન તમામ જીવો હોય છે. ઉત્તમ ગૃહસ્થાશ્રમમા રહેલો માણસ વ્યભિચારી બને યા કોઈની છોકરી લઈને ભાગી જાય, તો તે વખતે આપણે એમજ કહીએ કે બીચારાનો પાપનો ઉદય છે. વળી વડી દીક્ષા આપ્યા પછી પણ અને ૨૫-૨૫ તેથી વધારે વર્ષો સુધી ચારિત્ર પાળ્યા પછી પણ કોઈ અશુભ પાપના ઉદયથી પતીત થાય, તો તેને કોણ રોકવા જનાર છે? આ જમાનામાં આવું બને છે, એવું નથી, હમેશાથી સંસારીઓમાં અને સાધુઓમા આવી સ્થિતિઓ બની આવી છે. આ બધું કર્મની વિચિત્રતાનુ પરિણામ છે. કર્મના સિદ્ધાન્ત માનનારો માણસ આવા [illegible] માં [illegible] ન [illegible]. [illegible] છોકરો [illegible] ન [illegible]. [illegible] પહેલાં તે મને પોતાની [illegible] [illegible] છે, [illegible] તેને [illegible] છે. [illegible],

હાય, મેં આ શું કર્યું ?' એની આ દુ:ખી હાલતમા પેલો દીક્ષા છોડાવીને ભગાડનારો માણસ એને સહાયક નહિં થાય. જે લોકો સંસારમા રહેવામા અને સંસારમા રાખવામા ફળ સમજતા હોય, તેઓ કોઇને દીક્ષા છોડાવીને જો તેના ભરણ પોષણનો સવાલ પોતાના હાથમા લઈ લેતા હોય, એની સેવા કરવા તૈયાર થતા હોય, તો આપણે એમ પણ માનીએ કે તેઓ ખરેખર દયાળુ છે. પરન્તુ એક ઉચા આશ્રમમાથી નીચે પાડીને એને દુ:ખી હાલતમાં રઝળતો મુકવો, એના જેવુ ભયંકર પાતક બીજું કયું હોઈ શકે ? હું તો આવા આત્માઓ માટે કેવળ ભાવદયાજ ચિંતવું છુ. મને આવા કિસ્સાઓથી એક રત્તી ભાગ પણ હર્ષ-શોક નથી થતો. અને આજે પણ નથી થયો અમારૂ કામ કોઈપણ માણસને દીક્ષા આપતાં તેની ઉમર અને તેના વાલીઓની મંજૂરી અને સંઘની અનુમતિ લેવી એ છે. એમ કરીને દીક્ષા આપીએ પાછળથી કોઈ અશુભ કર્મના યોગે ચાલ્યો જાય, તો તેમા અમને કંઇ લાગતુ વળગતું નથી. સાધુપણામા રહીને જો કોઈ પાપી જીવન ગાળે, તેના કરતાં તે ગૃહસ્થ થાય એ વધારે ઇચ્છવા યોગ્ય છે, એમ હુ માનું છું.”

આટલું થયા પછી પણ, પાછળથી એ બિચારા દયાપાત્ર જીવના નિમિત્તે જે કંઇ કોલાહલ થયો, અને મારા મિત્રો, ભક્તો, સંઘ અને બીજા ઘણાઓને સંડોવાવું પડ્યું, એ ખરેખર દુ:ખકર્તા છે, પણ આશ્ચર્યકારક તો નથી જ, કારણ કે સંસારમાં શું નથી બનતું ? દુરાગ્રહમાં પડ્યા પછી કેટલી હદે પહોંચી જવાય છે ? કેટલાઓને દુ:ખકર્તા થવાય છે ? એનુ આ ઉદાહરણ છે. આપણે એજ ચાહિએ કે સૌનું કલ્યાણ થાઓ.

સાંભળ્યા પ્રમાણે અમુક ભાઇના ભોળાવવામાં આવીને દીક્ષા છોડી જનાર, તેજ [illegible] પાછી બીજા કોઇ સાધુ પાસે દીક્ષા લીધી છે. હવે ત્યા પણ દીક્ષા પાળીને પોતાના આત્માનું કલ્યાણ કરે, એમ આશિષ ઈચ્છીએ.

કરાચીની અમારી સ્થિતિ દરમિયાન કેટલીક એવી પ્રવૃત્તિઓ પણ કરી શકાઇ છે કે જેનો સંબંધ સમસ્ત જૈનસમાજના લાભની સાથે રહેલો છે, એટલુંજ નહિં પરન્તુ આજની ધાર્મિક ક્રિયા બંધીઓમાંથી બહાર કાઢી એકતાના માર્ગે લઇ જનારી છે. આવી જે નાની મ્હોટી અનેક પ્રવૃત્તિઓ થઇ છે, જેમાની મુખ્ય આ છેઃ-

ગવર્નરની મુલાકાતો જૈન કરતા જૈનેતરોમા, અને તેમાં પે ખાસકરીને રાજામહારાજા કે એવા અધિકારીઓની વચમા પ્રવેશ કરીને જૈનધર્મનું રહસ્ય સમજાવવામા જેમ વધારે ફાયદો છે, તેમ જૈનધર્મનું ગૌરવ પણ વધારે છે. એવું અમારું માનવું છે પ્રાચીન આચાર્યોના જીવન ચરિત્ર વાંચનારાઓને ખબર છે કે એક એક આચાર્યે બાદશાહો, સુબાઓ અને એવા બીજા સત્તાધારીઓને ઉપદેશ આપવામા ગમે તેવા કષ્ટોનો પણ ખ્યાલ કર્યો ન્હોતો. દાખલા તરીકે સંપ્રતિ રાજાને પ્રતિબોધ કરવામા આર્યસુહસ્તિએ, આમરાજાને પ્રતિબોધવામાં બપ્પભટ્ટીએ, હસ્તીકુંડીના રાજાઓને પ્રતિબોધ કરવામા વાસુદેવાચાર્યે, વનરાજને પ્રતિબોધવામાં શીલગુણસૂરિએ, સિદ્ધરાજ અને કુમારપાલ રાજાને પ્રતિબોધવામા હેમચન્દ્રાચાર્યે અને અને આવીજ રીતે મુહમ્મદ તુઘલખ, ફિરોજશાહ, અલ્લાઉદ્દીન અને ઔરંગજેબ જેવા બાદશાહો ઉપર પણ પ્રભાવ નાખવામાં જિનસિંહસૂરિ, જિનદેવસૂરિ અને રત્નશેખર સૂરિ જેવા આચાર્યોએ ક્યા ઓછા કષ્ટો સહ્યાં છે? છેવટે અકબરને પ્રતિબોધવામા હીરવિજયસૂરિએ પણ આ કેટલી તકલીફ ઉઠાવી છે? આ બધું શાને માટે? એક જૈનધર્મની સેવા માટે ગુરુદેવ વિજયધર્મ સૂરિ મહારાજે જૈનેતર વર્ગમા અને રાજામહારાજાઓમા તેમજ યૂરોપ અમેરિકામાં પણ જૈનધર્મની વાસ્તવિકતા દર્શાવવા માટે કેટલા કેટલાં કષ્ટો સહ્યાં હતાં [illegible]

[illegible]

પણ દૂર ન્હોતી થઇ શકી, તે આશાતના, સ્વ ગુરુદેવશ્રી વિજયધર્મસૂરિ મહારાજની અધિકારીઓ સાથેની લાગવગથી એક ચિઠ્ઠીમાત્રથી દૂર થઇ હતી.

એટલે જૈનસાધુઓએ, જો ધર્મનો વાસ્તવિક રીતે ફેલાવો કરવો હોય, તો પોતાના સ્થાનના અને માનાપમાનના ખ્યાલને દૂર કરી વિશાળ હૃદયથી દરેકને મળવામા ધર્મનું ગૌરવ સમજવાની જરુર છે.

સિંધની અમારી પ્રવૃત્તિમા સિંધ ગવરમેન્ટનો પણ જેટલો બની શકે તેટલો સહકાર અને પ્રેમ વધારે લાભદાયક થઇ શકશે, એવું અમારુ માનવું પહેલેથી હતું. અને તેજ કારણે સિંધના ભલા ગવરનર સર લૅન્સલૉટ ગ્રેહૅમ સાહેબની મેં ત્રણ વખત મુલાકાતો લીધી હતી.

પ્રકરણ ૨૯ મું
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

પહેલી મુલાકાત તા ૨-૯-૩૭ ના દિવસે. બીજી ૨૧-૭-૩૮ ના દિવસે અને ત્રીજી ૧૨-૧-૩૯ ના દિવસે લીધી હતી. આ લોકપ્રિય ઉદાર અંગ્રેજ અધિકારીએ જોઇએ તેવી ઉચિતતાપૂર્વક મુલાકાતોનું માન આપ્યુ હતું. દરેક મુલાકાતમાં કાફી સમય મને આપ્યો હતો. અને જૈનધર્મને લગતી જે જે બાબતો મે તેમની આગળ મૂકી હતી, તેમાં પોતાથી બનતું કરવા માટે મને વચન આપ્યું હતું અને સારી લાગણી બતાવી હતી.

જૈનધર્મની પ્રાચીનતા અને પવિત્રતાના સંબંધમાં વાતો થવા ઉપરાંત ખાસ મુદ્દો માગ સિંધમાં જૈનતહેવારોને લગતો હતો. સિંધમા અને ખાસકરીને કરાંચીમા સાડા ત્રણથી ચાર હજાર જૈનોની વસ્તી છે. જૈનો જેમ વ્યાપારી છે, તેમ શિક્ષામા પણ ઘણા આગળ વધેલા છે. સિંધમાં જૈનોનું સ્થાન ઉચું છે, છતાં એકપણ જૈન તહેવાર 'હૉલીડે' તરીકે ન હોય, એ બહુ આશ્ચર્યજનક છે. જોકે

ચૈત્ર સુદ ૧૩-૧૪-૧૫

શ્રાવણ વદ ૧૨-૧૩-૧૪-૧૫

ભાદરવા સુદ ૧—૨—૩—૪—૫

આ દિવસો 'સેક્શનહોલીડે' (કેવળ જૈનોને માટે) તરીકે મંજૂર કર્યા છે. પરન્તુ હુ ચાહતો હતો કે **સંવત્સરીનો** દિવસ અથવા **મહાવીર જયંતીનો** દિવસ 'જનરલ હોલીડે' (સાર્વજનિક છુટ્ટી) તરીકે પણ મંજૂર થાય. પરન્તુ સિંધમાં અધિકાર ભોગવતા જૈનોની સખ્યા ઘણી ઓછી છે, એમ કહેવામાં આવ્યુ. ખરી રીતે અધિકાર ભોગવનાર જૈનોની સંખ્યા ઓછી હોવા છતાં, જૈન કોમ એક મોટી, ઉદાર અને શાંતિપ્રિય કોમ છે, એ દૃષ્ટિએ એના માનની ખાતર પણ એક અથવા બે દિવસો 'જનરલ હોલીડે' તરીકે મંજૂર કરવા, એ ગવર્નમેન્ટનુ કર્તવ્ય છે. ગવર્નર સાહેબે આ સંબધી પોતાથી બનતુ કરવાને વચન આપ્યું છે.

આ સિવાય અમારા કચ્છ તરફના વિહારને માટે અમારી સાથે ચાલનારી ગૃહસ્થોની પાર્ટીને માટે જોઇતી અને બની શકતી તમામ સગવડો કરી આપવા માટે ગવર્નર સાહેબે 'પોલીસ ડિપાર્ટમેન્ટ' ઉપર ભલામણ કરેલી અને તે અનુસાર વિહારમાં આવતાં તમામ સરકારી થાણાઓ ઉપર સરક્યુલરો મોકલાએલા. એ હુકમની રૂએ મુનિરાજ શ્રીજયંતવિજયજીને કચ્છમાં જતાં ઘણીજ સગવડતા થઇ હતી.

આમ સિંધના નામદાર ગવર્નરે એક ઉચ્ચ હાકેમને છાજે તેવી રીતે, બની શકે તેટલા અંગે કાર્ય કરીને અમારું સન્માન કર્યું હતુ.

જૈન ડીરેક્ટરી

એ પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે કે કરાંચીનો જૈનસમાજ એ હિંદુસ્તાનના બીજા શહેરોના સમાજોમાં [illegible] ધ્યાન ખેંચે છે. માત્ર વ્યાપાર અર્થે સ્થાનિક [illegible] આદિના જૈનો ધીરે ધીરે [illegible] વસેલા છે. ધીરે ધીરે [illegible] [illegible] સંખ્યા [illegible] [illegible] આદિના જૈનોની સામાજિક, ધાર્મિક, આર્થિક અને [illegible] સ્થિતિનું જ્ઞાન મેળવવાને માટે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

ખૂબ સુંદર થઇ. એની કમીટી નિમાણી, ફાર્મો છપાયાં, ભરાવવામાં આવ્યા, અને હવે માત્ર એની તારવણી કરવાનુ કામ અટક્યું છે. જો આટલું અધૂરૂં રહેલુ કામ પૂરુ કરવામાં આવે, તો કરેલી મહેનત સફળ થાય, અને કરાચીના જૈનસમાજની વાસ્તવિક સ્થિતિ બરાબર જણાઇ આવે.

એમાં કંઇ શક નથી કે ભાઇ પ્રતાપચંદ ખીમચંદે આ સબંધી ઘણી મહેનત કરી છે. હવે તે મહેનતને સફળ કરવાનું તેઓ અને તેમના મિત્રો ધ્યાનમા લે, એજ ઇચ્છીએ.

પ્રકરણ ૨૯ મું
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

શ્રીહિમાંશુવિજયજી સ્મારક

સિંધમાં આવતા હાલા મુકામે થએલા ત્રીસ વર્ષના યુવાન અને ધુરંધર વિદ્વાન્ સાધુ શ્રીહિમાંશુવિજયજીના સ્વર્ગવાસનું દુઃખ કરાચીના સમસ્તસંઘને બહુ ઉંડુ થાય, એ સ્વભાવિક હતું. શ્રીહિમાંશુવિજયજી કેટલો ગભીર, વિદ્વાન્ અને ઉંચો ચારિત્રપાત્ર સાધુ હતો, એનો પરિચય કરાચીના ઘણા આગેવાન ગૃહસ્થોને થયો હતો. શ્રીહિમાંશુવિજયજીની બિમારી અને છેવટે સ્વર્ગવાસ સમયે લગભગ બસો જેટલા ગૃહસ્થો કરાચી, હૈદ્રાબાદથી હાલા મુકામે આવ્યા હતા સ્વર્ગવાસના બીજાજ દિવસે હાલા, હૈદ્રાબાદ અને કરાચીના ગૃહસ્થોની સભામાં તેમના 'સ્મારકફંડ'ની શરૂઆત કરવામાં આવી હતી. હાલાના સંઘે પોતાના તરફથી શ્રીહિમાંશુવિજયજીની એક દેરી અને પાદુકા રાખીને 'સ્મારક' કાયમ રાખવાનુ સભાની વચ્ચે જાહેર કર્યું હતુ.

કરાચીના સંઘે સ્મારક સંબન્ધીનો વિચાર ભવિષ્ય ઉપર રાખી, ફંડની શરુઆત કરી હતી. અમારા કરાચી આવ્યા પછી સંઘે તે વાત ઉપાડી લીધી અને સારું ફંડ કરવાની કોશિશ કરી સ્મારકના સમ્બન્ધમા અનેક પ્રકારની સુચનાઓ સ્થાનિક પત્રોમાં આવવા લાગી. કોઇએ કંઇ સુચવ્યું, અને કોઇએ કંઇ સુચવ્યું. આખરે 'શ્રી હિમાંશુવિજયજીની રુચિના વિષયવાળું સ્મારક રાખવું, એટલે "શ્રી હિમાંશુવિજયજી ગ્રન્થમાળા' એ નામની એક ગ્રન્થમાળા શરુ કરવી અને તે ગ્રન્થમાળા ઉજ્જૈનની 'શ્રી વિજયધર્મસૂરિ જૈન ગ્રન્થમાળા'ની પેટા ગ્રન્થમાળા તરીકે રાખવી. ત્યાં તેના નિમિત્તનુ જુદુ ખર્ચ

ન થાય અને ગ્રન્થમાળા બરાબર ચાલી શકે.' એવો નિર્ણય થયો. આ સ્મારક ફંડમાં કરાચીના સંઘે લાગણી પૂર્વક બે હજાર રુપિયા જેટલી રકમ ભેગી કરી, તેવી રીતે પાડીવ (મારવાડ) ના એક ગૃહસ્થ શેઠ તારાચંદજી સાકલચંદજીએ ૧૧૦૦ રુપિયા આપ્યા. મોમ્બાસા (આફ્રીકા) વાળા ભાઈ મગનલાલ દોશીએ ૧૦૦૦ આપ્યા. મુંબઈમાંથી લગભગ ૧૫૦૦-૧૬૦૦ રુપિયા થયા. તેવીજ રીતે અમદાવાદ, દેહગામ, સિરોહી વિગેરે કેટલાક ગામોના ગૃહસ્થોએ છૂટક છૂટક રકમો આપી—એમ લગભગ સાતેક હજારનું ફંડ થયું.

ગ્રન્થમાળાનું કામ શરુ કરવામાં આવ્યું છે. આ ફંડમાંથી ત્રણ ચાર ગ્રન્થો પ્રકાશિત થઈ ચૂક્યા છે. જેમાં શ્રી હિમાંશુવિજયજીના પ્રસિદ્ધ અને અપ્રસિદ્ધ લેખોનો સંગ્રહ પણ બહાર પાડવામા આવ્યો છે. આવી રીતે આ સ્મારક ચલાવવામા આવ્યું છે.

સાક્ષરોની ભ્રમણા છેલ્લા કેટલાક વર્ષોથી નવલકથા લખનારા કેટલાક ગુજરાતી સાહિત્યકારો કાલ્પનિકપાત્રો ઉભાં કરી પ્રાચીન જૈનાચાર્યોને એક યા બીજી રીતે હલકા ચીતરવાની કોશિશ કરી રહ્યા છે.

ગત વર્ષમાં કરાચીખાતે થએલા 'ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ'ના તેરમા અધિવેશન પ્રસંગે ઘણા ગુજરાતી સાક્ષરો આવેલા. આ સાક્ષરોમાના ઘણાખરા અમારા જુના મિત્રો હોઈ પરસ્પર મળવાનું ખૂબ થતું. એક પ્રસંગે કેટલાક સાક્ષરોની ઉપસ્થિતિમાં ઉપર્યુક્ત વિષયની ચર્ચા ચાલી. આ વખતે પ્રસિદ્ધ નવલકથાકાર ભાઈ મુનશી પણ વર્તમાન સાથે પણ હતા, કે જેમનું તાજું જ પુસ્તક '[illegible]' બહાર પડ્યું હતું. શ્રીયુત મુનશીની 'પાટણની પ્રભુતા' અને '[illegible]' [illegible] માફક આ મુનશીજીએ પણ [illegible] ઉપર આક્ષેપ મુક્યા છે. આ ચર્ચા પ્રસંગે મારી [illegible] હતી કે—

'[illegible]

જ, એને માનસિક પતનના સંયોગમાં મૂકી અને પછી જિતેન્દ્રિય તરીકે બતાવવો, એ તો એના વ્યક્તિત્વને ખરેખર અન્યાય આપવા જેવું થાય છે.

"બીજી બાબત એ છે કે 'નવલકથા' એ 'નવલકથા' છે. નવલકથાનું નામ જ એ સૂચવે છે કે તેમાં કંઇ નવીનતા હોય. નવલકથા એટલે કાલ્પનિક કથા. એનાં પાત્રો કાલ્પનિક હોય. એમાં ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ સાચાં પાત્રોનું આલેખન ન હોઇ શકે. નવલકથામાં સાચાં અને કાલ્પનિક પાત્રોનુ મિશ્રણ કરવામાં આવે, એટલી એની ઉણપ છે. ભલે વસ્તુ સત્ય ઘટનાવાળી હોય. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યનુ પાત્ર, એ ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ સત્ય પાત્ર છે. જ્યારે મંજરીનું પાત્ર છે કાલ્પનિક પાત્ર. આ દષ્ટિએ પણ સાચા ઇતિહાસનુ ખુન થયું કહેવાય.

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના સ્થાનમાં કોઇ ગૃહસ્થનું કાલ્પનિક પાત્ર ગોઠવીને તેને ગમે તેવો વિધથી આલેખવામાં આવ્યો હોત, તો તેને અન્યાય કર્યો ન કહેવાત. શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્યને તો પહેલેથી જ એક સાધુ, ત્યાગી, સંયમી તરીકે મુકરર કરવામાં આવેલા છે. પછી એને માનસિક પતનની ભૂમિકામાં મૂકવા, એ ઘોર અન્યાય છે."

પ્રકરણ ૨૯ મું
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

આ ચર્ચા પ્રસંગે શ્રીયુત ચુનીભાઇ અને બીજા જે જે સાક્ષરો બેઠા હતા, તેઓને મારી ઉપરની દલીલો ખરેખર વ્યાજબી લાગી. મે આગળ વધતાં કહ્યું-

"ઇતિહાસમા આવા અનેક ગોટાળા થવા પામે છે, અને એજ કારણ છે કે ભવિષ્યના શોધકોને ઘણી વખત એની સચ્ચાઇ શોધવામાં ફાંફાં મારવા પડે છે. આનાં એક બે ઉદાહરણ આપું:-

"અમારી મેવાડની યાત્રામાં અમે જોયું કે કેશરિયાજીમાં જે આચાર્યે, જે તિથિએ અને જે સમયે ધ્વજાદંડ ચઢાવ્યાનો શિલાલેખ છે, તેજ તિથિ અને તેજ સમયે ત્યાંથી ૧૦૦ ૧૫૦ માઇલ દૂર કરેડા તીર્થમાં તેમનાજ હાથે પ્રતિષ્ઠિત થએલી મૂર્તિઓના શિલાલેખો છે એજ મુહૂર્તમા એજ આચાર્ય ૧૦૦

૧૫૦ માઇલનાં બન્ને સ્થાનોમાં જાતે પ્રતિષ્ઠા કરી શકે, એ આજના જમાનામા માની શકાય એવું છે? ૧૦૦-૨૦૦ વર્ષ પછીનો ઇતિહાસ શોધક આ બન્ને શિલાલેખો ઉપરથી શું સત્ય તારવી શકે? અંધશ્રદ્ધાનો ઘેલો તો એમજ બોલે કે 'આચાર્યશ્રી ....નો એ ચમત્કાર હતો કે તેમણે પોતાના બે રૂપ કરી એકી સાથે પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. ખરી વાત એ છે કે-કેશરિયાજીના ધ્વજાદંડ વખતે તેમના શિષ્યો કરેડામાં હશે. તેજ વખતે તે શિષ્યોએ ત્યાં પ્રતિષ્ઠા કરી અને 'પ્રતિષ્ઠાપક' તરીકે ગુરુનું નામ નાખ્યું.

એક બીજુ ઉદાહરણ—

"નાડલાઇ (મારવાડ)ની ભાગોળમાં બે પહાડો છે. બંને ઉપર મંદિરો છે. એક પહાડની તળેટીમાં એક દેરી છે. તેમા પગલાં સ્થાપન કરવામાં આવ્યાં છે અહિંના શિલાલેખમા લખ્યું છે કે-'આચાર્ય બુદ્ધિસાગરના શિષ્ય......સાગરે **પોતાના ઉપાર્જન કરેલા દ્રવ્યથી** આ દેરી બનાવી ' આચાર્ય બુદ્ધિસાગરજી કંચન કામિનીના ત્યાગી એક જૈન સાધુ, જ્યારે તેમના શિષ્યે 'પોતાના ઉપાર્જન કરેલા દ્રવ્યથી' દેરી બનાવવાનો શિલાલેખ ! સો વર્ષ પછીનો શોધક શું એ કલ્પના ન કરી શકે કે 'શ્રીબુદ્ધિસાગરજી પૈસા રાખતા હશે. વ્યાપાર કરતા હશે.' વિગેરે.

"ખરી વાત જુદી છે. શ્રી બુદ્ધિસાગરજીનો એક શિષ્ય સાધુપણું છોડીને 'ગોરજી' બની ગયો છે ગોરજીઓ કે જેઓ 'યતિ' કહેવાય છે, તેઓ પૈસો રાખે છે, વ્યાપાર રોજગાર કરે છે. રેલ આદિમા મુસાફરી કરે છે. એણે આ દેરી બનાવરાવી.

"આજની નવલકથાઓમાં સાચા ઇતિહાસનું ખૂન કરી, કાલ્પનિક પાત્રો જોડવી, પ્રાચીન આચાર્યોને હલકા ચીતરવા, એને. ભવિષ્યમાં શું ફળ થશે? એ કહેવાની ભાગ્યે જ જરૂર છે. [illegible] આવા અન્યાયો ન [illegible] જો."

'ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ' [illegible]
[illegible]

જ, એને માનસિક પતનના સંયોગમાં મૂકી અને પછી જિતેન્દ્રિય તરીકે બતાવવો, એ તો એના વ્યક્તિત્વને ખરેખર અન્યાય આપવા જેવું થાય છે.

"બીજી બાબત એ છે કે 'નવલકથા' એ 'નવલકથા' છે. નવલકથાનું નામ જ એ સૂચવે છે કે તેમાં કંઈ નવીનતા હોય. નવલકથા એટલે કાલ્પનિક કથા. એના પાત્રો કાલ્પનિક હોય. એમાં ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ સાચાં પાત્રોનું આલેખન ન હોઇ શકે. નવલકથામાં સાચાં અને કાલ્પનિક પાત્રોનું મિશ્રણ કરવામાં આવે, એટલી એની ઉણપ છે. ભલે વસ્તુ સત્ય ઘટનાવાળી હોય. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યનું પાત્ર, એ ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ સત્ય પાત્ર છે. જ્યારે મંજરીનું પાત્ર છે કાલ્પનિક પાત્ર. આ દૃષ્ટિએ પણ સાચા ઇતિહાસનુ ખુન થયું કહેવાય.

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના સ્થાનમાં કોઇ ગૃહસ્થનું કાલ્પનિક પાત્ર ગોઠવીને તેને ગમે તેવો વિષયી આલેખવામાં આવ્યો હોત, તો તેને અન્યાય કર્યો ન કહેવાત. શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્યને તો પહેલેથી જ એક સાધુ, ત્યાગી, સંયમી તરીકે મુકરર કરવામાં આવેલા છે. પછી એને માનસિક પતનની ભૂમિકામાં મૂકવા, એ ઘોર અન્યાય છે."

આ ચર્ચા પ્રસંગે શ્રીયુત ચુનીભાઇ અને બીજા જે જે સાક્ષરો બેઠા હતા, તેઓને મારી ઉપરની દલીલો ખરેખર વ્યાજબી લાગી. મેં આગળ વધતાં કહ્યું–

"ઇતિહાસમા આવા અનેક ગોટાળા થવા પામે છે, અને એજ કારણ છે કે ભવિષ્યના શોધકોને ઘણી વખત એની સચ્ચાઇ શોધવામાં ફાંફાં મારવા પડે છે. આનાં એક બે ઉદાહરણ આપું:–

"અમારી મેવાડની યાત્રામાં અમે જોયું કે કેશરિયાજીમાં જે આચાર્યે, જે તિથિએ અને જે સમયે ધ્વજદંડ ચઢાવ્યાનો શિલાલેખ છે, તેજ તિથિ અને તેજ સમયે ત્યાંથી ૧૦૦ ૧૫૦ માઇલ દૂર [illegible] તીર્થમાં તેમનાજ હાથે પ્રતિષ્ઠિત થએલી મૂર્તિઓના શિલાલેખો છે. એજ મૂહુર્તમાં એજ આચાર્ય ૧૦૦

૨. **વક્તૃત્વ ક્લાસ**—દર રવિવાર અને બુધવારે આ ક્લાસ ચાલવા લાગ્યો. ન કેવળ યુવકોજ, પરંતુ વૃદ્ધમાનસ ધરાવનારા પણ આ વર્ગમાં રસ લેવા લાગ્યા. જૈનોના બન્ને ફિરકા ઉપરાન્ત કેટલાક અજૈન યુવકો પણ ભાગ લેતા. જુદા જુદા વિષયો ઉપર ચર્ચાઓ ચાલી. તર્ક વિતર્ક થતા અને તે દ્વારા યુવકોને નવું નવું જાણવાનું મળતું. પરન્તુ હમેશાં બનતું આવ્યુ છે તેમ, થોડાક મહિનાઓ આ ક્લાસ ચાલ્યો અને ધીરે ધીરે તેમાં શિથિલતા આવી. છતાં જેટલો વખત કામ ચાલ્યુ, તેટલા વખતમાં યુવકોમા કંઇ ઓરજ જાગૃતિ આવેલી દેખાતી હતી.

૩. **યુવક કૉન્ફરન્સ**—ઉપર્યુકત 'વક્તૃત્વક્લાસ'માં જ કરાચીના આંગણે 'યુવક કૉન્ફરન્સ' બોલાવવાનો વિચાર પણ ઉદ્ભવ્યો. મતભેદ તો હમેશા હોયજ છે. છતા યુવકોનો મોટો ભાગ આ કૉન્ફરન્સને બોલાવવાની તરફેણમાં હતો, પરતુ પ્રશ્ન એ હતો કે કોઇપણ સ્થાયી સંસ્થા વિના 'યુવક કૉન્ફરન્સ' બોલાવે કોણ? એટલે તે ઉપરથી કરાચીમાં 'યુવકસંઘ'ની સ્થાપના કરવાનો નિર્ણય થયો.

૪. **યુવકસંઘની સ્થાપના**—તા ૫—૨—૩૮ ના દિવસે 'યુવકસંઘ'ની સ્થાપના કરવામાં આવી. આ વખતે અમને માલૂમ પડ્યું કે 'જૈન યુવકસંઘ' નામની કોઇ સંસ્થા પહેલા હતી. અને તેણે શરુમાં ધાર્મિક, સામાજિક પ્રવૃત્તિઓમાં બહુ સારો ભાગ લીધેલો, પરન્તુ અત્યારે તેની હસ્તી નામ માત્રની કદાચ રહી હતી એટલે નવો સંઘ સમજો કે 'જુના સંઘ'નો જીર્ણોદ્ધાર સમજો, પણ સ્થાપના જરુર થઇ. એના પદાધિકારી બન્યા અને અનેક મતભેદો વચ્ચે કામ શરુ થયું.

અમારી આ યુવક પ્રવૃત્તિમાં ધાર્મિક ક્રિયા [illegible] મતભેદ ન જોવાયો અર્થાત્ [illegible] [illegible] બાબત મતો હતો તો [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible]

પ્રકરણ ૨૯ મું
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

પાસ કર્યો હતો. તે પ્રમાણે 'સત્ર' તો ઉજવાયું, પણ શ્રીયુત મુનશીજીએ હેમચંદ્રાચાર્યને કરેલા અન્યાયનું પરિશોધન નથી કર્યું, એ દુઃખનો વિષય છે.

યુવક પ્રવૃત્તિ

સામાજિક કે રાષ્ટ્રિય ઉન્નતિ માટે આજે 'યુવકો' તરફ, જેટલી મીટ મંડાય છે, એટલી 'વૃદ્ધો તરફ' નહિ. કારણ કે યુવકોમાં જોમ છે, શક્તિ છે, તમન્ના છે. તેઓ ધારે તો ધર્મ, સમાજ અને રાષ્ટ્રના ઉત્થાનમાં મોટો ફાળો આપી શકે.

કરાચીના જૈનોમા પણ યુવકોની બહુ મોટી સંખ્યા છે. કરાચીમાં પ્રવેશતા તેમનો ઉત્સાહ અને ભાવનાશીલતા જોઇને અમને લાગ્યું કે—આ યુવકસેનાને જો વાસ્તવિક તાલીમ મળે, તો ઘણું કરી શકે. એટલે સમય–શક્તિનો ગમે તેટલો ભોગ આપીને પણ તેમની શક્તિઓ ખીલવવા તરફ અમારું ચિત્ત દોડ્યું. યુવકોને પણ એમજ થયું કે જાણે આ સાધુઓ અમારાજ બરના આવ્યા છે, એટલે એઓ પણ ગમે તેવા કાર્યોનો ભોગ આપી ખૂબ આવવા લાગ્યા. ધીરે ધીરે યુવકોના લાભની જે પ્રવૃત્તિઓ આદરવામાં આવી. તેમાંની મુખ્ય આ હતી.

૧. **જ્ઞાનચર્ચા**—રાતે ૯ થી ૧૦ સુધીનો સમય યુવકો માટે 'જ્ઞાનચર્ચા' નો રાખવામાં આવ્યો. બરાબર વખત થતાં બહુ મોટી સંખ્યામાં યુવકો આવતા. અને રોજ જુદા જુદા વિષયો ઉપર ચર્ચાઓ થતી. જરા પણ સંકોચ રાખ્યા વિના, દરેકને ગમે તે પ્રકારના પ્રશ્નો પૂછવાની છૂટ હતી. આજના યુવકમાનસમાં ધાર્મિક કે સામાજિક કેવી કેવી શંકાઓએ સ્થાન લીધેલું હોય છે, તે જાણવાનું તે પ્રસંગે ખૂબ મળતું. તેમના પ્રશ્નોના ઉત્તરોની સાથે પ્રસંગોપાત તેમનાં કર્તવ્યનું જ્ઞાન પણ તેમને કરાવવામાં આવતું. આ ચર્ચા ખૂબ રસિક થતી અને તેમાંથી જ કેટલાક યુવકોએ સૂચવ્યું કે—આમ ચર્ચા થાય છે તે ઠીક છે, પરન્તુ અઠવાડીયામાં એક કે બે વખત 'વક્તૃત્વમાળા' ગોઠવવામાં આવે, તો નવું નવું જાણવાનું મળે, વિચારવાની શક્તિ વધે અને એક વિષય ઉપર એક માણસ ખૂબ ચર્ચા કરી શકે.'

૨. **વક્તૃત્વ ક્લાસ**—દર રવિવાર અને બુધવારે આ ક્લાસ ચાલવા લાગ્યો. ન કેવળ યુવકોજ, પરંતુ વૃદ્ધમાનસ ધરાવનારા પણ આ વર્ગમાં રસ લેવા લાગ્યા. જૈનોના બન્ને ફિરકા ઉપરાન્ત કેટલાક અજૈન યુવકો પણ ભાગ લેતા. જુદા જુદા વિષયો ઉપર ચર્ચાઓ થતી. તર્ક વિતર્ક થતા અને તે દ્વારા યુવકોને નવુ નવું જાણવાનું મળતું. પરન્તુ હમેશાં બનતું આવ્યું છે તેમ, થોડાક મહિનાઓ આ ક્લાસ ચાલ્યો અને ધીરે ધીરે તેમાં શિથિલતા આવી. છતાં જેટલો વખત કામ ચાલ્યું, તેટલા વખતમાં યુવકોમાં કંઈ ઓરજ જાગૃતિ આવેલી દેખાતી હતી.

૩. **યુવક કોન્ફરન્સ**—ઉપર્યુકત 'વક્તૃત્વક્લાસ'માં જ કરાચીના આંગણે 'યુવક કોન્ફરન્સ' બોલાવવાનો વિચાર પણ ઉદ્‌ભવ્યો. મતભેદ તો હમેશા હોયજ છે. છતાં યુવકોનો મોટો ભાગ આ કોન્ફરન્સને બોલાવવાની તરફેણમાં હતો, પરંતુ પ્રશ્ન એ હતો કે કોઈપણ સ્થાયી સંસ્થા વિના 'યુવક કોન્ફરન્સ' બોલાવે કોણ? એટલે તે ઉપરથી કરાચીમાં 'યુવકસંઘ'ની સ્થાપના કરવાનો નિર્ણય થયો.

૪. **યુવકસંઘની સ્થાપના**—તા ૫—૨—૩૮ ના દિવસે 'યુવકસંઘ'ની સ્થાપના કરવામાં આવી. આ વખતે અમને માલૂમ પડ્યું કે 'જૈન યુવકસંઘ' નામની કોઈ સંસ્થા પહેલાં હતી. અને તેણે શરુમાં ધાર્મિક, સામાજિક પ્રવૃત્તિઓમાં બહુ સારો ભાગ લીધેલો, પરન્તુ અત્યારે તેની હસ્તી નામ માત્રની કદાચ રહી હશે. એટલે નવો સંઘ સમજો કે 'જુના સંઘ'નો જીર્ણોદ્ધાર સમજો, પણ સ્થાપના જરુર થઈ. એના ધારાધોરણ બન્યા અને અનેક મતભેદો વચ્ચે કામ શરુ થયું.

અમારી આ યુવક પ્રવૃત્તિમાં ધાર્મિક ફિરકાઓ સંબંધી કંઈપણ મતભેદ ન જોવાયો અર્થાત્ અમુક સ્થાનકવાસી છે કે અમુક મંદિરમાર્ગી છે, એવો કંઈપણ ભેદ ન હતો. હા, કોઈ કોઈ વખતે જેનો ભાસ થતો હતો તે કેવળ 'હાલારી' અને 'ઝાલાવાડી' તરીકેનો [illegible] ભેદ લગભગ અમારી સામેજ થતી. અને કોઈ કોઈ પ્રસંગમાં પ્રસંગોમાં જ્યારે એ મતભેદ દેખાઈ આવતું કે એ મતભેદના મૂળમાં સદંતર પરસ્પરમાં 'હાલારી' અને '[illegible]' તરીકેનું તત્ત્વ [illegible]

પ્રકરણ ૨૯ મું
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

કરી રહ્યું છે, ત્યારે અમને બહુ આશ્ચર્ય અને દુઃખ થતું. યુવકમાનસમાં પણ આ વસ્તુની ગંધ કેમ આવવી જોઇએ? અને યુવકોની પ્રવૃત્તિ બિલકુલ બંધ જેવી જે થઇ ગઇ હોય, તો તે આ તત્ત્વના કારણેજ. છતા ગમે તેવી સ્થિતિમાં પણ સ્થપાએલો 'જૈન યુવકસંઘ' સમયે સમયે કંઇક તો પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા છે, એ ખુશી થવા જેવું છે.

યુવકો પ્રત્યે બે બોલ

યુવકો પ્રત્યે અમને સંપૂર્ણ માન છે. યુવકો ઉપર મોટી આશાઓ છે. પરંતુ યુવકોમા જે કંઇ ત્રુટિયો જોવાય છે, તેમાની મુખ્ય છે 'સિદ્ધાંતનો અભાવ'. લગભગ ઘણે સ્થળે આ ખામી જોવાય છે. યુવકમાનસ કોઇપણ જાતના ફિરકાબંધીને યા સંકુચિતવૃત્તિને પોષનારૂં ન હોય. તે સિદ્ધાંતવાદી હોય, યુવક તેજ વિષયમાં આગળ આવે કે જે સંબંધી તેણે સિદ્ધાંત મુકરર કર્યો હોય. સિદ્ધાન્તવાદ સિવાયની જેટલી પ્રવૃત્તિ થાય છે, એમાં લગભગ નિષ્ફળતા મળે છે. સિદ્ધાંતવાદ મુકરર કરવામાં બહોળા શાસ્ત્રીય જ્ઞાનની, અનુભવ જ્ઞાનની અને વ્યાવહારિક જ્ઞાનની જરુર છે. આ ત્રણે જ્ઞાનની કસોટીથી કસાયા પછીની બુદ્ધિ 'બુદ્ધિવાદ' તરીકે કામ કરી શકે છે. સાધારણ કંઇક અંગ્રેજીનું જ્ઞાન કરી લીધું અથવા થોડીક આડી અવળી નોવેલો વાંચી લીધી, એટલે આપણે ગમે તેવા ધાર્મિક વિષયમા પણ દખલગિરિ કરવાના અધિકારી થઇ ગયા છીએ, એમ કોઇએ ન માનવું. ખૂબ જ્ઞાન મેળવવું, ખૂબ અનુભવ મેળવવો, અને બધી યે દષ્ટિથી બુદ્ધિને પહોંચાડવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરવી. એ યુવકમાનસને માટે જરુરનું છે.

પ્રકરણ ૨૯ મુ
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

બીજી બાબત છે વાતવાતમાં પેપરોના પાને ચડવાની. નજીવામાં નજીવી વસ્તુને પણ મોટામાં મોટું રૂપ આપી પેપરોની જગા રોકવા દોડી જવામાં ધાર્મિક અને સામાજિક દૃષ્ટિએ ઘણું નુકસાન થાય છે. શું લખવું? ક્યારે લખવું? શામાટે લખવું? કેવું લખવું? એનો પણ વિચાર કરવાની જરુર છે. આ સંબંધી કરાચીનાં પત્રોમાં એક પ્રસંગે મેં થોડીક સૂચનાઓ બહાર પાડી હતી. જોકે તે પ્રસંગ તો કેવળ કરાચીના પુરતો માટે હતો, પરન્તુ તે સૂચનાઓ લગભગ સર્વોપયોગી હોઈ, અહિં તેનો ઉલ્લેખ કરવો અસ્થાને તો નથીજ.

૧ લખનારે જે વસ્તુ સંબંધી લખવું હોય, તે માત્ર પોતાની દૃષ્ટિથી ન જોતાં બીજી દૃષ્ટિથી પણ જોવી જોઇએ.

૨ મારા લખાણની અસર બીજા પર થશે કે કેમ ? અથવા થશે તો શી થશે ? તેનો ખૂબ ગંભીરાઇથી વિચાર કરવો જોઇએ.

૩ લખવા અગાઉ એક વખત તે વસ્તુનો સંબંધ જેની સાથે હોય, તેને પ્રત્યક્ષ મળીને વિવેકપૂર્વક પોતાનો પ્રામાણિક મત જણાવવો જોઇએ. આમ થવાનુ પરિણામ એ આવશે કે પરસ્પરમાં જે કંઇ ગેરસમજુતી હશે, તે દૂર થઇ જશે, એટલે ચર્ચાનેજ અવકાશ નહિં રહે.

૪ ચર્ચા કરવા બહાર આવનાર પોતાનું વ્યકિતત્વ પોતે તપાસી જાય. પોતાનું સ્થાન પણ પોતે જોઇ લે. ઘણી વખત ગુપ્ત નામથી લખવાની જરૂર પડે છે, એનું કારણ છે કે પોતાના વ્યકિતત્વ માટે પોતાને ખુદનેજ અવિશ્વાસ હોય છે. સમજપૂર્વક, વિવેકપૂર્વક પ્રામાણિક મતભેદ હોય, તો પોતાનું નામ જાહેર કરવામાં શામાટે ભય રાખવો ?

૫ ખરેખરી રીતે જો સુધારવાની કામના હોય, તો અર્થ વિનાની, ગેરસમજુતીવાળી, આત્મવિશ્વાસ વિનાની ચર્ચાથી કંઇ ફાયદો ન થાય. મુદ્દાની અને જરુરી વાત, સ્હામે બેસીને પણ કરી શકાય છે.

૬ કોઇપણ ચર્ચા ઉપસ્થિત કરતાં વિચાર કરી લેવો કે આ ચર્ચા કોઇ અંગત દ્વેષના કારણથી તો નથી કરતો, ઘણે ભાગે આવી ચર્ચાઓના મૂળમાં અંગત દ્વેષ ભરેલો હોય છે. પણ તેમ ન હોવું જોઇએ.

ટૂંકી પણ જરુરની ઉપરની સૂચનાઓ ઉપર કાગળીનાજ નહિ, દરેક સ્થળના યુવકો ધ્યાન આપી કાર્ય કરે, તો ઘણો લાભ થઇ શકે.

કરી રહ્યું છે, ત્યારે અમને બહુ આશ્ચર્ય અને દુઃખ થતું. યુવકમાનસમાં પણ આ વસ્તુની ગંધ કેમ આવવી જોઇએ ? અને યુવકોની પ્રવૃત્તિ બિલકુલ બંધ જેવી જો થઇ ગઇ હોય, તો તે આ તત્ત્વના કારણેજ. છતા ગમે તેવી સ્થિતિમાં પણ સ્થપાએલો 'જૈન યુવકસંઘ' સમયે સમયે કંઇક તો પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા છે, એ ખુશી થવા જેવું છે.

પ્રકરણ ૨૯ મુ
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

યુવકો પ્રત્યે બે બોલ

યુવકો પ્રત્યે અમને સંપૂર્ણ માન છે : યુવકો ઉપર મોટી આશાઓ છે. પરંતુ યુવકોમાં જે કંઇ ત્રુટિયો જોવાય છે, તેમાની મુખ્ય છે 'સિદ્ધાંતનો અભાવ'. લગભગ ઘણે સ્થળે આ ખામી જોવાય છે. યુવકમાનસ કોઇપણ જાતના ફિરકાબંધીને યા સંકુચિતવૃત્તિને પોષનારૂં ન હોય. તે સિદ્ધાતવાદી હોય, યુવક તેજ વિષયમાં આગળ આવે કે જે સંબંધી તેણે સિદ્ધાત મુકરર કર્યો હોય. સિદ્ધાન્તવાદ સિવાયની જેટલી પ્રવૃત્તિ થાય છે, એમા લગભગ નિષ્ફળતા મળે છે. સિદ્ધાંતવાદ મુકરર કરવામાં બહોળા શાસ્ત્રીય જ્ઞાનની, અનુભવ જ્ઞાનની અને વ્યાવહારિક જ્ઞાનની જરુર છે. આ ત્રણે જ્ઞાનની કસોટીથી કસાયા પછીની બુદ્ધિ 'બુદ્ધિવાદ' તરીકે કામ કરી શકે છે. સાધારણ કંઇક અંગ્રેજીનુ જ્ઞાન કરી લીધુ અથવા થોડીક આડી અવળી નોવેલો વાચી લીધી, એટલે આપણે ગમે તેવા ધાર્મિક વિષયમાં પણ દખલગિરિ કરવાના અધિકારી થઇ ગયા છીએ, એમ કોઇએ ન માનવું. ખૂબ જ્ઞાન મેળવવું, ખૂબ અનુભવ મેળવવો, અને બધી યે દૃષ્ટિથી બુદ્ધિને પહોંચાડવાની શકિત પ્રાપ્ત કરવી. એ યુવકમાનસને માટે જરુરતું છે.

બીજી બાબત છે વાતવાતમાં પેપરોના પાને ચઢવાની. નજીવામાં નજીવી વસ્તુને પણ મોટામાં મોટુ રૂપ આપી પેપરોની જગા રોકવા દોડી જવામાં ધાર્મિક અને સામાજિક દૃષ્ટિએ ઘણું નુકસાન થાય છે. શું લખવું ? ક્યારે લખવું ? શામાટે લખવું ? કેવું લખવું ? એનો પણ વિચાર કરવાની જરુર છે. આ સંબંધી કરાચીનાં પત્રોમાં એક પ્રસંગે મેં થોડીક સૂચનાઓ બહાર પાડી હતી. જોકે તે પ્રસંગ તો કેવળ કરાચીના યુવકો માટે હતો, પરન્તુ તે સૂચનાઓ લગભગ સર્વોપયોગી હોઇ, અહિં તેનો ઉતારો કરવો અસ્થાને તો નથીજ.

૧ લખનારે જે વસ્તુ સંબંધી લખવું હોય, તે માત્ર પોતાની દૃષ્ટિથી ન જોતાં બીજી દૃષ્ટિથી પણ જોવી જોઇએ.

૨ મારા લખાણની અસર બીજા પર થશે કે કેમ? અથવા થશે તો શી થશે? તેનો ખૂબ ગંભીરાઇથી વિચાર કરવો જોઇએ.

૩ લખવા અગાઉ એક વખત તે વસ્તુનો સંબંધ જેની સાથે હોય, તેને પ્રત્યક્ષ મળીને વિવેકપૂર્વક પોતાનો પ્રામાણિક મત જણાવવો જોઇએ. આમ થવાનું પરિણામ એ આવશે કે પરસ્પરમાં જે કંઇ ગેરસમજુતી હશે, તે દૂર થઇ જશે, એટલે ચર્ચાનેજ અવકાશ નહિં રહે.

૪ ચર્ચા કરવા બહાર આવનાર પોતાનું વ્યક્તિત્વ પોતે તપાસી જાય. પોતાનુ સ્થાન પણ પોતે જોઇ લે. ઘણી વખત ગુપ્ત નામથી લખવાની જરૂર પડે છે, એનું કારણ છે કે પોતાના વ્યક્તિત્વ માટે પોતાને ખુદનેજ અવિશ્વાસ હોય છે. સમજપૂર્વક, વિવેકપૂર્વક પ્રામાણિક મતભેદ હોય, તો પોતાનું નામ જાહેર કરવામાં શામાટે ભય રાખવો?

૫ ખરેખરી રીતે જો સુધારવાની કામના હોય, તો અર્થ વિનાની, ગેરસમજુતીવાળી, આત્મવિશ્વાસ વિનાની ચર્ચાથી કંઇ ફાયદો ન થાય. મુદ્દાની અને જરુરી વાત, સ્હામે બેસીને પણ કરી શકાય છે.

૬ કોઇપણ ચર્ચા ઉપસ્થિત કરતાં વિચાર કરી લેવો કે આ ચર્ચા કોઇ અંગત દ્વેષના કારણથી તો નથી કરતો, ઘણે ભાગે આવી ચર્ચાઓના મૂળમાં અંગત દ્વેષ ભરેલો હોય છે. પણ તેમ ન હોવુ જોઇએ.

ટૂંકી પણ જરુરની ઉપરની સૂચનાઓ ઉપર કગચીનાજ નહિ, દરેક સ્થળના યુવકો ધ્યાન આપી કાર્ય કરે, તો ઘણો લાભ થઇ શકે.

卐

જૈન ધર્મના સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે સાત ક્ષેત્રો પૈકી કયું ક્ષેત્ર અત્યારે સુકાઇ રહ્યું છે ? એ વિચારવાની ઘણી જરુર છે. કુવાનું પાણી ખેતરમા પહોચાડનારો ખેડુત એટલુ ધ્યાન જરુર પહોચાડે કે કઇ ક્યારીમાં પાણી નથી પહોચ્યુ ? ઓપરેશન માટે ચાકુ ઉઠાવનારો ડાક્ટર એટલું જરુર વિચારે કે કયાં ઓપરેશન કરવાની જરુર છે? નાડી જોનારો વૈદ્ય રોગનું નિદાન જરુર તપાસે. સમાજની લગામ હાથમા રાખીને ફરનારા સાધુઓએ અને પોતાની લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરવાની ભાવના રાખનારા શ્રીમંતોએ એટલું વિચારવાની જરુર છે કે આજે સમાજને શાની આવશ્યકતા છે? શાના લીધે સમાજનુ અધઃપતન થઇ રહ્યુ છે? દિવસે દિવસે સખ્યા શાથી ઘટી રહી છે? સમાજ શરીરના ક્યા ક્યાં અગોમા કેટલો કેટલો સડો પેઠો છે? આ બધી વસ્તુઓનું બારીકાઇથી અવલોકન કરવું જરુરી છે.

પ્રકરણ ૩૦ મું
ગરીબોને રાહત

સંખ્યા ઘટે છે કેમ ?

ધર્મ, એ સમાજ ઉપર આધાર રાખે છે. આજે કોઇ પૂછે કે બૌદ્ધધર્મ કેટલો ફેલાએલો છે? ત્યારે કહેવુ જોઇએ કે છપ્પન કરોડ મનુષ્યોમા. આજે કોઇ પૂછે કે 'જૈનધર્મ' કેટલો ફેલાએલો છે? ત્યારે કહીશું કે બાર લાખ અને ૩૬ હજારમા જે ધર્મને માનનારાઓની સખ્યા વધારે, તે ધર્મનો ફેલાવો વધારે. થોડા વર્ષો ઉપર જે ધર્મને માનનારા કરોડોની સંખ્યામા હતા, અરે, થોડાંજ વર્ષો ઉપર ચાલીસ લાખ જેટલી સખ્યામાં પણ હતા, તેજ ધર્મ આજ બાર લાખ મનુષ્યોમાં સમાઇ જાય, એ કેટલો દુઃખનો વિષય છે? આનાં કારણો શોધવા એ જરુરનું નથી શું? ઘણા ઘણા વર્ષોના વિહારો પછી, ઘણા ઘણા દેશો જોયા પછી ને ઘણા ઘણા ગામોની સ્થિતિઓ તપાસ્યા પછી અમારો તો એ દૃઢ અનુભવ થયો છે કે જૈનોની ગરીબાઇ, એજ જૈનધર્મીઓની સંખ્યા ઘટવાનુ મુખ્ય કારણ છે.

લાખોનાં દાન છતાં ગરીબાઇ

હવે એ ગરીબાઇને પહોચી વળવા શું કરવુ જોઇએ? એ બહુ વિચારવા જેવો પ્રશ્ન છે. આખા હિંદુસ્તાનમાં પારસી કોમ ન્હાની એટલે લાખ સવા લાખ જેટલી

વસ્તી ધરાવે છે. જ્યાં જ્યાં તેમની વસ્તી છે, ત્યા ત્યાં સસ્તા ભાડાની ચાલીઓ, ધર્માદા દવાખાનાં, કપડા–લત્તા માટેનાં સાધનો, ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને સ્કોલરશીપો વિગેરે વિગેરે તમામ બાબતોના સાધનો છે. પારસી ભાઈઓની સખાવતો જગમશહૂર છે. મુંબઈ સૂરત, કરાચી વિગેરે પારસીઓની સારી સખ્યાવાળાં શહેરોમા મોટા મોટા ટ્રસ્ટો છે કે જેમાથી ગરીબ પારસીઓને ઘણી મદદો આપવામાં આવે છે. તેમ છતા આવા ફંડોના વહીવટકર્તા એક મારા મિત્ર પારસી ગૃહસ્થે એની આતરસ્થિતિનો જે હેવાલ રજુ કર્યો, તે ઉપરથી સમજી શકાયુ કે લાખોના દાન કરવા છતા પણ અને આટલી ન્હાની કોમ હોવા છતા પણ પારસીઓની ગરીબાઈ ઘટતી નથી, બલ્કે દિવસે દિવસે વધી રહી છે. સ્હેજે સમજી શકાય છે કે એક વખત હાથ લાબો કરવા શીખેલો માણસ, પછી તેને ગમે તેવી સ્થિતિમા માગતા શરમ નથી આવતી, અને ધીરે ધીરે એ એક જાતનો ધધો થઈ જાય છે.

પ્રકરણ ૩૦ મું

ગરીબોને રાહત

સાચાનો મરો

બીજી તરફથી જે ખરેખરા ગરીબો છે અને જેઓ ખાનદાન છે તેઓ ખાનદાનીનો ખ્યાલ કરી, ગમે તેવી કફોડી સ્થિતિમા પણ–મૃત્યુને ભેટવાનુ પસંદ કરીને પણ બીજાની આગળ માગવાનુ પસંદ નહિ કરે. આ બન્ને પરિસ્થિતિઓમા શું કરવું ? અને કેવી રીતે પહોચી વળવુ ? એ બહુ વિચારવા જેવું થાય છે. ઘણા ઠગાગઓના કારણે થોડા સાચા ગરીબો માર્યા જાય છે. સ્કૂલો અને કોલેજોમાં અભ્યાસ કરનારા વિદ્યાર્થિઓમાંના ઘણાઓની સ્થિતિ સારી હોવા છતા, સ્કોલરશીપો મેળવીને પોતાનો અભ્યાસ આગળ વધારે છે. જરુર પુરતી સ્કોલરશીપ જ નહિ, અનેક સ્થળેથી ખાનગી સ્કોલરશીપો મેળવે છે, પૈસા ભેગા કરે છે, અને શહેરોના વિલાસોમાં એ દ્રવ્યનો દુરુપયોગ કરે છે. આવા કિસ્સાઓ જ્યારે પકડાય છે, ત્યારે દાન કરનારાઓનું મગજ કંઈ કામ કરી શકતું નથી આવાઓના લીધે ઘણા ગરીબ–સાચા ગરીબ વિદ્યાર્થિઓ બિચારા વચિત રહી જાય છે. દાન કરનારા તપાસ પણ કેટલી કરે ? એટલી ફુરસદ પણ ક્યાથી મેળવે ?

કહેવાની મતલબ કે ગરીબોને–સાચા ગરીબોને રાહત પહોંચાડવાનો પ્રશ્ન ઘણો વિકટ છે, છતા જેના હૃદયમાં, જેના રુવાડે રુવાડે પોતાના

જાતિ ભાઇઓના–બ્હેનોના દુઃખો પ્રત્યે હમદર્દી વસેલી છે, અનુકમ્પા છે, એને તો કોઇનું દુઃખ જોયું જતું નથી

સમાજનું શરીર સડે છે કેમ?

બીજી તરફથી જોઇએ તો જૈન સમાજ દાનશૂર કહેવાય છે. પ્રતિવર્ષ લાખો કરોડો રુપિઆ ખર્ચ થાય છે. પણ સમાજનું શરીર જીર્ણ–શીર્ણ થઇ રહ્યુ છે. ખૂબ પૌષ્ટિક ખોરાક ખાવા છતા શરીર સડતુ જતુ હોય, તો એ નક્કી છે કે એ ખોરાક, હોજરી હજમ કરી શકતી નથી, તેને માટે તે ખોરાક યોગ્ય નથી. સમાજમાં લાખો કરોડો ખર્ચવા છતાં જો સમાજનું શરીર જીર્ણ શીર્ણ થાય છે, તો એ નક્કી છે કે એ ખર્ચ સમાજોપયોગી તો નથી. કારણ કે એના શરીરને ફાયદો નથી થતો. અને એ તો પહેલાંજ કહેવામાં આવ્યું છે કે–સમાજ વિના ધર્મ નથી. ધર્મનો આધાર સમાજ ઉપર છે. જે સમાજ સખ્યામા, ધનમાં, ઇજ્જતમાં, જ્ઞાનમાં જેટલો વધારે મજબૂત, તેટલો જ તેનો ધર્મ પણ મજબૂત. માટે અત્યારે તો સમાજનું શરીર સંગઠિત રાખવા માટે, સમાજની ગરીબાઇ અને અજ્ઞાનતા, દૂર કરવાની જરુર છે.

પ્રકરણ ૩૦ મું ગરીબોને રાહત

એક યોજના

તા. ૨૪–૭–૩૭ નો દિવસ હતો. વ્યાખ્યાનનો લાભ હજારો માણસો લઇ રહ્યા હતા. આટલી સ્થિતિ દરમિયાનમાં કરાચી જેવા શહેરમા પણ જૈનોની આંતરસ્થિતિ શી છે? એ જાણી લીધેલી હોવાથી આજના વ્યાખ્યાનમાં જૈનોની ગરીબાઇનો સુર ઉપદેશમા નીકળ્યો. ઉપદેશ આપવા સિવાય અમારા જેવા સાધુ બીજુ શું કરી શકે? છતાં અમને લાગ્યું કે જૈનોની સ્થિતિનો જે કંઇ અભ્યાસ કર્યો છે, તેની પાકી ખાત્રી કરવા માટે કંઇક પ્રયત્ન કરવો. સંઘના સેક્રેટરીને સૂચના કરી. એક સીલબંધ ઉપરથી છિદ્રવાળી પેટી મન્દિરના દરવાજે મૂકવામાં આવી. જૈનજનતાને, પછી તે સ્થાનકવાસી હોય કે મંદિરમાર્ગી—સૌને સૂચના કરી કે "જેને જેને આર્થિક કષ્ટ હોય, પછી તે ભાઇ હોય કે બ્હેન, તેણે પોતાની સ્થિતિનું બ્યાન અને જરુરતો એક ચિટ્ઠીમાં લખીને પેટીમાં નાખવી. પોતાનું નામ ઠામ વિગેરે લખીને." આઠ દિવસની મુદત આપી અને કોઇની

પણ ખાનગી હકીકત બીજાને નહિ કહેવામાં આવે, જ્યાસુધી કે તે લખનારની સંમતિ નહિ મળે, તેની પણ ખાત્રી આપી અમારો આ અખતરો હતો. ઠીક આઠ દિવસે પેટી ખોલતાં તેમાથી ચીઠ્ઠીઓનો એક મ્હોટો ઢગલો મારી નજરે પડયો.

પ્રકરણ ૩૦ મું

ગરીબોને રાહત

ગરીબોનો બેલી

એક વાત કહી નાખું. મેં જાહેરમાંજ એ વાત કહી હતી કે "તમે જાણો છો કે હું સાધુ છું, નિર્ગ્રંથ છું, કંચન કામીનીઓ ત્યાગી છું, તમારી દર્દભરી અપીલના જવાબમાં હું શું કહી શકુ તેમ છું? છતાં હુ મારી જીભનો અને મારી કલમનો ઉપયોગ બનશે તેટલો કરીશ. એટલી તો જરુર ખાત્રી આપું છું." ખરેખર મારે મારી જીભ અને કલમનો ઉપયોગ દુ:ખી ભાઇઓ બ્હેનો માટે કરવાનો હતો અને ઉપયોગ હું કરી પણ રહ્યો હતો. હા, આત્મવિશ્વાસ પણ એક વસ્તુ છે. અને તેમાં યે આત્મવિશ્વાસની સાથે એ દુ:ખિયાઓના અંતઃકરણની શુભ ભાવનાએ જાણે બળ આપ્યું હોય એમ, અમે કંઇક અંશે સફળ થતા હોઇએ એવું અમને લાગ્યું. આ દુ:ખિઆઓની બ્હારે ધાવાતું પોતાની શકિત પ્રમાણે જે ભાઇએ વચન આપ્યુ, જેણે મને હિમ્મત આપી, એ ભાઇને આ જીંદગીમાં તો કયારે ય મળ્યા ન્હોતા. અને થોડાજ દિવસના સાધારણ પત્રવ્યવહાર સિવાય તેઓની સાથે અમારો કોઇ પરિચય નહિ કોણ જાણે શાથી ગુરુદેવ તેમના હ્રદયમાં વસ્યા? કોણ જાણે જીંદગીમાં કદિ પણ પરિચય કર્યો નહિ હોવા છતાં, શાથી અમારા ઉપર શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ બેઠો? એ હું નથી કહી શકતો. તેમણે મને લખ્યું: "આપ લખો તે ગૃહસ્થ ઉપર હું મદદ મોકલી આપવા તૈયાર છું, દુ:ખિયાઓને મદદ આપો. આજ એજ પરમ કર્તવ્ય છે. વધુ રકમ માટે આજ્ઞા ફરમાવતા જાઓ."

જો કે આવા એક પવિત્ર ભાવનાશીલ, દયાળુ ગૃહસ્થની અનુમોદની કરીને પણ લોકો પુણ્યપ્રકૃતિ ઉપાર્જન કરે, એટલા માટે તેમનું નામ આપવાની મારી ઇચ્છા હતી, પણ તેઓની મના હોવાથી નામ આપી શકતો નથી.

તે ભાઇ તરફથી કરાચીના તેમના ઓળખીતા ગૃહસ્થો અથવા કરાચીના 'સહાયક મંડળ' ઉપર ગરીબોની રાહત માટેની જેમ જેમ રકમો આવતી ગઇ, તેમ તેમ તેનો વ્યય થતો ગયો. જેને જેને જે જે પ્રકારની આવશ્યકતાઓ જણાઇ, તેને તેને તે તે પ્રકારની મદદો કરવામા આવતી ગઇ. કેટલાકો તે સહાયતાથી ફેરીઓ કરવા લાગી પડ્યા. રોગાદિ કારણોમાં તાત્કાલિક મદદોની જરુર જણાઇ તેમને તેવી રીતે મદદ અપાઇ. ન કેવળ કરાચીમા જ, બહારના ગામોમાંથી પણ મદદ માટે પ્રાર્થના આવતાં તપાસ કરાવી ત્યાં ત્યા પણ મદદો મોકલવામાં આવી.

પ્રકરણ ૩૦ મું
ગજબોને રાહત

કરાચીમાં જરૂરત

કરાચીના ગરીબ જૈનોને પહોચી વળવાના સાધનમા ખાસ કરીને એક **ચાલી**ની જરુર છે. અમારું અનુમાન છે કે લગભગ પચ્ચીસ ત્રીસ કુટુંબો હશે, કે જેઓને મકાનભાડાનો બોજો ઉઠાવવા જતાં પેટનો એક ખુણો ખાલી રહી જતો હશે પચ્ચીસ-ત્રીસ કુટુંબો માટે એકજ ચાલી હોય અને વધારેમાં વધારે પાચ-પાચ રુપિયાની રાહત મળે, તો એ પચ્ચીસ કુટુબો આસાનીથી રહી શકે અને એ પચ્ચીસ કુટુંબોની પાછળ માત્ર સવાસો રુપિઆની માસિક ખોટ ઉઠાવવી પડે. કરાચીમાં એવા અનેક ગૃહસ્થો છે કે જેઓ આ માસિક સવાસો રુપિયાનો બોજો ઉઠાવીને પચ્ચીસ કુટુબોને રાહત આપી શકે છે. એક ગૃહસ્થ કદાચ ન કરે તો બે-ચાર ગૃહસ્થો મળીને પણ, આ પચ્ચીસ કુટુમ્બોને રાહત આપી શકે આવી જ રીતે કરાચીના આગણે એક **જૈનવીશી** હોય, તો જેઓ ફેરી આદિ કરીને થોડું કમાતા હોય, અને પોતાના ગુજરાનમાં હરકત આવતી હોય, તેઓ બીજી વીશીઓ કરતાં થોડા ખર્ચે પોતાનો નિર્વાહ કરી શકે. અને ધર્મના નિયમો પણ જાળવી શકે. આ બે આવશ્યકતાઓ જેમ જરુરની છે, તેમ બિલકુલ થોડા ખર્ચમાં પૂરી થઇ શકે તેવી છે. કરાચીના જૈન શ્રીમન્તો આટલું ધ્યાનમાં લે, તો જરાયે મુશ્કેલ જેવુ નથી.

卐

આજે આખા દેશમાં બેકારીનો પ્રશ્ન કેટલો બધો મુંઝવી રહ્યો છે, એ કોઇથી અજાણ્યું નથી. એ પ્રશ્નને હલ કરવો જેમ સાર્વજનિક દૃષ્ટિએ દેશના નેતાઓ અને રાજદ્વારી પુરુષો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે, તેવીજ દરેક કોમના આગેવાનો અને દયાળુ શ્રીમંતો પોતપોતાની કોમના ગરીબ ભાઇઓ–બ્હેનોના દુ:ખને નિવારણ કરવાનો પ્રશ્ન પણ વિચારી રહ્યા છે. અને એક અથવા બીજી જાતનાં સાધનો ઉભાં કરી ગરીબો અને મધ્યમ સ્થિતિના ભાઇઓ–બ્હેનોને ઉદર નિર્વાહનાં સાધનો ઉભા કરાવી આપવા પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે

માણસ જ્યાંસુધી પોતાના પગ ઉપર ઉભો રહેવા સમર્થ ન થાય, ત્યાસુધી બીજાની આપેલી મદદ ઉપર કયાસુધી ટકી શકવાનો હતો ? એટલે એક અથવા બીજી રીતનું ઉદરનિર્વાહનુ સાધન દરેક માણસે મેળવી લેવુ જોઇએ. આ સાધનો મેળવી આપવાના આશયથીજ કરાચીના પુરુષો અને સ્ત્રિયો માટે જુદી જુદી બે સંસ્થાઓ ખોલવામાં આવી.

પ્રકરણ ૨૧ મું
બે સંસ્થાઓની સ્થાપના

હોમ્યોપેથિક કોલેજ

હમણાં યુરોપ અને હિંદુસ્તાનમાં પણ 'હોમ્યોપેથિક' દવાઓનો પ્રચાર ખૂબ થઇ રહ્યો છે. થોડાજ સમયમાં થોડી મહેનતે એક માણસ 'હોમ્યોપેથિક'નો ડોકટર થઇ શકે છે તેવીજ રીતે હોમ્યોપેથિક દવાઓ પણ બિલકુલ થોડા પ્રમાણમાં ગીદાશવાળી અને ફાયદાકારક જણાઇ છે હિંદુસ્તાનમાં કલકત્તા અને લાહોર જેવા એક બે સ્થાનોમાંજ હજુ આ વિદ્યાની કોલેજો સ્થાપન થઇ છે. શહેરોમા આ દવાનાં દવાખાનાં તો ઘણાં ચાલે છે જોકે હોમ્યોપેથિક વિદ્યા હજુ સરકારે 'રેકગનાઇઝ' નથી કરી, છતા તેનો ઉહાપોહ થઇ રહ્યો છે, અને સંભવ છે કે બહુ જલ્દીજ તે રેકગનાઇઝ થશે

એક શુભ ઘડીએ 'પારસીસંસાર'ના સબ એડીટર ભાઇ ઠાકરસી કોઠારીએ આ વિદ્યાની એક કોલેજ કરાચીમાં સ્થાપન કરવા માટે અમારું ધ્યાન ખેંચ્યુ. અને તેની એક યોજના આગળ ધરી ભાઇ ઠાકરસી કોઠારીની આ યોજના ખરી રીતે 'પારસીસંસાર'ના ભગ

અને ઉદાર અધિપતિ શ્રીયુત **પી.** એચ. દસ્તુર સાહેબની હતી. યોજનાને મુખ્ય હેતુ એ હતો કે થોડાજ સમયમાં આમાંથી અભ્યાસ કરીને નિકળેલો યુવક ગુજરાત કાઠિયાવાડ કે પોતાના ગામડાઓમાં જઇ દવાખાનું ખોલી પ્રામાણિકપણે પોતાનુ ગુજરાન ચલાવવા સાથે દવાદારૂના સાધનહીન ગામડાના લોકોની સેવા કરવા માટે સમર્થ થઇ શકે છે.

પ્રકરણ ૬૧ મું
બે સંસ્થાઓની સ્થાપના

બેકારીથી પીડાતા અથવા ઓછી આવકના કારણે મુંઝાતા યુવકો કે મધ્યમ સ્થિતિના ગૃહસ્થોને માટે આ યોજના લાભદાયક છે. એમ અમને જણાયું. મે આ યોજના આફ્રિકામાં વસતા એક ગૃહસ્થને જણાવી, કે જેઓ ગરીબો માટે દુઃખિયાઓ માટે ઘણીજ હમદર્દી રાખે છે અને દુઃખિયાઓને ગુપ્ત મદદો આપવા માટે પોતાથી બનતુ કર્યાજ કરે છે. તેમણે ત્યાંજ વસતા પોતાના એક મિત્રને આ યોજના બતાવી અને તેમણે પણ તે પસંદ કરી. આ બંને ગૃહસ્થોએ પ્રારભમાં અમુક મદદ આપવાની ઉદારતા જાહેર કરી. એટલે કરાચી જૈનસંઘના આગેવાન ગૃહસ્થો તથા 'પારસીસ સાર'ના અધિપતિ દસ્તુર સાહેબ વિગેરેની એક કમીટી કરી. તા. ૧૨-૨-૩૮ ના દિવસે 'કારિયાહાઇસ્કૂલ'ના વિશાળ મેદાનમાં તે વખતના કરાચીના લોર્ડ મેયર શ્રીયુત દુર્ગાદાસ એડવાનીના પ્રમુખપણા નીચે એક ભવ્ય મેળાવડો કરવામા આવ્યો અને **'શ્રી જૈનહોમ્યોપેથિક કોલેજ'** એ નામની સસ્થા સ્થાપન કરવામાં આવી.

આ પ્રસગે કમીટીના પ્રમુખ અને કરાચીના જૈનસંઘના આગેવાન શેઠ **ખીમચંદ** પાનાચદે સંસ્થાનું ઉદ્દઘાટન કરવા માટે લોર્ડ મેયરને વિનતિ કરતુ જે એક લાંબુ વિવેચન કર્યું હતું, એનો ટૂંકો સાર આ નીચે આપું છું:

શેઠ કે. જે. પાનાચંદનું પ્રવચન

આજે દેશકાળ કેવો છે? દેશના ધંધાધાપા બિલકુલ મંદીમા આવી ગયા છે. તેના કારણે દેશમાં ખુબ બેકારી વધી પડી છે એક જગ્યા ખાલી હોય છે, ત્યા ટોળાના ટોળાં ઉમેદવારો તે મેળવવા માટે પડાપડી કરે છે. ભણેલાઓ

ભૂખે મરે છે અને અભણ પણ ભૂખે મરે છે. અનેક નવજુવાનો બેકારીથી કંટાળીને આપઘાત કરે છે. અનેક નવજુવાનો ઘરબાર છોડીને ચાલ્યા જાય છે. અનેક માણસોને પેટ પૂરતું ખાવાનુ પણ મળતું નથી.

પરિણામે દેશની પરિસ્થિતિમાં કશો ફરક પડતો નથી, પણ કરાચીના સદ્ભાગ્યે અત્રે પધારેલ વિદ્વાન્ મુનિરાજ શ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજ જે કાંઇ કહે છે, તે કરી બતાવે છે. તેમના દિલમાં ગરીબો માટે સહાનુભૂતિ-લાગણી છે. દર્દ છે. તેઓ ગરીબોની હાલત સારી રીતે સમજે છે- તેમણે કરાચીના ગરીબોને દુખમાંથી મુકત કરવા ખાનગી મદદો અપાવી છે; નાના વેપારીઓને આજીવિકા ચલાવવા નાની રકમો લોન પર અપાવી છે. આજે બેકાર જૈનો માટે 'હોમ્યોપેથિ'ની આ સંસ્થા ખોલાય છે, તે પણ તેમના ઉપદેશ અને પ્રેરણાનું પરિણામ છે. બ્હેનો માટે 'હુન્નરશાળા' ખોલવાના તેમના ઉપદેશને પરિણામેજ અત્રેના 'જૈન સહાયક મંડળે' એક યોજના પાસ કરી છે.

"આ મુનિરાજના આગમન બાદ કરાચીમાં 'જીવદયા'નું પણ સુંદર કાર્ય થયું છે. દીવાળીના દિવસોમાં મ્યુ. શાળાઓમાં જાતે મુલાકાત આપીને વિદ્યાર્થીઓને ફટાકડા નહિં ફોડવાની તેમણે પ્રતિજ્ઞા કરાવી હતી. નવરાત્રિમા દેવિઓ આગળ અપાતા જીવતા જાનવરોના બળીદાનો આ મુનિરાજના પ્રયાસથીજ અટકયાં હતા. ગરીબોમા કપડાંની વ્હેંચણી મહારાજશ્રીના પ્રયાસનેજ આભારી છે. કરાચીમાં ને બ્હારના દુઃખી કુટુંબો ગુપ્ત મદદ માટે મહારાજ-શ્રીના કાંઈ ઓછા ઋણિ નથી

"શ્રીમંતોની શ્રીમંતાઈ પૈસા એકઠા કરવામાં નથી, પણ સુયોગ્ય માર્ગે લક્ષ્મીનો ઉપયોગ કરવામાં છે' આફ્રિકાનિવાસી બંધુઓએ આ સખાવત કરીને કરાચીવાસીઓ માટે ધડો લેવા જેવું એક દષ્ટાંત રજુ કર્યું છે. આવી ઉદારતા માટે

પ્રકરણ ૩૧ મું
બે સંસ્થાઓની સ્થાપના

તેમને જેટલો ધન્યવાદ આપવામાં આવે તેટલો ઓછો છે.

"અમે હોમ્યોપેથી ઇન્સ્ટીટ્યુટ ખોલવાનું શામાટે પસંદ કર્યું? એવો પ્રશ્ન સ્વાભાવિક રીતે કોઈ પૂછે, તો તેનો જવાબ સાવ સરળ છે. આજકાલ હોમ્યોપેથિ વિદ્યાનો પ્રચાર આપણા દેશમાં ઠીક ઠીક થઇ રહ્યો છે આ વિદ્યા શીખવામાં સરળ છે. બે વર્ષના નિયમિત અભ્યાસથી એક માણસ ડોકટર થઈ શકે છે. આ દવા મીઠી હોઈ નાના બાળકથી માંડીને બુઢાઓ પણ તે હોસે હોસે ખાય છે. વળી તે નિર્દોષ હોઇ સગર્ભા સ્ત્રી પણ બેફીકરાઇથી તેનો ઉપયોગ કરી શકે છે, દવા સસ્તી હોવાથી એક નાનકડી પેટીમા દવાખાનાનો સમાવેશ થઇ શકે છે.

"આજે હિંદમા આવાં અનેક ગામડાઓ છે કે જ્યાં દવા દારૂની કશી સગવડ નથી. આવું સ્થળ આપણા ડાકટરો જો પસંદ કરે, તો તેઓ સુખેથી પોતાની આજીવિકા કમાવા સાથે ગરીબ લોકોની સેવાનો લ્હાવો પણ લઈ શકે તેમ છે. ડોકટરોથી શહેરોની મોહિની છુટતી નથી, તેથી શહેરો ડોકટરોથી ઉભરાય છે; જ્યારે ગામડામાં તેમની ખરી જરૂર છે પણ ત્યાં જવા ઈચ્છતા નથી.

"આપણા ભણેલા જુવાનો હોમ્યોપેથિનો ખંતપૂર્વક અભ્યાસ કરી ગામડાઓમાં જવાનુ પસંદ કરે, તો ગ્રામ્યજનોની સેવા સાથે પોતાની આજીવિકાના સવાલનો સ્હેલાઇથી નીવેડો આણી શકે. એક ડાકટર ૩—૪ ગામડાને સંભાળી શકે છે. આવાં કારણો ધ્યાનમાં લઇનેજ આ વિદ્યા શીખવવા આ સંસ્થા ખોલવામા આવી છે.

"આ કાર્ય માટે સ્વતંત્ર મકાન મેળવવા જઇએ તો ખર્ચનો આરો ન આવે. મુડી બધી મકાનમાંજ ખર્ચાઈ જાય અને કરવાનું જે ખરૂં કામ છે, તે રહી જાય. અમને શ્રી હરિભાઇ પ્રાગજી કારિયા

પ્રકરણ ૩૧ મું
બે સંસ્થાઓની સ્થાપના

હાઈસ્કુલના ટ્રસ્ટીઓની તથા મંત્રીશ્રી એમ. બી. દલાલની મહેરબાનીથી આ સ્કુલમાં એક મોટો રૂમ મળ્યો છે. જ્યાં દરરોજ રાત્રે હોમ્યોપેથિક કલાસ ચાલશે. આવી રીતે શાળાના અધિકારીઓ તથા ટ્રસ્ટીઓએ અમને એક રૂમ વાપરવા આપવાની ઉદારતા બતાવી છે-સગવડતા કરી આપી છે તે માટે કમીટી તેમનો જાહેરમાં આભાર માને છે."

તે પછી મેયર શ્રીયુત દુર્ગાદાસ એડવાનીએ ટૂંકું પરન્તુ ભાવવાહી જે પ્રવચન કર્યું હતુ, તેનો ટૂંકો સાર આ છેઃ

મેયર દુર્ગાદાસનું ભાષણ

આપ સૌએ મને આ પ્રસંગ પર આમંત્રીને જે માન આપ્યું છે, તે માટે હું આપનો આભારી છું. આપ જૈન ભાઈઓનો મારા પર સદ્‌ભાવ છે, તેથી આ ક્રિયા આજે મારા હાથે કરાવો છો. મહારાજશ્રી અનેક કષ્ટો અને તકલીફો સહન કરીને આ સ્થળે પધાર્યા છે, અને સુંદર કાર્ય કરી રહ્યા છે.

"જમશેદ કવાટરના સદ્‌ભાગ્યે મુનિમહારાજ ત્યાં પધાર્યા હતા, તે વખતે અમારા સિંધી ઘણા ભાઈબ્હેનોએ તેમના વ્યાખ્યાનો ને જ્ઞાનચર્ચાનો લાભ ઉઠાવ્યો હતો. અમે તેમના ઘણાજ આભારી છીએ.

"જૈન કોમ વેપારમાં આગળ વધી છે. પણ હાથે જાતે કામ કરવાનો લાભ લેતી નથી. હિંદુસ્તાનનો ઉદ્ધાર હાથના કામ (મેન્યુઅલ લેબર) થી થશે. જૈન કોમે હાથે જાત કામ કરતા મંડી જવું જોઈએ. મારી આગીલ કોમે પણ હાથે જાતે કામ કરીને લાભ ઉઠાવવો જોઇએ.

"જૈન કોમમાંથી બેકારીની નિવૃત્તિ માટે આ સંસ્થા ખોલવામાં આવી છે. આ કામ સારૂં છે. કલકત્તામાં 'હોમ્યોપેથિક ઈન્સ્ટીટ્યુટ' ખોલાએલી છે,

પ્રકરણ ૩૧ મું
બે સંસ્થાઓની સ્થાપના

પણ તે અહિંથી બહુ દૂર છે. નજીકમાં બીજે કયાંય
આવી સંસ્થા નથી. તેથી પંજાબ, રાજપુતાના
અને સિંધમા આ ઈન્સ્ટીટયુટ કામ કરી શકશે.

"હુ ઇચ્છું છુ કે વખત જતાં આ સંસ્થા
એકલા જૈનોનીજ નહિં, પણ આમ-જનતાની થવી
જોઇએ. ધનિક લોકોએ આ સંસ્થાને મદદ કરીને
કોસ્મોપોલીટન બનાવવી જોઇએ જે સખી ગૃહસ્થોએ
આ ભલા કામ માટે સખાવત કરી છે, તે ધન્યવાદને
પાત્ર છે. મુનિરાજશ્રીની પ્રેરણાથી આ કામ થયું છે
તેથી આપણે મહારાજના ઘણા આભારી છીએ."

પ્રકરણ ૩૧ મું
બે સંસ્થાઓની સ્થાપના

હંમેશા બનતું આવ્યું છે તેમ, પ્રારંભમા ઘણા વિદ્યાર્થિઓની અરજી મળી હતી, પરન્તુ શહેરી જીવનના બીજા સાધનોની સાથે આવી એક વિદ્યા માટે સમય કાઢવો એ ઘણાઓને ન પરવડી શકયું. એમ એક યા બીજા કારણે વિદ્યાર્થિઓ ઓછા આવ્યા. છતાં ૨૫-૩૦ વિદ્યાર્થિઓ બરાબર અભ્યાસ કરી રહ્યા છે. અને તેમા ય કમનસીબે જૈન વિદ્યાર્થિઓ તો બહુજ ઓછો લાભ લઇ રહ્યા છે. સંસ્થાનું કામ અત્યારે તો નિયમિત ચાલી રહ્યુ છે પણ કેવળ બહારનીજ મદદથી સંસ્થા વધુ વખત ન ટકી શકે. એનો અનુભવ અત્યારે થઇ રહ્યો છે આશા છે કે કરાચીવાસીઓ પોતાનું કર્તવ્ય સમજી આ સંસ્થાને પગભર બનાવવા કોશિશ કરશે. આ સંસ્થાને અંગે તા ૧૮-૧-૩૯ ના દિવસે ભાઇ જમશેદ મ્હેતાના હાથે 'હોમ્યોપેથિક દવાખાનું' પણ ખોલવામા આવ્યુ છે, કે જેનો લાભ કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ પ્રેકટીકલ જ્ઞાન મેળવવામા પણ કરી શકે

પુરુષોને માટે આજીવિકાનું સાધન ઉત્પન્ન કરી આપવા જેમ 'જૈન હોમ્યોપેથિક કોલેજ' ની સ્થાપના

જૈન હુન્નરશાળા

કરવામાં આવી, તેવીજ રીતે બ્હેનોને માટે તા. ૩-૫-૩૮ના દિવસે 'હાલાઇ મહાજનવાડી' માં એક ભવ્ય મેળાવડો કરી જૈન સંઘના આગેવાન શેઠ **ખીમચંદ** જે. પાનાચંદના હાથે 'હુન્નરશાળા'ની સ્થાપના કરવામાં પણ આવી હતી. શેઠ **ખીમચંદભાઇએ** આ પ્રસંગે ૫૦૧ રુપિઆ સંસ્થાને ભેટ આપ્યા હતા.

બ્હેનોનો કેટલોક ભાગ ગરીબાઇમાં રીબાતો દેખાય છે. થોડુંક સાધન હોય તો પણ કેટલીક બ્હેનોને તો પેટનો એક ખૂણો તો ખાલી રહેતો હોય છે. બીજી તરફથી ઘરના કામકાજ સિવાયનો બાકીનો સમય કુથલીઓમાં અને ગપ્પા સપ્પામાં નિરર્થક વ્યતીત થાય છે. ત્રીજી તરફથી બ્હેનોનો હાથમજુરીનો ઉદ્યોગ હાથથી ચાલ્યો ગયો છે, એટલે એમની તદુરસ્તીનો પણ એક મ્હોટામાં મ્હોટો પ્રશ્ન ઉભો થયો છે. ચોથી બાબત 'નવરો બેઠો નખ્ખોદ વાળે' એ કહેવતને લાગુ પડતી જણાય છે. પુરુષ કે સ્ત્રી–નવરા માણસોમાં અનેક પ્રકારના અપલક્ષણો અને દુર્ગુણો આવે છે. આ બધી બાબતોને પહોચી વળવા માટે બ્હેનોને માટે અત્યારના સમયમા 'હુન્નરશાળા' એજ એક આશિર્વાદ સમાન ઉપાય છે

આ હુન્નરશાળા 'જિન સહાયક મડળ'ના આશરા નીચે ખોલવામાં આવી છે સહાયક મડળે ૧૫૦૦ રુપિયાની રકમ મંજુર કરીને તેનું કામ પ્રારભ કર્યું છે. અને તે ઉપરાંત આફ્રિકાવાળા ભાઇ.........નાં ધર્મપત્ની.........બ્હેને ૩૦૦ રુપિયા સહાયતાર્થે મોકલાવ્યા હતા. આવી રીતે આ હુન્નરશાળાનુ કામ ચાલી રહ્યુ છે.

પ્રકરણ ૩૧ મું
એ સંસ્થાઓની સ્થાપના

આ સસ્થાની સ્થાપનામાં ડૉ. ન્યાલચંદ રામજી દોસી, ભાઇ ખીમચદ વોરા અને ભાઇ પોપટલાલ પ્રાણજીવનદાસ વિગેરે મહાનુભાવોએ પ્રશંસનીય પ્રયત્ન કર્યો છે, તેથી તેઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

આ સસ્થાની સ્થાપના પ્રસંગે 'શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજકસઘ'ના પ્રમુખ શેઠ છોટાલાલ ખેતશીએ, પોતાના બહોળા અનુભવના નવનીત સમાન ટૂકામાં જે શબ્દો કહ્યા હતા, તે આ છેઃ

"આ હુન્નરશાળા કેવળ ગરીબો માટેજ નહિ, પણ બધા માટે છે. દરેકે કાંઇ ને કાંઈ હુન્નર શીખવો જોઇએ. કામ કરીને મહેનતાણું લેવું, એમા કાંઈ ખોટું નથી. દરેક શાળામાં હુન્નર ઉદ્યોગનું શિક્ષણ દાખલ કરાવવાની યોજના વિચારાઈ રહી છે. આવી શાળા પોતાના પગ પર ઉભી તોજ નભી શકે. માટે તેને સ્વાશ્રયી બનાવવી જોઇએ. દળવું, ભરતું,

માંડવું એ પણ એક હુન્નરજ છે. કેટલીક બ્હેનોને શુલી ભરડતાં પણ નથી આવડતી. કેટલાક ભાઇઓને ધોતીયાં પણ ધોતાં નથી આવડતું. આવાં કામો જાતે હાથે કરી લેવાથી પૈસાનો બચાવ થાય છે. પૈસાથી કરાવવામાં આવતું કામ લાંબો વખત સુધી નભતું નથી. દીવાલમાં ખીલો મારવાનો હોય છે તો આપણે સુતારની રાહ જોઇએ છીએ. જરા ચુનો ઉખડયો હોય છે, તો કડીયાની રાહ જોઈને બેસી રહીએ છીએ. આવું દરેક કામ પંડે જાતે શીખી લેવું જરૂરી છે. . અ તમા આ સંસ્થા સ્વાશ્રયી બને અને અન્ય કોમોને દાખલારૂપ થાય એવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ."

આ સંસ્થા પણ અત્યારે તો ચાલી રહી છે. જૈનસંઘનું કર્તવ્ય છે કે આવી ઉપયોગી સંસ્થા ટકાવી રાખવા માટે બનતો પ્રયત્ન કરે. આવી ઉપયોગી સંસ્થા બંધ થઇ જવામાં જેમ સંઘને માટે શોભાદાયક નથી, તેમ જે બ્હેનો આમાં લાભ લઇ રહી છે, તેઓ તે લાભથી વંચિત રહેશે.

પ્રકરણ ૬૧ મું
બે સંસ્થાઓની સ્થાપના

પ્રકરણ ૩૨ મું
સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ

કરાચીની સ્થિતિ દરમિયાન થોડે ઘણે અંશે પણ થએલી સેવા પૈકી અહિંસા પ્રવૃત્તિ, જૈન ધર્મની દૃષ્ટિએ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ અને જૈન-સમાજની દૃષ્ટિએ સામાજિક પ્રવૃત્તિ જે કંઇ થઇ શકી, તેનો ઉલ્લેખ પહેલાં કરવામાં આવ્યો છે

અમારા ગુરુદેવનું માનવું હતું કે કોઇ પણ સાધુ બાહ્ય દૃષ્ટિએ ગમે તે ધર્મ કે સંપ્રદાયનો સાધુ હોવા છતાં, તે જગત્‌નો સાધુ છે. જગત્‌નો સેવક છે. એ વાત તેણે ભૂલવી જોઇતી નથી. અને તે અનુસારે અમારી સેવા સર્વજનોપયોગી થઇ શકતી હોય તો તેમા અમારું સદ્‌ભાગ્ય છે, એમ અમે સમજીએ છીએ. સાધુ ધારે તો આ જગત્‌ના અનેક ધાર્મિક ઝઘડાઓને સમાવી શકે છે. સાધુ ધારે તો અત્યારના સામ્પ્રદાયિક ક્લહોને ઘણે અંશે શાન્ત કરી શકે છે સંકુચિતના વાડાઓમાથી બહાર નિકળી વિશાળ દૃષ્ટિથી જૈનધર્મની સ્યાદ્વાદ શૈલીપૂર્વક જગતના માનવીઓને સત્યનો સંદેશ સંભળાવે, તો તેને આખું જગત્ ઝીલવાને અને આદર કરવાને તૈયાર રહે છે. કટ્ટરમા કટ્ટર સાંપ્રદાયિક્તાના રંગથી રંગાએલો માનવી પણ ઉદારભાવપૂર્વક સંભળાવાતા સંદેશને ઝીલવાને તૈયાર રહે છે. એ વખતે એની સાંપ્રદાયિકતાના દુરાગ્રહનુ ઝેર લુપ્ત થઇ જાય છે. આ અમારો જાતિ અનુભવ છે.

સાર્વજનિક દૃષ્ટિએ અહિં અમારાથી જે કઇ સેવા થઇ શકી, તે જુદા જુદા ક્ષેત્રોમા વ્હેંચીએ તો, નિયમિત શરૂ કરેલી **વ્યાખ્યાન-માળા**, જુદી જુદી કોમોની વચમા આપેલાં વ્યાખ્યાનો, શિક્ષણ સંસ્થાઓની મુલાકાતો, વિદ્યાર્થીઓની વચમા આપેલાં વ્યાખ્યાનો, મહાત્મા પુરુષોની જયંતીઓમા લીધેલો ભાગ, બહારના વિદ્વાનોને ભાગ અપાએલો લાભ અને ધાર્મિક, સામાજિક અને સાર્વજનિક પરિષદોમાં લીધેલો ભાગ—એમ વિભાગો કરી શકાય. અને એ પ્રમાણે ભાગો કરીનેજ, ગ્રન્થનુ કલેવર ન વધી જવાનો ખ્યાલ રાખી બહુ સંક્ષેપથી આ પછીનાં પ્રકરણોમાં ઉલ્લેખ કરવામા આવશે.

જૈનસાધુઓની દિનચર્યામાં ઉપાશ્રયની અંદર નિયમિત વ્યાખ્યાનો

વ્યાખ્યાનમાળા આપવાની ચર્ચા પણ રૂઢ થઈ ગઇ છે એ હિસાબે અમારે પણ નિયમિત વ્યાખ્યાનો તો આપવાના હતાજ, પણ કરાચીની સમસ્ત કોમોના અનુયાયીઓ એ લાભ ઉઠાવે, એવો અમારે પ્રયત્ન કરવાનો હતો. ઘણા ભાગે જૈન ઉપાશ્રયમા બીજા ધર્મના લોકો આવતા ઘણોજ સંકોચ કરે છે. એટલે અમારી 'વ્યાખ્યાનમાળા' કોઇ સાર્વજનિક સ્થાનમા થાય, એમ અમે ચાહતા હતા. પણ અમને જણાયું કે બીજા બધા શહેરો કે ગામો કરતાં કરાચીની સ્થિતિ કંઇક જુદીજ છે. કરાચીનો ઉપાશ્રય એ કેવળ જૈનો માટેનો, ચાર દિવાલોથી બધ થએલો ઉપાશ્રય નથી. ઉપાશ્રયની વિશાળતા, શ્રોતાઓ અને વકતાઓ માટેની અનુકૂળતા, રણછોડલાઇન જેવા એક બહુ મોટા કેન્દ્રસ્થાનની વચમા એની હૈયાતી, તેમજ કરાચીના જૈન આગેવાનોની ઉદારતા–એ બધું એવું છે કે જ્યાં ગમે તે ધર્મના અનુયાયીને તે આકર્ષી શકે છે. અને કોઇને પણ આવવામા સંકોચ જેવું રહેતુ નથી. કોઇપણ ધર્મની પરિષદો ભરવી હોય, મેળાવડાઓ કરવા હોય કે જલસાઓ ગોઠવવા હોય, તો તેઓને માટે પણ આ સ્થાન ઉપયોગમાં આવી શકે છે. એટલે કરાચીમા પ્રવેશ કર્યા પછી બે દિવસ આરામ લઇને જૈન ઉપાશ્રયના વ્યાખ્યાન હોલમાજ એક 'વ્યાખ્યાનમાળા' શરૂ કરવામા આવી. આ 'વ્યાખ્યાનમાળા'ના વિષયોની ગોઠવણ એવી કરવામાં આવી હતી કે કોઇપણ ધર્મનો અનુયાયી વિષયની કે પારિભાષક શબ્દોની જરા પણ મુશ્કેલી વિના તેનો લાભ ઉઠાવી શકે. 'આત્મિક ધર્મ' 'સાધુધર્મ' 'ગૃહસ્થધર્મ' 'ઇશ્વરવાદ' 'ગૃહસ્થના સામાન્ય ગુણો' 'જીવન વિકાસના સાધનો' અને તે પછી આગળ વધતાં 'જૈન દૃષ્ટિએ યોગ' એમ સર્વોપયોગી વિષયો લેવામાં આવ્યા હતા આ વ્યાખ્યાનમાળા લગભગ ત્રણ મહીના સુધી લાગટ ચાલી હતી, એટલે ૭૫—૮૦ વ્યાખ્યાનો થયા હતાં આ વ્યાખ્યાનોની શી અસર થતી હતી, તે બતાવવાનું કામ અમારુ નથી. છતાં એટલું કહી શકાય કે કરાચીની દરેક કોમની ભદ્રિક અને જિજ્ઞાસાવૃત્તિવાળી પ્રજા ઉલટભેર વ્યાખ્યાનનો લાભ લેવાને આવતી લગભગ ત્રણ હજાર સુધીની જનસખ્યા લાભ લેતી. પરિણામે શ્રીસંઘને જેમ બેસવાનું સ્થાન વધારવું પડ્યુ, તેમ 'લાઉડ સ્પીકર'ની પણ ગોઠવણ કરવી પડી. શ્રોતાઓની આ ઉત્સુકતામાં અમે એમની જિજ્ઞાસાવૃત્તિજ મુખ્ય કારણભુત સમજીએ છીએ.

પ્રકરણ ૩૨ મુ
સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ

જનતાની જિજ્ઞાસાવૃત્તિ વધારવામાં વર્તમાનપત્રોનો પ્રયત્ન મુખ્ય કામ કરી રહ્યો હતો. 'પારસી સંસાર', 'સિન્ધ સેવક' અને 'હિતેચ્છુ'-એ પોતાના રિપોર્ટરો રોકી પોતાના પત્રમાં એ ભાષણોને તત્કાળ પ્રકટ કરવાની કાળજી રાખી હતી. 'સિંધસેવકે' સવારનું વ્યાખ્યાન સાંજેજ જનતા વાંચી શકે, એટલા માટે સાંજના વધારા કાઢવા શરૂ કર્યા હતા 'પારસી સંસાર'ના અધિપતિ સાહેબે અક્ષરે અક્ષર વ્યાખ્યાનો ઉતારી લેવા માટે પોતાના બાહોશ અને સિદ્ધહસ્ત રિપોર્ટર ભાઇ ઠાકરશી કોઠારીને રોક્યા હતા અને તે વ્યાખ્યાનોથી પોતાના પત્રમાં મોટી જગ્યા રોકતા હતા 'પારસીસંસારે' લીધેલા રિપોર્ટનુંજ પરિણામ છે કે તે 'વ્યાખ્યાનમાળા'ના કેટલાક વ્યાખ્યાનો પુસ્તકાકારે પણ પ્રકટ થઇ શકયાં છે. તેમ તેનો અંગ્રેજી અનુવાદ પણ છપાયો છે.

અમારી આ જાહેર વ્યાખ્યાનોની પ્રવૃત્તિથી એક લાભ એ પણ થયો છે કે જૈન ધર્મના મહત્ત્વ સબંધી અને જૈન ધર્મના આચાર વિચારો સંબંધી જે કંઇ અનભિજ્ઞતા બીજી કોમોમાં હતી, તે પણ ઘણે ખરે અંશે દૂર થવા પામી છે. એટલે 'કરાચીમાં જૈન વાણિયા છે, અને જૈન દેહરાસર છે' એટલા પૂરતું જે જ્ઞાન, અજૈન પ્રજામાં હતું, તેમાં વધારો થયો છે. જૈનધર્મની ઉદારતાની દષ્ટિએ અને પરસ્પરના પ્રેમની વૃદ્ધિની દષ્ટિએ પણ આ વ્યાખ્યાનમાળાથી કંઇક લાભ થયો છે, એમ અમારું માનવું છે.

ચાલુ 'વ્યાખ્યાનમાળા' ઉપરાન્ત જ્યારે જ્યારે પ્રસંગ મળ્યો, ત્યારે ત્યારે બીજી કોમોની વચમાં જઇને **બીજી કોમોની વચમાં** પણ વાણીદ્વારા જે કંઇ બની શકી, તે સેવા કરવાનું સમુચિત ધાર્યું હતું. આવા જે વ્યાખ્યાનો અન્યત્ર થયાં, તેમાનાં મુખ્ય આ છેઃ-

૧ **પારસી રાજકીય મંડળ**-કરાચીના પ્રસિદ્ધ 'પારસી રાજકીય મંડળ' તરફથી એક વ્યાખ્યાન તા. ૧૪ ઓગષ્ટ ૧૯૩૭ ના દિવસે 'જહાંગીર કોઠારીવાળા બાગ' માં પારસીઓના વડા ધર્મગુરૂ દસ્તુરજી સાહેબ ડૉ. માણેકજી નસરવાનજી ધાલા એમ. એ

પી. એચ. ડી., ડી. લીટના પ્રમુખપણા નીચે ગોઠવવામાં આવ્યું હતું. વિષય હતો 'વર્તમાન પરિસ્થિતિ અને આપણુ કર્તવ્ય' આ વ્યાખ્યાનમાં સામાજિક સ્થિતિ, ધાર્મિક સ્થિતિ, રાજાઓની પ્રજા પ્રત્યેની જવાબદારી, દેશની આર્થિક સ્થિતિ, વર્તમાન શિક્ષણ અને તેની જીવન ઉપર થએલી અસર, બ્હેનોના જીવન ઉપર થએલી અસર અને સપની જરુર–એ બાબતો ઉપર વિવેચન કરવામાં આવ્યું હતું. આ વ્યાખ્યાન 'પારસી રાજકીય મંડળે' ચોપડી આકારે પ્રકટ પણ કર્યું છે.

આ પ્રસંગે ડૉ. ધાલા સાહેબે પ્રારંભમાં અને અંતમાં જે મનનીય અને વિદ્વત્તાપૂર્ણ વિચારો રજુ કર્યા હતા, તે આ હતાઃ

"આ તખ્તા ઉપરથી આપણે ઘણા જ્ઞાની પુરૂષોને આવકાર આપ્યો છે, આજે આપણે જ્ઞાની ઉપરાંત પવિત્ર પુરૂષને આવકાર આપવા અત્રે ભેગા મળ્યા છીએ. × × ×

"ખુશીની વાત છે કે આપણા શહેરમાં આવા ત્યાગી અને પવિત્ર પુરૂષે પોતાનાં પગલા ફરમાવ્યાં છે. દિવસ પછી દિવસ આત્માની ભૂખ અને તરસ જે સર્વેને હોવી જોઇએ, તે છીપાવવા નીતિ, બોધ અને સબકો આપી રહ્યા છે. વરસાદ એમ નથી કહેતો કે 'તમે દમલોટીના તળાવમાંથી પાણી પીઓ છો, માટે દમલોટીના તળાવમાંજ વરસીશ અને તમે સૌ હાંડા ભરીભરીને ત્યાંથી પાણી લઇ આવજો.' તે તો જેમ ગવરનરના મહેલમા તેમ ગરીબના ઝુંપડામાં એક સરખો પડે છે. આ રીતે આજે જાતે તકલીફ લઇને આ પવિત્ર પુરૂષ આપણે આગણે પધાર્યા છે. આપણે બની શકશે, તેટલા બોધનો લાભ લઇશું. અને અમૃત પાણી પીને આત્માની પ્યાસને છીપાવશું તથા આપણા મન અને હૃદયને તરોતાજગી આપીશું. આપણે સૌ તેમની જ્ઞાની વાણી સાભળવા આતુર છીએ, તો મુનિશ્રીને પોતાના વિચારો રજુ કરવા આપણે અરજ કરીશું."

તેમણે અંતિમ ઉપસંહારમાં આ કહ્યુ હતુ:-

"માનવતા મહારાજશ્રીના બોધક ભાષણ માટે આપણે સર્વે તેમના અત્યંત ઉપકારી છીએ. તેમણે આપણી સામે ભૂતકાળનુ ચિત્ર રજુ કર્યું, તેમ વર્તમાનકાળનું ધાર્મિક, સામાજિક અને રાજકીય બાબતનું ચિત્ર રજુ કરી આપણને ઘણી રવેશે બોધ આપ્યો છે એવો એક નિયમ છે કે હમેશા જીતાએલી પ્રજા રાજ કરતી કોમની સંસ્કૃતિ ગ્રહણ કરે છે. મુસલમાનના રાજ અમલ દરમિયાન તેમનો પહેરવેશ મોટે ભાગે જોવામાં આવતો હતો. જાપાને પણ પોતાનો પોશાક બદલ્યો છે માણસ જાતની આ નબળાઈ કહેવાય. પણ નવીનતા જવા પામે છે અને તે જુનું થાય છે, ત્યારે નકલ કરવાનો શોખ રહેતો નથી

પ્રકરણ ૭૨ મું
સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ

"મહારાજ સાહેબે કહ્યું તેમ, ઘણુ શિખેલા નમનતાઇના ગુણ તજે છે, પણ તાલીમતવાલો અને નમનતાઈમાં ઘણા આગળ વધેલા પણ અપ ટુ-ડેટમાં ખપનારા વધારે કમ્મર ન વાળે, પણ ડોકથીજ કામ લે, તે તો યોગ્ય નથી આજના વક્તાએ આપણી સાદાઈ અને નમનતાઈનો ઉપદેશ દીધો છે. સોક્રેટીસે કહ્યુ છે તેમ, એક માણસમા વધુ મોટાઇ આવે તેમ તેનામા નમનતાઇના ગુણો વધુ પ્રકટ થાય છે.

"મહારાજશ્રીએ ખર્ચના સંબંધમાં કહ્યું કે સ્રીઓ વધારે ખર્ચ કરાવે છે. પણ તેમાં સ્રીઓ એકલી જવાબદાર નથી. પુરૂષો પણ માગે છે કે અમારી આસપાસ સુંદરતા જોવામાં આવે. ગ્રીક પ્રજાને ૪ લાખ ૭૦ હજારનાં માત્ર મોતીજ મંગાવવા પડતાં, તેનું કારણ એટલુંજ કે તેમની સ્રીઓ દેખાવડી લાગે સ્રી અને પુરૂષ બંને સુંદરતા માગે છે. પણ જરૂર ઉપરાન્તનો ખર્ચ કરવો પડે, તે નબળાઇ છે અને કોમને બારે પડે તેમ છે. જેમ જેમ વખત જતો જાય છે, તેમ તેમ માણસ હોશિયા- રીને અનુભવ મેળવે છે.

"અગાઉ જુવાનો ત્રણ ચાર અંગ્રેજી શિખતા કે છાતી કાઢીને ફરતા સઘળા લોકો તેમને જોઇને હેબતાઇ જતા. હવે બી. એ, કે એમ. એ. થવું સાધારણ થઈ પડયુ છે. વખત આવતો જાય છે તેમ લોકોને પોતાની સ્થિતિ સમજાતી જાય છે. જે ગુણોની મારફત પ્રજાની મોટાઈ જણાય, તે ગુણો જો જીંદગીમાં દાખલ કરીએ, તો પ્રજા તરીકે આપણે આબાદ થઇએ.

"આજના વકતાને આપણે ભલી દુઆ શું ચાહીએ ? આપણેજ તેમની પાસેથી દુઆ મેળવવાની ચાહના રાખીએ છીએ છતા ખુદાતાલા પાસે એટલુ માગીએ છીએ કે હિંદુસ્તાનમા સાત લાખ ગામો છે; ત્યાં તેઓ પગે ચાલીને વિચરે અને નિતિ-બોધથી ગામડાની વસ્તીને ઉંચી હાલતમા લાવવાને ફતેહમંદ નીવડે. આપણે તો અમુક સ્થળે ઠરેંઠામ છીએ. પણ આ આદર્શ પુરૂષ તો જગતના માણસ Man of World છે. તેમનુ આ ઠેકાણું તે પહેલું ઠેકાણું નથી. તેઓ હિંદુ સમાજ નહિ, પણ દુનિયાના લોકો સમક્ષ પોતાને ઉપદેશ લઇ જાય અને તેમને નીતિબોધ આપવા માટે ખુદાતાલા લાંબી જીંદગી બક્ષે, તેવી દુઆ ગુજારી કિમતી બોધ આપવા માટે આપણે તેમનો આભાર માનીશુ. અને આપણે એમના અસરકારક બોધ મુજબ વર્તવા કોશિશ કરીશું. ને ચારિત્રને ઉચ્ચ કરીશુ, તો તેમણે આટલો સમય લઈને આપણને જે બોધ આપ્યો છે, તેનું સાર્થક થયુ કહેવાશે."

પ્રકરણ ૩૨ મું
સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ

૨ વાય. એમ. ઝેડ. એ.–પારસી કોમની વચમાં બીજુ વ્યાખ્યાન કરાચીના પ્રસિદ્ધ 'કાત્રક હોલ'મા Young man Gorastrian association તરફથી તા. ૧૬ ઓગષ્ટ ૧૯૩૭ના દિવસે થયું હતું. વિષય હતો 'સુખની ચાવી.' તેના પ્રમુખ હતા 'ડેલી ગેઝેટ' ના વર્તમાન એડીટર શ્રી. તારાપોરવાળા.

આ વિશાળ હોલ પારસી બાનુઓ અને પુરુષોથી ચીકાર ભરાયો હતો. એમની જિજ્ઞાસાવૃત્તિ અને એમનો ઉદારભાવ આ વખતે

પ્રત્યક્ષ દેખાતો હતો. આ પછી આ એસોસીએશન તરફથી બીજા વ્યાખ્યાનોની ગોઠવણ થતી હતી, પરન્તુ છેક સાજનો સમય અને સ્થાન શહેરથી ઘણું દૂર એટલે અમારા જેવા સાધુઓને માટે અનુકુળતાના અભાવે તે યોજના તે વખતે મુલતવી રહી હતી.

૩ **લુહાણા હાલાઇ મહાજનવાડી**—દીવાળીના માંગલિક પ્રસગે 'હાલાઇ લુહાણા મહાજન'ની એક વિરાટ સભા તા. ૩ નવેમ્બર ૧૯૩૭ના દિવસે થઇ હતી આ પ્રસગે મહાજનના આગેવાનોના નિમંત્રણને માન આપી 'ગત વર્ષનું આત્મિક સરવૈયુ' એ વિષય ઉપર ઉપદેશ આપવામા આવેલો

૪ **લુહાણા હોમ**—કરાચીમાં લુહાણા કોમની બહોળી વસ્તી છે. તેઓ ધનાઢ્ય અને ઉદાર પણ છે ભાઇ હીરાલાલ ગણાત્રા જેવી ઉદાર અને પ્રભાવશાળી વ્યકિતઓ તે કોમમાં છે કે જેમના લીધે કોમના હિતનાં અનેક કાર્યો થયાજ કરે છે. હમણાજ આ કોમના આગેવાનોએ એક મ્હોટુ ફડ કરી ગરીબ જાતિ ભાઇઓ માટે એક વિશાળ ચાલી બનાવી છે તેની સાથેજ એક વિશાળ બોર્ડિંગ પણ બનાવી છે. આ બને સસ્થાઓના મેળાવડા તા. ૨ અને ૭ મે ૧૯૩૮ ના દિવસે કરવામા આવ્યા હતા ભાઇ હીરાલાલ અને બીજા આગેવાનોની વિનતિથી આ મેળાવડાઓમાં પણ કઇક બોધ આપવાનો પ્રસગ મળેલો ગરીબોને રાહતો કઇ કઇ રીતે આપી શકાય છે? શ્રીમતોનું તે સબધી શુ શુ કર્તવ્ય છે? તેમજ બોર્ડિંગોની આવશ્યકતા અને બોર્ડિંગોના સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટોમા ક્યા ગુણોની જરુરત છે? એ વસ્તુઓ બતાવવામાં આવી હતી. પ્રસિદ્ધ વેદાન્તી સ્વામી સચ્ચિદાનંદજીની ઉપસ્થિતિ પણ ધ્યાન ખેચતી હતી

૫ **મલીરમાં વ્યાખ્યાન**—ગત વર્ષમા ગરમીના દિવસોમાં થોડા વખત મલીરમાં રહેવાનો પ્રસગ મળેલો. હવાખાવાના નિમિત્તે મલીરમાં ઘણા લોકો જાય છે. આ પ્રસગનો લાભ લઇ તા ૨૯ મી મે ૧૯૩૮ ના દિવસે એક વ્યાખ્યાન 'દેલપર પ્રાગજીની ધર્મશાળા'ના વિશાળ ચોકમાં ગોઠવવામા આવ્યુ હતુ સ્વામી પૂર્ણાનંદજી પણ આ સભામા પધાર્યા હતા અને તેમણે પણ પ્રસગને

અનુસરતું વિવેચન કર્યું હતું. આ વ્યાખ્યાનનો લાભ લેવા હૈદ્રાબાદના કેટલાક સિંધી ભાઇઓ બ્હેનો પણ આવ્યાં હતાં.

૬ **પ્રભુતત્વ પ્રચારક મંડળ**–કરાચીનું 'પ્રભુતત્ત્વ પ્રચારક મંડળ' કે જેના મુખ્ય સંચાલકો શ્રીયુત જમીયતરામ આચાર્ય અને શ્રી નરીમાન ગોળવાળા છે, તેનો પરિચય પહેલા એક પ્રકરણમાં કરાવવામા આવ્યો છે આ મંડળ તરફથી એક વ્યાખ્યાનમાળા તા. ૨૦ મી જાન્યુઆરીથી ૨૩ મી જાન્યુઆરી ૧૯૩૯ સુધી કરાચીના જુદા જુદા સ્થાનોમા અને જુદા જુદા વિષયો ઉપર ગોઠવી હતી તેમા ૨૨ મી જાન્યુઆરીના દિવસે 'દરેક ધર્મ માનવ જાતિને શું બોધે છે ?' એ વિષય ઉપર વ્યાખ્યાન રાખવામાં આવ્યું હતું આ વ્યાખ્યાનમા મુક્તિની સિદ્ધિ માટે જુદા જુદા ધર્મોએ બતાવેલા ઉપાયો અને જૈનોની સ્યાદ્વાદ દૃષ્ટિએ તેનો સમન્વય શી રીતે થઇ શકે ? એ સંબંધી વ્યાખ્યાન આપવામાં આવ્યું હતુ.

પ્રકરણ ૩૨ મું
સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ

ઉપરની બધી સભાઓ ઉપરથી એ જાણવાનું સહેલું થઇ પડશે કે હવે જમાનો એ આવ્યો છે કે કોઇપણ ધર્મ અને સમાજના અનુયાયીઓ એકબીજાની સાથે સહકાર સાધીને કાર્ય કરે, તો આપણી ઘણી રાગદ્વેષની વૃત્તિઓ ઓછી થઇ જાય. એકબીજા પ્રત્યેની દુર્ભાવનાઓ દૂર થાય અને રાષ્ટ્રનું સંગઠન સાધી શકાય.

શ્રીયુત જમીયતરામ આચાર્ય

કરાચી છેલ્લી ટબનું એક સુંદર શહેર છે. ગુજરાતીઓએ પોતાનુ સ્થાન દરેક દિશામાં મેળવ્યુ છે. ગુજરાતીઓના હાથે ચાલતી સંસ્થાઓ પણ એવી અનેક છે કે જે ખાસ દર્શનીય છે. આવી કેટલીક સસ્થાઓનો પરિચય પહેલાં કરાવવામા આવ્યો છે. તે ઉપરાત દીવાળીના પ્રસગે ફટાકડા નહિ ફોડવાનો ઉપદેશ આપવાના નિમિત્તે કરાચીની ૪૦ શિક્ષણ સસ્થાઓની મુલાકાત લઇ ૧૫૦૦૦ વિદ્યાર્થીઓને ઉપદેશ આપ્યાનુ પણ જણાવવામા આવ્યું છે.

સસ્થાઓની મુલાકાત

તે સિવાય કેટલીક સસ્થાઓની મુલાકાતો ખાસ ઇરાદા પૂર્વક અનેક વિશિષ્ટતાઓ જાણવાની ખાતર જ આવી હતી આવી જે લેવામાં સંસ્થાઓની મુલાકાતો લીધી, તેમાંની મુખ્ય આ છે.

પ્રકરણ ૩૩ મુ

શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં

૧ **શારદા મદિર**—તા ૧૦ જુલાઇ ૧૯૩૭ ના દિવસે આ સસ્થાની મુલાકાત લેવામા આવી હતી. આ સંસ્થાના મુખ્ય કાર્યકર્તા ભાઇ મનસુખલાલ જીવનપુત્રાએ બધા વિભાગો બતાવ્યા હતા અહિના નીચલા વર્ગોમાં સ્વતત્ર અભ્યાસક્રમ રખાયો છે, જ્યારે આગળ જતાં સરકારી સ્કૂલોના ધોરણે રાખ્યો છે. અમે માનીએ છીએ કે સંસ્થાનો આદર્શ જોતાં સરકારી પરીક્ષાના મોહથી આ સંસ્થાને બચાવવી જોઇએ. તેમજ સંસ્થાનું વાતાવરણ જોતાં સસ્થાને અંગેજ છાત્રાલય હોવુ જોઇએ કે જેથી વિદ્યાર્થીઓ ચોવીસે કલાક સારા આદર્શ પુરુષોની દેખરેખ નીચે રહી શકે.

અહિની એક વિશિષ્ટતા છે સામૂહિક પ્રાર્થનાની. વિદ્યાર્થીઓ, વિદ્યાર્થીનીઓ અને શિક્ષકો બધાયે સાથે મળીને જ્યારે પ્રાર્થના કરે છે, તે વખતનું દશ્ય અને વાતાવરણ ઘણુંજ મનોહર થાય છે. વચમાં ધૂપ સુગન્ધી ફેલાવે છે અને ચારે તરફ બધા બેસી મધુર સ્વરે પ્રાર્થના કરે છે. એ ગમે તેવાને પણ આકર્ષણ કરે છે.

૨ **દાંતની કોલેજ**—ડૉ. કે. બી. પટેલના પુત્ર ભાઇ મનસુખલાલ પટેલ દાતના એક અસાધારણ કુશળ ડોકટર છે. તેઓ *L. D.*

s (Univ, Penna U. S. A), F. I C D., Dr Med Dent. (Univ, Rostook Germany), Dental Surgeon છે કરાચીમાં એમની કોલેજ એક સુંદરમા સુંદર જોવા લાયક સંસ્થા છે. છેલ્લામાં છેલ્લી ઢબના સાધનો તેમણે વસાવ્યા છે સાધુ–સન્તો અને ગરીબોની સેવાભાવે તેઓ સારવાર કરે છે. કોલેજમા બર્મા, ઇરાન, ઇસ્ટ આફ્રિકા સુધીના વિદ્યાર્થીઓ દાતના ડોક્ટર બનવા આવે છે. કહેવાય છે કે હિન્દુસ્તાનમા દાંત સંબંધી આવી કોલેજો માત્ર ગણીગાઠીજ છે કોલેજની સાથેજ તેમણે પોતાની માતા લક્ષ્મીબાઇના નામની 'દાતની ઇસ્પીતાલ' પણ રાખી છે. આ કોલેજમા અઢી વર્ષનો કોર્સ છે, સરકારે આ કોલેજને રેકગનાઇઝ કરી છે. કરાચી મ્યુનિસીપાલીટીએ ડૉ. મનસુખલાલને મ્યુનિસીપાલીટી સ્કૂલના ત્રીસ હજાર વિદ્યાર્થીઓના દાત તપાસવાનુ કામ સોપ્યું છે. આ કોલેજની તા. ૩૦મી જુલાઇ ૧૯૩૭ના દિવસે અમે મુલાકાત લીધી હતી. ડાક્ટર મનસુખલાલ અને તેમના પિતાશ્રીએ કોલેજ અને ઇસ્પીતાલના બધા વિભાગો બતાવ્યા હતા તેમનું આખુ ય કુટુમ્બ સંસ્કારી, સુધારક, શિક્ષિત અને ભક્તિવાળુ છે. તેમના માતા લક્ષ્મીદેવી એ તો ખરેખર લક્ષ્મીદેવીજ છે.

પ્રકરણ ૩૩ મું
શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં

૩. **વીરબાઇજી સ્કૂલ**—કરાચીમા પારસીઓની 'વીરબાઇજી સોપારીવાલા હાઇસ્કૂલ' એ બહુ જાણીતી અને પ્રસિદ્ધ સંસ્થા છે. તા. ૪ થી ઓક્ટોબર ૧૯૩૭ ના દિવસે અમે આ સંસ્થાની મુલાકાત લીધી હતી. ભાઇ ટી જી શાહ, ખુશાલભાઇ વસ્તાચંદ અને હૈદ્રાબાદવાળા બ્હેન પાર્વતી અને રૂક્ષ્મણી વિગેરે અમારી સાથે હતાં. પ્રીન્સીપાલ શ્રી પીઠાવાલા તથા ભાઇ રૂસ્તમ દસ્તુરે અમને આવકાર આપ્યો હતો અને બધા કલાસો વગેરે બતાવ્યા હતા. અહિંની વિશેષતાઓમાં એક એવુ યન્ત્ર રાખવામા આવ્યું છે કે જે દ્વારા ક્યારે કેટલો વરસાદ આવશે તે જાણી શકાય છે. વિદ્યાર્થીઓની તબીબી તપાસનો રેકોર્ડ પણ રાખવામાં આવે છે એક વિશેષતા એ છે કે આ સ્કૂલમા મેટ્રીક પાસ કરીને નિકળનાર દરેક વિદ્યાર્થી સ્કૂલને પોતાના નામની એક એક ખુરશી ભેટ આપે છે. જે મુખ્ય હોલમાં રાખવામા આવે છે. તે હોલમાં રખાએલી ખુરશીઓ ઉપરથી સ્હેજે જાણી શકાય છે કે કેટલા વિદ્યાર્થીઓ મેટ્રીક પાસ થયા. વિદ્યાર્થીઓને 'સુતારી કામ' ફરજીયાત શિખવવામાં આવે છે.

સ્કૂલની સફાઇ, શિક્ષકોનો ઉત્સાહ, પ્રીન્સીપાલની લાગણી અને વિદ્યાર્થીઓની સભ્યતા એ બધું પ્રશંસનીય જોવાયું.

૪. **આંધળાઓની સ્કૂલ**—કરાચીમાં 'આંધળાઓની સ્કુલ' પણ એક જોવા લાયક સંસ્થા છે. હિન્દુ અને મુસલમાન-બધી કોમોના આંધળાઓને અહિં રાખીને, આંધળાઓને માટે મુકરર થએલી લિપિમાં લખવા-વાંચવાનું તેમજ સંગીત અને કેટલાક હુન્નર-ઉદ્યોગનું કામ શિખવવામાં આવે છે ૨૦ મી ડીસેમ્બર ૧૯૩૭ના દિવસે વીસનગરવાળા શેઠ મહાસુખભાઇ ચુનીલાલ, પારસી ગૃહસ્થ ભાઇ એદલ ખરાસ, સિંધી ગૃહસ્થ ભાઇ ગોવિન્દ મીરચન્દાની અને બીજા કેટલાક ગૃહસ્થો સાથે અમે આ સંસ્થાની મુલાકાત લીધી હતી પ્રીન્સીપાલ શ્રીયુત એડવાનીએ બધા વિભાગો બતાવ્યા હતા. શ્રી મૂર્તિપૂજક જૈનસંઘ તરફથી તમામ વિદ્યાર્થિઓને કામળા આપવામાં આવ્યા હતા. સંસ્થાને અંગે એક નિરાધાર અપંગ ખાતું પણ રાખવામાં આવ્યું છે કે જેમાં રોગી અને "નિરાધાર દુઃખીઓને સ્થાન' આપવામાં આવે છે આ વિભાગ જોતાં કોઇપણ માણસનું હૃદય પીગળ્યા વગર ન રહે અને કર્મની વિચિત્રતાનું પ્રત્યક્ષ દૃશ્ય ત્યાં દેખાય છે

૫. **મામા ગર્લ્સ હાઇસ્કૂલ**—પારસીઓની આ પણ એક સંસ્થા બહુ જોવાલાયક છે. ખાન બહાદુર મામા સાહેબની લાખોની સખાવતનું આ સંસ્થા એક પરિણામ છે તા ૭ મી ડીસેમ્બર ૧૯૩૮ ના દિવસે પ્રસિદ્ધ આર્ટીસ્ટ ભાઇ વાડીલાલ કપાસીની સાથે આ સંસ્થાની અમે મુલાકાત લીધી હતી ખાનબહાદુર મામા સાહેબ, ખાન બહાદુર કોન્ટ્રાક્ટર સાહેબ અને હાઇસ્કૂલના પ્રીન્સીપાલ વિગેરેએ અમને સ્કૂલના બધા વિભાગો બતાવ્યા હતા. શિક્ષણ ઉપરાંત સ્ત્રીઓને યોગ્ય રસોઇનું, કપડા ધોવાનું, ભરવાનું, ગુંથવાનું વિગેરે અનેક જાતનું શિક્ષણ આદિ આપવામાં આવે છે. સાથે ડ્રીલ અને એવી સ્કાઉટીંગ સબંધી ઉપયોગી તાલીમ પણ આપવામાં આવે છે.

વ્યાખ્યાનો ઉપર પ્રમાણે સંસ્થાઓની મુલાકાતો લેતાં લગભગ દરેક સ્થળે વિદ્યાર્થીઓને અને શિક્ષકોને સમયના પ્રમાણમાં બોધ આપવામાં આવેલો. તે ઉપરાન્ત શિક્ષણસંસ્થાના કેટલીક ખાસ સભાઓમાં પણ વ્યાખ્યાનો આપવામાં આવ્યાં હતા. જેમાંના કેટલાક આ છે –

૧ **ઇંજીનીયરીંગ કૉલેજ**—કરાચીમાં આ કૉલેજ બહુ પ્રસિદ્ધ છે. કૉલેજના વિદ્યાર્થીઓ પૈકી ગુજરાતી વિદ્યાર્થીઓએ પોતાનું એક મંડળ સ્થાપન કર્યું છે આ મંડળના આશ્રય નીચે મંડળના મંત્રી ભાઇ વ્રજલાલ મ્હેતાના પ્રયત્નથી કૉલેજના પ્રીન્સીપાલ જુન્નરકર સાહેબના પ્રમુખપણા નીચે તા. ૩ જી ઓગસ્ટ ૧૯૩૭ ના દિવસે 'વિદ્યાર્થીઓનું ધ્યેય' એ વિષય પર વ્યાખ્યાન આપવામા આવ્યુ હતુ. આ વ્યાખ્યાનમા વિદ્યાર્થીઓએ સુંદર રસ લીધો હતો. છેવટે પ્રીન્સીપાલ સાહેબે અંગ્રેજીમાં હાસ્યરસયુકત ઉપસંહાર કર્યો હતો.

૨ **સેવાકુંજ**—કરાચીની કૉલેજમાં અભ્યાસ કરતા કેટલાક વિદ્યાર્થિઓ 'સેવાકુંજ'ના છાત્રાલયમા રહે છે. તેના સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ પ્રોફેસર કુમાર ઘણા વિદ્વાન્ અને કરાચીના પ્રસિદ્ધ કાર્યકર્તા છે તેમના આગ્રહથી એક વ્યાખ્યાન ૨૮મી ઓગસ્ટ ૧૯૩૭ના દિવસે રાખવામા આવ્યું હતું. આ પ્રસંગે થોડોક ઉપદેશ આપ્યા પછી વિદ્યાર્થીઓને છૂટથી પ્રશ્નો પૂછવાની તક આપવામા આવી હતી. આધુનિક કેળવણીમા આગળ વધેલા મરાઠી, પંજાબી અને ગુજરાતી વિદ્યાર્થિઓએ 'ઇશ્વર' 'આત્મા' 'જગત્' 'જીવનનું ધ્યેય' તેમજ સામાજિક અને કેટલાક રાષ્ટ્રીય પ્રશ્નો પૂછ્યા હતા. આ ચર્ચા ઘણી રસપ્રદ નિવડી હતી. અને ફરી ફરી આવો પ્રસંગ મેળવવા માટે વિદ્યાર્થિઓએ પોતાની જિજ્ઞાસા જાહેર કરી હતી.

પ્રકરણ ૩૩ મું
શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં

૩ **બાળકોની કોન્ફરન્સ**—પ્રસિદ્ધ દેશ નેતા **સત્યમૂર્તિ** તા. ૧૩ મી નવેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે કરાચી આવેલા. આ પ્રસંગનો લાભ લઇ કેટલીક સંસ્થાઓના આશ્રય નીચે કરાચીના વિદ્યાર્થીઓની એક કોન્ફરન્સ રામબાગના મેદાનમા થઇ હતી. આ પ્રસંગે કેટલાક કાર્યકર્તાઓના નિમંત્રણને માન આપી આશીર્વાદાત્મક થોડું વિવેચન કરેલું. ઘોંઘાટ અને અવ્યવસ્થા એટલી બધી હતી કે કોઇપણ વક્તાને ભાગ્યેજ કોઇએ સાંભળ્યા હશે.

૪ **શિક્ષક સંમેલન**—કરાચી મ્યુનિસીપલ સ્કૂલોના શિક્ષકોનું એક **સમ્મેલન** મ્યુનીસીપલ સ્કૂલબોર્ડના એડમીનીસ્ટ્રેટર પ્રોફેસર શ્રીયુત અનન્ત હરિ લાગૂ સાહેબના પ્રમુખપણા નીચે મહાવીર

વિદ્યાલયના કમ્પાઉન્ડમા થયું હતું. આ પ્રસંગે 'શિક્ષકોની જવાબદારી' એ વિષય ઉપર વ્યાખ્યાન આપવાનો પ્રસગ મળેલો. પંજાબી, ગુજરાતી, સિખ્ખ અને સિંધી વિગેરે શિક્ષકો સારી જેવી સખ્યામાં હતા આ પ્રસગે શિક્ષકોની જવાબદારી સબધી કહેતા મેં જણાવ્યુ કે.

"તમે સમજી રાખશો કે માબાપો જ્યારથી છોકરાઓને સ્કૂલમાં બેસાડે છે, ત્યારથી તેઓ પોતાની જવાબદારી ઉતારી નાખે છે, આ એમની ખરેખર ભૂલ છે; કારણ કે શિક્ષકોની પાસે તો માત્ર ૫—૬ કલાક જ બાળકોને રહેવાનું હોય છે. છતાં પણ એક શિક્ષા-ગુરુ તરીકે બાળકો પ્રત્યેની જવાબદારીથી તમે તો છૂટા નથી થઇ શકતા. માતાપિતા અજ્ઞાન છે, જ્યારે તમે જ્ઞાની છો. જ્ઞાની પોતાના કર્તવ્યનુ ભાન જરૂર રાખે આપણે જાણીએ છીએ કે તમારી પાસેના પાચ છ કલાકને છોડી બાકીના ૧૮—૧૯ કલાક બાળકો ઘણાજ ઝેરી વાતાવરણમા રહે છે. ઘરમાં જૂઓ તો કુસંસ્કાર અને બહારના પદાર્થોની તો વાતજ શી કરવી? તેમ છતાં એ ૫—૬ કલાકની તમારી અસર જો થોડી ઘણી પણ સારી પડશે તો તેમના જીવનમા કઈ ને કંઇક તો ફાયદો થશેજ. આજે તો મ્હોટે ભાગે કોઇપણ જવાબદારી કે કોઇપણ આદર્શ વિનાજ બાળકો ને યુવકોનુ જીવન ઘસડાઇ રહ્યું છે. જેના જીવનનો કોઈ આદર્શ નથી, એ કયાં જઇને પટકાશે, એનું અનુમાનજ થઈ શકતું નથી.

"મિત્રો! શિક્ષક તરીકેની તમારી જવાબદારી બહુ મોટી છે દરેક શિક્ષક કોઈપણ વ્યસનથી દૂર રહેલો હોવો જોઇએ. સસારના બધા વિભાગો કરતાં આ કેળવણીનુજ ખાતુ એક એવું છે કે જે પવિત્ર કહી શકાય. એ પવિત્રતા કયાંસુધી છે? એનો જવાબ મોટામાં મોટા અધિકારીથી લઇને ન્હાનામા ન્હાના એક શિક્ષક સુધીનો માણસ પોતાના હૃદયે હાથ દઈ પોતાના અન્તરઆત્મા પાસેથી લઈ શકે છે. દેશ-દેશોની મુસાફરી કરતાં જોવાયુ છે કે આજી

પ્રકરણ ૩૩ મું
શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં

પવિત્ર સંસ્થામાં પણ લાચ, રૂશ્વત, જૂઠ, પ્રપંચ અને વ્યસનોની દુર્ગંન્ધિઓ આવ્યા વિના પ્રાય નથી રહી. માણસ પોતાનુ જીવન નષ્ટ કરે, એ જેટલું ચિન્તાજનક નથી, તેથી વધારે ભયંકર તો એ છે કે તેના દ્વારા બિચારા નિર્દોષ બાળકોનું જીવન અપવિત્ર બને છે તમને નથી લાગતુ કે આવી સ્થિતિમા અપવિત્ર જીવનવાળો માણસ શિક્ષક-વિદ્યાગુરૂ બનવાને યોગ્ય નથી ?

"તમને પગાર ઓછો મળતો હોય તો તમારા ડીપાર્ટમેન્ટ સાથે લડજો, તમારી બીજી જરૂરીઆતોને પૂરી કરવા માટે તમે બીજો ઉદ્યમ કરીને તે જરૂરીઆતો પૂરી કરજો, પણ એક 'વિદ્યાગુરૂ' તરીકે તમારી શી જવાબદારી છે ? એને તો તમે નજ ભૂલશો અને તમારૂ જીવન પવિત્ર રાખશો. સેંકડો વિદ્યાર્થીઓમાથી એકજ વિદ્યાર્થી પણ જો તમારી પવિત્રતાનો આદર કરશે તો સમજી રાખજો કે તમારૂં અને તેનુ બંનેનુ જીવન સફળ છે. પુસ્તકોમાના પાઠો. કે તમારા વ્યાખ્યાનો જેટલી અસર બાળકોના જીવન ઉપર નહિ કરે, તેટલી અસર તમારૂ આચરણ કરશે."

પ્રકરણ ૩૩ મું
શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં

૫ **શારદા મંદિરનો વાર્ષિક મેળાવડો**—કરાચીના જાણીતા શારદા મંદિરે ૧૭ વર્ષ પૂરા કરી ૧૮ માં વર્ષમાં પ્રવેશ કર્યો, ત્યારે એક ખાસ કાર્યક્રમ ગોઠવવામા આવ્યો હતો. આ દિવસે સવારના ૫ થી ધૂપની સુગન્ધી અને પ્રાર્થનાના નાદોથી વાતાવરણ ઘણુંજ પવિત્ર બનાવવામાં આવ્યું હતું. ૮ વાગે સભા ભરવામાં આવી હતી સંસ્થાના સંચાલક ભાઇ **મનસુખલાલ** જોબનપુત્રાએ સંસ્થાનો સત્તર વર્ષનો ટૂંકો ઇતિહાસ કહી સંભળાવ્યો હતો જેમાં સંસ્થાને થતાં વિઘ્નો અને સંસ્થા માટે થતી 'લોકનિંદા' સંબંધી પણ દિલગીરી જાહેર કરી હતી.

આ પ્રસંગે **'વડીલ વિદ્યાર્થી મંડળ'** સ્થાપવાનું સદ્ભાગ્ય મને સાંપડ્યું હતું. એ પ્રસંગે થોડુંક વિવેચન કરતાં જે કંઇ કહેવામાં આવ્યુ, તેનો સાર આ છેઃ

"હમેશાથી બનતું આવ્યું છે તેમ ભાઈ જીવનપુત્રાએ પોતાના નિવેદનમાં જાહેર કર્યા ઉપરથી માલૂમ પડે છે કે આ સંસ્થા પણ 'આક્ષેપો'થી અને 'કાંટાળા માર્ગ'થી બચી નથી. હું તો માનું છું કે જે કાર્યમાં વિઘ્ન નથી, જેની પાછળ વિરોધ નથી, તે કાર્યજ નમાલું છે. વિરોધ હમેશા શક્તિની પાછળ હોય છે એ જેટલું સત્ય છે, તેટલું જ વિરોધના દાંતોમાં ઉન્નતિ છે, એ પણ સત્ય છે. સેવાભાવી માણસોને એવા વિરોધોમાંથી બહુ જાણવાનું મળે છે. સંસારમાં સૌ સૌનું કામ કરે છે. નિંદા કરનારા નિંદા કરે છે ને સ્તુતિ કરનારા સ્તુતિ કરે છે. સેવા કરનારા સેવા કરે છે ને વચમાં રોડાં ઉભાં કરનારા રોડાં ઉભા કરે છે.

"બીજી બાબત એ પણ છે કે કરાચી જેવા શ્રીમંત શહેરમાં આ સંસ્થાને પ્રત્યેક વર્ષની થોડી થોડી ખોટ માટે પણ સહવું પડે છે, એ કરાચીના શ્રીમંતોને માટે શોભાદાયક નથી. પણ એમાં એક કારણ પણ છે. કેટલાક શ્રીમંતો તો એવા હોય છે કે ખાલી મોઢાની મીઠાશથીજ પેટ ભરી દેવાની કોશિષ કરે છે. એક શ્રીમંત ગૃહસ્થ મારી પાસે બહુ આવે છે. તેમને કંઇ પુત્ર નથી જ્યારે ને ત્યારે મારી આગળ 'શારદા મંદિર'નાં ખૂબ વખાણ કરે છે. કોઇને એમજ લાગે કે જાણે 'શારદા મંદિર'માં ખૂબ મ્હોટી રકમ આપતા હશે. પરન્તુ જ્યારે મેં જાણ્યું કે આતો ખાલી વાતોજ છે, ત્યારે મે કેટલીયે વખત એમને કહ્યું: 'ભાઇ, તમારી પાસે ઘણી લક્ષ્મી છે, કોને માટે મૂકી જશો? 'શારદા મંદિર'માં ૫—૫૦ હજાર રૂપિયા આપીને જીવનપુત્રાની ચિન્તા દૂર કરોને? સંસ્થા કાયમ માટે પગભર થઇ જશે' આનો જવાબ કૃપણ અને તેમાંયે 'સુધારક'માં ખપનો કૃપણ વાણિયો કેવી રીતે આપે? એ તો તમે જાણતા હશો. ખરી વાત એ છે કે આજે જેટલું બોલાય છે, એનું શતાંશમાં પણ આચરણમાં મૂકાતું નથી, માટે મારો તો તમને ઉપદેશ છે કે બોલવા કરતાં કરી બતાવો, ઉત્તમ સત્કાર્ય કરવું હોય તો કર્તવ્યનું પાલન કરો.

પ્રકરણ ૩૩ મું
શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં

"આજે સંસ્થાના 'વડીલ વિદ્યાર્થી મંડળની' સ્થાપના કરતા મને ઘણો આનંદ થાય છે. આ મંડળનો એક એક વિદ્યાર્થી સંસ્થાનું હિત પોતાના હૈયે ધારણ કરે, એવું હું ઈચ્છું છુ વિદ્યાર્થીઓ પોતાની માતા સમાન આ સંસ્થા પ્રત્યે પોતાનું કર્તવ્ય શું છે તે સમજે, અને સમજીને સસ્થાને દરેક રીતે ઉન્નત બનાવવા કોશિશ કરે. સસ્થાના પ્રત્યેક વિદ્યાર્થી અને સંચાલકો તેમજ સસ્થાને જાહેર કે ગુપ્ત રીતે જેઓ મદદ કરી રહ્યા છે, તે સર્વેને મારા અંતકરણના આશીર્વાદ સાથે મને આ માન આપવા બદલ ધન્યવાદ આપું છુ.

પ્રકરણ ૩૩ મું
શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં

૬ **ગુજરાતી ગ્રેજ્યુએટ એસોસીએશન**—તા. ૧૦ મી જુન ૧૯૩૮ ના દિવસે 'કારિયા હાઇસ્કૂલ' ના વિશાળ હોલમાં કરાચીના 'ગુજરાતી ગ્રેજ્યુએટ એસોસીએશન' તરફથી તત્ત્વજ્ઞાનની ચર્ચાનો એક મેળાવડો ગોઠવવામા આવ્યો હતો. આ પ્રસગે એજ્યુકેશન ઇન્સ્પેક્ટર શ્રીયુત જોશીજી, 'સિન્ધીયા સ્ટીમ નેવીગેશન કમ્પની'ના મેનેજર શ્રીયુત મ્હેતા તેમ કેટલાક વકીલો, શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓએ હાજરી આપી હતી લગભગ દોઢ કલાક સુધી જુદા જુદા જિજ્ઞાસુઓએ આત્મા, ઇશ્વર, કર્મ, જૈનધર્મ અને બૌદ્ધધર્મ વિગેરે વિષયો ઉપર જ્ઞાનચર્ચા ચલાવી હતી આવા મેળાવડાઓથી વ્યાખ્યાનો કરતાં વધારે ફાયદો થાય છે, એવી ખાત્રી તે વખતે સૌને થઇ હતી.

૭ **મહાવીર વિદ્યાલયના મેળાવડા**—સન્ ૧૯૩૮ અને ૩૯ બન્ને વર્ષ 'મહાવીર વિદ્યાલય'ના મેળાવડાઓમા હાજરી આપીને વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકોના જીવન સબધી ઉપદેશ આપવાનો પ્રસગ મળેલો.

પ્રકરણ ૩૪ મું
મહાપુરુષોની જયન્તીઓ

કરાચીમાં દરેક ધર્મના અનુયાયીઓ વસે છે દરેક ધર્મનાં ધર્મસ્થાનકો પણ બનેલા છે. અને તેમા યે ગુજરાતીઓનો નિવાસ, એટલે જેમ બીજી પ્રવૃત્તિઓમા તેમનુ અગ્રસ્થાન, તેમ ધર્મપ્રવૃત્તિમાં પણ તેમનુ અગ્રસ્થાન હોયજ. વ્યવસ્થાપૂર્વક ધર્મના જલસાઓ કરવાની જે કુશળતા ગુજરાતીઓમા જોવાય છે, એવી ભાગ્યેજ કોઇ દેશવાસીઓમાં જોવાશે. કદાચિત્ કઇ કરતા પણ હશે, તો પણ તે લગભગ અનુકરણ રૂપે

કરાચીમાં અનેક મહાપુરૂષોની જયન્તીઓ પણ ઉજવાય છે. જુદા જુદા મંડળો અને સભાઓ દ્વારા એ જયન્તીના ઉત્સવો સારી ધૂમ-ધામ પૂર્વક થાય છે. તેમાની થોડીક જયન્તીઓનો ઉલ્લેખ આ પ્રકરણમા કરું છુ કે જેમાં **પ્રમુખ** તરીકે અથવા **વકતા** તરીકે કઇક સેવા કરવાનું સદ્ભાગ્ય આ લેખકને સાપડ્યુ હતું.

કૃષ્ણ જયન્તી

સન્ ૧૯૩૭ અને ૩૮ બન્ને વખતની 'કૃષ્ણજયન્તી'ઓમાં ભાગ લેવામા આવેલો. સન્ ૧૯૩૭ ની કૃષ્ણ જયન્તી 'ભાટિયા સેવા સમિતિ' અને 'ભાટિયા સહકારી મંડળ'ના આશ્રય નીચે 'શારદા મંદિર'ના કંપાઉંડમાં શેઠ હરિદાસ લાલજીના પ્રમુખપણા નીચે થઇ હતી. સન્ ૧૯૩૮ની જયન્તી પણ તેજ સ્થળે ઉજવવામા આવી હતી. જ્યારે તેજ દિવસે બીજી જયન્તી 'પ્રભુતત્ત્વ પ્રચારક મંડળ' તરફથી 'જૈન વ્યાખ્યાન હોલ'મા કરવામા આવી હતી

શારદા મંદિરમાં થએલી એ જયન્તી પ્રસગે મેં જે વિચારો રજુ કર્યા હતા; તેમાના થોડાક આ છે·

> "કૃષ્ણ ભગવાનની જયન્તી, માત્ર સભાઓ ભરીને વ્યાખ્યાનો કરીએ, એટલાથી સમાપ્ત નથી થતી. એની જયંતી ઉજવાય, એના જીવનમાથી કઇંક ગ્રહણ લેવાય તોજ તે જયન્તીની સફળતા કહેવાય. પ્રતિવર્ષ જયન્તી ઉજવો છો, તમે તમારા જીવનનું અવલોકન કરો કે આટલાં વર્ષોમાં કયા અને કેટલા ગુણો સ્વીકાર્યાં છે?

"કૃષ્ણ ભગવાન બાલ્યાવસ્થાથી ગાયોના પૂજારી હતા. ગાયોને એમણે હિંદુસ્તાનનું મુખ્ય ધન માન્યુ હતુ. કૃષ્ણનો આજનો પૂજારી તેજ ગાયને 'ગાયમાતા' કહેવા સિવાય બીજી શી પૂજા કરે છે ? આજનો હિંદુ શ્રીમંત, મોટરો રાખવા મોટરગેરેજ બનાવશે અને મોટરોને સાચવવા માટે એક બે નોકર પણ રાખશે પણ ગાયને માટે તેને ત્યાં સ્થાન નથી, ને નોકરપણ નથી મળતો કે જે ગાય પોતાને અને પોતાના બાળકોને શુદ્ધ દૂધ આપીને શરીર પુષ્ટ કરે છે. રસ્તામા ગાય મળે, તો ગાયના શરીર ઉપર હાથ ફેરવી આંખે લગાવે, ગાય સામી મળે તો તેના કપાળમા કંકુનો ચાદલો કરે; પણ ગાય વસુકી જાય, અને દૂધ દેતી બંધ થાય તો બે પૈસા યે પાજરાપોળમાં આપ્યા સિવાય સીધી પાજરાપોળમા પધરાવે. આ ગૌપૂજા ! એટલુંજ શામાટે? પંદર રૂપિયાની ગાયના કોઇ ૧૭ કે ૨૦ રૂપિયા આપતો હોય તો એમ જાણવા છતા કે, હમણાજ કસાઇવાડે જવાની છે, એટલા લોભની ખાતર એનેજ વેચશે.

પ્રકરણ ૩૪ મું
મહાપુરુષોની જયન્તીઓ

"આવીજ રીતે કૃષ્ણની ગીતાના ગુણ ગાનારાઓ ગીતામાં વર્ણવેલા 'યોગ'ને કેટલો આદરે છે? ગીતાનો 'કર્મયોગ' પ્રત્યેક વ્યક્તિએ ખાસ સમજવાની જરૂર છે. હમણાં થોડા દિવસ પહેલાં એક જર્મન વિદ્વાને મને પૂછ્યું હતું કે ગીતાના 'ભક્તિ યોગ', 'કર્મયોગ' અને 'જ્ઞાનયોગ'માં ઉંચો કયો યોગ છે? મારી દૃષ્ટિએ 'કર્મયોગ' વધારે શ્રેષ્ઠ છે. કર્મયોગથી માણસ 'ધર્મયોગી' બની શકે છે. 'જ્ઞાનયોગી' પણ બની શકે છે. આપણે કેટલા કર્મયોગી છીએ? એ અંતરાત્માને પૂછીએ તો માલૂમ પડે."

સન્ ૧૯૩૮ની 'પ્રભુતત્ત્વ પ્રચારક મંડળ' તરફથી થએલી કૃષ્ણ જયન્તીમા પ્રમુખ તરીકેના વ્યાખ્યાનમા મેં એ બાબત તરફ લોકોનું ધ્યાન ખેંચ્યુ હતું કેઃ-

"આજે કૃષ્ણલીલાના બ્હાના નીચે કૃષ્ણભક્તો કૃષ્ણ ભગવાનની ભક્તિ કરી રહ્યા છે કે એક જાતનો

સાસારિક વિષયોનો પ્રચાર કરી રહ્યા છે? બાર વર્ષ સુધીની બાલ્યાવસ્થામા છોકરીઓની સાથે બાલક્રીડા કરનાર બાળકની ચેષ્ટાઓને આજે કેટલું વિકૃત રૂપ આપવામા આવ્યુ છે? એ મારી દષ્ટિએ કૃષ્ણ ભગવાનની ભક્તિ નથી, પરન્તુ વિષય-વાસનાની સ્વાર્થપરાયણતા છે. આજે કૃષ્ણનું એક પણ ચિત્ર ગોપી વિનાનુ તો નજ હોય સામાન્ય વ્યવહારમાં પણ એક ગૃહસ્થ પોતાની સ્ત્રીની સાથે પણ મર્યાદા જાળવી શકે છે—જાળવવીજ પડે છે, જ્યારે કૃષ્ણ ભગવાનના ચિત્ર અને કૃષ્ણ ભગવાનના જીવનના બ્હાના નીચે ખેલાતી લીલાઓ, એ શું અયોગ્ય નથી? બાર વર્ષ સુધીની બાલ્યાવસ્થાની બાળક્રીડાનો આવી રીતે દુરૂપયોગ થાય, એ તો ઈચ્છવા જોગ નજ કહેવાય. એને આધ્યાત્મિકતાનું રૂપ આપવામાં આવતું હોય, તોપણ તે આધ્યાત્મિ-કતાનો વિચાર કરનારા સસારમા મનુષ્યો કેટલા? ગમે તેવી શુદ્ધ વસ્તુ પણ જો તે અપવિત્રતાના અર્થમાં ફેલાતી હોય, તો તે શુદ્ધ નથીજ. કોઈપણ ધર્મ ત્યાગ અને વૈરાગ્યથીજ ઓપી શકે છે.

"આવાંજ કારણોથી તો જેમ કેટલાકો ભક્તિના બ્હાના નીચે વિષયી બને છે, તેમ કેટલાક આવા નિમિત્તોને આગળ કરી અશ્રદ્ધાળુ અને નાસ્તિક પણ બને છે. કૃષ્ણ ભગવાનના ભકતોએ આ વસ્તુનો ખૂબ ગભીરાઈથી વિચાર કરવાની જરૂર છે."

પ્રકરણ ૩૪ મું
મહાપુરુષોની જયન્તીઓ

ગણેશોત્સવ

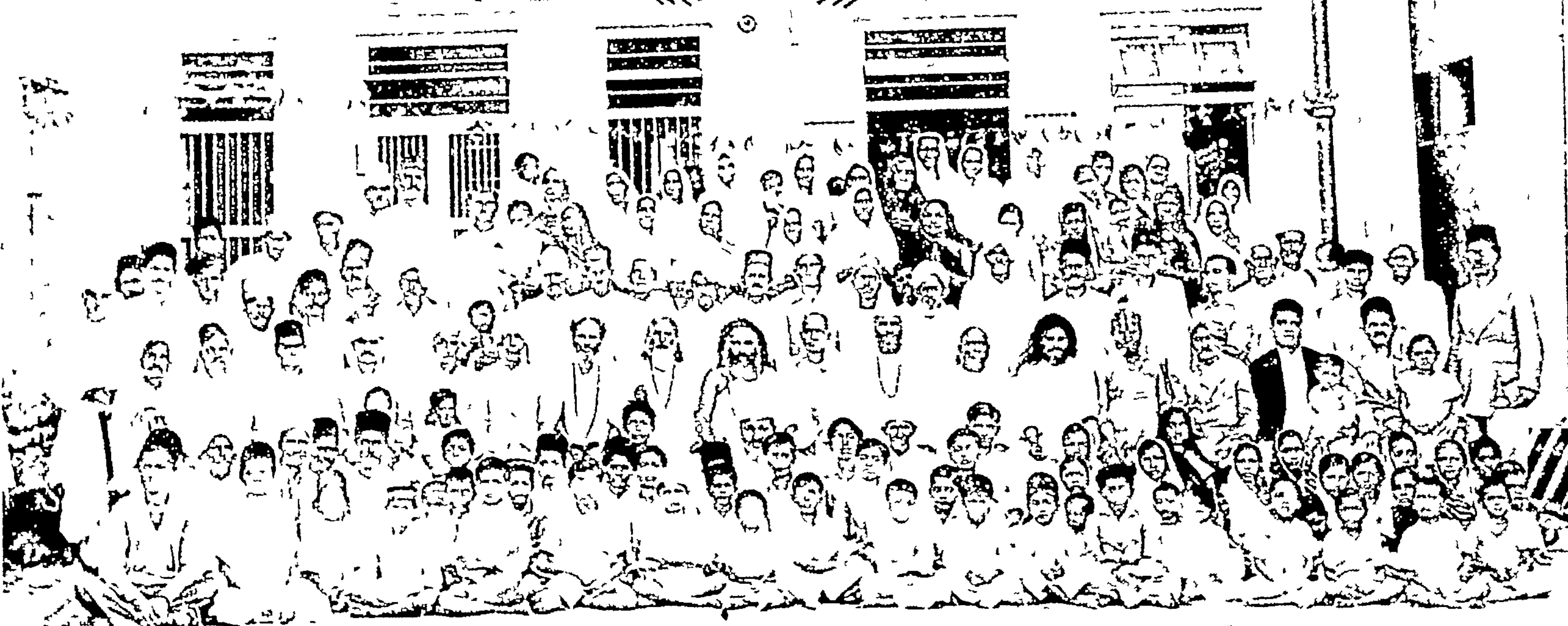
તા. ૧૧મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૭ના દિવસે 'સેવાકુંજ'માં મગનાગ્રો તરફથી 'ગણેશોત્સવ' ઉજવવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રસગે એક ટુકું પ્રવચન કરતા ગણેશજીનું વાહન ઉંદર છે, એ શું સૂચવે છે? એ વિષય ઉપર કેટલુંક કહેવામાં આવેલું. ઉંદર તમામ વસ્તુઓને કાપી ખાય છે. નાશ કરે છે, એવા ઉંદરનું વાહન બનાવીને ગણેશજી સૂચવે છે કે 'સંસારના તમામ જીવોને દુઃખ કરનાર મૃત્યુ ઉપર તમે વિજય મેળવો, અર્થાત્ મૃત્યુથી તમે નિર્ભય રહો, એ મૃત્યુથી શી રીતે નિર્ભય રહી શકાય? એ ઉપર વિવેચન કરવામા આવ્યું હતુ.

પ્રકરણ ૩૪ મું
મહાપુરુષોની જયન્તીઓ

કબીર જયન્તી

એક દિવસની સાંજે 'કબીર પંથ'ના આચાર્ય મહન્ત સ્વામી શ્રી બાલકૃષ્ણદાસજીએ મારી પાસે આવીને જણાવ્યું કે- 'જેઠ સુદિ પુનમના દિવસે 'કબીર સાહેબ'ની જયન્તી ઉજવવાની છે, તે પ્રસંગે મારે પ્રમુખ થવું જોઈએ.' મને આશ્ચર્ય સાથે ખૂબ ક્ષોભ થયો. કબીર સાહેબની જયન્તીમાં મારા જેવો એક જૈનસાધુ પ્રમુખ તરીકે કેમ શોભી શકે? વળી તેમના ગ્રન્થોના ઉપલક અભ્યાસ સિવાય તેમના સંબંધી મારું જ્ઞાન યે શું? પણ શાંતપ્રકૃતિના, સાત્વિક વૃત્તિવાળા મારા આ મહન્ત મિત્રનો આગ્રહ ચાલુ રહ્યો. આખરે મારે આ મિત્રનું વચન માન્ય રાખવું પડ્યું. ૧૯૩૮ના જુનની ૧૦-૧૧-૧૨-૧૩ એ તારીખો શ્રી કબીર સાહેબની જયન્તી માટે મુકરર થઈ. મહન્તશ્રીના ઉપદેશથી 'રણછોડલાઇન'ના શિવનળ પાસેના મેદાનમાં કરાચીનકાબીર ભક્તોએ એક સુશોભિત મંડપ ઉભો કર્યો. ચાર દિવસ ખૂબ ધૂમધામ પૂર્વક જયન્તી થઈ. અનેક કબીરપંથી સન્ત-મહન્તો બહાર દેશાવરથી પણ આવેલા આજ પ્રસંગે મહન્તશ્રી બાલકૃષ્ણદાસજીના પરિશ્રમથી ઉભા થએલા 'કબીર ધર્મ-સ્થાનક'ની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા પણ થવાની હતી આ ક્રિયા કરાચીના માજીમેયર શ્રીયુત દુર્ગાદાસ એડવાનીના હાથે કરવામાં આવી. કરાચીના અને બહારના જુદી જુદી કોમના પ્રસિદ્ધ વ્યાખ્યાતાઓના વ્યાખ્યાનો, કુશળ સંગીતકારોના સંગીતના જલસાઓ અને એમ જુદી જુદી જાતના કાર્યક્રમોથી ચારે દિવસનું પ્રોગ્રામ ખૂબ ભરચક રાખવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રસંગે ધર્મસ્થાનોનું મહત્ત્વ બતાવતાં મેં કહ્યું હતું કે:-

"ધર્મસ્થાનો દ્વારા ધર્મપ્રચારનું કાર્ય થઇ શકે છે. પ્રત્યેક ધર્માવલમ્બીઓએ એક યા બીજી રીતે ધર્મસ્થાનોનો સ્વીકાર કર્યો છે. આવા સ્થાનોને સંસારની વાસના, પ્રલોભનો અને રાગદ્વેષનો સમ્પર્ક ન હોવો જોઈએ. ત્રિવિધ તાપથી સંતપ્ત થએલા લોકો આવા સ્થાનોમાં આવે છે. સાધુસન્તોનો સત્સંગ અને તેમની સેવામાં રહી ધર્મનો સદુપદેશ ગ્રહણ કરવો, એ આવા ધર્મસ્થાનોનો હેતુ છે. ઉદ્દેશો દરેક સંપ્રદાયના સારા હોય છે, પણ પાછળથી તેનો દુરૂપયોગ થાય છે. કબીર સાહેબે ઉદારતાથી

શ્રી કબીર જયન્તી પ્રસંગે લેવાએલો ફોટો

એકતા વધારવા અને કુરૂઢીઓને દૂર કરવા જે ઉપદેશ આપ્યો હતો, તે પ્રમાણે વર્તવા તમે પ્રયત્નશીલ થશો. દરેક ધર્મસ્થાનો આત્મકલ્યાણના રસ્તા પર લઈ જનારાં સ્થાનો છે.” ઇત્યાદિ.

છેવટના ઉપસંહારમાં મેં જે વિચારો રજુ કર્યા હતા, તેમાંના થોડા આ છે :

“સંસારના પ્રત્યેક મહાપુરૂષના જન્મ પાછળ કંઇ ને કંઇ વિચિત્રતા અને કૌતુક રહેલાં હોય છે, આવી રીતે કબીર સાહેબના જન્મસંબધમા પણ કંઈક વિચિત્ર ઘટનાઓ હોય, તો એમા આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી. આપણે તો જે મહાપુરૂષો ઉત્પન્ન થયા, તેમનો સદેશ શો છે? તેઓ પોતાનું જીવન શી રીતે જીવ્યા? જગત્‌ના કલ્યાણ માટે તેમણે શું કર્યું? તેજ માત્ર ધ્યાનમા રાખવાની જરૂર છે. પાછલા કાળમા અને તેમાં યે ૧૯ મી શતાબ્દિ સુધીના કાળમાં જે જે મહાપુરૂષો થઇ ગયા, તેમના ચમત્કારની વાતો પણ ઘણી ચાલે છે. આવી ઘટનાઓ બધા સંપ્રદાયોમાં થયા કરી છે. આવી વસ્તુઓને આપણે અલગ કરી મહાપુરૂષોએ જીવનને સફળ કરવા શું સદેશો આપ્યો છે? તે ઉપર વિચાર કરીએ, તો વધારે સારૂં છે.

“દુનિયાના અનેક મહાપુરૂષોની માફક કબીર સાહેબ માટે પણ વિરોધ જાગ્યો હતો, પણ એ તો કુદરતી છે. સસારની જાળમા ફસાએલા માનવીઓ કહે છે જરૂર કે ‘અમે સત્યના પૂજારી છીએ.’ પણ સત્ય સાંભળવું એને ગમતુ નથી. અને જે મહાત્માઓ સત્ય સંભળાવે છે, તેના વિરોધી બની ધૂળ ઉડાવવા તૈયાર થાય છે. છતા મહાત્માઓ માટે તો સત્ય તે સત્યજ છે. આખરે એમના સત્યનો વિજય એમની મૌજૂદગીમા નહિં તો, ગેરમૌજૂદગીમાં પણ પ્રત્યક્ષ દેખાયા વિના નથી રહેતો.

“કબીર સાહેબના દોહાઓને ‘સાખી’ કહેવામાં આવે છે. એક વિદ્વાને તેની આલોચના કરતાં કહ્યુ છે કે ‘સાખી’ એ ‘સાક્ષી’નો અપભ્રંશ છે. કબીર

પ્રકરણ ૩૪ મું
મહાપુરૂષોની જયન્તીઓ

સાહેબની 'સાખી' દુનિયાના આત્માનું સાક્ષીભૂત વચન છે. કબીર સાહેબની સાખી તેની હયાતિની સાક્ષી છે. 'સાક્ષી'માં પક્ષપાત કે વાડાબંધી નથી હોતી.

"સંગઠન એ રાષ્ટ્રની ઉન્નતિનુ સૂત્ર છે. જુદા જુદા સંપ્રદાયના મહાત્માઓની જયન્તીઓ સાથે મળીને ઉજવવાથી આપણી તાકતો વધશે, અને પરિણામે રાષ્ટ્રબળ વધશે. મારો તમને ઉપદેશ છે કે જ્યા જ્યાં પ્રસગો મળે, ત્યા ત્યાં ભેગા મળવાનું શીખો. કબીર સાહેબની જયન્તી ઉપરથી આટલો બોધ લઈને છૂટા પડશો તોયે બસ છે ..

"બધા દિવસોના કાર્યક્રમમાં તમે બધાઓએ મને જે સાથ આપ્યો છે, અને શાતિપૂર્વક મને દરેક વખત સાંભળ્યો છે, તે માટે તમારો આભાર માનું છું. મારા મિત્ર મહંત સ્વામી શ્રી બાલકૃષ્ણ દાસજીના અથાક પરિશ્રમનું આ પરિણામ છે. તેઓને હું જેટલો ધન્યવાદ આપું તેટલો ઓછો છે"

પ્રકરણ ૩૪ મું
મહાપુરુષોની જયન્તીઓ

આ જયન્તી પ્રસગે મહત શ્રી બાલકૃષ્ણદાસજીએ રોજ વિદ્વત્તાપૂર્ણ અને ગભીરતા સાથેના જે પ્રવચન કર્યાં હતા, તે ઘણાંજ મહત્ત્વનાં હતાં. વડોદરાથી નિકળતા 'સ્વ–સવેદ' નામના પત્રના પાંચમા વર્ષનો ૧૦ મો અંક કરાચીની આ 'કબીર જયન્તી અંક' તરીકે સચિત્ર પ્રકટ થયો છે, એમાંથી બધાં વ્યાખ્યાનો વિગેરે હકીકત જાણવાની મળે છે.

જરથોસ્ત જયન્તી

'પ્રભુતત્ત્વ પ્રચારક મંડળ'ના આશ્રય નીચે **પારસીઓના** મહાન પેગમ્બર **જરથોસ્ત સાહેબનો** જન્મોત્સવ રવિવાર તા. ૧૧ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૮ ના દિવસે ગુરુદેવ શ્રી વિજયધર્મસૂરિ મહારાજની જયન્તી પ્રસગે ઉભા કરાએલા મડપમાં ઉજવવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રસંગે પણ મારા જેવા જરથોસ્ત સાહેબના જીવનચરિત્રથી લગભગ અનભિજ્ઞ એવા એક અદના ભિક્ષુકને પ્રમુખ તરીકેની જવાબદારી સોંપવામાં આવી હતી ડો. વાણિયા, પી. એચ દસ્તુર સાહેબ, જમીયતરામ આચાર્ય, માણેકબાઇ દરોગા, એવા અનેક વકતાઓએ જરથોસ્ત સાહેબના જીવન ઉપર પ્રવચનો કર્યાં હતાં.

卐

કરાચીની અમારી સ્થિરતા દરમિયાન એક અથવા બીજા નિમિત્તે બહારના અનેક વિદ્વાનોનુ કરાચીમાં આવવુ થએલું. આ વિદ્વાનોના જ્ઞાનનો લાભ પણ કરાચીની જનતાને પ્રસંગોપાત્ત મળે, એવો પ્રયત્ન કરવામાં આવેલો. ઘણે ભાગે અમારાં ચાલુ વ્યાખ્યાનોના સમયમાંજ તે વિદ્વાનોનાં વ્યાખ્યાનો ગોઠવાતા. કરાચીના મૂર્તિપૂજક સંઘ તરફથી તે સંબધી બધી ગોઠવણ થતી. આવા જે જે વિદ્વાનોનો જ્ઞાનલાભ કરાચીની જનતાને અમારી ઉપસ્થિતિ સમક્ષ મળ્યો, તેઓમાંના થોડાકનો ઉલ્લેખ અહિ કરવામાં આવે છે—

પ્રકરણ ૩૫ મું
બહારના વિદ્વાનો

૧ **અંધકવિ હંસરાજભાઇ**—અમરેલીના આ અંધકવિ ગુજરાતી પ્રજામા સારા જાણીતા છે. તેમની ભજનો ગાવાની શકિત અદ્દ્ભૂત છે. શ્રોતાઓમા ખૂબ રસ રેડે છે. તા. ૨૯મી જુન ૧૯૩૭ ના દિવસે એમના ભજનોનો એક જલસો ગોઠવવામા આવ્યો હતો. ખૂબ આનંદ આવ્યો હતો

૨ **સાધુ વાસવાની**—સિંધના આ પ્રસિદ્ધ સાધુ જગમશહૂર છે. તેમનો પરિચય પહેલાં કરાવવામાં આવ્યો છે. અમારી મિત્રતાના અંગે અનેક વખત સાધુજી ઉપાશ્રયે પધારેલા. તા. ૨૭ મી ઓગસ્ટ ૧૯૩૭ ના દિવસે અમારા વ્યાખ્યાન પ્રસંગે તેમનું વ્યાખ્યાન ગોઠવવામાં આવેલું. 'અંતર્પટ ખોલો' એ વિષય ઉપર એમણે ઘણુજ આધ્યાત્મિક અને પોતાની લાક્ષણિક શૈલીમા દિલ પીગળાવનારું વ્યાખ્યાન કર્યું હતું.

૩ **જર્મન વિદ્વાન્ ડૉ. શીલહેન્સ સોમર**—જર્મનીના આ પી. એચ. ડી. ડીગ્રી ધરાવનાર વિદ્વાન તા. ૨૫ મી ઓગસ્ટ ૧૯૩૭ ના દિવસે આવ્યા હતા. આ વિદ્વાન્ જિજ્ઞાસાવૃત્તિવાળા અને ભલા ગૃહસ્થ છે. તેમણે હિંદુ સંસ્કૃતિનો ઘણો સારો અભ્યાસ કર્યો છે. વિદ્વાન હોવા છતા તેઓ વ્યાપારી લાઇનમા ઝીપલાએલા છે.

આ વિદ્વાને સ્વર્ગસ્થ ગુરુદેવ શ્રી વિજયધર્મસૂરિ મહારાજનું કેમ્બ્રીજ યુનીવર્સિટી પ્રેસથી બહાર પડેલુ 'જીવનચરિત્ર' વાંચ્યું હતું. એ ઉપરથી એમના દિલ ઉપર ઘણીજ સારી અસર થઇ હતી.

પ્રકરણ ૩૫ મુ
બહારના વિદ્વાનો

જ્ઞાનચર્ચા દરમિયાન ગીતાના 'યોગ'સંબંધી તેમજ જૈનોના 'યોગ' સંબધી લગભગ દોઢ કલાક ચર્ચા ચાલી હતી. તેમણે અમારી સૂચનાથી આબૂનાં મંદિરો જોવાનો ખાસ નિર્ણય કર્યો હતો. સમય નહિ હોવાના કારણે તેમનુ જાહેર વ્યાખ્યાન રાખી શકાયું ન હતુ.

૪ **બેલ્જીયન જર્નાલીસ્ટો**—તા. ૨૨ મી ઓગસ્ટ ૧૯૩૭ ના દિવસે હું મારા આસન પર બેઠો હતો, એવામા એક યુરોપીયન યુવક મારી પાસે આવી ચઢ્યો. હાથમાં કેમેરો લટકતો હતો અને એક નાનકડી બેગ હતી. નામ પૂછતા ખબર પડી કે તે એક બેલ્જીયમના પત્રનો પ્રતિનિધિ છે. અને તે મારું નામ પૂછતો પૂછતો ત્યા આવેલો તેની સાથે બીજો પણ એક યુવક હતો, જે તે વખતે પોતાને ઉતારેજ રહેલો. લગભગ બે કલાક સુધી એક દુભાષિયાને વચમાં રાખી ચર્ચા ચાલી. જૈન સાધુઓનો આચાર વિચાર, જૈનોનાં મૂળ તત્વો વિગેરે વિષયો એ ચર્ચામાં મુખ્ય હતા. તે પછી તો આ બને યુવકો વખતો વખત આવતા અને ઘણી વસ્તુઓની માહિતી મેળવી નોંધ લેતા. આ હકીકત ઉપરથી માલૂમ પડ્યું હતું કે તેઓ બે વર્ષથી દુનિયાની મુસાફરીએ નીકળ્યા છે. જુદા જુદા દેશો અને ગામોમા જાય છે અને પ્રસિદ્ધ પુરુષોની મુલાકાતો લઇ હકીકતો મેળવે છે. એમના કહેવાથી એમ પણ માલૂમ પડ્યું કે જે પત્રના તેઓ પ્રતિનિધિ હતા; તે પત્ર તરફથી તેમની મુસાફરીનુ વર્ણન પુસ્તકાકારે છપાશે. આ બંને મુસાફરોના નામ હતાં: મેસર્સ ચાર્લ્સ પીટ્રાસ, અને ચાર્લ્સ લૂઇ પેરોને.

૫ **યોગાચાર્ય પ્રકાશદેવ**—લાહોરના પ્રસિદ્ધ યોગાશ્રમવાળા પં. પ્રકાશદેવ કરાચી આવેલા. તેમનુ એક વ્યાખ્યાન 'બ્રહ્મચર્ય' વિષય ઉપર ૧ ડીસેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે ઉપાશ્રયમાં રાખવામાં આવેલુ. બ્રહ્મચર્ય પાલનના જુદા જુદા નિયમો ઉપર તેમણે ઘણોજ પ્રકાશ પાડેલો. એમના આ વિદ્વત્તાભર્યા વ્યાખ્યાનની ઘણીજ સુંદર અસર થવા પામી હતી.

ઉપસંહારમાં મેં ટુકમાં કહેલુ કે—

"દુઃખ એ આપણી ભૂલનુ પરિણામ છે,
ખાનપાન આદિમા નિયમિત નહિ રહેવાના કારણે

ઘણે ભાગે રોગ થાય છે. રોગ થયા પછી તેના નિવારણના ઉપાયો લઇએ છીએ. પણ રોગ ન થાય, એ માટે કાળજી ઓછી રાખીએ છીએ. આજે દુનિયામાં ત્રણ વસ્તુની વૃદ્ધિ થઈ રહી છે. વૈદ્ય, વેશ્યા, અને વકીલ. વ્યભિચારો વધ્યા એટલે વેશ્યાઓ વધી, રોગ વધ્યા એટલે વૈદ્યો-ડાકટરો વધ્યા, અને વેર-વિરોધ વધ્યા એટલે વકીલો વધ્યા. ખરી રીતે પવિત્ર મનુષ્ય તરીકે જીવન વિતાવનારને આ ત્રણે 'વ'કારોની જરૂર નથી પડતી. પણ સંસારનાં પ્રલોભનો દિવસે દિવસે એટલા બધા વધતા ગયા કે જેમાથી આ ત્રણે વ્યાધિઓ વધી છે. અને એ વ્યાધિઓના કારણે તેનાં સાધનો વધ્યાં એટલે આ ત્રણથી દૂર રહેવા માટે 'બ્રહ્મચર્ય'નુ પાલન, નિયમિત આહાર વિહાર અને સૌની સાથે પ્રેમભાવ એની જરૂર છે. બ્રહ્મચર્યના પાલન માટે શ્રી પ્રકાશદેવે વ્યાયામ અને ખોરાક વિગેરે જે સાધનો બતાવ્યા છે, તે સાધનોનો ઉપયોગ કરવો, એ અગત્યનો છે."

૬ **શ્રી રાયચૂરાજીનો ડાયરો**—ગુજરાતના આ મહાન સાહિત્યકાર, 'શારદા'ના તંત્રી અને 'લોક સાહિત્ય'ના પ્રખર અભ્યાસીથી કોણ અજાણ્યુ છે? કરાચીમા ભરાએલી ૧૩ મી 'ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ' પ્રસંગે જે અનેક વિદ્વાનો આવેલા, તેઓમાં ભાઇ રાયચૂરા પણ એક હતા કરાચીની જનતાને ભાઇ રાયચૂરા અને બીજા સાક્ષરોની વિદ્વત્તાનો લાભ મળે, એવી યોજનાઓ ગોઠવાઇ હતી તેમા શ્રીયુત રાયચૂરાજી અને કવિ ભાવનદાનજીનો એક ડાયરો ૨૭ જાન્યુઆરી ૧૯૩૮ ના દિવસે ઉપાશ્રયના હોલમા ગોઠવાયો હતો આ વખતે જૈન સમાજના પ્રસિદ્ધ અને વિદ્વાન સોલીસીટર શ્રી મોતીચંદ ગિરધરલાલ કાપડિયા તથા વીસનગરવાળા રાજરત્ન શેઠ મહાસુખભાઇ ચુનીલાલ વગેરે જાણીતા ગૃહસ્થોની પણ ઉપસ્થિત હતી સમ્મેલનના સ્વાગતાધ્યક્ષ, ઉપપ્રમુખો અને મંત્રીઓ પણ ઉપસ્થિત હતા. કરાચીના પ્રસિદ્ધ નાગરિક ભાઇ હીરાલાલ ગાન્ધીજીએ મહેમાનોનો પરિચય કરાવ્યો હતો તે પછી ભાઇ રાયચૂરાએ પોતની સ્મુછ શૈલીમા સુંદર વ્યાખ્યાન કર્યું હતુ. લોકોને ખૂબ હસાવ્યા હતા. પછી લોકોના આગ્રહથી કવિ ભાવનદાન અને

શ્રીયુત રાયચૂરાએ સામસામે ઉભા રહી દુહાઓની રમઝટ જમાવી હતી. આમ આ દાયરો ઘણોજ રસપ્રદ થયો હતો.

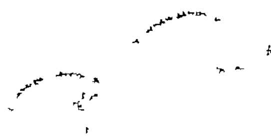
૭ **શેઠ મહાસુખભાઇ**—જૈનસમાજના પ્રસિદ્ધ લેખક અને કવિ તેમજ વડોદરા રાજ્યના માનીતા વીસનગરવાળા શેઠ મહાસુખભાઇ ચુનીલાલનો પરિચય કરાવવાની ભાગ્યેજ જરુર છે. તેઓ પણ સાહિત્ય પરિષદ પ્રસંગે કરાચી આવેલા. તેમના જ્ઞાનનો અને વિચારોનો લાભ મેળવવા માટે ૨૫ મી નવેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે એક જાહેર વ્યાખ્યાન ગોઠવાયું હતું. તેમના ઉદાર વિચારો અને ખાસ કરીને 'જૈન સમાજની વર્તમાન પરિસ્થિતિ' સંબંધી તેમનો અભ્યાસ જાણવાની સારી તક મળી હતી. તેઓ થોડાક દિવસો સુધી રોકાયા હતા અને અમારા જુદા જુદા વ્યાખ્યાનો પ્રસંગે પણ તેમના વિચારોનો લાભ લોકોને મળ્યો હતો.

પ્રકરણ ૩૫ મું
બહારના વિદ્વાનો

૮ **જમનાદાસ ઉદાણી**—મુંબઇના આ જાણીતા જર્નાલીસ્ટ અને અર્થશાસ્ત્રી કરાચી આવેલા. તેમનો દેશની આર્થિક અને રાજકીય પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ ઘણો ઉંડો છે. તેમના વિચારોનો લાભ મેળવવા માટે ૬ માર્ચ ૧૯૩૮ ના દિવસે ઉપાશ્રયના હોલમાં 'વર્તમાન યુગ અને અહિંસા' એ વિષય ઉપર વ્યાખ્યાન રાખવામા આવ્યુ હતું. તેમણે પોતાના વિષયના **ધર્મશાસન, સમાજશાસન** અને **રાજશાસન**—એમ ત્રણ વિભાગો પાડી વિદ્વત્તાપૂર્ણ વ્યાખ્યાન આપ્યુ હતું. કરાચીના જૈનોને તો એ જાણીને અભિમાન થાય એ સ્વભાવિક હતું કે—જૈન સમાજમા આવા ઉંડા અભ્યાસીઓ પણ છે.

ઉપસંહારમાં મે તેમના ઉપર્યુક્ત ત્રણ શાસનો, ધર્મશાસન, રાજશાસન અને સમાજશાસનની આલોચના કરતાં અને ત્રણેનો સમન્વય કરતાં જણાવ્યું કે—

> "દરેક પદાર્થ સાથે ધર્મ જોડાયેલો છે, જ્યાં વસ્તુ છે ત્યાં ધર્મ છે, કારણ કે વસ્તુનો સ્વભાવ એનેજ '**ધર્મ**' માનવામાં આવે છે, લોકો વસ્તુના સ્વભાવને ઓલખ્યા નથી. તેથીજ સ્વયં દુઃખ ઉઠાવી રહેલા છે. બધા 'વાદો'માં '**સ્વરાજ્યવાદ**'ને

પ્રકરણ ૩૫ મું
બહારના વિદ્વાનો

લાયબ્રેરીયન અને ઓક્સફર્ડ યુનિવર્સિટીના માજી સંસ્કૃત પ્રોફેસર ડૉ. **એફ ડબલ્યુ. થોમસ** એમ. એ પીએચ. ડી., 'ઓરીયન્ટલ કૉન્ફરન્સ'ના ચુંટાએલા પ્રમુખ તરીકે હિંદુસ્તાનમાં આવેલા. અમારા ગુરુમહારાજ શ્રી વિજયધર્મસૂરિ મહારાજના તેઓ પરમ ભક્ત. લગભગ વીસેક વર્ષ પહેલાં તેઓ હિંદુસ્તાનની મુસાફરીએ આવતા સૌથી પહેલાજ ગુરુમહારાજ પાસે આવેલા. તેમની અમારી મિત્રતા ઘણા વર્ષોથી ચાલી આવે છે. કેવળ થોડા કલાકો માટે મિત્રતાનો સંબંધ તાજો કરવાની અભિલાષાથી આવેલા. વખત નહિ હોવા છતા આવા એક મહાન યુરોપીયન વિદ્વાનની વિદ્વત્તાનો લાભ અપાવવા માટે તા ૧૭મી એપ્રીલ ૧૯૩૮ના દિવસે કરાચીના મેયર શ્રીયુત દુર્ગાદાસ એડવાનીના પ્રમુખપણા નીચે ઉપાશ્રયના હૉલમાં એક વિરાટ સભા ભરવામાં આવી હતી. કરાચીના અધિકારિઓ, મ્યુનિસીપાલીટીના કૉરપરેટરો, તમામ પત્રોના પ્રતિનિધિઓ, પારસીઓ, અંગ્રેજો, સિંધી, અને ગુજરાતી સ્ત્રી પુરુષોની હજારોની સંખ્યા આ વિદ્વાનને સાંભળવાને માટે આતુરતાથી આવી હતી. ડૉ. **થોમસે** 'ભૂત અને વર્તમાન' એ વિષય ઉપર ઘણુજ વિદ્વત્તાપૂર્ણ ગંભીર અને જાણવા જેવુ વ્યાખ્યાન આપ્યું હતુ. અંગ્રેજીમા વ્યાખ્યાન આપવા છતાં પણ આ હજારોની જનતાએ જે શાંતિ જાળવી હતી એ બહુ આશ્ચર્ય કારક હતી.

આ અંગ્રેજી વ્યાખ્યાનનો ગુજરાતી તરજુમો શ્રીયુત **પેશોતન** વાણિયા બી. એ. એલ એલ. બી. એ. કરી સંભળાવ્યો હતો. આવા ગંભીર અને કઠિણુ વિષયનો પણ ગુજરાતીમા અનુવાદ સંભળાવતા શ્રી વાણિયાએ સરસ રસ ઉત્પન્ન કર્યો હતો.

ડૉ. થોમસ કરાચીથી **ને**પાલની મુસાફરીએ ઉપડી ગયા હતા. ત્યાથી ૯ મી જુલાઇ ૧૯૩૮ ના દિવસે વિલાયત માટે સ્ટીમર પકડવાને પાછા કરાચી આવ્યા હતા. આ પ્રસંગે પણ તેઓ ઉપાશ્રયમાં આવ્યા હતા. અને લગભગ બે કલાક રોકાઇ પોતાની મુસાફરીની બધી હકીકતો જણાવી હતી. ડૉ. **થોમસ** હૈદ્રાબાદ (સિંધ) માં અમારી સૂચનાથી બેન **પાર્વતી** એડવાનીના મહેમાન બન્યા હતા. **પાર્વતી** બેનના આખા કુટુમ્બે તેમની સારી મહેમાનગીરી જાળવી હતી ત્યાથી તેઓ **મોહન-જો-**ડેરો જોવાને ગયા હતા. પોતાની મુસાફરી દરમિયાન શિવપુરીની અમારી સંસ્કૃત કૉલેજ, **આગ્રાનું**

'વિજયધર્મલક્ષ્મી જ્ઞાનમંદિર' એ બધી સંસ્થાઓનુ પણ નિરીક્ષણ કર્યું હતું. અને તેમણે અહિં આવીને ઘણો સંતોષ જાહેર કર્યો હતો.

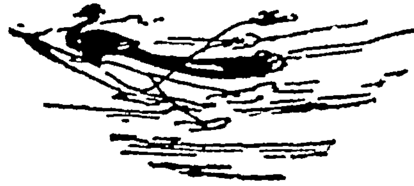
૧૦ **શ્રીયુત ચીમનલાલ કીર્તનકાર**—વાંકાનેરના વતની **ચીમનલાલ** કીર્તનકાર એક સારા પ્રસિદ્ધ આખ્યાનકાર છે. તેઓ કરાચી આવેલા અને કરાચીની જનતામાં તેમના આખ્યાનો ઘણા રોચક થયાં હતા જૈનસંઘ તરફથી પણ ' શાહ અને બાદશાહ ', 'સ્થૂલિભદ્ર અને કોસ્યા વેશ્યા' 'સવા-સોમજી' વિગેરે વિષયો ઉપર તેમનાં આખ્યાનો ગોઠવવામાં આવ્યાં હતા. ગદ્ય અને પદ્યમાં પોતાની તાત્કાલિક કવિત્વ શક્તિથી આખ્યાનો તૈયાર કરી સુંદર અભિનય સાથે આ આખ્યાનો તેમણે સંભળાવ્યાં હતા.

૧૧ **મિસ માર્ટારૂથ આદિ**—બહાઉલ્લા નામના એક ઇરાની તત્ત્વજ્ઞાનીના નામથી પ્રચલિત થએલા **'બહાઇ'** ધર્મના નામથી ઘણા ઓછા લોકો પરિચિત હશે ઇરાની લોકોમાં અને હવે તો યુરોપ અમેરિકામા પણ આ ધર્મે પોતાનો પગપેસારો કર્યો છે. આ ધર્મના ત્રણ ઉપદેશક–૧. અમેરિકન બાઇ મિસ **માર્ટારૂથ** ૨, ઇરાનીબાઇ મિસીસ **શીરીનબાઇ** ફોજદાર અને ૩ ખોજા ગૃહસ્થ **એચ. એમ. મનજી** કરાચી ખાતે આવેલા. તેઓએ અમારી મુલાકાત લીધી અને તે પછી તેમનાં ત્રણ વ્યાખ્યાનો તા. ૧—૨ મે ૧૯૩૮ ના દિવસોમાં ગોઠવવામાં આવેલા. ત્રણે વ્યાખ્યાનોમા **પ્રમુખ** તરીકેની જવાબદારીનું કામ આ પંક્તિના લેખકને સોંપવામાં આવ્યુ હતું. પહેલું વ્યાખ્યાન જૈન ઉપાશ્રયના હોલમા 'વિશ્વવ્યાપક ધર્મ' એ વિષય ઉપર રાખવામાં આવ્યું હતું બીજું ' શારદા મંદિર ' મા 'વિશ્વોદ્ધારક કેળવણી' એ વિષય ઉપર અને ત્રીજું 'કાશિયા હાઇસ્કુલ'ના હોલમા 'બાળકોને નવીન સંદેશ' એ વિષય ઉપર આપવામા આવ્યુ હતું. ત્રણે વ્યાખ્યાનોમાં, ખાસ કરીને ઉપાશ્રયના વ્યાખ્યાનમા શ્રોતાઓની સારી સંખ્યા હતી. 'બહાઇ ધર્મ'ના આ ઉપદેશકોએ 'બહાઇ ધર્મ' સંબંધી જે જે વાતો જણાવી હતી, તેમા હિંદુ કે જૈન કોઇપણ ધર્મથી કંઇપણ જાતની વિશેષતા જેવું જણાયું ન હતુ. અને તેજ વાત પ્રમુખ તરીકેના મારા વ્યાખ્યાનોમાં મેં જણાવી હતી.

પ્રકરણ ૩૫ મું
બહારના વિદ્વાનો

મિસ માર્ટારૂથ એક વૃદ્ધ ઉમરની અમેરિકન બાઇ છે. તેણીએ આ 'બાહાઇ ધર્મ'ને માટે પોતાના સર્વસ્વનો ત્યાગ કર્યો છે. ઠેકાણે ઠેકાણે ફરીને 'બાહાઇ ધર્મ'નો પ્રચાર કરે છે. પોતે માનેલા ધર્મ માટે પોતાનો આ ત્યાગ કોઇની પણ પ્રશંસા મેળવ્યા વિના ન રહે. સાદાઇ, નમ્રતા એ એમના જીવનમા ઓતપ્રોત ભર્યા. છે.

૧૨ **મીરાંબેનનાં ભજનો**—૧૯૩૮ ના મે મહિનામા કંઇક શાંતિ લેવાની ઇચ્છાથી કરાચીથી વિહાર કરી બે દિવસ શેઠ છોટાલાલ ખેતશીના બંગલામાં અને એક દિવસ 'ડ્રીગરોડ' મુકામ કરી અમે મલીર ગયેલા. આ વખતે હૈદ્રાબાદના સિંધી બેન મીરાં બેન અને બીજા કેટલાક ભાઇઓ બ્હેનો નમસ્કાર કરવાને આવેલા. મીરા બેન, હૈદ્રાબાદના એક ઉંચા કુટુમ્બની બાઇ છે. નામ તો ગુડીબેન છે, પરન્તુ તેમની 'ઇશ્વરભકિત'ની પ્રવૃત્તિથી તેઓ 'મીરાં બેન' તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. આ મીરાંબેનના ભજનોનો એક જલસો ત્યા ગોઠવવામા આવ્યો હતો આ ભજનો સાભળવાને કરાચીથી કેટલાક ભાઇબ્હેનો પણ આવેલા. ભજનો તો ઘણાય ગાય છે, પણ મીરાબેનના ગાવામા ખાસ ખૂબી તો એ છે કે જે વખતે તે ભજનોમાં તલ્લીન થાય છે, તે વખતે ખરેખર એકતાન થઇ જાય છે. અને દુનિયાનુ ભાન ભૂલી જાય છે બહુજ ઓછા ભજનિકો આવી એકતાનતા મેળવતા હશે. શ્રોતાઓ ઉપર આની ઘણી સરસ અસર થાય છે.

મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજીના પ્રમુખપણા નીચે મળેલી ' સિંધ સર્વ હિંદુ ધર્મ પરિષદ્ ' સમયનો ગ્રુપ ફોટો

કરાચી મ્હોટું શહેર છે, અને સર્વ ધર્મીય તેમજ સર્વ દેશીય લોકોનું એક વિશાળ નિવાસસ્થાન છે. અનેક પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ અહિં નિરંતર ચાલ્યા કરે છે. ધાર્મિક, સામાજિક તેમજ રાષ્ટ્રીય પરિષદો વખતો વખત થયાજ કરે છે. અમારી સ્થિરતા દરમિયાન આવી કેટલીક પરિષદો (કોન્ફરન્સો) થઇ હતી, કે જેમાં આ લેખકને એક યા બીજી રીતે ભાગ લેવાનો પ્રસંગ મળ્યો હતો. આવી જે પરિષદો થઇ તેમાંની ખાસ ખાસનો ઉલ્લેખ અહિં કરવામાં આવે છે. આમા કેટલીક પરિષદો એવી થઇ હતી કે જેનો સબંધ ધર્મની સાથે રહેલો છે. આ પરિષદોનો ઉદ્દેશ સર્વધર્માનુયાયીઓમાં એકતાની સાધના કરવી અને એકબીજા ધર્મમા શી શી વિશેષતાઓ છે, એ જાણી પરસ્પર સમન્વય સાધવાનો હતો.

પ્રકરણ ૩૬ મુ
સાર્વજનિક પરિષદો

કરાચીના કેટલાક પ્રસિદ્ધ કાર્યકર્તાઓ, જેવા કે 'પ્રભુતત્ત્વ પ્રચારક મંડળવાળા શ્રીયુત જમીયતરામ આચાર્ય, ડૉ. ત્રિપાઠી, શ્રીયુત ચંદ્રસેન જેટલી, શેઠ લોકામલ ચેલારામજી વિગેરે મહાનુભાવોના પ્રયત્નથી 'સિંધ સર્વ હિંદુ ધર્મ પરિષદ' તા. ૬–૭ નવેમ્બર ૧૯૩૭ના દિવસોમા 'ખાલકદીના' હોલમાં મળી હતી. સિંધ પ્રાંતના હિંદુ ધર્મની સર્વ શાખાઓના પ્રતિનિધિઓને નિમંત્રણ કરવામા આવ્યું હતું. આ પરિષદ હિંદુ ધર્મની જુદી જુદી શાખાઓમાં પરસ્પરનો પ્રેમ વધારવા માટે એક અગત્યવાળી નિવડી હતી આ પરિષદના સ્વાગતાધ્યક્ષ કરાચીના રામકૃષ્ણ મિશનના અધિષ્ઠાતા સ્વામી શ્રીસર્વાનંદજીએ પરિષદને સર્વથા સફળ બનાવવા માટે સખ્ત પરિશ્રમ કર્યો હતો. કરાચીમા અનેક વિદ્વાન્ સંતો અને સુયોગ્ય પુરુષો હોવા છતાં, પરિષદના કાર્યકર્તાઓએ અયોગ્યતાનો કંઇપણ ખ્યાલ કર્યા વિના એ જવાબદારીની સેવા આ લેખકને સોંપી હતી. એ એમના શુદ્ધ પ્રેમ અને ભક્તિને આભારી હતુ. પરિષદના ઉદ્દેશને સફળ બનાવવા અનેક ઠરાવો પાસ કરવામાં આવ્યા હતા. પ્રમુખ અને સ્વાગતાધ્યક્ષ તરીકેનાં વ્યાખ્યાનો પુસ્તકાકારે પ્રકટ થઇ ચૂક્યા છે.

સિંધ સર્વ હિંદુ ધર્મ પરિષદ

આ પરિષદના સંબંધમાં અનેક વર્તમાનપત્રોએ નોંધ લીધી હતી.

એ બધી યે નોંધો આપવાનો અહિં અવકાશ નથી. માત્ર તેમાંના બે પત્રોની નોંધના ટૂંકા ઉતારા અહિં આપું છું.

"છેલ્લાં કરાચીમા 'સર્વ હિંદુ ધર્મ પરિષદ' મેળવી મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીએ ગજબજ કર્યો છે! અને એમાં અપાએલું વ્યાખ્યાન સુંદર વિચારોના સંગ્રહ" રૂપ છે, અને ફરી ફરીને વાંચવું ગમે તેવુ છે. હિંદુ ધર્મના અન્ય ધર્મગુરૂઓ જે કરી શકયા નથી, કરી શકે તેવી કલ્પના પણ ઉપજાવી શકયા નથી, તેઓ માટે કરાચીનો આ દાખલો ખાસ સ્મરણમા રાખવા યોગ્ય છે. મહારાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહ અને શહેનશાહ અકબરના જમાનામાં સર્વ ધર્મ સંબધમાં તીવ્ર આલોચનાઓ થતી હતી. પણ બંધુત્વ પ્રચારક જે ચર્ચાઓ આ પરિષદમાં થઈ છે, તેવી તો નહિં હોય! તેવી જો થતી હોત તો ધાર્મિક વાતાવરણ આજે જૂદુંજ હોત આમ આ પરિષદ ફતેહમંદી સાથે પૂર્ણ થઈ છે. અને તેનો મોટો યશસ્વી યશ મુનિમહારાજ વિદ્યાવિજયજીને ઘટે છે. મુનિમહારાજશ્રી હવે અત્રેથી સિદ્ધાચળ પધારવાના છે, એમ બહાર પડતા તેમનો વધુ લાભ લેવા બહુ આગ્રહપૂર્વક વિનવણી કરી, તે વિચાર ફેરવવા વિજ્ઞપ્તિ થઈ છે. પરંતુ લાંબો સમય રહેવા માટે મહારાજશ્રીની હવે ઇચ્છા નથી. અને શ્રી સિદ્ધાચળજી જવા ઉત્કટ ઇચ્છા ઉદ્ભવી છે, એમ તેઓશ્રી જણાવે છે. છતાં આગ્રહને માન આપી હાલ થોડો સમય તેઓ અત્રે બિચરશે એવુ સાંત્વન આપવાથી સૌ ખુશી થયા છે. અમે પણ એ ખુશીમાં અમારો અવાજ ઉમેરીએ છીએ."

'અમનચમન'

પ્રકરણ ૩૬ મુ
સાર્વજનિક પરિષદો

આ પ્રમાણે અમદાવાદથી નિકળતા "જૈનજ્યોતિ"ના તંત્રીશ્રીએ આ પરિષદ સબંધી એક અગ્રલેખ લખ્યો હતો તે આ છે.–

"કરાચી ખાતે તાજેતરમાં શ્રી સિંધ સર્વ હિંદુધર્મ પરિષદનું પ્રથમ અધિવેશન જાણીતા

વિદ્વાન્ અને સુધારક મુનિરાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીના પ્રમુખપદે ભરાઇ ગયું. જો કે આ અધિવેશન સિંધ પૂરતું મર્યાદિત હોવાથી સિંધ બહારની જનતાનું ખાસ લક્ષ ખેંચાયુ નથી; પણ આ અધિવેશનમા પ્રાંતીયતાની ભાવનાઓ વેગળી મૂકી, ધર્મને તેના અળખામણા રૂપથી દૂર રાખી, સાચુ રૂપ બતાવવાનો જે પ્રયાસ થયો છે; તે ખરેખર પ્રશંસનીય અને ઉદાહરણ યોગ્ય છે. અને એ કારણે આવા પ્રયાસોની વધુ માહિતી પ્રજાને આપવી ઉચિત છે.

"આ અધિવેશનમાં કુલ અગિયાર ઠરાવો પસાર કરવામા આવ્યા, જેમા 'હિંદુ' શબ્દની વિવાદાસ્પદ વ્યાખ્યાની ચોખવટ, હિંદુ ગૌરવ ને સભ્યતાની સ્થાપના માટે સંસ્થાની સ્થાપના, રાષ્ટ્રભાષા હિંદીની હિમાયત, હિંદુને નિરામિષાહારી રહેવાનો આગ્રહ, દારૂબંધી નિયમની પ્રશંસા, ૧૮ વર્ષ પૂર્વે સંન્યાસ કે દીક્ષા ન આપવાનું નિયમન, હરિજન પ્રત્યે સહાનુભૂતિ વગેરે ઠરાવો મુખ્ય છે. આ ઉપરાત સિંધના કુરિવાજો અંગેના તેમજ આ પરિષદના નામ-પલટના ઠરાવો પણ છે

'હિંદુ' શબ્દની વ્યાખ્યા અંગે અત્યારસુધી ગોટકસતા ચાલી હતી, તેના પર આ પરિષદના અધિવેશનમા ઠીક પ્રકાશ ફેંકાયો છે તેમા સ્પષ્ટ કરવામા આવ્યુ છે કે, જેની ધાર્મિક સંસ્કૃતિ અને સભ્યતા ભારતીય હોય, તે 'હિંદુ.' આ ઠરાવ હિંદુ ધર્મની વ્યાખ્યા પર ઠીક ઠીક પ્રકાશ પાથરે છે.

"આ ઉપરાત રાષ્ટ્રભાવના ચર્ચાઇ રહેલા પ્રશ્નને માટે પ્રાન્તીયતાના વ્યામોહથી દૂર રહી, હિંદી ભાષાને 'રાષ્ટ્રભાષા' તરીકે પસંદગી કરવામાં પરિષદે ખરેખર ડહાપણ બતાવ્યું છે. રાષ્ટ્રભાષા હિંદી હોઇ શકે, એ માટે આજે બે મત છે જ નહિ

"આ પરિષદમા એક ઠરાવ હિંદુઓને નિરામિષાહારી રહેવાની ભલામણ કરેછે. આ

પ્રકરણ ૩૬ મુ
સાર્વજનિક પરિષદો

પ્રકરણ ૩૬ મું
સાર્વજનિક પરિષદો

એ બધી યે નોંધો આપવાનો અહિં અવકાશ નથી. માત્ર તેમાંના બે પત્રોની નોંધના ટૂંકા ઉતારા અહિં આપું છું.

"છેલ્લાં કરાચીમાં 'સર્વ હિંદુ ધર્મ પરિષદ' મેળવી મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજીએ ગજબજ કર્યો છે! અને એમાં અપાએલું વ્યાખ્યાન સુંદર વિચારોના સંગ્રહ" રૂપ છે, અને ફરી ફરીને વાચવું ગમે તેવુ છે. હિંદુ ધર્મના અન્ય ધર્મગુરૂઓ જે કરી શકયા નથી, કરી શકે તેવી કલ્પના પણ ઉપજાવી શકયા નથી, તેઓ માટે કરાચીનો આ દાખલો ખાસ સ્મરણમા રાખવા યોગ્ય છે. મહારાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહ અને શહેનશાહ અકબરના જમાનામાં સર્વ ધર્મ સંબંધમાં તીવ્ર આલોચનાઓ થતી હતી. પણ બંધુત્વ પ્રચારક જે ચર્ચાઓ આ પરિષદમાં થઈ છે, તેવી તો નહિ હોય! તેવી જો થતી હોત તો ધાર્મિક વાતાવરણ આજે જૂદુંજ હોત આમ આ પરિષદ ફતેહમંદી સાથે પૂર્ણ થઈ છે. અને તેનો મોટો યશસ્વી યશ મુનિમહારાજ વિદ્યાવિજયજીને ઘટે છે. મુનિમહારાજશ્રી હવે અત્રેથી સિદ્ધાચળ પધારવાના છે, એમ બહાર પડતા તેમનો વધુ લાભ લેવા બહુ આગ્રહપૂર્વક વિનવણી કરી, તે વિચાર ફેરવવા વિજ્ઞપ્તિ થઈ છે. પરંતુ લાંબો સમય રહેવા માટે મહારાજશ્રીની હવે ઇચ્છા નથી. અને શ્રી સિદ્ધાચળજી જવા ઉત્કટ ઇચ્છા ઉદ્ભવી છે, એમ તેઓશ્રી જણાવે છે. છતાં આગ્રહને માન આપી હાલ થોડો સમય તેઓ અત્રે વિચરશે એવુ સાંત્વન આપવાથી સૌ ખુશી થયા છે. અમે પણ એ ખુશીમા અમારો અવાજ ઉમેરીએ છીએ."

'અમનચમન'

આ પ્રમાણે અમદાવાદથી નિકળતા "જૈનજ્યોતિ"ના તંત્રીશ્રીએ આ પરિષદ સબંધી એક અગ્રલેખ લખ્યો હતો તે આ છે—

"કરાચી ખાતે તાજેતરમાં શ્રી સિધ સર્વ હિંદુધર્મ પરિષદ'નું પ્રથમ અધિવેશન જાણીતા

વિદ્વાન્ અને સુધારક મુનિરાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીના પ્રમુખપદે ભરાઇ ગયું. જો કે આ અધિવેશન સિંધ પૂરતું મર્યાદિત હોવાથી સિંધ બહારની જનતાનું ખાસ લક્ષ ખેંચાયું નથી; પણ આ અધિવેશનમાં પ્રાંતીયતાની ભાવનાઓ વેગળી મૂકી, ધર્મને તેના અળખામણા રૂપથી દૂર રાખી, સાચું રૂપ બતાવવાનો જે પ્રયાસ થયો છે; તે ખરેખર પ્રશંસનીય અને ઉદાહરણ યોગ્ય છે. અને એ કારણે આવા પ્રયાસોની વધુ માહિતી પ્રજાને આપવી ઉચિત છે.

"આ અધિવેશનમા કુલ અગિયાર ઠરાવો પસાર કરવામાં આવ્યા, જેમાં 'હિંદુ' શબ્દની વિવાદાસ્પદ વ્યાખ્યાની ચોખવટ, હિંદુ ગૌરવ ને સભ્યતાની સ્થાપના માટે સંસ્થાની સ્થાપના, રાષ્ટ્રભાષા હિંદીની હિમાયત, હિંદુને નિરામિષાહારી રહેવાનો આગ્રહ, દારૂબંધી નિયમની પ્રશંસા, ૧૮ વર્ષ પૂર્વે સંન્યાસ કે દીક્ષા ન આપવાનું નિયમન, હરિજન પ્રત્યે સહાનુભૂતિ વગેરે ઠરાવો મુખ્ય છે. આ ઉપરાત સિંધના કુરિવાજો અંગેના તેમજ આ પરિષદના નામ-પલટના ઠરાવો પણ છે.

'હિંદુ' શબ્દની વ્યાખ્યા અંગે અત્યારસુધી ગોટાળો ચાલી હતી, તેના પર આ પરિષદના અધિવેશનમા ઠીક પ્રકાશ ફેંકાયો છે તેમા સ્પષ્ટ કરવામા આવ્યું છે કે, જેની ધાર્મિક સંસ્કૃતિ અને સભ્યતા ભારતીય હોય, તે 'હિંદુ.' આ ઠરાવ હિંદુ ધર્મની વ્યાખ્યા પર ઠીક ઠીક પ્રકાશ પાથરે છે.

"આ ઉપરાંત રાષ્ટ્રભાષાના ચર્ચાઇ રહેલા પ્રશ્નને માટે પ્રાન્તીયતાના વ્યામોહથી દૂર રહી, હિંદી ભાષાને 'રાષ્ટ્રભાષા' તરીકે પસંદગી કરવામા પરિષદે ખરેખર ડહાપણ બતાવ્યું છે. રાષ્ટ્રભાષા હિંદી હોઇ શકે, એ માટે ભાગ્યે બે મત હોય નહિ

"આ પરિષદમા એક ઠરાવ હિંદુઓને નિરામિષાહારી રહેવાની ભલામણ કરતો છે. આ

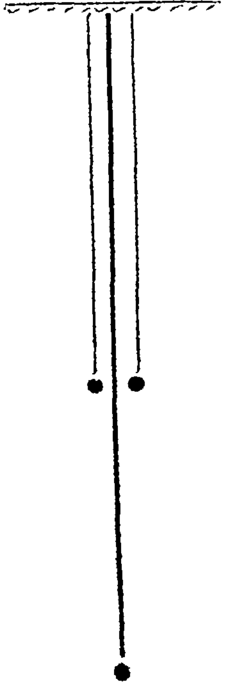

ઠરાવની અમારી દષ્ટિએ સિંધમાં ખાસ જરૂર હતી, અને આશા છે કે 'સિંધ સર્વ હિંદુ ધર્મ પરિષદ'નું આવુ વલણ, અહિંસાનો પ્રચાર કરવા માટે જ સિંધ ગયેલા મુનિરાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીને ખૂબજ ઉપયોગી નીવડશે.

"આ સિવાયના બીજા ઠરાવો પણ અત્યંત મહત્ત્વના છે, અને તે આજના યુગની જરૂરિયાતોને લક્ષમાં લઇને કરવામાં આવ્યા છે, તેમ કહેવું ઉચિત થઈ પડશે. દરેકે પ્રશ્નની ચર્ચા પૃષ્ઠોના પૃષ્ઠો લઈ શકે તેમ છે, પણ તેના અગાઉ કરેલ નામ નિર્દેશથીજ આપણે તૃપ્તિ માનીશુ.

"આ અધિવેશનની સફળતામાં બીજા બધા કારણો સાથે ખાસ કારણ પ્રમુખપદની ખુરશી સાથે પણ સંકડાયેલું છે. **એક જૈન સાધુ, તેમાં પણ નવનવા સિંધમાં ગયેલા, આટલા ટૂંકા સમયમાં 'સર્વ હિંદુ ધર્મ પરિષદ'ના પ્રમુખ ચુંટાય, એ જૈન સમાજ માટે ઓછો ગૌરવનો વિષય ન કહી શકાય. મુનિમહારાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીએ પણ પ્રમુખપદ સ્વીકારીને પોતાના ભાષણમાં તેમજ સભાના સંચાલનમાં જે ઉદારતા, કુનેહ, ને વિદ્વત્તા દર્શાવી છે તે પણ ન ભૂલાય તેવાં છે.**

પ્રકરણ ૩૬ મું
સાર્વજનિક પરિષદો

"તેઓશ્રીએ પ્રમુખપદેથી આપેલા ભાષણમાં ધર્મઝનૂન કે ખોટા મિથ્યાડંબરનો જરાપણ અંશ જણાતો નથી.

"**આવા ભાષણના પાને પાને સર્વધર્મની એકતાનો સંદેશ, સર્વધર્મ સમન્વયનું સૂચન સાચા જૈનસાધુને ખરેખર શોભાવે તેવું છે.** એ ભાષણનો થોડો ભાગ જ્યોતિના ગતાંકમા અપાઇ ગયો છે. વાંચકોને આખું ભાષણ વાંચન અને મનન કરવા ભલામણ છે.

"જૈનોના મોટા ભાગના સાધુઓમાં વધતી જતી ક્ષુદ્ર સંકુચિતતા સામે આવા પ્રસંગો ખરેખર હર્ષની બીના બને છે; અને એ વખતે જૈન ધર્મ કેટલો વિશાળ ધર્મ છે, અને સર્વધર્મનું સમન્વય કરવાની કેટલી શક્તિ ધરાવે છે, તેનું કંઇક ભાન થઇ આવે છે, અને ત્યારે સહેજે આજની કૂપમંડુકતા, ઉપધાન કે ઉજમણા સુધીજ મર્યાદિત થતી શાસન પ્રભાવનાની સીમાઓ, બેચાર ચેલા કે શ્રીમંત ભકતો વધારી લેવાની તાલાવેલીઓ, કલેશ કે કજીયા કરી મોટાઇ મેળવવાની ધમાલ તરફ દયા ઉપજે છે આપણો સમાજ અને ખાસ કરીને આપણો ઉપદેશક વર્ગ આ તરફ લક્ષ આપે એજ ભાવના."

જૈનજ્યોતિ ૨૦—૧૧—૩૭

પ્રકરણ ૩૯ મું
સાર્વજનિક પરિષદો

સર્વધર્મ પરિષદ

કરાચીના રામબાગ 'બ્રહ્મોસમાજ' તરફથી દર વર્ષે આઠ દિવસનો એક જલસો કરવામા આવે છે. તેમા એક દિવસ 'સર્વધર્મપરિષદ' પણ ભરવામાં આવે છે કરાચીના પ્રસિદ્ધ ડૉ. **થારાની** આ સમાજના સેક્રેટરી છે. તેઓ ઉદાર વિચારના અને સર્વ ધર્મ પ્રત્યે પ્રેમ રાખનારા મહાનુભાવ છે. તા. ૩૧ ડીસેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે આ 'સર્વધર્મપરિષદ'ની બેઠકમાં '**જૈનધર્મ**' ઉપર વ્યાખ્યાન આપવાનુ નિમંત્રણ આ લેખકને મળ્યું હતુ આ પરિષદના પ્રમુખસ્થાને મદ્રાસવાળા રેવ૦ **ભાઈ સુબ્બા કૃષ્ણૈયા** બિરાજ્યા હતા. ક્રિશ્ચિયાનીટી, જરથોસ્ત, ઇસ્લામ, શિખ, વેદાન્ત, થિયોસોફી અને જૈનીઝમ વિગેરે ધર્મો ઉપર તે તે ધર્મના નિષ્ણાત વિદ્વાનોએ પ્રવચન કર્યા હતા. જૈનધર્મ ઉપર બોલતાં જૈન શબ્દની વ્યાખ્યા, જૈનધર્મના મૂળ સિદ્ધાંતો, જૈનોનો ઇશ્વરવાદ, અને જૈનોએ માનેલો મુક્તિમાર્ગ, એ વિષય ઉપર વિવેચન કરવામા આવ્યું હતું.

સન ૧૯૩૮ ના ડીસેમ્બરમાં થએલી બીજી 'ધર્મ પરિષદ' વખતે પણ નિમંત્રણ મળેલું, પરન્તુ બિમારીના કારણે આ વખતે જઇ શકાયું નહોતું.

કરાચીની પ્રાન્તિક કોંગ્રેસ કમીટી તરફથી તા. ૩-૪-૫ જુન

બેકાર કોન્ફરન્સ

૧૯૩૮ ના દિવસે મોટા પાયા ઉપર બેકાર કોન્ફરન્સ કરાચીના પ્રધાનના પ્રમુખ પણા નીચે ભરવામા આવી હતી. આ કોન્ફરન્સમાં ભાગ લેવા માટે નિમંત્રણ મળેલુ. તેને માન આપવામા આવ્યુ હતુ. તા. ૫ મીની બેઠકમા

"વર્ધા કેળવણીની યોજના સિંધમાં ક્યાસુધી સફળ થઇ શકે તેમ છે? તેની તપાસ કરવાને સિંધ ગવર્નમેન્ટે એક કમીટી મુકરર કરવી, કે જે કમીટી બહુ જલ્દી તપાસ કરીને રીપોર્ટ રજુ કરે"

આ પ્રસ્તાવ આ લેખક તરફથી મુકવામાં આવ્યો હતો આ ઠરાવના સમર્થનમા જે કઇ કહેવામા આવ્યું હતું, તેનો ટુંકો સાર આ છે –

પ્રકરણ ૩૬ મું
સાર્વજનિક પરિષદો

"બેકારીનો પ્રશ્ન આખી દુનિયામાં ઉભો થયો છે. બીજા દેશો કરતાં હિંદુસ્તાનની બેકારીમા ફર્ક છે. મારી દષ્ટિએ બેકારીના પાચ કારણો દેખાય છે ૧. લોકો હુન્નર રહિત થયા, ૨ વ્યાપાર રોજગાર હાથમાથી ગયો. ૩. નકામા ખર્ચ વધી ગયા. ૪. ઘરગથ્થુ ધંધા હાથમાથી ગયા. અને ૫. શિક્ષણ કેવળ ચોપડાના જ્ઞાનમા અને ડીગ્રીઓના મોહમાં રહી ગયું.

"હિંદુસ્તાનના હાથમાં હુન્નર જેવી વસ્તુ શું રહી છે? અને વ્યાપાર એ પ્રજાના હાથમાં હોવો જોઈએ, જ્યારે રાજા વેપારી હોય, તો પ્રજા ભિખારી બને એ સ્પષ્ટ છે બેકારીનો પ્રશ્ન હલ કરવો હોય તો ઘરમાથીજ એનો સુધારો કરવાની કોશિશ કરવી જોઇએ. ૨૦૦ રૂપિયાનો પગારદાર માણસ પણ ચાર પાચ માણસનું કુટુમ્બ નથી નભાવી શકતો. અને બુમો મારે છે. કારણ એ છે કે એના ઘરમાં ફિજૂલ ખર્ચનો પાર નથી. એક મજૂરનું આખું કુટુંબ મજૂરી કરીને બે ત્રણ રૂપિયા પેદા કરતું હોય, અને

ઘરમા છાશ—રોટલો ખાતું હોય, છતાં ભૂખની બૂમ મારે. કારણ એ છે કે એવો મજૂર ચા, બીડી, પાન, દારૂ અને નાટક સીનેમાની પાછળ કેટલુ બધુ ખર્ચ કરે છે ? આપણી માતાઓ અને બ્હેનો દળવાનું, ખાંડવાનું, સીવવાનું, ભરવાનું વિગેરે કામ કરતી, જ્યારે આજે એ બધાએ કામોને માટે એક ગરીબમાં ગરીબને પણ પૈસા ખરચવા સિવાય વાત નથી. જરા ઉંડા ઉતરીને જોઇએ તો જીંદગીની શરૂઆતમાથીજ બેકારીપણાનું જીવન ઘડાઇ રહ્યું છે. સ્કૂલમાં શિક્ષણ શરૂ થાય છે, ત્યારથીજ બેકારી શરૂ થાય છે. શિક્ષણ પૂરૂ થાય છે, ત્યાસુધીમા તો બાપના હજારો રૂપિયા ખર્ચ કરાવી છોકરાએ બાપને બાવો બનાવી દીધો હોય છે. ગ્રેજયુએટ થઇને બહાર નિકળ્યા પછી એ પચ્ચીસ વર્ષના યુવકમા પોતાના પેટનુ પાશેર અન્ન પેદા કરવાની શકિત નથી હોતી. જયારે બૂટ—શૂટમાં અને નેકટાઇ કોલરમા ફેશનેબલ બન્યા વગર રહેવાતું નથી. આજના શિક્ષિતોની દશાનુ વર્ણન કરતા એક કવિ કહે છે:—

"ન સરકારમે કામ પાનેકે કાબિલ
ન દરબારમે લબ હિલાનેકે કાબિલ
ન જંગલમેં રેવડ ચલાનેકે કાબિલ
ન બાજારમેં બોઝ ઉઠાનેકે કાબિલ
ન પઢતે તો, સૌ તરહ ખાતે કમાકર
વહ ખોયે ગયે અઉર તાલીમ પાકર

અત્યારનું શિક્ષણ લેનારાઓની આ દશા છે.

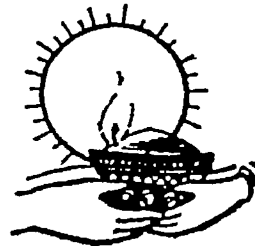
"દેશની દરિદ્રતાનું મુખ્ય કારણ કમાવનાર કરતાં ખાનારની સંખ્યા કંઈ ગણી વધારે છે, તે પણ છે. દરિદ્રતાને દૂર કરવાને બીજા જે ઉપાયો લઈએ, તેની સાથે આ ઉપાય લેવાની ખાસ જરૂર છે કે જીવનના ઘડતરની શરૂઆતથીજ જીવનનું સાધન મેળવવા ફિજુલ ખર્ચથી દૂર રહેવું."

પ્રકરણ ૩૬ મું
સાર્વજનિક પરિષદો

આયુર્વેદ પરિષદ

એક દિવસ હું મારા રૂમમાં બેઠો હતો. સિંધના પ્રસિદ્ધ પ્રાણાચાર્ય વૈદ્યરત્ન શ્રીમાન્ સુખરામદાસજી મહારાજ વિગેરે કેટલાક પ્રસિદ્ધ વૈદ્યોનું એક ડેપ્યુટેશન મારી પાસે આવ્યું. તેમણે જણાવ્યુ કે "અમારી 'આયુર્વેદોદ્ધારક સભા' તરફથી' આયુર્વેદ પરિષદ' ભરવા માંગીએ છીએ. તેમાં આપને પ્રમુખ બનાવવા, એવો અમે ઠરાવ કર્યો છે." આયુર્વેદ પરિષદ અને આ લેખક પ્રમુખ ? એમનો આ પ્રસ્તાવ સાંભળીનેજ હું તો આભો બની ગયો. આયુર્વેદનો એકડો પણ નહિ જાણનાર મારા જેવો એક જૈન સાધુ આયુર્વેદની પરિષદનો પ્રમુખ થાય, એ તો હદ આવી ચૂકી. મેં મારો અનધિકાર એમની આગળ રજુ કર્યો. પણ ભક્તિ અને શ્રદ્ધામાં લીન થયેલા મહાનુભાવો એ ક્યાં માને તેમ હતા ? આ સજ્જનોની ભક્તિ અને શ્રદ્ધાને મારે આધીન થવું પડ્યુ. તા. ૨૬ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૮ ના દિવસે પરિષદ થઇ, અનેક વિદ્વાન્ વૈદ્યરત્નોએ વ્યાખ્યાનો કર્યા. ઠરાવો થયા, અને છેવટે આયુર્વેદના મહત્ત્વ સંબંધી તેમજ અત્યારે રોગોનો વધારો શાથી થઇ રહ્યો છે. તથા રોગની નિવૃત્તિ કરતાં રોગોને રોકવાના શા ઉપાયો લેવા જોઇએ ? એ સંબધી મેં મારા વિચારો રજુ કર્યા. ઉદાર વૈદ્યોની સહાનુભૂતિથી, સહકારથી, પ્રેમથી પરિષદ્દનું કાર્ય સફળ થયું.

આવી અનેક પરિષદોમાં જે કંઇ સેવા કરવાનો લાભ મળ્યો, તેથી હું મારૂં સદ્ભાગ્ય સમજુ છું.

પ્રકરણ ૩૭ મું
મારી જીવનનૌકા

ડોલી! મારી જીવનનૌકા ખૂબ ડોલી!! બીજા બધા નિયમોનો ભંગ ક્ષન્તવ્ય થઇ શકે છે, પણ કુદરતના નિયમનો ભંગ ક્ષન્તવ્ય નથી થઇ શકતો. બબ્બે ચતુર્માસ સુધી ખૂબ પ્રવૃત્તિ કરી, કુદરતના નિયમ પ્રમાણે આરામ લેવાની જરુર હતી. પ્રવૃત્તિની ધમાધમીમા 'આત્મિકશાંતિ' ભૂલી જવાય છે. પ્રવૃત્તિ પછી તે પ્રશસ્ત હોય, તો પણ એક કેફ તો છે જ. એ કેફ મર્યાદિત હોય ત્યાંસુધી તે જીરવી શકાય છે. અમર્યાદિત કેફ પટકી ન દે, તો બીજું શું કરી શકે? પ્રવૃત્તિમા પડેલો આ જીવડો પોતાની મેળે કયાં સમજે તેમ હતો? એટલે કુદરતે લાલબત્તી ધરી.

ગુરુદેવની સોળમી જયન્તી અસાધારણ ધૂમધામ અને ઉત્સાહપૂર્વક ઉજવાઇ હતી. સાથે સાથે શાંતિસ્નાત્ર અને 'જૈનપાઠશાળા'નો 'જ્યુબિલી ઉત્સવ' પણ ઉજવાયો હતો. મેમાનો ધીરે ધીરે વિદાય થઇ રહ્યા હતા. સંવત ૧૯૯૪ ના ભાદરવા વદિ પાંચમનો દિવસ હતો. હું મારા રુમમા પાટ ઉપર બેઠો હતો. પાટનો પાયો પકડીને મારા પ્રિય શિષ્ય મહુવા બાળાશ્રમના સુપ્રીન્ટેન્ડેંટ ચુનીલાલ શિવલાલ ગાંધી બેઠા હતા. બીજા પણ એક બે જણ ત્યાં મૌજૂદ હતા.

'ચુનીભાઇ! જરા છાતીએ બામ લગાવો.' કંઇક છાતીમાં દુ:ખાવા જેવું લાગતાં મેં ચુનીભાઇને કહ્યુ. બામ આવે છે ત્યાં સુધીમાં કંઇક ગભરામણ વધી. 'ચુનીભાઇ, જરા શ્રી જયન્તવિજયજીને કહો કે કોઇને મોકલી ડૉકટરને બોલાવે.'

મૃત્યુ એ શું છે?

આટલું કહ્યા પછી શું થયું, એની મને ખબર નથી. કેટલાક વખત પછી હું આંખ ઉઘાડું છું તો, ડૉ. મિસ્ત્રી, ડૉ. વિશ્વનાથ પાટીલ, ડૉ. ન્યાલચંદ દોશી—એ ત્રણ ડૉકટરો અને ભાઇ એદલ ખરાસ, સાધુઓ, હૈદ્રાબાદવાળાં બ્હેન પાર્વતી અને બ્હેન ચંદ્રિકા તેમજ ઉદયપુરના મહેમાનો અને સંઘના આગેવાનો મારી ચારે તરફ ઘેરાએલા રડતી સુરતે ઉભેલા, તેમને એકજ દૃષ્ટિથી મેં જોઇ લીધા.

આવીજ વસ્તુ બિમારીની પણ છે. જો સમજવામાં આવે તો બિમારી, એ આત્માને અશુભ કર્મોના બોજાથી હલકા કરવાનો એક પવિત્ર સમય છે. અથવા કુદરતના નિયમોથી વિરૂદ્ધ ધસી જનારાઓને માટે એક લાલબત્તી છે. અનાદિકાળથી આ જીવ અનેક પ્રકારનાં શુભાશુભ કાર્યોની પ્રવૃત્તિ કરતો આવ્યો છે. બિમારી એ અશુભ કર્મોનો દંડ છે. માણસ પાપ કરતાં નથી ડરતો, પાપના પ્રાયશ્ચિત્તને ભોગવતાં ડરે છે. સજા સીધી રીતે સમભાવપૂર્વક—શાંતિપૂર્વક જો ભોગવી લેવામાં આવે તો તેનો સમય પૂરો થતાં શાંતિ મળે છે. સજા ભોગવતી વખતે કેદી તોફાન કરે, કાયદાનો ભંગ કરે, તો તેની સજામા ઉમેરો થાય છે. આજ દશા બીમારી સમયની છે.

બિમારી શી વસ્તુ છે?

બિમારી, જેમ જેમ આગળ વધતી ગઈ, તેમ તેમ મારી આત્મિક દૃષ્ટિએ મને એમ લાગતુ હતું, કે હુ સાધુઓને, સંઘને, મિત્રોને, ભક્તોને કષ્ટના નિમિત્તરૂપ થઈ રહ્યો છુ. સેવા કરવા જન્મેલો આ જીવ, બીજાઓની સેવા લેવાને લાચાર બન્યો છે. રાતોરાતનું જાગરણ મારા નિમિત્તે સૌને કરવું પડે છે આ વસ્તુ મને ઘણીજ ખટકી રહી હતી પણ લાચાર હતો.

આવા પ્રસંગોમાં માણસ બહુ બારીકાઈથી વિચાર કરે તો, મનુષ્ય સ્વભાવની વિચિત્રતાઓનો પણ ખૂબ અનુભવ થાય છે એક કવિએ કહ્યુ છે.–

વિચિત્ર અનુભવો

वैद्या वदन्ति कफपित्तमरुद्विकारान्
ज्योतिर्विदो ग्रहगतिं परिवर्तयन्ति ।
भूताभिभूतमितिभूतविदो वदन्ति
प्राचीनकर्मबलवन् मुनयो मनन्ति ॥

ઠીક આનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ મને થઈ ગયો હતો. વૈદો કહેતા કે વાયુનો પ્રકોપ છે. ભાઈ ફૂલચંદ જ્યોતિષી જ્યારે જ્યારે ને ત્યારે સાડા સાતની પનોતી કે ચોથે કે આઠમે ગ્રહ ભારે જણાવતા. બિમારી જોવા આવનારી કેટલીક બહેનો 'મહારાજને નજર લાગી છે'

એમજ કહેતી. મારા જેવા વનમાં પેઠેલા ધોળા વાળવાળા બુઢ્ઢા સાધુને પણ નજર લગાડી શકે એવી પણ કોઇ હશે ખરી? અને કોઇ કહેતું કે 'મહારાજને કંઇક વળગાડ લાગુ પડયો છે?' પણ મારો આત્મા પ્રતિક્ષણ એમજ કહેતો કે 'તને અશાતાવેદનીયનો ઉદય છે, એને તું શાંતિપૂર્વક ભોગવ.' બાહ્ય દૃષ્ટિએ નિમિત્તભૂત ઔષધ જે કંઇ બની શકે તે કરતા રહેવું.

આ સિવાય બીજા પણ અનેક પ્રકારના અનુભવો થયા કરતા, અને મનમાં ને મનમાં સંસારના વિચિત્ર સ્વભાવો ઉપર એવી બિમારીમાં પણ આનંદની લ્હેરો છૂટતી.

પ્રકરણ ૩૭ મું
મારી જીવનનૌકા

કોઇ ડોકટર ઇંજીકશન આપવાનું કહે, ત્યારે કોઇ આવીને કહે– 'ઇંજીકશનોએ તો ગજબ કર્યો છે. એક રોગને દબાવે છે, સત્તર રોગને ઉભા કરે છે' કોઇ દેશી વૈદ્ય મોતીની ભસ્મ ખાવાનું કહે, તો કોઇ ચંદ્રોદયની વાત કરે. એક ડોકટર હાર્ટ માટે એક જાતની ગોળી આપે, તો બીજા ડોકટર એને બદલીને બીજી લેવાનું કહે. એક ડોકટર અમુક જાતના ઇંજીકશનની ભલામણ કરે તો બીજા ડોકટર બીજી જાતનું ઇંજીકશન બતાવે. કોઇ ખીચડી લેવાની ભલામણ કરે તો કોઇ એમાંથી ગેસ ઉત્પન્ન થવાનો ભય બતાવે. કોઇ ખાલી દૂધ વાપરવાનુ કહે તો કોઇ ખાલી ફળ ઉપર રહેવાનું કહે. કોઇ ખાવાનોજ નિષેધ કરે, તો કોઇ 'ખાધા વિના શકિત આવશે નહિ, માટે શીરો વિગેરે ખૂબ ખાઓ' એમજ કહે. સ્વભાવની વિચિત્રતા અહિંથી ન્હોતી અટકી એક ડોકટર બારીઓ ઉઘાડી રાખવાનુ કહે, તો બીજા ડોકટર આવતાની સાથે ભડાભડ બંધ કરી દે. કોઇ 'હોમ્યોપેથિક' દવા લેવાનું કહે, તો કોઇ દેશી વૈદ્યની દવા લેવાનું કહે કોઇ ચુપચાપ પડયા રહેવાનું કહે તો વળી કોઇ આવીને કહે. 'વાહ, પડયા તે રહેવાતું હશે. ખૂબ હરો ફરો, ગભરાવાની કાંઇ જરૂર નથી.' કોઇ પાણી વધારે પીવાનું કહે તો કોઇ પાણી પીવાથી વાયુ વધવાનું કહે. શુકન અને મુહૂર્તમાં ખૂબ ખૂબ માનનારા મહાનુભાવો વાત વાતમાં મુહૂર્તનો જ ખ્યાલ કરે. પાટ આઘી પાછી કરવી હોય તો યે મુહૂર્ત, પાટથી નીચે પહેલા વહેલાં પગ મૂકવો હોય તો યે મુહૂર્ત, કંઇક નવી દવા શરુ કરવી હોય તો યે મુહૂર્ત ને કપડાં બદલવાં હોય તો યે મુહૂર્ત.

પ્રકરણ ૭૭ મું
મારી જીવનનૌકા

આમ અનેક પ્રકારના વિચારોની આંધીઓ આ બિમાર શરીરની આજુબાજુમાં ફરી વળતી. આ બધા વિચિત્ર સંયોગોથી ઘણીવાર આનંદ આવતો. કોઇ કોઇવાર કંટાળો પણ આવતો. છતાં હુ એટલું તો સમજતો કે 'જે કોઇ, જે કંઇ કહે છે, તે ભકિતથી, પ્રેમથી–મને જલ્દી સારો થએલો જોવાનેજ કહે છે. એ તો મનુષ્ય સ્વભાવ છે. એમણે કહેવું જોઇએ અને મારે સાંભળવું જોઇએ. હું સમજું છું કે લગભગ બધા યે બિમારોની આગળ આ દશા ઉભી થતી હશે. થોડે ઘણે અંશે પણ

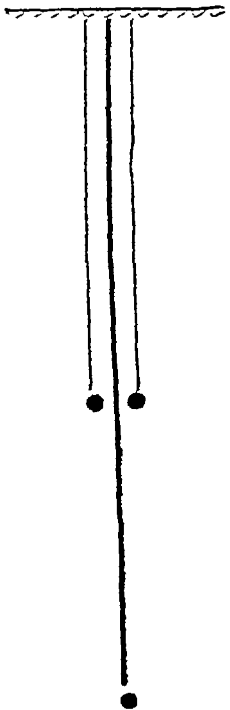
આમ જીવનનૌકા ભરદરીએ ડામાડોલ થયા કરતી કોઇ કોઇ વખતે કિનારે પહોંચવા આવી જતી અને વળી પાછો એવો એક જુવાળ આવી જતો કે કિનારે આવેલી નૌકા ખૂબ દૂર નિકળી જતી

આભાર

આ પ્રસંગમાં મારે બીજું શું કહેવાનું હોય? સિવાય કે, જેમણે જેમણે મારી આ જીવનનૌકાને બચાવી લેવામાં સહાયતા કરી છે, નિમિત્તભૂત થયા છે, તેઓનો આભાર માનવો. પણ એ કાર્ય જેટલું જરુરતું છે, તેટલુંજ કઠણ પણ છે. આખ ઉઘાડીને જોઉં છું તો મારા માટે આ કાર્ય ઘણુંજ મુશ્કેલી ભર્યું દેખાય છે. કેટલા બધા મહાનુભાવોએ મારે માટે કેટલાં કેટલાં કષ્ટો ઉઠાવ્યાં છે, એ શું નોંધી શકાય છે? એની ગણત્રી થઇ શકે છે? અને ગણત્રી કરવા જતાં ઘણા ભૂલી પણ જવાય અને તેટલા માટે મારી આ જીવનનૌકાને બચાવી લેવામાં એક યા બીજી રીતે, થોડે ઘણે અંશે, જેમણે જેમણે મદદ કરી છે તે સૌનો સમુચ્ચયરૂપે જ સાચા દિલથી આભાર માનવો ઉચિત સમજુ છું. તેમાં કરાચીનો સમગ્ર સંઘ ડો. ન્યાલચંદ, ડો. વિશ્વનાથ પાટીલ-એઓની સેવા તો કયારે પણ ભૂલાય તેમ નથી.

મારી બિમારીમાં સ્થાનિક ભકતોએ સેવા કરી છે, એટલુંજ નહિ પરન્તુ, પોતાના અગત્યના કાર્યોનો ભોગ આપીને પણ મહુવા બાળાશ્રમ વાળા ચુનીલાલ શિવલાલ ગાંધી અને દેહગામવાળા ભાઇ બુલાખીદાસ અનોપચંદ–એમણે લાંબો સમય રહીને જે સેવા કરી છે, તે પણ ન ભૂલી શકાય તેવી છે.

મારી આ બિમારીમાં જૈનો ઉપરાંત જે બે જૈનેતર ગૃહસ્થોએ સેવા કરી છે, એ તો મારા હૃદય ઉપર હમેશને માટે કોતરાએલી

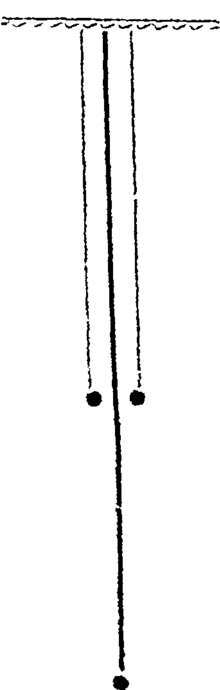

રહેશે તે બે ગૃહસ્થો છેઃ ભાઈ એદલ ખરાસ અને કરાચીના પ્રસિદ્ધ સિંધી વ્યાપારી શેઠ રાધાકિશનજી પારુમલજી ભાઈ એદલ ખરાસ અને તેમનાં ધર્મપત્ની પીલુ બ્હેન, જેમ બીમારીની શરૂઆતથી તે અત્યારની ઘડી સુધી મારી ભક્તિ કરવામાં તન, મન, ધનને ન્યોછાવર કરી રહ્યાં છે, તેમ શેઠ રાધાકિશન પારુમલજીએ, ૭ મહિના સુધી સંઘ પાસેથી કંઈપણ ભાડુ લીધા વિના સિંધીકોલોનીમાંનો પોતાનો વિશાળ બંગલો વાપરવા માટે આપવા ઉપરાંત તેમના આખા યે કુટુંબે અનેક રીતે સાધુભક્તિનો લાભ લીધો છે.

ડૉ. ન્યાલચંદની કદર

ડૉ. ન્યાલચંદ રામજી દોસીએ નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિથી ઠેઠ હાલાથી લઈને અત્યાર સુધી અવર્ણનીય સેવા કરી છે એવા પરોપકારી સાધુભક્ત સેવકોની સેવાની યત્કિંચિત્ પણ કદર કરવી, એ વ્યવહારની દૃષ્ટિએ ગૃહસ્થોને માટે અગત્યનુ છે અને તેટલા માટે શ્રીસંઘ તરફથી તેઓને માન આપવાનો એક મેળાવડો રવિવાર તા. ના દિવસે જૈન ઉપાશ્રયના હોલમા મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજીના પ્રમુખપણા નીચે કરવામાં આવ્યો હતો. આ વખતે સંઘના સેક્રેટરી શ્રીયુત મણીલાલભાઈ મ્હેતા અને ખુશાલભાઈ વસ્તાચંદ વિગેરેએ ડાક્ટર સાહેબની સેવાનાં ખૂબ વખાણ કર્યાં હતા. સંથારાવશ હોવાના કારણે હુ સભામા નહિ જઈ શક્યો હતો; પરન્તુ એક 'સંદેશ' મોકલ્યો હતો. આશીર્વાદ આપવા સાથે એ પણ જણાવ્યુ હતુ કેઃ-

પ્રકરણ ૩૭ મું
મારી જીવનનૌકા

> "મારી આ બિમારીમાં મને જો કંઈ દુઃખ થઈ રહ્યુ છે તે બે બાબતનું છે. એક મારા નિમિત્તે ઘણાઓને ઉઠાવવી પડેલી તકલીફોનું અને બીજુ મારે સેવવા પડેલા અપવાદોનું. કેટલાક વર્ષોથી મારા મનમા એમ થયું છે કે મારા નિમિત્તે બીજાઓને તકલીફો ઓછી ઉઠાવવી પડે, એવી રીતે મારે મારૂં જીવન જીવવું.' પણ આવી બિમારી પ્રસંગે લાચારીથી મારા નિમિત્તે બીજાઓને ઉઠાવવી પડતી તકલીફો મારે જોવી પડે છે. 'અપવાદોનું સેવન', એ પણ મારા માટે દુઃખનું, પરન્તુ લાચારીનું કારણ બન્યું છે. જૈનશાસ્ત્રકારોએ અપવાદોનું વિધાન જરૂર કર્યું

છે. અને તે 'ઉત્સર્ગ'ની રક્ષાને માટે. ચાલતી ટ્રેને કોઇ અકસ્માત પ્રસંગે સાંકળ ખેંચ્યા વિના છુટકો નથી થતો; અપવાદને હું સાંકળ ખેંચવાના સ્થાનમા મૂકું છું. મારી આ બિમારીમાં જાણતાં કે અજાણતાં અનેક વાર સાંકળો ખેંચાણી હશે; પરન્તુ તે મારે માટે અશક્ય પરિહાર હતો"

આ પ્રસંગે મુંબઇવાળા દાનવીર શેઠ કાંતિલાલ બકોરદાસ તરફથી ૫૦૦ રુપિયા અને કરાંચીના શેઠ રવજી ઝવેરચંદ ની પેઢી તરફથી ભાઇ મોહનલાલ કાળીદાસે ૧૨૫ રુપિઆ, એમ ૬૨૫, રુપિયાની એક થેલી ડૉ. ન્યાલચંદને પર્સ તરીકે આપવામાં આવી હતી.

ડૉ. ન્યાલચંદે સંઘનો અને બધાઓનો ઘણો ઘણો આભાર માન્યો હતો અને "પોતાનું કર્તવ્ય સમજીને તેમણે સેવા કરી છે. એમાં કંઇ વધારે કર્યું નથી," વિગેરે ગળગળિત હૃદયે કહ્યું હતું. પર્સ લેવાનો તેમણે ઘણોજ ઇન્કાર કર્યો હતો, પરંતુ કેટલાક આગેવાનોના સમજાવવાથી તેમણે સ્વીકારી હતી. દેહગામથી આવેલા શ્રીયુત બલાખીદાસ અનોપચંદે પણ એક સુંદર કાસ્કેટ ડૉ. સાહેબને ભેટ કર્યું હતું.

મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજીએ પ્રમુખસ્થાનેથી પ્રવચન કરતા ડૉ. ન્યાલચંદે પોતાની ડીસ્પેન્સરી બંધ કરીને હાલા આવીને સ્વ. મુનિશ્રી હિમાંશુવિજયજીની કેવી સેવા કરી હતી ? તેમજ પોતાની અને આ વખતની બિમારીમાં પણ જે સેવા કરી છે, તેનાં વખાણ કર્યાં હતાં. અને અંતઃકરણથી આશીર્વાદ આપ્યો હતો.

'મનુષ્ય સેવા કરવા જન્મ્યો છે, સેવા કરાવવા નહિ, અને તેમાંય અમારા જેવા સાધુઓને માટે તો સેવા જ એક પરમ ધર્મ છે. બેશક, સેવાના તરીકા જુદા જુદા હોય છે. અને એ જુદા જુદા તરીકાદ્વારા થતી સેવાઓથી દુનિયાને લાભજ થાય છે. જેનો જેવો અધિકાર તે તેવી સેવા કરે. અધિકારભ્રષ્ટ થઇને સેવા કરવા જનાર પોતે પડે છે અને બીજાને પાડે છે. સાધુઓ સાધુતામાં રહી ઉપદેશ અને સાહિત્યપ્રચાર દ્વારા જગતની સેવા કરી શકે. સાધુની વ્યાખ્યાજ એ છે કે–'साध्नोति स्वपरहितकार्याणि इति साधुः' આ વ્યાખ્યાને અનુલક્ષી સાચા સાધુએ જીવન જીવવાનું છે. એ ખરુ છે કે સાધુ નિર્ગ્રંથ છે, કંચન કામિનીનો ત્યાગી છે, એટલે જગતની સેવા કરવા જતાં એને અનેક મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડે છે. પરન્તુ એ મુશ્કેલીઓને ઉઠાવીને પણ બની શકે તેટલા અંશે સ્વહિતની સાથે પરહિતનાં કાર્યો કરવા, એ સાધુનુ કર્તવ્ય છે.

પ્રકરણ ૩૮ મું
કરાચીની કદરદાની

અમારા જેવા શકિતહીન અને સાધનહીન સાધુઓ શું કરી શકે? કયાં એટલા સંયોગો? અને કયાં

ઉદારતાની અવધિ

એટલી અનુકૂળતાઓ? છતા યત્કિંચિત્ અંશે થોડું પણ થઇ શકતું હોય તો, તેમા અમે અમારા કર્તવ્યથી જરા પણ વધારે નથી કરતા, એમજ અમે સમજીએ છીએ. કરાચીમા જે કંઇ પ્રવૃત્તિ થઇ શકી, જે કંઇ સેવા થઇ શકી, તેનો ઉલ્લેખ આ પહેલાનાં પ્રકરણોમા કરવામા આવ્યો છે. એ પ્રવૃત્તિમા અમે કોઇ મહાભારત કામ કર્યું છે અથવા કર્તવ્યથી વધારે કર્યું છે, એવું જરા યે નથી, છતાં એવી નજીવી અને નમાલી સેવાને પણ મોટું રૂપ આપી એની કદર કરવાને તૈયાર થનારાઓ ખરેખર અમારી કે અમારાં કાર્યોની કદર નથી કરતા, 'પણ તેઓ પોતાની સજ્જનતાને, પોતાની ઉદારતાને અને પોતાના વિશાળ હૃદયને જ જાહેર કરે છે.

કોઇ ગરીબ અતિથી કોઇના ધરે જાય, અને તે ધરનો માલિક ગરીબ અતિથિનું ઉંચા પ્રકારનું આતિથ્ય કરે, તો તેમાં એ અતિથિનું મહત્ત્વ નથી, પણ તે આતિથ્ય કરનારની ઉદારતાનું ઘોતક છે. અમારા જેવા અદના ભિક્ષુકો કરાચીના અતિથિ બન્યા, ત્યારથી

કરાચીની જનતાએ અમારુ જે આતિથ્ય કર્યું છે, અમારું જે સન્માન કર્યું છે, અમારી સેવાઓમા જે સરળતા કરી આપી છે, અને દરેક રીતે જે સહકાર આપ્યો છે, એનું વર્ણન કરવાને અમે બિલકુલ અશક્ત છીએ. આવ્યા હતા તો અમારું કર્તવ્ય બજાવી જીવનને કંઇક સાર્થક કરવા; પરન્તુ કરાચીની જનતાએ તો પ્રારંભથી અત્યાર સુધી જે જે ભાવભીનું સન્માન આપ્યું, તે બદલ અમે તેમનો જેટલો ઉપકાર માનીએ તેટલો થોડો છે. અમારી પ્રવૃત્તિમા સાથ આપવામા કરાચીની જનતાએ નથી જોયો ધર્મભેદ કે નથી જોયો જાતિભેદ, નથી જોયો વેષભેદ કે નથી જોયો દેશભેદ. દરેક કોમ અને દરેક જાતિના ગૃહસ્થોએ અને સાધુસંતોએ ઉદારતા પૂર્વક અમને અપનાવ્યા અને સાથ આપ્યો. ખરી રીતે અમારી યત્કિંચિત પ્રવૃત્તિમાં પણ સર્વાધિકશ્રેય કરાચીવાસીઓનેજ હોવા છતા બધો ય યશ અમને અર્પવા સુધીની એમની ઉદારતા યે તો હદ કરી છે.

પ્રકરણ ૩૮ મું
કરાચીની કદરદાની

સ્મારકની ચર્ચા

જેઓની ખાસીયતજ બીજાની કદર કરવાની પડેલી હોય છે, તેઓ ગમે તેવા નાના પ્રસંગમાં પણ બીજાની કદર કરવા તૈયાર થાય છે એક પ્રસંગે શહેરના પ્રસિદ્ધ નાગરિકો પૈકી કબીરપંથના આચાર્ય સ્વામી બાલકૃષ્ણદાસજી., ભાઇ જમશેદ મહેતા, શ્રી દુર્ગાદાસ એડવાની, શ્રી હીરાલાલ ગણાત્રા, ડો. ત્રિપાઠી અને 'પારસીસંસાર' ના અધિપતિ દસ્તુર સાહેબ વિગેરે અમારા નિકટના મિત્રાએ શહેરીઓની એક બે સભાઓ ભરી અમારી સેવાના બદલામાં કોઇપણ સ્મારક રાખવાની પ્રવૃતિ શરુ કરી. સ્મારક તો તેઓનું હોય કે જેમણે કોઇપણ કોમ કે દેશને માટે કંઇપણ બલિદાન આપ્યું હોય. અમારા જેવા સાધુઓ કે જેઓનો ધર્મજ ' कर्मण्येवाधिकारस्ते 'ના સિદ્ધાંતનો નિર્માણ થયો છે, તેમનું વળી સ્મારક શું ? ખબર પડતાં હિલચાલ કરનારા આગેવાન મહાનુભાવોને અમારી પાસે બોલાવી વિનમ્રભાવે તેમનો આભાર માની એવી હીલચાલ ન કરવા માટે જણાવ્યું. આ હીલચાલ બંધ રહ્યા પછી પણ, કરાચીની જનતા એક યા બીજી રીતે પોતાની ભાવના અને પોતાની ઉદારતાને બતાવ્યા વિના ન રહી શકી.

પ્રકરણ ૩૮ મું
કરાચીની કદરદાની

ધાર્યો કરતાં વધુ સમય રોકાઈ કરાચીથી પ્રસ્થાન કરવાની તૈયારી ચાલી રહી હતી. મહાસુદિ સાતમનો દિવસ પ્રસ્થાન માટે **માનપત્ર** નિશ્ચિત થયો હતો. (જોકે બીમારીના કારણે ડોકટરો તરફથી એક માઇલ પણ ચાલવાની મના હતી) કરાચીના પ્રસિદ્ધ નાગરિકો ભાઈ જમશેદ મ્હેતા, સ્વામી બાલકૃષ્ણદાસજી, ભાઈ હીરાલાલ ગણાત્રા, ડૉ. ત્રિપાઠી અને શ્રી મણિલાલ મ્હેતાના આમત્રણથી તા. ૨૯મી જાન્યુઆરી ૧૯૩૯ના દિવસે સાંજના ૪॥ વાગે 'ગુજરાત નગર'માં શિવમદિર પાસેના મેદાનમા પારસીઓના પ્રસિદ્ધ ધર્મગુરુ શમ્સ્-ઉલ્-ઉલેમા, દસ્તુર ડૉ. ધાલા, એમ એ, પી. એચ. ડી., લિટ્. ડી,ના પ્રમુખપણા નીચે કરાચીના શહેરીઓની એક સભા મળી હતી. તમામ કોમ અને તમામ ધર્મના નેતાઓની આ સભા અમારા પ્રત્યેના એમના દિલની સાચી ભક્તિના પુરાવારૂપ હતી. અને તેમાં યે ડૉ. ત્રિપાઠી, ભાઈ હીરાલાલ ગણાત્રા, ભાઈ જમશેદ મ્હેતા, શ્રી દુર્ગાદાસ એડવાની, સ્વામી બાલકૃષ્ણદાસજી, આર્યસમાજના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન્ પં. લોકનાથ, સિંધી આગેવાન ગૃહસ્થ શેઠ લોકામલજી ચેલારામજી અને આખરે પ્રમુખ ડૉ. ધાલા વિગેરે મહાનુભાવોએ તે વખતે ઉચ્ચારેલા હાર્દિક શબ્દો અમારા દિલોને હચમચાવી રહ્યા હતા. તેઓ પોતાની સજ્જનતા અને ઉદારતાનો જોકે પરિચય કરાવતા હતા, પરન્તુ અમારું હૃદય અને નેત્રો ઉંડાં ધસતા હતા. કરાચીની સમસ્ત જનતાની અમારા પ્રત્યેની આટલી બધી ભક્તિ એ શું અમારી યોગ્યતાને આભારી હતી? ના, ખરેખર તેમના વર્ણન કરાતા શબ્દોને માટે અમે કેટલા અયોગ્ય છીએ, એનું ભાન તે વખતે અમને થતું હતું. 'ભક્તિની અતિરેકતામા બોલાતા શબ્દો એક સેવકને માટે તેના સાચા કર્તવ્યના સૂચન બને છે.' એજ દશા અમારી હતી.

આ વખતે એક ચંદનની પેટીમા કરાચીના લગભગ તમામ નાગરિકોના હસ્તાક્ષરયુક્ત જે માનપત્ર આપવામાં આવ્યું તે આ છેઃ—

જનહિતાનુરાગી, ધર્મધુરન્ધર

મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી મહારાજશ્રી

મુ૦ કરાચી.

પૂજ્યપાદ મુનિવર્ય્યશ્રી,

"અમે કરાચીનિવાસીઓ પોતાનું અહોભાગ્ય માનીએ છીએ કે અમને આપ

ડો ધાલાના પ્રમુખપણા નીચે **મુનિ શ્રી વિદ્યાવિજયજી**ને કરાચીની સમસ્ત જનતા તરફથી આપેલા માનપત્ર સમયનો ગ્રુપ ફોટો.

જેવા એક વિરલ સત્પુરુષનું સન્માન કરવાનો આ પ્રસંગ પરમાત્માએ આપ્યો છે સાધુજનોનાં દર્શન તો સદૈવ દુર્લભ ગણાયા છે તેમાં યે વિશેષતઃ આધિભૌતિક પ્રપંચો વચ્ચે પીસાઇ રહેલ આ જમાનામાં, આપ જેવા મહાપુરુષનાં કેવળ દર્શનજ નહિ, પરંતુ પરિચય અને સહવાસની લ્હાણ અમ કરાચીવાસિઓને લગાતાર અઢાર મહિના સુધી બક્ષીને વિધિએ ખરેખર અમારા ઉપર મહેર જ કરી છે, એમ અમે માનીએ છીએ.

"મહાત્મન્! આપે ધર્મને સાચેજ જીવી જાણ્યો છે. પુરાતન સંસ્કૃતિની લગીર યે ઉપેક્ષા કર્યા વગર આપ નૂતન પ્રકાશ ઝીલી શક્યા છો. નિજધર્મની વિશિષ્ઠ મર્યાદાઓનું રજભર પણ ઉલ્લંઘન કર્યા સિવાય આપ સર્વધર્મસમભાવ અનુભવો છો, આચરો છો અને ઉદ્બોધો પણ છો. પરંપરાગત રૂઢિઓ અને સનાતનધર્મ એ બન્ને વચ્ચે રહેલો સૂક્ષ્મ ભેદ આપની કુશાગ્ર દૃષ્ટિએ નિહાળ્યો છે અને આપના ઉદાર આત્માએ ઓળખાવ્યો છે. એટલુ તો આપના થોડા પણ પરિચયમા આવનાર પ્રત્યેક જણ વિશ્વાસપૂર્વક કહી શકશે

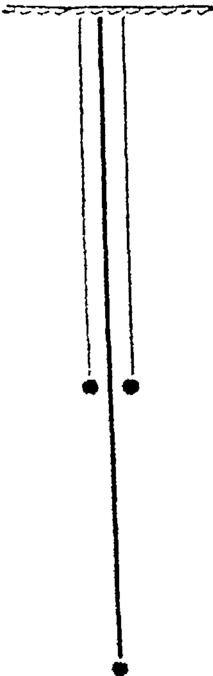
"અને તેથીજ કરાચીમા આપના અઢાર મહિનાના વસવાટ દરમ્યાન ભાગ્યેજ કોઇ એવી સત્પ્રવૃત્તિ હશે, જેની પાછળ આપની મંગલ પ્રેરણા ન હોય. ભાગ્યેજ કોઇ એવું લોકહિતનુ કાર્ય હશે, જેમાં આપનો સહકાર ન હોય સંકુચિત અર્થમા જે વસ્તુને પૃથગ્જન 'ધર્મ' સમજે છે, તેનાજ કેવળ આચરણથી આપ સંતુષ્ટ રહ્યા નથી, આપને મન 'ધર્મ' એ 'જીવન' છે અને 'જીવન' એજ 'ધર્મ' છે.

પ્રકરણ ૩૮ મું
કરાચીની કદરદાની

"આપશ્રીની તેમજ શ્રી જયન્તવિજયજીની છેલ્લી બિમારીના કારણે આવેલ શારીરિક નબળાઇને લીધે કરાચીથી કચ્છ સુધીના વિકટ પથના પગપાળે વિહાર કરવામા માત્ર અંતરાય રૂપ જ નહિ પણ, ડોકટરોના સ્પષ્ટ અભિપ્રાય મુજબ હાનિકારક છે, એમ જાણવા છતાં પણ વિહાર કરી જવાના આપના સંકલ્પમા આપ દૃઢ છો, તે જાણી અમોને ચિંતા થાય છે. અમો વિનવિએ છીએ કે આપના સંકલ્પને ફરીથી વિચારી જોશો અને બની શકે તો એકાદ વર્ષને માટે કરાચીની જનતાને આપની વિદ્વત્તા, વ્યવહાર કુશળતા અને કાર્યદક્ષતાનો વિશેષ લાભ આપી કૃતાર્થ કરશો.

પ્રકરણ ૩૮ મું
કરાચીની કદરદાની

"યદિ આપનો નિશ્ચય દૃઢજ રહેશે અને આપ નિયત દિને વિહાર કરશો, તોપણ અમે આપશ્રીને ખાતરી આપીએ છીએ કે કરાચીવાસીઓને આપ એક એવી પુણ્યસ્મૃતિ બની રહેશો જે, તેમને સદૈવ સામ્પ્રદાયિક વિસ વાદોથી પર રાખી કલ્યાણપથે વાળશે. આપની વાણીનું રસાયણ એકવાર પણ જેણે માણ્યું છે, તે કોઇ કાળે પણ એ પુણ્યસ્મૃતિ વિસરશે નહિ.

"સાથેસાથે શાન્તમૂર્તિ વિદ્વાન્ મુનિમહારાજશ્રી જયન્તવિજયજીની શાંતવૃત્તિ તથા વ્યવહાર કુશળતાએ પણ અમારા હૃદય પર જે ઉંડી અસર અને માનની લાગણી ઉત્પન્ન કરી છે, તે વ્યકત કર્યા સિવાય પણ અમે રહી શકતા નથી.

"આપ જેવા એક વિરલ પુરુષનું સન્માન કરવાનો તથા અમારી આપ પ્રત્યેની કૃતજ્ઞતા

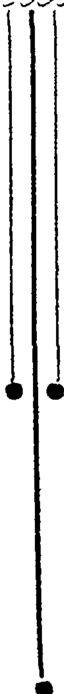
તેમજ પૂજ્યભાવ વ્યક્ત કરવાનો આ શુભ પ્રસંગ પરમાત્માએ અર્પ્યો છે, એને માટે અમો કરાચીનગરનિવાસિઓ અમારું અહોભાગ્ય માનીએ છીએ.

કરાચી, તા. ૨૯-૧-૧૯૩૯.

આપના દર્શન અને અમૂલ્ય બોધપ્રવચનો શ્રવણ કરવાની અભિલાષા સેવતા અમો છીએ,

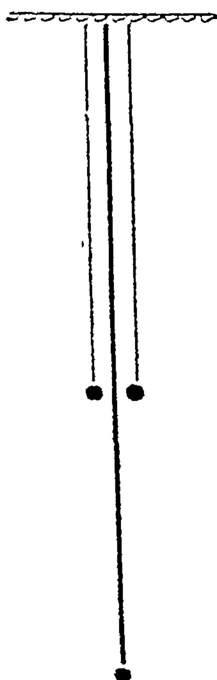
દસ્તુર ડૉ. માણેકજી ન. ધાલા M. A. PH. D. LIT. D., શમ્સ-ઉલ-ઉલેમા
જમશેદ નસરવાનજી M. L. A.
હાતીમ એ. અલવી મેયર
રૂસ્તમ ખ. સિધવા M. L. A.
લોકામલ ચેલારામ
પીરોજશાહ હો દસ્તુર મહેરજીરાણા અધિપતિ 'પારસી સંસાર'
ડૉ. પોપટલાલ ભુપતકર M. L. A.
ખા. બા. અરદેશર મામા
લધા ઓધવજી
હરિદાસ લાલજી
ભગવાનલાલ રણછોડદાસ
ખેતશી વેલજી કાળાગલા
સ્વામી બાલકૃષ્ણદાસજી
રા. સા. ભગવાનજી મોરારજી
હીરાલાલ નારાયણજી ગણાત્રા મ્યુ. કોરપોરેટર
સોહરાબ કે. એચ. કાત્રક
ડૉ. પી. વી થારાણી
શિવજી વેલજી કોઠારી
પેશોતન જમશેદજી વાન્રીયા B A., LL. B.
દુર્ગાદાસ બી. અડવાણી માજી મેયર

પ્રકરણ ૩૮ મુ
કરાચીની કદરદાની

ખીમચંદ માણેકચંદ શાહ મ્યુ. કોરપોરેટર
રૂસ્તમ જમશેદજી દસ્તુર B. A.
મનુભાઈ ડુંગરશી જોશી
મણીલાલ મોહનલાલ
એદલ ખરાસ
છોટાલાલ ખેતશી પ્રમુખ જૈન શ્વે. મૂ. સંઘ
કે. જે. પાનાચંદ
સ્પંદીઆર ભક્તિઆરી બાહાઈ
ડૉ. પોપટલાલ એન્ડ સન્સ
ડૉ. જી ટી. હિંગોરાણી M. B. B. S. etc.
વૈદ્ય મોટન શર્મા જોશી
ડૉ. પી. આર. હિંગોરાણી B. H. M. S. etc.
સ્વામી કૃષ્ણાનંદ
ડૉ. તારાચંદ લાલવાણી M. B. B S.
મોહનલાલ ઇશ્વરલાલ એન્ડ સન્સ ઝવેરી

પ્રકરણ ૩૮ મું
કરાચીની કદરદાની

મોહનલાલ કાળીદાસ
હીરજી શીવજી ઠાકરશી ઝવેરી
લાલચંદ પાનાચંદ
જયતિલાલ રવજી ઝવેરચંદ
નરીમાન સોરાબજી ગોળવાળા
ડુંગરશી ધરમશી સંપટ
પ્રીન્સીપાલ રામસહાય B. A. S. T. C.
ડાયાલાલ કેવળદાસ
આલીમ ટી ગીદવાણી
વૈદ્ય સુખરામદાસ ટી. ઓઝા.
ભુદર હરજીવન
ઠાકરશી મેઘજી કોઠારી
મણીલાલ લહેરાભાઈ સે. જૈનશ્વે. મૂ૦ સંઘ
ડૉ. પુરૂષોત્તમ ત્રિપાઠી M. D. (Homeo)
કે. પુનીઆ. એડીટર સિંધ ઓબ્ઝરવર.
જગન્નાથ નાથજી નાગર તંત્રી 'અમન અમન'
મોહનલાલ વાઘજી મહેતા

ગાંગજી તેજપાળ ખેતાવાળા

પી ટી. શાહ

મણીલાલ જાદવજી વ્યાસ અધિપતિ જવાલા

હરિલાલ વાલજી ઠાકર અધિપતિ હિતેચ્છુ

ભદ્રશંકર મંછારામ ભટ્ટ અધિપતિ સિંધસેવક

ન્યાલચંદ લક્ષ્મીચંદ કુવાડીઆ

ડૉ ન્યાલચંદ રામજી દોશી

પંડિત લોકનાથ વાચસ્પતિ

ફરીથી કહ્યા વિના નથી રહેવાતુ કે કરાચીએ અમારી કદર કરવામાં હદ કરી છે ક્યાં 'कर्मण्येवाधिकारो मे' એ અમારો સિદ્ધાંત અને ક્યાં આ અમારા ઉપર બોજો?

પ્રકરણ ૩૮ મું
કરાચીની કદરદાની

મારા આત્મીયબંધુ શાંતમૂર્તિ મુનિરાજશ્રી જયંતવિજયજીએ એમને આપેલા માનપત્રનો જવાબ આપતાં ટૂંકમાં કહ્યું:-

"મને આપેલા માન માટે હું તમારો આભાર માનું છું, ખરીરીતે તમારે માન તો મહારાજશ્રીને એકલાનેજ આપવું જોઇતુ હતું, છતા તમે મને પણ આપ્યું છે, એ તમારી ઉદારતાને સૂચવે છે. મહારાજશ્રીને કાર્ય કરવાની કેટલી ધગશ છે, એ તમે જોઇ શકયા છો. બીમારીમાં મિસ્રી ડૉકટરે મના કરવા છતાં, સૂતાં સૂતાં પણ તેઓ લેખો લખાવે છે, અને દરેક કાર્ય કરે છે. એમણે કરેલી સેવામાં મારા થોડા હિસ્સાને તમે સમાનભાગ સમજી જે માન આપવા તૈયાર થયા, તે બદલ તમારો આભારી છું. મારા અંતઃકરણના આશીર્વાદ છે કે આપ સૌ આનંદમાં રહો, સુખી રહો, સમાજ દેશ અને આત્માની ઉન્નતિ કરો."

બિમારીના કારણે આ પ્રસંગે હું કંઇ વધારે કહી શકું તેમ ન હતો. પણ વિધિ તો પૂરી કરવીજ રહી. એ નિયમે મેજ ઉપર બેસી જે શબ્દો કહ્યા તેમાંના થોડાક આ છે:-

"મનુષ્યમાત્ર સેવા કરવા જન્મ્યો છે, સેવા કરાવવા માટે નહિ.' આ સિદ્ધાંત જો બધા ધ્યાનમાં લે તો જગત્‌ની અશાંતિ દૂર થાય અને સ્વર્ગીય સુખ મેળવી શકાય.

"જે ભૂમિમાં શ્રવણ માતપિતાની ભક્તિ ભૂલી ગયો હતો, એવી નિંદાએલી ભૂમિમા આટલી બધી ભક્તિ, આટલો બધો પ્રેમ અને આટલી બધી ઉદારતા જોઇને મને તો એમજ થાય છે કે, આ ભૂમિને નિંદનારાઓએ મોટી ભૂલ કરી છે. સિંધના જેવો આદરભાવ મે તો કયાંય જોયો નથી. માંસાહારી હોવા છતા, સિંધમાં લોકોની ભક્તિ અને શ્રદ્ધા જોઇને મને તો એમ થઈ આવે છે કે જો આવશ્યકીય અનુકૂળતાઓ પ્રાપ્ત થાય તો સિંધમા હજુએ બે ત્રણ વર્ષ રહી ખૂબ પ્રચાર કરૂં.

પ્રકરણ ૩૮ મું
કરાચીની કદરદાની

"કેટલાક વક્તાઓએ, અમે જે કષ્ટો સહન કરીને અહિં આવ્યા, તેનું વર્ણન કર્યું છે. પરન્તુ હું જણાવીશ કે જે દિવસથી અમે અમારૂં ઘરબાર અને સગા—સંબંધીઓને છોડીસાધુતા સ્વીકારી છે, અને 'ઈચ્છાનો રોધ' કરવાનું માથે લીધુ છે, ત્યારથી કષ્ટ ભોગવવાનું તો અમારે માથે નિર્માણજ થએલું છે.

"પ્રમુખ સાહેબે કહ્યુ છે તેમ, સાધુ તેજ છે કે જે પોતાનો આદર્શ ખડો કરવા પોતાથી બનતુ કરે છે. કરાચીની જનતાએ આ માનપત્ર આપીને અમારા ઉપર ખરેખરો ઉપકાર કર્યો છે પણ મારે માટે તો આ ઉપકાર એક ઉપસર્ગરૂપ થયો છે. 'ઉપસર્ગ' એટલે કષ્ટ. કષ્ટ સહન કરવા માટે માણસમાં શક્તિ જોઈએ. તમારૂં આ સન્માન જીરવવાની મારામાં શક્તિ છે કે નહિ, એનો હું બહુ વિચાર કરૂં છું પ્રભુ મને આ માન જીરવવાની શક્તિ આપે અને એમા ઉચ્ચારેલા શબ્દો જેવા ગુણો મારામાં ઉત્પન્ન થાય, એવી હું પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થના કરૂં છું.

"હું જૈનોનો સાધુ છું, એવું તમે ન માનશો," એમ હું શરૂવાતથી કહેતો આવ્યો છું. એ મારૂં કથન અત્યાર સુધી તમે માન્ય રાખીને કરાચીના દરેક ધર્મના અનુયાયીઓએ અમારી જે સેવા કરી છે, અમારા પ્રત્યે સ્નેહ વર્ષાવ્યો છે, અમને સહકાર આપ્યો છે, તેને માટે હું તમારો ફરી ફરીને આભાર માનું છું.

"અમારા જૈનસંઘે જે સેવા કરી છે તેને માટે હું અંતકરણથી ધન્યવાદ આપું છુ. આ પ્રસંગે ડૉ. ન્યાલચંદ દોસી, ડૉ. વિશ્વનાથ પાટીલ, ડૉ. અંકલેશ્વરીયા, વૈદરાજ નવલશંકરભાઈ, અને વૈદરાજ સુખરામદાસ વિગેરેને પણ અંતકરણથી આશીર્વાદ આપવા સાથે ધન્યવાદ આપું છુ કે જેમણે મારી અને મારી સાથેના સાધુઓની બિમારીમાં કોઈપણ જાતનો સ્વાર્થ રાખ્યા વિના અસાધારણ સેવા કરી છે.

"આ પ્રસંગે એક પારસી ગૃહસ્થનું પણ નામ લીધા વિના હું નથી રહી શકતો. તે છે ભાઈ એદલ નસરવાનજી ખરાસ અને તેમના ધર્મપત્ની પીલૂબ્હેન. જે દિવસથી આ ગૃહસ્થનો મારી સાથે પરિચય થયો છે, તે દિવસથી અત્યારની ઘડી સુધી પોતાના પારસી ધર્મમાં દૃઢ રહીને પણ અમારી સેવાને માટે તેમણે જે તન મન ધન ન્યોછાવર કર્યાં છે, એની હું ખરા જીગરથી કદર કરૂં છું. નિસ્વાર્થવૃત્તિથી એમણે કરેલી સેવાનો બદલો પરમાત્મા તેમને આપે, તેમના કુટુંબને સુખી રાખે, એવી હું પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રાર્થના કરૂં છું.

"અંતમા એક વાત કહી લઉં. તમારામાંના ઘણાઓ મારી અત્યારની બિમારીને ધ્યાનમાં લઈ, તેમજ ડૉ. મિસ્ત્રીએ તપસ્યા પછી આપેલા રીપોર્ટ ઉપરથી મને વિહાર નહિ કરવાનો જે આગ્રહ કર્યો છે, એ તમારા મારા પ્રત્યેના મમત્વને આભારી છે. હું આ સંબંધી જરૂર ફરીથી વિચાર કરીશ અને

મારા બંધુ મુનિરાજો સાથે સલાહ કરીને હવે પછી નિર્ણય કરીશ.

"છેવટે કરાચીના નાગરિકોએ કરેલી અમોરી આ કદર માટે કરાચીની સમસ્ત જનતાનો ફરીથી આભાર માનું છું."

માનપત્રની પેટી

આ માનપત્ર હાથીદાંતની મઢેલી એક ચંદનની પેટીમાં આપવામાં આવ્યુ હતું; પરન્તુ અમારા જેવા પગે ચાલીને ગામાનુગામ વિચરનારા સાધુઓને આવી પેટી સંગ્રહવી, જેમ આચારને અનુકૂળ ન ગણી શકાય, તેમ ભારભૂત પણ કહેવાય. ભાઇ હીરાલાલ ગણાત્રાએ પ્રસ્તાવ મૂકયો કે આ પેટીનું લીલામ થવું જોઇએ, અને તેની ઉપજતી રકમ જીવદયાના કોઇ કાર્યમાં ખર્ચવી જોઇએ. લીલામ થતા તેજ નિઃસ્વાર્થી ભકત ભાઇ એદલ ખરાસે ૧૦૧ રુપિઆમા તે પેટી ઉપાડી લીધી.

પ્રકરણ ૩૮ મું
કરાચીની કદરદાની

'હિતેચ્છુ'નો અગ્રલેખ

કરાચીની આ કદરદાનીના સંબંધમાં કરાચીના અનેક પત્રોએ અનુમોદન આપી અમારા પ્રત્યેની ભકિત પ્રકટ કરી હતી. તેમા કરાચીનું જુનું અને પ્રસિદ્ધ 'હિતેચ્છુ' પત્ર પણ એક છે. 'હિતેચ્છુના' વિદ્વાન અધિપતિએ આ પ્રસંગે જે અગ્રલેખ લખ્યો હતો, તેનો સક્ષિપ્ત સાર આ છે.–

"જૈનધર્મના એક આચાર્ય પૂજ્ય વિદ્યાવિજયજી મહારાજના ગઈ કાલે 'ગુજરાત નગર'મા કરાચીની સર્વકોમોના પ્રતિનિધિઓના હાથે થએલા સન્માનમાં અમે પરિપૂર્ણ વાસ્તવિકતા જોઇએ છીએ. અને એ કાર્ય કરનારાઓને, સ્તુત્ય પ્રયાસ માટે ધન્યવાદ આપીએ છીએ

"છેલ્લાં બેવર્ષ જેટલી મુદત થયા વિદ્યાવિજયજી મહારાજનો કરાચીમાં નિવાસ થએલ છે. એ મુદત દરમ્યાન તેમણે પોતાના પ્રસંગમાં આવનારા સર્વ કોઇના મન જીતી લીધાં છે, અને પોતાના શુદ્ધ

આચાર અને વિચારવડે, પોતાના સતત શ્રમ અને ઉપદેશકાર્યવડે અને ન્હાના મોટા સર્વને નિખાલસતાથી અને નિરભિમાનથી મળવા ભેરવાના ક્રમવડે તેમણે પ્રત્યેકના ઉપર તેમના હૃદયની મહત્તાની છાપ પાડી છે. અને 'આવા પુરૂષોને લીધેજ જગત્નો ક્રમ નિર્ભર છે,' એવી અસર ઉપજાવી છે. પોતે જૈનધર્મના આચાર્યપદે બિરાજવા છતાં ઇતરધર્મ અને ધર્મીઓ પ્રત્યે હમેશા સદ્ભાવજ દાખવ્યો છે

"માંસાહાર નિષેધનું કામ મહારાજશ્રીએ કરાચીમાં રહીને થાય તેટલે દરજ્જે ખૂબ ખંતથી અને કુશળતાથી કર્યું છે.

"આવો પુરૂષ એક જૈનધર્મનોજ આચાર્ય છે, એમ કોઇ શામાટે કહે ? તેઓ હિંદુધર્મના અથવા આગળ વધીને કહીએ કે જગત્વ્યાપિ જીવદયાધર્મના આચાર્યના સ્થાન અને માનને યોગ્ય છે. અને તેવા પુરૂષની મહત્તાની કરાચીવાસીઓએ કરેલી કદરમાં અમે નરી યોગ્યતા જોઇએ છીએ. આવા ઉચ્ચાશયી શુદ્ધ ચરિત્રવાન્ ઉન્નતવિચારવાન્ અને માનવપ્રેમી તથા જીવદયા પ્રેમીના સન્માન અને કદરનશીનીના સાથી બનીએ છીએ. અને પ્રભુ પાસે યાચીએ છીએ કે વિદ્યાવિજયજી જેવાની જીવનપ્રણાલી અને કાર્ય ઈતર મહારાજો અને ધર્મોપદેશકો માટે દૃષ્ટાંતરૂપ અને અનુકરણ યોગ્ય બનો.

"તેમણે કરાચીમાં અને કરાચીદ્વારા સિંધમાં તેમના જીવદયા વર્ધક કામવડે તેમજ જૈનધર્મના શાંતિભર્યા અને વિદ્વત્તાભર્યા ઉપદેશવડે જૈનધર્મનો મહિમા વધાર્યો છે. તેમજ સિંધવાસી જૈનોની કીર્તિને ઓપ આપ્યો છે, એમ કહેવામા લગારે અતિશયોક્તિ નથી. આવા મહારાજ પોતાના આગણે આવે, ત્યારે જૈનીઓ જે કરે તે ઓછુંજ કહેવાય, પણ ઈતરધર્મીઓ પણ જૈનમહારાજને વધાવે, સન્માને, સાભળે તથા ઉપાસે, ત્યારે તે જૈનધર્મનો મહિમા વધારનારૂં તો ખરૂં, પણ તેની સાથેજ સાથે

બિન હિંદુઓને હિંદુઓની નિકટમાં આણનારું હોઇ હિંદુત્વની એક પ્રકારની સેવારૂપ છે. અને બીજી રીતે કહીએ તો એજ બીના દેશની સર્વકોમને એકબીજાની નિકટમાં આણવારૂપ છે. અને તેથી વિદ્યાવિજયજી મહારાજના જીવનકાર્યમાં અનાયાસ દેશસેવાનું રાજકીય કલ્યાણનું કાર્ય થઇ રહ્યું છે, એમ અમે સમજીએ છીએ. અને તે માટે મહારાજને અમે અભિનંદીએ છીએ."

'હિતેચ્છુ' ૩૧ મી જાન્યુઆરી ૧૯૩૯

હિતેચ્છુના વિદ્વાન્ અધિપતિએ કરાચીની કદરદાનીના મંદિર ઉપર એક શિખર ચડાવ્યા જેવું કામ કર્યું છે. અને તેમ કરીને જેમ પોતાના વિશાળ હૃદયનો, ગુણાનુરાગતાનો પરિચય કરાવ્યો છે, તેમ મારા જેવા એક અદના ભિક્ષુકને એક મહાન બોજાથી દબાવ્યો છે.

સૌનું કલ્યાણ હો એજ અંતઃકરણની ભાવના.

સમાપ્ત

પરિશિષ્ટ

આ પુસ્તકનાં જુદાં જુદાં પ્રકરણોમાં ભૂત અને વર્તમાનકાળનું અતિહાસિક વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે. પુસ્તકની સમાપ્તિ થતાં થતાં લખાએલા વર્ણન સાથે સંબંધ ધરાવતી જે વિશેષ હકીકતો મળી છે, તેનો ટૂંક સાર આ 'પરિશિષ્ટ'માં આપવામાં આવે છે.

—પ્રકરણ ૧૬ માં **'ગુજરાતીઓનું સ્થાન'** બતાવવામાં આવ્યું છે. તેના પૃષ્ઠ ૧૩૭–૩૮ માં કરાચીની જુની અને જાણીતી શેઠ **લાલજી લક્ષ્મીદાસની** પેઢીમાં સંવત ૧૮૭૫ ના ચોપડા હોવાનું જણાવ્યું છે. આ સંબંધી વધુ તપાસ કરતાં શેઠ હરિદાસ લાલજી કેટલીક હકીકત પૂરી પાડે છે, તે આભાર સાથે ટૂંકમાં આપું છું.

ગુજરાતીઓમાં સૌથી પહેલા આવનારાઓમાં પોરબંદરવાળા જુના ભાટીયા વેપારી શેઠ લક્ષ્મીદાસ માધવજીનું નામ આગળ આવે છે. કહેવાય છે કે બસો વર્ષ પહેલાં તેમની અહિં કોઠી હતી. તેમનો વિ૦ સંવત ૧૮૪૮ નો 'ખાતાવહી'નો ચોપડો મળ્યો છે. એ ચોપડાના પૂજાના પહેલા પાનામા "સંવત ૧૮૪૮ આસો વદ ૦)) દીપોત્સવ ઠા. લક્ષ્મીદાસ માધવજી હસ્તક ધરમશી લક્ષ્મીદાસના હસ્તની ખાતાવહી કરાચીની છે.'

ધર્મશીના ભાઇ પ્રાગજી લક્ષ્મીદાસ અને પ્ર ગજીના પુત્ર પ્રેમજી પ્રાગજીના નામની પેઢી સં. ૧૯૫૭–૫૮ સુધી કરાચીમાં હતી. તેઓ કચ્છી ભાટિયા મહાજનના મુખી હતા. સ. ૧૯૪૮ ના એ ચોપડા ઉપરથી જણાય છે કે–તે વખતે વહાણોની માલની આવ–જાવનો વેપાર સારો ચાલતો પાંચેક વહાણો તો તે પેઢીના પોતાનાં હતાં

જુદા જુદા દેવસ્થાનોનાં ધર્માદાખાતા પણ જોવામાં આવે છે. દેવસ્થાનોના નામથી લાગા કાઢવામા આવતા. શ્રીનાથદ્વારાના બેટીયા અને વલ્લભાચાર્ય સપ્રદાયના બેટીયા લાગા ઉઘરાવવા આવતા.

તે પછીના વર્ષો એટલે સ. ૧૮૮૦ અને તે પછીના ચોપડામા દર પાંચ–સાત વર્ષે ભાટિયા નાતિમાં ફુટાફ્ટવાયાં બન્ને તેમજ મરણના પ્રસંગોમાં એ મહાજનો તરફથી લાગા લેવામા આવ્યાની નોંધ છે.

—પ્રકરણ ૧૯ માં 'કરાચીના સ્થાનકવાસી સંઘ' સબંધી લખતાં પૃષ્ઠ ૧૮૨ માં સ્થાનકવાસી સંઘમાં પડેલા કુસુંપનું વર્ણન લખવામાં આવ્યું છે. પરન્તુ એ જણાવતા અત્યન્ત ખુશી થાય છે કે આ પુસ્તક વાચકોના હાથમા આવે, તે પહેલા સ્થાનકવાસી સંઘનો તે કુસુંપ દૂર થયો છે, અને બધા એક થયા છે સંઘના વહીવટમા લવાજમની પ્રથા બંધ કરી 'ચુલાવેરો' દાખલ કરવામા આવ્યો છે. સંઘના વહીવટ માટે કમીટીનુ બંધારણ દૂર કરી હાલાઇ, ઝાલાવાડી, અને કચ્છી તરફનો એક એક ટ્રસ્ટી એમ ત્રણ ટ્રસ્ટીઓદ્વારા સંઘનો વહીવટ ચલાવવાનું ઠરાવવામા આવ્યુ છે. ચુસ્ત જૈનધર્મ પાળનારા **ભાવસાર** ભાઇઓ માટે શું ઠરાવવામા આવ્યુ છે, તે કંઇ જાણવામા આવ્યું નથી પણ જો તે કોમની ઉપેક્ષા કરવામાં આવી હોય તો તે શોભાદાયક નથી.

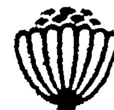
卐

—પ્રકરણ ૧૫ માં સિંધી હિંદુઓના વર્ણનમાં આ કોમનો **'લેતીદેતી'**ના રિવાજ સબંધી લખવામા આવ્યું છે. તેના પૃષ્ઠ ૧૨૯ માં આ રિવાજને દૂર કરવા માટે સિંધધારાસભામા **બીલ** આવ્યાનું જણાવવામાં આવ્યું છે. ખુશી થવા જેવુ છે કે તે **બીલ** પાસ થયાનું જાણવામાં આવ્યું છે.

—આજ પ્રકરણના ૧૩૧ ના પૃષ્ઠમાં **'ઓમ મંડળી'** નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. સિંધી હિંદુઓની ચળવળના પરિણામે સિંધ ગવરમેન્ટે આ **' ઓમમંડળી ' ને** ગેરકાયદેસર ઠરાવી છે.

—પ્રકરણ ૨ જુ 'જૈનદષ્ટિએ જુનુ સિન્ધ'માં પૃષ્ઠ ૧૩ માં વિ. સં. ૧૨૮૦ માં જિનચંદ્રસૂરિએ ઉચ્ચનગરમાં કેટલાક સ્ત્રીપુરુષોને દીક્ષા આપ્યાનું લખ્યું છે ત્યાં ૧૨૧૮ જોઇએ.

પૃષ્ઠ ૧૪ માં જિનમાણિક્યસૂરિને જિનકુશલસૂરિના શિષ્ય બતાવ્યા છે, પરન્તુ તે ગુરુશિષ્ય નહિ હતા. **માણિક્યસૂરિ** જિનચંદ્રસૂરિના ગુરુ હતા. તેઓ ૧૬૧૧ માં સ્વર્ગવાસી થયા છે.

નામોની અનુક્રમણિકા

સ્વર

અકબર ૪,૨૩૨,૨૫૪,૨૬૯,૩૨૪
અજરામર ૭૮,૭૯,૧૦૯
અનન્ત હરિ લાગુ ૧૧૫,૧૫૮,૩૦૪
અબ્દુલ લતીફ ૧૨૧
અબ્બાસ હજરત ૪,
અમીચંદજી ૩૮
અમોલખચંદજી ૪૧,૫૦,
અર્જુન ૩,
અલ્લાઉદ્દીન ૩૬,૨૬૯,
આદુમલ ૧૧૮
આમરાજ ૨૬૯
આર્યસુહસ્તિ ૨૬૯
આલીમ ટી ગીડવાણી ૩૪૪
આસકરણ ખેંગાર ૧૬૧,૧૬૨
ઇન્દુલાલ ગાંધી ૭૩
ઉદ્ધરણ ૪૯
ઉમેદચંદ મોતીચંદ ૧૬૧
ઉમેદમલજી ૧૬૨
એડીસન ૯
એદલ ખરાસ ૧૫૩, ૧૫૪, ૧૫૫, ૨૨૨, ૨૨૩,
૨૨૪, ૨૪૮, ૨૬૬, ૩૦૩, ૩૩૧
૩૩૫, ૩૪૪, ૩૪૭, ૩૪૮
ઔરંગઝેબ ૨૬૯
અંકલેશ્વરિયા ડાકટર ૧૫૯,૩૪૭

ક

કક્ક ૧૨
કક્કસૂરિ ૧૪
કનૈયાલાલ મુનશી ૧૩૯,૨૭૩,૨૭૬
કબીર સાહેબ ૩૧૨,૩૧૩,૩૧૪
કલ્યાણવિજયજી ૩૪,૩૫,૩૬
કસ્તૂરચંદજી પારેખ ૬૦,૬૭
કાક ૧૨
કાન ૧૪
કાનજી પોપટ ૧૬૩
કાનજીભાઈ ૭૯
કાલકાચાર્ય ૨,૧૨,૧૩
કાલીદાસ ૧૦૪,૧૦૫
કાળા ગલા ૧૬૧,૧૬૨,૧૬૩,૧૮૫
કિશોરમલજી ૫૦
કુળધર ૪૯
કુમાર પ્રોફેસર ૩૦૪
કુમારપાલ ૩૬,૫૦,૨૬૯
કૃષ્ણભગવાન ૧૩૧,૩૦૯,૩૧૦
કૃષ્ણાનંદજી સ્વામી ૨૨૯,૨૯૯,૩૪૪
કે. બી. પટેલ ડાકટર ૨૫૫,૩૦૧
કેશવદેવ ૨૨૯
કેશવલાલભાઈ ૭૫
કોમ્યા વેશ્યા ૩૨૧
કાંતિલાલ ૭૮
કાંતિલાલ ઇશ્વરલાલ ૨૬૦
કાંતિલાલ બકોરદાસ ૨૦૬,૨૧૬,૨૧૯,૨૬૦,૩૩૭

ખ

ખીમચંદ જે. પાનાચંદ ૧૮,૨૦,૧૬૧,૧૬૯,૧૮૬,
૧૯૮,૨૮૬,૨૯૦,૩૪૪
ખીમચંદ વોરા ૧૬૯,૧૭૦,૧૭૨,૧૭૫,૧૮૨,૧૯૪,
૧૯૯,૨૫૧,૨૫૨,૨૫૫,૨૫૯,
૨૬૦,૨૯૧
ખીમચંદ શાહ ૫૫,૧૪૨,૧૪૫,૧૬૮,૧૬૯,૧૭૨,
૧૮૨,૩૪૪
ખીમારામ ૨૨૩
ખુશાલભાઈ વસ્તાચંદ ૧૭,૬૮,૬૯,૧૬૧,૧૭૦
૧૮૮,૨૫૫,૨૫૬,૨૫૯,
૩૦૨,૩૨૬
ખેતશીભાઈ હેમજી ૧૬૬,૧૮૬,૩૪૩

ખેનસી શાહ ૧૭૦
ખેતાજી ૪૧
ખેગારભાઇ ૧૭૦

ગ

ગજસિંહ ૩૬
ગણેશજી ૩૧૧
ગર્દભિલ્લ ૧,૨,૧૨,૧૩
ગંગાબ્હેન ૧૪૩
ગાર્ગી ૧૭૯
ગાંગજીભાઇ તેજપાલ ૧૬૧,૧૬૯,૧૮૬,૩૪૮
ગાંગા ૪૯
ગાંધીજી ૮૯,૯૦,૧૦૪,૧૦૬,૧૪૬
ગીડવાણી ડાક્ટર ૭૫,૨૨૩
ગીદુમલ ૫,૧૧૮
ગુલરાજ ૧૧૯,
ગુલામશાહ ૪,૫,૭૧,
ગેઇસફોર્ડ ૨૮,૨૯,
ગોડીપાર્શ્વનાથ ૧૦,૧૧,
ગોવિન્દ મીરચંદાની ૭૫,૨૧૯,૨૨૧,૨૨૨,૨૬૫, ૩૦૩,
ગોસલ(રાવ) ૧૩
ગૌરીસંકર અંજારીયા ૧૪૦

ધ

ધામીલાલજી સાધુ ૫૫,૧૭૩,૧૭૬,૧૮૨,૧૯૫,

ચ

ચતુર્ભુજ વેલશી ૬૮,૨૦,૨૩,૬૨,૧૬૧,૧૭૦,
ચિન્તરંજન ૭૯
ચિમનલાલ કીર્તનકાર ૩૨૧
ચુનીલાલ અંબાલાલ વ્યાસ ૨૬૦
ચુનીલાલ ચતુર્ભુજ ૧૭૦
ચુનીલાલ ભૂલાભાઇ ૧૬૪,૧૬૯,૧૮૬,
ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહ ૨૭૩,૨૭૪,
ચુનીલાલ વીઠ્ઠલ ૭૯
ચુનીલાલ શિવલાલ ગાંધી ૨૫૯,૩૩૧,૩૩૫,
ચેલારામ ૨૨૩
ચંચળબ્હેન ૨૪૪
ચંદ્રશંકર બુચ ૧૪૦
ચંદારે ૭
ચંદ્રસેન જેટલી ૩૨૩
ચન્દ્રિકા ૧૦૯,૩૨૧,

છ

છગનલાલ લાલચંદ ૧૮૨
છોટાલાલ ખેતસી ૫૫,૧૫૮,૧૬૯,૧૮૩,૧૮૬, ૨૧૫,૨૯૧,૩૨૨ ૩૪૪,

જ

જગજીવનદાસ કોઠારી ૧૭૦
જગન્નાથ નાથજી 'અમનચમન'
જટાશંકર પોપટલાલ ૩૨,૩૮,૧૭૦
જદુરાય ખંધડિયા ૧૧૪,
જમનાદાસ ઉદાણી ૩૧૮
જમનાદાસ મુલતાની ૧૬૧
જમશેદ મહેતા ૧૧૨,૧૪૧,૧૪૪,૧૪૫,૧૪૯,૧૫૦, ૧૯૮,૨૧૪,૨૨૦,૨૫૫,૨૫૭,૨૫૯, ૨૮૯,૨૯૦,૩૩૯,૩૪૦,૩૪૩
જમીયતરામ આચાર્ય ૧૪૪,૧૫૭,૨૫૫,૨૫૯,૩૦૦, ૩૧૪,૩૨૩
જયકલશ ૧૪
જયદ્રથ ૧
જયન્તવિજયજી ૧૧,૧૮,૨૨,૮૭,૧૧૦,૧૭૭,૧૭૮, ૧૯૬,૨૦૩,૨૦૪,૨૦૯,૨૧૧,૨૧૫, ૨૧૬,૨૪૫,૨૬૬,૨૭૧,૩૩૧,૩૩૬ ૩૩૭,૩૪૦,૩૪૫
જયન્તીલાલ રવજી ઝવેરચંદ ૧૬૯,૨૫૬,૩૪૪
જયમલજી ૩૬
જયસાગર ૧૪,૧૫,

જરથોસ્ત સાહેબ ૩૧૪
જવાહરલાલજી સાધુ ૧૭૩
જસરાજભાઈ ૧૪૬,૨૨૩
જસવન્તરાજજી ૫૮
જસા ૧૩
જાનકી ૧૩૫,૧૩૬
જાનીબેગ ૪
જિનકુશલસૂરિ ૧૪,૧૫,૩૫૨
જિનચંદ્રસૂરિ ૧૩,૧૫,૩૫૨
જિનદેવસૂરિ ૨૬૯
જિનપતિસૂરિ ૧૩
જિનભદ્ર ૧૩
જિનમાણિક્યસૂરિ ૧૪,૩૫૨
જિનવલ્લભસૂરિ ૧૩
જિનસમુદ્રસૂરિ ૧૫
જિનસિંહસૂરિ ૨૬૯
જિનેશ્વરસૂરિ ૧૪
જીવતરામ ગીડવાની ૭૫,૨૨૨
જીવતરાય ૧૧૩,૧૧૪
જીવવિજયજી ૨૨,
જુન્નરકર ૩૦૪
જુહારમલજી ૫૦
જેઠાણી ૨૫૩,
જેચંદ વાઘજી ૨૫૬
જેઠાલાલભાઈ ૭૮
જોશી ૩૦૮
જોહન ૧૧૨
જ્યેષ્ઠારામ ૧૪૫

ઝ

ઝમટમલજી ૭૫,૨૨૨

ટ

ટાલુખાન ૫,
ટી. ઇ. શાહ ૨૫૫,૨૬૬,૩૦૨
ટેસીટોરી ૨૫૩

ઠ

ઠાકરસી મેઘજી કોઠારી ૧૫૮,૧૭૦,૧૯૬,૨૦૮,૨૮૫,
૨૯૫,૩૪૪,

ડ

ડમર નીમજી ૧૬૧
ડાહ્યાલાલ કેવળદાસ ૩૪૪
ડાહ્યાભાઈ મુલતાની ૧૬૫
ડુંગરસી ધરમશી સંપટ ૧૨૧,૧૫૭,૩૪૪
ડુંગરશી મહારાજ ૧૪૩
ડિંગોમલ ૭૫

ત

તલકસી દવાવાળા ૬૯,૭૮,૭૯,૧૭૦,૨૫૬
તાનસેન ૨૨૭
તારાચંદજી ગજરા ૧૫૯,૨૨૯
તારાચંદ લાલવાણી ડૉ. ૩૪૪
તારાચંદ સાકળચંદ ૨૭૩
તારાપોરવાળા ૨૯૮
ત્રિકમ કાણુ ૧૬૧
ત્રિપાઠી ડૉ. ૧૪૫,૧૫૮,૨૫૯,૩૨૩,૩૩૯,૩૪૦,
૩૪૪
ત્રિભોવનદાસ ૫૫,૧૭૩,૨૪૪

થ

થાગની ડૉ. ૧૫૯,૩૨૭,૩૪૩
થોમસ ૨૫૩,૩૧૯,૩૨૦

દ

દરિયાલાલ ૧૨૨
દલુરાય ૭
દસરથ ૧
દસ્તુર (પ્રો. એચ) ૧૫૮,૧૭૪,૨૮૬,૩૧૪,૩૩૯,
૩૪૩

દાનવિજયજી ૨૨,૧૧૦
દાહિર ૩
દિન્નામલજી ૫૮
દુર્ગાદાસ એડવાની ૧૫૭,૧૯૭,૨૨૧,૨૨૨,૨૫૫, ૨૫૭,૨૮૬,૨૮૯,૩૨૦, ૩૩૯,૩૪૦ ૩૪૩
દેવગુપ્તસૂરિ ૧૩,૧૪
દેવચંદ ૨૪૪
દેવડ ૪૯
દેવધર પ્રાગજી ૮૩,૨૯૯
દેવા (બી. એ) ૨૨૨
દેવેન્દ્રસાગર યતિ ૩૮

ધ

ધનજીભાઇ ૧૬૧
ધર્મદાસ વાધવાની ૨૧૯
ધર્મદેવ જેટલી ૧૫૭,૨૨૦
ડૉ ધાલા સાહેબ દસ્તુર ૧૪૪,૧૪૮,૨૯૫,૨૯૬, ૩૪૦,૩૪૩
ધીરજલાલ ટોકરસી ૨૦૮,૨૫૫,૨૫૬
ધીરજલાલ વ્યાસ ૧૪૦

ન

નગીનદાસ કર્મચંદ ૧૬૫
નરસિંહલાલજી ૨૨૯
નર્મદાશંકર ભટ્ટ ૧૪૨,૨૫૫
નરભેરામ નીમચંદ ૩૨,૩૮,૧૭૦
નરીમાન ગોળવાળા ૧૪૪,૧૪૫,૧૫૮,૨૫૯,૩૦૦, ૩૪૪
નથમલજી ગુમાનમલજી ૧૬૧,૧૬૨
નવલશંકર વૈદ્યરાજ ૧૫૬,૩૪૭
નસરખાનજી ૫
નાડિમલ ૫,૧૧૩
નાથુરામજી સાધુ ૧૭૬
નાનક ૬૫
નારણભાઇ ૧૭૩
નારાયણદાસ ૧૪૫
નાહડ ૩૫,૩૬
નિપુણવિજયજી ૨૨,૯૬,૨૧૫
નેમવિજયજી યતિ ૩૮
નેમીચંદજી ૫૧
ન્યાલચંદ રામજી ડૉ. ૬૮,૧૫૮,૧૬૯,૧૭૩,૧૭૪, ૧૭૫,૧૯૬,૨૯૧,૩૩૧,૩૩૫,૩૩૬,૩૩૭, ૩૪૪,૩૪૭
ન્યાલચંદ કુવાડિયા ૧૭૦,૨૬૩,૨૬૪,૨૬૫,૨૬૬, ૩૪૪
ન્યાલચંદભાઇ ૧૬૨
ન્હાનાલાલ ૮,૧૧૧,૧૩૫,૧૩૮,૧૩૯,૧૪૬,૧૫૧,

પ

પદમાજી વેલાજી ૧૬૨
પદ્મપ્રભ ૧૩
પપૈયા ૭૯
પાનાચંદ કેશવજી ૧૮૬
પાનાચંદ ટોળીયા ૧૭૦
પાનાચંદ માવજી ૧૬૧
પાર્વતી સી એડવાની ૭૩,૭૪,૭૫,૭૯,૧૦૯,૨૧૯, ૨૨૧,૨૫૫,૨૫૯,૩૦૨, ૩૨૦,૩૩૧,
પાર્શ્વનાથ ભગવાન ૧૮૫,
પીટ્રાસ ચાર્લ્સ ૩૧૬
પીઠાવાલા ૩૦૨
પીલૂ બ્હેન ૧૫૫,૨૬૬,૩૩૬,૩૪૭
પુખરાજ ૨૬૪
પુનરાજ ૧૧૯
પુનીઆ કે. એડીટર 'સિંધ ઓબઝરવર' ૩૪૪
પુરુષોતમદાસ કોઠારી ૨૫૫
પુરુષોત્તમદાસજી ૫૮
પૂતલીબાઇ ૭૫,૧૦૯

પૂર્ણાનંદવિજય ૨૬૫
પૂર્ણાનંદ સ્વામી ૨૨૯
પૃથ્વીરાજ ૧૭૮
પેરોને ચાર્લ્સ લૂઇ ૩૧૬
પેશોતન વાણિયા ૧૪૪, ૧૫૮,૨૫૯,૩૨૦,૩૪૩
પોપટલાલ (પી. ટી શાહ) ૧૭,૧૮,૬૮,૯૪,૨૨૯,
૨૫૦,૨૫૫,૩૪૪,
પોપટલાલ ડો ૧૪૫,૧૫૯,૩૪૩,૩૪૪
પોપટલાલ પ્રાણજીવનદાસ ૧૭૦,૧૯૩,૨૯૧
પૌરસ ૧
પ્રકાશદેવ ૩૧૬
પ્રતાપ ૧૭૮
પ્રતાપચંદ ખીમચંદ ૨૫૬,૨૭૨,
પ્રતાપસિંહજી ૪૭,
પ્રાગજી પાનાચંદ ૧૬૧, ૧૮૫
પ્રાગજી લક્ષ્મીચંદ ૩૫૧
પ્રેમજી પ્રાગજી ૧૩૮,૩૫૧,
પ્રેમાભાઇ હેમાભાઇ ૧૬૧

ફ

ફતેહચંદજી ૧૦
ફિરોજશાહ ૨૬૯
ફીલ્ડ ૩૦
ફુલચંદજી મુનિ ૧૭૩,૧૭૬,૧૯૫,
ફુલચંદ ખીમચંદ ૨૪૮,૨૫૯
ફૂલચંદ દલાલ (જ્યોતિષી) ૧૭૦,૩૩૩
ફૂલચંદ વર્ધમાન ૨૦,૧૬૯,૨૫૬
ફૂલીબાઇ ૫૦

બ

બાસુબેન ૧૫૫
બપ્પભટ્ટી ૨૬૯
બ[illegible] ૧૧૪
બહાદુરમલજી ૫૦
બા[illegible] ૧૫૧,૧૫૨,૨૫૯,૩૧૨,
૩૧૪,૩૩૯,૩૪૦,૩૪૩

બી. એફ. શાહ ૨૫૯
બુદ્ધ ભગવાન ૭૯,૧૭૯
બુદ્ધિસાગર ૨૭૫
બુલાખીદાસ અનોપચંદ ૩૩૫,૩૩૭
બંસરી કાજી ૨૬૦
બાકીદાસજી ૬૦,૬૭

ભ

ભગવાનદાસ નવલમલજી ૧૬૧,૧૬૩,૧૮૫
ભગવાનજી મોરારજી ૧૪૦,૩૪૩
ભગવાનલાલ રણછોડદાસ ૧૪૧,૧૫૮,૧૬૯,૧૭૦,
૧૮૧,૨૪૪,૩૪૩
ભદ્રશંકર ભટ્ટ ૮૨,૯૨,૧૫૮,૩૪૪
ભભૂતમલજી ૨૬૪
ભર્તૃહરિ ૨૦૨
ભાઇચંદ ભાણજી ૧૬૯,૨૪૭,૨૫૬
ભાઇલાલ રાયચંદ ૭૮,૭૯,૧૭૦,૧૯૪
ભાગચંદ ખેતસી ૧૭૦,૨૫૫,૨૫૬
ભીમસિંહ માલસી ૧૬૨
ભુવનરત્નાચાર્ય ૧૪,
ભુદરભાઇ ૧૬૧
ભૂદર હરજીવન ૩૪૪
ભૂપતરાય દવે ૧૪૦, ૧૫૯
ભલાભાઇ ૭૯
ભેરુમલજી ૭
ભોજ ૧૦૪, ૧૦૫
ભોજા ૪૧
ભોલાગે ૭૯

મ

મગનલાલ નાથ ૭૬
મગનલાલ [illegible] ૮૦
મગનલાલ [illegible] ૧૨[illegible],૧૯૮,૨૦૩,૨૧૬,૨[illegible]
મગનલાલ ધર્મશી ૧૬[illegible], [illegible]
મ[illegible] ૫૦, ૧[illegible]
મ[illegible] ૧[illegible], ૧[illegible], [illegible]

મનસુખલાલ તારાચંદ ડૉક્ટર ૧૯૭, ૨૦૭, ૨૧૬
મનસુખલાલ પટેલ ડાક્ટર ૩૦૧, ૩૦૨
મનુભાઇ ડુંગરશી જોશી ૧૪૦, ૩૪૪
મણિલાલ કાળીદાસ ૧૬૯, ૩૪૪,
મણિલાલ ગુલાબચંદ ૩૨, ૧૭૦
મણિભા ૧૭૦, ૧૮૧, ૨૪૪
મણિલાલ જાદવજી વ્યાસ ૩૪૪
મણિલાલ બાવીસી ૧૭૦
મણિલાલ લહેરાભાઇ મ્હેતા ૧૮, ૨૦, ૧૪૨, ૧૬૯, ૧૮૬, ૨૦૫, ૨૨૯, ૨૪૯ ૨૫૦, ૩૩૬, ૩૪૦, ૩૪૪
મણિલાલ વાઘજી ૧૭૦, ૧૮૬
મણિલાલ મોહનલાલ ૧૪૦, ૨૨૦, ૩૪૪
મનજી (એચ. એમ. મનજી) ૩૨૧
મનમોહનચંદજી ભંડારી ૫૦, ૧૦૯
મનસુખલાલ જોબનપુત્રા ૧૪૧,૧૫૮, ૩૦૧; ૩૦૬
મલ્લીનાથ ૪૧
મહમ્મદકાસિમ ૨; ૩
મહમ્મદ પયગમ્બર ૪
મહાદેવ ૫૦
મહાવીર સ્વામી ૧૪, ૪૩, ૬૮,૭૪,૮૪, ૮૮,૯૩, ૧૦૯, ૧૬૫, ૧૭૫,૧૭૬, ૧૭૯, ૧૮૦, ૧૮૩
મહાસુખભાઇ ચુનીલાલ ૨૨૦, ૩૦૨, ૩૧૭,૩૧૮
મહેરચંદજી ૬૦, ૬૭
મહેરુબેન દુબાસ ૧૫૯
એમ. બી. દલાલ ૧૩૯, ૧૪૦, ૧૫૫, ૨૮૯
માનકર ૧૯૬
માનચંદજી ૫૦
માનમલજી ૫૦
માનસિંઘજી ૫૨
માના ૧૪
માણેકચંદ નાનજી ગાંધી ૧૬૯, ૧૮૬
માણેકચંદ પીતામ્બર ૧૬૧
માણેકબેન લાલચંદ ૧૪૩, ૧૬૯, ૧૭૦, ૧૮, ૨૪૪, ૨૬૬
માણેકબાઇ દારોગા ૩૧૪
મામા-ખાનબહાદુર ૩૪૩
માર્ટીરૂથ ૩૨૧, ૩૨૨
માલાજી ૧૧૯
માવજીભાઇ ૧૭૦
માવદાનજી ૩૧૭
મિસ્ત્રી ડાક્ટર ૩૩૧, ૩૪૫ ૩૪૭
મીરાં બ્હેન ૩૨૨
મુહમ્મદ તુગલખ ૨૬૯
મુલજીભાઇ જીવરાજ ૨૦, ૧૬૯,૧૮૬, ૨૪૭,૨૪૯
મેઘરાજ કવિ ૧૨૧
મેરુતુંગસૂરિ ૩૫
મેત્રી (મૈત્રેયી) ૧૭૯
મોકમચંદ વલ્લભદાસ ૧૬૨
મોટનશર્મા ૩૪૪
મોતીચંદ કાપડિયા ૩૧૭
મોતીચંદ માસ્તર ૧૪૨, ૧૭૦
મોતીબાઇ ૨૬૪
મોતીલાલ ૭૯
મોહનલાલ ઇશ્વરલાલ ૩૪૪
મોહનલાલ માળીયાવાળા ૧૬૯ ૧૮૬ ૩૩૭
મોહનલાલ વાઘજી ૧૬૯, ૩૪૪
મોહનલાલ શાપુરવાળા ૧૬૯, ૧૮૬, ૨૪૧
મ્હેતા ૩૦૮

ય

યક્ષદેવસૂરિ ૧૨,
યશોભદ્રસૂરિ ૩૭

ર

રઘુવંશસહાય ડાક્ટર ૨૨૫
રણજીતસિંહ ૨૬૨,૨૬૩,૨૬૮
રતિલાલ ચશ્માવાલા ૧૬૫
રતિલાલ વાડીલાલ ૨૬૦

રત્નપ્રભસૂરિ ૧૨
રત્નશેખરસૂરિ ૨૬૯
રમણલાલ ૭૮,૭૯
રમેશવિજય ૨૬૫,૨૬૬
રવજી ૮૮
રવજી ઝવેરચંદ ૧૭૦; ૩૩૭
રવિચંદ ૬૮, ૨૬૦
રાજવિજયજી યતિ ૩૭,૩૮
રાજેન્દ્રચંદ્રાચાર્ય ૧૪
રાધાકિશન પારુમલ ૨૨૩,૩૩૬
રામ ૧૩૫,૧૩૬
રામદાસ મોરારજી ૧૬૨
રામસહાય પ્રીન્સીપાલ ૩૪૪
રામસ્વરૂપજી ૫૮
રાયચૂરાજી ૩૧૭
રાવજી રતાજી ૪૭
રુપલાલજી બનોરિયા ૨૬૨
રુક્ષ્મણિ ૩૦૨
રુસ્તમ દસ્તુરજી ૧૪૪,૨૫૫,૩૦૨,૩૪૪
રેવાશંકર ૭૮,૮૦
રંભાબ્હેન ૧૪૩

લ

લન્સલૉટ ગ્રૅહેમ ૨૭૦
લલ્લુભાઇ ૧૯૬
લક્ષ્મણ ૧૩૫,૧૩૬
લક્ષ્મીદાસ માધવજી ૩૫૧
લક્ષ્મીબાઇ ૧૭૯
લક્ષ્મીબાઇ પટેલ ૩૦૨
લાધા ૧૩
લાધાભાઇ (વીરમ લાધા) ૧૫૮,૩૪૩
લાલચંદ એડવાની ૭૪
લાલચંદ પાનાચંદ ૧૬૯,૧૭૮,૧૮૧;૨૪૪,૨૫૯;
૨૬૬,૨૪૪
લાલજી લ. ગીમચંદ ૧૩૭,૩૫૧
લાલન પંડિત ૨૫૫
લીલાચંદ ચાવાળા ૧૬૦,૧૬૨
લૂણશાહ ૧૩
લેખરાજ દાદા ૧૩૧,૩૫૨
લોકનાથ પંડિત ૧૫૯,૨૨૯,૨૫૫,૨૫૯,૩૪૦,
૩૪૪
લોકામલજી ચેલારામ ૯૪,૧૫૭,૨૫૫,૨૫૯,૩૨૩,
૩૪૦,૩૪૩

વ

વનરાજ ૨૬૯
વનેચંદ ખેતસી ૭૫,૮૦,
વલ્લભાચાર્ય ૩૫૧
વસ્તાભાઇ પંચાણ ૧૬૩,૧૮૫
વાઘજી ગુલાબચંદ ૨૦,૧૬૯,૨૪૬
વાડીલાલ ૧૯૬
વાડીલાલ કપાસી ૩૦૩
વાડીલાલ છગનલાલ ૧૭૦,૨૨૦
વાણીયા ડાક્ટર ૩૧૪
વાલીબ્હેન ૧૭૦,
વાસવાની સાધુ ૭૩,૨૫૫,૨૫૭,૩૧૫
વાસુદેવ ૨૬૯
વિક્રમ ૧૨ ૩૬
વિજયધર્મસૂરિ ૧૭,૨૮,૭૪,૭૬,૮૬,૯૦,૧૯૪
૨૪૭,૨૫૩,૨૫૪૨૫૬,૨૬૦,૨૬૯,
૨૭૦,૨૭૨,૩૧૫;૩૨૦
વિજયવલ્લભસૂરિ ૨૦૮
વિજયેન્દ્રસૂરિ ૨૦૮
વિદ્યાવિજય ૨૯;૩૦,૮૭,૮૯,૯૦,૧૭૬,૨૧૨,૨૩૫,
૨૩૯,૨૫૭,૨૫૮,૨૮૭,૩૨૪,૩૨૫,
૩૨૬,૩૪૬,૩૪૮,૩૪૯,૩૫૦
વિમલચંદ ૧૪
વિશ્વનાથ પાટીલ ડાક્ટર ૧૫૯,૩૩૧,૩૩૫,૩૪૭
વિશાળવિજયજી ૨૨,૬૦ ૧૫૮,૨૧૬
વિરમચંદ તુલસીદાસ ૭૮,૭૯,૧૭૦
વીરપાલ ૪૧.
વીરબાઇ ૧૪૪,૩૦૦

વીરમદે ૪૧
વીરો ૭૯
વૃદ્ધિચંદ તુલસાજી ૩૮
વેલજી પૂજા ૧૬૯
વેલજીભાઇ ૧૬૯
વ્રજલાલ ૫૦
વ્રજલાલ મ્હેતા ૬૮,૨૬૦,૩૦૪

શ

શકરાભાઇ લલ્લુભાઇ ૨૫૫,૨૫૯,૨૬૦
શકુંતલા ૯
શાંતિસૂરિ ૩૭
શારદા ૨૫૯
શાહહુસેન મિરઝા ૩
શિરીનબાઇ ફોજદાર ૩૨૧
શિલગુણસૂરિ ૨૫૯
શિવજી વેલજી ૩૪૩
શિવરતનજી મહોતા ૨૩૦
શિવલાલભાઇ ૧૬૧;૧૬૯
શિવાજી ૧૭૮
શેરખાન ૩
શંકરાચાર્ય ૧૭૯
શંભુલાલભાઇ ૧૬૯
શાતિલાલ ૧૬૧
શાનિલાલ છોટાલાલ ૧૬૯

સ

સચલ ફકીર ૮
સચ્ચાનંદ ૨૨૩
સચ્ચિદાનંદ ૨૯૯
સત્યમૂર્તિ ૩૦૪
સમજુબ્હેન છોટાલાલ ૧૪૩,૧૭૧
સમયસુંદરસૂરિ ૧૫
સમેરો ૪૩
સરતજુ ૨૫
સરસ્વતી સાધ્વી ૧૨
સર્વાનંદજી ૩૨૩
સવા સોમજી ૩૨૧
સાકરચંદ ૭૫; ૮૦
સાવિત્રી ૨૬૦
સિકન્દર ૧
સિદ્ધરાજ ૨૬૯
સિદ્ધરાજ જયસિંહ ૩૨૪
સિદ્ધિસૂરિ ૧૩, ૧૪
સિલ્વન લેવી ૨૫૩
સીતા ૧૭૯
સીતારામ ૨૫૫
સીધવા ૧૩૮, ૩૪૩
સુખરામદાસ વૈદ્ય ૧૫૯, ૩૩૦, ૩૪૪, ૩૪૭
સુલસા ૧૭૯
સુંદરલાલ પારેખ ૨૨૩
સુંદરલાલજી સાધુ ૧૭૫, ૧૭૬
સુરચંદ ખુશાલચંદ ૧૭૦, ૧૯૬
સૂબા કૃષ્ણિયા ૩૨૭
સોનરાજજી ૩૮
સોમકરણજી ૪૯
સોમચંદ ૧૭૪
સોમચંદ ૫૫
સોમચંદ નેણશી ૧૬૯
સોમર (ફ્લિહેન્સ) ૩૧૫
સોહરાબ કાત્રક ૩૪૩
સંપતલાલજી ૫૦
સંપ્રતિ ૨૬૯
સ્કાયલેક્ષે ૧
સ્થૂલિભદ્ર ૩૨૧
સ્પંદિઆર ભકિતઆરી ૩૪૪

હ

હનુમાન ૧૬૧
હમીદાબેગમ ૪

હરગોવિંદદાસ ૫૮, ૨૬૬
હરિદાસ લાલજી ૧૪૧, ૧૪૫, ૧૫૮, ૩૦૯, ૩૪૩, ૩૫૧
હરિભાઇ પ્રાગજી ૧૩૯ ૧૫૬
હરિલાલ ચતુર્ભુજ ૨૨૩
હરિલાલ ઠાકર ૧૫૮, ૩૪૪
હરિલાલ રાજી ૨૬૦
હાકેમચંદજી ૬૭, ૧૬૧
હાતીમ અલવી ૮ ૧૪૩, ૧૪૫, ૧૫૮ ૨૫૯ ૩૪૩
હાસાનંદ ૨૫૫
હિમ્મતલાલ ૬૫
હિમ્મતલાલ પરીખ ૨૨૩
હિમાંશુવિજયજી ૨૨, ૪૭.૬૦,૬૭, ૬૮, ૯૧,૯૨, ૧૧૦, ૧૭૪, ૧૯૧, ૨૭૨, ૨૭૩, ૩૩૭,
હિંગોરાણી (પી. આર. ડૉ') ૩૪૪
હિંગોરાણી (ટી જી. ડાક્ટર) ૩૪૪
હીરજી શીવજી ઠાકરશી ૩૪૪
હીરવિજયસૂરિ ૨૫૪. ૨૬૯
હીરાલાલ ગણાત્રા ૧૩૫, ૧૩૭,૧૪૦,૧૪૫.૧૫૦, ૧૫૧, ૨૨૨,૨૫૫,૨૫૯,૨૯૯, ૩૧૭, ૩૩૯, ૩૪૦૩ ૪૩,૩૪૮
હુમાયુ ૩, ૪
હેમરાજભાઇ ૧૪૬, ૨૨૩
હેમકુંવર ૨૬૪
હેમચંદ્રાચાર્ય ૨૬૯, ૨૭૪, ૨૭૬
હંસરાજ કવિ ૩૧૫
હંસરાજ તેજપાલ ૧૭૦

ક્ષ

ક્ષગાકલ્યાણજી ૪૯

દેશ, ગામો, સ્થાનોની અનુક્રમણિકા

(હિંદુસ્તાન, સિંધ, કરાચી– એ નામો વારંવાર પાને પાને આવતા હોવાથી–)

સ્વર

અજમેર ૧૯૯,
અફઘાનિસ્તાન ૧.૯,૧૧,૧૧૨,૧૧૯,
અમરેલી ૩૬૫,
અમેરિકા ૭૪,૧૨૫,૧૪૮,૨૫૩,૨૬૯,૩૨૧
અયોધ્યા ૧૦૬,
અલોર ૨,
અસાડા ૩૮,૧૦૯
અહમદાવાદ ૧૧ ૧૬૧,૨૦૮,૨૫૫,૨૫૯,૨૬૧, ૨૭૩, ૩૨૪,
આગ્રા ૩૨૦
આફ્રિકા ૨૮૬,૨૮૭,૨૯૧
આબૂ ૧૧,૧૮,૨૪,૮૭,૨૯૬,૩૧૬,
આમોદ ૨
આસામ ૧૩૫,
આહોર ૩૪,૧૦૮,
એશિયા ૧૧૧
ઇટાલી ૨૫૩
ઇરાન ૩૨૧
ઇસ્માઇલખા ડેરા ૧૫
ઇસ્લામકોટ ૨૬
ઉમ્મનગર ૧૩,૧૫
ઉજ્જૈની ૧૨,૨૭૭
ઉત્તર અરબ ૬
ઉદયપુર ૧૮,૨૪,૧૧૫,૨૦૩,૨૧૦,૩૩૧,
ઉમરકોટ ૪,૧૦,૧૧,૧૬૦
ઉમેદપુર ૨૪,૩૯,૧૦૮
ઉના ૧૦૬,૨૨૦

ઉટકા ૪૨
એરણપુરારોડ ૨૦
ઓકસફર્ડ ૨૫૩
ઓગર ૧૦૧

ક

કચ્છ ૧,૩,૪૭,૧૩૫,૧૩૬,૧૩૭,૧૯૬,૨૧૫,૨૭૧
૩૫૧,
કયાસપુર ૧૪,
કરેડા ૨૭૪,૨૭૫
કલકત્તા ૮૮,૧૧૫,૨૮૫,૨૮૯,
કાઠિયાવાડ ૩,૧૧૦,૧૧૪,૧૨૫,૧૩૫,૧૩૬,૧૩૭,
૧૮૮;૨૬૦,૨૮૬,
કાશી ૧૦૬
કાહુ-જો-ડેરો ૭,૧૧
કિરાડુ ૫૦
કેશરિયાજી ૨૭૪,૨૭૫
કોટીમગ્રામ ૧૫
કોટ્રી ૧૦૯
કંદહાર ૩
કાગડા ૧૫

ખ

ખડક ૧૧૨
ખટીન ૫૦
ખાગડા ૨૬
ખારઆરા ૧૫
ખીવાણુદી ૨૦
ખુદાબાદ ૪,૫,૭૧
ખેના ૧૬૧
ખેઅગ ૬૧
ખેરપુર ૬,૮
ખોખરેપાર ૩૩,૪૧,૫૧,૫૪
ખોરનાવાદન ૧૫
ખંભાત ૨૨૩

ગ

ગઢરારોડ ૧૦,૧૦૦
ગ્વાલીયર ૨૯
ગિદ્દબંદર ૭૬
ગ્રીક ૨૯૭
ગુજરાત ૧૧૦,૧૨૫,૧૮૮,૨૮૬,૩૧૭
ગુજરાતનગર ૮૪,૧૩૬
ગુડા ૪૮
ગુડા બાલોતરા ૩૭,૩૮,૧૦૮
ગોપાચલગુર ૧૫

ઘ

ઘોરીમન્ના ૪૨

ચ

ચણીગાવ ૪૨
ચોસીરા ૪૨
ચોહડણુ ૪૨

જ

જર્મની ૨૫૩, ૩૧૫
જસાઇ ૪૭, ૪૯
જસોલ ૪૨, ૪૮
જાપાન ૨૯૭
જામનગર ૧૩૭
જાલુ-જો-ચોનરો ૫૪
જાલોર ૩૪, ૩૫, ૩૬, ૩૭, ૩૮, ૩૯, ૧૦૮
જુઠો ૨૬
જુના ૪૯, ૫૦
જેલમ ૧
જેસલમેર ૧, ૧૪, ૧૬, ૩૭, ૪૭, ૪૮, ૬૫,
૬૬, ૧૧૭, ૧૬૦
જોધપુર ૧, ૪, ૨૭, ૨૮, ૨૯, ૩૦, ૩૧, ૩૨,
૪૧, ૪૨, ૪૭, ૫૦, ૫૧, ૫૨, ૫૮,
૬૪ ૯૬, ૯૮, ૯૯, ૧૦૦, ૧૦૧
જોડીયા ૧૩૭,

જપીઃ ૭૭,૭૮
જૂગશાહી ૭૭,૭૮,૮૧,૧૦૭

ઝ

ઝાસી ૧૭૯,

ટ

ટાપરા ૪૨

ઠ

ઠઠ્ઠા ૩,૪,૭,૧૦,૨૬,૧૯૬,

ડ

ડભેરેલ ૧૩
ડુંગરોડ ૮૪,૧૧૫,૨૨૦૩૨૨,
ડેન્માર્ક ૨૨૬

ત

તખતગઢ ૩૯,૧૦૮,
તરપાટક ૧૫,
તીખી ૩૫,
તીલવાડા ૪૧,૪૨,

થ

થરપારકર ૬,૫૪,૧૩૬

દ

દરાજ ૮
દાદૂ ૬,
દાએચી ૭૭
દારકા ૯૭
દિલ્હી ૩;
દુનિયાપુર ૧૫,
દેરાઉલ ૧૪,૧૫,
દેવાગદર ૨,
દેવગજાપુર ૧૪,
દેહગામ ૨૭૩,૩૨૫,૩૩૭,
દોહદ્દા ૧૪,
દાંડી ૧૦૬

ધ

ધાઓબંદર ૧૬,૧૧૪,
ધાટ ૩૩,
ધોરોનારો ૫૪,૫૫,૬૦,૧૭૪

ન

નખત્રાણા ૨૬
નગર ૪૮
નગરકોટ ૧૪
નગરઠઠ્ઠા ૧૩૭,૧૬૦
નગરપારકર ૧૦,૨૬.૧૩૭,
નવરંગખાન ૧૫,
નવાબશાહ ૬,
નયાનગર ૧૫,
ન્યૂછોર ૫૪,૧૦૮,
નાકોડા ૩૭,૯૭,
નાથદ્વારા ૩૫૧
નાર ૩૩
નેપાલ ૧૨૨
નૈઋતકોટ ૨;૪,૧૬,૭૧

પ

પચ્ચે–જી–વેરી ૫૪
પરશુરોડકોટ ૧૫
પાટણ ૧૮,૧૬૫
પાડીવ ૧૯ ૨૭૩
પાલી ૬૫,૬૬.૧૬૦,૧૬૧
પાલીતાણા ૨૩ ૪૩,૯૭
પોરબંદર ૩૫૧
પંજાબ ૧,૯,૧૬,૧૧૧,૧૧૯,૧૨૨,૨૨૯,૨૯૦

ફ

ફરીદપુર ૧૪
ફ્રેન્ચ ૨૫૩

બ

બગદાદ ૩
બદીના ૨૬,૧૯૬
બ્યાવર ૧૭
બ્રહ્મનાબાદ ૭

બલદ ૧૯
બલુચિસ્તાન ૧,૫,૧૬
બાકરાણી ૬
બાડમેર ૧૧,૩૭,૪૨,૪૩,૪૬,૪૭,૪૮,૪૯,૫૦, ૫૬,૯૬,૧૦૮,૧૦૯
બાડેવા ૪૭
બાલોતરા ૨૭,૩૦,૩૧,૩૨,૩૩,૩૭,૩૮,૩૯,૪૦, ૪૧,૯૫,૯૬,૯૯,૧૦૮,૧૬૫
બિલાવલમરી ૯૮
બ્રીટીશ ૧૧૩,
બુતવાલા ૪૨
બેરાણી ૯૮
બેલ્જીયમ ૩૧૬
બંગાળ ૧૩૫

ભ

ભારતવર્ષ ૮૭,૧૧૧ ૧૪૫,૨૫૩
ભાવલપુર ૧,૧૬,૧૧૯
ભિનમાલ ૪૯,
ભૂજ ૪૭
ભુલારી ૧૦૧
ભેહરાનગર ૧૫
ભિંડશાહ ૬૨,૬૪,

મ

મટારી ૬૧
મદ્રાસ ૧૧૫
મનોરા ૧૧૨
મમ્મરવાહન ૧૪
મરૂકોટ ૧૨,૧૩,૧૪
મગોટ ૧૩,૧૪
મલીકવાહનપુર ૧૫
મલીર ૮૧,૮૨,૮૪,૯૧ ૨૨૦,૨૬૬,૨૯૯,૩૨૨ ૨૫૯,૩૩૧.૩૩૫
મંસારખાપુર ૧૫
મારવાડ ૫૨,૫૪,૫૭,૭૭,૭૮,૧૦૮,૧૨૫,૧૩૪ ૧૩૬,૧૮૮,૨૬૪
માલાણી ૩૩,૪૧,૪૨,૪૬,૪૭,૪૯,૫૦,૫૧,૯૭
માળીયા ૨૬,
મીરપુરખાસ ૩૩,૫૪,૫૯,૬૦,૬૧,૭૮,૯૮,૧૩૪
મીઠાની ૩૦,૩૧,૫૧
મુણાબાવ ૩૩,૫૧,૫૨,૯૯
મેવાડ ૧૩૬,૧૮૮,૨૭૪,
મોકલસર ૧૦૮
મોમ્બાસા ૧૯૮,૨૦૭,૨૧૬,૨૭૩
માડવી ૧૩૭,
મુંબાઈ ૮૮,૧૧૪,૧૧૫.૨૬૪,૨૭૩,૨૮૧,૩૧૮ ૩૩૭

ય

યુરોપ ૭૪,૧૧૧,૧૨૫,૧૪૮,૨૫૩,૨૬૯,૨૮૫, ૩૧૯,૩૨૧

ર

રાજકોટ ૪૭,૯૮,૨૯૫
રાજપુતાના ૧,૩,૧૬,૧૧૯,૨૯૦
રાણીપુર ૮,
રાધનપુર ૧૧,૬૫
રામસર ૪૨
રૂશિયા ૧૧૨,
રેણુકોટ ૧૪
રોહરી ૨૭,

લ

લારખાના ૪,૬,૨૨૫
લાહોર ૨૩૨,૨૮૫,૩૧૬;
લીવરપુલ ૧૧૧
લોદીપુર ૬૫

વ

વડોદરા ૮૮,૩૧૪
વર્ધા ૩૨૮
વસન્તબદર ૩૫૧
વળાદ ૨૪૮,૨૫૯
વાવતૂ ૪૨,૪૬
વાયવ્ય-સરહદ ૧,૧૬

વાસરગાડ ૫૪
વિલાયત ૩૯
વિસનગર ૩૦૩,૩૧૭,૩૧૮
વિસાલા ૪૨
વીરમગામ ૨૫
વેસાડો ૪૩
વાંકાનેર ૩૨૧
વૃંદાવન ૨૨૬

શ

શાહબંદર ૪,૩૫૧
શિવગજ ૨૦,૨૩,૨૭,૩૩,૩૮,૩૯,૮૭,૧૦૬
૨૦૩,૨
શિવપુરી ૨૯,૩૨૦
શિવીસ્તાન ૨

સ

સક્રીનગર ૧૫
સખ્ખર ૬,૨૭,૨૨૫
સખ્ખરબખરાજ ૮
સમાનગર ૩
સાધણેસા ૭
સાયલા ૧૬૧
સિદ્ધપુર ૧૩૫
સિદ્ધાચલ ૧૪,૩૨૪
સિવાણા ૩૮,૧૦૮,૧૦૯,
સીચુકારી ૪૨
સીરોહી ૧૯,૨૬૦,૨૭૩
સીણાદારી ૪૮
સીહાણી ૪૨
સુજાલપર ૧૯૬
સુવર્ણગિરિ ૩૫.૩૬
સૂરત ૧૦,૨૮૧
સેવણ ૩
સોઇ ૧૧,
સખેશ્વર ૧૧,
સધાધોરા ૪૬

હ

હરસાણી ૪૩
હરદ્વાર ૧૦૬
હસ્તીકુંડી ૨૬૯
હાજીખાડેરા ૧૫
હાથમા ૫૦
હાલા ૪,૩૩,૬૦,૬૧,૬૨,૬૪,૬૫,૬૬,૬૭,૬૮,
૬૯,૭૦,૭૮ ૯૮,૧૦૮,૧૦૯,૧૩૪,૧૬૦
૧૬૧ ૧૬૨,૧૭૪,૨૭૨,૩૩૬
હાલાપર્વત ૧
હૈદ્રાબાદ ૨,૪,૫,૬,૧૬,૨૬,૨૭ ૩૦,૩૩,૫૧,૫૫,
૬૧;૬૩,૬૮,૬૯,૭૦,૭૧,૭૨,૭૩ ૭૪,
૭૫,૭૬,૭૭,૭૮,૭૯,૮૦,૧૦૧,૧૦૮
૧૦૯,૧૧૩,૧૧૮,૧૨૦,૧૩૪,૧૩૫,
૨૫૫,૨૭૨,૩૨૦,૩૨૨,૩૨૩,
હોલાંડ ૨૨૬

શ્રી વિજયધર્મસૂરી જૈન ગ્રંથમાળા—ઉજ્જૈન

પ્રકાશિત પુસ્તકો

નબર	નામ	લેખક—સંપાદક	ભાષા	કિંમત
૧	વિજયધર્મસૂરિ—સ્વર્ગવાસ પછી	શ્રી વિદ્યાવિજયજી	ગુજરાતી	૨—૮—૦
૨	ધર્મવિયોગમાળા	શ્રી હિમાંશુવિજયજી	સંસ્કૃત	૦—૨—૦
૩	પ્રમાણનયતત્ત્વાલોક	,,	,,	૦—૧૪—૦
૪	શ્રાવકાચાર	શ્રી વિદ્યાવિજયજી	હિંદી	૦—૪—૦
૫	વિજયધર્મસૂરિના વચન કુસુમ	,,	,,	૦—૪—૦
૬	વિજયધર્મસૂરિના વચન કુસુમો	,,	ગુજરાતી	૦—૪—૦
૭	સેઇંગ્સ ઓફ વિજયધર્મસૂરિ	ડૉ. ક્રૌઝે	અંગ્રેજી	૦—૪—૦
૮	જયન્ત પ્રબંધ	શ્રી હિમાંશુવિજયજી	સં ગુ	૦—૩—૦
૯	વિજયધર્મ—અષ્ટપ્રકારી પૂજા	શ્રી વિદ્યાવિજયજી	હિંદી	૦—૪—૦
૧૦	આબૂ	શ્રી જયન્તવિજયજી	ગુજરાતી	૨—૮—૦
૧૧	વિજયધર્મસૂરિ	શ્રી ધીરજલાલ શાહ	,,	૦—૨—૦
૧૨	શ્રાવકાચાર	શ્રી વિદ્યાવિજયજી	,,	૦—૩—૦
૧૩	શ્રાવિકા સુલસા	,,	,,	૦—૩—૦
૧૪	સમયને ઓળખો ભા. ૨ જો	,,	,,	૦—૧૦—૦
૧૫	સમયને ઓળખો ભા. ૧ લો	,,	,,	૦—૧૨—૦
૧૬	એન આઈડીયલ મંક	શ્રી સુંનાવાલા	અંગ્રેજી	૫—૦—૦

૧૫	સમ્યક્ત્વપ્રદીપ	શ્રી મંગળવિજયજી	ગુજરાતી	૦—૪—૦
૧૮	વિજયધર્મસૂરી-પૂજા	,,	,,	૦—૪—૦
૧૯	જૈની સપ્તપદાર્થી	શ્રી હિમાંશુવિજયજી	સંસ્કૃત	૦—૫—૦
૨૦	બ્રહ્મચર્યદિગ્દર્શન	શ્રી વિજયધર્મસૂરિ	ગુજરાતી	૦—૪—૦
૨૧	બ્રહ્મચર્યદિગ્દર્શન	,,	હિંદી	૦—૪—૦
૨૨	વક્તા બનો	શ્રી વિદ્યાવિજયજી	ગુજરાતી	૦—૬—૦
૨૩	મહાકવિ શોભનમુનિ અને તેમની કૃતિ	શ્રી હિમાંશુવિજયજી	,,	૦—૩—૦
૨૪	બ્રાહ્મણવાડા	શ્રી જયન્તવિજયજી	,,	૦—૪—૦
૨૫	જૈનતત્ત્વજ્ઞાન	શ્રી વિજયધર્મસૂરિ	,,	૦—૪—૦
૨૬	દ્રવ્યપ્રદીપ	શ્રી મંગળવિજયજી	હિંદી	૦—૪—૦
૨૭	સુભાષિતપદ્યરત્નાકર ભા. ૧લો	શ્રી વિશાળવિજયજી	સંસ્કૃત, ગુ	૧—૪—૦
૨૮	ધર્મોપદેશ	શ્રી વિજયધર્મસૂરિ	ગુજરાતી	૦—૬—૦
૨૯	સપ્તભંગી પ્રદીપ	શ્રી મંગળવિજયજી	,,	૦—૪—૦
૩૦	અર્હત્ પ્રવચન	શ્રી વિદ્યાવિજયજી	,,	૦—૫—૦
૩૧	સુભાષિત પદ્યરત્નાકર ભા. ૨જો	શ્રી વિશાળવિજયજી	સંસ્કૃત, ગુ	૧—૪—૦
૩૨	ધર્મપ્રદીપ	શ્રી મંગળવિજયજી	ગુજરાતી	૦—૪—૦
૩૩	મેરી મેવાડયાત્રા	શ્રી વિદ્યાવિજયજી	હિંદી	૦—૩—૦
૩૪	સુભાષિત પદ્યરત્નાકર ભા ૩જો	શ્રી વિશાળવિજયજી	સંસ્કૃત, ગુ.	૧—૪—૦
૩૫	વક્તા બનો	શ્રી વિદ્યાવિજયજી	હિંદી	૦—૬—૦
૩૬	હેમચંદ્રવચનામૃત	શ્રી જયન્તવિજયજી	સંસ્કૃત, ગુજ	૦—૮—૦
૩૭	પર્વકથાસંગ્રહ	શ્રી હિમાંશુવિજયજી	સંસ્કૃત	૦—૬—૦
૩૮	અહિંસા	શ્રી વિદ્યાવિજયજી	હિંદી	૦—૨—૦
૩૯	ભારતકથાસંગ્રહ	શ્રી હિમાંશુવિજયજી	સંસ્કૃત	૦—૬—૦
૪૦	આબૂલેખસંદોહ	શ્રી જયન્તવિજયજી	ગુજરાતી	૨—૮—૦
૪૧	સચ્ચા શહભર	પાર્વતી એડવાની	સિંધી	ભેટ
૪૨	વીરવંદન (કવિતા)	વીરભક્ત	હિંદી	૦—[illegible]—૦
૪૩	અહિંસા	પાર્વતી એડવાની	સિંધી	ભેટ
૪૪	ફૂલનમડ	,,	,,	ભેટ
૪૫	વિદ્યાવિજયજીનાં વ્યાખ્યાનો	શ્રી વિદ્યાવિજયજી	ગુજરાતી	૦—૮—૦
૪૬	હિમાંશુવિજયજીના લેખો	,,	સં. હિં. ગુજ.	૧—૮—૦
૪૭	જૈનધર્મ	,,	હિંદી	૦—૪—૦
૪૮	સુભાષિતપદ્યરત્નાકર ભા. ૫મો	શ્રી વિશાળવિજયજી	સં. ગુજ.	૦—૧૦—[illegible]
૪૯	સંસ્કૃતપ્રાકૃત લેખસંદોહ	,,	સંસ્કૃત	૦—[illegible]—૦

૫૦	નઈ રોશની (જૈનધર્મ)	પાર્વતી એડવાની	સિંધી	ભેટ
૫૧	જૈનધર્મ	શ્રી વિદ્યાવિજયજી	ગુજરાતી	૦—૩-૦
૫૨	સુભકપિતપદ્યરત્નાકર ભા. ૪થો	શ્રીવિશાલવિજયજી	સંસ્કૃત, ગુજ.	૧—૪-૦
૫૩	મારી સિંધયાત્રા	શ્રી વિદ્યાવિજયજી	ગુજરાતી	૨—૮-૦
૫૪	Theism	”	English	૦—૮-૦
	ગ્રંથમાળાના નંબરોથી અતિરિક્ત			
૧	આબુ (૭૫ ફોટા સાથે)	શ્રી જયન્તવિજયજી	હિંદી	૨—૮-૦
૨	ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર ભા. ૪થો (કમલસંયમી ટીકાયુકત)	,,	સંસ્કૃત	૩—૮-૦
૩	પ્રમાણુનયતત્વાલોક પ્રસ્તાવના,	શ્રી હિમાંશુવિજયજી	,,	૦—૩-૦

પુસ્તકો મળવાનાં ઠેકાણાં

૧ શ્રી વિજયધર્મસૂરિ જૈન ગ્રંથમાળા
છોટા સરાફા, ઉજ્જૈન (માળવા)

૨ શ્રી જૈનધર્મ પ્રચારક સભા
ભાવનગર (કાઠીયાવાડ)

૩ શ્રી ગુર્જરગ્રંથરત્ન કાર્યાલય
ગાંધી રોડ, અહમદાવાદ

૪ શ્રી વિજયધર્મલક્ષ્મી જ્ઞાનમંદિર
બેલનગંજ, આગ્રા-સીટી

